

Eva Siao

ÇİN: HAYALLERİM HAYATIM

AFA

EVA SIAO

ÇİN:
HAYALLERİM
HAYATIM

AFA – Anı: 6

AFA – Yayınları: 300

ISBN – 975 – 414 – 255 – 6

Ekim, 1994

© Eva Siao, 1990

Akcalı – Tuna

© *China – Mein Traum, Mein Leben*

adlı Almanca orijinalinden çevrilen bu kitabın

tüm Türkçe hakları

AFA Yayıncılık AŞ'ye aittir.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.

Baskı: Özener Matbaası

Cilt: Güven Mücellithanesi

Kapak: Özgün Ofset

AFA Yayıncılık A.Ş., İstiklal Cad. Bekar Sok No 17 Taksim – İSTANBUL

☎(212) 245 39 67 – Faks: (212) 244 43 62

EVA SİAO

Çin

Hayallerim Hayatım

Çeviren:
Leman Çalışkan

AFA
YAYINLARI

Emi'ye

*İhtiyacın olan her şey
senin kendi içindedir.*

(Eski Bir Çin efsanesinden)

Türkçe Baskı İçin Önsöz

Nazım Hikmet ve Emi Siao'nun (Siao San) anısına ithaf edilmiştir.

Türkiye'yle yakınlığımı artık aramızda olmayan eşim, hayat arkadaşım, Çinli şair Emi Siao (Siao San) ile Türk şairi Nazım Hikmet'e borçluyum. Emi ve Nazım 20'li yılların başları ve ortalarında Doğu Emekçileri Moskova Komünist Üniversitesi'nde okuyan iki yakın arkadaştı. Emi o günlerden ve Nazım Hikmet ile dostluğundan bana sık sık söz etmiştir. Ülkelere dönmelerinden sonra Emi bir daha Nazım'dan haber alamamış. Her ikisi de komünist olduğundan ve her ikisi de komünistlerin baskı gördüğü ülkelerden geldiğinden Emi sonunda Nazım'm öldürüldüğüne karar vermiş. Sonradan öğrendiğimize göre aynı şeyleri Nazım da Emi için düşünmüş.

1950'lerde tüm bölgelerin, partili partisiz tüm insanların temsil edildiği ve Dünya Barış Konseyi adı altında Prag'da toplanan Dünya Barış Hareketi gelişip yaygınlaştı. Ve işte orada iki arkadaş yeniden buluştu. Nazım Türkiye'deki son on yedi yılını hapiste geçirmiş, sonunda Sovyetler Birliği'ne göç etmişti. Birbirini ölmüş zanneden iki dost yeniden karşılaştıklarında ben de yanlarındaydım. Beni çok etkileyen ve sarsan bir olaydı. Nazım Hikmet öldü sandığı dostu için bir şiir yazmıştı: "Mona Lisa ve Siao" ya da "Jokond ile Sİ-YA-U" Bu şiiri, sanırım ancak çok sonra ele geçirebildik.

Nazım Hikmet büyük bir çekiciliği ve çelik gibi bir karakteri olan son derece cana yakın bir insandı. Onu sevmemek mümkün değildi. İki dostun Çin'deki ve Türkiye'deki deneyimleriyle ilgili anlatacak çok şeyi vardı; Çin ve Türkiye gerçeği birbirinden çok uzak iki ayrı ülkeydi ama halkları kesinlikle birbirini iyi anlardı, tıpkı iki şairin birbirini anladığı gibi. Za-

ten bu iki insanın da en büyük amacı bu değil miydi: Halklararası dostluk ve barış.

1950-1953 yılları arasında Nazım Hikmet ile sık sık karşılaştık; Moskova'da, Prag'da, Viyana'da, Budapeşte'de ve Dünya Barış Konseyi'nin toplandığı diğer her yerde. Nazım'ı tek başına, Emi'yle birlikte, diğer insanlar arasında görüntüleyen fotoğrafları bu yıllarda çektim. Nazım'ı Moskova'daki evinde de ziyaret ettik. Kütüphanesinde Sovyetler Birliği'nde yaşayan ulusal azınlıklara ait pek çok bez bebek görmek beni çok şaşırttı. Nazım'ın anlattığına göre bir gün kendisine böyle bir bebek hediye edilmiş, o da bunu çok sevdiğini söyleyerek teşekkür etmişti. Haber muhtemelen çabucak yayılmış, kendisini ziyaret edenler hediye olarak her seferinde bir bebek getirir olmuşlar. 1953 yazında biz Çin'e döndük. Sanırım Emi onunla Moskova'da ve Dünya Barış Konferansı toplantılarında birkaç kez karşılaştı. Ben onu 1953'ten sonra bir daha görmedim. 1963'te ölüm haberini almak bizi çok sarstı. Emi yirmi yıl sonra öldü 1983'te.

1990'da özyaşanı öyküm *Çin Hayallerim Hayatım* İsveç'te yayınlandı. Norstedt Yayınevi bu nedenle beni Stockholm'e davet etti. O sırada bir dostum beni, yıllardır İsveç'te yaşayan Türk şairi ve fotoğrafçısı Lütfü Özkök'le tanıştırdı. Kendisine Nazım Hikmet'i tanıyıp tanımadığını sorduğumda cehaletime gülüp Türkiye'de şair olarak saygın bir yeri olan Nazım Hikmet'in bir ulusal kahraman olduğunu söyledi. Benim Emi Siao'nun eşi olduğumu öğrendiğinde ise çok heyecanlandı. Emi Siao isminin "Mona Lisa ve Siao" şiirinden dolayı edebiyat çevrelerinde çok iyi bilindiğini anlattı. Nazım Hikmet'in tüm eserleri Türkiye'de yayınlanıyor, Nazım Hikmet adım şerefle anmak için çok şey yapılıyordu. Lütfü Özkök daha sonra beni genç Türk gazeteci Turhan Kayaoğlu ile tanıştırdı. Benimle yaptığı röportajda Turhan'a Emi ile Nazım Hikmet'in dostluğunu anlattım. Birkaç ay sonra Turhan Beijing'e (Pekin) *Cumhuriyet Kitap* adlı Türk dergisini gönder-

di, içinde benimle yaptığı röportaja ve ona gönderdiğim pek çok fotoğrafa yer verilmişti.

Mayıs 1992'de yine Stockholm'deydim. Bu kez neden, Martina Fluck ve Jürgen Hoffmann adlı iki genç Hamburglu sinemacının benim ve hayatım üzerine çektikleri belgesel filmi. O sıralar benim bir zamanlar yaşadığım pek çok yere gitmiştik: eski memleketim Landeck'e (eskiden Şilezya'da, şimdi Polonya'da), bir zamanlar Mao Zedung'un genel karargahı olan ve ikinci oğlum Vitya'yı dünyaya getirdiğim Yen'an'a, ayrıca Stockholm'e. Turhan benimle ikinci bir röportaj daha yaptı, o da gene benim fotoğraflarımla birkaç ay sonra aynı dergide yayınlandı. Daha sonra Turhan'a Emi'nin günlüklerinden bölümler gönderdim. Gerçi kendim onları okuyamıyordum ama Emi'nin yabancı isimleri Latin alfabesiyle yazma alışkanlığı vardı. Ben de oturmuş, 50'li yıllarda yazdıklarını tek tek karıştırıp Nazım Hikmet adının geçtiği her sayfanın fotokopisini çekirmiş, oğullarıma da çevirtmişim; sonra dediğim gibi hepsini Turhan'a gönderdim. Gene aynı dergide yayınlandılar. Turhan da bana Nazım Hikmet'in "Mona Lisa ve Siau" şiirinin çok güzel resimlerle süslenmiş Türkçe ve Fransızca baskılarını hediye etti.

Yaklaşık bir yıl kadar önce bir Nazım Hikmet hayranıyla mektuplaşmaya başladım, Köln'de yaşayan Türk çocuk doktoru Dr. Hikmet Ulus. Ona Nazım Hikmet'in bir resmini gönderdim, o da bana Nazım Hikmet'in *Romantikler* adlı kitabını. Bu kitapta Nazım, hep hitap ettiği şekliyle "Siau" hakkında çok şey yazar, özellikle Moskova'daki öğrencilik yılları hakkında. Aym kıza, genç bir Rus kızına aşık olduklarını örnek; kız sonunda Nazım'a kalmış ama üçlü olarak dostlukları sürmüş. Nazım Hikmet'in bu otobiyografik kitabını olağanüstü ilginç buldum, İnsan Nazım Hikmet'i bana yeniden yakınlattı, çünkü onun hakkında bilmediğim pek şey şeyi öğretti. Dr Hikmet Ulus'la kısa bir süre önce tanıştım, hatta onun Köln'deki evine misafir oldum. AFA Yayıneviyle şu sıra kurduğum son derece kişisel ilişkiyi ona borçluyum.

Emi Siao ve Nazım Hikmet, ayrıca son yıllarda bazı Türklerle kurduğum dostluk sayesinde kendimi Türkiye'ye çok yakın hissediyorum, neredeyse akraba. Türkiye'yi görme arzusu giderek içimde büyüyen bir istekti ve işte şimdi bu arzum gerçekleşiyor. Kitabım *Çin Hayallerim Hayatım*'ın yayınlanması nedeniyle İstanbul'a davet edilmem beni çok mutlu etti. Mutluyum çünkü bu kitapla Türk halkına benim ve Emi'nin hayatını, ayrıca Sovyetler Birliği ve Çin'de edindiğimiz deneyimleri aktarma fırsatına kavuşuyorum. Hâlâ hayattaki en büyük amacım, halkların birbirini tanımasını, birbirini sayıp sevmeyi öğrenmesini sağlamak.

Üzüldüğüm tek bir şey var: Nazım ve Emi bunları göremediler. Ama Budizm ve Taoculuk okuyan felsefeci oğlum Vitya olsa şöyle derdi: "Anne, kimbilir, belki de görüyorlardır." Ne güzel olurdu!

Münih, Ekim 1994

Çin, masallar dünyasında kurduğum en eski hayallerimi bile süslerdi ve çocukken masalları her şeyden çok severdim. Onları kendim okuyabilmek için daha beş yaşındayken, elime geçen bir alfabe yardımıyla okumayı öğrendim. Ondan sonra masal kitaplarını birbiri ardına yuttum. Devlerin, cücelerin, cadıların, perilerin, prenslerin, prenseslerin doldurduğu bir alemde yaşıyordum. Külkedisi de, Pamuk Prens de, Uyanan Güzel de hep bendim ve sabırsızlıkla kendi prensimi bekliyordum.

Doğum günlerimden birinde –galiba yedinci veya sekizinci– benden on yaş büyük olan ağabeyim Herbert elinde sabah postasıyla odaya girdi. Postadan bana da üzeri renkli yabancılardan pullar ve kırmızı mühür damgalarıyla süslenmiş bir paket çıktı. Merakla paketi açtım. Üzerinde garip çizgili şekiller olan bir kitap ortaya çıktı. Kitabın içinde bir de mektup vardı, mektup "Çin İmparatoru" imzasını taşıyordu. Benim doğum günümü kutluyor ve bana evlenme teklif ediyordu. Bozuk harflerle Almanca yazdığı mektupta İmparator resmimi görüp bana aşık olduğunu anlatıyordu. Fakat ben daha çok küçük olduğum için, onunla evlenecek yaşa gelinceye kadar beni bekleyecekmiş. Ayrıca bu zaman içinde Çince öğrenmem için bana doğum günü hediyesi olarak Çince bir gramer kitabı göndermiş.

Şaşırp kalmıştım. Bütün gün sarhoş gibi dolaştım, çünkü bütün bunlar masallardaki hayallerime çok uygundu. Beklediğim prens neden Çin imparatoru olmasındı? Ama akşam olunca hayallerim sabun köpüğü gibi uçtu gitti. Herbert bana oldukça acımasız, fakat ne gariptir ki, adeta geleceği okumuş gibi, hayallerime yönelik bir şaka yapmıştı. O sırada, benim

yaşamımın büyük bir kısmını Çin'de geçireceğim ve Çin İmparatoru Pu Yi ile gerçekten karşılaşacağım kimin aklına gelirdi?

15 Eylül 1961, pırl pırl bir sonbahar günüydü. Ortanca oğlum Vitya ile birlikte Beijing'te hükümet binasının dış merdivenlerinde beni Pu Yi ile tanıştıracak olan kimseyi bekliyordum. Çocukluk hayallerime dalmış, artık imparator olmayan ve kendisi hakkında bir film yapmak istediğim kişiyi mandarin şapkalı, keçi sakallı biri olarak gözümde canlandırıyordum. Önünde durduğumuz üzeri motiflerle süslü büyük kapı birden açıldı. Yakası kapalı, açık renk yazlık kostümler giymiş iki erkek dışarı çıktı. Birisi oldukça gençti, diğeri gözlüklü, kısa kesilmiş kır saçlı, yaşlıca bir beydi. İkisi de bizi çok candan selamladı. Ben biraz sabırsızca sordum: "Bugün Bay Pu Yi ile görüşecek miyiz?" Yaşlıca Bey cevap verdi: "Ben Pu Yi'yim! İçeri gelin yoldaşlar, gevezelik ederken bir bardak çay iyi gider."

Tam anlamıyla afalladım. Bir zamanlar şımarık, kaprisli, savurgan bir küçük oğlan olan ve babasının bile "İmparator Hazretleri", erkek kardeşlerinin "Majeste" diye hitap etmek zorunda oldukları kişi, bu basit, sade adam mıydı?

Bu ilk kısa karşılaşmadan sonra Pu Yi bizi evine davet etti. Sevinçle kabul ettik. Kare biçiminde tipik bir düz ayak Çin evinde oturuyordu, ortasındaki iç avluda oluşturulmuş bahçe ev sahibinin zevkine uygun çiçekler ve ağaçlarla bezeliydi. Pu Yi o sırada 55 yaşında ve bekardı. (Daha sonra bir doktorla evlendi.) Hoş geldiniz derken bana söylediğine göre, biz sıkılmayalım diye, çocukları ve eşleriyle birlikte kızkardeşlerini de çağırmişti. Vitya ile bana çalışma odasını gezdirirken (o sırada, sonradan Almancaya ve diğer dillere de çevrilen otobiyografisini yazıyordu), akrabaları geldiler. Çocuklar Pu Yi'ye sevgiyle sarıldılar, en küçükleri hemen kucağına çıktı. Benim aklımdan hep onun geçmişteki hareketli yaşamı geçiyordu.

Bahçede, meyvelerle ve tatlı çöreklerle dolu bir çay masası çoktan hazırlanmıştı. Bir zamanların İmparator ailesi ile birlikte, eşitlik içinde oturup Çin'in monarşik yönetimden sosyalist bir devlete geçişinin öyküsünü konuştuk. Pu Yi şimdi, imparator olduğundan daha mutlu ve özgür olduğunu söyledi. Çünkü Yasak Kent'te tam anlamıyla hapsedilmiş gibiydi ve tahtı bıraktıktan sonra, uzun yıllar imparator yanlıları tarafından hâlâ "Majeste" diye hitap edildiği günlerde, onu yine çembere almışlar ve adım adım izlemişlerdi.

Japonların kendisine, Çine karşı kullanacakları ve artık gereği kalmayınca fırlatıp atabilecekleri gönüllü bir kukla gibi baktıklarım, tüm o itibarı bu yüzden gösterdiklerini fark etmenin onun için ne demek olduğunu anlatırken, sözlerinde derin bir üzüntü seziliyordu.

Şimdi artık 600 milyon yurttaşının arasında özgür bir vatandaş olduğunu eklerken yüzündeki gerginlik yumuşamıştı. Yıkılan sınıftan gelip de bugünün ne büyük bir mutluluk olduğunu kavramak herkesin yapacağı şey değildi. Sözlerinin samimi olduğuna inandım. Bilinçsiz, kendini beğenmiş, acımasız bir hükümdarın, yeter ki istesin, yepyeni, gerçek bir insana dönüşebileceğinin canlı ve son derece somut örneği olarak Pu Yi gözümün önündeydi.

Ayrılırken, ona ağabeyimin bana yaptığı doğum günü şakasından söz etmekten kendimi alamadım. Gerçi Çin İmparatoru ile değil ama, Mao Zedung'un yakın arkadaşı ve yazar Emi Siao (Siao San) ile evliydim. Çin benim kaderim, ikinci vatanımdı. Pu Yi bana yarı gülümseyerek, yarı düşünceli baktı. İlk bakışta pek belli olmasa da, belki onun da aklına, kaderlerimizin benzerliği gelmişti: O, imparatorluktan, Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlığına, ben de şımarık bir burjuva kızı iken, bağımsız düşünüp hareket etmesini öğrenmiş ve kalbinin ve aklının her hücresiyle kendini ilerlemeye adanmış bir kişiye dönüşmüştük. Sonunda anlayışlı bir gülümsemeyle iki eliyle birden ellerimi sıktı.

Kısa bir süre sonra Vitya ile birlikte, haftada birkaç gün, yazarlık uğraşına bir değişiklik olsun diye gidip çalıştığı, Beijing'teki Botanik bahçesinde Pu Yi'yi görmeye gittik. Pu Yi'nin evinde ve bu ziyaret sırasında çektiğim filmler, bir ropörtajla birleştirilerek Demokratik Alman Cumhuriyeti (DAC) televizyonunda gösterildi.

Yaşadığım onca güzellik ve onca mahrumiyetten sonra artık tüm sıkıntıları geride bıraktığımı samyordum. Sevgi dolu, sadık bir kocam, yetişkin çocuklarım ve beni tatmin eden, sevdiğim bir işim vardı. Fakat önümüzde ailem ve benim için daha çok kötü günler varmış, daha yaşamımın bütün sınavlarını başarıyla geçmemişim.

Alman Yahudisi bir doktor ailesinden geliyorum. Sinir hastalıkları uzmanı olan babam Dr. Richard Sandberg gençliğinde gemi doktorluğu yapmıştı. Annem Franziska Rosenthal'e aşık olunca, büyük babam ona ancak bir yere yerleşirse kızıyla evlenebileceğini söylemiş. Böylece nişanlılık beş yıl sürmüş.

Babamla en yakın doktor arkadaşı, Şlezya'da kükürtlü suları ve şifalı çamuru olan Landeck kaplıcalarında iki ev aldılar. Bu küçük kent, dağlarla, ormanlarla, çayır ve tarlalarla çevrili, dağdan gelen Biele ırmağı kenarında çok şirin bir yerdi. Sinir hastalıkları sanatoryumu ile Villa Thalheim –bir bölümü aileme oturması için verilmişti– sadece yazları açılırdı. Landeck'teki evden başka ailemin Breslau'da, güneydeki vil-lalar semtinde, bir apartmanın zemin katında yedi odalı bir evleri daha vardı: Kışları kısmen burada geçirirler ya da İtalya'ya, Mısır'a, başka uzak ülkelere geziye giderlerdi.

Sanatoryum ile Villa Thalheim, Thalheim caddesi üzerindediydi. Aynı cadde üzerindeki Villa Johanna'da tıp doktoru Dr. Sally Lachmann'ın muayenehanesi vardı; eşi Elfriede evi idare ederdi. Ailelerimiz yakın dosttular. 1902 Şubatında ağabeyim Herbert doğmuştu, bir ay sonra da Fritz Lachmann.

İki çocuk ikiz gibi büyümüşlerdi. Yazları birlikte Landeck'teydiler, kışın ayrıydılar –Fritz ailesiyle Berlin'de, Herbert Breslau'da veya ailesiyle seyahatte. Hemen on yıl kadar sonra 1911 Martında Franz Lachmann doğmuştu.

8 Kasım 1911'de, Breslau'da büyükanne Rose'nin Freiburg caddesi 34 numaralı, kasvetli eski evinde –on yıl önce ağabeyim Herbert'in doğduğu aynı yatakta– dünyaya gözlerimi açtığım zaman, durum işte böyleydi. Ailem bana, Eva Carola Beatrix adım vermiş.

Birinci yaşımı kutlamadan az önce, 1912 Ekiminde babam öldü. Anneme, faiziyle geçinebileceğimiz bir nakit ve Sanatoryumdan bir gelir bırakmıştı. Ayrıca Breslau'daki ve Landeck kaplıcasındaki evler vardı. Annemle Herbert'in gözetimi altında ben gamsız, tasasız, masal kitapları arasında hayaller kurarak büyüdüm.

Birinci Dünya Savaşını ve Almanya'daki Kasım Devrimini –Rusya'dakinden hiç söz edilmezdi– Breslau ve Landeck'teki evlerimizde çocuk odamın pencereleri arkasında güvenlik içinde geçirdim. Çocukluğumun sadık dostu Bayan Grete idi.

Savaş hakkında bildiğim şeyler yalnızca Bayan Grete'nin nişanlısının "Şeref Alanında" şehit düştüğü ve gıda maddeleri bulmanın zor olduğuydu. Bayan Grete, ağzıma ıspanakları, havuçları tıkıştırır dururdu: Bir kaşık İmparatorun hatırı için, bir kaşık annemin, bir kaşık Herbert'in. Alışverişe gidilmez, istifçiliğe çıkılırdı. Bu, köylülerden yüksek fiyatla tavuk, yumurta, tereyağı bulup almak demekti.

Masallar dolayısıyla çocukluğumdan beri, son derece güçlü bir hakseverlik duygusu taşıyordum. Polonyalılar gelirse senin dilini, kulağını keserler gibi korkutucu sözlere kanmıyordum. Ben onlara bir şey yapmamıştım ki, neden kessinler? Çok sevdiğim bir kitapta okuduğum "Tanrı İngiltere'nin cezasını versin" sözleri, küçücük beynimin kavrayamayacağı şeydi. Tanrı İngiltere'yi neden cezalandırsındı? Ne saçmalık!

9 Kasım 1918 Alman Devrimi ve İmparatorun tahttan feragatı annemle Herbert'i çok sevindirmişti. İmparator'dan da, savaştan da nefret ediyorlardı. O günden sonra oylarını hep sosyal demokratlara verdiler. Ben bütün bunları yemek sırasında onların ağızlarından kaptım.

Okula başladığım zaman kışları Breslau'da, yazları Landeck'te oyun arkadaşım Franz ile birlikte okula gidiyordum. Yalınayaktık –usul böyleydi– ben üzerimde askılı etek, içinde bluz, önümde belimden bağlı önlük, Franz da Bavyera yerli kıyafetiyle, elele tutuşur okula koşardık. Çocuklar "Gelin–Dammat" diye bize takılırlardı. Bu bize Dügün oyunu oynamayı akıl ettirdi. Pastalar, çilek şurupları hazırladık. Dügünümüzü kutladık. Arkadan oyuncak bebeklerimiz doğdu. Annelerimizden hep bir şeyler aşırırdık. Franz Villa Johanna'da oturuyordu, ben Villa Thalheim'da. Karşımızda bulunan küçük otel Kaiserhof'ta iki balıkçı çocuğu vardı. Dördümüz birbirimizden hiç ayrılmazdık. Biele ırmağı kıyısında bir ağaç gövdesinde bir kovuk bulmuştuk. Orası gizli mektup kutumuzdu, kıyıda kaleler, rıhtımlar yapardık. Her gün birbirimize "gizli–gizemli" mektuplar yazardık. Dünyadaki sefaletten haberi-miz bile yoktu. Ama ben, kısa süre içinde yaşamın ciddiyetini biraz fark ettim.

Babamın arkadaşı olan doktor da ölünce sanatoryum satıldı; evimiz bize kaldı. 1921'de savaş sonu enflasyonu başladı, mark hızla değer kaybediyordu, bir kilo ekmek veya bir mektup pulu yüz milyonlarca marka satılır oldu. Annemle Herbert'in para konularına hiç akılları ermezdi. Enflasyonun başlangıcında, yakın dostları onlara, parayı ülke dışına çıkartmalarını öğütlemişlerdi, ama onlar bunu yakışıksız bulmuşlardı. 1923 yılında, 4,2 milyar mark, birden dört mark değerine düşünce, annemin elindeki para 16 marka indi. İşlerini sağlama bağlamış olan zengin akrabalardan hiçbiri ona tek kuruş vermedi. Öz erkek kardeşi bile ona yüksek faiz karşılığında borç para verdi.

Zengin bir ailenin kızı olan annem, evliliğinde de hiç ev işi yapmaya gerek duymamıştı. Babamın ölümünde 38 yaşındaydı. Çok güzel bir kadındı. Evimize çok ilginç insanlar gelir giderdi –doktorlar, müzisyenler, ressamalar, hatta yazarlar; fakat annemin aklına asla bir daha evlenmek gelmedi. O, iyi yürekli, sessiz, sakin bir kadındı. Kim olursa olsun, hiç kimseye tepeden bakmazdı. Onun küfrettiğini veya boş durduğunu hiç görmedim. Hep uğraşacak bir şey bulurdu. Su gibi Fransızca ve İtalyanca konuşur, bu dillerde mektuplar yazardı, oturma odamızda, tavana kadar uzanan kitaplığın rafları, güzel sanatlara dair, müzik, resim, felsefe ve bilimle ilgili konuları içeren her dilden kitapla doluydu. Annem fotoğraf çekmekten hoşlanır ve iyi de çekerdi. Bazen bize ve arkadaşlarına, babamla birlikte çıktıkları Avrupa ve Arap ülkelerine yolculukları sırasında çektiği diaları gösterirdi. Dostlarına becerikli elleriyle çeşitli şeylerden yarattığı sanat eserlerini armağan ederdi. Annemle Herbert birbirlerine taparlardı.

Herbert hem ağabeyim, hem babamdı. O, bana "Trine" derdi, ben de ona "Schnargus" Neden böyle derdik bilmiyorum. Çok küçükken, her akşam, yastığının üzerine resimlendirdiği komik bir şiir çiziktirilmiş bir kağıt bırakırdı. Birkaç yaz boyunca Landeck'te bana her konuda ders vermişti, çoğunlukla da ormanda gezmeye gittiğimiz zamanlarda. Sonbaharda Breslau'daki okuluma döndüğümde sınıf arkadaşlarımdan hep daha ileride olurdum. Herbert dersi ilginç kılmayı iyi bilirdi. Ondan pek çok şey öğrendim – özellikle müzik konusunda. O bir harika çocuk addedilirdi. Küçük yaştan itibaren müzikle haşır neşir olmuştu. Piyano çalıyor, beste yapıyordu. Okuldaki durumu ortaydı. Bilgisini, her şeyden önce özel okuduklarından elde ediyordu.

1919'da liseyi bitirdikten sonra Herbert Breslau Şehir Tiyatrosuna korrepetitör olarak girdi. Öğretmeni ve aile dostumuz Profesör Julius Prüwer ona bu olanağı sağladı. İki yıl sonra 1 Nisan 1921'de Herbert, günlüğüne şunları yazıyor:

"Lise bitirme sınavıyla nefret ettiğim her şeyden kurtulmamla başlayan yaşamımın ilk yılları artık geride kaldı. Son iki yıl hayatla dopdoluydu, tiyatroya başlamam, konserler ve bestelerim. Ve sevilen bir kadın, büyük sanatçı, [opera sanatçısı Marcella Rösler; E.S.] yanında harika olaylarla geçen bir yıl. 1917 ile 1919 arasındaki verimsiz yıllardan sonra Allah yüzüme güldü ve tekrar yazmaya başladım." Julius Prüwer Herbert'i 1922'de Berlin Şehir Operasına kabul etti. Aynı yılın Ağustosunda Herbert'e gerçek müzik yolu açıldı.

Annem sıkıntıda olduğu ve hiç parası kalmadığı için, Herbert ona, pek fazla olmayan maaşının büyük bir kısmını sürekli gönderiyordu. Fakat bu geçinmemize yetmiyordu. O zaman annem, birdenbire bağımsız olmaya karar verdi. Öncele ri zevk aldığı uğraşları, şimdi bizi geçindirmek için yaptı. Kısa sürede çevrede onun çok güzel portreler yaptığı söylenmeye başladı. Derken, Landeck'e gelen turistler, ona fotoğraf çekirtmeye başladılar. Evimizin ikinci katındaki karanlık odada fotoğrafların 13x18 boyutunda kartlara kopya ve banyo işlerinde anneme yardım ediyordum. Breslau'da ise –bazen gece yarlarına kadar– kitap ciltleme, kumaş ve ipek üzerine batık sanatı uygulama işleriyle uğraşıyorduk. Annem çok güzel mektup çantaları yapıyor, kitap not defteri ciltleri hazırlıyordu. Her renkten yapışkan kağıdı kendimiz hazırlıyorduk. Bunlar Noel ve Paskalya için hediyelik eşya satan yerlerde satışa çıkıyordu. Zamanla annem, küçük yerel el sanatları eserleri satan dükkanlardan da sipariş almaya başladı. Tıgla ve şişle ördüğüm oyuncak bebek eşyalarıyla ben de harçlığımı çıkarıyordum. Bütün bunlar çok hoşuma gidiyordu. Ev kirasını çıkarabilmek için annem birkaç odayı şehir tiyatrosunun kadının ve erkek şarkıcılarına kiraladı. Zarif ve hoş Bayan Grete'nin, sessiz oda hizmetçisi Klara'nın ve aşçı Hedwig'in yerine evde sadece bir yardımcımız vardı artık: Lisbeth canavarı.

Böylece, sanat anlayışını, pratik olmayı ve her türlü yaşam koşulunda bağımsız olmayı sadece istemeyi değil, buna yetenekli olmayı, bana annem öğretti. Herbert'ten hayatım

boyunca müziği sevmeyi, duygusal olmadan düşünebilmeyi ve daha pek çok şey öğrendim.

Bir de Sally amca vardı, Herbert'in yakın arkadaşı olan Fritz'in ve benim oyun arkadaşım Franz'ın babası. Franz ve benim için o bilginin ta kendisiydi. Kırılarda, çayırlarda, ormanda yaptığımız gezintiler esnasında, o bize, hayvanlar ve bitkiler hakkında pek çok şey anlatırdı. Çevremizde içlerinde Amatist ve Quarz bulunan kayalar sayesinde bize jeoloji öğretirdi. Onun gözetimi altında kırmızı balıklar ve kurbağalar besledik; portakal ve limon çekirdekleri ekip oluşumlarını gözledik. Ayrıca çeşitli otlar, mektup pulları, kelebekler toplayıp albümlere yerleştirdik. Sally amcanın sade döşenmiş muayene odasına da –kitaplar ve tıbbi aletlerle doluydu– bodrumdaki atölyesine de daima büyük bir saygıyla girerdik. Kapıyı vurup, "Rahatsız edebilir miyiz?" diye sorduğumuz zaman, hep aynı cevabı alırdık: "Beni hep rahatsız ederler." Her zaman bir şeyle uğraşıyor olurdu. Fakat yine de bize ayracak zamanı hep olurdu.

Sally amcanın bir de teleskopu vardı. Havanın açık olduğu gecelerde Sally amca beni ve Franz'ı çatıdaki teras bahçesine götürüp gezegenleri, samanyolunu, yıldızları, gökte parlayan her şeyi ayrıntılarıyla anlattıkça, şaşar kalırdık, bu bizim için tam bir bayram olurdu.

Sally amca ayrıca tutkulu bir Yahudi idi. Beni de Franz'ı da bilinçli birer Yahudi yapmak isterdi. Annemle Herbert, böyle düşünceler taşımadıkları için buna şiddetle karşıydılar. Ben Sally amcanın çok etkisinden kaldım. Elbette o zamanlar böyle şeyler için kendime özgü bir düşüncem yoktu ve pek çok şeyi anlayamıyordum. Franz'ın yaptığı şeyler bana ölçü oluyordu. Ve daima yasaklanan yemişler daha lezzetli geldiği için ben de Sally amcadan Franz'la birlikte gizli gizli İbranice öğreniyordum. Onlarla birlikte sinagoga gidiyor ve olabildiği kadar Yahudi bayramlarını kutluyordum. İlk defa o yıllarda, benim de bir iradem olduğunu ve istediğim şeyleri yapabileceğimi kanıtlamış oldum.

9 Eylül 1925'te, tam da Sally amcanın doğum gününde Franz, bir beyin zarı iltihabı sonucu aniden ölüverdi. Doktor olan babası bile onu kurtaramadı. Bu, benim 14 yaşında karşılaştığım ilk büyük acıydı. Oğlunun ölümünden sonra Sally amca bana daha çok vakit ayırmaya başladı ve ben de onun sevgili oğlunun yerini, iyi kötü tutmaya gayret ettim. İbranice derslerine okuldan ve Breslau'dan ayrıldığım 1928 yılına kadar devam ettim.

Yaşamın bir gayesi olması için, insanın bir ideal uğruna yaşaması gerektiği fikrini bana aşıl原因an ilk insan Sally amcaydı. "Her insanın belli bir dünya görüşü olması gerekir," derdi. Ben bunu pek iyi anlamazdım. 1933'te, Sally amca Filistin'e gitti. Doktor ve araştırmacı olarak orada çalıştı. Ölümünden kısa bir süre önce, Çin Devriminin merkezi olan Yenan'dan ona gönderdiğim uzun mektubu aldı. Her ne kadar yollarımız ayrılmış da ve farklı idealler uğruna yaşıyor da olsak, o beni anlayacak kadar olgun ve bilgili bir adamdı.

Öğrenim Dönemi

Okulu 1928'de mezun olmadan bir yıl önce bıraktım. Almanca ve Latince öğretmenimiz Bay Hautz, yüzü sivilceli, otuz yaşlarında bir Nazi idi. Sınıf arkadaşım kızların çoğu ona taparlardı, onun kitaplarını, defterlerini evine taşımak için bir birleriyle yarışır, evine çiçekler götürür ve genç karısını kıskanırlardı. Ben böyle saçmalıklara katılmadığım halde ya da sırf bu sebepten, en çok sevdiğim bu iki dersten de sınıfta en yüksek notu alırdım. Günün birinde Bay Hautz benim Yahudi olduğumu öğrenince –Yahudiye benzemezdin ve din derslerine katılmazdın– tam bir dönüş yaptı. Onun gözünde artık ben bir insan değildim. Beni elinden geldiği her biçimde bu-

naltmaya başladı. Almanca kompozisyonlarım hâlâ iyiydi, ama ben hep kötü not alıyordum. Latince ödevlerimi su gibi biliyordum fakat Bay Hautz bana seslenirken öyle alaycı tavırlar takınıyordu ki, sözcükler ağzımda tıkanıp kalıyordu. Bunlara daha fazla dayanamadım ve okulu bıraktım.

Fotoğrafçılığı meslek edinmek akla en uygun çözümdü. Berlin'deki bir basımevinde bir yıllık fotoğrafçılık kursuna katıldım. Fakat burada öğrenebildiklerim bana kesinlikle yetmedi. Bunun için gazete ilamından öğrendiğim Münih'teki bir sinema yüksek okuluna kaydolmaya karar verdim. O zamanlar Stockholm'de Kraliyet Operası orkestra şefi olan Herbert, her ay anneme para göndermekle kalmıyor, benim bütün masraflarımı, rahat bir yaşam sürecektir şekilde, karşılıyordu.

1929 yazında Landeck'e gittiğimde, annemi, yakın dostumuz Dr. Profesör Hermann'ın sanatoryumunda ağır hasta yatar buldum. Yıllar geçtikçe çok fazla şişmanlamış ve dertlerden üzüntülerden çok çabuk yaşlanmıştı. Ben 17 yaşındaydım, yani artık çocuk değildim. O yaz tatilinde annemle her zamankinden daha yakın olduk. Ondan ayrılmak bana çok zor geldi. Meğer bu sonsuza kadar bir ayrılık olacaktı. 1929 Kasımında annem bir kalp krizi geçirdi. Breslau'daki evinde tek başına öldü, ne Herbert ne ben yanında bulunabildik. Daha 56 yaşındaydı. Genç yaşında yediğim ikinci darbeydi bu. Artık yalnız Herbert kalmıştı.

1929 ve 1930 yıllarında, Münih/Schwaben'deki Devlet Sinema ve Fotoğrafçılık Okulunda fotoğraf ve sinema dallarında öğrenim gördüm. Önceleri sinemamn dünyaya açılan bir atlama tahtası olduğunu düşünüyordum; fakat sonra iş başka türlü gelişti. Biz bir sürü genç erkek arasında üç kızdık – Kätthe, Anneliese ve ben. Bütün sinemalara bedava gidiyorduk, önemsiz filmler de dahil, bütün filmleri izliyorduk. Farkında olmadan, enflasyon sonrası dönemin şen şakrak sanatçılar alemine dalmıştım. Hayatımda bir daha hiç görmeyeceğim ta-

nmadığım erkeklerle *faşing* gecelerinde danslar edip öpüşüyordum. Sabah karanlığında rasgele bir birahánede beyaz sosisli kahvaltılar ediliyor, kiralanmış bir odada üst baş değiştiriliyor, sonra dağlarda kayak yapmaya koşuluyordu. Yazları hafta sonlarını Starnberg gölünde yüzerek geçiriyorduk – ve son derece ciddi ders çalışıyor ve başarılı oluyorduk. Artık masal değil, roman okuyordum. Politikamn sözü bile edilemiyordu. O sırada, Münih’te kötülüklerini sürdüren Hitler’in bile lafı edilmiyordu. Her sanatın belli bir dünya görüşünü yansıttığını bilmeden, sadece sanattan söz ediyorduk. Arkasında politik bir görüş olmadığı için düşünce yaşamımız da yetersizdi. Sally amcaya da, onun fikirlerine de sadık kalmamıştım –yaşamın yüzeyinde sürüklenip duruyordum.

1930’da eğitimli bir fotoğrafçı ve sinemacı olarak Stockholm’e geldim. Kuşkusuz orada, sinema alanında çalışmam düşünülemezdi, çünkü kadınlar, kamera asistanı olarak bile sete yaklaştırılmıyorlardı. Herbert, hatırı sayılır bir orkestra şefi ve İsveç uyruklu olduğu halde, ben Alman pasaportumla bir iş bulamadım. İsveç uyruğuna geçebilmek için beş yıl İsveç’te kalmam gerekiyordu. Herbert beni, 21 yaşındaki bir Rus Yahudisi olan Anna Riwkin ile tanıştırdı. Anna, kısa süre önce, bir fotoğraf atölyesi açmıştı ve kendi fotoğraflarını atölyesinde basıp büyültmemeye izin verdi. Onunla dost olduk, onun asistanlığım yaptım. Kaçak çalışıyordum. Yemeklerimi Anna veriyor ara sıra bana giyecek bir şeyler armağan ediyor ve her ay eline geçtiği oranda bana biraz da para veriyordu. Böylece iş konusu halledilmişti. Anna Rusça, İsveççe ve Almanca konuşuyordu, mükemmel bir fotoğrafçıydı, zamanla iyi isim yaptı. Bugün hâlâ, ölümünden bunca yıl sonra, Anna Riwkin İsveç’te unutulmamıştır.

O zamanlar –1930– Anna’mn evi ve atölyesi Odengatan’da, hâlâ çini sobalarla ısıtılan eski bir binadaydı. Birkaç yıl sonra Stockholm’ün merkezinde, Kungsgatan’da modern bir apartman katına taşındı. Eskisi gibi birlikte çalışıyorduk.

Anna atölyede çalışıyordu, ben dışarıda fotoğraf çekiyordum – bir fabrikada, evlerde aileleri, sokak resimleri, tiyatro sahneleri... Baskı, büyütme, rötuş ve muhasebe işlerini birlikte yapıyorduk. O yıllarda, hem sanat hem teknik açısından pek çok şey öğrendim.

Tiyatro sahnelerini çekmeyi çok seviyordum, sonra bunlar "Atölye Riwkin, Foto Eva Sandberg" başlığı altında yayınlanıyordu. Herbert'in kızkardeşi olduğum için opera bana her zaman açıktı. Provalarda, genel provalarda, her türlü temsil sırasında, hatta kuliste resim çekebiliyordum. Herbert henüz Breslau Şehir Tiyatrosunda çalışırken, hep kulise bir göz atmayı hayal ederdim, hiç değilse prensleri, prensesleri yakından görebilmek için. Onların her gün yanımızdan gelip geçen veya komşu olduğumuz insanlarla aynı kişiler olduğu aklıma bile gelmezdi. Fakat Herbert gizemli davranır, küçük kızların oraya giremeyeceğini söylerdi. Sihiri bozmak istemezdi. Şimdi kuliste cirit atıyordum: iskelelerin, dekor çatıların üzerine tırmanıyor, prova sırasında Herbert elinde bage-ti, benim halatlardan birinin ucunda elimde kamerayla sallandığımı görürse, ona zafer kazanmış gibi bakıyordum. Tiyatro fotoğrafı çekmek bende tutku olmuştu, bu tutku sonradan da sürdü, hem de Stockholm'deyken hayal bile edemeyeceğim biçimde.

Birkaç ev değiştirdikten sonra –o zamanlar her çeşitten bol bol ev bulunurdu– Herbert'le ben, Norr Mälerstrand'da üç odalı, konforlu bir eve taşındık. Daire birinci kattaydı. Mälaren'i görüyordu. Yaşantımızda birinci sırada müzik vardı. Opera programı zengindi: Mozart, Wagner, Verdi, Puccini, Rossini, Bizet, Çaykovski, Mussorgski, Stravinsky, Şostakoviç. Gala gösteriminden sonra, daima opera gazinosunda ziyafet yemeği yenirdi.

Yılbaşı geceleri operamn sanat yönetmeni John Forsell'in evinde kutlanırdı. Operanın seçkinleri davet edilirdi: Şefler, rejisörler, sahne tasarımcıları, tenorlar, soprano-lar. Frak ve

uzun elbise zorunluydu. Son derece etkili ve resmi bir toplantı olurdu. Örneğin, hanımlar ancak bir beyefendi onlarla kadeh tokuşturursa içki içebilirlerdi, konuşurken herkes birbirine üçüncü şahısla hitap ederdi. "Bay falanca veya bayan filanca şunu veya bunu isterler miydi" gibi, bugünkü İsveç'in tam tersi; şimdi herkes birbirine sen diye sesleniyor ve gala gecelerinde akşam kıyafetlerinin yanında kot pantolonlar görülüyor. Uzun masanın üzerinde İsveç'in akla gelen bütün nefis yiyecekleri ve alkol kısıtlaması olduğu halde çeşitli ispirotolu içki bulunurdu. Yemek çok uzun sürerdi; sonra kağıt oyunları oynanır, biri piyanoya geçer, operacılar ünlü ariyaları söylerdi. Daha sonra yeniden hazırlanan masaya oturulur ve sabaha kadar bu böyle giderdi. Yeni yıl kutlama adeti böyleydi.

Açık denizde yaz aylarında mayolar içinde yapılan motor gezileri daha eğlenceli olurdu –Herbert ve arkadaşlarıyla birlikte sonra da Lidingö adasına ıstakoz yemeğe gidilirdi– ya da kıyılarda geçirilen hafta sonları... Bir seferinde Herbert'le birlikte denize bakan iki yataklı bir oda tutmuştuk. Kimse bizim kardeş olduğumuza inanmıyordu. Özellikle de birbirimize "siz" diye seslendiğimiz için. İlk zamanlar bunu insanları şaşırtmak için, şaka olsun diye yapmıştık. Sonradan bu iligimize kemiğimize sindi ve mektuplarımızda bile "siz" diye yazdık hep. Pazar sabahı pansiyon sahibi hanım kahvaltı sırasında alaycı bir sesle, "Günaydın Bayan Sandberg," dedi, Sandberg sözcüğünü vurgulayarak. Buna çok güldük ve güneşle denizin cılgınca tadını çıkardık.

Bazen Stockholm'deki evimizde misafir de ağırlardık. Çoğunlukla, dış ülkelerden davet edilen müzisyenlerdi bunlar, Herbert'in arkadaşları; aralarında Erich Kleiber, Otto Klemperer, Ernest Ansermet, Leo Blech gibi ünlüler bulunurdu. Genel Sanat Yönetmeni Leo Blech ve ailesiyle 20'li yılların başında yakın dostları şarkıcı Vera Schwarz ile geldikleri Landeck'te tanışmıştık. Lisel Blech benimle yaşıt, erkek kardeşi Wolfgang Herbert'ten biraz küçüktü. Biz gençler çabucak ar-

kadaş olmuştuk. Ertesi yaz, Lisel Landeck'e bize geldi, kışın da beni Berlin'e Blechler davet etti. Herbert'in m z k yeteneği Leo Blech'i çok etkilemişti. Onu Berlin'de kendi oğlu gibi yanına aldı. 1925 yılında da Herbert'i Stockholm Kraliyet Operasına tavsiye etti.

Herbert'in ne tutkulu çalıştığını ben ancak Stockholm'de kaldığım sırada anladım. Breslau'daki piyanistlikten, Stockholm'deki orkestra şefliğine gelmesini kuşkusuz m z k yeteneğine olduğu kadar, tutkuyla çalışmasına da borçludur. Temsil gecelerinden sonra bile, geç vakitlere kadar besteler yapar, parçaları çalar ya da Almancadan İsveççeye opera tekstlerini çevirirdi. Ayrıca durmadan piyano çalar –ve çok iyi– sık sık solo gecelerinde opera sanatçılarına piyanoda eşlik ederdi. M z k, çok küçükten Herbert'in tüm yaşamını oluşturmuştu. 13 yaşından beri tuttuğu günlüklerde, m z kle ilgili düşüncelerinden başka bir şey yoktu. Ben, bir çalgı  almadığım, hatta şarkı da söylemediğim halde müziği –Herbert'in müziğini– içimde yaşadım. Onu bedenimde, ruhumda duydum sanırım. Mutluyken de, mutsuzken de o hep vardı.

Herbert ayrıca kitaba da d ş   nd . Yunanca, Latince klasikleri orijinallerinden okurdu. Matematik ve felsefeyle yakından ilgilenirdi. Schopenhauer ile Nietzsche'yi okumaktan hoşlanır, Hegel ile Marx'ı sevmezdi. Kendisine bu konuda sorduğum bir soruya karşılık "buna vakti olmadığını" söylemişti. Annemin ölümünden sonra Herbert, Breslau'daki zengin kütüphanemizi Stockholm'e getirtmişti. Birkaç yıl sonra da Landeck'teki daha büyük kütüphaneyi getirtti. Evinde bu kadar çok kitaba yer olmadığı için, komşusu bir hanımdan bir oda kiraladı. Bütün bu işleri Herbert büyük bir ciddiyetle, tüm dikkatini vererek, titizlikle hallederdi.

Sanatla ne kadar i li dışhyrsa, politikayla o kadar az ilgileniyordu. "Onu bensez yapsınlar," derdi. Bununla birlikte dünyada olup bitenlere karşı açık bir tavır almıştı. Askerlikle ilgi-

li her şeyden ve Hitler'den nefret ediyordu. 30'lu yıllarda antifaşist şarkılar bestelemiş, Hitler'le ilgili parodiler yazmıştı. Komünizmin ne olduğunu pek bilmezdi, ama antikomünist de değildi. Leningrad'daki, Moskova'daki Müzik Şölenleri hoşuna gidiyordu. Orada Dimitri D. Şostakoviç ile tanışmıştı, iki müzisyen bir bakışta anlaşmışlardı. Herbert, Sovyetler Birliği'ndeki müzik yaşamından çok etkilenmişti. Fakat her türlü diktatörlükten nefret ederdi. Şostakoviç Rusya'da itibardan düşünce, Herbert onun *Yekaterina İsmailova* isimli operasını 1935'te Stockholm'de sahneye koydu.

Herbert işine olduğu gibi, benim sorunlarıma, isteklerime ve her zaman ona danıştığım planlarıma da kulak verir ve aynı ciddiyetle eğilirdi. Bunları derinlemesine tartışır, bana öğüt verir, teselli eder, karar verir ve yardım ederdi – parasal olarak da. Annemi mali olarak nasıl desteklediyse benim okul masraflarımı da aynı şekilde karşıladı; onun para yardımı olmasa benim Rusya'ya ve Çin'e gitmem söz konusu olamazdı. Buna karşın ben de onun sözünü dinlerdim. Dünya görüşümüz ve karakterlerimiz ayrı olmasına karşın, çok kişisel konularda bile birbirimize büyük güvenimiz vardı. Herbert bana, yaşam boyu babacan bir dost, arkadaş ve yardımcı oldu. Ölümünün üzerinden 20 yıl geçtiği halde, çoğu zaman, Herbert bu işe ne derdi, diye düşündüğüm olur.

Herhalde başka türlü hareket etmeyi düşünemezdi bile çünkü Herbert tam bir aile babasıydı. Annem, büyükannem Sand, ben, gençlik arkadaşı ve sonraki eşi Lisel Blech, kızı Irene onun gerçekten sevdiği az sayıda insanlardı. Yazlık izinlerini, onun için bu çok doğaldı, bizimle Landeck'te geçirirdi. Annemin ölümünden sonra her yaz önce Breslau'a uğrayıp büyükannem Sand'ı alır, Landeck'e birlikte getirirdi. 1929'da annemin ölümü Herbert'in yaşamında ilk büyük acı olmuştu herhalde, büyükannem Sand'ın acıklı ölümü ise onu yaşamında başka hiçbir olayın sarsamayacağı kadar derinden sarsmıştı.

Öte taraftan Herbert, çevresindeki insanların aslında ne durumda olduğunu bazen pek kestiremez, hatta hiç anlayamazdı. Bir gün ona sık sık depresyon geçirdiğini bildiğim Lissel'in nasıl olduğunu sorduğumda gayet emin bir sesle, "Hari-kulade iyi!" demişti; oysa durum bunun tam aksiydi. Böyle yanlış değerlendirmeleri sık sık olurdu. Herbert mutlu ise çevresindeki herkes mutluydu. İnsanları, kendine özgü, sübjektif bir biçimde severdi.

Herbert paraya düşkün değildi, genelde, ona yaz tatillerine de yetecek kadar bir maaşla geçiniyordu. Yan geliri olarak ara sıra Avrupa'dan aldığı davetler, plak çalışmaları ve libretto çevirileri sayılabilir. Daima, ne kadar çok kazamırsa, o kadar çok vergi vermek zorunda kalacağını söylerdi. Ölünceye kadar vaktiyle birlikte kiraladığımız üç odalı evde oturdu. Tek lüksü, 40 yaşında satın aldığı otomobil oldu. Diğer yandan Herbert dolu dolu yaşardı, iyi ve lezzetli yemeklerle ilgili olarak. Şişmanlatacak şeyleri çok severdi: Hamur işleri, bol salçalı etler, ahududu suyu, bira. Meyve ve sebze yok! Zamanla iyice kilo almasına ve sakinleşmesine şaşmamak gerek. Herbert zaten, hangi durumda olursa olsun kızmazdı. Polonya'ya yaptığı bir araba yolculuğu sırasında evrakları tam değil diye onu arabasıyla birlikte polis merkezine götürmüşlerdi. Yumuşak bir gülümseyişle memura şöyle demiş: "Sdravst-vuite tovarişçi, kak poyiwaite?" (İyi günler, yoldaşlar, nasılsınız?), Rusçada bildiği tek cümle. Böylece sınır memurlarının sempatisini kazanmış ve hemen yoluna devam etmiş.

Herbert, defalarca bana, beni çok özlediğini söylerdi. Fakat eğer ben 1952'den itibaren birkaç kere Stockholm'e gelmeseydim, birbirimizi göremeyecektik. Felç olan kayınvalidesini ziyarete Berlin'e geldiği zamanlarda da birkaç kere buluşabildik! 1960 sonbaharında, İsveç balesi Beijing'te gösteri yaptı. Herbert'in de gelmesi gerekiyordu, fakat o, yaz aylarında DAC'de bulunduğunu ve şimdi bir de Çin'e kadar gidemeyeceğini ileri sürerek daveti reddetmişti. Hayatımda Herbert'e kırdığım ilk olaydı bu.

Emekliye ayrıldıktan sonra Malmö Operasına müdür oldu, Stockholm'de de misafir sanatçı olarak çalışıyordu, her ikisi de kısa sürdü. Herbert kendini yiyip bitirmişti. 7 Ocak 1966'da, 64 yaşında –şuurunu yitirmiş olarak– kalp sektesinden öldü. Hayal ettiği gibi yaşamıştı ve arzu ettiği gibi öldü.

Ben daha çok küçükken *Prenses Rüzgar* diye bir masal–opera seyretmiştim. Orada çok sevdiğim şu mısralar vardı:

Bulutlar uçar gider,
Kimse onları tutamaz,
Küçük pırıldak yıldızlar
Koltuklarından kalkamaz.

Kuşkusuz Herbert küçük pırıldak bir yıldız değildi, fakat herhalde "koltuğundan kalkamaz", olayların kendisine gelmesini sükunetle karşılardı. Örneğin daha güçlü "parlamaları için" insanlar ona gelmeliydi.

Ben asla pırıldayan küçük bir yıldız olmak istemedim. Bunun için de "rüzgar" oldum; hiç değilse –yaşamım boyunca bulutlarla birlikte gezindim durdum. Bunu da Herbert'e ve onun müziğine borçluyum.

Anna Riwkin ile beni fotoğrafçılık sanatına olan ilgimiz birbirine bağlıyordu. O ve İsveçli eşi Daniel Yahudi hayranıydılar ama komünist dostu değildiler. İsveç'te, o zamanlar herkes, kendi düşüncesi doğrultusunda hareket edebilirdi, korkmadan, çekinmeden. Çok farklı politik görüşlere sahip kimseler, birbirleriyle dostça arkadaşlık ederdi. Anna yüce gönüllü ve misafirperverdi. Kapısı herkese açıktı. Yıllarca birlikte hazırlığını yaptığımız toplantıları çok ünlüydü, ben en kaliteli sandviçleri yapmayı burada öğrendim. Koyu çaylar, Rus usulü yapılmış vişne, çilek, ahududu reçelleri bulunurdu. Alkollü içkiler İsveç'te çok kısıtlıydı. İçmek isteyen, içkisini kendisi getirirdi.

Sadece partilerde değil, diğer zamanlarda da Anna'nın atölyesi daima renkli kişilerin topladığı bir yerdi. Siyonistler, sosyalistler, anarşistler, devrimi sadece dillerinde gezdiren salon komünistleri birbirleriyle şiddetli tartışmalara girişirlerdi. Ayrıcalıksız birleştikleri tek bir şey vardı: Hepsi de anti-faşistler, birçoğu da aktif olarak.

Bu insan kalabalığı ortasında, onlardan ve tartışmalarından pek çok şey öğreniyordum. Anarşi, sosyalizm, komünizm gibi önceleri kafamda boş kavramlar olan şeyler, bir içerik kazanıyordu. Tavrı almaya başladım. Burada aslında, Sally amcamı hatırlayıp çocukluğumdaki yolu izleme fırsatı çıkmıştı önüme. Ben bunun yerine, kendimi, Sovyetler Birliği'nde yaşamdan ve sosyalizmden söz edenlere gittikçe daha fazla kattırdım. 30'lu yılların başında pek çok İsveçli yüksek tahsil veya gezme bahanesiyle Sovyetler Birliği'ne gidiyor ve hayran kalarak dönüyordu.

Benim tanıdıklarım ve arkadaşlarım arasında da Sovyetlere hayran gözle bakanlar çoktu. 1 Mayıs'da, göstericilerle kol kola Stockholm caddelerinde yürürdük. Kameram omzumda asılı olurdu. 24 Haziran yortularında –beyaz gecelerin en aydınlık olduğu gün– geceyi Stockholm dışında ya da bir ormanın ortasındaki bir açıklıkta veya dalga seslerinin şarkılarımızı bastırduğu bir deniz kıyısında geçirirdik. Akşamları genellikle Anna'nın atölyesinde toplamır, çay ve *waranje* içerdik. Sandalyeler yetmeyince, yerlerde minderler üzerinde otururduk. Birlikte Rus yazarlarının eserlerini, radikal dergileri ve şiirler okurduk. Sosyalist edebiyatı, sanatı, aşkı, seksi ve psikanalizi tartışırdık.

1933 Ocak ayında, Sovyet dansçısı iki kardeş, Moskova Bolşoy balesinden Asaf ve Sulamith Messerer bir temsil için Stockholm'e geldiler. Kendisi de dansı çok seven ve güzel dans eden Anna, atölyesinde son derece çekici dans figürlerinin fotoğrafını çekti. Messerer kardeşler benim Sovyetler Birliği'nden insanlarla ilk karşılaşmamdı. Ardından, yazar Vera

İnber ile gazeteci Mihail Kolzov İsveç'in başkentine geldiler. İkisi de çok iyi Almanca biliyordu. Beni, mutlaka Sovyetlere gitmem için teşvik ettiler. Rusça öğrenmeye başladım.

1933 yazında –Hitler'in iktidara gelmesinden bir yıl sonra– Herbert ile ben, her zaman olduğu gibi tatile, Landeck'teki evimize gittik. Breslau'dan, babamızın üvey annesi, çok sevdiğimiz, büyük annemiz Sand'ı da uğrayıp aldık. Yahudi dostlarımızın çoğu dış ülkelere kapağı atmıştı. Sally amcaya da, o yaz son defa gördüm. Biz, Herbert İsveç vatandaşı, ben dış ülkede yaşayan Alman olduğum için, aslanın inine girmeye cesaret etmiştik. Herbert daha erken Stockholm'e döndü, ben kısa süre Berlin'de kaldım.

Orada, dul annesiyle Rüdesheim meydanında, çok güzel eski bir evde oturan yaşıtım Anneli'ye misafir oldum. Bir öğleden sonra Anneli ile birlikte, Kurfürstendamm'daki Cafe Westen'e gittik, beni arkadaşlarıyla tanıştırdı. Aralarında Helmut isimli biri de vardı. Stockholm'e hareket etmeden bir akşam önce, ben Anna Riwkin'in Berlin'de yaşayan bir yeğeniyle buluşacaktım. Anna'nın yeğeni Hans ile arkadaşı Hilde, Gartencafé'ye geldiler. İkisinin de fazla vakti yoktu –zaten konuşacak fazla bir şey de olmadığından iyi oldu, onlardan ayrıldım. Yalnız, Anneli bana, bir misafiri olacağım, benim gece saat on ikiden önce eve dönmememi rica etmişti, ben o saate kadar ne yapacaktım? Birden, Helmut hızır gibi imdada yetişti. Hans'la Hilda gittikten sonra ikimiz oturduk. Helmut, ailesinin Almanya'dan ayrılıp Filistin'e doğru yola çıktığını anlattı. Kendisi de arkadan gidecekti. Henüz akşamın erken bir saati olduğundan, ona ister istemez, eve ancak on ikide dönebileceğimi söyledim. Bunun üzerine bana, ailesinin Grunewald'daki villasına birlikte gitmemizi önerdi. Ortalık sessizdi. Ayışığı altında, bahçenin ortasındaki villa, lanetli bir şatoya benziyordu. Helmut bir şişe şarap çıkardı. Birbirimizden hoşlanmıştık – ben aşık olmuştum.

Sonra birden saatin ikiye geldiğini gördük. Stockholm'e

trenim sabah kalkacaktı. Bir taksi durağına doğru yürürken sarhoş sesleri duyuldu. Bir SA Birliği bazı sivilleri yakalamış, ite kaka bize doğru geliyordu. Ay aydınlığı içinde orta yerdeydik, çevrede başka, tek insan yoktu kaçmak olanaksızdı. Gelip önümüzde durdular: "Heil Hitler! Kimlikleriniz!" Helmut'un yanında hiçbir evrakı yoktu. Ben de pasaportumu yanımda taşımadım. Neyse ki, çantamda, üzerinde resmim bulunan bir posta karnem vardı; yazıları İsveççe ve Fransızcadı. Komutanları onu elinde evirdi, çevirdi. Sonra, bilgiç bir tavırla: "Fransız pasaportu, affedersiniz, Heil Hitler!" diye mahmuzlarını şakırdattı, çekip gittiler. Yabancı dilde yazılmış, basit bir kağıt parçası bizi kurtarmıştı. Kol kola, hiç konuşmadan, taksi durağına yürüdük.

Ertesi sabah Helmut, Stettin istasyonunda, Berlin-Stockholm vagonun önünde elinde bir gül demetiyle duruyordu. Daha sonraki günlerde Berlin'den mektuplar ve çiçekler geldi, sonra da Paris'ten. Helmut mülteci olmuştu. Şimdilik Paris'te kalıyordu, Filistin'e daha sonra gidecekti. Beni onu görmem için Paris'e davet etti.

Anna, özellikle Filistin'e gitmek isteyen bir gence aşık olmama çılgınca seviniyordu. Noel'de ve yeni yılda işler daima yoğun olmasına rağmen, bana izin vermekle kalmadı, Herbert ile birlikte bilet parama katkıda bulundu. Paris'te Helmut'un misafiri olacaktım. Noel'den az önce yola çıktım. Hamburg'ta birkaç saat Paris trenini beklemek zorundaydım. Kasvetli bekleme salonunda dev gibi bir çam ağacının üzerini süsleyen gamalı haçlı bayrakları, sayısız ampul aydınlatıyordu. Öyle korkunçtu ki, Alman-Fransız hududunu geçtiğim zaman Tanrı'ya şükrettim.

Bu Paris'e ilk gelişımdiydi. Helmut'la, iki sevgili olarak şehrin tadını çıkardık; bir pansiyonun küçük bir odasında kalıyor, ufak restoranlarda yemek yiyor, caddelerde, Sein nehri kıyısında dolaşıyorduk. Louvre sarayını ve Rodin müzesini gezdik. Paris'i otobüsle, metro ile ve yayan dolaşarak öğren-

dim. 1933 Noel'inden 1934 Ocak ayına kadar şiir gibi haftalar yaşadık. O günlerin romantizmini ve bu kentin büyüsunu yaşamım boyunca içimde taşıdım. Şimdi, Helmut'la evlenebilir ve Filistin'e gidebilirdim diye düşünenler olabilir; fakat daha Paris'te, bunun büyük aşk olmadığını fark ettim – ve yaşam yollarımız ayrıldı.

Helmut maceramın sürpriz bir sonu oldu. 48 yıl sonra, 1982'de, Carola Stern ve Gerd Ruge ile Batı Alman televizyonuna bir röportaj yapmıştık: *Eva, Çin Devriminde*. Kısa bir süre sonra Helmut'tan bir mektup aldım. Programı izlemiş ve beni tanımıştı. Aradan geçen onca yıla karşın beni unutamadığını ve yeniden bulduğu için sevindiğini yazıyordu. Evlenmişti, yetişkin bir kızı ve torunları vardı. Onunla sık sık buluştuk, bir kere Beijing'te, birkaç kere Avrupa'da.

Çevremizden Skoglar Tidström isminde genç bir adam, 1933'te, üniversitede okumak için Moskova'ya gitmişti. 1934 ilkbaharında, Stockholm'e tatile geldi. Heyecan içindeydi: "Sovyetler Birliği'ne gitmelisin," diyordu. "Rusça öğrenmeli, edebiyat okumalısın. Orada her şey yepyeni – düşünceler de, insanlar da." Ondaki bu ateş bana cesaret veriyordu. Düşüncelerimdeki ilk gelişmeyi, çoğunlukla Skoglar'a borçluyum. Stockholm'de rastladığım sözde komünistler içinde, gerçekten inandırıcı olan bir o vardı, çünkü buna uygun hareket etmek ve yaşamak istiyordu. Skoglar, birkaç yıl Sovyetler Birliği'nde yaşadıktan sonra, 1937'de İspanya'ya gitti ve Enternasyonal Müfrezede Franco'ya karşı savaştı.

Sovyet konsolosluğuna vize için başvurup harıl harıl Rusça öğrenmeye başladım. Uzun süre cevap gelmediği için, yazın yeniden Herbert ve büyükanne Sand ile Landeck'e gittik. Bu son gidişim oldu. Büyükanneyi de bir daha görmedim. Büyükanнемin yanında çalışan ihtiyar, beli bükük Tine'den Herbert, korkunç olayı öğrenmiş: Doksan yaşındaki kadıncığı, 1941'de Breslau'daki evinden sürükleye sürükleye çekip

çıkarmış, bir kamyonu atıp, toplama kampına götürmüşler; bir ay sonra da ölmüş.

Herbert'le ben Ağustosta Stockholm'e döndük. Sovyetler Birliği'ne vize için bir daha başvurdum, nafile; konsolos, herhalde Alman pasaportum yüzünden olduğunu söyledi. Bana Moskova ve Leningrad'a bir aylık bir turistik geziye katılmamı önerdi; hangi millettense olursa olsun parayı veren bu hakka sahip oluyordu. Bana her zaman yardıma hazır olan Herbert – Paris olmuş Moskova olmuş, Siyonizm veya komünizm olmuş onun için fark etmezdi– doğum günümde bana böyle bir gezi armağan etti.

Bu arada Anna'nın işi büyümüştü, benden başka iki yardımcı daha vardı. Benim Filistin işimin olmayışına biraz bozulmuştu ama ayrılmamı dostça karşıladı. Çünkü ben ona açıkça, imkan olursa uzun süre kalacağımı söylemiştim. Anna'nın ağabeyi Joseph ile eşi de (Joseph Rus edebiyatını İsveççeye çeviriyordu) Moskova'ya gitme niyetinde olduklarından, birlikte yola çıktık. Önce gemiyle Finlandiya'da Abo'ya (Turku), oradan trenle Helsinki'ye ve Leningrad'a gidip birkaç gün sonra da Moskova'ya hareket ettik.

Bu yolculuk, bundan sonraki yaşamımın yönünü değiştirdi, hem de çok kısa bir süre içinde.

Yeni Yollar Peşinde

Moskova'da, Joseph ile Ester beni, büyük, sevgili Yahudi yazar İsaak Babel ile tanıştırdılar, Joseph'in İsveççeye çevirdiği *Odesa Öyküleri* ve *Budjonn Süvari Ordusu* isimli eserlerini, Moskova'ya gelmeden önce okumuştum. Babel, benim gibi bir Alman Yahudi kızın, Sovyetler Birliği'nde kalmak istemesini çok candan karşıladı. Sovyet Yazarlar Birliği'nde çalışan

sekreteri Elena İsaakovna'ya şöyle demişti: "Eva'yla ilgilenin, ona Moskova'yı gezdirin!" Bunun üzerine Elena, "Ne yazık, birkaç güne kadar, Karadeniz kıyısında bizim Yazarlar Birliği'nin konukevinde tatil yapmak üzere Gagri'ye gideceğim," diye karşılık vermişti. Babel, "İşte bu harika," demişti. "Eva'yı da birlikte götürün. Güneydeki küçük bir yerde, vizenin uzatılması kuşkusuz daha kolaydır: orada fazla bürokrasi yoktur." Babel o sıralardaki itibarı ve nüfuzuyla olmaz olur hale getirmişti. Yarım saat içinde Yazarlar Birliği benim Elena ile birlikte Dinlenme Evi'ne gitmemi kabul etmişti. Turist bürosu göz önünden kaybolmama ses çıkarmadı, yiyecek karneleri bütün ülkede geçerliydi.

Elena, yaşı otuzu geçmiş, çok şişman, kızıl saçlı, boşanmış bir Yahudiydi. O, biraz Yahudice biliyordu, ben biraz Rusça. Buna rağmen mükemmel anlaşıyorduk. Benim yanımda az miktarda İsveç kronu vardı. Elena bana, onlara hiç dokunmamamı öğütledi. O sırada, Moskova aydın çevresinde yabancı giysiler kadınlarca çok seviliyordu. Paraya ihtiyaç duyulunca, bir giysiyi satmak, yasadışı sayılmıyordu alışılmış bir şeydi, hem iyi para ediyordu. Elena bir tanıdığına benim bir elbise mi sattı. Aldığım parayla hem Gagri'ye "yumuşak sınıf" dönüş biletimi aldım, hem dinlenme evinin dört haftalık ücretini ödedim hem de bana biraz cep harçlığı kaldı. Leningrad ve Moskova'da rutubetli, soğuk bir sonbahar yaşanıyordu. Getirdiğim giyecekler de buna göre düşünülmüştü, fakat Sovyetler Birliği'nin güneyinde işime yaramıyordu. Bunun için Elena bana açık renkli kolsuz bir basma elbise verdi. Birlikte Karadeniz'in yolunu tuttuk. İkinci günün sabahında -gökyüzü koyu mavi ve aydınlıktı, açık pencereden yaz sıcaklığı yüzümüze çarpıyordu- tren Gagri'de durdu.

Gençtim, yüreğim bu yepyeni harika dünyayı kucaklamaya hazırdı, o dev gibi palmyeler, rüzgarda uçuşan kızıl bayraklar, rengarenk doğa görüntüleri arasından geçerek açık bir arabada Sovyet Yazarlar Birliğinin dinlenme evine gidi-

yorduk. Öğle yemeğini, ufka doğru uzanan mavi denize bakarak terasta yedik. Elena'nın beni ilk götürdüğü masada –bana göre– genç ve çok sempatik bir Çinli oturuyordu. Bu 38 yaşındaki şair ve yazar Emi Siao (Siao San) idi. Tıpkı masallardaki gibi oldu, ilk bakışta aşık oldum. Emi'den kimsenin karşı koyamayacağı bir ışınlı yayılıyordu. Gözlerinde sevgi vardı, bütün yapısında bir sevecenlik, zarafet hakimdi. Geride kalan her şeyi unuttum. Benim için artık yalnız Emi ve o an vardı. Ben de Emi'yi çeken ne oldu, bilmiyorum; belki de, yaşamım boyunca benden kopmayan çocukça saflığımdı.

Birkaç gün sonra Elena bana endişeyle şöyle dedi: "Ondan elinizi çekin; evlidir ve bir çocuğu var." Bunu hemen Emi'ye sordum: "Evli olduğunuz doğru mu?" Bana cevap verdi: "Bir Rus kadınıyla evliydim. Fakat boşandık. Yedi yaşındaki oğlumuz Allan, Uzakdoğu'da annesiyle yaşıyor." Birkaç gün sonra, 8 Kasım'da 23. doğum günümü kutladım. Koyu kırmızı güllerle koskocaman bir demet, kahvaltı masasında duruyor ve bundan sonraki yaşam yolumu belirleyen bir aşk ilamı demek oluyordu. Bir burjuva kızı iken, bir komünistin hayat arkadaşı ve yıllar geçtikçe, devrimci düşünen ve hareket eden, bağımsız bir insan olacaktım. Emi, şimdiye kadar tanıdığım erkeklerden başka türlüydü, hele yakın zamana kadar gerçek komünistler zannettiğim Stockholm'deki salon komünistlerinden bambaşkaydı. Devrim onun sadece dilinde kalmamıştı, 20 yıldan beri onun içinde yaşıyordu. Bana karşı öylesine yumuşak ve sevgi doluydu ki, kendimi sanki başka bir gezegenden buraya uçmuş gibi hissediyordum. Emi, aşkının kuvvetiyle yavaş yavaş ve sabırla benim düşüncelerimi Çin Devrimi üzerine çekmeyi bildi. Uzun gezintilerimize, denizin dalga sesleri eşlik ediyordu. Emi'nin açık ve sade dili, benim her gün biraz daha gelişen Rusça bilgime çok uygundu. Bilemediğim bazı kavramları ısrarla tekrarlayarak, açıklayarak bana kendisinden söz ediyordu, kısaca onları aktarmak istiyorum:

"1896'da, güney Çin'in Hunan eyaletinde doğdum. Babam öğretmendi; benim de öğretmen olmam gerekirdi. On iki yaşında okulda, benim bölgemden Dong Şan'la, 15 yaşındaki Mao Zedung ile karşılaştım. İkimiz de kaba saba köylü kıyafetleri içindeydik, şık ve zarif giyinen diğer öğrenciler bize güler, bizimle alay ederlerdi. Alışılmış program gereği öğretilen Konfüçyüs felsefesine daha fazla dayanamayacağımızı hemen anlamıştık. Gizlice, dünya kahramanlarının hikayelerini, romanlarını, klasikleri okumaya ve birbirimize anlatmaya başladık. Mao, okulda uzun süre kalmadı. Birkaç yıl sonra 1911'de ilk Çin Devriminden az önce, onunla yeniden Çanghay öğretmen okulunda karşılaştık. Bu arada felsefe, edebiyat, dünya tarihi, coğrafya konularında geniş bilgi edinmiş olan 18 yaşındaki Mao, biz öğrencileri örgütlüyordu. Zengin bilgisini bize aktarıyor, şehir dışındaki tepelere doğru yaptığımız akşam gezintilerinde, dünyada olup bitenlerden bize haberler veriyordu. Bize, büyük devrimci Sun Çung Şan'ı (Sun Yatsen) ve onun devrimci derneği, Tong Meng Hui'yi anlatıyordu; daha sonra bize her gün, emperyalist savaşta olup bitenlerden (Birinci Dünya Savaşı) haberler vermeye başladı. Mao'nun keskin zekasına, gözlemleme yeteneğine, politikadaki uzak görüşüne hayrandık ve ondan çok şey öğreniyorduk. Sevgili hocamız Profesör Yang'tan Mao ve ben kendimizi katılaştırmayı öğrendik: Kahvaltı etmiyor, her türlü havada açıkta yıkanıyor, spor yapıyor, vücutlarımızı çelikleştiriyorduk.

14 Nisan 1918'de Mao'nun girişimiyle Yeni İnsanı Öğrenme Derneği (Sin Min Süe H'ui) kuruldu. Mao'nun en yakın arkadaşları olan Cai He-şeng'in evinde kuruluşa katılan 13 kişinin arasında ben de vardım. Bu topluluktan pek çok ünlü devrimci çıktı. 4 Mayıs 1919'da, Japonlara karşı Beiping'de yapılan kitle gösterisine ben de katıldım. Bu gösteri, demokrasi ve yeni bilimler isteyen bir halk hareketine dönüştü. Yani, yeni bir kültür ve edebiyat isteniyor, Konfüçyüs damgalı feodal sistemin kökten yıkılması hedefleniyordu. Bu olayların sonu-

cunda Çin aydınları ilk defa işçilerle birleşti ve işçiler Marx'ın fikirlerini öğrendiler.

1920'de diğer öğrencilerle birlikte Şanghay'dan Fransa'ya geldik. Mao bizi gemiye kadar geçirdi. Fransa'dan onunla mektuplaştık. Paris'te üniversiteye kaydoldum; daha sonra bir fabrikada çalıştım. 1921'de Çin Komünist Partisi kuruldu. Hunan'daki parti örgütü gerçekleştirdiği için, Mao merkez komiteye seçildi. Fransa çok pahalı olduğu için Almanya'ya geçtim. Orada büyük enflasyon vardı. Fransız parası olanlar ucuz yaşıyordu. Birkaç ay, Berlin'de Kant caddesinde, bir Alman ailenin yanında kaldım. 12 yaşındaki kızları Kätchen bana biraz Almanca öğretti. 1922'de Paris'e döndüm ve önce Fransız sonra Çin komünist partilerine girdim. Aynı yılın sonunda Moskova'ya gittim. Orada, komünist bir üniversite olan Doğu Emekçileri Üniversitesine (KUTV) girme şansına erdim. Okuldaki arkadaşlarımdan biri Türk şairi Nazım Hikmet'ti.

21 Ocak 1924'te, Lenin öldüğü zaman Moskova'daydım. Bu hayatımın en karanlık günüydü. Çinli yoldaşlarımla birlikte Lenin'in katafalkı başında nöbet tutarken, yaşamım boyunca devrime sadık kalacağıma kendi kendime yemin ettim. (Bugün 1986 yılında, Lenin'in ölümünden 62 yıl ve Emi'nin ölümünden üç yıl sonra, onun yeminini sonuna kadar tuttuğumu söyleyebilirim.)

Guomindang'ı (Milli Halk Partisi) kurmuş olan Sun Çong-şan, Çin Komünist Partisi ile Sovyetler arasında dostça işbirliğinden yanaydı. 1924 yılında Çin'e döndüğüm zaman Komünist Gençlik Birliğinde çalıştım, sonra orada sekreter oldum ve ulusal devrime aktif olarak katıldım. Daha o zamanlar, şiirler, öyküler ve denemeler yazıyordum. 1926'da, Beiping'de, 20'li yılların başından beri Çin'de Rusça dersleri veren genç Rus kızı Vassa ile evlendim. Benim ikinci eşimdi. Daha çocukken ailem tarafından evlendirildiğim ilk eşim, ben yurtdışında iken ölmüştü. 1927'de partinin emriyle yeni-

den Sovyetler Birliği'ne gittim. Vassa ile Vladivostok'a yerleştik, 24 Aralık 1927'de Allan orada doğdu. Vladivostok, kışın buz tutan dik yokuşlardan oluşan dağlık bir kenttir. Bir gün ayağım kaydı düştüm ve ağır bir beyin sarsıntısı geçirdim. Aylarca yataktan çıkamadım, Vassa, üçümüzü geçindirmek için çok sıkı çalışarak bana baktı. Uzun süre çalışmadım.

Sun Çong-Şan'ın 1925'te ölümünden sonra, Milli Halk Partisi liderliğini genç bir subay olan Jiang Jieşi (Çan Kay şek) üstlendi. 12 Nisan 1927'de bu adam devrime ihanet etti ve çok kan döktü: yüz binlerce devrimci, komünist, sendika lideri ve işçi öldürüldü. Yaklaşık yedi yıldır Çin'de beyaz terör kasıp kavuruyor. Ben artık geri döne mezdim ve burada kaldım."

Emi, kısa süre önce Rusça olarak yayınlanmış bir şiir kitapçığını bana armağan etti ve dedi ki: "Halkımın çektiği acıları ve özgürlük için kahramanca savaşım öğrenmek istiyorsan... al, oku! "Elbetteki içindeki şiirleri ancak çok sonra anlayabildim; fakat *Sovyet Çini İçin* başlığım, ayrıca yayıncının yazdığı girişteki ara başlıkları "Emi Siao – Çin Devrimi Ozanı", "Emi Siao – Sovyet Çin şairi", "Çin Devrimi şairinin Gelişi" – yazılarını çok iyi anladım.

Bu iki yeni dünyaya atlayış –Sosyalist Sovyetler Birliği ile kanlı Çin Devrimi– beni akılcı olmaktan çok duygusal yönden etkiledi. Emi, öyküleriyle Çin Devrimini kalbime yerleştirdi. Sovyetler Birliği'nde ben iki ayağımın üzerinde sağlamca duruyor ve kelimenin tam anlamıyla işin sadece aydınlık yanını görüyordum. İlk defa güneye gelmiştim. Gerçekten de bahçelere kurulmuş olan çocuk yuvalarını ziyaret ettik, açık havada ders yapılan okulları gezdik. Kolektif çalışma yapılan Kol-hos'larda, kaba saba köylüler bize canı gönülden üzüm ve taze şıralar ikram ettiler. Emi küçücük kıpkırmızı biberleri koparıp tatlı meyve yer gibi iştahla ısınyordu. Her yer çiçek ve yeşillik içindeydi; her gün denizde yüzüyorduk – ve aylardan Kasımdı.

Bizim grupta ben ve Emi'den başka Elena, genç gazeteci Nikolay Karelski (Moskova *İşçi Gazetesi Trud*'da Artyom takma adıyla yazıyordu), kırk yaşlarında, boşanmış bir Letonya Yahudisi olan Henriette Goldstein (Henri derdik) onunla birlikte yaşayan oldukça daha genç Alman yazar Gustav Brandt ve Norveçli yazar Nordahl Grieg vardı. Skoglar Tidström de kısa tatilini Gagri'de geçiriyordu ama o başka bir dinlenme evinde kalıyordu.

Benim orada biraz daha uzun kalabilmeme üzücü bir olay sebep oldu: Bizim binamız tam sahildeydi ve Skoglar her gün bize geliyordu. Küçük grubumuzla birlikte yüzer, güneşlenir ve su topu oynardı. Günün birinde Skoglar birdenbire arkadaşlarımızdan bazılarının üzerine saldırıp yumrukladı. Şaka ediyor sandık, gülerек biz de ona katıldık. Fakat işin ciddi olduğunu hemen fark ettik. Skoglar kudurmuş gibiydi. Neden olduğunu hiç bilemedik. Vahşice çevresine saldırıyor, zaptedilemiyordu. Birlik olup onu hastahaneye götürdük. Muayenesini yapan doktor, Skoglar'ı derhal yakındaki kuduz hastahanesine götürmemizi, orada bir psikiyatri kliniği bulunduğunu söyledi. Skoglar saldırmayı bırakınca apatik bir hal aldı, kimseyi tanımıyordu, mükemmel olan Rusçasını unutmuştu, ben ona İsveççe hitap edince çok yavaş reaksiyon veriyordu. Doktorlar, gereğinde Skoglar'la iletişim kurabilmek için benim mutlaka ona yakın bir yerde kalmamın şart olduğuna karar verdiler. Ben Gagri'ye geldikten sonra daha uzun kalabilmek için bir dilekçeyle izin istemiştim, ama geri çevrilmişti. Doktorlar hemen bu izni aldılar.

Emi Moskova'ya dönmüştü. Skoglar olayında orada değildi. Bana her gün mektup yazıyordu, ben de ona bozuk Rusçamla cevap veriyordum. Elena'mın izni bitince, Skoglar'ı da, bir hastabakıcı gözetiminde yammıza alarak Moskova'ya getirdik ve onu bir akıl hastalıkları hastanesine yatırdık. Skoglar gerçi sakın davranıyordu ama, çevresini tanıyor gibi değildi. Skoglar'la ilgilenmek benim görevim olduğu için hastaney-

le daima ilişki içindeydim. Ayrıca annesine de mektup yazdım.

Moskova'da Elena'nın yanında kalıyordum. Emi, politik sığınmacılara ayrılmış bir yurttaki kalıyordu (MOPR), bu Obuc-ha caddesinde iki katlı bir binaydı (eskiden Voronzovo Pole denirmiş, hâlâ da öyle deniyor). Önce Emi, Elena'ya gelip evin yolunu öğretmek için beni aldı. Yol oldukça karışık, sık sık vasıta değiştirmek gerekiyordu. İkinci defa ben yalnız gittim. Yolum, birkaç saat süren engellenmelerle iyice uzadı, çünkü o gün Kirov için cenaze töreni düzenlenmişti.

1934 yılı Aralık ayı başında, onun öldürüldüğü haberini trende duymuştuk. Sergey Kirov, Leningrad Parti Sekreteri ve Politbüro üyesiydi, Stalin'den sonra, Sovyet yönetiminde halk tarafından sevilen en popüler adamdı. O gün Kızıl Meydana çıkan bütün yollar kapatılmıştı. Tramvay yolları tıkanmıştı, insanlar inip yürümek zorunda kalmıştı. Eğer Kızıl Meydandan yaya olarak geçebilsem, Emi'nin evine çabucak gidebilirdim; ama tabii bırakmadılar. Görevliler, gözlerinde yaşlarla, "Acımız çok büyük, anlayış gösterin!" diyorlardı. Hayatımda ilk defa, ülkeyi yöneten saygın bir kişiye yüz binlerce insanın gerçekten yas tuttuğunu görmek... Bu sevgi beni çok etkiledi. Uzun yollardan dönüp dolaşarak, saatler sonra Emi'ye ulaştığımda, onun merak içinde Elena'ya telefonlar ettiğini öğrendim.

Emi'nin yaşadığı yeri önce iyice bir süzdüm: İki penceresi çitle çevrili bir bahçeye ve sokağa bakan geniş, aydınlık bir odası vardı. Odada ölü perdeyle örtülü bir yatak, elbise dolabı, yazı masası, bir masayla iskemleler, bir telefon sehpası bulunuyordu. Aynı kattaki diğer odalarda Almanlar, Macarlar, bir Çinli kadın ve başka politik sığınmacılar oturuyordu. Koridorun sonunda müşterek bir mutfak ve sığınmacıların her biri için ayrı bir masa ve gaz ocağı vardı. Bir merdivenle aşağı kattaki duş kabinlerine iniliyordu. Benim şimdiye kadar alışık olduğlarıma kıyasla, burada her şey çok basitleştirilmişti. Fakat benim çok hoşuma gitti, hayran oldum.

Bir gece Emi'nin yanında kaldım; bu olay ilişkimizi pekiştirdi. Hep birlikte olmak istiyorduk. Herbert'e yazdım, karşı gelmedi. Binada hiç kimse benim Emi ile kalmamı yadırgamıyordu. Sovyetlerde serbest aşk zamanıydı. Evlenmek burjuva geleneği idi; isteyen istediğiyle birlikte yaşayabiliyor ve taraflardan biri istemezse, ayrılabilirdi. Evlilik dışı çocukların durumunun ne olduğunu hatırlamıyorum. Korunma çaresi konusunda bir eğitim yoktu. Gerçi kürtaj serbestti, ama insanların bu derece özgürlüğe henüz hazır olmadıkları belliydi. Kadınlar kürtaj kuyruğunda sıraya giriyor, ileride gerçekten çocuk sahibi olmak isteyince, rahim artık bebeği tutmadığı için, bundan mahrum kalıyorlardı. 1938'de doğum evinde yattığım zaman pek çok kadın bana bunu ağlayarak anlattı.

Emi bana Çinli arkadaşlarını tanıttı. Artyom'u ziyaret ettik. Bize çok yakın olan Jauski Tor'da (Yauskiye Vorota) karısı İra, İra'nın annesi ve küçük kızları Tanja ile birlikte geniş bir odada kalıyordu. Ailenin ayrıca Moskova dışında, Kunzevo'da küçük bir köy evi (Daça) vardı, hafta sonlarını, tatilleri orada geçirirlerdi. Artyom, 1934 Noel gecesini onlarla birlikte geçirmemiz için Emi ile beni davet etti.

Moskova'nın buz gibi soğuk kışında, üzerimdeki ince deri ceketle donuyordum. Emi bana ilk büyük hediyesini o zaman verdi. Bana ipek gibi siyah parlak tüylü, diz boyu bir kürk manto aldı. İlk defa o zaman, Çin dili uzmanı bir Rus Yahudiyle Uzak Doğu'da yaşadığım bildiğim Vassa'nın o sırada Moskova'da oğlu Allan ile birlikte, kızkardeşinin evinde kaldığını öğrendim. 31 Aralıkta Emi gidip Allan'ı aldı ve üçümüz –sırtımda kürkümle– bir banliyö treniyle Kunzewo'ya gittik. Karlarla örtülü ormanın derinliklerindeki ahşap Rus evi, bana *Hänsel ve Grätel* masalındaki pastadan yapılma evi hatırlattı, içeride odun sobası yamyordu.

Evin içi sıcacık, rahattı. Köylü usulü bol yiyeceklerle dolu masanın ortasında sıcak şarapla dolu koca bir çanak vardı, gece yarısı ışıkları söndürüp onu ateşlediler. Ben bayram sevinci

içindeydim. Yeni yıl neler getirecekti? Allan oldukça sessizdi. Ara sıra bana merakla bakıyordu. Sabaha karşı, saat iki-üç sıralarında, herkes yorgun düşünce Artyom dedi ki: "Burada yerimiz oldukça dar." Biraz çekinerek ilave etti: "Siz ikiniz birlikte yatabilir misiniz?" Biz rahatlamış olarak çok doğal cevap verdik: "Elbette." Sonradan Artyom bizim hakkımızda bir öykü yazdı: *Norveçli Kız*, bizi gizlemek için beni Norveçli, Emi'yi de zenci olarak göstermişti.

Sadece çabucak Rusça öğrenmekle kalmıyor, Moskova'da rahatça tek başıma gezip dolaşabiliyordum da. Alışverişe çıkıyordum ve bana yabancı olan yaşam şartlarına alışıyordum. Kusnetzki Most'ta köşe başında, eski moda fakat son derece güzel bir evde oturan Henri ile Gustav'ı ziyaret ettik. Henri, *Uluslararası Edebiyat*'ın Almanca sayılarını tercüme ediyordu. Redaksiyon büroları Kunsnetzki Most'un baş tarafındaydı. Emi de *Uluslararası Edebiyat*'ın Çince sayılarının redaksiyonunu üstlendi ve dergiye çeviriler ve makaleler yazmaya başladı.

İsaak Babel'i de ziyaret ettik. O da, sığınmacılar yurdunun karşısında, yanlış hatırlamıyorsam kendisine ait bir evde, Antonina Pavlovna isimli genç bir Rus kadınla birlikte yaşıyordu. Emi ile İsaak birbirlerinden çok hoşlanırlardı. Babel akıllı sessiz, sempatik, enerjik bununla beraber biraz mahcup bir adamdı. Bir gün Emi ona, bir Çin flütüyle bir şeyler çaldı. Babel hayretler içinde dinledi. O günden sonra ne zaman bize gelse, Emi'den flüt çalmasını rica ederdi. 1934'te onunla ilk tanıştığımda ondaki alışılmadık ve tipik tarafları fark etmemiştim. Onu isabetli olarak karakterize etmek için onun öğrencisi ve dostu olan G. Munblik'in sözlerini kullanmak gerek: "Bir insanı, okurun göz önüne getireceği biçimde tarif etmek zordur, Babel'i tarif etmek ise büsbütün zordur. Kısa boyunlu yuvarlakça vücudu, geniş, sevimli yüzü, sık sık kırışan yüksek alnyla sıradan bir görüntüsü vardır; çevresindekilere karşı biraz muzip gülüşü, gözlerindeki pırıltı sadece

dış görüntülerdir. Gerçekte insan sevgisiyle dopdolu meraklı biridir. Alışılmamış keskin bir görüşe sahiptir, her şeyi derinlemesine görür. Ama bu onda kuşku değil, hayret uyandırır. Onu şöyle formüle etmek mümkün olabilir: Keskin bir görüşle, keşif seyahatlerine çıkar ve hoş sürprizlerle karşılaşır." (Rusçadan çeviren Eva Siao)

Fakat bütün iyi ilişkilerine rağmen, Babel de benim büyük sorunuma yardımcı olamadı: Sovyetler Birliği'nde kalma süresi Kirow'a yapılan suikastten sonra, yabancı ülkeden sıradan, partisiz kişilerin özel nedenlerle oturma izni alması hemen hemen olanaksız hale gelmişti.

Bu arada Skoglar nispeten iyileşmişti. Beni tanıyor, benimle konuşuyordu, Rusçasını da yeniden kazanmıştı. Fakat doktorlar onu tam sağlığına kavuşuncaya kadar klinikte tutmak, sonra bir sanatoryuma göndermek istiyorlardı. Benim Moskova'da vizem bir kere uzatırıldığı için bunu yeniden yapmak için bir bahane yoktu. Emi de bütün gayretine ve iyi dostluklarına rağmen bir şey elde edemedi. Evlenme isteğimiz de gerçekleşemedi. Böylece ben 5 Şubat 1935'te üzgün bir yürekle Stockholm'e dönmek zorunda kaldım.

Bir Oraya Bir Buraya

8 Şubatta Stockholm rıhtımına çıktım, Herbert beni karşıladı. Sovyetler Birliği'ne tekrar girebilme izni almamın ne kadar süreceğini belli olmadığından, Anna bana tekrar kendisiyle çalışmamı önerdi. Herbert'in kız arkadaşı Jenia o sırada Rusçadan İsveççeye bir roman çeviriyordu. Ben ona çevirinin temize daktilo edilmesinde yardımcı oldum. Böylece biraz para kazandım. Bir yandan da harıl harıl Çince öğreniyordum.

Emi ile karşılıklı, yakıcı aşk mektupları yazıyorduk – Rus-

ça olarak. O, sık sık bana telefon ediyordu. Bugün, o zamanki mektuplarımı okuyunca, Sovyetler Birliği'nde sadece üç ay kaldığım halde, bu yabancı dilde duygularımı bu kadar iyi ifade etmiş olmama şaşıyorum. Emi'nin bana yazdığı mektupları da, iyice anlıyordum. Bunu gerçekten ona borçluyum. Daha Moskova'da iken Emi bana biraz Çince öğretmişti, Latince alfabeyle yazılışıyla birkaç Çin yazısını da. Bütün bildiklerimi ara sıra mektuplarımda kullanıyordum; Emi de bana daha birkaç satır Çince cümle yazıyordu.

Benim Sovyetler Birliği'ne gidebilmem ve orada kalabilmem için Emi her çareye başvurdu. Babel, Vera İnber, hatta Lenin'in mücadele arkadaşı ve o sıralarda Sovyetlerin İsveç elçisi Aleksandra Kollontai bile çok çabaladılar, ama boşuna. 22 Şubat'ta, Emi bana Sovyetler Birliği'ne gitmek ve onunla evlenmek istiyorsam, Sovyet vatandaşlığını kabul etmem gerektiğini bildirdi. Ben, telefonda alelacele düşünmeden, peki deyince, Emi çok sevindi. Fakat sonra düşünmeye başladım. Herbert de bana bunu çok ciddi düşünmem gerektiğini söylüyordu. Çünkü o günkü şartlarda, Batı toplumu içinde böyle bir karar vermek, doğup büyüdüğüm yerleri tamamen terk etmek anlamına geliyordu. Bir Alman olarak, benim Sovyetler Birliği'ne girmem ve orada oturmam ne kadar zor ise, Sovyet vatandaşı olarak da ülke dışına çıkmam o kadar güç olacaktı. Politikada yeterince olgun olmadığım gibi, böyle zor bir karar bir gecede verebilecek kadar kişisel bir gelişmişliğim de yoktu.

Emi ise bunu bir türlü anlayamıyordu. Bana şöyle yazmıştı: "... seninle dün yaptığım telefon konuşması beni çok üzdü. Bütün gece uyuyamadım. Gördüğüm kadarıyla sen henüz Sovyet vatandaşı olmaya karar verememişsin. Belki de beni düşündüğün ve mektuplarında yazdığın kadar sevmiyorsun. Seni asla Sovyet vatandaşı olmaya zorlamak, teşvik veya ikna etmek istemem. Sana sadece -bir yoldaşa yapar gibi- fikrini neden iyi bulmadığımı açıklayacağım:

1. Sovyet vatandaşı olursan ne kaybedersin? Birçok yabancı'nın bu hayali kurduğunu biliyorum. Sovyet vatandaşı olmak büyük bir mutluluk, büyük bir şereftir. Elbette bir Sovyet vatandaşı, devletine karşı olan görevini yapmakla mükelftir, fakat bu halk kitlelerinin devletidir. Yani bizim devletimizdir, her birimizin devletidir. Genelin yararına dürüstçe çalışmak ve yalnız kendini düşünmemek – işte bu, gerçek bir Sovyet vatandaşlığıdır, bizde ne yazık ki hâlâ varolan pek çokları gibi kısır görüşlölük demek değildir.

2. Sen Sovyet vatandaşı olursan, bir daha ömrün boyunca Sovyetlerden dışarı çıkamayacağına mı inanıyorsun? Çok yanlış düşünüyorsun. Bu uluslararası durumu ve devrim tarihini iyi bilmemenden ileri geliyor. Bunları birkaç hafta içinde anlatmak zor. Sana sadece, kısaca şunu söyleyeceğim: Kısa zaman içinde –tam ne zaman olacağı elbette belli değil henüz – dünya devrimi olacak. Hiç değilse birkaç ülkede işçi sınıfı zaffer kazanacak. O zaman, uluslararası durum bambaşka olacak. Bu bir iyimserlik değil, bu temel politik bilgi. İçimizden birinin o zaman, dış ülkelerden birine çalışmak için gönderilmeyeceğini kimbilebilir? Sen Sovyet vatandaşlığını kabul edip etmeyeceğine, aşkımızdan bağımsız olarak, kendin karar vermelisin. Bu insanın politik konumunu belirleyen, politik bir meseledir."

Bir de şunları yazıyordu: "Mektubunda, kendini Moskova'da evinde gibi oysa Stockholm'de yabancı gibi hissettiğini yazıyorsun. Böyle düşünüyorsan, Sovyet vatandaşlığı meselesini neden hâlâ çözemediğini anlamıyorum. Bu, hâlâ kendini burada evinde gibi hissetmiyorsun, demektir. Sana şunu söylemeliyim: Benim eşim bir kapris uğruna değil, politik kanatından dolayı Sovyet vatandaşı olmalı. Böyle olmazsa onu sevemem."

Bütün kalbimle yeniden her şeyi anladım. Ona gitmek istiyordum, Sovyetler Birliği'nde yaşamak, çalışmak ve yepyeni bir insan olmak istiyordum. Fakat arkamdaki köprülerin hep-

sini birdenbire yıkmaya karar veremiyordum. Tam bir açıklık ve sevgi dolu mektuplarım, sonunda Emi'yi ikna etti. Gösterdiği şiddetli tepkiden pişman oldu. Nihayet Marksist bir insandı ve burjuva eğitimi içinde yetişmiş genç bir kızın, aşkına rağmen bir anda, bilinçli bir Sovyet vatandaşı olamayacağını anlamaya mecburdu. Yeniden turist olarak gitmeme karar verdik. Herbert yine bana yol paramı gönderdi. 1 Nisan 1935'te ikinci defa Sovyetler Birliği'ne gittim ve Temmuz ortasına kadar kaldım.

1 Temmuz'da, Sovyetler Müzik Birliğinin davetlisi olarak Herbert, Müzik Festivali'ne katılmak üzere Sovyetlere geldi. Emi çok meşgul olduğu için ben Leningrad'a yalnız gidip Herbert'i karşıladım. Astoria oteline yerleştik. Bütün etkinliklere katıldım ve bu arada *Maça Kızı* ile *Kuğu Gölü*'nü izledim. Yabancı misafirleri, yemeklerde ve gezilerde gözlüyor, onların her şeye nasıl tepeden bakarak eleştirdiklerini duyuyordum. Onlarla arama bir çizgi çektim ve Emi'ye şöyle yazdım: "... Ben bu insanların toplumunda kendimi rahat hissetmiyordum. Yeni yeni oluşan bir dünyaya davet edilmişler, her alay ediyorlar, sanki eleştirmeye mecburlarmış gibi, her çorbada saç arıyorlar. Kendi ülkelerindeki kötülükleri ve sefaleti düşünmek istemiyorlar tabii... Ben burada kendimi misafirden çok ev sahibi gibi hissediyorum ve senin ve arkadaşlarımızın yanında olmak için can atıyorum..." İlk defa zihnimden böyle düşünceler geçiyordu. Bu ve Herbert ile Emi'nin tanışıp birbirlerinden hoşlanmaları, Sovyet vatandaşı olma kararımı çabuklaştırdı.

4 Temmuz 1935'te Emi bizi Moskova'da karşıladı. Şair Emi ile müzisyen Herbert birbirlerine çok sempati duydular. Aralarında Fransızca konuştular. Gelişimizden hemen sonra Babel ziyaretimize geldi. O da Fransızca, Almanca konuşuyordu ve hemen Herbert'i kendi evine davet etti. Herbert sevinçle kabul etti. Emi, İsaak Babel ve Herbert çok uyumlu bir üçlü oluşturdular. Moskova'nın yazında unutulmaz günler geçir-

dik – taa 15 Temmuz'a kadar. O gün Moskova'yı terk etmem gerekiyordu, vizem uzatılmıyordu.

Herbert, Emi ile benim birbirimizi gerçekten sevdiğimizi görmüştü. Sovyetler Birliği'nin geleceği parlak bir ülke olduğunu da anlamıştı. Ve Herbert, İsveç vatandaşı olduğu için, ara sıra beni görmek için gelebilirdi. Stockholm'de Sovyet vatandaşlığına geçmek için hemen bir dilekçe vermemi kararlaştırdık. Yeniden Emi'den üzülerək ama bir daha kavuşunca hiç ayrılmamak umudu içinde ayrıldım.

Veda sırasında Emi bana, onun Gagri'deyken çektiğim bir fotoğrafım armağan etti, arkasına Rusça şunları yazmıştı: "Benim sevgili, sadık, biricik Evoşkama! Benden ayrılıp yalnız başına uzaklara gidişin son olsun. Çabucak döneceğini, ebediyen birlikte yaşayacağımızı ve çalışacağımızı umut ediyorum. Yalnızca senin Emi!" Latince harflerle Çince olarak da eklemişti: "Beni unutma! Seni çok seviyorum! 15 Temmuz 1935."

Emi ile hemen her gün telefonlaşıyor ve sık sık mektuplaşıyorduk. Benim, Sovyet vatandaşlığına geçmek için verdiğim dilekçeye rağmen Emi olayı çabuklaştırmak için birçok kimseyle görüşüp konuşmak zorundaydı. Aleksandra Kollontai, Moskova'da Emi'yi, Stockholm'de beni kabul etti. Bizim olağandışı aşkımıza çok yakın ilgi duyuyordu. Bu sıralarda ben hem modern, hem klasik Rus edebiyatından pek çok eser okuyordum. Gogol'un *Ölü Ruhları*'nın Almancasını, Mihail M. Sosçenko'nun hikayelerinin Rusçasını okudum. Babel'i, Vera İnber'i, daha başkalarını okudum. Sıkı bir çalışmayla da Çince öğreniyordum. Bütün gün yedi-sekiz saat, Temmuz başında dinlenmek için Kopenhag'a giden Anna'nın atölyesinde çalışıyordum.

Temmuz başında hamile olduğum duygusuna kapıldım. Doğru çıktı. Daha önce konuştuğumuz için, Emi'nin şimdilik daha çocuk istemediğini biliyordum. Telefonda ona hamileliğimden söz edince çok korktu. "Biz henüz çocuğa bakamayız.

Benim geleceğimin ne olacağı belli değil. Bir şeyler yapmalısın!" Emi taa baştan bana açıkça ve dürüstçe, kendisinin ilk fırsatta Çin'e gideceğini ve benim onunla birlikte hemen gitmemin mümkün olmadığını söylemişti. Ben, buna rağmen onun hayat arkadaşı olmaya karar vermiştim. Emi'ye şöyle yazdım: "... bu çocuğu şimdiden seviyorum, senin çocuğun ve ona sahip olmaya hakkım olmadığım da biliyorum... Kendimle savaşıyorum, fakat sen henüz çocuk istemiyorum dediğin için, senin işlerini bozmamak amacıyla her şeyi yapacağım."

Şaşkınlık ve üzüntüden –Herbert Landeck'te tatildaydı– Kopenhag'daki Anna'ya telefon ettim. Bana tanıdığı bir doktorun adresini verdi. O sırada kürtaja hapis cezası vardı. Doktor, müdahaleyi, muayene sırasında –narkozsuz olarak– gerçekleştirdi; hem de bir defada değil üç etapta, oldukça barbarca bir iş. Buna karşı sadece muayene ücreti aldı: 10–15 kron. Son girişimde çok sancı çektim ve çok kan kaybettim. Fakat doktorun muayenehanesinde beş dakika daha fazla kalamazdım, derhal bir taksiyle eve dönmek zorundaydım. 25 Temmuzda Emi'ye mektup yazdım: "Çok hastayım, çok kan kaybettim. Anna benim için Kopenhag'dan erken döndü, ayağa kalkamadığım için benim yanımda kalıyor. Artık yalnız değilim."

Herbert 1 Ağustosta Landeck'ten dönünce bana, "Sen delisin," dedi. "Neden böyle bir şey yaptın?" Ben de, "Evli bile değiliz, geleceğimizin ne olacağı da belli değil," dedim. Bunun üzerine Herbert, "Ne olmuş?" dedi. "Bir çocuğumuz olurdu bari, küçük bir maskara." (O, bütün küçük çocuklara "maskara" derdi.) Herbert işte böyle bir insandı, ona göre her şey basitti. 1935 Ağustosunda nihayet Sovyetler Birliği'ne giriş iznim geldi. Anna'dan, bütün dostlardan, özellikle Herbert'ten ayrılmak bana çok zor geldi. Fakat Emi'ye olan sevgim ve yeni bir insan olma arzusu, her şeyden üstün geliyordu. Böylece kafamın içinde birtakım idealler ve güven dolu olarak eski dünyamdan yepyeni bir aleme atlayış yaptım – Geleceğin Dünyasına.

Nihayet buradaydım –sonsuz kadar inancıyla. Yeni yaşamıma önceden sözünü ettiğim müsterek evde başladım. Öteki komşularla tanıştım: aralarında bir Alman, kızıyla birlikte bir fabrikada çalışan çok şişman bir Macar kadını, Su-mama* isminde bir Çinli kadın ve daha başkaları vardı. Macar kadın, ufak tefek Çinliye çok kızılıyordu, mutfakta, dil bilmeyen Su-mama'ya Rusça ağır küfürler savuruyordu. Benim gelişimden kısa bir süre sonra Vassa da Moskova'ya geldi. Onunla o zaman tanıştım. Vassa, Emi ile aynı koridor üzerinde oturan ve eşi Mira Fransa'da gazeteci olarak çalışan Lazar Aronştam'ın yanında kalıyordu.

Vassa benden sekiz yaş büyüktü. Küçük burjuva bir işçi ailesinden geliyordu, ama şimdi eğitimli bir öğretmen olarak yeni Sovyet aydınları arasında yer alıyordu. Vassa çok okumuş ve ufkü geniş bir kadındı. Ne yazık ki, her şeyi sadece kendisinin doğru bildiğine inanıyor ve her şeyin onun istediği gibi yapılmasını istiyordu. Öyle olmadığı zaman kızılıyor, küfür ediyordu. Diğer yandan iyilik timsaliydi, doğrucu ve dürüsttü; sonradan çok kolay olmadığını öğrendiğim işinde bile. Vassa, bu huyu yüzünden sadece çevresindeki insanların değil, kendinin de yaşamını zehir ediyor, boş yere üzüntü çekiyordu. Sakin yaradılışlı bir insan olan Emi de kavgaya gürültüye tahammül edemediği için Vassa ile beraberliğini sürdürmemişti.

Emi ile Vassa'nın yeni hayat arkadaşlarını aynı zamanda

* Su-mama 1925'de büyük Şanghay grevinin önderi devrimci Su Çaoçen'in dul eşiydi

bulmaları garip bir rastlantıydı. Emi beni tanımadan az önce, Vassa herkesin Sjan diye seslendiği Rus Yahudisi ikinci eşi Naum Ljubin ile karşılaşmıştı. Naum Vassa'dan gençti, ona tapıyor, onu el üstünde tutuyordu. Vassa'nın haklılık tutkusu onun üzerinde şaklıyor fakat o buna aldırımıyordu. Sjan bir Çin dili uzmanıydı. İkisi de Uzakdoğu'da Chabarowsk'ta çalışıyorlardı, Vassa öğretmendi, Sjan ise Çin Dili Reformu Komitesindeydi. Vassa biraz Çince de biliyordu. Allan bazen onun yanında bazen bizim yanımızda kalıyordu. Her biri kendi tavırınca seven iki baba ve iki anne arasında büyüyordu.

Komşularımız Vassa'yı tanıyorlardı; ne de olsa nihayet yıllarca Allan ve Emi ile birlikte burada yaşamıştı. Ve herkes Vassa'nın huyunu iyi biliyordu. Birdenbire çıkıp geliverince, benimle onun arasında patlak verecek şiddetli bir kıskançlık olayı beklemişlerdi. Fakat tüm beklentileri boşa çıkarıp sevgili komşularımızı hayal kırıklığına uğrattık. Evvelce kendi odası olan odamıza Vassa, çok doğal olarak sık sık geliyordu. Birlikte çay içip birbirimizi tanımaya çalışıyorduk. Emi'nin işi çoktu, toplantılara gidiyordu. Bizi yalnız bırakmaktan endişe duyuyordu. Bir gün yine ikimiz yalnızdık. Vassa bir kalp krizi geçirdi (ben onun kalp hastası olduğunu bilmiyordum). Yakında yardıma koşacak hiç kimse yoktu; Vassa'nın acı çektiğini görmek korkunç bir şeydi. Onun krizi atlatması için elimden geleni yaptım. Vassa öyle yorgun düşmüştü ki başını bile kıpırdatamıyordu; sadece kocaman gözleriyle acıklı bir şekilde bakıyordu. Birden beni kendine çekip öptü. Bu üzücü olay bizi birleştirmişti; o dakikadan itibaren iki dost olduk ve onun 1961 yılında ölümüne kadar bütün engellere göğüs gerdik.

O akşam çok geç saatte Emi eve döndüğü zaman karşısında iki kızkardeş bularak çok sevindi. Vassa çok güzel konuştuğu için ondan Rusça öğrendim. Ayrıca bana yemek yapmasını da öğretti – basit malzemelerden çok lezzetli yemekler yapabiliyordu. Bizi mutfakta barış içinde otururken gören komşular, hayret etmekten kendilerini alamıyorlardı.

Emi, şimdiye kadar yasal olmayan evliliğimizi yasallaştırmayı önerdi. Vassa ile Sjan çoktan evlenmişlerdi. Doğruca belediyeğe gidip nikah kıydırdık, o zaman çok basit bir formaliteydi bu. Akşam, Vassa öğlenden sonra nerede olduğumuzu, sordu. Biz de nikah cüzdanını gösterdik. Vassa sevinçten çılgına döndü. "Ve siz bunu sıradan bir şey gibi söylüyorsunuz ha!" dedi. Hemen koşup şarap ve mezelerle geri döndü. Böylece üçümüz veya dördümüz –sanıyorum Lazar’ı da çağırmıştık– Emi ile alışılmamış türden evliliğimizi kutladık. Hemen ardından da Kırım’a Koktebel’e gidip balayı seyahatimizi yaptık. Vassa bize Moskova’dan mektup yolladı:

"Sevgili Emi!... evet, dostum, seninle iyi ilişkimizin sürmesi dileğimin yerine gelmesinden çok mutluyum. İkimizin de birbirimize karşı –kimse bozmazsa– iyi duygular besleyeceğimizden emindim, çünkü biz karı–koca olmanın çok ötesindeydik. Biz hem işte hem yaşamda arkadaştık, yoldaştık. Kelimenin en iyi anlamında yine arkadaş olarak kalacağız. Sana karşı duygularım sadece sevilen bir erkeğe karşı değil, bir oğula, bir erkek kardeşe duyulan sevgi gibidir. Bu duygu hiç geçmeyecek. Bu kadar iyi bir eş bulmana seviniyorum. Annelik duygularımın bir bölümü de kaçınılmaz olarak ona kayacak. Birbirinizle mutlu olun... Eva’nın gençliğini korumasına çalış. Sen onun her şeyisin. Senin için ağabeyini, vatanını terk etti. Sen onların yerini tutmak zorundasın. Ben, şimdiki yaşamımdan memnunum. Sjan çok iyi bir insan, şansım varmış ki ona rastladım. Geçtiğimiz yıl gerçekten daha gençleştim...

Sevgili Eva! Beni unutmadığın için teşekkür ederim. Sensiz burası çok sıkıcı. Seninle birlikte olmaya ne çok alışmışım. Sen benim küçük kızkardeşim gibiydin. Emi iyi bir insandır ama bazen çok sinirlidir. Bu da geçirdiği ağır hastalıktan kalmadır. Onun seni sevdiğini görüyorum ve sana aşık olmuş bulunmasına seviniyorum." (22 Eylül 1935)

Koktebel’de Sovyet Yazarlar Birliğinin bir dinlenme evinde kalıyorduk. Deniz manzaralı bir odamız vardı. Yazarlar

Birliği üyeleri bu yolculukta para ödemiyorlardı. Ben üye olmadığım için Emi benim adıma ödüyordu, ama pek az bir şey. Birkaç hafta boyunca güneyin ışıltılı renklerinin ve aşkımızın tadım çıkardık. Emi'nin yanında Sovyetler Birliği'ni, insanlarını, düşüncelerini de yavaş yavaş öğreniyordum: İnsanların kendilerinin değıl, toplumun yararım böylesine tutku halinde düşünmesine ne Almanya'da ne de İsveç'te tanık olmuştum. Sovyetler Birliği'nde geleceğı dönük bir şeyler oluyordu. Fakir bir ülkeyi gelişmiş bir devlet yapmak fikri, sosyalizmi maksimum ölçüde gerçekleştirmek amacına hizmet ediyordu. O zaman tanıdığım bütün insanlar bu ideale erişmek için canla başla çalışıyorlardı; bu hayranlık her yerde görölüyordu.

Ve henüz 18 yaşındaki genç Sovyet devletinde pek çok şeye erişilmişti. Ekim Devriminden önce hayal edilmesine bile cesaret edilemeyen kazançlar elde edilmişti. Okuma yazma bilmeyen kalmamıştı örneğın. İşçiler ve okuma yazma bilmeyen tüm diğeri yetişkinler için gece okulları açılmıştı. Kültür kurumları sadece birkaç ayrıcalıklı kişiye değıl, herkese açıktı. Öğrenme açlığı öyle büyüktü ki! Özellikle kitaplara hücumda belli oluyordu bu. Her şey okunuyordu – klasikler, modern edebiyat, politik, bilimsel, teknik kitaplar sanat eserleri. Kitaplar ucuzdu, sinema ve tiyatro biletleri de. Öğrenme ve eğitimle ilgili ne varsa ya çok ucuz ya bedavaydı. Bu yönde özellikle çocuklar için yapılanlar beni çok etkiledi. Çok fazla sayıda kreş ve çocuk yuvaları açılıyordu. Bütün çocuklar okula gitmek zorundaydı ve gidiyorlardı; işçi ve köylülerin çocukları üniversitelere gidebiliyorlardı.

Sovyetler Birliği'ndeki başarılı işlerden biri de dinlenme evleri ve sanatoryumlardı: İşçilere ve doktor, öğretmen, sanatçı ve yazar gibi çeşitli aydın tabakaya ait yerler vardı. Özellikle yazarlar ve sanatçılar pek çok ayrıcalıktan yararlanıyordu. Sadece güneyde değıl, büyük kentlerin dışında da Doma Tvorçestva'lar (Yaratıcı Çalışma Yurdu) vardı, yazarlar bura-

da zaman kaydı olmaksızın rahatça çalışırlardı. Ben de Emi ile birlikte Moskova dışında, böyle yurtlarda çok kaldım.

İnsanların açlığını çektikleri fikri gıdayı onlara verdikleri için yazarlar saygı görüyor ve seviliyorlardı. Yazılarında eski toplumun maskesini düşürüyor, ezilenlerin verdiği zorlu mücadeleyi, devrimi anlatıyorlardı. O günün insanının, fedakâr ve yürekli gençliğin, sayısız yoksunluklara rağmen büyük bir coşkuyla nasıl yeni kentler kurduklarını, ülkeyi verimli hale getirdiklerini anlatıyorlardı. Şiirleri, öyküleri ve romanlarıyla, insanlara, kendilerine güvenmekten ve dayanmaktan vazgeçmemeleri için cesaret veriyorlardı; çünkü geri kalmış, fakir bir ülkenin ileri ve zengin bir hale getirilmesi isteniyorsa zahmete katlanmak gerekti. Mayakovski'nin Emi tarafından Çinceye çevrilen şiirlerini hatırlarım. Bunlarda ve Babel'in, Ehrenburg'un, eskiden Almanca çevirisinden okuduğum Şolohov'un eserlerinde Sovyetler Birliği'ne gelirken çok merak ettiğim yeni insanın tariflerini bulmuştum.

Önceleri Sovyetlerdeki günlük yaşam bana alışılmışın dışında geldi. Ben Batının en zengin ülkelerinden birinden, İsveç'ten gelmiştim. Orası bolluk içindeydi; daha pahalı yaşıyordu ama ucuzu da bulunuyordu. Sovyetlerde mağazalar devletindi. Moskova'da satışa sunulan çeşit çok azdı ve ancak markayla alışveriş yapıyordu. Sanıyorum 1935 başlarıydı, hiç değilse ekmek, karnesiz alınabilir hale geldi. Ayakkabı, elbise, gündelik kullanılan kap, kacak gibi şeyler, güzel kumaşlar veya ithal ayakkabılar alabilmek için kadınlar saatlerce, bazen bütün bir gece sıra beklemek zorunda kalıyorlardı. Dağıtım da plansız yürütülüyordu. Örneğin buz paten ayakkabısı veya mayo satışa çıkarılırken öyle oluyordu ki ayakkabı yazın, mayo kışın piyasaya çıkıyordu.

Ben düzenli alışverişe gidiyordum. Sokağımızın köşesinde bir fırın vardı, orada çeşitli beyaz ve siyah ekmek, çavdar ekmeği ve Rusların çok sevdiği tatlı ve tuzlu hamur işleri bulunurdu. Çok yakınımızda da açık bir pazar vardı, köylüler tez-

gahlar üzerinde sütlü mamuller ve başka yiyecekler satıyorlardı, fakat bunlar devlet mağazalarındakinden daha pahalıydı. Moskova'nın merkezinde, Kusnetzki Most'ta İnsnab (yabancıların İhtiyacı gibi bir anlam taşıyordu) adında bir mağaza vardı. Diplomatlar, yabancı gazeteciler, politik mülteciler buradan özel bir kimlikle alışveriş edebiliyor ve kuyruğa girilmiyordu. Emi genellikle serbest yazar olduğu, iyi kazandığı, ve böyle bir kimliğe sahip olduğu için biz de serbest pazardan öte beri alabiliyorduk. Ben bunu çok yadırgıyordum: Bir yanda hemen tüm mallarda kıtlık, diğer yanda yabancılara ayrıcalık.

Stockholm gazetelerinde her gün kiralık ev ilanları sayfalar dolusu çıkardı. Nispeten ucuz evler de modern donanımlıydı: Mutfaklarda havagazı, buzdolabı, banyoda sıcak, soğuk su. Moskova'da ise büyük bir ev kıtlığı vardı. Birçok insan gibi Elena da eski moda evde oturuyordu. Büyükçe evlere birkaç aile yerleştirilmişti, her aileye bir oda. Odalar çok küçükse, bir aileye iki oda düşebiliyordu. Mutfak ve tuvalet (varsa banyo) müşterek kullanılıyordu. Evlerin paylaşılma nedeni bugün Batıda olduğu gibi pahalılıkları değildi, yeterince ev yoktu, yoksa Sovyetlerde kiralar çok düşüktü.

Haftanın beş günü çalışılıyordu, altıncı gün dinlenme günüydü. Doğru hatırlıyorsam her vatandaşın yılda iki veya dört hafta paralı izni vardı. Pazar günü veya dini bayram diye bir şey yoktu. Süslü Noel ağacının adı Yeni Yıl Çamı idi ve yılın son akşamında dikilirdi. Çocuklara Noel baba değil, Buz Babacık hediyeler getirirdi. Dinin kaldırılmış olması birçok insana acı vermiş olabilir; fakat ben ateist yetiştirildiğim için, bu önlemden rahatsız olmadım.

Sovyetlerde iki büyük bayram günü vardı: 1 Mayıs, bütün çalışan insanların uluslararası bayram günü ve 7 Kasım, Ekim Devriminin yıldönümü. Yeni yıl da ayrıca kutlanırdı, aynı şekilde 8 Mart Kadınlar Günü de. Kadınlar günü için epeyce zaman önceden pankartlarla, afişlerle, basında ve radyoda

anonslarla uyarıda bulunulurdu. Kadınlar yarı gün tatil yapıldığı için çok sevinirler, iş yerlerinde kadın sorunları tartışılırdı.

Hâlâ var olan bazı eksikliklere çabuk alıştım; hayranlığımdan dolayı bu bana hiç zor gelmedi. Ülkeye ve insanlarına saygı duyuyordum, yaşamları ve düşünceleri beni şevklendiriyordu. Bu genç devlette, bütün bu insanların idealine ihanet edecek bir terörün estirileceği benim de arkadaşlarımin da aklımızın ucundan geçmiyordu.

Katerina ve Aleksander Dragunov, Emi'nin, sadece devletin selameti ve insanlığın yararı için yaşayıp çalıştıklarını anlattığı insanlardan ikisiydi. Çin dili uzmanydılar. Leningrad'da, daha sonra da Moskova'da oturdular. Her iki yerde de Bilimler Akademisinde, Moskova'da ayrıca Doğu Asya Enstitüsünde çalışıyorlardı. Dragunov'lar Emi'nin en iyi dostlarıydı. İkisi de iyi ve akıllı insanlardı, fakat kocasının da kabul ettiği gibi Katerina (Katya derlerdi) daha ön plandaydı. Katya benden –ne kadar bilmem– daha yaşlıydı, ama yüzünden hiç belli olmazdı. Yıllar boyunca bana hep aynı görünmüştür. Güzel değildi ama, canlı ve cin gibi kahverengi gözleri yüzüne bir çekicilik veriyordu. Katya çok sade giyinirdi, köylüler gibi, onu çok ender eşarpsız gördüm. Kimse onun bir bilgin olduğuna ihtimal vermezdi. Rusçadan başka Almanca, İngilizce ve Çince biliyor, İngilizce ders kitapları hazırlıyordu. Ayrıca botanik ve zooloji ile ilgileniyordu. Ashında yeryüzündeki her şeyle ilgiliydi. Ayaklı bir ansiklopedi gibiydi. Karşılık veremeyeceği hiçbir soru olmazdı. Emi ile Koktebel'e bala-yına gittiğimiz zaman, Katya da orada dinleniyordu. İçinde demir bir karyola, bir masa, birkaç iskemle olan büyük bir odada kalıyordu. Kitaplar ortalığa saçılmış duruyor ve yerde bir sürü bitki saksısının arasında bir kirpi dolaşıyordu. Katya hemen bana açıklama yaptı. Dış görünüşe hiç aldırdığı yoktu.

Koktebel'den dönüşümüzde Odesa ve Kiev'e de uğradık ve yeniden Mülteciler Yurdu'ndaki odamıza yerleştik. Emi,

Sovyet Yazarlar Birliği üyesi, ayrıca Çin Komünist Partisinin izniyle de SBKP'ye üyeydi. Partinin ve Yazarlar Birliğinin oturumlarına katılıyordu. Hafta da birkaç kere *Internationalen Literatur*'da redaksiyon çalışması yapıyordu. Ayrıca, Çin'in Gorki'si sayılan Lü Sün ile yazışıyorlardı. Lü Sün, Şanghai'da yaşıyordu ve Solcu Çin Yazarları Derneğinin başkanıydı. Guomintang yönetimi altında kokuşmuş toplumu keskin biçimde eleştiren yazılarıyla ün salmıştı. Emi, makalelerinde ve konferanslarında Çin Devriminden, Lü Sün'den ve Yazarlar Birliğinden söz ederdi. Emi geceleri geç saatlere kadar yazı yazar veya konferanslarını hazırlardı. Ben, daha ziyade erken yatağıma girer ve orada biraz okurdum. Uyumadan önce Emi'yi yazı masasının başında işine dalmış gördüğüm zaman yüreğimde büyük bir mutluluk duyardım.

Emi çok meşgul olmasına rağmen, benimle mümkün olduğunca ilgilenecek zamanı da buluyordu. Bana yazılarının ve konferanslarının özetini anlatırdı. Bunların başlıca konusu elbette Çin Devrimi ve onun kadın ve erkek kahramanlarıydı. Ya da Solcu Çin Yazarlar Birliği'nden söz ederdi. Bazen bana şiirlerinin çevirisini yapar, ya da Çince öğretmeye çalışırdı. Fabrikalar Emi'yi sık sık işçilere Çin Devrimini anlatması için çağırırlardı, ara sıra ben de beraber giderdim. İş yerindeki salonlar daima kırmızı renkli bayraklar ve sloganlarla süslenmiş olurdu. Bunlar ve işçilerin coşkusu beni derinden etkilerdi. Bir gün, Emi'nin işçi arkadaşlarından birkaçına önceden bildirirmeden ziyarete gittik. Beş dakika içinde, üzerinde tereyağı, ekmek, sucuk, salam, peynir, votka ve tatlılar bulunan bir masa hazırlandı. Ruslar son derece misafirperver insanlardır.

Akşamları evde kalmadığımız zamanlar, Yazarlar Birliğine giderdik. Orada yapay bir buz pisti vardı, patenle kayabiliyorduk. Birlik, danslı gece toplantıları da düzenliyordu. Bazen Moskova Birinci Sanat Tiyatrosunda ve diğer tiyatrolarda klasik ve modern eserler izliyorduk; ya da Tiyatro meyda-

nundaki büyük tiyatrodaki opera ve bale seyretmeye gidiyorduk. Sinemaya da sık sık gidiyorduk O sırada en sevilen filmler *Sirk* ve *Neşeli Gençlik* gibi müzikallerdi. Her yere toplu taşıma araçlarıyla giderdik. Buz gibi soğuk kış gecelerinde, geç vakit, Yazarlar Birliği önünde, uzun süre tramvay beklediğimizi hâlâ hatırlarım. İnsanların yüksek sesle itişip kakışarak küfür ettikleri tıklım tıklım tramvayların içinde eve kadar bir saatte giderdik. İlk işimiz hemen bir çay kaynatarak romla birlikte içip ısınmak olurdu.

Başlıca işim ev hanımlığıydı. Evi topluyor, yerleri temizliyor, çamaşır yıkıyor, alışverişe gidiyor ve yemek yapıyordum. (Tabii bu arada okuyordum da.) Şimdiye kadar hiç yapmadığım ve Emi öyle rahat ettiği için ev işlerinden hoşlanıyordum. İnsanlığın selameti uğruna Sovyet vatandaşı olmam gerektiği teorisini savunduğu günleri unutmuş görünüyordu. Ev kadınlığı kimliğime, o sırada pek aldırış etmiyordumsa da, ben çalışmaya alışmış bir insandım ve kendim para kazanmak istiyordum. Böylece, önce komşumuz olan Lazar Aronştam'a –kendisi radyoda çalışıyordu– yanaştım, onun yardımıyla, radyo için bir çeşit reklam işi yapmak üzere görev aldım. Daha sonra arkadaşlarımla aracılığıyla, Yabancı Diller Yayınevindeki Alman yoldaşlarla tanıştım; bunlar bana fotoğraf çekmek, kitap ciltlemek gibi işler buluyorlardı. Birkaç ke-re tarihi kitapları resimledim, yani müzelerden uygun resim seçtim. Benden, resimlerini çekmemi isteyen yerli turistlerle tanıştım. Çalışmak şeklim ev işiyle iyi bağdaşıyordu, ikimiz de birlikte uyum içindeydik. Emi ile yaptığımız yolculuklarda da yerli turistlerin fotoğraflarını çekiyordum. Gerçekten mut-luydum.

Yaşantımızda, dostlarımızla karşılaşmak çok önemli bir yer alıyordu. Emi ile benim ortak dostlarımız vardı, ama ikimizin ayrı arkadaş grupları vardı. Daha sonra, nerede olursak olalım, bu hep böyle sürdü. Sık sık Babel'e gidiyorduk. Hemen bir adım ötemizde oturan Artyom, ikimizin de en iyi

arkadaşıydı, kendisini evliliğimizin anası gibi gören Elena da öyle. Gagri'den beri arkadaş olduğumuz Henri, bana bütün tanıdıklarımızdan daha yakındı. Bana Almanca ve Rusça kitaplar verirdi. Henri akıllı, sıcakkanlı bir kadındı; kendimi onun yanında güvende hissederdim.

Emi'ye en yakın kişiler, şiirlerinin çevirisini yapanlardı; Aleksander İlyiç Romm ve Yazarlar Birliği Dış İlişkiler yöneticisi ve *Internationalen Literatur* dergisinin şef redaktörü Michail Apletin. Romm sessiz sakın, zeki bir insandı, İkinci Dünya Savaşında öldü. Emi, Fadeyev'i, Ehrenburg'u, Simonov'u, Serafimoviç'i ve daha başkalarını da tanırdı, fakat onlarla daha yakın ilişkisi, ancak 50'li yıllar içinde oldu. Sonradan, eşleriyle birlikte Erich Weinert ve Johannes R. Becher, ayrıca Willi ve May Bredel, Heinz Willmann ile de tanıştım.

Bazen Emi'nin, hepsi de politik mülteci olan Çinli arkadaşları da bizim eve gelirlerdi. Bunlar Yabancı Diller Yayınvinde veya başka kurumlarda çalışırlar, çoğuna da Mülteci Komitesi (MOPR) (Kızıl Yardım) kurumu bakardı. Özellikle Su Çiçeng'i iyi hatırlıyorum, Çin'in kurtuluşundan sonra Çin devlet idaresinde görev alan yoldaşlar arasında o da vardı. Sovyetler Birliği'nde ismi Schmidt idi. Koreli bir kadınla evliydi. Emi'nin en iyi arkadaşlarından biriydi. Çinliler bize geldiğinde veya biz onlara gittiğimizde aralarında ana dilleriyle konuşurlardı. Ben bir kenarda oturur dinlerdim. Emi tercüme etmekten sıkılır, ben de ona kızmazdım. Hiçbir şey anlamaksızın, sadece yüzlerini ve mimiklerini seyrederek saatlerce oturabiliyordum. Böyle bir şeyi bugün de yapabilirim, çünkü benim yaşamımda gözler (yani fotoğrafçı gözleri) kulaklardan daha önemli bir rol oynar. Dostlarımız pazar günleri geldikleri zaman, birlikte Çin yemekleri pişirirlerdi. O sırada mutfığa havagazı bağlanmıştı. Emi kusursuz bir aşçıydı. Hayatımın ilk Çin yemeklerini işte bu sıralarda yedim.

Günün birinde, 1935'in sonu veya 36'nın başlarıydı, telefon çaldı. Bozuk bir Rusça ile bir erkek sesi, Emi'nin evde

olup olmadığını soruyordu. Ben, "Almanca bilir misiniz?" diye sordum. Evet, biliyordu. Konuşan ünlü antifaşist Alman yazarı ve doktor Friedrich Wolf'tu. Çin hakkında bir tiyatro eseri yazıyormuş; *Tai Yang Uyanıyor*. Emi'ye danışmak istediği bazı şeyler varmış. Friedrich Wolf, eşi Else ve çocuklarıyla Arbat sokağında küçük bir evde oturuyordu. Böylece onlarla tanıştık. Oğulları Mişa ve Konrad (Koni) on iki ve on yaşlarındaydılar.

Yazar olarak Friedrich Wolf hakkında pek çok şey yazılmıştır. "Sanat bir silahtır" sloganına son nefesine kadar bağlı kaldı. Yazarlığa başlamadan önce doktordu ve hep öyle kaldı: Birinci Dünya Savaşında doktor ve komünist olarak Almanların tarafındaydı, İkinci Dünya Savaşında yaralıların iyileştiricisi ve Hitler'in esir düşen askerlerinin ruh doktoru olarak Sovyetlerin tarafındaydı. Vernet'teki toplama kampında, kendisi gibi esir düşmüş insanlara doktorluk yaparken *Beaumarchais* isimli tiyatro eserini kaleme aldı.

"Wolf tam bir sağlıklı yaşam tutkunuydu. Doktor olarak tüm insanlara sağlıklı yaşamamanın yollarını göstermek gibi bir saplantı içindeydi. *Doktor ve Yardımcısı Doğa* isimli kitabı, özellikle Güney Almanya bölgesindeki işçi ve çiftçi ailelerinin evlerinde tıbbi bir İncil gibi olmuştur." (Jens Grandt, *Friedrich Wolf'un Doktorluk Kitabı*) Bu kitap benim de, bugüne kadar evimin İncil'i olmuştur. Pek çok şeyi artık ezberlemiş olduğum halde, kitaplığımda hep elimin altında durur. "Işık, hava, güneş, su, masaj, hareket ve akılcı bir beslenme." Yıllardan beri buna bağlı kaldım.

Moskova'daki bu ilk karşılaşmada Else ve Friedrich Wolf ile aramda derin bir dostluk başladı ve ikisinin ölümüne kadar sürdü. Wolf 65. doğum gününden kısa bir süre önce 1953 Ekiminde, yazı masasının başında çalışırken öldü; Else 1973'te öldü. Ne yazık ki, Friedrich ile onun kısacık ömründe pek az karşılaşabildik. Amlarımda o çok güvenilir bir dost olarak yer etti, ikinci ve üçüncü gençlik dönemlerimi onun öğretilerine borçluyum.

1936 Haziranında sonunda Vassa ile Sjan, Allan ile birlikte tatil için Moskova'ya geldiler. Uzakdoğu'da çalışanlara, üstelik de Vassa gibi hasta olanlara uzunca bir tatil veriliyordu. Zaten sadece Moskova'ya gelip geri dönmek için 18-20 gün gerekiyordu. Tatilde birinci sınıf bilet dahil, para da alıyorlardı. Temmuzda hep birlikte Kafkasya'ya gittik. Yelesnovodsk, palmiyeleri ve zakkum çiçekleriyle tipik bir güney kaplıcasıdır. Dağların ve ormanların arasında, sıcak kükürtlü memba suları şifalı çamur banyoları olan bir yer. Bana biraz vatanımdaki Landeck kaplıcalarını hatırlattı. Beyaz badanalı evler, yeşillikler arasına gömülmüş gibiydi. Daima yeşil kalan ağaçlar, yabancı bitkiler, rengarenk çiçekler burayı çok çekici kılıyordu.

Şu araya bir şey sıkıştırmak zorundayım: 1935 Ağustosunda Emi'nin yanına geldiğim zaman çocuğum olmasını istiyordum. Aslında pek çok çocuk isterdim. Emi artık beni caydırmadı. Hamile kalamayınca, bir doktora gittim. Hastanede bir rubleye yapılan muayene için özel doktor 50 ruble aldı. Muayeneden sonra bana, kürtaj geçirmiş olduğumdan artık çocuğum olamayacağım söyledi. Beynimden vurulmuşa döndüm. Fakat doktor yazın Yelesnovodsk'a gitmemi öğütledi. Orada şifalı çamur ve kükürtlü sular vardı, yararlı olabilirdi. Kaplıcada kürtajdan ve doktorun önerisinden bahsedince bana dönüşümlü olarak sıcak çamur ve kükürt banyosu uygulanması kararlaştırıldı. Kür başlayınca artık cinsel ilişkide bulunmamak gerekiyordu, sabahları aç karına memba suyu içilecek ve yakındaki parkta veya koridorlarda uzun uzun yürünecekti. Emi burada yazı yazmak için cennetini bulmuştu, hem de ormanda. Moskova'da bana sık sık, "Masa başında oturunca aklıma yazacak bir şey gelmiyor," derdi. Şimdi sessiz doğanın içindeydi, yazı işi iyi gidiyordu.

Kaplıcadaki diğer müşterilerin gözünde biz beş kişi garip

bir topluluktuk. İki çifttik, bir çocuk vardı. Allan o sırada sekiz yaşındaydı. Çiftlerden birinin karısına "anne", öteki çiftin kocasına "baba" diyordu. İnsanlar bize hayretle bakıp şaşıyorlardı. Biz de gülüp eğleniyorduk. Allan, dördümüzün gerçekten birbirimizi sevdiğimizi görünce, bana güven duymaya başlamıştı. Aramızda bugüne kadar süren bir dostluk oluştu. Yapacak işim yoksa, birlikte dağlara, Kislovodsk'a, Essentuk'i'ye gezintiler yapıyorduk, ben fotoğraf çekiyordum.

Hamile kalabilmeme yardımcı olacak olan bu dört haftalık kürden sonra muayene olmaya gittim. (Doktorun öğütlerine harfiyen uymuştuk.) Ve sonuç? Kürün başlamasından bir gece evvel hamile kalmışım! O gün bugündür doktorların teşhislerine fazla itibar etmem.

Mutlu Yıllar, Korkunç Yıllar

Sjan, Çabarovsk'tan Emi'ye bir davetiye getirmişti. Çin Yazısı Reform Komitesi, Emi'den birkaç ay kendilerine yardım etmesini rica ediyordu. Vassa ile Sjan Moskova'dan ayrılmadan önce, sonbaharda, Çabarovsk'da onların evinde kalabileceğimizi söyleyerek bizi davet ettiler. Emi'ye, sadece gidiş dönüş yol parası verilmekle kalmadı, Komite ona kaldığı sürece bir de yüksek aylık bağladı. Ben de fotoğrafçılıktan, yol paramı karşılayacak kadar bir şeyler kazanmıştım.

Kasım ortalarında yola çıktık. Uluslararası vagonda (yani birinci mevki) iki kişilik bir kompartımandaydık. Emi yolu biliyordu; benim için ise bu türden ilk büyük seyahatti. Dokuz günlük yiyecek erzak almıştık: Ekmek, katı yumurtalar, sucuk, peynir ve konserve. Her istasyonda köylüler trene yogurt, kızarmış tavuk gibi bir sürü yiyecek taşıyorlardı. Mahalli özellikte şeylerin sergilendiği istasyonlar da vardı:

Rjansk'da kurabiyeler, Baykal gölünde meşhur tütülenmiş balık. Sıcacık kompartımanın içinde, karlı buzlu Sibiryâ düzlüklerinden geçmek harika bir duyguydu. Ben bol bol okudum, Emi de yazdı.

Yolculuğumuzun dokuzuncu gününde Çabarovsk'a geldik. Sjan, Allan ve Vassa, kentin dışındaki bir yerleşim yerinde, mutfak, banyosu bulunan üç odalı, aydınlık, güzel bir evde oturuyorlardı. Odalarda çini sobalar vardı, banyodaki demir soba odunla ısınıyordu. Emi ile bana, bir kapıyla yemek odasından geçilen küçük odayı verdiler.

Emi ile Sjan her gün otobüsle kentteki işlerine gidiyorlardı. Vassa Çinli çocukların gittiği bir çocuk yuvasının yöneticisiydi. Allan da okula gidiyordu. Polya teyze isminde bir kadın haftada iki üç kere gelip ev işlerini hallediyordu. Odaları temizliyor, çamaşırları yıkıyordu. Geri kalan işleri Vassa ile Sjan yapıyorlardı. Emi ile bana ev işi gördürmüyorlardı.

Sjan şehirden alışverişi yapıyor, sobaları yakıyor, tamir işlerinden iyi anlıyordu. Altın gibi elleri vardı. Allan ile ben şımartılıyorduk, o tek çocuktuk, ben de hamileydim. Bu bölgede bu mevsimde ender bulunmasına karşın Allan ile ben günde birer elma veya portakal yiyorduk.

Emi ile arkadaşlarının bütün düşündükleri ve yaptıkları Çin Devrimi ile ilgiliydi. Çin yazısının reformu bu devrimin bir parçasıydı. Çin'de okuma yazma bilmeyenin kalmaması hedef alınmıştı, bunun içinse çocukların binlerce şekil yerine 30 tane harf öğrenmesi çok daha iyi olurdu. Karşı devrimciler, bütün güçleriyle reformu engelleme çabasındaydılar, çünkü okumuş, bilgi sahibi olmuş milyonlarca halk bir kuvvet demektir ve onlar bu kuvvetten vebadan korkar gibi korkuyorlardı. Emi, 50 yıl sonra bugün bir hayli ilerlemiş olmasına karşın hâlâ tam oturtulamamış olan bu devrimin bir neferiydi. Latin alfabesiyle yazılmış broşürler, sokak isimleri, afişler var. Çocuklar birinci sınıfta Latin alfabesini öğreniyorlar, fakat günlük yaşamda, zamanla daha sadeleştirilmiş de olsa, yi-

ne eski yazı şekilleri kullanılıyor. 1949'dan sonra Emi, Beijing'teki Dil Reformu Komitesiyle sıkı bir ilişki içine girdi, onlara devamlı yeni öneriler getiriyordu. Her gün basında, yabancı ülkelerin, kentlerin, politikacıların, yazarların veya sanatçıların isimlerinin Çin yazısıyla yazılmış olduğunu gördükçe hırsından yumruğunu masaya vurup söyleniyordu: "Hiç değilse bu gibi şeyleri, basın ve televizyon, Latin harfleriyle vermeli. Bununla kimi, neyi kastettiklerini hiç kimse anlayamaz ki!" O zamanlar, 30'lu yıllarda daha her şey emekleme devresindeydi. Emi, Sjan ve öteki Çin dili uzmanları, ayrıca Dragunov'lar yazı devrimi için çok sıkı çalışıyorlardı –tabii bunun Çin'de hayata geçirilmesi en büyük amaçlarıydı.

Emi'nin karşı koymasına rağmen, ben de evde boş oturmak istemiyordum. Sjan, bana partinin Şehir Komitesinde fotoğraf işi buldu. Çocuk yuvalarında, okullarda, Vassa'nın çocuk yuvasında çekimler yapıyordum. Sjan, banyonun bir bölümüne benim için bir de karanlık oda yaptı. Negatifleri hazırlayıp veriyordum. Tabetme ve büyütme işleriyle uğraşmıyordum. Fotoğraflar doküman olarak değerlendiriliyor veya arşivde saklanıyordu, bazıları da yayınlanıyordu.

Bir gün bana, oduncuları iş başında görüntülemek için taygaya gidip gidemeyeceğimi sordular. Hamileliğimin altıncı ayındaydım. Emi endişeliydi. Sibirya'nın kışı dondurucuydu, derece sıfırın altında 40 olabiliyordu, çoğu zaman da rüzgarsız ve güneşli olurdu. Gitmeyi çok istiyordum. Sadece birkaç gün sürecekti. Sjan benim tarafımı tutuyordu. Sonunda yola çıktım. Ayağımda muflonlu uzun çizmeler, sırtımda içi kürk kaplı kalın deriden manto, kürk başlık ve omzumda kamera... Trenle birkaç saatlik yoldu. Taygadan dar bir hat üzerindeki drezenlerle hareket edilirdi. Karlarla kaplı ormanın derinliklerinde, güzelce ısıtılmış barakalarda oturuluyor, yenip içiliyordu. Mühendislerin ve güçlü kuvvetli, samimi, candan, açık yürekli işçilerin, çalıştıkları sırada bol bol resimlerini çektim. Çabarovsk'a yaşam sevinciyle dolu olarak döndüm.

1937'nin başlarında Emi Vladivostok'a giderken beni de götürdü. Oradaki Lenin Üniversitesinde, Çin'in güncel politik durumu, Lü Sün ve en yeni sol edebiyatçılar hakkında konferanslar verecekti. Vladivostok'ta, Çabarovsk'takinden daha fazla Çinli vardı. Tam bir toplum oluşturmışlardı, kentin dışında bir semtte evleri, okulları, sinema ve tiyatroları vardı. Burası, 1935'te, dünyaca ünlü Mei Lanfang grubunun Leningrad ve Moskova'daki turneleri sırasında sergilediği ve benim ilk kez Emi ile birlikte izlediğim Pekin Operasını andırıyordu. Emi'nin aracılığıyla bu tiyatroya istediğim gibi girip çıkabiliyordum. Gündüzleri açık havada oynamyordu, çünkü Vladivostok'ta hava Çabarovsk'takinden daha yumuşaktı. Tam yerimi bulduğum duygusu içinde, sahnenin hemen yanı başına kurulurdum. Hayatımda ilk defa bu fırsattan yararlanıp Pekin Operasının fotoğraflarını çektim, daha sonra bu bende bir hobiye dönüşecekti.

Trenle Çabarovsk'tan birkaç saat ötede Birobican kenti vardı. Burası, Sovyetlerin 1928'de Yahudilere ayırdığı özerk bölgenin merkeziydi. Yahudiler Çarlık Rusyası'nda izlenip durmuşlar, 1933'ten beri de Hitler tarafından yok ediliyorlardı. Kendi politik ve kültürel işlerini düzenleyebildikleri bir yurtlarının bulunması bu yüzden çok önemliydi. Emi bu projeye çok ilgilendi ve tabii bir Yahudi olarak ben de. Yahudilerin Naziler tarafından önce toplum dışına itilip sonra katledilmelerine kadar ben Yahudi oluşumda bir özellik hissetmemiştim. Bana kimliğim sorulduğunda daima, "Almanım," diye cevap verirdim. 1933'ten sonra ve bugün de şöyle diyorum: "Alman Yahudisiyim." Sovyetler Birliği'nde, Yahudilik diğer pek çok milletten biri sayılıyordu. Yahudiler de bir milliyet olarak belirleniyordu. Bunun için Sovyet pasaportumda milliyetimi "Yahudi" diye yazdırdım.

Neyse, birkaç gün için oraya gittik. Birobican, ahşap evler ve barakaların sıralandığı bir caddeden ibaretti. Sadece tiyatro büyükçe bir binaydı. Fakat halkın büyük planları vardı.

Kentte bir hastane, okullar, çocuk yuvaları, tiyatro çevresinde konser salonu, sinemalar bulunmalıydı. Konuşulan dil Yahudice ve Rusça olmalıydı. Kendilerine özgü gazetelerini kurmak istiyorlardı, kitaplar Yahudice basılmalıydı. Halk büyük bir coşkuyla çıplak araziye verimli kılma ve endüstriyi yerleştirme çabası içindeydi. Tıpkı sihirli bir gözlükten bakar gibi Emi ile ben Sovyetlerin her tarafından gelip yerleşmiş kültürlü Yahudilerle gelişip büyüyen bir bölge görüyorduk. Fakat bütün çabalara rağmen Birobican tam anlamıyla bir Yahudi ülkesi olamadı; eskisi gibi Yahudiler yine bütün Sovyetler Birliği'ne dağılmış olarak yaşadılar ve kendi özerk bölgelerinde yine azınlıkta kaldılar.

7 Nisan 1937'de sancılarım başladı. Emi ile Sjan beni Çabarovsk Şehir Hastanesine götürdüler, doğum servisi öylesine doluydu ki, bana koridorda bir yatak verildi. 8 Nisan öğleden sonra doğum odasında bir erkek çocuk dünyaya getirdim. Emi, çocuğumuzu ancak bir cam arkasından seyredebiliyordu. Enfeksiyon korkusundan çocuğu bana da getirmiyorlardı. 11 Nisanda Emi bana bir not gönderdi: "... Nöbetçi hemşire, kendimi bir foto-röportajcısı gibi tanıtp doğum servisine fotoğraf çekmeye geldiğimi ileri sürersem seni görebileceğimi söyledi. Beyaz bir önlük giyip elimde bir makineyle geleceğim ve resim çekiyor gibi yapacağım, anlıyorsun ya. Şaşırp beni tanıdığını belli etme sakın. Birkaç dakika için olsun seni görmek istiyorum." Sonra 12 Nisanda bana tekrar yazdı: "Dün seni ve oğulcuğumuzu gördüğüme nasıl seviniyorum. Ayacıklarım ve elciklerini gördüm - sevimli bir herif." Çocuğa Lion adım verdik, Çince Li-Ang. Hem Almandada hem Çince'de kulağa hoş geliyor.

Önceleri bu ufacık insana nasıl bakacağımı hiç bilmiyordum. Emi, bana kendisinin Allan'dan tecrübesi olduğunu söyledi. Sütümün gelmemesi kötü oldu. Çocuğu biberonla beslemek zorunda kaldık. Almanca bir bebek bakımı kitabının yardımıyla altı şişelik bir süt preparatı hazırladım. Günlük bes-

lenme miktarı olan bu şişeler alüminyum bir tencere içinde sterilize ediliyor ve üç saatte bir bebek besleniyordu. Çocuk çok iyi geliyor ve halinden memnun görünüyordu. Bazen Vassa da hafif bir kıskançlık seziyordum – kötü anlamda değil elbette. O da Sjan’dan bir çocuk daha doğurmak istiyordu. Bu arzusu bir yıl sonra yerine geldi. 21 Nisan 1938’de Vassa ile Sjan’ın arzuladıkları çocuk doğdu, adını Felix koydular, namı diğer Elik.

Mayısta Moskova’ya döndüğümüzde, Elena’nın eşyamızı mülteci yurdundan yeni evimize taşıtmış olduğunu gördük. Sovyet Yazarlar Birliğinin yeni apartmanlarından birinin dokuzuncu katında üç odalı bir eve yerleşebilmemizi Elena’ya borçluyuz. Bina Lavruşenski sokağında, Tretyakov galerisinin karşısındaydı. Mutfakta ve koridorda gömme dolaplar vardı, havagazı mevcuttu, ayrıca fazla eşyaların konacağı, hatta bir yardımcının yatıp kalkabileceği bir de yüklük vardı. Banyonun yanındaki bölüme bir karanlık oda kurdum. Sıcak ve rahat akar su bulunuyordu. Moskova’nın bilinen koşullarına kıyasla, muazzam bir lükstü bu ev ve yazarlara ne kadar değer verildiğini kanıtlıyordu.

Göğün yedinci katına çıkmış gibi hissediyorduk kendimizi; evi kendi kazandığım parayla döşeyebileceğim için çok mutluydum; Çabarovsk’daki fotoğraf çalışmalarımın 3000 ruble kazanmıştım. Yatak odamızı açık yeşil yağlıboya yaptır-dım – hâlâ en sevdiğim renktir. Basit, ucuz mobilyalar aldım, lake boyayla istediğim renklerde boyadım. Çiçekli keten kumaştan koltuklara kanepelere minderler diktirdim. Kısa zamanda şirin bir evimiz oldu. Bir oda Emi’ye çalışma odası olarak ayrıldı, yatak ve yemek odamız ortaktı. Lion sepet beşiğinde yatıyordu, onu sık sık pencere önüne taşıyordum. Ona bir çocuk arabası almıştık, evimizin yanındaki parkta gezdiriyorduk. O sıralarda, dostumuz Artyom, eşi, kayınvalidesi ve kızıyla birlikte bizim apartmana taşındı. Onun Nikolay Virta adı altında bastır-dığı, devrimi ve halk savaşını konu alan Yal-

nızlık isimli romanı Stalin'in çok hoşuna gitmişti. Artyom çağırtmış ve bu vesileyle ilk defa ortaya çıkan Stalin-Edebiyat-Ödülü olarak 100.000 rubleyi ona vermişti. O zamanlar insan ayda ortalama 600-1000 ruble kazanabiliyordu. Böylece Artyom birazcık "yeni zenginlik" yaptı. Bir mobilya mağazasından her biri 10.000 rubleye üç oda için mobilya aldı, bana kalırsa hiç de zevkli değildi. Bizim eve geldiği bir gün, "Tabii sen her şeyi dışarıdan getirtmişsindir," dedi. Emi ile ben ona gülerek evimizi nasıl döşediğimizi ve kaç mal olduğunu anlatınca hayretten dondu kaldı.

Haziranda Herbert Moskova Müzik Festivaline geldi. Beraberinde Breslau'daki evimizden bir sandık dolusu porselen, kristal ve gümüş yemek takımları getirdi. Ben bunlar üzerinde bir hak isteğinde bulunmamıştım. Herbert bizi mülteci yurdunda ziyaret ettiği zaman bana şöyle demişti: "Doğru dürüst bir eve taşınınca annenin mirasını alacaksın." Uzun süreli olmasa da artık bir evim vardı ve Norr Mälarstrand'daki evimizden daha iyiydi. Şimdi artık Herbert, benim 1935'te dünyaya gelmesine aptalca engel olduğum "Maskara" ile oynayabilirdi.

Herbert döndükten az sonra Lion ishal oldu. Hiçbir bilginim yoktu. En iyi doktorlara danıştık, her biri başka bir şey söyledi, ben de ne yapacağımı iyice şaşırdım. Çocuk gittikçe kötüleşiyordu. Güvенеbileceğim tek insan olan Friedrich Wolf, ne yazık ki, seyahatleydi, yoksa ona sorabilirdim, o döndüğü zaman ise artık çok geçti, yavrumuzu, aşkımızın ilk çocuğunu Ağustosta kaybettik. Dünya yıkıldı sandım, Emi gömülme töreninden sonra sinir krizi geçirdi. Kendini biraz toparlayınca, Yazarlar Birliği bizi Karadeniz kıyısındaki Yalta'da dinlenme evlerinden birine gönderdi. Aklımda kısa sürede yenisinden bir çocuk sahibi olmaktan başka bir düşünce yoktu. Acımızı unutturmak için başka çare kalmamıştı. Gerçekten Kasım ayı başlarında Moskova'ya döndüğümüzde yeniden hamileydim.

1936 Sonbaharında Emi'yi de beni de çok sarsan bir şey oldu: Alman yazarı Gustav Brandt tutuklanmıştı ve eşi, benim yakın arkadaşım Henri de Moskova'yı derhal terk etmeye davet edilmişti. Henri'nin Moskova'dan ayrılacağı günden bir gece evvel onun yanında kaldım. Çok metindi, o da tıpkı bizim gibi bunda bir yanlışlık olduğunu, durumun kısa zamanda düzeleceğini düşünüyordu. Benim hamileliğime değinecek Henri bana takılıyordu: "Biz Yahudiler birimiz hamile kalınca belki bir Mesih doğar deriz. Eva – belki sen de bir Lenin doğurursun!" Henri'yi bir daha hiç görmedim. Ancak 50'li yıllarda, Gustav ve Henri Brandt'ın uzun yıllar hapiste ve sürgünde kaldıklarını, Henri'nin serbest bırakıldıktan kısa bir süre sonra kanserden öldüğünü işittim.

Gustav Brandt'ın tutuklanması ikinci alarm çanıydı. Ama, birincisi gibi bu da bizde gereken yankıyı uyandırmadı: Birincisi, hepimizin zannettiği ve söylendiği gibi 1934'te Kirov'un "Troçkist Haydutlar" tarafından öldürülmesiydi. Oysa Kirov Stalin'in örgütlediği cinayetler serisinin ilk kurbanıydı. Onu, yüzün üzerinde SBKP Politbüro üyesinin öldürülmesi izledi. Sonraki yıllarda, sosyalizme gerçekten inanmış, en iyilerden yüz binlerce kişi bu "Temizlik Makinesi"nden geçirildi. 1938 ve 1939 yıllarında şeytanca düzenlenmiş göstermelik mahkemelerde Lenin'in savaş arkadaşlarından Buharin'in, Zinov-yev'in de içinde bulunduğu bir sürü insan yargılanıp ölüme mahkum edildi. Ama ilk göstermelik mahkemelerin bile anlamını o sıralarda pek kavrayamamıştık.

Tutuklamalar arttı. Bunların arasında Wolf'ların can dostu olup dış ülkelerde Komintern için çalışan Ernst Wloch da vardı. Karısı Erna, kocasına temiz çamaşır götürmek üzere hapishaneye gittiği zaman (görüşme izni yoktu), kadının eline paramparça olmuş, kan içinde kalmış birtakım paçavralar verivermişlerdi. Korku ve dehşetten neredeyse düşüp bayılacakmış. Gardiyanlardan biri, "Siz burayı sanatoryum mu san-

dınız?" diyerek onunla alay etmiş. Wloch hapiste veya kamp-
lardan birinde öldü. Friedrich Wolf bunun üzerine, 1937'nin
sonunda, İspanya'ya gitmek üzere Sovyetlerden ayrıldı. Bana
söylediği şuydu: "Oraya, savaşın olduğu yere gidiyorum. Doğ-
rusu, burada oturup tutuklanmayı beklemeyi canım istemi-
yor."

Moskova'da panik yaşanıyor; herkes sokakta tutukla-
nıp götürülürmekten korkuyordu. Sadece çok yakın dost-
lar aralarında düşüncelerini açabiliyorlardı. Ben de paniğe
kapılmışım; Emi gece geç saatlere kadar süren toplantılarda
olduğu zamanlar korkudan tir tir titriyordum. O, eve dönün-
ceye kadar uyuyamıyordum. Bu defa Emi bana çıkışıyordu;
beni partiye inanmadığım için eleştiriyordu. Parti yanlış yap-
mamış. Emi başka durumlarda da fark ettiğim, aynı tutum
içindeydi. Örneğin ya Yabancı Diller Yayınevi ya da *Internati-
onale Literatur* Yasnaya Polyana'ya, Lev Tolstoy'un vaktiyle
yaşadığı çiftliğe bir gezi tertiplemişti. Şimdi müze haline geti-
rilen Tolstoy'un evini gezdik. Zamanında Tolstoy'a hizmet et-
miş olan yaşlı bir adamı hatırlıyorum, evde bekçilik yapıyor-
du. Ayrılırken Emi ona sordu: "Bak, dede, yaşam şimdi Tol-
stoy'un devrinde olduğundan daha iyi, değil mi?" Adam he-
men cevap verdi: "Yoo, hayır! Tolstoy hayatta iken ben çok da-
ha iyiydim." Emi yarı kızmış, yarı üzülmüştü. Kendi inandığı
veya kitapların, gazetelerin yazdığı teorilere uymayan gerçek-
leri kabul etmekte güçlük çekiyordu.

Birçokları gibi Emi de kitle tutuklanmalarını, halkı teröre
kışkırtan "zararlılar"a karşı bir hareket olarak görüyordu.
Kimse bir açıklama yapamadığından, terörün, partiyi ele ge-
çirmeye yeltenen bazı güçlerin işi olduğu sanılıyordu. Fazla
teorik bilgim olmadığı halde, sosyalizm düşüncesi için yamp
tutuşuyordum. Bu kadar çok sevdiğim bu ülkede, böyle şeyle-
rin olması yüreğimi yakıyordu. Bunlar sosyalizmle, komü-
nizmle bağdaşacak şeyler değildi. Nasıl olur da, şimdiye ka-
dar, bütün güçleriyle sosyalist vatanlarını kurmak için çalıştı-

ğını bildiğimiz, tanıdığımız dürüst, şerefli komünistler, birdenbire casus ve hain olurlardı?

Bizzat Stalin'in bu "temizlik" hareketının arkasında olduğu kimsenin aklına gelmiyordu. Tam aksi: O, devrimin canlı temsilcisiydi, insanlar onu görebilmek için çıldırıyorlardı. (Ben nedense Stalin'den hiç etkilenmemiştim.) Burada olup bitenlerden Stalin'in haberi olmadığı zannedenler, ona mektuplar yazıyorlardı. Tabii bir sonuç alınamıyordu. Gerçeğin ortaya çıkması yıllarca sonra oldu ve ancak o zaman açıkça söylendi ki, uzun yıllar Sovyetler Birliği'nde yaşayan yerli yabancı birçok insanı korkutup sindiren cinayetleri, tutuklamaları örgütleyen insanların çöküntüsüne sebep olan, Stalin'in ta kendisidir.

Özellikle bizim için çok acı olan iki olay, nihayet Emi'nin aklını başına getirdi. 1938 yılının Nisan ayı sonunda, Elik's'in doğumundan iki hafta sonra Vassa'dan, Sjan'ın ağır hasta olduğunu bildiren bir telgraf aldık. Acele paraya ihtiyacı vardı. Biri iyi anladık: Sjan tutuklanmıştı. Emi sonunda işe şeytanın karıştığını anladı. Hemen Vassa'ya 1000 ruble gönderdi. (Olay nasıl olmuştu? Vassa doğumevinden eve döndüğü zaman, Sjan'ı bulamamıştı. Hemen hemen aynı zamanda bütün Çinli dostlar tutuklanmışlardı. Vassa, Allan ve bebek parasız ortada kalmışlardı. Sjan'ın maaşı onlara artık ödenmemişti. Emi, Vassa'ya, çocuklarla birlikte hemen Moskova'ya gelmesi için telgraf çekti.

Bize aynı şekilde darbe vuran ikinci olay da, 1938 yılında İsaak Babel'in tutuklanması oldu. Olayı bir türlü kavrayamadık. Bu yumuşak bakışlı, sakin adam, devrimin bu gerçek şairi, Sovyetler Birliği'nin bu sadık yurttaşı silindi gitti. İyilerin iyisi sevgili bir dostumuzu korkunç bir biçimde kaybetmiştik. Emi, partiye olan körü körüne ve katı inancından kurtulmuştu. Ancak onlarca yıl sonra, yeniden siyasi itibarına kavuştuktan sonra Babel'in 1941 yılında, Stalin'in korkunç kamplarından birinde öldüğünü öğrendik.

6 Temmuz 1938 akşamı, sancılarım başladı. Emi yine bir toplantıda bulunduğundan, beni Vassa'nın kızkardeşi Şura, bir taksiyle Klara Zetkin Doğumevine götürdü. 7 Temmuzda, öğleden sonra saat üçe beş kala (saat yatağın karşısındaki duvardaydı) tekrar bir oğlan doğurdum, onun da adını Lion koyduk. Sevincimizden uçuyorduk. İlk çocuğumun ölümünden sonra Else Wolf bana, "Tekrar bir çocuğun olursa hemen bana gel, ilk aylarda çocuğun bakımında sana yardım ederim," demişti. Wolf'ların Peredelkino'da bir daçaları vardı, lüksten uzak, basit bir ev, tam Elsa'ya göre. Su kuyudan çekiliyordu. Emi yine konferans vermek üzere gittiği için, ben hemen 15 Temmuzda, doğumevinden doğruca Peredelkino'ya gittim ve bütün yaz, Eylül'e kadar orada kaldım. Daça bir arı kovam gibiydi. Else, ben ve çocuktan başka, heykeltraş Will Lambert, eşi, bayan doktor Hette de orada kalıyordu. Hette, Moskova'daki sağlık yurdunda çalışıyordu. Her sabah banliyö treniyle şehre gidiyordu. Amerikalı gazeteci Louis Fisher'in eşi Markuscha Fisher de yaz boyunca oradaydı. Yaz tatilinde Wolf'un çocukları Mischa ile Koni, Fischerlerin oğulları Jura ve Vitya, Wloch'un çocukları Lothar ve Margot Lammert'lerin oğulları Till ve Ule de oraya geldiler. Hepsi de hemen aynı yaşlardaydılar.

Else ile Hette'nin gözetimi altında Lion çok çabuk geliyordu. Benim yine sütüm yoktu. Her gün yakınımızdaki bir inekten taze süt alıyorduk. Geceleri, ağlayınca ben kucağıma almayayım diye Lion, Else'nin yanında yatıyordu. Dört hafta sonra, bütün gece mışıl mışıl uyuyan bir bebeğim oldu. Gündüzleri sepetini bahçede gölge bir yerde bırakıyorduk. Ağladığı zaman çocuklar hemen, "Eva, küçük Feuchtwanger ağlıyor," diye bağıryorlardı. Lion Feuchtwanger'in benim en sevdiğim yazarlardan biri olduğunu biliyorlardı.

Peredelkino'nun ortasından bir dere akardı. Doğumdan altı hafta sonra Hette, soğuk suda yıkanmama izin verdi. Sanıyorum her gün soğuk suyla duş yapmayı, vücudumu ovalama-

yı, soğuk suyla yıkanmayı Hette'den öğrendim. Eylül ortalarına kadar her gün derede yıkandık.

Emi çok çalışmaktan yorulmuştu, bebekle benim emin ellerde olduğumuzu bildiği için Yalta'ya gidip dinlenmek istedi. Oradan bana her gün yazıyordu. Mektuplarından birinde şöyle diyordu: "Çok sevgili Eva'cığım, mektupların bana çok dokundu. Kafam karıştı, bütün gece üzüldüm. Eva'cığım, sana karşı kendimi çok suçlu hissediyorum. Bu yıl seninle çok az birlikte oldum. Birtakım işlerim vardı. Senin yalnız olduğunu biliyordum, ama ben de çalışmak zorundaydım. Biliyor musun, bu yıl gerçekten çok iş gördüm. Bunu sen de gördün değil mi? Sana işlerimin hepsini anlatamadım ve bu beni çok üzdü. Ama senin varlığın, senin sadakatin ve bağlılığın, benim için büyük teselliydi. Ne zaman eve dönsem, senin orada olduğunu, beni beklediğini bilmek beni çok sevindiriyor...

Bu mektubun yazılmasının bir sebebi vardı: Vassa, Moskova'ya geldikten sonra, Uzakdoğu'daki tüyler ürpertici olayları ve Sjan'ın tutuklanışını ayrıntılarıyla anlatmıştı, üstelik hâlâ nerede olduğu da bilinmiyordu. Emi, bana veya ona bir şeyler olur diye korkmakta haklı olduğumu görmüştü. Şimdi beni, hamileliğim sırasında yalnız bıraktığı için kendisine kızıyordu. Öte yandan gerçekten, kendisine ve partiye karşı disiplinli bir çalışma yürütüyordu. Parti disiplini ve parti tüzüğü, bana çalışmaları hakkında bilgi vermesini de engelliyordu.

Bütün bu yıllar içinde Emi'nin düşündüğü tek bir şey vardı: Çin'e dönmek. Sık sık şöyle derdi: "Halkım özgürlük savaşı veriyor, ben burada oturuyorum. Onların yanında olmalıyım, yoksa beynim kurur, kanatlarım dökülür."

7 Temmuz 1937'de Japonlar Marco Polo köprüsünden Beiping'e girdiler. Mao Zedung, Çin Komünist Partisi adına Ciang Cieşi'ye (Çan Kay-şek) Japonlara karşı savaşta birleşik bir cephe oluşturmayı önerdi. Guomintang bu öneriyi kabul etmeye zorlandı. Bu politik olayı Emi, bir şiirinde işler:

Kalk artık Şair!
Rüyalar, çiçekler içinde
Mest olduğun yeter!
Çin'de kana ekmek doğranıyor,
Binlerce genç savaşçının kanına.
Yerin, onların yanı başında.
Ateş etmeyi bilmesen de,
Türkülerinin duru pınarından
Onların yüreklerini
besle, Şair!

Emi artık rahat değildi, devamlı Komintern'e başvurup Çin'e gitmek için izin istiyordu. Komintern'in yöneticisi iki Çinli ise Emi'yi engelliyorlardı. Bunun bürokrasiden mi ileri geldiğini, yoksa onların Emi'ye karşı mı olduklarını bilemiyordum. Ancak, bir ara Emi'nin eski bir arkadaşı olan Ren Bişi, Komintern'in Çin bürosuna yönetici atanınca Emi 1938 Kasım ayının sonunda yol hazırlığına başladı. Çin Devriminin merkezi olan Yenan'a gidecekti. Bunun için Guomintang bölgesinden geçmesi gerekiyordu. Birleşik Cepheye rağmen, Guomintang, komünistleri adım adım izliyordu. Emi bu yüzden gizli gidecekti. Ya ben? Şimdilik küçük bebekle ben beraber gidemezdim, Moskova'da da yalnız kalmayı kesinlikle istemiyordum. Emi'ye dedim ki: "Sen gidince beni burada kimse arayıp sormaz." Üzülerek, benim Lion'la birlikte Stockholm'e Herbert'in yanına gitmeme karar verdik.

Emi Çin'e gitmeden önce, Vassa, Allan ve Elik'i Moskova'ya getirdi. Sekiz aylık olan Elik, toplu sağlıklı bir bebektir; beş aylık olan Lion da tam bir Çinli bebektir. Çocuklara bir yeni yıl çamı süsledik. Moskova'da son defa, yeni yılı kutladık, sadece Sjan yanımızda değildi. Ondan hâlâ bir haber yoktu.

Aralıkta başıma bir iş geldi. Ülke dışına çıkmak için pasa-

portum vardı, fakat Finlandiya'dan transit vizesi almam gerekiyordu, bunu kendim almak zorundaydım. Finlandiya elçiliğine gittim ve bu kısa formaliteyi hallettim. Binadan çıkınca yanıma iki serseri yanaştı ve kaba bir biçimde, yabancı bir elçilikte ne aradığımı sordular. Ben de, "Siz kimsiniz?" diye sordum. Bana, NKWD, şu Sovyet halkına korku salan, güya halkı korumak için kurulmuş "Dahili Halk Komiserliği" kimliklerini gösterdiler. Ben de onlara pasaportumu ve Finlandiya vizemi gösterdim. İki serseri bana olmadık küfürler savurup bir Sovyet vatandaşının ülke dışına gitmesinin utanç verici olduğunu söyledi. Onlara yurtdışına gitme iznini onların kuru-mundan aldığımı anlattığım halde küfürlerine devam ettiler, sonunda defolup gittiler.

Emi'nin Çin'e hareket etmesinden önceki son haftalar çok çabuk geçti. Birbirimize her zamankinden daha fazla bağlanmıştık. 1939 Şubatında, Elsa ve diğer arkadaşlarıma veda ettim; Emi beni ve Lion'u 21 Şubatta Helsinki'ye hareket edecek olan Leningrad'daki trene kadar getirdi. Ayrılık bize çok zor geldi çünkü ne kadar süreceğini bilmiyorduk. Gene de içimiz güven doluydu. Hiç değilse Emi'nin Çin'e gitme isteği sonunda gerçekleşecekti. Emi, benim tarafımdan çekilen fotoğraflarından birinin arkasına karaladığı bir şiirde ayrılış anındaki duygularını dile getirmişti:

Veda yolculuğuna çıktım Eva ile – Sevgilim benim.
Seni binlerce mil uzağa izlesem bile,
Ayrılık zorunlu yine.
Bu yürek bugün gibi sadık kalacak.
Bin yıl geçse mehtap gibi parlayacak.
Dünyamızın ırmakları gibi, uzayda dönen ay gibi,
Güneş gibi,
Biz de birbirimize döneceğiz.
Üstümüze düşeni sadakatle,
Yerine getireceğiz.

Gece sınıra geldik; hava buz gibiydi. Leningrad-Helsinki vagonunda tek yolcu bendim, üstelik küçük bebeğim vardı. Gümrük memurları pekâlâ vagona gelebilirlerdi. Fakat, hayır, ben uyuyan çocuğu bırakıp dışarı çıkmaya zorlandım. Memurlar, azıcık eşyayı karıştırmak için iki saat uğraştılar. Önce bavulun içini alt üst ettiler... Lion ağlamaya başladı. Hiç acele etmiyorlardı. Elbiseleri teker teker bavuldan çıkardılar. Lion çatlayacak gibi ağlıyordu; ben ateş üstünde oturur gibiydim. Süt biberonlarını açıp, birer şişle içini karıştırdılar; portakalları kestiler... Çocuk hâlâ bağılıyor, ben hırsımdan çatlıyordum. Bunlar, Finlandiya sefaretiden çıkarken önümü kesen tiplerin aynısıydı. Bu serserilerin Sovyet yıldızıyla; orak-çekiçle ne ilgisi olabilirdi? Ben bu çelişkiye bir tür anlam veremedim. Bu bilmeceyi çözünceye kadar 17 yıl geçecekmiş meğer. Finlandiya topraklarına geldiğimiz zaman, her şeye rağmen ferahlamıştım.

23 Şubat 1939'da, Stockholm'den Emi'ye mektup yazdım, Lion ile birlikte Norr Mälar caddesindeki eski odama yerleşmiştik: "Bu sabah geldik; ... Lion'un bir karyolası ve bir banyosu var. Saat altıda onu yıkadım, şimdi uyuyor. Oldukça huzursuz, ama sebebi belli... bunca olay ve yeni insanlar. Herkes onu seviyor... Sensiz yaşamak zor olacak. Bana mektup yaz!.. Bugün çok yoruldu, daha sütleri hazırlayıp bezleri yıkayacağım..." Herbert de Emi'ye şöyle yazıyordu: "Sevgili dostum, selamınıza teşekkür ederim. Eva ile çok mutluyum. Oğlunuz bir harika! Olağanüstü. Herbert sizi candan selamlar ve kucaklar."

Emi'nin Yenan'a gidiş i illegal olduğundan bir masal uydurmak zorundaydım: Emi birçok yolculuk gerektiren bir ki-

tap yazıyordu, benim Lion'la birlikte Herbert'e gelmemi istemişti. Emi Moskova'da kaldığı sürece her gün telefonla görüşüyor, mektuplaşıyorduk. 5-6 Mart gecesi son telefonunu aldım. 6 Mart 1939'da Moskova'dan ayrıldı, sonra da iletişim koptu. Ben bunu, Sovyetler Birliği'ndeki küçük yerlerin postaneleriyle dış ülkelerarası bağlantısının kötü oluşuyla yorumluyordum.

Sovyet kameramanı Roman Karmen, 8 Temmuz'da, *İzvestiya*'da, Yenan'da çektiği belgesel bir film üzerine bir yazı yayınladı. Bu makalede, orada Mao Zedung ve... Emi Siao ile karşılaşmasından söz ediyordu. Aynı zamanda Emi'den Yenan'dan yazılmış bir mektup aldım. Böylece yeniden bağlantı kuruldu. Emi 12 Martta Alma Ata'ya vardığını ve 21 Mart'ta yeniden Çin topraklarına ayak bastığını yazıyordu. Sınırı geçtikten sonra rahat bir nefes almıştı. Şimdi emniyette olduğunu, artık korkmadığını anlatıyordu. Nisan sonunda Yenan'a gelmiş. Oraya varır varmaz, on yıldır görmediği Mao Zedung'u ziyaret etmiş. Karmen'in yazısı, Emi'nin Yenan'da bulunduğunu artık yasallaştırmıştı. Birbirimize sık sık mektup yazıyorduk. 1939 Temmuzunu ile 1940 Ağustosunu arasında yazdığım mektuplar ne yazık ki kayboldu. Emi bana mektuplardan başka, Yenan'daki yaşam ve cephedeki olayları gösteren broşürler de gönderiyordu. İçindeki Mao Zedung'un ve Çu Teh'in resimleri bulunan yazılar, Çin alfabesi ve şekilleriyle yazılmıştı.

1939 ilkbaharında iki sevinçli olay yaşadım. 23 Nisanda Vassa'nın Moskova'dan yazdığı çok hoş bir mektup aldım: "Eva, canım, birkaç gün önce Sjan döndü. Bunun bir rüya değil de gerçek olduğuna hâlâ inanamıyorum. Önceki gün, Elik'in birinci yaşını kutladık..." Ve Sjan da bana şöyle yazıyordu: "Ne yazık ki, seni, Emi'yi ve Lion'u göremedim... Vassa ile çocuklara kol kanat genişiniz için minnettarlığımı anlatacak söz bulamıyorum. Biz iki ailenin, daha sık sık buluşacağımızdan ve birlikte birçok bayramlar geçireceğimizden eminim. Mayıs'ta Moskova'da olacağım; oradan size telefon ederim..."

Sevincim sonsuzdu. Sjan özgürdü ve herhalde Emi bu konuda üstüne düşeni yapmıştı. Çünkü ben yola çıkmadan önce, Sjan için mutlaka bir şeyler yapmaya çalışacağına dair bana söz vermişti. Vassa ile çocukların, korumasız Moskova'da kalmaları Emi'yi korkutuyordu. Ancak Yenan'da işin ayrıntılarını Emi'den öğrenebildim. Sjan'a yardım edebileceklerini sandığı birkaç yakın arkadaşına mektup yazmış, ama bunları belli sebeplerden, ancak Çin'e gitmesinden az önce postaya vermişti. Daha önce harekete geçmemesinin nedeni tutuklanma korkusuydu.

Stockholm'de kaldığım sürece, Vassa, Sjan ve Allan ile düzenli mektuplaştık. Sjan bana Çince öğrenmemde yardım ediyordu. Mektuplarında birçok açıklama yapıyordu, ben de ona Çince yaptığım alıştırmalarımı yolluyordum. Sjan bir süre sonra Bilimler Akademisinde çalışmak üzere ailesiyle birlikte Leningrad'a taşındı.

İkinci sevinçli olay da, Herbert'in benim genç kızlık arkadaşım Lisel Blech ile evlenmesiydi. Daha 20'li yıllarda Landeck'te iken ikisi de birbirlerinden hoşlanırlardı. Lisel'in müziğe büyük bir yeteneği ve çok güzel bir sesi vardı. Müzik ikisini bağladı. Herbert'i taparcasına seven annem ve ben, bu ilişkiyi çok yerinde bulduk ve sevindik. Tam bir despot olan baba Blech ise ikisinin aşkını haber alınca, görüşmelerini yasaklamıştı. Başka gençlerin arasındaki aşk ilişkilerine ses çıkardığı yoktu. Ama kızına gelince – Hayır! Böylece bir gençlik aşkını yıktı, ama duygular yıkılamaz. Herbert Stockholm'e gitti, birçok kız arkadaşı oldu ama evlenmedi. Lisel, Macar piyanisti Arpad Sandor ile evlenip Amerika'ya gitti. İkisi de mutlu olamadılar. Ben 1938 Temmuzunda Lion'u dünyaya getirdiğim zaman, doğumevindeyken, Herbert bana Lisel'e Berlin'de rastladığını yazmıştı. Kocasından boşanmış ve artık evlenmelerine hiçbir mani yokmuş Bu arada Leo Blech'in de aklı başına gelmişti. 1939 Martında Lisel Stockholm'e geldi, kent dışında Stoksund'da güzel bir eve birlikte

taşındık. Sonra Herbert ile Lisel evlendiler. Böylece bu hikaye de mutlu sonla bitti.

Anna Riwkin, ona yeniden yardım edip etmeyeceğimi sordu. Sevinerek kabul ettim. Böylece Herbert'e yük olmaktan kurtulacaktım. Hemen 50 krona kullanılmış bir bisiklet aldım ve her sabah işe gitmeye başladım.

Anna'mın atölyesinin karşısında, Stockholm'ün merkezinde Kungsgatan'da cinsel eğitim veren bir büro vardı, burayı Ottar Jenssen ile Gertrud Krögh-Karlsson isminde bir ebe yönetiyordu. Bir süreden beri seks araştırmacısı olan komünist Max Hodann da orada çalışıyordu. Hitler Almanyası'ndan kaçan Yahudi, sosyalist, komünist, ressam, yazar, yönetmen, doktor birçok mülteci gibi o da komünist olduğu için Almanya'dan kaçıp Stockholm'e yerleşmişti. Hodann Çekoslovakyalı Ruza ile evliydi. Arkadaş olduk. Hodann aracılığıyla eski bir serseri olan ressam Hans Tombrock ile tanıştım. 1939 yazında bir gün Tombrock beni, 1939 Nisamından beri Helene Weigel ve Margarete Steffin ile Lidingö'de oturan Bert Brecht'e götürdü. Brecht'i bahçedeki çalışma odasında hatırlıyorum. Ne yazık ki Brecht'in bahçesinde çektiğim fotoğraflarından sadece tek bir tanesi elimde kaldı. Brecht, Emi ile ve onun şiirleriyle ilgilendi. Hatta birkaçının çevirisini yapmak istedi. Yeniden buluşmak için sözleştik, ama ne yazık ki Brecht'i bir daha görmedim; yıllar sonra Doğu Berlin'de, Schiffbauerdamm tiyatrosunda fotoğraf çekerken bile rastlamadım. O zamanki politik dalgalanmalar Brecht'in Avrupa'yı terk etmesini gerektirmişti.

Hitler adım adım dünyayı fethetmek istiyordu: 1936'da ordu Ren bölgesini işgal etti. 1938'de Avusturya alındı; bunu Südet ülkelerinin işgali izledi (1 Ekim 1938) ve 15 Mart 1939'da Çekoslovakya. Stalin herhalde "iştahın yemek yerken açıldığını" ve Hitler'in doymaz olduğunu anladı. 1939 Mayısında, Polonya hükümetine, Hitler'in bir saldırı olasılığına karşı bir dayanışma paktı önerdi. Polonya hükümeti, Kızıl Ordunun ül-

ke topraklarına girmesini kabul etmedi. Batıdaki güçler de, Sovyetlerle bir askeri işbirliği için doğrudan pazarlığa yanaşmadılar. Polonya hükümetinin görüşünü paylaştılar. Ne Batıdaki güçler ne de Polonya bu reddedişin onlara ne kadar pahalıya mal olacağını ve savaşın sonunda, Sovyetlerle ve Stalin'le aynı masaya oturmak zorunda kalacaklarını sezebildiler.

Bu defa Stalin ne yaptı? 1939 Ağustosunun sonunda *Berliner Illustrierte* gazetesinin baş sayfasındaki büyük boy bir fotoğrafta onu Ribbentrop ile el sıkışırken gördüğümüzde hepimiz dehşete düştük. Sovyetler Birliği 23 Ağustosta, Hitler Almanyası ile karşılıklı bir Saldırmazlık Paktı imzalamıştı. Benim için Sovyetleri savunmak neredeyse olanaksız hale gelmişti. Çünkü, Sovyetlerde "temizlik" hareketi sırasında tanık olduğum onca anlaşılmaz, iğrenç, haksız olaya rağmen, Fin elçiliği önünde ve sınırda başıma gelenlere rağmen, İsveç'te, Sovyetler hakkında tek bir kötü söz söylememiştim. Bu yüzden adım Stalinci'ye çıkmıştı. Elbetteki bu çirkinlikler benim sosyalizmden anladıklarımla uyuşmuyordu. Fakat Sovyetler Birliği dünyadaki sosyalist tek ülkeydi ve ben onun itibarının ne olursa olsun korunmasından yanaydım.

Önce genel bir isyan yaşandı. Sonra olayın değerlendirmeleri yapıldı: Stalin belli ki, Sovyetleri kaçınılmazlığı açık olan bir savaştan şimdilik korumak ve olası bir saldırıya karşı Sovyet savunmasını örgütlemek için zaman kazanmak üzere, bu paktı zorunlu görmüştü. Zira, Stalin'in Hitler'e güven duyduğuna kimse ihtimal vermiyordu. Bizim o zamanki durumu görüşümüz böyleydi ve önceleri doğru gibi göründü. Saldırmazlık Paktının imzalanmasından dokuz gün sonra, 1 Eylül 1939, Alman orduları Polonya'ya saldırdı. Böylece İkinci Dünya Savaşı başladı. 17 Eylülde Kızıl Ordu Doğu Polonya'ya yürüdü. Polonya'nın geri kalan kısmı Alman ordularının saldırısı ve Varşova'nın sistemli bombardımanı sonucu 27 Eylülde işgal edildi, burada yaşayan Yahudiler, peş peşe, vahşi bir biçimde

yok edildiler. İkinci Dünya Savaşına –şimdiye kadarki savaşların en korkuncu, en vahşisi ve insanlıktan en uzak olamıydı– sebep olan kişi aklından zoru olan, beceriksiz bir ressam Adolf Hitler’di. Hitler sadece bizim o günlerde, o aylarda, o yıllarda sözünü ettiğimiz bir kişi değildi, Almanya’da kişilerin bütün haklarını ve özgürlüklerini kaldırmıştı, bütün Yahudileri, komünistleri, sosyalistleri izletip öldürtüyordu. O ve canı arkadaşları Göring ile Goebbels Alman kültürünün kökünü kazıdılar; ilericilikle ilgili ne varsa atıldı, yakıldı. Almanya’nın içi ve çevresi derin bir karanlığa gömülmüştü ve Naziler zafer dansları yapıyordu: Hollanda’da, Belçika’da, Fransa’da. Alman orduları nereye gitse ölüm, kıyım, felaket saçıyordu. Almanya’nın yenilgisi artık kesinleştiği zaman bile, Hitler ülkeyi tamamen parçalayınca kadar savaş sürdürdü.

Hitler Danimarka’yı (9 Nisan 1940), ardından Norveç’i ve (9 Nisan–10 Haziran 1940) işgal edince, Stockholm’de panik çıktı. Bir anda bütün dükkanlar boşaldı, hiçbir şey kalmadı, Lion için yulaf unu bile bulamıyordum. Başkent ve bütün diğer kentler gece karartılıyordu. Alman bombalarından herkesin ödü kopuyordu, mülteciler de öldürülmekten korkuyorlardı. Fakat hiçbir şey olmadı, bunun bir nedeni olmalıydı. Kimse kesin bir şey bilmiyordu. İsveç’in, kendisini korumak uğruna, Alman ordusunun topraklarından geçmesine izin verdiği dedikodusu yaygındı.

Savaşa rağmen biz, Stocksund’daki yeni evimizde ailece huzur içinde yaşıyorduk. Herbert her sabah trenle operaya, ben de bisikletle atölyeye gidiyorduk. Lion’u hafta arası Kungsholmen’deki bir çocuk yuvasına bırakıyor, hafta sonlarında alıp eve getiriyordum. Anna ile kocası Daniel Brick (bir Yahudi gazetesinin şef redaktörü) bizimle aynı binada, bir üst katımızda oturuyorlardı. Genellikle cumartesi gecelerini bizde veya Anna’larda geçirirdik. Birçok ortak mülteci arkadaşımız olduğu için çok iyi vakit geçiriyorduk.

Galiba 1939'un sonuna doğruydu, Emi'den beni ve Lion'u Yenan'a çağırın bir mektup aldım. Bizim Yenan'a gidebilmemiz için bizzat başkan Mao Zedung'tan yazılı izin almış. Ama benim oraya nasıl gidebileceğim konusunda bana yardım edemezmiş, bu benim halledeceğim işmiş. Ayrıca Yenan'da fotoğraf çekmekten çok, ebelik yapmalıymışım. Mektupla birlikte hemen Sovyet konsolosluğuna koştum. Konsolos, "Mao Zedung'un özel izni"nden çok etkilendi ve Sovyetler üzerinden Yenan'a geçme ricamı hemen Moskova'ya ileticeğine söz verdi.

Planlarımı Max Hodann'a danışarak yapıyordum. Bana önce, cinsel eğitim veren büroda bir kursa yazılmamı öğütledi. Bu arada da ebeliği nerede öğrenebileceğimi araştıracaktık. Böylece yarım gün Anna'da, yarım gün bürodaydım. Oraya yardım isteyen herkes gelebiliyordu. Genç kızlar, delikanlılar, yeni evli çiftler, evlenmeden birlikte yaşayanlar ve cinsel sorunları olanlar. Gertrud Krögh-Karlsson son derece iyi kalpli, ana yürekli genç bir kadındı. Genç insanlara nasıl davranacağım çok iyi biliyor ve onların güvenini kazanıyordu. Birçok genç kız gebe kalmaktan korktuğu için cinsel ilişkiye giremiyordu. Çeşitli büyüklükteki gebeliği önleyici lastik halkaları onlara dağıtıyordu. Gertrud'dan iğne yapmayı, kan almayı ve daha başka şeyleri öğrendim.

Bu sırada Hodann beni, Pro Patria (Vatan İçin) Özel Doğumevinin başhekimini Profesör Holmberg ile tanıştırdı. Bu klinik üç aylık kurslar sonunda ebelik belgesi veriyordu. Ben de başvurdum ve 100 kron giriş parası vererek kaydoldum. Öğrenim süresince klinikte iki kişilik bir odada kalıyorduk, yemek yatmak dahil; orada gördüğümüz hizmet karşılığı aldığımız parayla masrafları ödüyorduk. Loğusaların kahvaltısını hazırlıyor, odaları temizliyor, gecedan kalan kapları boşaltıyor, doğumdan sonra ortalıktaki kanları temizliyorduk. Ama

asıl gaye, nöbetleşe olarak bizim doğumlarda hazır bulunmamız ve her türlü tıbbi müdahaleyi öğrenmemizdi. Çocukların çoğu, ne hikmetse, hep gece doğduğundan, ben birkaç hafta üst üste gece nöbetine kalmayı rica ettim. Her gece dünyaya yeni bir canlının gelmesine yardımcı olmak ve bu ufacık, balık gibi kıpırdak, cııldak şeyleri elinde tutmak, son derece mutluluk veren bir olaydı. Ben de anne olduğum için, göbeği kesilen bebekleri hemen banyo etmeme ve kundaklamama izin veriyorlardı.

Fakat öğrencilerin, bir loğusa kendisi izin vermedikçe, yalnız başlarına doğuma girmelerine izin verilmiyordu. Max Hodann'ın eşi Ruza, o sırada ilk çocuğuna hamileydi ve bana öyle güveniyordu ki, doğumunu bana yaptırdı. Mükemmel bir iş oldu! Tarih 23 Temmuz 1940'tı. Oğlanın adım Jan koydular. (46 yıl sonra, 1986 Ekiminde Stockholm'de bir sergi açtığımda, Ruza ile Jan'a rastladım. Max Hodann daha 1946 yılında ölmüştü.) Bu benim yaptırdığım ilk ve tek doğum oldu, çünkü Yenan'da bana hiç ihtiyaç duyulmadı. Cinsel eğitim bürosunda öğrendiklerimi de ebeliğimi de kullanamadım -Yenan'da yeterince doktor ve ebe vardı. Hemen sonra Emi'den, çocuk bakımı ve çocuk yuvası işlerimi öğrenmemi öğütleyen bir mektup aldım. Her ikisini de, Lion'un bulunduğu yuvadaki arkadaşım Elli Yfors'tan öğrendim. Böylece Lion'u da her gün görebiliyordum. Bana inatla "teyze" diyordu, diğer çocuklar ise, "Lion, o senin annen," diye onu uyarıyorlardı.

Bu süre içinde, Sovyetlerden geçerek Yenan'a gitmek için Moskova'dan beklediğim izin geldi. Çin vizesini almayı bana bırakıyorlardı, Sovyet konsolosluğu bu konuda bir işlem yapmıyordu.

Çin büyükelçiliğine gidişimi anlatmadan önce, Yen'an'ın öneminden ve öncesinden biraz söz etmeliyim. Yoksa kitabımı okuyacak olanlar, Çin elçiliğine gitmekten neden korktuğumu anlayamazlar.

1911'deki burjuva devriminden sonra Çin bir cumhuriyet oldu. 1912 yılında altı yaşında olan son Çin İmparatoru Pu Yi, tahttan çekilmeye zorlandı. Hükümetteki parti Guomintang idi. Bunun kurucusu, uluslararası ilişkileri, devrimci deneyimi olan, Sun Çong-Şan (Sun Yatsen), (1866-1925) adında ateşli bir vatanseverdi. 1 Temmuz 1921'de Çin Komünist Partisi (ÇKP) kuruldu. Kurucu üyeleri arasında Mao Zedung da vardı. Ocak 1924'te toplanan Guomintang'ın ilk kongresinde Sun Çong-Şan çizgisini kabul ettirdi. Buna göre Sovyetler Birliği ve ÇKP ile işbirliği yapılacak, işçiler ve köylüler desteklenecekti. Komünistler hem Çin Komünist Partisinde kalabilecekler hem de kişi olarak Guomintang'a kabul edileceklerdi. Kongreye Mao Zedung ile birlikte diğer komünistler de katıldılar. Guomintang ile Çin Komünist Partisi arasında kurulan ilk birleşik cepheydi bu ve her iki tarafın da yararınaydı. Guomintang böylece daha geniş bir tabana, Sovyetler tarafından oluşturulmuş bir orduya sahip olmuştu. Henüz çok küçük olan Komünist Partisi ise politik etkinlik kazanmış, üyeleri artmıştı.

Guomintang ile ÇKP birlikte devrimci bir iç savaş yürütüyorlardı. Böylece Guangçou'dan (Kanton) itibaren, komünistlerle, Guomintang'ın devrimci kanadından olanların oluşturduğu Devrimci Ordunun Kuzey Birliği kuruldu. Bu ordu, 1926 Temmuzunda, Beiping'teki askeri rejim hükümetini devirmek için harekete geçti ve savaş ağalarını peşpeşe öldürmeye başladı. İşçi ve köylü hareketi bütün ülkeye yayıldı.

Sun Çong-Şan 1925'te öldü. Yerine Guomintang'ın genç bir subayı geçti: Mülk sahipleriyle büyük kapitalistlerin temsilcisiydi, adı da Ciang Cieşi (Çan Kay-şek). 12 Nisan 1927'de devrime ihanet etti ve Komünist Partisinin önderliğindeki işçi kitlelerine karşı Şanghay'da, Nanzing'de ve Wuhan'da kanlı bir katliam başlattı, ardından komünistlerin peşine düştü. İşçi ve köylü hareketinin acımasızca bastırılması üzerine komünistler illegal direnişe geçtiler.

İkinci Devrimci İç Savaş (1927-1937) Çin Komünist Partisiyle Guomintang arasında oldu. 1 Ağustos 1927'de Nançang'da (Ciangsi bölgesi) Ciang Cieşi'nin başını çektiği karşı devrimci Guomintang'a karşı isyan başladı; buna Çu Enlay, Çu Teh, Ye Ting ve He Long yönetiminde 30.000 asker katıldı. Aynı gün sadece Kızıl Ordu kurulmakla kalmadı (sonradan Kurtuluş Ordusu adını aldı), artık Çin devriminin geleceği de Çin Komünist Partisi'nin eline geçmişti.

7 Ağustos 1927'de ÇKP Merkez Komite toplantılarından birinde, Guomintang'a teslim olmak isteyen "sağ oportünistler" yönetimden atıldılar. Çin halkının dörtte üçünü köylüler oluşturduğu için devrimci mücadelenin başlıca görevi, toprak reformunu gerçekleştirmek ve siyasi iktidarı önce kırlarda ele geçermekti. Bu maksatla, 1927 sonbaharında, Mao Zedung önderliğinde Hunan ve Ciangsi eyaletlerinde "Sonbahar Hasadı" ayaklanması yapıldı. Ardından Mao, ordusuyla birlikte Cinggang Şan'a, Hunan ile Ciangsi sınırında dağlık bir bölgeye çekildi.

Bir yıl sonra, Çu Teh ile Çen Yi'nin devrimci birlikleri Cinggang Şan'da, Mao'nun askerleriyle birleştiler; Kızıl Ordunun dördüncü bölümü -Yeni Dördüncü Ordu- kuruldu. Ondan sonra artık Mao ile Çu'nun isimleri birlikte anılır oldu. İlk devrimci üs de Cinggang Şan'da kuruldu. 1930 yılına gelindiğinde Fucian, Anhui, Henan, Şaansi, Gansu ve Hainan adası gibi bölgelerde de üsler kurulmuştu. 1930'da Ciang Sieşi, Cinggang Şan'a beş defa hücumla geçti, ilk üçü hüsrarla sonuçlandı.

18 Eylölde, Japonlar Mançurya'ya ve Çin'in kuzey eyaletlerine saldırdılar. Japonlara karşı halk arasında direniş büyüyordu, fakat Ciang Sieşi dış düşmanlardan önce iç düşmanları vurmak istiyordu. Buna rağmen 7 Kasım 1931'de, Ruicin'de (Ciangsi) işçiler ve köylüler demokratik bir merkezi hükümet kurdular, başkanlığa da Mao Zedung'u seçtiler. 1931'in sonunda Ciangsi'de ilk sovyetler cumhuriyeti kuruldu, başkent Ruicin idi. Bir Sovyet anayasası vardı.

1933 Ekiminde ve 1934 Şubatında, Ciang Sieşi, 700.000 kişilik kuvvetli bir orduyu Cinggang Şan'ın üstüne sürdü, sayıca üstün olduğundan ve Çin Komünist Partisinin hatalarından dolayı Kızıl Orduyu yendi. Komünist Partisi önderliğindeki zaafılar ÇKP içindeki keskin zıtlıklardan kaynaklanmıştı. Mao Zedung, köylü ayaklanmaları ve gerilla savaşlarıyla devrimi köylülerle yapmak istiyordu, çünkü Çin'de bir işçi sınıfı zaten yok gibi bir şeydi. Moskova'dan (Komintern) icazetli Stalin hayranları ise kentlerde ve iş yerlerinde işçi ayaklanmasını savunuyorlardı. Çin ve Çin'deki devrim hakkında açıkça fazla bir şey bilmediği halde Stalin'e körü körüne bağlı olan, Mao'nun hasmı Vang Hing de bu çizgideydi. Vang Ming ve adamlarının, yani "28 Bolşevik"in, politbüroları Şanghay'daydı. Mao ise Stalin'in lafını bile ettirmiyordu. Böylece Mao Zedung ile Vang Ming arasında çekişme sürdü. Vang Ming'in hangi sözüne uyuldu ise sonuç yenilgi oldu.

Ekim 1934'te Mao, Kızıl Ordunun bir bölümüyle birlikte Ciangsi'deki karargahtan ayrılıp "Uzun Yürüyüş"e başladı. Uzun Yürüyüş sırasında 1935 Ocak ayında Zunyi (Guizhou) eyaletinde Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu toplandı; burada kesinlikle "sol sapma", yani Komintern çizgisi mahkum edildi, başkan olarak Mao Zedung'un durumu yeniden sağlaştı. Fakir ve dağlık bölgelerde geçen zor bir yıldır. Yol boyunca ağır kayıplar, savaşlar, zaferler yaşandı, Kızıl Ordu, Şaanci eyaletinin kuzeyine erişinceye kadar 12.000 km. yol yürümek zorunda kaldı. Başlangıçta sayıları

300.000 olan askerlerden geriye 30.000 kişi kalmıştı. KP'nin yeni merkezi önce Baoan eyaletiydi, sonra 1936 Aralık ayından 1947'ye kadar Yen'an'da kaldı. 9 Aralık 1935'te öğrenciler bir gösteri sırasında şöyle bir slogan attılar: "Halk savaşı bit-sin! Japon saldırısına karşı koyun!" Bu neri milli bir slogan oldu.

1936'da KP ile Japonlara karşı savaşta işbirliğini savunan Guomindang'ın iki generali, Ciang Cieşi'yi gözaltına aldılar. Bu olayda KP aracılık yaptı. Herhalde Mao Zedung ile u Enlay, Ciang'ın politik açıdan bir kahraman yapılmasını doğru bulmuyorlardı. kmüş rejimin ortadan kalkması için ne olursa olsun bir ihtilal gerekiyordu. Ciang Cieşi, yeniden özgürlüğüne kavuşmak için iç savaşı durdurup Japon saldırılarına karşı birleşik cephe oluşturmaya razı olmak zorunda kaldı. Bu birleşik cephe, 7 Temmuz 1937'de, Japonlar Beiping'de Marco Polo köprüsüne saldırınca oluştu ve 1945'te Japonlar yenilgiye uğrayıncaya kadar sürdü.

O sırada Çin'de durum çok karışık-tı. Ciang Cieşi'nin yönetimi altındaki bölgelerde, halk anlatılmaz bir yoksulluk içinde iken, zenginler daha da zengin olmuşlardı. Köylüler toprak sahipleri tarafından iliklerine kadar sömürölüyorlardı. Sokaktan geçen erkekler yakalanıp zorla askere gönderiliyordu. Bunların gönüllü olarak savaşmayacakları açıktı. Zaten eşkıyalık, yağmacılık yapıyor ve halkı dehşet içinde bırakıyorlardı.

Mao Zedung köylülerin perişanlığını iyi biliyordu, bu yüzden ilk iş olarak toprak reformunu ele aldı. "Köylüler refah içinde olunca, Çin kurtulur," diyordu. Kızıl Orduya kadın erkek gönüllü yazılıyordu. Birçokları kabul edilebilmek için yırtınıyordu. Bu askerler halktan hiçbir şey almıyorlardı, Mao'nun sözleriyle, "Ne iğne, ne iplik!" Her şeyin parasını düyör-lardı. Halk onları gerçekten seviyordu ve nereye gitseler kurtarıcı olarak karşılanıyorlardı. Ciang Cieşi ise halk tarafından hiç sevilmiyordu.

1937'deki birleşik cephe döneminde Japonya'ya karşı savaş Guomindang yönetiyordu. Sekizinci Yol Ordusu ve Yeni Dördüncü Ordu ismindeki Kızıl Ordular Guomindang'ın emrindeydi ve karargahları da onun bölgesindeydi. Guomindang, Japonlara karşı savaşan bu ordulara destek vermemekle kalmadı, aksine hep ayaklarına çelme takti, askerlerin binlercesini hileyle, entrikayle arkadan vurdu. 7 Ocak 1941'de, ben Yen'an'da iken Guomindang Yeni Dördüncü Ordunun 9000 askerini gizlice katletmişti. "Wanan Olayları" diye bilinen bu durum, Anhui eyaletinde oldu.

Sovyetler Birliği, Çin'i, Japon saldırganlara karşı destekledi. 1937 Ağustosunda bir saldırmazlık paktı imzalandı ve Çin'e askeri ve parasal yardım artırıldı. Resmi askeri yönetim Guomindang'ın elinde olduğundan SSCB bu paktı onunla imzaladı. Fakat Guomindang, Sovyetlerin, Çin Komünist Partisinden yana olduğunu pekâlâ biliyordu. Bu yüzden Sovyet diplomatlarının, subaylarının ve askerlerinin, Çin Komünist Partisiyle iletişim kurmaması için pür dikkat kesilmişti. Sadece Yen'an'da, Guomindang'ın izniyle bir grup damşman vardı. Sovyetler Birliği'nin askeri üsleri de elbetteki Guomindang'ın bölgeleri içindeydi.

Böylece ben, Guomindang'ın Stockholm'deki elçiliğine, Yen'an için vize almak üzere gittiğimde karmakarışık duygular içindeydim. Ve orada olup bitenler gerçekten yazılmaya değer. Çünkü, bir Sovyet vatandaşı olarak ben Çin'e, üstelik de Yen'an'a gitmek istediğimi nasıl açıklayacaktım? Kocamın Çinli olduğunu kanıtlamak için Çinli olan iki yaşındaki Li-on'u da alarak, elçiliğe gittim. Yaşı belli olmayan gözlüklü bir Çinli beni karşıladı. Konsolos muydu yoksa bir sekreter mi bilmiyorum? Kocaman bir masanın arkasında oturuyordu. Arkasındaki duvarda büyük bir Çin haritası asılıydı.

Çin'e neden gitmek istediğimi sordu.

"Kocam Çinlidir."

Benim neden Çin vatandaşı olmadığımı sordu.

"Sovyet vatandaşı olanlar, evlenince kocalarının vatandaşlığını kabul edemezler."

Kocam neredeymiş?

"Yenan'da."

"Neredeee?"

"Yenan'da."

Karşımdaki adam elindeki değneği haritanın üzerinde dolastırdı, uzunca bir arayıştan sonra, aradığı yeri buldu.

Kocamın orada ne işi varmış?

"Kendisi yazardır."

"Demek öyle... siz de onun yanına gitmek istiyorsunuz?"

"Evet, oğlumla birlikte oraya gitmek istiyorum."

Bana birkaç form verdi, hemen doldurdum. Telefon numarası bölümüne Herbert'in numarasını yazdım. Sonra, memur bana, kendilerinden haber beklememi söyledi. Dışarı çıkarırken telefon etmeyeceklerinden emindim. Gerçi, Çin'den 10.000'lerce kilometre uzaktaki bürolarında oturan bu entelektüellerin, Yanan'ın ne önem taşıdığını bilmek şöyle dursun, bütün dünyayı sarsan olaylardan da haberlerinin olmadığını duymuştum.

Bir süre sonra, Stocksund'daki çocuk yuvasından eve döndüğümde Herbert haberi verdi: "Çin elçiliğinden telefon ettiler. Gidip vizeni alacakmışsın." Ertesi gün hemen koştum – Gözlerime inanamadım: Pasaportumda doğrudan Yanan için bir vize damgası vardı. Sanırım o sırada böyle bir vize alabilen tek özel kişi bendim. Sovyet konsoloslukunda herkesin hayretten gözleri açıldı.

1940 yılının Ağustos sonu veya Eylül başıydı, Herbert bizi gemiye götürdü. Leningrad'a kadar olan yol paramızı o karşılamıştı. Yine bir ayrılık! İki hafif bavul, sevgili bisikletim – cebimde birkaç Amerikan doları – ile iki yaşındaki oğulcuğumun elinden tutup, Yanan'a doğru uzun yolculuğa başladım. Leningrad limanında bizi Sjan karşıladı. Ne buluşmaydı ama!

İkimizin de sevinçten gözleri doldu. Birlikte o güzel evlerine gittik. Vassa yine hastalanmıştı ve birkaç aylık olan Dima ile birlikte, Leningrad dışında bir sanatoryumda yatıyordu. Elik ise köydeki bir çocuk yuvasında kalıyordu. Evde sadece Sjan ile Allan vardı. Sjan ile konuşacak şeylerimiz pek çoktu, ama hapisteki günlerinden hiç söz etmedi.

Bisikletimin önündeki sepete Lion'u oturtup Vassa'yı görmeye gittim. Onunla en son 1939 Ocak ayında görüşmüştük, uzun süredir birbirini görememiş iki kızkardeş gibi kucaklaştık. Vassa, Sjan'ın dönmüş olmasından ve ondan iki çocuğu bulunmasından dolayı çok mutluydu. Vassa ile Sjan'ın eskiden kalma bir huyları vardı, çocuklar yaramazlık yapınca onları yüzleri duvara dönük köşede ayakta durdururlardı. Emi ile ben böyle şeyler bilmezdik. Sjan bu terbiye metodunu Lion'a uygulamaya kalkıştı, ama tutturamadı. Bir kere Lion Rusçayı bilmiyor, biraz İsveççe anlıyordu; Sjan'ın ona ne söylediğini anlayamadı. Birkaç dakika uslu uslu köşede durdu, sonra çevresine bakıp muzip muzip güldü ve koşup oynamaya başladı.

Vassa benim Yenan'a bisikletimi götürmeye yeltendiğimi fark edince çıldırdığımı söyledi. Sjan'ın yardımıyla bisikletimi üzümlere sattım. Bir de giyecek eşya sattım, böylece cebimdeki Amerikan dolarlarıyla birlikte Lion'la ikimiz için Moskova üzerinden Alma Ata'ya kadar gidebileceğimiz birinci sınıf bilet paramızı denkleştirdik.

Moskova'da, Peredyelkino'da Else'ye misafir oldum. Lion'u Else Wolf'a bırakıp geri kalan yolculuğu ayarlamak için kente gittim. Else çocuklarla çok güzel anlaşırdı. Onu köşeye koyması gerekmemişti. Lion Almanca bilmediği halde, Else'nin her söylediğini yapmıştı. Akşama doğru daçaya döndüğümde iri yarı Else'nin ufacak oğlanı elinden tutmuş bana doğru geldiklerini gördüm. Çoban köpeği zıplayıp duruyordu. Else, Lion'un ne kadar uslu akıllı olduğunu anlatıyordu, Lion da öğrendiği Almanca sözcükleri tekrarlıyordu: "Das Brot", "der Hund" (o, Çunt diyordu).

Komintern'e gidip Alma Ata'dan Yen'an'a gitmem için yardımlarını rica ettim. Ayrıca, rubleleri dolara çevirebilmek için de izin istedim. Yoldaş, bana Alma Ata'da birinin beni istasyonda karşılayacağına ve yardımcı olacağına söz verdi. Aynı zamanda bir yazıyla bankadan bana dört dolar vermelerini bildirdi. Çok şaşırmıştım: "Alma Ata'dan Yen'an'a dört dolar mı?" Kısaca; "Yeterli," dedi. Sonradan haklı olduğunu anladım.

Michail Apletin'e de gittim. Hayretinden neredeyse düşüp bayılıyordu: "Yen'an mı, mümkün mü?" Ona, Emi'nin Mao'dan özel izin aldığını anlattım. Apletin bana, Emi'ye verilmek üzere 17 Eylül 1940 tarihli bir mektup verdi. Şöyle yazmıştı: "Sevgili dostum Emi! Ailene kavuştuğun andaki yüzünü görmeyi ne kadar çok isterdim. Küçük sana çok benziyor. Gözlerinde seni görmek mümkün. Sık sık seni düşünüyoruz... Aleksander Romm senin son şiir kitabından gözleri dolarak söz ediyor... seni candan kucaklar, yürekten öperim..."

Vakit gelince, Else bizi trene bindirdi; 20-25 Eylül 1940 arası olmalı. Lion ile ikimize bir kompartıman verildi: Yolculuk dört veya beş gün sürüyordu. Lion çok sokulgandı, hiçbir şeyden, hiç kimseden korkusu yoktu. Kompartımandan kompartımana dolaşıyordu, ona karpuz, kurabiye gibi şeyler ikram ediyorlardı. Midesi bunlara nasıl dayanıyordu şaşıyordum. Kazakistan'ın ıssız bozkırlarından geçiyorduk, ben burada yaşamamanın ne korkunç olacağını düşünüyordum. Bir gün gelip benim burada tam üç buçuk yıl yaşamak zorunda kalacağım aklıma bile gelmedi. Alma Ata'da güzel bir otele yerleştirildik. Lion'un keyfi yerindeydi, merdivenlerden aşağı yukarı koşup duruyordu. Bir ara kayboldu. Aradığım halde onu bulamıyordum. Sonunda otelin başka bir katındaki kabul salonunda bir Kazakistanlının kucığında otururken buldum onu.

Bir iki gün sonra bana, ertesi sabah bir diplomat uçağıyla Lanchou'ya uçabileceğimi söylediler, para ödemem gerekmi-

yormuş. Böylece dört doların nasıl yeteceği anlaşıldı. O zamanlar Çin ile Rusya arasında sivil hava bağlantısı yoktu. Önce Urumçi'ye uçtuk, 29 yaşında ilk uçağa binişimdi. Pilotlardan biri Lion'a ilk Rusça sözcüğünü öğretti: "Samolyot" (uçak).

Urumçi, Guomindang'ın yönetimindeki askeri üslerden biriydi. Kışla önünde geniş bir meydan bulunan barakalardan ibaretti. Lion ile bir gün bir gece orada kaldık. Askerler –hep genç insanlar– tekdüze yaşamlarına bir değişiklik getiren bu çocuklu genç kadına hizmet etmekten çok memnundular. Lion'u yıkadılar, yedirdiler, onunla oynadılar. Ertesi gün Hami'deydik. Orada da geceledik. Hangi sebepten bize Çinli valinin evinde bir oda verildiğini hâlâ bilmem. Her yer pelüş kaphydı – pelüş koltuklar, pelüş divan ve pelüş örtülü prenseslere layık bir yatak. Ertesi gün nihayet Lançhou'ya geldik. Guomindang subayları gözlerine inanamadılar. Bir Guomindang elçisi tarafından onaylanmış, Yenan'a giriş vizesi!

Lançhou'da Sovyet konsolosluğunda kaldık. Konsolos Konstantinov, bizi Sian'a kadar göndereceğine söz verdi. Beni yoldaş Vu Siukian ile tanıştırdı; bu adam Lançhou'daki Sekizinci Ordu karargahının komutanıydı. Aralarındaki dostluğun illegal olduğunu anladım. Vu Siukian hemen, benim Lion ile birlikte Lançhou'da bulunduğumuzu telgrafla Emi'ye bildireceğini söyledi. Birkaç gün sonra, Sian'a gidebileceğimiz haberini aldık. Oraya kadar olan yolu açık bir Sovyet kamyonuyla yaptık. Şoförden başka sivil kıyafetli iki Sovyet yoldaş daha vardı. Bütün yol boyunca pırl pırl bir güneş vardı. Sovyet yoldaşları gökyüzünü endişeyle gözlüyorlardı. Benim aptalca, niye böyle yaptıklarım sormam üzerine, Japonların böyle havalarda uçaklarla bombalı saldırı yaptıklarını söylediler. Bir iki kere daha Sovyet askeri kamplarında geceledik. 12 Ekim'de Sian'a geldik ve yine bir Sovyet karargahı önünde durduk. Tam akşam yemeği zamamydı. Subaylar ve askerler için hazırlanmış olan yemek masasına çok içten davet edildik.

Yemekten sonra –karanlık basmıştı– bir yoldaş bizi Sekizinci Ordu kampına götürdü. İki rikşanın (insan tarafından çekilen iki tekerlekli araba) birine ben ve Lion ötekine yoldaş binmişti. Bu benim rikşaya ilk ve son binışımdir. Dar bir sokakta yoldaş arabaları durdurdu. Geri kalan bir hayli yolu yoldaş önde biz arkada yürüdük. Birkaç basamak merdivenle çıkılan bir evin kapısı önünde, yoldaş kapıyı çaldı. Kapı açıldı ve ben iki erkeğin hararetle kucaklaştıklarını, öpüştüklerini gördüm. Bize kapıyı açan Sian'daki Sekizinci Ordu karargahının komutanıydı. Benim kim olduğumu öğrenince, "Siao San (Emi Siao) yarım saat önce Yen'an'dan geldi," dedi.

Karşılaştığımızda sanki yüreklerimiz birbirine doğru uçtu; Lion, Emi'nin yanından ayrılmıyordu. Sian'da bir hafta kaldık. Fakat Guomintang'ın dikkatini çekmemek için dışarı çıkmıyorduk. O sırada, Çin'in en büyük yazarlarından biri olan Mao Dun ile tanıştım. 20 Ekimde Sekizinci Orduya ait bir kamyonla yola çıktık ve 22 Ekim 1940 günü öğleden sonra Yen'an'a ulaştık.

Yen'an

Yen'an'ın da içinde bulunduğu Şaansi eyaletinde insanların çoğu dağlara kazdıkları mağaraların içinde oturuyorlardı. Her mağaranın bir kapısı vardı, yerler sıkıca bastırılmış topraktı, köylüler kang dedikleri, balçıktan yapılmış bir çeşit tandır üzerinde yatıyorlardı, altından ısıtma sistemi vardı. Bazen bir kangın üzerinde bütün aile yatıyordu. Gündüzleri yataklar, yastıklar, örtüler katlanıp kangın bir köşesine istif ediliyor, kangın üstünde oturulup, yenip içiliyordu. Yemek zamanı kangın üzerine alçak bir masa konuyor ve insanlar çevresinde bağdaş kurarak oturuyordu.

Yenan ise evleri olan bir kentti; halkın sadece bir kısmı mağaralarında oturuyordu. Fakat Çin Komünist Partisinin Merkez Komitesi Yen'an'a yerleşince, Japonlar kenti bombalamaya başladılar. Kent nerede ise tamamen harabeye döndü ve zorunlu olarak mağaralara sığınıldı; sadece yerli halk değil, Merkez Komitesi de, Ordu Karargahı da, yolu oraya düşen entelektüeller de mağaralarda barınıyordu. Dağları bombalamanın bir anlamı yoktu. Ben Yen'an'da iken birkaç kere hava alarmı verildi, ama başka bir şey olmadı. Entelektüellerin mağaraları "lüks" döşenmişti, çünkü içinde karyola, masa, sandalye gibi ahşap mobilyalar vardı. Ayrıca kışın odun kömürü sobasıyla ısıtılıyordu. Mağaralarda okullar, hastaneler, gazete idarehaneleri ve üniversiteler de vardı. O zamanlar Yen'an'ın bizim bulunduğumuz bölgesinde pek az bina vardı.

Yen'an'a vardığımız günün öğleden sonrası, oturacağımız mağaranın önündeki geniş düzlüğe tahtadan bir leğen çıkardım ve ılık Ekim güneşinde Lion'u yıkamaya koyuldum. Bu sırada, iki kişi dağı tırmanarak bize doğru geliyordu. Saçları hafif kırlaşmış, Doğulu yüzlü erkek otuz yaşlarında görünüyordu; yanındaki ince yapılı kadın gencecikti ve bebek gibi güzeldi. Onlar ilk misafirlerimizdi: Suriye asıllı Amerikalı doktor Ma Haide (Georg Hatem) ve Çinli eşi Bayan Çou Sufei. Benim küçük çocuğu dışarıda yıkamam onları korkuttu—mevsim sonbaharın sonuydu. Ben onlara güldüm, onlar bana güldü ve dostluğumuz perçinlendi.

Hemen 1940-41 kışında, Emi ile yakınımızdaki üç katlı bir mağaraya taşındık. İkinci katta, her birinin önünde bir düzlüğü bulunan üç bölüm vardı. Bir kapıyla yemek yediğimiz ve yıkandığımız orta bölüme geçiliyordu. Solda bir geçitle Lion'la benim kaldığımız bölüme geçiliyordu, sağda da Emi'nin çalışıp yattığı bölüm vardı. Benim ve Lion'un bölmesinde zemin tahta kaplıydı. Pencere cam yerine mat kağıtla kaplıydı. Üç bölmeden başka odun ve kömürle ısınan küçük bir de sobası olan bir mutfak bulunuyordu. Her gün dağdan bir ka-

tırla su taşınyordu. Akşamları gaz lambası yakıyorduk, mum lüks sayılıyordu.

Yenan'da para yoktu. Herkes giyim ve gıda ihtiyacını be-dava alıyordu. Biz yabancılara, ek olarak et, yağ, şeker ve yu-murta da veriliyordu. Ayrıca Lion için süt de alıyordum. İlk zamanlar, yoldaş Deng Cie'nin yardımıyla onun kayaların içi-ne oyduğu bir ocakta ekmeğimizi de pişirdim. Sonradan, ya-bancılar için her gün taze ekmeek yapıldı.

Yenan'da on ile on dört yaş arası, bir sürü genç çocuk var-dı. Bakılıyor, yedirilip giydiriliyorlar ve yöneticilerle bizim gi-bi yabancıların ufak tefek işlerini görüyorlardı. Onlara "Siao Gui", yani (küçük şeytan) adı verilmişti, doğrusu hoş bir isim-di. Bizim de bir Siao Gui'miz vardı, adı Vang Mingli idi ve on on iki yaşında kadardı. Lion'a bakıyordu. (Kurtuluştan sonra Vang Mingli bir eyalette yönetici oldu, evlendi, beş çocuk ba-bası oldu. 50'li yıllarda, oğullarından biriyle birlikte Bei-jing'te bizi ziyaret etti. 80'li yılların başına kadar Emi ile mek-tuplaştılar. Emi'den kısa bir süre önce öldü.) Vang'dan baş-ka, Lao Yan isminde bir de aşcımız vardı.

Bizim üst katımızda Lao Ma –ben ona Ma Haide değil, 1988 Ekiminde ölünceye kadar böyle dedim– ile eşi Sufei; Hintli doktor Basuhua, Endonezyalı doktor Bi, daha sonra da cepheden dönen Alman doktor Hans Müller otururlardı. Yi-ne bize yakın bir yerde Malayalı Ali Aham vardı, Çinli ismi Vang Dacai idi. Hepimiz ona sadece Ali derdik. Malaya Ko-münist Partisi yöneticisi üyesiydi ve Yenan'da siyasi mülteci olarak bulunuyordu. Ali ufacık tefecik, sıska ve maymun gibi çirkin bir adamdı. Her bakımdan çok bilgiliydi, Almanca, İn-gilizce, Fransızca, Rusçadan başka biraz da Çince biliyordu. Ama hiçbir dili mükemmel konuşamazdı. Onun için de konu-şurken hepsini birden kullanırdı. Yani, onu anlamak için insa-nın yabancı dil yeteneği bulunmalıydı. Ali bize ve komşuları-mıza sık sık gelirdi. Tam bir fanatikti, sabit fikirleriyle hepi-mizi korkutur, çıldırtırdı.

Örneğin bir gün telaş içinde gelmiş ve yakınlarda bir yer-

de veba çıktığı dedikodusunu yaymıştı. Bize, bundan nasıl korunacağımızı anlatıp duruyordu. Başka bir sefer Emi'ye, gayet güvenilir bir kaynaktan, Guomindang'ın Yen'an'a saldıracağı haberini aldığım söylemiş, beni ve çocuğı, güvenli bir yere götürmesini öğütlemişti. Bunların hepsi uydurmaydı.

Bir buçuk yıllık ayrılık Emi ile beni birbirimize daha çok yakınlaştırmıştı, duygularımız derinleşmişti. Sanırım gelişimden hemen sonraydı, Marşal He Long bize gelmiş ve şöyle demişti: "Bu kadar uzak yerden kalkıp Yen'an'a geldiğine göre, bu çok büyük bir aşk olmalı!" Evet, büyük bir aşktı. Büyük bir heyecan ve büyük umutlarla, sonsuza kadar kalmak düşüncesiyle buraya gelmiştim. Yen'an'dan hoşlanmışım, bu basit yaşam bana güç gelmemişti; ne Moskova'daki ne de Stockholm'deki "lüksümüzü" özlüyordum.

Emi bizim o sıradaki halimizi *Yürekte Sabır Yok* isimli bir şiirle anlatıyordu:

Yürekte sabır yok hayran kalmaya,
Rüzgara, çiçeğe, kara ve aya;
Bu sihirli ülkeden,
Aydınlık günden,
Zevk almaya!

Çünkü kalbim, o kadında kendini yitirdi.
O, çiçeğin, rüzgarın ta kendisi;
O, olmayınca vay!
Ne kar kalır, ne ay!

O, uzaklarda ise günlük işime gitmeye,
Hevesim kalmaz,
Şiir yazsam, güzel olmaz!

Tut, onu bırakma, sıkı olsun bu tutuş
Tıpkı onun gibi,
İyi şeyler için,
Yan, tutuş!

Emi sayesinde Çin devriminin liderlerinden bazılarıyla tanıştım –Mao Zedung, Çu Teh, He Long, Vang Çeng, Hu Kuia-omu, Ren Bişi, Vang Roufai, daha sonra da Çu Enlay ve başkaları. Doğrudan benimle konuşmak istedikleri zaman Emi çevirmenlik yapıyordu. Sonraları ben de bazı basit cümleleri anlar oldum. Emi birisiyle konuşurken, ben hiçbir şey anlamadan saatlerce oturdum. Vaktiyle Moskova’da olduğu gibi ben iyi bir dinleyiciydim, daha doğrusu, seyirciydim. Üzerimdeki izlenimleri, insanların konuştuklarından değil, hareketlerinden, yüzlerindeki ifadeden, gözlerinden ve ellerinden kaynaklanıyordu. Çin’in geleceğini ellerinde tutan bu değerli şahısların, davranışlarındaki ve hallerindeki basitlik beni etkiliyordu.

Çu Teh’i sık sık görüyordum, beni en çok etkileyen oydu. Bu başkomutan durumundaki adam son derece açık davranışlıydı – aslında hiç de Çinliye uymayan bir tipti. Benimle konuşurken gözlerimin içine bakardı. Bu gözleri ömrüm boyunca unutmayacağım. Bakışlarından inatçı, boyun eğmez ve şeytandan korkmaz bir insan olduğu belliydi – yıllar sonra Dörtlülü Çete’den de korkmamıştı. 1976 Temmuzunda öldüğü güne kadar güçlü kişiliğini korudu.

Çu Teh’i ilk defa 1 Ocak 1940’ta gördüm. Evimize gelmişti ve bana şöyle dedi: "Bu ülkede neyin güzel olduğunu anlamak için Çin’de uzun yıllar yaşamak gerekir." 16 Aralıktı, Emi ile onu ziyaret ettik. Sohbet sırasında, 1922 ile 1925 yılları arasında Almanya’da bulunduğunu anlattı bize; bu sebeple biraz Almanca da konuşuyordu. Derken içeri birden Başkan Mao girip Çu Teh’in doğum gününü kutladı; sadece birkaç dakika kaldı.

Emi, kültür etkinlikleri kulübünün yöneticisi olarak cumartesi akşamları danslı toplantılar düzenliyordu; Sparta türü katı bir hayat tarzının hüküm sürdüğü Yenan için bu bir

yenilikti. Çu Teh ile Başkan Mao'yu bazen orada görüyordum. Avrupa danslarının yapıldığı bu akşamları birçok kişi sevinçle karşılıyor, birçoğu da eleştiriyordu. Mao ise, yaşamları işten ve savaştan ibaret olan insanların dans ederek rahatlamasını zararsız görüp anlayışla karşılıyordu. Böyle bir danslı toplantıya Mao da gelip katıldıktan sonra eleştiriler sustu ve yalnız gençler değil, yaşlı eylemciler ve Çin devrimi liderleri de sık sık kulübe gelmeye başladılar. Çu Teh ile Mao doğru dürüst dans edemiyorlardı, eşleriyle müziğe uyup dolaşıyor gibiydiler. Mao'yu başka zamanlarda da sık gördüm. Emi ona giderken, bazen beni de götürürdü. Lion babasının kucığında önde, ben arkada atla giderdik. Yol solunda yüksek dağlar, sağında dik uçurumlar olan dar bir patikaydı, tarlalardan geçip Zaoyuan'a (hurma bahçeleri) ulaştırdık. Mao bana çok nazik davranırdı. Başkaları gibi o da bana "Ye Hua" derdi, bu benim Çince ismimdi. Bir gün mavi takım ve hasırdan pabuçlar giymiştim. Mao, "Ye Hua tam bir Çinli oldu," dedi ve ben çok gurur duydum. Emi Mao ile konuşurken, Lion da Mao'nun küçük kızı Lina ile oynardı. Ben de sessizce oturur seyrederdim.

Emi, Mao'nun biyografisini yazmak istiyor, ama o buna kesinlikle karşı çıkıyordu. Emi de gizli gizli notlar tutuyordu. Diğer yoldaşların da ricası üzerine nihayet Mao razı oldu. Artık not defterini açıkça gösteriyor ve konuştuklarımı yazıya çeviriyordu. (Emi'nin *Mao Zedung'un Gençliği* isimli kitabı 1949 Eylülünde çıktı.) Bu ziyaretlerimizde daima yemeğe davet edilirdik; hatırladığım kadarıyla Mao'nun eşi Ciang Çing hiç bulunmazdı.

1941 ilkbaharında Emi'nin en küçük kız kardeşi Siao Kun, iki küçük oğluyla birlikte Çonking'ten Yenan'a geldi. Önce çocuklarıyla bizde kaldı, sonra çalışmakta olduğu Lü Sün Sanat ve Edebiyat Akademisine taşındı. Emi'nin akrabalarından ilk tanıdığım o oldu. Ben yeniden hamileydim. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin isteği üzerine Yenan'a

gelmiş Sovyet danışmanları vardı. Zaoyuan'da Mao'nun evine yakın bir evde otururlardı. Yenan'daki faaliyetleri gizli tutulurdu. Kurtuluştan sonra öğrendim ki, habercilik uzmanı imişler. Kendilerine "TASS Haber Bürosu" diyorlardı.

Bizden biraz daha büyük olan şefleri Fyodor ile arkadaş olduk. Viktor Aleksandroviç Gorelov da danışma bürosundaydı. Çok okumuş, kültürlü bir adamdı, Emi'den hoşlamıyor ve onu ara sıra ziyarete geliyordu. Şarap içiyor, şiirden edebiyattan söz ediyorlardı. Bazen bu konuşmalara ben de katıldığım için, Viktor bana klasik Rus edebiyatı kitapları ödünç veriyordu. Ayrıca Emi de Yenan'da, Friedrich Wolf'un *Profesör Mamlock* ve *Truva Atı* isimli dramalarını Rusçadan çeviriyordu. Her iki eser de o yıllarda büyük başarıyla sahneye kondu.

22 Temmuz 1941'de Almanya Sovyetlere saldırdı. Haber Yenan'da bomba gibi patladı. Sovyet dostlarımız, cephede vatanlarının savunmasına katılmak yerine burada oturmak zorunda kaldıkları için çıldırıyorlardı. Çu Teh'in evinde, cephe-lerin durumunu gösteren kocaman bir dünya haritası vardı. Çu Teh'e, Almanların nasıl olup da Sovyetler Birliği'nin içerilerine kadar ilerleyebildiğini sordum. O, bunun önemli olmadığını söyledi. (Bugün biz Stalin'in çeşitli yönlerden ikaz edildiğini biliyoruz, ama Çu Teh o gün farkında değildi. Sovyet habercisi Richard Sorge saldırı gününü Stalin'e aynen bildirmişti. Ama Stalin ona kulak asmamış, Hitler'le yaptığı anlaşmaya güvenmişti. Bu yüzden hazırlıksız yakalanmıştı.) Antifaşistlerden ve Almanya'dan kaçan Yahudilerden de söz ettik. Çu Teh şöyle dedi: "Ben de, parti çalışmalarım yüzünden Almanya'dan kovulmuş bir Çinliyim."

1941 sonbaharında, Yenan'da, faşizme karşı bir konferans toplandı. Hazırlık olarak da 21 Eylülde ordu evinde bir ön toplantı yapıldı; buna milli azınlıklardan pek çok kişi katıldı: Moğollar, Hui, Miao-Vietnamlılar, Japonlar, Koreliler, Tayvanlılar, Filipinliler, Hintliler ve Malayalılar; ben de Alman Yahudisi olarak katıldım. O gün, Faşizme Karşı Doğu Millet-

leri Birleşik Cephesi kuruldu. İlk toplantı ise 26 Ekimde yapıldı. Öğleden sonra saat iki olarak belirlenen açılış, hava alarmı yüzünden ertelendi. Japon uçakları Yen'an'ın üzerinde dört döndüler. Alarm kalktıktan sonra Kuzeypbatı restoranında yemek yemek için toplandık. Akşam saat altıda nihayet Merkez Komitesinin büyük salonunda açılış töreni başladı. Biz, Emi'nin solunda ben, sağında şair Aikuing, üçüncü sırada oturuyorduk. Çu Teh arkamızdaydı. Ali Aham açılış konuşmasını İngilizce olarak yaptı; Huang Hua tercüme etti. Sonra Ye Yianying konuştu. Orada bulunan Japon köylü ve işçi okullarından öğrenciler podyuma çıkıp Sekizinci Orduya girme yemini ettiler. Çu Teh yeminlerini onayladı. Sonra Enternasyonal söylendi.

30 Ekim, öğleden sonra saat üçte Mao yarım saat kadar konuştu. Sonra ben, Emi'nin tercümanlığıyla bir konuşma yaptım, 40 dakika sürdü. Almanya'daki Yahudilerin durumundan ve Hitler'in eline geçen bölgelerin halinden söz ettim. Bu, hayatımda, böyle bir kalabalık önünde yaptığım ilk konuşmaydı. Sonraki gün Emi, yazarlar adına konuştu. Sonunda 37 kişiden oluşan bir komite kuruldu, ben ve Emi daimi üye seçildik. Yen'an'da katıldığım tek politik eylem olduğu için bu kadar ayrıntılı anlattım.

9 Aralıkta tekrar bir oğlan çocuk dünyaya getirdim. Emi, ona Sovyet dostumuz Viktor'un (anlamı Zafer demekti) adını vermemizi önerdi. Onu Vitya diye çağırırız. Gece saat birde, yattığım mağarada doğdu. Ebeliğini Li Yişeng (Doktor Li) yaptı. Sabah erkenden Lao Ma, Sufei ve Basuhua bizi kutlamak ve beşiğinde yatan küçük şeyi görmek için geldiler. Lion gururla ortalıkta dolaşüyor ve, "Evde bir erkek kardeşçik, bir sürü de faremiz var," diye haber veriyordu. Doğruydı. Korkunç biçimde büyük, çok sayıda fare vardı. Küçük çocukları yedikleri, en azından kulağım burnunu ısırıkları hakkında korkunç hikayeler anlatılıyordu. Tahta tabanın altında tıkırdayıp dururlardı. Bütün delikleri cam kırıklarıyla tıkadığı-

mız halde, ara sıra ortaya çıkıyorlardı. Hiç hoş bir durum değildi. Bütün gece gaz lambasını yanık bırakıyordum.

1941 Noel gecesinde –Vitya üç aylıktı– Sovyet dostlarımız bizi Zaoyuan’a davet ettiler. Bir kamyonla gelip bizi aldılar –Ma Haide, Sufei, Basuhua, Doktor Bi, Emi, Lion ve kucağımda Vitya ile ben. Süt şişeleriyle bezleri paketlemiştim. Ayrıca, dans için yeterince eş bulunmadığından birkaç tane ge kız getirmişti. Ben çocukları yatırdıktan sonra, bize Yenan’da bulunmayan Rus yiyecekleri ikram edildi: Sucuk, salam, yağ, turşu, peynir ve elbette votka. O akşam Ciang Çing (Mao’nun eşi) de görüldü. Onu yalnız danslı eğlencelerde görüyordum.

Basit koşullar altında yaşamımıza rağmen, Vitya bebek olarak çok normal geliyordu. Lion’da olduğu gibi yine sütüm olmadığından, Vitya’yı da biberonla besliyordum. Kışın tam ortasıydı. Isınmak için iki küçük odun kömürü sobamız vardı. Vitya’yı her gün yıkıyordum. Bebek için gerekli yatak, yorgan, yastık ve giyecek gibi şeyleri kendim elde dikmiştim. Bunları bana örgü örmeyi de öğreten Sufei’den öğrenmiştim. Yenan’da tüm aileye kazaklar, pantolonlar, çoraplar ördüm. Sufei akıllı bir kadındı, Lü Sün Üniversitesinde okuyordu. Ayrıca tam bir ev hanımıydı. Eve haftada bir kere geldiği halde, ev mükemmel düzenliydi. Sebze bulduğunda kış için salamura yapıp saklardı. Ben bunu da ondan öğrendim. Çok lezzetli yemekler yapardı. Üstelik Lao Ma adında bir Siao Gui’si, bir de aşçısı vardı.

Vitya’nın doğumuyla ilgili olarak bizim aşçı Lao Yan’ın küçük bir heykelini dikmeliyim. Lao Yan kırk yaşlarında, bekar, okuma-yazma bilmeyen, sessiz sedasız bir köylüydü. Bizimle oturup yiyip içmezdi, ama gün boyunca evdeydi. Vitya’yı çok sevdi ve kısa sürede onu beslemesini, yıkamasını ve giydirmesini öğrendi. Lao Yan yemek yaparken Vitya’nın beşiği mutfağın yakınında açıkta dururdu. Vitya uyur veya beşiğinin üzerine astığımız toplanla oynardı.

Vitya biraz büyüyünce, Lao Yan onu her yere birlikte götürmeye başladı. Yemek yerken veya erzak almaya giderken onu sırtında taşıyordu. Vitya ile ilgilenmeye başladıktan sonra, küçüğe bakmakla kalmadı, her gün kendisi de tepeden tırnağa yıkanıp temizleniyordu; kuzeyli bir Çinli köylü için inanılmaz bir olay. Vitya'ya, herhangi bir Avrupalı dadıdan daha iyi bakıyordu. Tabii Vitya da onu çok seviyordu, Lao Yan onu almadan gidecek olsa, arkasından ağlıyordu. Lao Yan için olağanüstü hiçbir şey yapmamıştım, ama onun bağlılığını hissediyordum. Benim için kendini ateşe atardı. Ben çocuklarla birlikte Yenan'dan ayrılırken çok ağladı. Lao Yan'ı ne zaman hatırlasam, duygulanırım – halkının tevazuunu ve karakterini bana tanıtan ilk Çin köylüsüydü. Uzun yıllar süren ayrılıktan sonra yeniden kavuştuğumda Emi bana, onun biz gittikten sonra Emi'nin yanında kalıp, ona baktığını anlatmıştı. Ancak Emi başka bir kadınla birlikte yaşamaya başlayınca, Lao Yan ondan ayrılmış. Bana sadık kalmıştı.

1942 Mayıs'ında Viktor A. Gorelov'un görev süresi doldu. Onunla birlikte Fyodor da Sovyetler Birliği'ne geri döndü. Yeni şefin adı Pyotr Vladimirov'du; Çince ismiyle Sunping. Onunla birlikte bir de telsizci Kolya ve operatör Andrey Orlov geldiler. Orlov hastaneye yerleştirildi. Sunping de öteki danışmanlarla Zaoyuan'da kalmayıp bizim yanımızdaki iki mağaralı yere Aleyiev ile birlikte yerleşti. Yenan'a, Çin Komünist Partisi Merkez Komitesiyle Komintern arasında arabulucu görevini sürdürmekle yükümlü olarak gelmişti ama –bugün öğrendiğim kadarıyla– aynı zamanda TASS'ın savaş muhabiriydi. 37 yaşındaydı.

SBKP'de de Çin konusunda iki farklı eğilim mevcuttu. Yenan'a gelirken yolda, Sovyet askerleriyle diplomatlarının Mao Zedung'a ne kadar sempatiyle baktıklarını görmüştüm. Sunping, Komintern'in temsilcisi olduğu için muhtemelen diğer danışmanların bir kısmı ile birlikte Vang Ming'in tarafını tutuyordu.

Bunu Sunping'in (Vladimorov) yayınlanan günlüklerinden biliyorum. Sunping Emi ile bu işleri hiç konuşmazdı. Mao, Vang Ming'i yendiği halde, bu adam merkez komitesinden atılmadı; Yenan'da yaşadı ve sonradan Sovyetler Birliği'ne gidince de yine Merkez Komite üyesi olarak kaldı.

İki Sovyet danışmanı olan Leonid ve İgor ile arkadaş olmuştum; üçüncü olarak Kolya da aramıza katıldı. Hepimiz aynı yaşlardaydık. Evlerini müthiş özlüyorlardı, Sovyetler Birliği'nden, ailelerinden, korkunç savaştan konuşur, dertleşirdik. Genç karısından ve iki yaşındaki kızından ayrılan Leonid en çok üzüldü. Leonid 9 Ekim 1942'de bana geldi, tek başına. Atla gelmiş, benim için de yedek bir at getirmişti. O gün 30. yaşına basmış, doğum günüyümüş, bütün günü benimle birlikte kutlamak istemişti.

Beni küçük bir restoranda yemeğe davet etti. Biraz içtik, Leonid daha bir konuşkan oldu. Onun bir süre İspanya'da gönüllü olarak savaştığım ve telsizci olarak Valensiya'da kaldığını öğrendim. 5 Ekim 1937'de, 25. doğum gününden dört gün önce, Zaragoza'da ağır yaralanmıştı. Bir Messerschmitt alçaktan uçuş yapıp bomba atmış, Leonid'in sırtında 21 şarapnel parçası kalmış, 14 tanesi narkozsuz çıkartılmıştı. Yedi tanesi hâlâ sırtında duruyordu. Leonid'in hep ötekilerden başka olduğunu, daha ciddi, daha düşünceli olduğunu hissetmiştim. Yemekten sonra Zaoyuan'a at sürdük. Biraz içkili olduğumuz halde, daracık patikada, sağımızda uçurum, dört nala gidiyorduk. Vahşi bir koşuydu. Zaoyuan'a geldiğimizde kendimi Bodenseeli bir süvari gibi gördüm.

Bu genç Rusun yanında kendimi çok rahat hissetmem çok tabiiydi. Nihayet Rusya'da beş yıl kalmıştım, Rusça benim ikinci ana dilimdi. Çinlilerden, hatta Ma Haide'den ve Basuhua'dan farklı, aynı tür düşüncelere sahiptik. Moskova'daki gibi Yenan'da Emi ile benim ayrı arkadaşlarımız vardı. Sunping geldikten sonra, arkadaşlarımı pek seyrek görür oldum. Oysa genç insanlar, ben onları ziyaret edip tekdüze yaşamlarına değişiklik getiriyorum diye çok mutlu olurlardı. Fyodor

çok anlayışlı davranırdı. Sunping'in yönetiminde arkadaşları-
mın pek hareket serbestisi yoktu; örneğin hiç yapmadım
ama, benim iş saatlerinde onları rahatsız etmemi istemezdi.

Sabahları, eskisi gibi soğuk su kürüme devam ediyordum.
Önce pencereimin önüne büyük bir çarşaf asar, sonra birkaç
kova soğuk su getirip başımdan aşağı dökerdim, kışın bile.
Çarşafım çalınınca, herkesin banyo yaptığı –ama onlar sıcak
su döküyordu– orta bölümdeki ahşap teknenin içinde aynı şe-
yi devam ettirdim. Emi de her sabah soğuk suyla silinirdi.

Yazın açık havada kahvaltı ederdik. Taze veya kızarmış ek-
mek, tereyağı ve çay bulunurdu. Yen'an'da başkaca darı, seb-
ze, Mo Mo denilen bir çeşit hamur işi ve şehriye de yenirdi.
Et ve pirinç de buluyorduk. Lao Yan'a benim ekmekten verir-
dim. Dağın eteğindeki restoranın yanında bir fırıncı açıkta, ta-
bak gibi pideler (Da Bing denirdi) ve çeşitli Çin ekmekleri pi-
şirirdi. Yazın tarlalarda karpuz, kavun ve kabak yetiştirirdi; ay-
rıca elma ve armut da bulunurdu, kuru hurmadan reçel ya-
pardım. Lao Yan bizim mağaranın yanındaki set üzerinde do-
mates, patates, kabak (çiçeklerini de sebze olarak kullanır-
dık), dolmalık biber yetiştirirdi.

Yaz aylarında Yen'an'ın ortasından akan ırmakta yıkanır-
dık. O zamanlar daha köprü yoktu. Karşı kıyıya geçmek için
ya taşların üzerinden sekerek veya sığ bir yerden su içinden
gitmek gerekirdi. Yazları sıcak ve tozlu, kışları soğuk ve rüz-
garlıydı: Fakat mağaralarımız bizi sıcaktan da soğuktan da ko-
ruyordu.

Geriye baktığımda, yakınılacak bir şey göremiyorum. Ma-
li açıdan güvenliydim, çocuklarımı seven bir kocam vardı, iyi
arkadaşlarım vardı, en azından 1943 yılına kadar. Fakat, mut-
lu değildim; bunun pek çok sebebi vardı. Vaktiyle Sovyetler
Birliği'nde olduğu gibi, Yen'an'a da coşku içinde gelmiştim ve
bütün gücümle devrime katkıda bulunmak istiyordum. Ger-
çekte ise bunun ne demek olduğunu doğru dürüst bilmiyor-
dum. Avrupalılarla Çinliler arasında düşünce tarzı ve yapı açı-

sından nasıl kesin bir ayrılık bulunduğunun da pek farkında değildim. Aklım sıra buna gerek de duymuyordum. Çünkü Emi bana talimat vermişti! Stockholm'e yazdığı bir mektubunda hiçbir neden göstermeksizin, benim Yenan'da fotoğraf çekmemem gerektiğini bildirmişti. Ebelik ve çocuk bakımı öğrenmenin daha önemli olduğunu söylemişti. Ben de öyle yapmıştım. Ama... işte Yenan'da kimse benden bunu istememişti. Polikliniklerde yabancı ülkelere doktorlar çalışıyor ve hastaları evlerinde de ziyaret ediyorlardı. Doğum yardımı için de yeterince uzman personel vardı.

Emi, benim iyice alışmamı ve öncelikle Çince öğrenmemi söylüyordu; ben de becerebildiğim kadar bunu yapıyordum. Gezip dolaştığım yerlerde, kumların üzerine yazı şekilleri çiziyordum, yavaş yavaş derdimi anlatacak kadar Çincemi ilerletmiştim. Fakat ciddi konuşmalara giremiyor ve izleyemiyordum. Çoğu zaman mağaramızın bölmeleri içinde dolanıyor, ev işi ve çocuk bakımıyla oyalanıyordum; zamanla bu bana yetmedi. Nihayet bir çocuk yuvasıyla bir okula danışman oldum. Ny Da isimli kadın üniversitesi, küçük çocukların beslenme ve yetiştirilmesinde yardımcı olmamı benden rica etti. Ayrıca, beni Lü Sün Üniversitesinin çocuk yuvasından da çağırdılar ve daha sonra Lao Ma ile Dr. Müller, benim için poliklinikte, Çocuklu Annelere Bir Danışma Bürosu açtılar.

Bütün bunlar kulağa hoş da gelse pek tatmin edici bir uğraş sayılmazlardı. Danışman olarak, ara sıra bir okula veya yuvaya gidiyordum. Danışma bürosuna, Dr. Müller ve Lao Ma bile gönderse, pek az anne başvuruyordu. Üstelik öğütlerimin tutulduğundan da emin değildim. Sonuçta yavaş yavaş, bana ihtiyaçları olmadığına, bu işin bana bir meşgale olsun diye verildiğine inanmaya başladım. Bir boşluk içindeydim, hatta kendimi lüzumsuz bulduğum oluyordu. Yabancılar verilen politik dersler de beni tatmin etmiyordu. Dersler İngilizceydi. İngilizcem ancak konuşmaya yetecek kadardı; bu dersler bana hemen hemen hiçbir şey vermedi.

Biz Yen'an'da iken, Mao bütün kurtarılmış bölgelere uzanan büyük bir üretim seferberliği başlattı. Bununla Cuomindang'ın ablukası kırılmak isteniyordu, başarıldı da. Kurtarılmış bölgelerdeki ve Yen'an'daki bütün Çinliler bu harekete katıldı. Erkekler yün ve iplik eğiriyor, kadınlar kazak, pantolon, çorap örüyorlar, cephedekilere yolluyorlardı. Elbiseler dikiliyor, ayakkabılar yapılıyor, herkes çalışıyordu. Bulunan her bir toprak parçasına tahıl, sebze ve meyve ekiliyordu.

Ben de bu harekete katılabilirdim, örneğin örerek ve dikierek. Böyle zahmetli küçük el işlerinin bir devrime katılmak anlamına geleceği hiç aklıma gelmemişti. Emi beni politik olarak eğitip yönlendirebilirdi, ama bu ona göre bir iş değildi. Bütün kadınların ve erkeklerin kalplerini kazanan zeki ve hoş bir adamdı. Çok güzel şiirler yazıyordu, fevkalade bir konuşmacı ve örgütleyiciydi – yıllar sonra uluslararası çapta da. Fakat insan eğitmesini bilemezdi. Bu da resim yapmak, yazmak veya müzik gibi yetenek isteyen bir işti. Baştan beri benim politik bir bilince sahip olmamı istemişti, ama bunun yolunu ben kendim bulmalıydım. Benim politik gelişmem ve olgunlaşmam yıllarca süren günlük pratiklerle gerçekleşti ve yıllar içinde bugünkü dünya görüşüm gelişti ve sağlamlaştı.

Yanı başımdaki başka bir olaydan da hiç haberim olmamıştı. 1942 Mayıs'ında, Yen'an'da Mao Zedung'un sanat ve edebiyat üzerine ünlü konuşmasını yaptığı bir toplantı yapılmıştı. Emi de buna katılmıştı. Benim bundan ancak 50'li yıllarda haberim oldu. Mao yine 1942'de Yen'an'da bir eğitim seferberliği başlatmıştı; entelektüeller bu öğrenimle zihnen çelikleşecekler ve Marksist düşünceyi benimseyip olgunlaşacaklardı.

Emi, işlerinden bana pek söz etmediği ve çok meşgul olduğu için – yazıyor, konferanslar, konuşmalar hazırlıyor, kültürel toplantılar düzenliyor ve politik yaşama katılıyordu – ben kendimi dışlanmış hissediyordum. Günlerce çocuklarla yalnız kalıyordum; gittikçe yollarımız ayrıldı. Ben vaktimin çoğu-

nu Rus arkadaşlarımla geçiriyordum. Onlar, Yenan'da gerçekten anlaşabildiğim ve kendimi yanlarında arabamın beşinci tekeri gibi hissetmediğim yegane insanlardı. İşinin gereği, Emi, beni Moskova'da da çoğu kez yalnız bırakmıştı. Fakat orada çevremde, ortak ya da yalnız benim görüştüğüm bir sürü dostumuz vardı; her zaman onları görüyor, konuşabiliyordum. Yenan'da tek Avrupalı olarak zaten biraz yalnızdım; 1943 yılında Lao Ma ile Sufei başka bir bölgeye gidince, onları sık göremez oldum; Basuhua da Hindistan'a dönmüştü; bütünü yalnız kaldım. Viktor çoktan gitmişti; Leonid ile diğer bazı dost Ruslar da yakında Rusya'ya döneceklerdi. Konuşacağım, danışacağım kimse yoktu. Kendimi yalnız hissetmiyordum, gerçekten yalnızdım. Mutsuzdum, önemli bir şeyi kaybetmiş gibi, önemli bir şeyim noksanmış gibi bir duygu içindeydim. Bunun ne olduğunu bilemiyordum ve çözümünü de bulamıyordum.

Bazen Emi ile sorunumu konuşuyorduk ama, temeline inemiyorduk. Sonra fotoğrafçılığımı öne sürmeye niyetleniyordum. Bu, gerçekten iyi yaptığım bir işti. Ama bu düşünce mi Emi'ye açmadım. Sonradan öğrendiğime göre onun Yenan'da durumu çok zormuş. Kendisinin özel biri olduğunu göstermek için, yabancı milletten eşini oraya getirttiği dedikoduları bir türlü kesilmiyormuş. Aslı yoktu ama, benim yüzümden işini ihmal ettiği söyleniyormuş. Mao'nun yakın arkadaşı olmasını ve onunla çok vakit geçirmesini kısıkanıyorlarmış. Fakat asıl sorun, Kingbao Cu'nun şefi Kang Şeng'in o sırada Yenan'da yaptığı kötülüklerdi. Ona göre, bütün yabancılar castsu; hele elinde bir de fotoğraf makinesi varsa. Edgar P. Snow ile Roman Karmen'den bile kuşkulanmıştı.

Emi bütün bunları, belki kendini, belki de beni korumak için bana anlatmamıştı. Bu sorunları ve sıkıntıları gizlemek, birbirimiz hakkındaki yanlış görüşleri daha da keskinleştirdi. 1943 yılı bir yaz günü, yine kendimle ve her şeyle bozuştüğüm bir anda, Emi'nin karşısına geçip çocuklarla birlikte Ye-

nan'dan gideceğimi söyledim. Aslında sadece yüksek sesle düşünür ve üzüntümü ve yalnızlığımı bu cümleyle dile getirmek ister gibiydim. Kafamda nasıl ve nereye gideceğime dair bir plan yoktu. Fakat Emi benim işaretimi doğru değerlendiremedi ve beni korkutan bir biçimde hemen bunu kabul etti – ve konuşmamız bitti. Durumda bir değişiklik olmadığı ve biz birbirimize gittikçe daha çok yabancılaştığımız halde aslında ben ne Yenân'dan ayrılmak istiyordum ne de Emi'den.

20 Ekim 1943'te bir Sovyet uçağı geldi. 24 Ekimde Leonid Aleyev ve ötekiler Sovyetler Birliği'ne döneceklerdi. Son gece onlarla birlikteydim. Yenân'dan gerçekten ayrılmak isteseydim, Sovyet uçağı en uygun fırsat olurdu. Fakat aklımdan bile geçmedi.

Kasım ayında Emi birdenbire bana, Guomintang'a ait bir kamyonun Sian'a gideceğini, benim de çocuklarla birlikte bu kamyonu binebileceğimi söyledi. Beynimden vurulmuşa döndüm. Ben gitmek istemiyordum ki! O, bunu anlamıyor muydu? Bir daha bunun sözünü etmemiştik ki! Artık gitmek diye bir konu yoktu ki! Gitmem gerekiyorsa, beni neden Sovyet uçağıyla göndermemişti? Bir Çin komünistinin karısının iki küçük çocukla bir Guomintang kamyonuna bindirilmesinin tehlikeli olduğunu Emi bilmiyor muydu? Ben bütün bunları söyleyeceğim yerde sustum. Felç olmuşum sanki.

Guomintang bana, Yenân'dan niçin ayrıldığımı soracak olursa, göstermek üzere, uydurma bir boşanma belgesi çıkartmaya karar verdik. İkimiz de içimizden, kısa bir ayrılığın ilişkimizi yeniden düzene sokacağını düşünüyorduk herhalde. Çu Enlay bu belgeyi imzaladı. Ona açıkça, boşanmadığımızı, belgenin sadece Guomintang için olduğunu söyledik.

Yenân'daki son günler tam bir işkenceydi. Emi, yolculuğumuzu bütün ayrıntılarına kadar örgütlemişti; dönüşü düşünmek olanaksızdı. Özlem içinde ondan birkaç sözcük bekledim: "Gitme, kal! Bir daha deneyelim!" gibi, belki o da aynı şeyi benden beklemiştir.

Veda ziyaretlerini yaparken çok huzursuzdum. Özellikle de Başkan Mao'ya gittiğimde. Kendimi aptal gibi hissediyordum. Ciang Çing bir koltukta oturmuş örgü örüyordu. Ne yapacağımı bilmediğimden, belki de konuşmuş olmak için, ne ördüğünü sordum. Alaylı ve iğneleyici bir ifadeyle cevap verdi: "Görülüyor ki, örgü örmek burada öğrendiğin tek şey." Hem haklı, hem haksızdı. Ciang Çing'e kızmıştım çünkü tam bam telime basmıştı. Başkan Mao ise bana kibar davrandı. Gitme isteğimi anlayışla karşılıyordu, iki elimi birden tutup sıktı ve dönmek istersem daima hoş karşılanacağımı söyledi.

23 Kasım 1943, çocuklarla birlikte Yen'an'dan ayrıldığım o gün hayatımın en karanlık günüydü. Son dakikaya kadar, Emi ile birbirimize açılacağımızı ummuştum, fakat ikimiz de inatla susmayı sürdürdük. Son akşamı üzüntü içinde geçirdik. Nihayet vakit geldi. Emi bizi, şehir kapısı önünde duran açık kamyonu kadar geçirdi. Bizi gerçekten de bir Guomindang subayına emanet etti. (Emi'nin aklının ne kadar karışık olduğunun bir delili bu.) Sekizinci Ordunun Sian'daki baş kumandanlığına götürülecektik. Ayrılırken sadece, "Yine görüşeceğiz," dedik. Araba hareket ederken: "Durun! Ben gitmiyorum!" diye bağırarak istedim. Sadece çocukları alıp atlamayı ve orada kalmayı düşündüm. Fakat sanki kötü bir ruh konuşmamı engelledi, elim ayağım bağlanmış gibiydi. Hiçbir şey diyemedim-kımıldayamadım bile. Emi gittikçe küçüldü, küçüldü, onu gözden kaybedinceye kadar...

Bütün bunlar kırk yıl geride kaldı, fakat bana dünmüş gibi geliyor. Bunları yazarken gözlerimden yaşlar boşanıyor. O zamanlar anlayamadığım pek çok şeyi bugün artık bildiğim halde, Yen'an'daki ayrılışımız, bana anlaşılması zor geliyor. Bununla Yen'an'daki politik durumu kastetmiyorum. Bugün, çok iyi biliyorum ki, Emi'nin de, benim de en büyük kusurumuz, gerek kişisel, özel, gerek topluma dönük sorunlarımızı birbirimize açmayışımız, bildirmeyişimiz ve tartışma cesareti-

ni göstermeyişimiz, birlikte göğüslemeyişimiz oldu. Ben Emi'nin Merkez Komitesindeki durumunu ne kadar az biliyorsam, o da benim, karısı olarak, onun yaşamında gerektiği biçimde, aktif bir rol oynama ihtiyacında olduğumu o kadar az biliyordu, ciddiye almıyordu, fark etmiyordu. Laf arasında bir gün "planımı" açıkladığımda ise artık çok geç olmuştu: Bir-birimizle artık konuşamıyorduk. Böylece hayatımızın en büyük aptallığımız yaptık!

Emi'nin de benim kadar üzüldüğünü, biz ayrıldıktan sonra yazdığı bir şiirden anlamak mümkün:

Veda

Kalkan toz bulutu,
Anne ile oğulları, sarıp sarmaladı.
Sallanan küçücük eller bile,
Görünmüyor artık,
Toz, duman alıp götürdü onları,
Caddenin ortasında,
Çaresiz, dirençsiz, sessiz
Kalakaldım.
Zorlukla atabildim birkaç adım,
Ardımızdan bakakaldım
Toz dağıldı, bulut götürdü sizi,
Gözyaşlarımı tutamadım.
Bitkince karıştım,
İnsanların içine,
Doğuya baktım,
Batıya baktım,
Nafile...

Sian'da Guomindang'ın Tutsağı

Şoförle bir subay öndeki şoför mahallinde oturuyorlardı; ben iki çocukla –Vitya iki, Lion beş buçuk yaşında– kamyonun arka kasasındaki açıklıkta oturuyordum. Hava buz gibi soğuktu. Neyse ki, içimizde müflonlu kıyafetler, üzerimizde de müflonlu paltolar vardı. Eşyamız, benim Yen'an'a gelirken getirdiğim iki bavuldan ve ileride çok işimize yarayacak olan yatak ve yorgan denginden ibaretti. Ben kendimi bir-iki günlük bir yolculuk için hazırlamıştım. Fakat beş gün sürdü. Daha birinci günün akşamı "Özel Bölgeden" çıkıp Guomindang'ın bölgesine girmiştik. Subaylar –dört beş kişiydiler– yolları saptırıyor, arkadaşlarına ahbablarına uğruyor, canları nerede isterse orada geceliyorlardı. Ben yarı esir durumundaydım. Her akşam içkili yemek yeniyordu. İlk akşam beni de davet ettiler, katılmak zorunda kaldım. İkinci akşam benden onları davet etmemi istediler. Param olmadığını söyleyince, kaba imalı şakalar yapıp alay ettiler ve davette ısrar ettiler. Böylece yola çıkarken yanıma aldığım hemen bütün param bitti. Sonradan beni rahat bıraktılar.

Çorak, yoksul yerlerden geçiyorduk. Her taraf kum, kaya, ve mağara evlerle doluydu. Soğuğa rağmen, çocuklar, yarı çıplak, yalın ayak, paçavralar içinde dolaşıyorlardı. Yen'an'da ve özel bölgede böyle şeyler görmemiştim. Yol kenarlarında oturan Guomindang askerlerinin, ceketlerini çıkarıp bitlerini kırdıkları görülüyordu. Bitleri ağızlarına alıp dişleriyle kırıyorlardı.

28 Kasım'da Sian'a ulaştık. Büyük bir kapının önünde durduk, açılıp biz içeri girdikten sonra, kapı hemen kapandı. Odukça geniş bir parkın orta yerinde büyük yüksek bir bina

vardı. Sonradan Guomindang'ın karargah yeri olduğunu öğrendim.

Beni Sekizinci Ordu Üssüne götürmelerini istedim. "Biraz bekleyeceksin, daha sonra," dediler. Yiyecek bir şeyler verdiler. Sonra, korkunç soğuğa rağmen çocuklarla beni dışarı çıkarıp akşama kadar açıkta beklettiler. Döndüğümüz zaman bizi bir arabaya bindirdiler. "Neyse, işte gidiyoruz," diye düşündüm. Fakat, öyle olmadı, bizi bir otele götürdüler ve vakit geç olduğu için orada gecelememizi bildirdiler. Ertesi sabah bizi Sekizinci Ordu Üssüne götüreceklerdi. Bize banyolu küçük bir oda verildi. Beni, su gibi Rusça konuşan, 34-40 yaşlarında, gözlüklü bir Çinli kadınla tanıştırdılar. Bayan Li, bizimle ilgilenecek ve aynı odada kalacaktı. Ben kabul etmedim. Yabancı biriyle aym odada uyumaya alışık olmadığımı söyledim. Israr ettiler, tartıştık. Benim direnmemi çok kuşku verici buldular –ben de kendi açımdan öyle buluyordum– fakat ben inatla diretince bizi yalnız bıraktılar. Bayan Li bitişikteki odada kalacaktı. Son derece yorgun düşen çocukları henüz yatırmıştım ki, Bayan Li geldi ve beni yemeğe çağırdı. Komutanlığın ileri gelenleri toplanmıştı. Zengin donatılmış sofrada bana şeref mevkii verildi ve neşeli sohbet havası altında, sorgulama başladı. Başkan Mao'nun, komutan Çu Teh'in, Çu Enlay'ın sağlıkları hakkında sorular yönelttiler. Ben, böyle yüce kimseleri tanıyamadığımdan, bir şey bilmediğimi söyledim. Kocamın yazar olduğunu ve iki çocuğum bulunduğunu bildirdim.

Neden bir Sovyet uçağıyla gelmemişim?

"Sovyet uçaklarının Yen'an'a geldiklerini bilmiyordum."

Yen'an'daki Sovyet danışmanlar nasıllarmış?

"Yen'an'da ben hiç Rus görmedim. Kocam sadece Çinlilerle görüşürdü."

Bir süre bu böyle sürdü. Benden bir şey çıkmayacağım anladıkları için yüzleri asıldı. Sonunda gidip uyumama izin verdiler. Ertesi sabah bizimle kimse ilgilenmedi. Çocukları alıp

dolaşmaya karar verdim. Derhal belirli bir uzaklıktan birinin bizi izlediğini fark ettim. Sonra Bayan Li çıkıp geldi ve yalnız başıma dışarı çıkmamamı, yabancı bir kadın için bunun sakıncalı olduğunu söyledi. Sinirlenerek, beni Sekizinci Ordu Üssüne ne zaman götüreceklerini sorduğum zaman, dolambaçlı cevaplar verip yatıştırmaya çalıştı. Daha ertesi gün Bayan Li, küstah bir biçimde, otelin çok pahalı olduğunu, yer değiştirmemiz gerektiğini söyledi.

İleri sürdüğüm bahanelere hiç kulak asmadan, nazik bir zorbalıkla bizi kapı dışarı çıkardılar. Yine bir kapı açıldı ve kapandı. Kalın duvarların içinde Çin tipi bir garnizon vardı, içlerinde askerlerin barındığı tek katlı barakalar sıralanıyordu. Bize kapısı avluya açılan bir oda ve ev işine ve benim hizmetime bakacak bir çocuk, bir Siao Gui verildi. Bayan Li "General"den (Ciang Cieşi) bundan böyle yabancıların Çin'de yalnız yolculuk etmelerine izin vermemek için emir aldıklarını söyledi. (Bu tam bir uydurmacaydı.) O ve eşi General Vang da burada oturuyorlarmış. Birkaç güne kadar kocası dönecekmiş, o zaman benimle görüşecekmiş. Yani ben tutsak olmuştum. Neden? Ne zamana kadar? Bilemiyordum. Odamda ağladım, tepindim, dışarıda gayet sakin göründüm.

Güneşli bir gündü. Avluya çıkıp askerlerin yanında oturdum, çocukları oynamaya bıraktım. Lion, herhalde bizim Guomintang'ın elinde olduğumuzun farkındaydı: Pür azamet avluda bir aşağı bir yukarı dolaşıyor ve Yenan'da öğrendiği sözleri sıralıyordu: "Sizler hepiniz hainsiniz ve pis heriflersiniz!" Korkudan yüreğim ağzıma gelecekti, fakat askerler sevecen gülümsüyorlardı. Kurtuluştan sonra öğrendim ki, askerler arasında gizlice sokulmuş pek çok komünist varmış.

Birkaç gün sonra Bayan Li, beni "kocasına" götürdü. (Bu evlilik ve bütün dalavereler uydurmaydı; ikisi de bal gibi Guomintang gözcüsüydü.) Camla kapatılmış bir balkonda oturduk. "General Vang" bana karşı çok kibardı, çok üzülüğünü söylüyor, ama ne yapalım emir, emirdir diyordu. Gerçi Gene-

ralliğe bir tel çekip beni Lanzhu'ya göndermek için izin istemiş, ama hâlâ bir cevap alamamış. Bana, Sovyetler Birliği'nde Kızıl Orduda çarpıştığım, komünistlere sempatisi olduğunu anlatıyordu. Herhangi bir isteğim varsa söylememin yeterli olduğunu, ancak dışarıya çıkarken yanımda mutlaka birinin bulunması gerektiğini söylüyordu.

Derken provokasyonlar başladı, her gün bir başkası. Bir akşam vakti 40 yaşlarında bir adam geldi ve canım sıkılmasın diye beni eğlendirmek için emir aldığım söyledi. Öyle bir gezvelik ediyordu ki, kurtulmam mümkün değildi. Ertesi akşam çocuklar uyurken tekrar geldi. Gezmeye çıkmak ister miymişim? Onunla birlikte dışarı çıkabilirmişim! Elbette ki bu binadan çıkmayı istiyordum ve gerçekten de kapı hemen açıldı. Caddelerde dolaştık. Ertesi sabah Bayan Li ateş püskürerek geldi: Geceleri erkek ziyaretçi kabul etmekle kalmadığımı, erkeklerle dışarıya çıkıp gezdiğimi de öğrendiğini söyledi. Genç bir kadın için bu duyulmuş iştirilmiş bir şey değilmiş. Adamın onun tarafından gönderildiğini ve üstelik de benim ondan hiç hoşlanmadığımı söyleyince üstelemedi.

Bir sabah Bayan Li yine geldi ve sır verir gibi benim çok iyi Çince bildiğim için casus olmamdan şüphe edildiğini fısıldadı. Benim için çok üzülüyormuş, aman onu ele vermemeli imişim, Guomindang beni, kendileri için çalıştırmak üzere burada alıkoyacakmış. Ona, böyle bir şeyi asla yapamayacağımı söyledim. Bununla beraber beni bir korku aldı ve o gece, herkes uyuduktan sonra, Çince çalıştığım defterlerimi ve Mao'nun birkaç resmini avluda yakmak aptallığım yaptım.

Başka bir gün Bayan Li beni gezmeye götürdü ve yolda bana, beni ve çocukları gizlice Sekizinci Ordu Üssüne götüreceğini söyledi. Gerçi büyük bir riske giriyormuş, ama bana yardım etmek istiyormuş. Bizi birtakım bilmediğimiz yerlerden geçirdi, sonra birdenbire kendimizi yine bizim kocaman kapının önünde bulduk. Bayan Li utanarak, cesaret edemediğini, bunun çok tehlikeli olduğunu söyledi. Bütün bunların ne de-

mek olduğunu anlayamıyordum. Herhalde sinirlerimi yıpratmak, beni çökertmek istiyorlardı. Ama başaramadılar. Son derece, şaşılacak kadar kayıtsızdım.

Bir akşam Bayan Li beni Pekin Operasına götürdü. Ertesi sabah da General Vang'ın yanına gittik, yanında yine yüksek rütbeli subaylar vardı. Bana tekrar Emi ve Yen'an hakkında sorular yönelttiler. Yeni bir şey öğrenemediler. Birdenbire içlerinden biri bana döndü: "Kocanıza yazın, gelip sizi buradan alsın. Birlikte Yen'an'a dönersiniz." Ona, önce boşanmış olduğumuzu, sonra da Siao San'ın bunu yapacak kadar aptal olduğunu zannetmemelerini söyledim. Bunun üzerine subay, "Bir kere daha iyice düşünün. Hem ben Siao San'ın erkek kardeşini Çongking'ten çok iyi tanırım," dedi. Başka bir arzum olup olmadığını sordu. Devamlı bu kapalı avlunun içinde oturmak-tan sıkıldığımı, atla gezmek istediğimi söyledim. Odama döndüğüm zaman, bavulumdan bir fotoğrafın alındığını fark ettim. Bu Gagri'de Emi'nin benim çektiğim bir resmiydi ve Emi arkasına bir şiir yazmıştı. (Emi'ye bu fotoğraf kardeşi tarafından 50'li yıllarda Çongking'ten gönderilmişti; kardeşine de 40'lı yıllarda bir subay hediye etmiş.)

Ertesi sabah, avluda eğerlenmiş iki at duruyordu ve General Vang'ın kendisi at gezintisinde bana eşlik etti. Çocukları Siao Gui'ye bıraktım. Şehirden henüz çıkmıştık ki, general bana bu fırsattan yararlanarak, beni bayan arkadaşıyla tanıştırmak istediğini söyledi. Bizi bekliyormuş. Karısının haberi olmamalıymış, çünkü çok kıskançmış. Güzel bir kır evinde genç ve hoş bir hanım bizi karşıladı. Çay ve pasta ikram etti. Ben bu "sadık çift"in, çevremde olup bitenlerin, konuşulanların, her şeyin iç yüzünü anladığım için döner dönmez Bayan Li'ye hepsini anlattım. Çok şaşırmış göründü ve ağladı: "Sefil herif! Beni aldattığım biliyorum, artık dayanamıyorum! Bana anlattığınız için çok teşekkür ederim. Sizi ele vermeyeceğim." Sonra da bana çocukları bıraktığım için sitem etti; öğlene kadar hep ağlamış üzülmüşlerdi. Oysa bu yalandı. Siao Gui, çocukların askerlerle birlikte çok iyi oynadıklarını söyledi.

Bu insanlar, onların bu kötü oyunlarına sahiden inandığını mı zannediyorlardı? Herhalde öyleydi, çünkü ertesi gün Bayan Li yine geldi. Bana çok güvendiği için akıl danışmak istiyormuş. Evliliği uzun zamandır kötü gidiyormuş. Yüreğinde komünistlik yatıyormuş, bir süredir, onun Sovyetlere kaçacağından şüphe ediyorlarmış. Acaba ben, Lanzhu'da güvenilir bir Yoldaş Sovyet konsolosu tanıyor muydum? Ona haber vermenin çaresini bulacakmış, o zaman birlikte kaçabilirmişiz. İçimden, sen onu benim külahıma anlat, dedim, ona da, "Üzgünüm, ama ne yazık ki, Lanzhu'daki Sovyet konsolosluğunda kimseyi tanımıyorum," dedim.

Artık gerçekten canıma yetmişti. Üç haftayı geçen bir tutsaklık içinde olduğum halde, içimde müthiş bir enerji hissediyordum. Yatmadan önce, ertesi gün ders kitapları ve edebi eserler istemeye karar verdim. Sonra da her gün çocuklarla birlikte gezmek isteyecektim, varsın onlar da beni izlesinler. Böylece yüreğim rahat ederek uyudum. Ertesi sabah çocuklarla ben giyinmiştik ki, kapı vuruldu. General Vang gülen bir yüzle bizi kutladı. Generallikten bir telgraf gelmiş: Ben çocuklarla birlikte derhal Lanzhu'ya hareket edebilirmişim. Eh, herhalde artık bu oyun bitti diye düşündüm ama, ne yazık ki devam etti.

Otobüs biletlerini elbette onların alması gerekiyordu, çünkü bizi bu kadar süre alıkoymaları onların suçuydu. Bayan Li, bilet almanın çok zor olduğundan dem vurarak yakınıp duruyordu. Ertesi sabaha kadar beklemeliydik. Bu sefer de bir sürü "dostça" öğüt vermeye kalkıştı: Otobüste beni göz hapsinde tutacak biri bulunabilirmiş. Eğer ben kuşku uyandıracak bir davranışta bulunursam, beni hemen Sian'a geri döndürürlermiş. Herhalde sorgulama sonuçlarından hiç memnun olmamışlardı veya kuşkulandıkları bir şey vardı. Bu yüzden beni olabildiğince uzun zaman baskı altında tutmak istiyorlardı. Hareket etmemize tam on dakika kala, Bayan Li koşarak geldi ve bavullardan birini burada bırakmam gerektiği-

ni, otobüsün fazla eşya almasının yasak olduğunu söyledi. Arkamdan bavulu yollayacaklarmış. Alelacele eşyaları boşalttım, değiştirdim. Bu son eziyete çaresiz katlandım.

Dört gün kapalı bir otobüsle yol aldık, geceleri, misafirhane diye isimlendirilen in gibi yerlerde kalıyorduk. Bütün tersliklere karşı ben alışkanlıklarımı bırakmıyordum. Çocukları soyuyor, yıkıyor, geceliklerini giydirip yatırıyordum. Otobüste çok dikkat ettim, kimsenin bana baktığını gözlediğini görmedim.

Nihayet Lanzhu'ya geldik ve doğru Sovyet konsolosluğuna gittik. Kapıyı çaldığımda, Konsolos kendisi açtı. Beni kucakladı. "Aman ne iyi, nihayet gelebildiniz," dedi. "Bugün de gelmeseydiniz, yarın ben, sizi kurtarıp almak için Sian'a gidecektim. Sizi ve çocukları çok merak ettik.

O zaman bütün gerçeği öğrendim: Konsolos –Sergey Sergeyeviç Seryogin– benim, Yenan'dan hareket günümüzü bildiren telgrafımı almıştı. Bir hafta geçtiği halde biz Lanzhu'ya gelmeyince, huzursuz olmuştu. Aynı günlerde Emi'den, benim ve çocukların Guomindang'ın elinde bulunduğumuzu bildiren üzücü bir telgraf almıştı. Emi, Konsolosa bizi kurtarması için ne gerekiyorsa yapmasını rica ediyordu. (1949 Nisanında tekrar Emi ile bulduğumuz vakit bana anlattığına göre Emi'ye Sian'dan, benim tutuklandığımı, işkence gördüğümü bildiren imzasız telgraflar yollanmış. Onun hemen Sian'a gelmesi isteniyormuş. Emi bunun tuzak olduğunu anlamasına rağmen çok üzüntü çekmiş.) Konsolosun resmi makamlara yaptığı nazikçe başvurulara benim hakkımda bir bilgileri olmadığı, beni tanımadıkları şeklinde cevaplar verilmiş. Emi tekrar tekrar telgraf çekiyormuş. Nihayet Konsolosun sabrı taşmış. Sian'a, beni ve çocukları derhal Lanzhu'ya göndermeleri için ultimatoma mahiyetinde, sert ve kesin ifadeli bir telgraf çekmiş. Bir-Sovyet vatandaşı tutsak etmenin yasalara aykırı olduğunu, beni çocuklarımla birlikte kısa zamanda Lanzhu'ya göndermezlerse, Guomindang'a karşı ağır önlem-

ler alınacağını bildirmiş. Demek "Generalden" geldi dedikleri tel buymuş!

Sergey, kendisine önceden haber vermeden Yenan'dan ayrıldığı için bana çok kızdı. Her tarafta savaş hüküm sürerken, eşlerin birbiriyle kavga edip ayrılmaya kalkması ona tuhaf geliyordu. "Hem, Emi Siao, eşini ve iki çocuğunu bir Guomintang subayına emanet edebilmek için iyice aklını kaçırmış olmalı? Bizim Guomintang ile yaptığımız anlaşmanın, sadece Japonlara karşı savaşta askeri bir pakt olduğunu, dostluk paktı olmadığını bilmiyor mu? Guomintang'ın Birleşik Cepheye rağmen, komünistleri her yerde adım adım izlediğini bilmiyor mu? Bizim gönlümüzün nerede olduğunu Guomintang çok iyi bilir! Bana zorluk çıkarmak onların hoşuna gitti: Birincisi siz Emi Siao'nun eşisiniz, boşandığınıza kimse inanmaz, ikincisi Sovyet vatandaşısınız. Siz ikiniz bizi çok üzdünüz."

Yaptığım aptallıktan pişmanlık duymak için yeterince zamanım oldu. Sergey'e beni ve çocukları Yenan'a göndermesi için yalvardım. Üzümlere omuzlarını kaldırdı ve yakın bir zamanda beni götürebilecek bir Sovyet uçağının bulunmadığını söyledi. Aynı yolu tekrar bir kamyonla gitmek ise olanaksız bir şeydi. İmkânı olsa, Çin'de -Lanzhu, Çongping veya başka bir yer- bir süre daha kalıp ileride yeniden Emi ile biraraya gelmem için elinden gelen her şeyi yapardı. Fakat benim Si-an'dan Lanzhu'ya geldiğim birkaç günlük yolculuk sırasında, Guomintang benim derhal Çin'den çıkmamı şart koşmuş. Ben mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde Sovyetler Birliği'ne gitmeliydim.

Güzel bir odaya yerleştik, yemek salonunda yemek yiyorduk, çocuklarla bahçede geziyorduk. Konsolosluktan dışarı çıkmama izin yoktu. Çelişkilerle dolu bir durumdu. Vitya henüz konuşamıyordu. Ben Lion ile hep Rusça konuştuğum halde, o Çinceye daha yatkındı ve Çince konuşuyordu. Bu yüzden, hep mutfakta çalışan Çinlilerin yanına gidiyordu, bu da

Sergey'in hoşuna gitmiyordu, çünkü Çinliler Lion'un ağzından laf alabilirler, çocuk gevezelik edebilirdi.

1943 yılbaşı gecesı, konsolos, Guomindang liderlerinin de davetli bulunduğu bir ziyafet verdi. Adamlar ona devamlı benim ne zaman gideceğimi sordukları için, şimdi beni de sorguya çekeceklerini düşünüyordu Sergey. Onlara, benim gribe yakalandığımı ve yüksek ateşle yattığımı, bunun için de yola çıkamadığımı söyleyecekti. Benim, çocuklarla birlikte kendisinin rahat çalışma odasında oturmama izin verdi. Kapıyı içerdan kilitledim ve derin düşüncelere daldım. Gece yarısından sonra Sergey, elinde bir tepsiyle bana sandviçler, pastalar ve şarap getirdi. O gerçekten bir Rus yüreğine sahip, çok çekici bir adamdı. Sergey bana daima cesaret aşıliyordu. Lion da uyandı ve ona da bir bardak şarap verdi. Hep birlikte 1944 yılı için içtik. Aklımda hep Emi vardı. Acaba bir gün onu tekrar görecekmiydim?

1944 Ocak ayının ilk günlerinde, Sergey Emi'den bir telgraf getirdi. Bizim sağ salim Lanzhu'ya ulaştığımız haberini almıştı. Sergey bana, "Bu sizin Emi'den aldığınız son haberdir. Yeni bir hayata başlıyorsunuz," dedi. Emi'nin de benim kadar acı çektiğinden gerçi emindim; o da 1949 yılı Nisan ayında tekrar görüştüğümüz zaman bunu onayladı. Bizim için duyduğu korkudan çıldıracak durumdaymış. Merkez Komite-sine her gün, benden bir haber olup olmadığım soruyormuş. 1944 Aralık ayında birkaç arkadaşıyla Mao'ya yeni yıl kutlamasına gitmişler. Mao, Sergey'den gelen telgrafı elinde sallayarak, "Eva ile çocuklar sağ salim Lanzhu'ya vardılar," demiş. Daha sonra -bunları Emi anlattı- "bizimkilerden biri", Sian'da benim çok metin davrandığımı, iyi dayandığımı söylemiş. Bunun üzerine Mao, "Eva dürüst insandır!" demiş.

1944 yılı ile bizim tekrar buluştuğumuz 1949 yılı arasında benim geçirmem gereken beş yılı aşkın bir zaman vardı... Ancak Şubatın sonunda bizim Sovyetler Birliği'ne gitme iznimiz Sergey'e ulaştı. Bir diplomat uçağıyla Urumçi'ye uğradıktan

sonra Alma Ata'ya uçtuk. Orada bana birçok kişi, yanıma pek çok gıda maddesi almamı, savaş dolayısıyla Sovyetlerde bunların çok zor bulunduğunu anlattılar, öğüt verdiler. Akılsızlık edip bu sözleri kulak arkasına attım, herkes nasıl yaşıyorsa ben de öyle yaparım diye düşündüm. Üstelik param da yoktu. Sınırdaki yanlarına en az 16-20 bavul almış olan diplomatları görünce çok şaşırdım. Nelerle karşılaşacağıma dair gerçekten en ufak bir sezgi bile yoktu.

İnsanlar Arasında Öğrenim Yılları

Alma Ata'da beni, siyasi mültecilerle de ilgilenen Kızılhaç teşkilatının iki yoldaşı karşıladı. Böylece Çin'den gelen siyasi bir mülteci olduğumu öğrendim. Guomindang, Emi Siao'nun eşi olarak beni izliyormuş, bunun için onların gözü önünden uzak kalmalıymışım. Guomindang'ın elçi veya konsolos bulundurduğu hiçbir yerde oturamazmışım, örneğin Moskova, Alma Ata veya Taşkent gibi... Üstelik Çin'den geldiğimi kimseye söylememeliymişim. Bir süre için küçük bir şehirde gizlenmeliymişim, örneğin Moskova-Alma Ata tren yolu üzerinde bulunan Çimkent (Kazakistan) gibi... Nereden geldiğim hakkında başka bir şey uydurmalıymışım. Son olarak da şu sırada, eskiden tanıdığım hiçbir arkadaşımın mektuplaşmayacaktım. Emi'ye yazacağım mektupları, Kızılhaç'taki yoldaşlara verebilecektim, onlar yollayacaklardı. Hayal kırıklığım sonsuzdu, fakat bunlara uymak zorundaydım.

Çimkent'te de, Kızılhaç'ın koruması altındaydım. Kızılhaç yerel başkanı Maksim Petroviç, yumuşak bakışlı, bembeyaz saçlı, okumuş, kültürlü, yaşlı bir yoldaştı. Sonradan öğrendiğime göre, o da Çimkent'te "yabancıydı", aslında Alma Ata'da görevliydi. Çimkent'te askere gitmiş olan asıl başkan

Vassili'ye vekalet ediyordu. Şimdilik sevimli eşi ve kızıyla buradaydı. Üçü de benim kaderimle çok yakından ilgileniyorlardı. Ara sıra çocuklarla beni davet ediyorlardı ve çocuklar bahçedeki tavuklarla oynamaktan çok hoşlanıyorlardı. Bize cömertçe ikramlarda bulunuyorlardı. Maksim, 1946 yılı ortalarında tekrar Alma Ata'ya çağrılınca, çok üzüldüm. Bu aileyi çok sevmiştim.

Maksim bizi, oradaki tek otele götürdü; benim olabildiğince çabuk bir iş aramam ve sonra da oturacak bir yer bulmam gerekiyordu. Şu dünyada ilk defa yapayalnız kendi başımın çaresine bakacaktım. Bu acımasız savaşın cephe arkasına gökten düşmüş gibiydim. Slogan şuydu: "Her şey cephe için!" Gıda maddeleri, dağılımı sınıflara göre belirlenmiş marketlerde bulunuyordu sadece: Yüksek kademedeki görevliler, cephe- de çarpışan subay ve generallerin eşleri ve aileleri, çalışanlar ve çalışmayanlar... Marketlerdeki gıda maddeleri, devletin fiyatlarıyla satılıyordu. Serbest pazarlarda aynı maddeler 20-100 kat daha pahalıydı. Örneğin bir kilo kara ekmek markette bir, serbest pazarda yüz rubleydi. Un ve diğer tahıl ürünleri, hububat da öyleydi. Etin yanına yanaşılır gibi değildi. Süt, yoğurt, taze ve kuru meyve nispeten daha ucuzdu- üç yıldan fazla bizim başlıca yiyeceğimizi oluşturdular. Yılda iki defa bir kilo şeker ve bir kilo meyveli şeker veriliyordu. Ekmek çoğu kere kötü, bozuk, yapışkan çıkıyordu. Sabah yedide açılacak fırınların önünde ben ekseriya sabah saat beşte kuyruğa giriyordum. Beşten sonra ancak on kişi ekmeğini almışken, bize ekmeğin bittiğini söylüyorlardı. Birkaç saat sonra "kalmayan ekmek" serbest pazarda, inanılmayacak kadar pahalı satılıyordu.

Çimkent'in içinde ve çevresinde karmakarışık bir halk yaşıyordu. Kazaklar, Özbekler, Ruslar, Çinliler, Koreliler... Önceleri Uzakdoğu'da yaşarken Kazakistan'a göç etmişlerdi. Yurtlarından sürülmüşler vardı -tek veya ailece, çoğu Ukrayna'yı- Yahudiler, Polonya'nın Hitler tarafından işgal edil-

miş bölgesinden kaçmışlardı. Bunlardan başka, daha Ekim Devrimi zamanında sürgün edilmiş eski çiftlik sahipleri ve aristokratlar da vardı. Ayrıca savaşın ilk yıllarından ve 30'lu yıllardan kalma eşleri tutuklanmış kadınlar ve "sakıncalı kişiler" de burada yaşıyordu. Ben bu insan kargaşası içinde kendi yerimi bulmak zorundaydım.

Çimkent, bir eski bir de yeni kısımdan oluşan bir taşra kentiydi. "Yeni şehir", "Sovyetskaya" isimli uzun bir caddeye açılan yan sokaklardan oluşuyordu. Sovyetskaya bir tepeden başlıyor ve bütün kentin ortasından geçiyordu. Tepeden aşağı doğru inerken solda, önceleri Lion'u, sonra da Vitya'yı götürdüğüm çocuk yuvası vardı. Daha aşağıda birkaç resmi bina, postane, gazete ve milis kuvvetleri idarehaneleri vardı. Aralarda da evler bulunuyordu.

Sağ tarafta, yüksek görevliler için bir poliklinik bulunuyordu, sonradan Kızılhaç'ın önerisiyle ben de oraya gidebildim. Sonra sırasıyla Dinamo Stadyumu, girişinde bir sinema bulunan Kültür Park, Parti Şehir Komitesi binası ve tiyatro geliyordu.

Sovyetskaya'nın sonunda eski şehir başlıyordu, burada Dinamo'nun Fotoğraf Atölyesi ve Spor mağazası, Kazaklarla Özbeklerin kendi ürünlerini sattıkları geniş bir pazar alanı vardı: Tereyağı, peynir, yoğurt taze ve kuru meyve, sebze, buğday unundan ev yapımı somun ekmek, ayrıca et, sucuk ve içki gibi pek çok şey bulunurdu.

Hali vakti yerinde olan Kazaklar ve Özbekler içinden "Ark" dedikleri yapay bir dereciğin aktığı, meyve ve sebze bahçeleri ortasındaki kendi evlerinde otururlardı. Bu gibi yerlerin etrafı Çin usulü yüksek kerpiç duvarlarla çevriliydi, içeri büyük bir tahta kapıdan girilirdi. Kazaklar ve Özbekler çoğunlukla keçi ve inek besler ve kendi yaptıkları ürünleri satarlardı. Karaborsacıların cirit attığı ikinci bir pazarda ise elbiseden saate, mücevherden fotoğraf makinesine kadar, parayan varsa her şeyi bulabilirdin. Bu pazarda da aslında halkın

hakkı olan ekmeği alabilirdin. Çimkent'te ayrıca bir hastane, bir hamam, birkaç lokanta, bir hapishane ve bir otobüs garajı da vardı. Bu şehir, Sovyetler Birliği'ndeki en büyük kurşun işleme merkeziyle ünlüydü. Hammaddesini Turksib'deki kurşun yataklarından elde ediyordu.

Benim param olmadığı için, otel parasını Kızılhaç ödedi ve bana da iş buluncaya kadar geçinmem için biraz para verdi. Fakat bu para yetmediği için hep aç kaldığımızı hatırlıyorum. Çocuklar yiyecek bir şey isteyip de veremeyince onların halini görmek korkunç bir şeydi.

Çocukları yuvaya verebilmek için bir iş sahibi olmak gerekiyordu. Fakat onları güvenli bir yere yerleştirmeden iş arıyamazdım. Sonunda Sovyetskaya'nın baş tarafında bir çocuk yuvası buldum. Yuva müdürü Tatyana Fyodorovna çok iyi bir kadındı, ileride ondan tekrar söz edeceğim. Lion'u hiç düşünmeden aldı; Vitya'nın daha çok küçük olduğunu söyledi. Önceleri her gün kıyamet kopuyordu, Lion yuvaya gitmek istemiyordu, herhalde Rusçayı çok az bildiği için, ama çok çabuk öğrendi.

Ben de iş aramaya çıktım. Bana en uygun olan fotoğrafçılığa –şimdi geriye baktığımda bana saçma geliyor ama– nedense yönelmedim. Hastaneye başvurdum. Oraya sadece diplomalı kişiler alınıyordu. Bir lokantada iş sordum: acaba bir garsona ihtiyaç var mı veya başka işçiye? Gözlerini dört açarak beni süzdüler ve böyle bir iş için bana yazık olacağını söylediler. Daha sonra öğrendim ki, garson kadınlar bir çeşit yarı fahişe sayılıyormuş. Çocukları bütün bir hafta barındıran bir çocuk bakım evine gittim. Bina bahçe ortasında çok güzel bir evdi. Müdür Elena genç bir kadındı, ona dedim ki: "Eğer benim oğlumu kabul ederseniz, burada gece işinde çalışırım. Bana acıyarak baktı. "Çocuğu buraya bırakın. Gidip kendinize başka iş arayın. Gece işinde size yazık olur." Yine aynı şey. Her işte bana yazık olacağına göre, acaba bende bir prenses edası mı vardı? Ama, iki yaşını daha yeni doldurmuş Vitya'yı

orada yalnız bırakmaya gönlüm elvermedi. Maksim Petroviç'in bürosuna gidip derdimi anlattım. Bana yardım edeceğine söz verdi. Bir hafta sonra, beni Vanovka'da parti sekreteri olan İgor isminde birine göndereceğini söyledi. Gerçi kendisi İgor'u tanımıyordu, ama onun o civardan bir Rus olduğunu biliyordu. Vanovka'da meyve ve sebze bahçeleri olan bir solhoz (Devlet Çiftliği) ile çocuk yuvası ve işçilerin oturduğu evler varmış. Ben orada hafif işler yapabilirmişim, meyve sebze toplamaya yardım eder, elma, armut, üzüm hasadında iş bulurmuşum. Çocuklar bütün yazı açık havada geçirebilirmiş. Kışın da bir çaresine bakılırmış. Çimkent'ten Vanovka'ya trenle iki saatte gidiliyormuş, küçük bir yermiş, oradan da solhoza kadar bir saatlik bir yol varmış. Bütün bunlar kulağa hoş geliyordu. Böylece 1944 yılı mayıs ayı başına doğru, Maksim bizi trene bindirdi. Ayrılırken, Vanovka'da İgor'un bizi karşılayacağını ve bizimle ilgileneceğini söyledi.

İgor 30 yaşlarında, iri yarı, hoş olmayan kaba bir adamdı. Bizi birkaç odası bulunan, oradaki küçücük misafirhaneye götürdü. İki güne kadar bizi solhoza götürecekti. Ertesi sabah, İgor'un sekreteri beni ve çocukları görmeye geldi. Tamara, çok sevimli genç bir kadındı. Ona solhozu sordum, bilmiyordu. Oraya hiç gitmediğini söyledi.

İgor, solhoza giderken yolda bana, o sırada yolculuğa çıkmak üzere olan yalnız yaşayan bir ziraatçinin evinde kalacağımızı söyledi. Ben ertesi sabah gidip yöneticiyi görmeliyim. O bana işimi gösterip her şeyi ayarlayacakmış. İgor, ancak on gün sonra tekrar gelebilirmiş. O zaman ben onu, öğleden sonra saat beşte, bana tarif ettiği yerde bekleyip nasıl yerleştiğimi anlatırmışım. Bütün bunları gayet umursamaz bir ses tonuyla söyleyip, çekti gitti.

Evin kapısını itip içeri girdim ve henüz orada olan ziraatçiyle karşılaştım. Ev tek bir oda, bir yatak ve bir sandalyeden ibaretti. Zemin topraktı. Ziraatçinin adı Anton'du. Adam çok şaşırıldı. Yola ertesi sabah çıkacakmış, ama kimse ona, o yok-

ken bu evde iki çocuklu genç bir kadının kalacağını söylememiş. Anton kısa, kır saçlı, genç sayılmayacak bir yaştaydı. Zeki ve sıcak bakışlı gözleri vardı. Son derece sade biriydi. Ona, bana burada sözü edilen cennet gibi yerin öyküsünü anlattım. Ellerini başına vurdu: "Tanrım! Size bunları uyduranlar ne sorumsuz insanlar! Orası, sadece mısır, biraz buğday, patates ve havuç ekilen çok fakir bir köydür. Herhangi bir sebze, hele meyve söz konusu bile olamaz. Zavallı insancıkların fakirlik canlarına tak etmiştir, durumları çok kötüdür. Ben yarın sabah erkenden yola çıkacağım için size bir yardımım olmaz. Buraya çok seyrek gelirim onun için bu kovukta oturmaya aldırmiyorum. Yarın sabah idareye gidin, belki size şimdilik çocuk yuvasında bir iş verebilirler. Mümkün olduğu kadar çabuk buradan kaçmaya bakın!"

Yenan'dan getirdiğimiz yatak ve yorganları yere açtım. İlk geceyi bu "cennette" geçirdik. Sabahleyin idareye gittim. Yönetici, burada bana iş olmadığını kaba bir biçimde bildirdi. Beni buraya gönderdiklerini özellikle anlatmama karşın bunun kendisini ilgilendirmediğini söyledi. Çocuklarla birlikte yaşamak zorunda olduğumu, çocuk yuvasında bir iş bulmanın mümkün olup olmadığını sordum. Yuvanın kızıl salgınının dolayı altı hafta karantinaya alındığını söyledi, yani çocuk yuvası kapalıymış. O zaman İgor dönünceye kadar on gün orada kalmak zorunda olduğumu anlattım. Bana bu süre için yiyecek karnesi ve günlük ekmeğimizi almak için belge verdi.

Edindiğim bir kovayla günde iki defa gidip yemek alıyordum. Her zaman içinde birkaç patates yüzen koyu bir çorba veriliyordu. Tam bir domuz yiyeceği. Çimkent'te hiç değilse çocuklar ekmeğin yanında süt meyve ve havuç bulabiliyordu. Suyu evin karşısındaki çeşmeden alıyordum. Hep bir an önce Çimkent'e dönmeyi düşünüyordum; Maksim'in buradaki domuzluklardan haberi olmadığına emindim.

Birkaç gün böyle geçti. Çocuklarla oynuyordum. Çıplak

dolaşıyorlardı, ama onları günde birkaç kere yıkıyor, temiz tutuyordum. İgor'un gelmesi gereken günden yaklaşık iki gün önce, kendimi son derece kötü ve bitkin hissettim. Sabahleyin zorlukla kalkabildim; başım döndü, olduğum yere yığıldım. Lion'u komşuya, bir derece alması için gönderdim. Ateşim 40 dereceydi. Komşu bana korkuyla baktı ve koşarak gitti. Kimse benimle ilgilenmiyordu. Zaten daha önce de insanlar kuşku içinde benden uzak duruyorlardı. Belki de benim buraya casus olarak gönderilmiş olduğumu sanıyorlardı, ben de onlara hiçbir açıklama yapamıyordum. İgor gelinceye kadar iki gün sabrederim diye düşündüm. Son derece güçsüzdüm. Yemeği çocuklar gidip alıyor, kovanın içinden yiyorlardı, çırılçıplak, çamur içinde yerlerde oturuyorlardı. Yüreğim parçalanıyordu, ama ağlayıp beni üzmüyorlardı.

Üçüncü gün öğleden sonra -ateşim 41 dereceydi- birkaç parça eşyamızı topladım, son bir gayretle, çocukları alıp İgor'un buluşmak için belirlediği yere gittim. Ona bizi Vanovka'ya götürmesini rica ettim, kızdı köpürdü, böyle bir şeyi düşünmediğini, beni burada yerleştirmek için "emir" aldığını söyledi. Ona açıklama yapacak takatim yoktu. Sadece, "Bizi burada gebertmek mi istiyorsunuz? 41 derece ateşim var. Hemen bizi götürün!" diye bağırdım. İstemeye istemeye bizi kamyonuna bindirdi, bavulumu getirdi ve bizi tekrar o küçük misafirhaneye götürdü. Ertesi sabah, çocukların elinden tutup hastaneye kadar sürüklenecek gücü nasıl bulabildim bilmiyorum. Doktor yüzüme bakar bakmaz, "Lekeli Humma!" dedi. Dört gündür bu halde dolaşıp hâlâ yaşıyor olmama inanmıyordu. Burada çocuklarımla kimsesiz ve yapayalnız olduğumu öğrenince fazla soru sormadı, sadece şöyle dedi: "Burada kalacaksınız. Çocuklar için endişe etmeyin. Onlarla biz ilgileniriz." Saçlarımı dipten traş ettiler, çocuklar bakıp duruyorlardı... Sonrasını hatırlamıyorum.

Ayıldığım zaman, kendimi içinde sekiz yatak bulunan geniş ve aydınlık bir odada buldum. Yatağım duvar kenarınday-

dı, baş ucumda büyük bir pencere vardı. Hemşire, on gündür kendimi bilmeden yattığımı söyledi. Şef Doktor Pyotr Edvardoviç'in bir Alman olduğunu, ama bunu kimsenin bilmediğini fısıldadı. Onca yıldır buradaymış ve bu hastanenin yapımında çalışmış. Benim trajik bir yaşantım olduğunu ve Alman olduğumu biliyormuş. Doktor bana özveriyle bakmış, geceleri bile gelip yoklamış; o olmasaymış, ben şimdi hayatta olmazmışım; çünkü yaşamım pamuk ipliğine bağlıymış. Fakat ben, hemşireden bunları öğrendiğimi belli etmeyip Doktor Pyotr Edvardoviç ile Rusça konuşmalymışım.

Pyotr Edvardoviç benim Alman olduğumu nereden biliyordu? Hele kaderimi nasıl biliyordu? Belki de ben sayıklar-ken Almanca konuştum, bir sürü gevezelik ettim, o da bunları birleştirdi. Pyotr Edvardoviç, kendime gelişime çok sevindi. Çocukların Doğumevinde, geçici olarak orada bulunan bir savaş malûlüyle birlikte kaldıklarını, o adamın çocuklara bir baba gibi baktığını söyledi. Sağlıkları ve keyifleri yerindeymiş. Çocukların hastalığa tutulmamış olması bir mucizeydi. Benim yeniden kuvvet kazanmam gerekiyordu. Ama bunu söylemek kolaydı, çünkü ben bir deri bir kemik kalmıştım. Bakım çok kötüydü, çünkü hâlâ savaş sürüyordu. İçi saman dolu yarım kilo ekmek ve günde iki defa çorba veriliyordu. Yanımdaki yataklarda yatan kadınlara evlerinden ekmek, tereyağı, yumurta, yoğurt getiriyorlardı. Benim midem kazınıyordu. Hiçbiri bana bir lokma bir şey vermiyordu. Günün birinde, İgor'un sekreteri Tamara geldi ve tereyağ, ekmek ve yoğurt getirdi. Aç bir kurt gibi üzerlerine atladım. Tamara burada lekeli hummadan (tifüs) yattığımı tesadüfen birkaç gün önce duymuş. İgor ona bundan hiç söz etmemiş. Tamara benim çocuklarla birlikte solhoza yerleştiğimi samyormuş. Tamara da benim gibi, İgor'un alçak herifin biri olduğunu düşünüyor- du. Onun, böyle ücra bir yerde bile olsa, nasıl olup da Parti Sekreterliği görevine getirildiğini anlayamıyordu. Üstelik adam maaşıyla da kalmıyormuş, oldukça geniş bir arazi için-

deki bir evde oturuyormuş. Bahçesinde sebzeler, meyveler, mısır, buğday yetiştiriyormuş.

Tamara birkaç kere daha geldi ve her seferinde yiyecek bir şeyler getirdi. İgor'un bundan haberi yoktu. Nihayet iyileştim. Beni yeniden yaşama kavuşturan Dr. Pyotr Edvardoviç ile vicdanlı hemşirelere karşı büyük bir şükran duygusu içinde hastaneden çıktım. Çocuklarım iyi beslenmiş olarak mutluluk cıvıltılarıyla bana koşular.

Sonraki aylar içinde nasıl geçindiğimizi şimdi hiç hatırlamıyorum. Herhalde İgor'a, bana ekmek karnesi ve bir miktar para vermesi için talimat verilmişti, çünkü birkaç kere onun evine gittim. Bu arada sadece annesini görüyordum, bu çok yüce gönüllü tam bir Rus kadıymdı. Ben kazınmış, saçsız başımdaki eşarplı halimle acıklı bir görünümdeydim. Yaşlı kadıncağz daima koltuğumun altına bir somun ekmek sıkıştırır ve, "Oğlum cimrinin biridir, bunu duymasın!" derdi. Bir de Rus atasözü eklerdi: "Tok, açın halinden anlamaz." İgor bana, sanki buraya sürgün edilmiş bir suçluymuşum gibi davranıyordu. Onun izni olmadan Çimkent'e gidemiyordum. Orada yaşamak bana yasakmış.

Herhalde temmuz sonlarıydı. Yalnız yaşayan Klavdiya ismindeki bir Rus kadının evinde bir oda kiraladım, ev tahtakurusu doluydu. Ben de çocukları alıp damda yatmaya başladım. Dam meyilli olduğundan aşağı kaymayalım diye devamlı dikkatli olmak zorundaydım. Sabah erkenden ekmek almaya giderken çocukları odaya kapatıyordum. Bir gün Lion camı kırıp dışarı çıkmış. Özgürlüğe düşkün oluşu bana çekmiş olmalı. Klavdiya kızdı, küfretti; ona camı ödeyeceğime söz verdim. 7 Temmuz 1944'te Lion'un altıncı yaş gününü bu evde kutladığımızı hatırlıyorum. Lion, bana kendisinin kışlık paltosunu satmamı ve o parayla ona doğum gününde pazardan tatlı yiyecekler almamı önerdi. Bir çocuğun böyle bir şey söylemesi, içinde bulunduğumuz zaman ve yer açısından çok tipikti. Bu evden çıkıp kaçmak istiyordum.

Pazar yerinde öteberi alırken, Dora isminde genç bir Ukraynalı Yahudi kadınla tanıştım. Her gün orada borçka satıyordu. Dora kızıl saçlı, iri göğüslü, biraz pasaklı fakat iyi kalpli ve yalnız yaşayan biriydi. Büyük bir meyve bahçesi içinde iki evi olan bir aile tanıyormuş, herhalde eski çiftlik sahipleri olmalı. Aile evin birini kiraya veriyormuş. Dora beni oraya götürdü. "Ev" sözü abartılmıştı. Pencereleri kırık iki boş odaydı. Fakat kirası ucuzdu; mevsim de yaz olduğu için Dora ile birlikte bu eve taşındık. Klavdiya, benden kırılan camın parasını istedi. Param olmadığı için Lion'un paltosunu rehin bıraktık. Sonradan onu rehinden kurtardık.

Yeni evde önce yere yatak serip yattık. Benim bavul bir köşede duruyordu, içinden bir şey çalınmamış olması bir mucizeydi. Burada da tahta kuruları rahat vermedi. Hemen yatukları yorganları topladığım gibi, bahçeye çıkıp meyve ağaçlarının altına serdim. Bahçe karayoluna çok yakın olduğu için Dora korkuyordu. Bir akşam vakti Dora, yanında sakalları uğurmuş, yaşlı ve üstü başı perişan –dilenci kılıklı– bir adamla çıkageldi. Onun da bizimle birlikte bahçede yatacağını ve artık korkmamıza gerek kalmayacağını söyledi.

Adamın güvenilir bir hali vardı. Kim bilir ne sebepten dilenci olmuştu? Tam bohem bir aile olmuştuk. Sabah karanlığında, herkes uyurken, elime bir sepet alıp, aslında bize yasak olan yere dökülmüş meyveleri toplamaya çıkıyordum. Gıdamız, meyve, kuyu suyu ve bazen de yoğurttu. Ara sıra armut ve erikleri, Dora'nın kendi yaptığı maltızın üzerinde, tezek ateşi yakarak pişiriyordum. Gündüzleri Dora pazara giderdi, dilenci de ortada görünmezdi. Akşam olunca hepimiz toplanır ve akşam yemeği yerdik, Dora ile dilencinin sofraya daima bir katkıları olurdu. Çocuklar bu bohem hayatından memnundular.

Vanovka'da fazla geniş ve derin olmayan, bana Landeck kaplıcalarındaki Biele ırmağını ve çocukluğumu hatırlatan bir dere bulunuyordu. Her gün çocukları alıp bu buz gibi su-

da yıkanmaya gidiyordum. İnsanlar dehşete kapılıyor ve tifüs-ten sonra soğuk suyla yıkanmanın ölüm demek olduğunu söylüyorlardı. Fakat bana iyi geliyordu. Böylece ağustos ve eylül başı geldi, ben kışı düşünmeye başladım. Gizlice, Çimkent'e Maksim Petroviç'e gitmeye karar verdim. Çocuklarla bavulumu ev sahiplerime emanet ettim.

Çimkent'te istasyondan doğruca Maksim'in bürosuna gittim. Hâlâ çok zayıftım. Başımdaki eşarbz çıkarınca Maksim dondu kaldı. Ona yüreğimi boşalttım. Gerçekten de Maksim'in bir şeyden haberi yoktu. Şaşkına döndü. Ne de olsa, benden ve çocuklardan o sorumlu durumdaydı. Benim hemen Çimkent'te bir ev bulup çocukları getirmem gerekiyordu. O alçak herifle onlar sonra hesaplaşacaklardı. Ben de kendisine, çocuklarımla birlikte Çimkent'e gelip kurtuluncaya kadar sabretmesini rica ettim. İlk baharda Çimkent'teyken, annesi ve iki çocuğıyla büyük bir odada yaşayan genç bir Yahudi kadınla tanışmıştım. İgor'un sekreteri gibi onun ismi de Tamara idi. Kocasb savaşın ilk gününden beri hep cephede çarpışmış ve ateşkes ilan edildiğı gün şehit düşmüştü. Ona gittim, geçtiğimiz aylardaki olayları anlattım ve bana ev aramakta yardımcı olmasım rica ettim. Sovyetskaya'nın başlarında bir yer bulduk, Raya isminde bir Rus kadının eviydi. İki gece Tamara'ya misafir oldum, sonra çocukları alıp geldim.

Raya 30 yaşlarındaydı. Mühendis olan kocası, Stalin'in temizlik hareketi sırasında tutuklanmış, bir daha da ondan hiç haber alınmamıştı. Kızı Kira on, oğlu Genka sekiz yaşındaydı. Raya'mn tepenin üstündeki evi, yeri tahta döşeli iki oda ve üç keçinin barındığı bir ahırdan ibaretti. Çevresinde sadece üç dört ev vardı; bütün etraf steple kaplıydı. Yapay bir kanal vadideki çayırırlarla sınır oluşturunuyordu. Aşağıda Sovyetskaya uzanıyor, hemen tepenin eteğinde cadde üzerinde çocuk yuvası bulunuyordu. Raya çocuklarıyla birlikte içinde kuzinesi bulunan küçükçe odada oturuyordu. Öndeki büyük odayı bize vermişti. İçinde iki yatak, bir masa, birkaç sandalye var-

dı ve bir kapıyla ahıra geçiliyordu. Raya oda kirası olarak ayda 300 ruble istiyordu ki, normal sayılırdı. Ortalama aylık kiralar 500 rubleydi.

Ben çocukları Vanovka'dan getirince, Maksim Kızılhaç Merkez Komitesine, Moskova'ya, benim hastalanışımı ve Vanovka'daki olumsuzlukları telgrafla bildirmişti. Kısa süre sonra benim için ayda 300 ruble ve ekmek karnesi verilmesi için talimat geldi. Ayrıca Maksim'e benim tedavim ve iş bulunca ya kadar rahat etmem için ekstra olarak 1000 ruble gönderilmişti.

Tatyana Fyodorovna, Lion'u tekrar yuvaya aldı; Vitya şimdilik benim yanımda kaldı. Artık kirayı zamanında ödeyebilecektim. Ayrıca Raya'dan her gün Lion ve Vitya için bol bol süt alıyordum, o da satacak yer aramaktan kurtuluyordu. Bu da onun yükünü hafifletmişti. Kavgacıydı, talihine küsmüştü. Onun derdini anlıyordum. Zamanla o da, benim Çimkent'teki yaşantımın hiç kolay olmadığını fark etti.

En çok süt ve ekmekle besleniyorduk. Pazardan kurutulmuş meyve alıp sıcak suda yumuşattığım da oluyordu. Pazara gitmek için –tepeden aşağı bütün kenti boydan boya geçmek demekti– 45 dakika yürüyordum. Su getirmek için de, iki ucunda kovalar asılı bir sırickla, yine tepeden aşağı inmek, iki sokak geçmek ve çeşmeye ulaşmak gerekiyordu. Çok su kullandığım için –kendimi de çocukları da tepeden tırnağa her gün soğuk suyla yıkıyordum– günde iki sefer suya gitmem gerekiyordu. Sonraları, daha az su kullanan Raya için de su taşıdım. O da buna karşılık benim odamın yerlerini siliyordu.

Derken hiç beklemediğim yeni bir sorunla karşılaştım: Kollarımda çıbanlar çıktı. Tifüsten sonra iyi gıda alamamıştım, vücutça çok zayıftım. Korkunç ağrılar çekiyordum. Çıbanın biri patlıyor, başka bir yerde yenisini çıkıyordu. Maksim beni yüksek rütbeli yöneticiler için açılmış küçük kliniğe yatırmayı başardı; bana kan nakli yapıldı. Ancak birkaç ay sonra iyileşebildim.

Artık Vitya'yı da bir kreşe yerleştirmeliydim, onu devamlı Raya'ya yükleyemezdim. Raya'nın çocukları Kira ve Gonka okula gidiyorlardı. İlbaharda, Vitya'yı almayı kabul eden müdire Elena'ya gittim. Her şey çok çekici görünüyordu – yeşillikler ve ağaçlarla dolu bir bahçenin ortasında camekanlı balkonları olan güzel bir bina. Elena oldukça genç, dolgun vücutlu, son derece sağlıklı ve bir yaşında bir bebeği olan bir kadındı. Duvarlarda, çerçeveler içinde Elena'yı öven yazılarla dolu levhalar görülüyordu. Buna rağmen Vitya'yı bırakırken içim burkuldu.

Bu noktada, bu kötü savaş yıllarında kendilerine emanet edilen çocukları bakıp büyüten iki kadının portresini çizmek istiyorum. Çocuk Yuvasının müdiresi Tatyana Fyodorovna güçlü bir şahsiyetti. Onu, 42 yıl sonra bugün hâlâ gözümün önünden gitmeyen haliyle anlatıyorum. "40 yaşlarında kaddı, kısa, kırlaşmış saçları ve gözlükleri vardı. Yüzü ciddi, ama merhametliydi. Orta boyluydu, güçlü kuvvetli kemik yapısına sahip, şişman olmayan bir vücudu vardı. Daima koyu renkli uzun eteklikler, üstüne bluzlar ve ceketler giyerdi. Sapsarı iki küçük oğlu vardı – Fedya ve Yura. Sanırım Lion'dan büyüktüler. Çocukların babalarının kim ve nerede olduğunu hiç öğrenemedim.

Tatyana, benim komünist bir kadın deyince aklıma gelen kişinin ta kendisiydi. Bir gün bana tepeleme dolu olan yiyecek deposunu gösterdi. Un, hububat, şeker ve nohut çuvalları altta duruyordu. Raflarda dayanıklı sucuk çeşitleri, peynirler, konserveler, daha bir sürü gıda maddesi diziliydi. Çocuklara her gün, süt ve tereyağlı ekmek veriliyordu. Tatyana'nın yanında çocuklar, kendilerine ayrılmış yiyeceklerin hepsine ulaşabiliyorlardı, bundan emindim. Tatyana'nın çok sevdiği bir de aşçı kadın vardı, bu ikisi, 20–25 çocuğa kendi çocukları imiş gibi özenle bakıyorlardı. Çocuklar sabah bırakılıp akşam alınıyordu. Bazıları çoğu zaman gece de kalıyordu. Yazın bütün gün bahçede oynuyorlardı, ama kışın da birkaç saati açık

havada geçiriyorlardı. Tatyana ile aramızda hemen bir dostluk bağı kuruldu.

Kreş müdürü Elena ise başka türlüydü. Vitya oraya gitmek istemiyordu. Cumartesi akşamları onu alıp eve getirdiğim zaman yiyeceklere saldırıyor, taze havuçları tavşan gibi kemiriyordu. Pazartesi sabahları ağlıyor ve bir türlü benden ayrılmak istemiyordu. Vitya daha yeni üç yaşına girmişti ve hâlâ yarım yamalak konuşabiliyordu. Önceleri, zamanla alışır diye düşündüm, ama yine de içim rahat etmiyordu. Bir gün kalkıp kreşe gittim. Orada, duvara asılmış, Elena'yı çalışmalarından dolayı kutlayan yeni bir teftiş raporu gördüm.

Bende güvenilir izlenimi bırakacak bir görevli aradım ve birini buldum. Ondandır gerçeği öğrendim: "Eğer imkanınız varsa çocuğunuzu buradan hemen alın. Burada neler olduğunu tahmin edemezsiniz. Hükümet çocukları koruyor, fakat Elena çocuklara tahsis edilen gıdaların yarısını alıyor. Çocukların hepsi aç, ama şikayet edemeyecek kadar küçükler." Kadının sözüne devam etti: "Şu güzel belgelere bakın. Bunlar rüşvetle elde ediliyor. Bir teftiş komisyonu gelince, hemen soğuk büfe, yağlar, peynirler, şaraplar, votkalar ikram ediliyor, belki para da sokuşturuyordur. Sonra kendi çocuğu ve birkaç iyi beslenmiş çocuk örnek olarak gösteriliyor, ondan sonra gelsin takdirnameler. Elena ile kocası, sadece birkaç memuru elde etmediler, yüksek makamlarda da adamları var. Biz çocuk bakıcıları, konuşmaya cesaret edemiyoruz." Kadın çok haklıydı. Onu ele vermeyeceğime söz verdim. Ertesi gün Vitya'yı oradan aldım. Hoşnutsuzluğunun sebebi anlaşılmıştı; onu aç bırakamazdım.

Tatyana aç çocuklara çok acırdı; ama sırtını yüksek rütbelilere dayamış iki hayduta yapabileceği bir şey yoktu o sırada. Vitya'yı da kendisine götürmemi önerdi: "Bir kere daha böyle küçük bir çocuğa bakmıştım, başa çıkabilirim, dedi. Ondan sonra artık Vitya Lion'un elinden tutup çocuk yuvasına gidiyor, akşamüstü de eve dönüyordu.

Çocuk Yuvası çok ucuzdu, biz de çok sade yaşadığımız için 1000 ruble oldukça uzun bir süre, yetti. Fakat artık suyunu çekmişti. Ben eşyalarımın bazısını satmak zorundaydım ve mutlaka bir iş bulmalıydım. Derken sıkıntı içindeyken bir şans doğdu.

Mutsuzluk İçinde Mutluluk

Sovyetskaya boyunca yürüyor ve geleceği kara kara düşünüyordum. Postanenin orada bir Polonyalı ile karşılaştım. Çimkent'te pek çok Polonya Yahudisi göçmen vardı. Tıpkı benim gibi, onların da Rus olmadığı bir bakışta anlaşılırdı. Doğrudan Polonyalıya hitap ettim: "İşim yok, param yok. Bir şeyler satmak istiyorum. Acaba bana yardımcı olabilir misiniz?" Adam şaşkınlıkla bana baktı, mesleğimi sordu, "Fotoğrafçıyım, dedim. "Şu işe bakın! Bir de eşyanızı satmaya kalkıyorsunuz? Fotoğrafçılıktan yığınla para kazanırsınız. Biz Polonyalılar, hepimiz kendimizin ve çocuklarımızın fotoğraflarını size çektiririz." Acaba ben en yakınımda duran işi göremeyecek kadar kör mü olmuştum? Fotoğrafçılık işine giretim. Küçük kameram çalışıyordu. Gerekli şeyleri nasıl elde ettiğimi şimdi hatırlayamıyorum. Belki Maksim bunda da yardım etti. Her ne ise, bir gün her şey tamam olmuştu, – agrandizman, küçük leğenler, filmler, kağıtlar ve kimyasal maddeler.

Tatyana'nın etekleri zil çalışıyordu. İlk olarak onun Çocuk Yuvasında, tek tek ve grup halinde çocukları çektim. Analar-babalar tam anlamıyla resimleri elimden kapıyorlardı. Sonra Polonyalılara gittim. 1946 yılında kendi ülkelerine dönünceye kadar en iyi müşterilerim onlar oldu. Ufacık Çimkent'te benim fotoğraf çektiğim hemen duyuldu, üstelik pahalı değildi. İşten başımı kaldıramıyordum. Gündüzleri dolaşıp

resim çekiyor, filmleri banyo ediyor, gece yarlarına kadar tab ediyordum, bunları yaparken bir sürü güçlük çekiyordum: Akar suyum yoktu, çeşmeden taşıyordum. Kağıtları ve filmleri serbest pazardan pahalı fiyatla alıyordum, bazen film bozuk çıkıyordu. O zaman yeniden çekmem gerekiyordu, hem para kaybediyor hem iki misli iş yapmak zorunda kalıyordum.

Maddi durumum daha iyi olmasına karşın Çimkent'te kaldığım yıllar süresince hep ekmek, süt, yoğurt ve her çeşit meyveyle beslendim. Hiç yemek pişirmiyordum. Çocuklar yuvadan zaten sıcak yemek yiyorlardı. Birkaç kaçınılmaz çocuk hastalığı dışında sağlıkları çok iyiydi. Kısa fakat çok sert geçen 1945 yılının ilkbaharında boğmacaya yakalandılar. Çimkent'te salgın olmuştu. Tatyana altı hafta çocuk yuvasını kapalı tutmuştu. Kira ve Genka da boğmaca oldular. Böylece dört çocuk Raya'nın keçilerini steplerde otlatıp pek keyifleniyorlardı. Ben de işime gidebiliyordum. Temiz hava ve vitamini bol yiyecekler sayesinde Lion ve Vitya hastalığı çabuk atlatıldılar.

Sovyetskaya caddesindeki kültür parkın girişinde savaş süresince hep Sovyetler Birliği'nin dev haritası asılı durur, üzerinde kırmızı küçük bayrakçıklarla cephenin durumu işaretlenirdi. Bu haritanın önünde daima insanlar toplanır ve savaşın gidişatını tartışırlardı. Nihayet savaş sona erdi. 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etti. 7/8 Mayıs'ta Alman ordusu kayıtsız şartsız teslim oldu. Böylece ikinci Dünya Savaşı bitmişti, 9 Mayıs'ta Çimkent'te Hitler Barbarlarına karşı kazanılan zafer her tarafta hoparlörlerden ilan edildi. Ömrümün sonuna kadar o günü hiç unutmayacağım. O ne coşkulu sevinçti! Sokaklarda birbirini hiç tanımayan insanlar kucaklaşıp öpüşüyorlardı. Aralarında hiçbir fark gözlenmiyordu. Bütün fenalıklar, kötülükler silinmiş gibiydi. Sadece sevinç vardı. En acımasız insanlar bile rahat bir nefes almıştı.

Artık Avrupa'da savaş bitmişti, ama Çin'de değil. Emi'yi

düşünüyordum. Kazakistan'da kaldığım 14 ay içinde, ona aşk dolu, pişmanlık dolu sayısız mektup yollamıştım. Maksim'e veriyordum, o da Moskova'ya gönderiyordu. Fakat hiç cevap alamadım. (Emi bu mektupları meğer hiç almamış) Sovyetler Birliği 8 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilan ettikten ve Mançurya ile Kore'yi işgal ettikten sonra 2 Eylül 1945'te Japonya teslim oldu. Amerika, Japonya'yı teslim etmeye zorlamak için, Nagazaki ile Hiroşima'ya, bütün dünyada nefrete ve isyana yol açan iki atom bombası atmıştı. Böylece Uzakdoğu'da da savaş sona erdi. Artık Emi ile bağlantı kurabileceğimi düşünüyordum. Fakat Çin'in tam kurtuluşunun ancak dört yıl sürecek halk savaşlarından sonra olabileceğini aklıma bile getirmiyordum.

1945 Mayıs'ında Maksim bana Dinamo Fotoğraf atölyesinde yönetici yerinin ve portre fotoğrafçılığının boş olduğunu bildirdi. Bunu üstlenip üstlenemeyeceğimi sordu? 400 ruble maaş ve Dinamo Stadyumu yanında bedava bir de ev verilecekti, 400 ruble, Kızılhaç'tan gelen 300 rubleyle birlikte yaşamak için pek fazla değildi ama, yine de bir şeydi. Kabul ettim ve taşındım. Stadyum, çevresi yüksek ağaçlarla çevrili ve ağaç altlarında bankların bulunduğu bir spor alanıydı. Bizim oturduğumuz tek katlı evlerin pencere ve kapıları doğrudan stadyuma açılıyordu. Antrenin sağında, çocuklarla paylaştığımız iki oda vardı. Atölye ve çocuk yuvası uzak değildi. Atölyede benden başka kasiyer Vera çalışıyordu. Vera öndeki bölümde otururdu, arkada 13x18'lik bir portre kamerası olan atölye, onun arkasında da karanlık oda bulunuyordu.

Vera'mn, annesinin yanında bakılan iki çocuğu ve çok güzel bir evi vardı. Subay olan kocası şimdi Berlin'deydi. Vera sarışın ince uzun, anlamsız yüzü olan bir kadındı. Yüksekte duran kasiyer koltuğuna kurulur, gün boyu bir şeyler yer dururdu. Bir gün sırtında pembe ipekten, dantellerle süslenmiş bir gecelikle atölyeye geldi. Şaşırmış numarası yaparak: "Böyle gecelikle atölyeye nasıl geldiniz?" diye sordum. Kıpırmızı

kesildi. "Bu güzel elbiseyi Berlin'den kocam gönderdi", dedi. Ben de, "Ya, öyle mi, güzel bir Alman geceliği," dedim. Vera tam bir sersem tavuktu ve sonradan öğrendiğim gibi, iyi kalpli de değildi.

Oldukça sıkıcı bir iş olan portre fotoğrafları çekiyordum. Ayrıca başka bir kazancım da olması gerekiyordu. Müşterilerimden, onların kendi evlerinde ailece resimlerini çekmeme izin vermelerini rica ettim. Öğle tatilinde veya akşamüstü bu işi yapabiliirdim, yaz günü ortalık geç vakte kadar aydınlık oluyordu. En ufak bir maddi sıkıntısı olmayan Vera, bana sanki onun kazancından çalışıyormuşum gibi ters bakıyordu.

Yaz böyle geçti. Sonbaharda Lion okula başladı. Çok hoş iki öğretmeni vardı, biri yaşlı, biri genç. Vitya çocuk yuvasına artık yalnız gidecekti. Çoğu zaman onu ben bırakıyordum, dönüšte Lion alıyordu. Daha dört yaşını doldurmamıştı.

Kış çok sert geçiyordu. Noel'den sonra kovalarla pazardan kömür taşımak zorunda kaldım. İşte o sırada iki elim dondu ve kulağım iltihap yaptı, korkunç sancılar çekiyordum. Geceleri, küçük bir elektrik levhasına kulağımı dayayarak, masada yatıyordum. Yine küçük polikliniğin bir doktoru bana yardımcı oldu ve beni tedavi etti. Ben tam iyileşmişim ki, Vitya ile Lion, ikisi birden kızamık çıkardılar. Vitya sabırlı bir çocuktuk ama Lion değildi. Odanın iyice sıcak kalması gerekiyordu, ben hem çalışmak hem yemek hazırlamak zorundaydım. Şaşkına dönmüştüm. Tam o sırada köylü tipli genç bir Rus kızı bana gelip fotoğrafçı olduğunu söyledi. Onu asistan olarak atölyeye almamı istiyordu. Bu beni sıkıntıdan kurtaracak bir durumdu. Şura isimli Rus kızı da bizimle birlikte arkadaşları büyük odaya yerleşti. Biz koridordaki odada kaldık, burada hem soba hem de agrandizman masası vardı. Atölyedeki işimin benim için bir yük olduğunu çoktan fark etmişim. Serbest fotoğrafçılık yapsam bir sürü para kazanırdım. Şura, basit ve fazla eğitimi olmayan ama iyi yürekli biriydi. Onunla bir anlaşma yaptım. Atölyeyi üstlenmeye hazırdu –ama şimdi-

lik gizli tutacaktık. Vera'ya oyun ediyorduk. Birlikte atölyeye gidiyorduk, fakat Şura gittikçe daha çok işi yükleniyor, ben de daha sık dışarıda çalışıyordum.

Bu arada genç bir adam da aramıza katılmıştı. Saşa-da fotoğrafçıydı ve Şura'nın sevgilisiydi. Saşa yakışıklı, bıçkın havalı bir Rus genciydi. Şura mutlaka ondan daha büyüktü. Saşa ne derse onu dinliyordu. Saşa'nın planı çok basitti: Atölyeyi ele geçirip Şura'yı kapı dışarı edecekti. Öyle de yaptı; Şura atölyeyi ona teslim eder etmez, artık Saşa'nın ona ihtiyacı kalmamıştı. Geceleri yan odada ne tiyatrolar oynanıyordu, çocukların duymaması gereken sözler. Neyse ki benim oğlanlar gece derin uyurlardı. Bir gün Saşa, Şura'yı odadan dışarı attı ve kapıyı kilitledi. Dördümüz ön odada yattık. Derken komik bir şey oldu: Çinkodan bir banyo küvetimiz vardı, Şura çocuklardan çekinmeden orada yıkanıyordu: Bir gün başını yıkamaya kalktı ve saçlarını çekip çıkardı, meğerse peruk kullanıyormuş, ortaya çıplak bir kafa çıktı. O güzelim örgülü saçlar sahteymiş. (Sonradan Şura'nın erkek kardeşi Kostya geldi, kardeşini aldı, memleketlerine döndüler.)

Şura ile ilişkilerine karışmadığım ve Şura'yı hiç ses çıkarmadan odama aldığım için Saşa bana dostça yaklaşıyordu ve bana pek çok sırrını açıkladı. Benim saflığıma sevgiyle gülümsüyordu. Vera 400 ruble maaşla nasıl bu kadar rahat olabilirdi ki? Çünkü kasa defterinde oyunbazlık yapıyor ve her gün 100 rubleyi cebe indiriyordu. Bu ayda 3000 ruble demekti. Benim didinip durmamı da keyifle seyrediyordu. Fakat Saşa onun sahtekârlığını çabuk yakalamıştı, kasa defterini gözden geçirmiş, Vera'yı avcunun içine almıştı. Böyle bir şey benim aklıma gelmezdi, gelse de, kasa defterinden bir şey anlamazdım. Saşa, bu atölyeden çok para çıkarabileceğini söylüyordu. Öyle olsun, istediği parayı kazanmasına hiç itirazım yoktu. Ama ben paramı kendi bildiğim yoldan kazanırdım.

Stadyumdaki konşu kadının adı Eva idi. Benim karşımdaki odada oturuyordu. Kocasını subaydı. Sekiz ve on yaşlarında

iki oğulları vardı. Andrey ve Kolya. Eva balık etinde, sarışın, Meryem Ana yüzlü bir kadındı. Ona karşı sempati duyuyordum. Çalışmıyordu, Subay eşlerine verilen erzak ve parayla geçiniyordu. Bir gün bana, ona sık sık gelen arkadaşı Lyolya'yı tanıttı. Sonra da Lyolya'nın kocası Vanya'yı. Vanya kamyon şoförüydü; daha sonra öğrendiğime göre bundan çok para kazanıyordu ve karısı da çalışma gereği duymuyordu. Üçü kağıt oynayıp votka içerlerdi. Yazın hep dışarıda vakit geçiriyorlardı. Bazen içkiden sarhoş olup kendilerini kaybediyorlar ve Andrey ile Kolya bu halleri görüyorlardı. Eva sık sık çıkıp giderdi, nereye bilmem. İki oğlana çok üzüliyordum.

Herhalde 1945 Ekiminin sonu veya kasımın başıydı, akşam karanlığı çöküyordu, Andrey ile Kolya bağrıışarak bana doğru koşuyorlardı. "Eva teyze, koş, çabuk -Annem!" Beni spor alanının sağındaki yola doğru çekiştirdiler, oradaki bir ağaçta Eva asılı duruyordu. Bir bakışta durumu kavradım ve oyunu anladım. Eva'nın ayakları ağacın altındaki bankın arkasına yetişiyordu -hepsi bir komediydi. Onu aşağı indirdim, boynunda iz bile yoktu, küfrü bastım! "Çocukları korkutmaya utanmıyor musun?" Hiçbir açıklama yapmadı. 1946'da Eva'nın kocası geldi, terhis edilmişti. Eva'nın gebe olduğu ortaya çıktı. Kızılca kıyamet koptu, adam kadım kudurmuş gibi dövdü ve çocuğun kendisinden olmadığını haykırdı. Hemen çocuklarını aldı ve Eva'yı bırakıp gitti. Eva ile içkici arkadaşları Lyolya ve Vanya, sanki hiçbir şey olmamış gibi yine içmeye devam ettiler. 1946'da, Eva'yı tanıyan biri bana şunları anlattı: Eva bir kız doğurmuş ve onu tam anlamıyla aşıktan öldürmüş. Çocuk ölünceye kadar ona hiç süt vermemiş. Duyunca tüylerim ürperdi. Demek Meryem yüzlü Eva böyle biriydi.

Dinamo Kuruluşlarının yönetim yeri, baş kasiyer Anna ile birlikte Stadyumun içinde bir bürodaydı. 40 yaşlarında bir Rus kadını olan Anna, benim durumumun zorluğunu biliyordu. Bununla beraber benim başarıımı kıskanıyordu; kocaları

cephede her gün can pazarındayken, onlar evlerinde nispeten rahat yaşadıkları için özellikle hırçın oluyorlardı. Bir gün odama genç bir adam geldi. Anna, benim habersiz kazanç sağlayacak yasa dışı işler çevirdiğim yolunda ihbarda bulunmuştu. Odada iki çekmeceli bir masa vardı. İçinde agrandizman kağıtları ve birkaç film bulunuyordu. Adam bana nerede yaşadığımı sordu. Hırsla bağırdım: "Yaşamak mı? İşte burada. İki bavulumu da açtı (Sian'da kalan ikinci bavul, bu arada, içinden pek çok şey alınmış olarak bana gönderilmişti), içlerinde bütün varlığımız olan birkaç eski giyecek vardı. Adam bir bakışta entrikayı kavradı ve bana, "Hemen eşyanızı toplayın ve kendinize bir oda tutun. O zaman ne yaptığınızla kimse ilgilenmez," dedi. Üstelik bana, eski şehirde evlerini kiraya veren bir Özbek ailesinin adresini de verdi. Biz de oraya taşındık.

Çimkent'in eski şehirdeki alçak yapılı evlerinin çevresi, ahşap bir kapıyla girilen kerpiç duvarlarla kapatılmıştı. Önce avluya girilirdi, ortada kuyu, sağ tarafta hela bulunurdu. Ev üçgen biçimindeydi. Sağda ve solda Ruslar, orta bölümde, benim de bir oda kiraladığım Özbekler oturuyordu. Avludan bir koridor kapısıyla bizim odaya geçiliyordu. Arkadaki büyük odada beş nüfuslu Özbek ailesi kalıyordu. Bir Özbek olan Rosa'nın ilk eşinden iki çocuğu vardı, 14 yaşındaki Sonya isminde bir kız ve ondan daha küçük, Enver adında bir oğlan. İkinci eşi olan İranlı Talip'ten Tahir isminde bir de bebeği vardı. Tahir açık yemek pazarının müdürüydü, tahmin edileceği gibi durumu hiç de fena sayılmazdı. Roza bütün gün bebekle evde oturuyordu, iki büyük çocuk okula gidiyorlardı. Talip her gün Rosa'ya yiyecek getiriyordu, somun ekmek, sucuk, süt. Pazar yeri eve yakındı. Talip haydut kılıklı, pis zamparanın biriydi, bir kadınla ilişkisi vardı.

Talip bana hiç ilişmedi. Ben onun evinde kalıyordum ve onun koruması altındaydım. Beni bir erkeğin ziyaret etmesine de katlanamazdı. Bu sıralarda geceleri cereyan kesiliyor-

du. Benim geçimim ise elektriğe, ışığa bağılıydı: Gece tab etmezsem, ertesi gün para kazanamazdım. Genç bir elektrikçiye birkaç yüz ruble rüşvet vermiştim. O da gizlice geceleri bizim evin elektriğini açık tutuyordu. Bir gece geç vakit teknik bir arıza yüzünden onu eve çağırdım. Talip evden erkek sesi geldiğini duyunca odama geldi ve bağırıp çağırmaya başladı. Adamın gerçekten sadece şalterle ve benim agrandizman makinesiyle uğraştığına inanınca tekrar yatıştı. Ortalıkta pek çok serserinin dolaştığı Çimkent'te, Talip'in koruması altında, kendimi çok rahat hissediyordum. Talip bana velinimetlik de yaptı. Müdür olduğu için pazarda herkesi tanıyordu. Orada ticaret yapan Kazaklarla Özbeklerin hepsi varlıklı insanlardı. Talip'in yardımıyla pek çok müşteri edindim. En güzel evlere, bahçelere fotoğraf çekmek için çağırıldım. Talip'in tam güvenini de kazandım. Kirayı tam zamanında ödüyordum. Bazen ondan 30-40 ruble borç istesem, hemen verirdi, çünkü geri ödeyeceğimden emindi.

Kıyafetimle ve görüntümle -o zamanlar pek alışılmamış olan pantolon giyiyordum- bütün kentte tanınmışım. Bunu mesleğimin yararına kullanmak istiyordum. Kültür Park'ın müdürü Yoldaş Kogan'a gittim ve kendisine yaz boyunca parkta bir fotoğraf atölyesi kurup kuramayacağımı sordum. Planlı çalışacaktım ve ayda birkaç yüz ruble ödeyecektim. Adam razı oldu. Bir göbek tarhının önüne "Foto Atölyesi" diye bir levha koydum ve parkta ağaçlar çiçekler arasında resim çekmeye başladım -çiftler, çocuklar, aileler geliyorlardı. Kültür Parkın giriş kapısının yanında sinema vardı. Ben de gişe memurunun çocuklarının resimlerini çekmiştim. Vitya ile Lion da buna karşılık okuldan ve yuvadan dönüşte bedava sinemaya girebiliyorlardı. Saatlerce film seyretmek hoşlarına gidiyordu; çoğu da Amerika'nın, müttefiki Sovyetler Birliği'ne bol keseden yolladığı Hollywood filmleriydi.

Bir gün Kazakların bir ziyafetine resim çekmek için çağırıldım. Fakat yerdeki alçak ve uzun bir masanın çevresinde sa-

dece bağdaş kurmuş erkekler sıralanmıştı. Birkaç kadın, alçak gönüllükle bir köşede diz çökmüş oturuyorlardı. Erkeklerden sonra, onlar ancak artanları yiyebileceklerdi. Bu baha-neyle ilk defa kıımız -at sütü- içtim, gerçekten insanın başını döndürebilen bir içkiydi.

Başka bir gün de, develerin yapay olarak çiftleştirilmesi-nin fotoğrafını çekmek için bir kolhoza davet edildim. Akşama doğru oraya ulaştım ve Kazak usulü ağırlandım; Kulçetay dedikleri, içinde et bulunan dört köşe katlanmış yufka böreği vardı. Önce ıslak elbezleri geliyor eller siliniyor sonra da börek elle yeniyordu. Tabii yerde ve alçak bir masa çevresinde oturuluyordu. Erkekler, develerin bulunduğu yerin oldukça uzak olduğunu, sabahleyin erken kalkmak gerektiğini söylediler. Benim ata binip binemediğimi sordular. Evet dedim, ama pek inanmadılar. Ertesi sabah erkenden atlara bindik, önce rahvân, sonra tırıs, derken dört nala at koşturduk. Tanrım, bu steplerde güneşin doğduğu yöne doğru dörtlale at sürmek ne güzel şeydi! Çevremdeki her şeyi unuttum, geride kalan şeyleri de, sanki yeni bir geleceğe doğru uçuyormuşum gibi bir sezgi vardı içimde.

Herhalde 1946 yılının sonbaharında bir gündü, sokakta giderken biri beni durdurdu ve kentteki parti komitesi sekreterinin beni çağırdığını bildirdi. Şaşırarak sordum: "Kendisi beni tanımaz ki. Size ne dedi?" Sekreter şöyle demiş: "Pantolon giymiş fotoğraf makineli bir kız görürseniz, lütfen bana gelmesini söyleyin." Sekreter bana, yerel gazete için Turksib'deki kurşun yataklarında resim çekip çekemeyeceğimi sordu. Ben de, uzun süre uzaklaştığım zamanlar yaptığım gibi, çocukları Tatyana'ya bıraktım. İnsanın kimliği olsa bile, tren bileti almak olanaksızdı. Ben de kaçak yolculuk yaptım. Biletçi beni sahanlıkta iki vagon arasında yakaladı. Ona yüz ruble verdim, beni ikinci sınıf boş bir kompartımana yerleştirdi, ben de güzel bir uyku çektim.

Resimler çekilirken işçiler küfredip bağırıp çağırıyorlardı.

Yöneticiler har vurup harman savururken, kendilerinin aç kaldığını, çok az para verildiğini, sefil bir yaşam sürdüklerini anlatıyorlardı. Bu durumlarını gazeteye bildirmem için yalvardılar. Onlara söz verdim. Fakat gazetenin yöneticisi de, parti sekreteri de pek çok yakınma olduğunu, birçok kötü insanın yararlandığı savaş felaketini atlatıp işleri normal yoluna koymak için biraz zaman gerektiğini söylediler.

1946 ilkbaharından itibaren, artık yurtdışında kime istersem mektup yazabilir ve Çimkent'ten ayrılabilirdim. Mektuplarını dünyanın dört bir köşesine yağmaya başladı. Herbert hemen cevap verdi. Beni yeniden bulunca çok mutlu olmuştu. Else Wolf'tan çok sonra haber aldım. Bilimler Akademisi, Sjan'ın 1941 sonbaharında Leningrad cephesinde şehit olduğunu ve eşi Vassa'nın çocuklarla birlikte serbest olduğunu bildirdi. Fakat Vassa bu arada yer değiştirmişti, onu ancak 1947 yazında yeniden bulabildim.

Bu zor yıllarda, tam anlamıyla bir öğrenme sevdasına tutuldum. Elbette ki, beş yıl boş kaldıktan sonra yeniden fotoğrafçılık yapmak çok hoşuma gitmişti. Ama zihnimin de beslenmeye ihtiyacı vardı. Daha 1945 ortalarında kütüphaneden, Kolokolov'un Çince-Rusça lugatım ödünç aldım. Basit sözcükleri öğreniyor ve yazılış biçimlerini aklımda tutuyordum. Moskova'daki Apletin'e yazıp durumumu anlattım ve basit Çince edebi eserler göndermesini rica ettim. Bana hemen birkaç broşür gönderdi.

Çocuk yuvasının yanında, meyve ve sebze bahçeleri arasında çok güzel iki katlı bir ev vardı. Bir gün onun fotoğrafını çekerken evsahibi Yevdokiya Aleksandrovna ile konuşmuştum. Ona İngilizceyi ilerletmek istediğimden söz etmiştim. Bunun üzerine o da beni Ekaterina Nikolayevna ile tanıştırdı. Ekaterina, Ekim Devriminden sonra Leningrad'dan sürülüp Kazakistan'a gönderilmiş bir düşesti. 60 yaşını geçmiş, biraz topluca, boylu, kar gibi beyaz saçlı kibar bir kadındı. Ekaterina iki odalı güzel bir evde oturuyordu.

Her ne kadar ikimizin kökeni ve kaderi çok ayrı ise de, Ekaterina da benim gibi Çimkent toplumu çerçevesinin dışındaydı. Ona göre ben bambaşka bir dünyadan buraya düşmüştüm, bu da doğruduydu. Birlikte konuşacağımız pek çok konu vardı ve İngilizce konuşuyorduk; o su gibi İngilizce biliyordu, benim daha öğrenecek çok şeyim vardı. Onun bütün güzel hatıra eşyaları arasında resmini çekiyordum. Ekaterina çok dengeli biriydi ve bana manen çok destek oldu. Ondan sonraki yıllarda –kendim de dahil– ruh zenginliğine sahip insanların, bu değerli hazineye sahip olmayanlara oranla kadelerin acı darbelerine karşı daha dayanıklı olduklarını gördüm.

O yıllarda tuhaf bir olay da yaşadım: 1944 Martının sıcak bir günü, henüz otelde kaldığımız sırada, çocukları alıp yürüyüşe çıkmıştım. Otelden çıkıp sağa dönünce hemen kıra çıkılıyordu. Çocuklar oynuyordu, ben de ayakkabılarımı çıkardım, güneşte uzandım, gözlerim kapalı hayal kuruyordum. Tekrar doğrulduğum vakit ayakkabılarımın yok olduğunu gördüm. Uzakta bir yerde iki çocuk görölüyordu, ama yetişilemeyecek yerdeydiler. Yazık oldu! İçinde ünlü bir Stockholm firmasının etiketi bulunan hakiki deri, mavi bir çift pabuçtu. Ben çıplak ayakla geri döndüm.

1946 yılında bir ara, Hitler'in saldırısından kurtulup Çimkent'e sığınan Polonyalı Yahudiler, ülkelerine geri gönderildiler. Yola çıkmadan önce birçoğu yeniden resim çektiriyordu. Bir gün bir ailenin çocuklarını çekerken, annelerinin ayağında benim mavi pabuçları gördüm. İradem dışında birden soruverdim: "Bunlar benim ayakkabılarım. Onları nereden buldunuz?" Kadın kızdı, onları Polonya'da satın aldığını söyledi. Ben de, "Polonya da mı? Sağ ayağınızdakini çıkarın bakalım!" dedim. Elbetteki içine dikili olan etiketten benim ayakkabılarım olduğu belliydi. Ona hikayeyi anlatınca, ayakkabıları uzunca bir süre önce açık pazardan aldığını itiraf etti. Oldukça yıpranmıştı. Bu olayı çok gülünç bulmuştum. Birçok ailenin son resimlerini trene götürüp teslim etmiştim. Sevgili

dostlarıma, özellikle, ilk defa fotoğraf çekmemi öneren kişiye, candan yürekten veda ettim. Ayakkabılarımı bulduğum aileye de resimlerini götürdüm. Bana yüz rublenin üstünde borçları vardı. Kadın elime bir paket tutuşturdu. "Paramın yerine, alın size ayakkabılarınızı geri veriyorum," dedi. Son derece ihtiyacım olan paramın yerine, paramparça olmuş ayakkabılarının elime tutuşturulması çok ayıp bir şeydi. Olayı olduğu gibi kabullendim ve yeni bir dersle eve döndüm.

1946 yılı ortalarında Maksim görevini, cepheden dönen eski Kızılhaç Kazakistan başkanına devretti. Asıl adı Vassili idi, Vasya diyorlardı, tahminen 40 yaşlarındaydı, seyrek sarı saçlı, sulu mavi gözlü, beceriksiz bir adamdı. Hoşa giden bir tipi yoktu. Onu sadece bürodan paramı almaya gittiğim zamanlar görüyordum.

1946 sonu veya 47 başıydı, dondurucu bir kış günü Kızılhaç bürosuna gittim. Vassili benimle konuşmaya başladı. Benim zor bir yaşam sürdürdüğümü ve yalnız olduğumu görüyormuş. O da çok yalnızmış, ailesi yokmuş, ama ara sıra buluştuğu dostları varmış. "Dostlarımdan birinin Sovyetskaya üzerinde büyük bir odası var. Orada birkaç genç hanım ve arkadaşlar bazen buluşuyoruz. Siz de bir gün gelmek istemez misiniz? Hepimiz çok seviniriz!"

Yıllar boyu sadece işim ve çocuklarım için yaşamıştım. Akşamları ve geceleri de hep çalışmıştım. Vassili'yi pek sempatik bulmadığım halde, bir akşam insanlar arasına karışmak iyi olur diye düşündüm ve sözleştiğimiz akşam bana verdiği adrese gittim. Sözde arkadaşının odasında bir duvarın yanında bir yatak, öteki duvarın önünde de bir kanepe vardı. Ortadaki masada dört kişi için sofrası hazırlanmıştı. Üzerinde o sırada zor bulunan yiyecekler, tütsülenmiş balık, salam, sucuk, peynir, tereyağı eklemek, turşu ve votka vardı. Odada Vassili, arkadaşı, bir de sokak kızı görünümünde genç bir "Hanım" bulunuyordu.

Ben diğerlerinin nerede olduğunu sorunca, Vassili engelle-

ri çıktığını, ama böyle dört kişi daha rahat olacağını söyledi. "Lütfen gel, otur bir şeyler yiyelim, dedi. Tehlikeyi sezmiştim. Geçen yıllar içinde hiç alkol kullanmamıştım. Israrlarına rağmen sadece dudaklarımı ıslatıyordum. Üçü iyice çakır keyif olunca, hiç çekinmeden, "Eh, haydi artık!" dediler. Adam kadını yatağa çekip ışığı söndürdü. Vassili de beni kanepeye sürüklemek istedi, fakat ben ona kuvvetli bir tokat indirip iteledim ve dışarı fırladım. Soğuk hava çok iyi geldi. Ayaklarımın altında karlar gıcırdıyordu. Vakit daha erkendi, evde çocuklar oyun oynuyorlardı. Çimkent'teki ilk ve son eğlence gecem bu oldu.

Bir gün çocuklarının bahçede fotoğrafını çekmem için bir aileye çağrıldım. Yandaki bahçede bir kadının çamaşır yıkadığını gördüm. Bu kadının kim olduğunu sordum, zor yıllar geçirdiğini öğrendim. Bütün savaş süresince çocuklarıyla yalnız kalmış. Kocasını geçen yıl terhis olmuş ve Kızılhaç temsilcisiymiş. Kulaklarıma inanmadım. Hemen yandaki bahçeye geçtim ve kadına sordum: "Vassili'nin kocanız olduğu doğru mu?" Kadın hayretle, "Evet, öyle," dedi. Ona, kendimi tanıttım ve Vassili'nin yalnız olduğunu anlattığımı söyledim. Kadın hiç şaşırmadan, "Rezil herif," dedi. "Tam onun işi. En küçük çocuk onun son izninden olma." Meğer Vassili'nin meyve bahçeli bir evi, hoş ve masum bir eşi ve beş çocuğu varmış. İlk fırsatta, paramı almaya gittiğim zaman, ona ne düşündüğümü açıkça söyledim. Böylece artık beni rahatsız edemeyeceğini sanıyordum.

Bir gün Vassili'nin eşine pazarda rastladım. Kocasının yakınında ahabaplarını ziyarete bir kolhoza gideceğini, benim de gitmek isteyip istemeyeceğimi sordu. Her yerde insanlar fotoğraf çekirmek istiyorlarmış. Ben de belki para yerine, resimlere karşılık, un, tereyağı ve başka yiyecek şeyler alabilirdim. Kadıncağız herhalde Vassili'nin bana söylediği yalanlara üzülüyor ve bana yardım etmek istiyordu. Öneriyi Vassili'nin eşi yaptığına göre, bunda kötü bir yan olamazdı. Çim-

kent'ten iki saat uzakta olan kolhoza, Vassili'nin kamyonuyla gittik. Akşama doğru oraya ulaştık. Başkanın evi öteki kolhoz evlerinin sağında uzakça bir yerdeydi. Akşam yemeği olarak elle yenen koyun etli pilav vardı. Evin içi çok sıcak olduğu için dışarıya iki kerevet konmuştu, biri bana, biri Vassili'ye. Mehtaplı bir yaz gecesi idi, etraf sessizdi, cır cır böceklerinin sesleri duyuluyordu. Kerevetin üzerine uzandım, aya bakarak Emi'yi özlemle düşünmeye koyuldum.

Birden, işitmekten çok sezgiyle, birinin yanaştığını fark ettim. Döndüm, Vassili üzerime doğru eğilmiş, bana sarılmak ve yanıma yatmak istiyordu. Cinler tepeme çıktı. Bu adam artık çok oluyordu! Bütün gücümle onu ittim kameramı, çantamı sırtladığım gibi gece karanlığında nereye olduğunu bilmeden kaçmaya başladım. Etraf çepeçevre kırılık ve tarlaydı. Sadece oradan uzaklaşmayı düşünüyordum. Bir süre sonra arkamdan birinin geldiğini anladım. Arkama döndüm, ne yönden geldiğini fark etmediğim bir adam gördüm. Birden korktum. Adam yanıma yaklaştı, güvenli bir görünüşü vardı. "Gecenin bu vaktinde yalnız başınıza burada ne yapıyorsunuz?" diye sordu. Olup biteni olduğu gibi anlattım. Bunun üzerine adam, "Benden korkmanıza gerek yok," dedi. "Ben müfettişim. Kolhozların çalışmalarını ve kasa defterlerini kontrol ederim. Her şey düzenli olmalı." (Onun "düzen" derken ne kastettiğini ileride yeterince öğrenecektim.) Kendisiyle birlikte en yakın kolhoza gitmemi, orada resim çekip para kazanma fırsatım olabileceğini söyledi. Böylece birlikte yürüdük.

Ertesi sabah kolhoz başkanı ve müfettiş benimle birlikte köye geldiler ve halka, fotoğraf çektirebileceklerini söylediler. İkisi kendi işlerine bakmak için ayrılıp gidince, bana karşı düşmanca bir tavır belirdi. Köylülerden birkaçı bana sordu, "Bunlarla birlikte mi iş yapıyorsunuz?" Ben safça sordum: "Nasıl yani? Ne demek istediniz?" Hep birden bağırdılar: "Haydi, şimdi böyle yapmayın!" Ben işi anlamaya başladım, onlara Çimkent'te iki çocuğuma bakmak zorunda olduğumu,

geçen akşam başımdan geçen olayı, kaçarken müfettişle karşılaşmamı bir bir anlattım. Gittikçe daha çok kişi çevremde toplandı ve can kulağıyla dinlediler. Onların güvenini kazandığımı hissediyordum. Hepsi tek tek anlatmaya başladı, bazıları öfkeyle, ayrıntılara inerek konuşuyordu. Söylediklerine göre, idareci ne varsa kendi cebine indiriyordu, kasa defterinde hile yapıyordu. Müfettiş gelince de ona rüşvet veriyordu. Prenslar gibi ağırıyor, un, tereyağı, yumurta gibi erzak veriyordu. Akşamları dikkat edersem, mutlaka bir şeyler görebilecektim. Kolhoz köylülerinin durumu çok kötüydü ama çaresizdiler. Bana yine, bunları gazetelere aksettirmem için yalvardılar. Üzülerek onlara şunu söyleyebildim: "Böyle şeyleri kimse gazeteye basmaz. Ama ben yüksek rütbeli birine severek anlatırım." Sonra onlara Çimkent'te çektiğim fotoğrafları gösterdim. Çok beğendiler. Pek çoğu kendilerinin ve çocuklarının resimlerini çekti. Ücreti, fazla bir şeyleri olmadığı için, aralarında herkesten biraz olmak üzere toplayıp ertesi sabah kamyonu getireceklerdi: Bütün gün, sabahtan akşama kadar, resim çektim. Bütün köyle dost oldum.

Akşam olunca, bana idare binasında yatmam için bir yer verdiler. Gece geç saatte, biraz daha hava almak için evin dışına çıktım. Pencerelerin birinde ışık görünce, yaklaşıp içeri baktım. Kolhoz başkanıyla müfettiş yiyecek dolu bir masanın başında oturuyorlardı; yerde boş, masada dolu votka şişeleri duruyordu, hepsi de kolhoz köylüsünün hakkı olan parayla! Ertesi sabah, köyden küçük bir grup bana içinde un, tereyağ ve yumurta dolu bir torba getirdi. Duygulandım, çünkü bu büyük bir güvenin kanıtıydı. Müfettiş kamyonunda oturuyordu. Önünde iki koca çuval un, büyük bir teneke tereyağı ve bir sepet yumurta vardı. Köylüler bana göz kırptılar, ben de onlara gülümsedim ve onlara doğru eğilip, "Haklıymışsınız," dedim.

Dönüşümde yeniden Çimkent'teki parti sekreterine gittim ve kolhozdaki yolsuzlukları, başkanla müfettişin yalancılıklarını anlattım. Kızılhaç temsilcisi Vassili'nin davranışın-

dan da birkaç kelimeyle söz ettim. Bana inanmıyordu, ama –tıpkı ilk seferdeki gibi– umutsuzca başını salladı.

1947 yılının Mart ayı sonuna doğru, Kızılhaç’tan bana, Alman göçmeni bir kadın gönderildi; Alman Komünist Partisi onun geri gönderilmesini emretmiş. Önce formalitelerin tamamlanması için fotoğraf gerekiyordu. Gertrud (Trude) ile kocası, iki küçük kızlarıyla birlikte Hitler Almanyası’ndan kaçıp Prag’a sığınmışlardı. Kocası İspanya’daki Uluslararası Orduya katılmıştı. Ondan bir daha hiç haber almadığından kadının onun öldüğünü sanıyordu. Prag’ta iki çocuk da peş peşe ağır bir hastalıktan ölmüşlerdi. Yoldaşlar, Trude’nin Sovyetler Birliği’ne geçmesine ve orada göçmen olarak iş bulmasına yardım etmişlerdi. Savaş çıkar çıkmaz, Almanlar Moskova’dan sürülmüştü. Sadece, Johannes R. Becher ve ailesi, Else Wolf, Erich Weinert ve Willi Bredel gibi isim yapmış olanlar ve aileleri çok iyi koşullarla barındırılmışlardı. İyi ve sadık bir komünist olan Trude Kazakistan’a gönderilmişti, yıllarca pis bir köyde kapıcı olarak sürünmüştü. Açlıktan canı çıkmıştı. Bana geldiğinde hali perişandı. Benim için artık konuşma sakıncası kalmadığından, ben de ona hikayemi anlattım. Bir-birimizden hoşlandık; ona, ülkesine dönünceye kadar benim yanımda kalmasını önerdim. Çimkent’te kalmasının yasak olduğunu söyledi. Bana bir saat izin vermesini, bunu halledebileceğimi söyledim ona.

Çimkent’te kaldığım süre içinde, pek çok kişinin saygısını kazanmıştım. Böyle küçük bir kentte herkes herkesi görür, tanır, hele benim gibi pantolon giyip omzunda kamerayla dolaşan genç bir kadın olursa. Beni iyi tanıyan milis şefine gittim. Trude’nin durumunu ve yakında Almanya’ya döneceğini bu süre içinde bende kalmasını istediğimi anlattım. Yanımda kalmasında bir sakınca olmadığını söyledi. Trude zaten çalışır korkusuyla birkaç parça giyeceğini yanında getirmişti.

Böylece yepyeni bir dönem ve benim Çimkent’te son günlerim başladı. Bir aile oluşturmuştuk: Ben para kazanıyor-

dum, çocukları taparcasına seven Trude ise evin hanımı olmuştu. Trude, Lion ve ben yerde yatıyorduk, Vitya yatakta yatıyordu. Ben, Trude'yi de besleyebilecek kadar iyi kazanıyordum. Trude bu aylar içinde kendini topladı. Yeniden "normal" bir insan oldu.

Trude Eylülde gidebilecekti. Moskova'ya kadar biletini Kızılhaç ödüyordu. Alma Ata'dan gelen trenler tıklım tıklım doluydu. Çimkent gibi küçük bir istasyonda bile, bilet olduğu halde trene girebilmek olanaksız gibiydi. Trude'yi tam üç kere boş yere istasyona kadar götürdüm. Dördüncüsünde onu bir eşya vagonuna tıktırdım güç bela, insanların başlarının üzerinden bavulunu ona ulaştırabildim. Trude, bana, sağ salim Berlin'e gittiğini yazmıştı.

Nihayet Vassa'dan da bir mektup aldım. Birkaç yıldan beri, Allan, Feliks ve Dima ile Çernoviç'te yaşıyormuş. Vassa bana hemen çocukları alıp onun yanına gitmemi öneriyordu. Ara istasyon olarak Moskova'da, Lion, Vitya ve ben, Obucha caddesindeki bizim eski evimizde, Lazar ve Mira'ya misafir olabilecektik. Hemen yol hazırlığına başladım. Taşkent üzerinden Moskova'ya gitmek istiyordum. Orada Kızılhaç biletimizi alır; bizi trene bindirebilirdi. Trude bana, Grete Bach isminde çok iyi bir arkadaşının adresini vermişti. O da bir Alman göçmeniydi ve iki çocuğuyla birlikte yaşadığı Taşkent'ten Almanya'ya dönebileceği günü bekliyordu.

Yola çıkmadan kısa süre önce bir felaket oldu. Lion'dan birkaç yaş büyük ve azgınlığıyla tanınan bir komşu çocuğu, Lion'un başından aşağı bir bardak kaynar su döktü. Lion çok kötü durumdaydı, acı çekiyordu. Onu sırtıma alıp kent hastanesine taşıdım, uzun süre bekledik. Kimse bizimle ilgilenmeyince, onu alıp küçük polikliniğe götürdüm. Hemen bir hemşire, becerikli ve zarif elleriyle Lion'un başını temizledi, bir merhem sürdü ve başını kar gibi temiz ve steril sargılarla sardı. Birkaç gün sonra Lion iyileşmişti. Yardımcı olan hemşireye teşekkür için onun çocuklarımnın fotoğraflarını çektim.

Lyolya'nın kocası Vanya'nın bir kamyon şoförü olduğunu ve sık sık Taşkent'e gittiğini biliyordum. Onu aradım. "Bizim kamyon için bilet alınabilir. Yetişkinlere 20, çocuklara 10 ruble," dedi. "Fakat... diye küstah bir edayla sözlerini sürdürdü: "Sizi benim almamı istersen, bana ekstra bir şey ödemem gerekir." – "Ne kadar?" diye kısaca sordum. Terbiyesizce beni baştan aşağı süzdü: "200 ruble." – "İyi. Hareket günü paranızı alırsınız. Bunu karşılık beni Taşkent'te arkadaşımın evine kadar götüreceksiniz, anlaştık mı?" – "Anlaştık."

Tatyana'dan, Lion'un iki öğretmeninden ve benim ev sahiplerimden ayrılmak çok zor oldu. Hepsinin, hatta Talip'in bile gözleri yaşardı. 1947 yılının ekim ayı başında, sıcak bir sonbahar gününde, Çimkent'ten sonsuza kadar ayrılıyordum.

Açık kamyonda, çocuklarla benden başka en az on kişi daha vardı. Yolun yarısına gelmiştik ki, Vanya kırım ortasında kamyonu durdurdu. Yardımcısıyla birlikte kamyondan indiler ve herkesten yeniden yol parası istediler. İnsanlar biletlerini çıkarıp gösterdi. İkiisi birden sırttı: "Hemen para vermezseniz, sizi arabadan aşağı atarız. Taşkent'e kadar yürürsünüz." Bu açıkça tehditle para sızdırmaktı. Her yolcu en az 100 ruble gözden çıkarmaya mecbur oldu. Benden zaten önceden yeterine almışlardı, onun için bana dokunmadılar.

Akşam vakti Taşkent'e geldik. Herkes indikten sonra –neyse ki durak yeri kalabalık bir caddedeydi– Vanya'dan bizi Grete Bach'ın evine götürmesini istedim. "İyi öyleyse. Çocukları bırak, ikimiz yemeğe gidelim." Artık canıma tak etmişti: "Siz hiç sözünüzü tutmaz mısınız? Bizi hemen şimdi götürmezseniz, çingar çıkarırım!" Küçümser bir ifadeyle yüzüme baktı. Davramışım "erkekliğine" dokunmuştu. Bu sefil tiplerle yatmayı kabul etmediniz mi ya soğuk bir kadınsımsındır ya da beş para etmez biri. Onların dilini iyi öğrenmiştim. Vasili de, böyle soğuk bir kadınla evli olduğu için kocama acıdığını söyleyerek bana bağırıyordu.

Vanya bacaklarını germiş, karşımda duruyordu. Ben sert bir sesle, "Hemen, şimdi!" dedim ve çevremden yardım ister gibi bakındım. Herhalde benim kolay lokma olmadığımı anlamış olmalı ki, bizi Grete Bach'ın evine kadar götürdü.

Taşkent'te birkaç gün kaldık, çocuklar hayatlarında ilk defa tramvay gördüler. Kızılhaç yöneticileri çok yardımseverdi. Moskova'ya kadar biletimizi aldılar ve bizi trene bindirdiler. Üç tahta ranzanın üst üste konduğu, kompartımanlara ayrılmamış üçüncü sınıf vagonunda yolculuk yaptık. Burada da hayret ettiğim bir şeyle karşılaştım. Vagonumuzda bir grup genç yakışıklı, güçlü kuvvetli sporcu vardı. İçlerinden bazısı, büyük istasyonlarda kadın iç çamaşırları, sutyenler satıyordu. Sonra kazandıkları parayla kavun elma gibi meyve vs. alıyorlardı. Moskova'ya geldiğimiz vakit, istasyonda bu meyveleri inanılmaz derecede yüksek fiyatlarla sattılar.

Ben, Yenan'dan ayrılıncaya kadar, hep entelektüel bir çevre içinde yaşamıştım. Orada da iyi ve kötü insanlar vardı, fakat yanımda annem, kardeşim Herbert ve sonra Emi bulunuyordu. Kazakistan'da yapayalnız bir cadı kazamna atılmıştım ve olumlu olumsuz birçok insanla başa çıkmayı öğrenmek zorunda kalmıştım. Öncelikle de ilişki içinde olduğum kötü insanlar, nerede ise benim sosyalizmin iyi yanlarına olan inancımı yok etmişlerdi. Fakat sefil yöneticilere ve yozlaşmış kadınlara karşı, Dr. Pyotr Edvardoviç, çocuk yuvası müdürü Tatjana, Maksim Petroviç veya kolhozdaki basit Kazak köylüleri gibi insanlar da vardı. Bana yeniden cesaret veren onlar oldu. Onlar gerçek sosyalistlerdi ve onlar var oldukları için ben savaşın ve savaş sonrası yılların hırgürü içinde idealimi hiç kaybetmedim; yani daha güzel, daha iyi bir dünya kurmak için çalışanların yanında olacağım umudumu da hiç kaybetmedim.

15 Ekim 1948'de Emi'ye şöyle yazdım: "Bütün geçen yıllar içinde yenilmedim ve seni tekrar göreceğim umudumu da yi-

tirmedim. Tek hedefim Çin'e gelmek, orada çalışmak ve yaptığım korkunç aptallığı, yani seni terk edip çocukları babalarından ve bir aile yaşamından yoksun bırakışımı yeniden düzeltmekti. Kendimi övmek istemiyorum, ama bu yalnız yıllarda başına buyruk yaşamayı başardım. Çalışmayı ve kendi ayaklarımın üzerinde durmayı öğrendim."

Çernoviç'te

18 Ekim 1947 günüydü. Moskova istasyonundan, Taşkent--Moskova bilet parasının yarı fiyatına bir taksi tuttum. Sonra Ulitsa Obuch'da (Voronzovo Pole), Emi ile ilk mutlu günlerimizi geçirdiğimiz üç numaralı evin önünde durduk. Lazar ile Mira bizi yakın bir akraba gibi karşıladılar. Mira'yı daha yeni görüyordum. O, otuzlu yıllarda Fransa'daydı. Allan ile yaşıt olan kızları Maya güzel bir kızdı ve o sırada tiyatro okulunda okuyordu. Önce Vitya ile Lion yıkandılar ve ilk defa sıcak suyun doğruca banyo küvetine aktığı bir termosifon gördüler. Sevinçlerinden kıkırdayıp durdular.

Çocuklarla ilk ziyareti Kızılhaç Başkanı Şaranov'a yaptım. Kesintisiz vücut bakımımız ve beslenme alışkanlıklarımız sayesinde üçümüz de gayet sağlıklı görünüyorduk, fakat kıyafetlerimiz dökülüyordu. Moskova çok soğuktu ve bizim üzerimizde yıpranmış, incecik giysiler vardı. Şaranov bizi görünce korktu ve çocukları İvanovo-Vosnezensk uluslararası çocuk yuvasına göndermeyi önerdi. Ben, Çernoviç'teki dostlarımın yanına gitmek istediğimi söyledim.

Ekim sonunda Vitya ile Lion'u İvanovo'ya götürdüm. İstasyondan sonra sık bir ormanlıktan çocuk yuvasına yürünüyordu. Orada her şey çok hoşuma gitti. Öğretmenler, doktor hanım, odalar, bahçe. Vitya çocuk yuvasına girdi, Lion'u oku-

lun üçüncü sınıfına aldılar. Uyku saatine kadar yanlarında kaldım. Vitya hemen uyudu, fakat Lion ne uyuyor ne de konuşuyor, bana üzgün üzgün bakıp duruyordu; bana onu burada bırakıp gittiğim için bakışlarında bir sitem var gibi geldi. Gece vakti ormandan istasyona yürürken keder içindeydim. Bu, çocuklarımdan ilk ayrılışımdı.

Moskova'da kalmayı çok isterdim, ama oturma izni almak imkansızdı. Öğrendiğime göre Lavruşinski sokağındaki evimiz birkaç yıl boş kalmıştı. Eğer 1944'te doğru Moskova'ya gelebilseymişim, oraya taşınabilirmişim. Şimdi orada yazar Afinogenov'un dul eşi olan Amerikalı bir kadın oturuyordu. Onu ziyarete gittim. Aleksander Nikolayeviç Afinogenov savaşta şehit düşmüştü, Emi'nin en sevdiği arkadaşı ve çevirmen Aleksander İlyiç Romm da şehit olmuştu. Emi'yi öteden beri çok seven Apletin ile de karşılaştım. Emi'nin hiçbir haber göndermeyişine çok şaşırdı. Emi bu yıllar içinde her ne yazdıysa onları hemen çevirip bastıracaktı. Fakat ben de nerede ise dört yıldır Emi'den hiç haber alamamıştım.

Artyom'u da tekrar gördüm. Hâlâ eskisi gibi nüfuzlu bir şahsiyetti ve kısa süre önce ikinci Stalin ödülünü almıştı. Onun aracılığıyla –Emi Siao'nun eşi olarak– Yazarlar Birliğinden bir defaya özgü olmak üzere 3000 ruble yardım aldım. Artyom da kendi cebinden ayrıca 1000 ruble verdi. Ne yazık ki, Lazar ile Mira, benim kendi yanlarında kalmama hazır oldukları halde, Artyom Moskova'da kalmama yardımcı olamadı. Kendime 100 metrelik bir Agfa film makarası (35 cm.) fotoğraf kartları ve agrandizör satın aldım. Bu araçlarım ve yanımda Çimkent'ten getirdiğim 100 rubleyle Kasım ayı ortalarında, 17 Kasım'da ulaştığım Çernoviç'e hareket ettim.

Vassa, kentin merkezinde Lermontov sokağında iki odalı, mutfak ve tuvaleti, bir de holü bulunan bir evde oturuyordu. Hepimizin birlikte yattığımız odada, odun ve kömür yakılan kocaman bir çini soba vardı. Oturma ve yemek odası olarak kullanılan öteki odada bir kuzine vardı, Vassa onda hem ye-

mek yapıyor hem odayı ısıtıyordu. Mutfak ve tuvalet soğuktu. Hepsi beni sevgiyle kucakladılar. Çocukluğunu bildiğim Allan şimdi 20 yaşlarında yetişkin, ciddi, sakın bir insan olmuştu. Zamanla daha yakın arkadaş olduk, ama pek konuşkan bir arkadaş değildi. Allan, savaş onu çalışmak zorunda bıraktığı için orta okulu bitirememişti. Parti gençlik bölge komitesinde elektrikçi olarak çalışıyordu, bir akşam okulunda onuncu sınıfı bitirmiş ve partiye kaydolmuştu. Dokuz yaşındaki Feliks okula, Dima çocuk yuvasına gidiyordu.

Sonunda, Sjan'ın kaderi hakkındaki ayrıntıları da öğrendim. Önceleri subay durumunda olduğu için cephe gerisinde kalmıştı. Fakat, sonuçta aklandığı halde yaşamında bir yıllık bir hapis olayı bulunduğu için hâlâ lekeli sayılıyordu, o da vatanseverliğini mutlaka kanıtlamak amacıyla daha savaşın başında gönüllü olarak Leningrad cephesine gitmiş ve 1941 sonbaharında orada şehit düşmüştü. Ne arkadaşları ne de Vassa onu bu fikrinden caydırabilmişlerdi. Vassa önce çocuklarıyla birlikte Tetyuçi'ye (Tatar ASSR) yerleştirilmişti. Savaş sırasında Sovyetler Birliği Komünist Partisine yazılmış ve savaş biter bitmez Çernoviç'e çağırılmıştı. Sjan'ın ölümü, savaşın ve savaş sonrasının güçlükleri, üç çocukla yalnız kalma gerçeği, zaten bozuk olan sağlığını perişan etmişti. Çalıştığı işini hep hastalıklarla kesintiye uğratmak zorunda kalmıştı.

Kavgacı ve en iyisini ben bilirim huyunun daha artmış olması çok kötü olmuştu. Bana da çocuklara da, öncelikle de kendisine, çok zaman olmayacak sebepten yaşamı zindan ediyordu. Örneğin benim, sabahın köründe, soğuk mutfakta baştan aşağı soğuk su dökünmeme Vassa çok kızırıyordu, çünkü kendisi battaniyelerin altına saklanıyordu. Yeri süpürüyordum, beğenmiyordu, çamaşır yıkıyordum onunki gibi olmuyordu. Çarşı hamamında, herkesin ortasında, bana nasıl yıkanacağımı göstermeye kalkıyordu. Bütün gün bu böyle sürüyordu. Vassa her şeyi, herkesi eleştiriyordu, bazen karşılık vermemek için kendimi zor tutuyordum. Aslında son derece mutsuz bir insandı.

Öte yandan Vassa'nın güzel gözlerine yansıyan çok iyi bir kalbi vardı. Yüce gönüllü olmasını, gülmesini biliyor, çocukları ve beni çok seviyordu. Beni hiç kıskanmamıştı (fakat, Allan'ın hayatındaki bütün kadınları, kız arkadaşlarından karısına kadar daima kıskandı.) Vassa namuslu ve son derece dürüsttü. 1948 yazında, Çernoviç yakınındaki bir levazım kampına müdür olduğu zaman, her gün yiyecek deposunu kontrol ediyordu. Arkadaşlarından birinin, onun koruması altındaki insanlar için ayrılmış yiyeceklere el uzatmasına tahammülü yoktu. Bu yüzden sevilmemeyi, hatta düşman edinmeyi göze alıyordu.

Lazar'ın eşi Mira, yılbaşı üzeri birkaç hafta için bize geldi. Lanzhu'dan beri ilk defa, bize Emi'den alınmış bir haber getirdi. Emi, Moskova'daki bir ahabına yazıp bizi sormuştu. Evlenmişti, iki çocuğu vardı. Böyle bir şey olabileceğini düşünmüş olsam da, bu bana bir tokat gibi indi. Mira ile Vassa, beni yeniden evlenip yeni bir yaşama başlamak için ikna etmeye kalkıştılar. Fakat ben bunu düşünmüyordum, kendime güveniyordum. 20 Aralık 1947'de Emi'ye bir mektup yazdım. " Tekrar evlenmedim ve böyle bir niyetim de yok. Yıllarca, çocuklarım için yalnız başıma yaşadım. Mektuplarımdan sana ulaşmadığını ve benim çektiklerimden haberin olmadığını, belki de seni unuttuğumu sandığını bildiğim için çok üzülüyordum. Her dakika seni düşündüm ve seni tekrar göreceğim umudumu hiç kaybetmedim.

Birkaç gün önce, evlendiğini ve iki çocuğunun olduğunu duydum. Sana sadece şunu söylüyorum, benim açımdan, bir düzine çocuğun da olsa, kimse aramızdaki dostluğu bozamaz. Leningrad'da ayrılışımızdan az önce benim için yazdığın şiiri (senden kalan tek hatıra oydu) sık sık okudum ve aramızda ne geçmiş olursa olsun, sonunda bizi kimse birbirimizden ayıramayacak, buna eminim. Yalnızlığım içinde hep seni düşündüm ve seni görmeyi her şeyi seninle konuşmayı istedim. Hangimiz suçluyuz bilmiyorum; bana öyle geliyor ki, bu ikimi-

zin de suçuydu; ben daha sabırlı olmalı ve orada kalmalıydım. Neden o zaman sen benden kalmamı rica etmedin? Aradan bunca yıl geçti, artık bunları konuşmanın yararı yok. Çok üzüldüm ve çok acı çektim. Ya sen? Bilmiyor..."

Mira gittikten sonra, artık evde kalmaya dayanamadım. Çalışmaya ve özgür olmaya çok alışmışım. Gerçi Vassa'ya yük olmuyordum, aksine Çimkent'ten getirdiğim parayla her ay eve masraf edebiliyordum. Buna rağmen Vassa bana tepeden bakıyordu, ona, iş arayacağımı söylediğim zaman alay ederek küçümsedi: "Şu senin fotoğrafçılığınla mı?"

Aslında bir Avusturya şehri olan Çernoviç, sonradan Romanya'ya geçmişti, İkinci Dünya Savaşından sonra ise Sovyetler Birliği'ne verildi. Kentin teslimi sırasında sınır bir hafta açık tutulacaktı. Halk, Romanya'ya mı gideceğine, olduğu yerde mi kalacağına karar verecekti. Kalanların çoğu Yahudilerdi. Sık sık yürüyüş yaptığım, şehrin ana caddesi Kobylanskaya'da Çimkent'ten tanıdıklarına rastladım, Rus Yahudileriydiler. Çernoviç'te pek çok ahabları vardı, ben de böylelikle Çimkent'teki işimi, tam yasal olmasa da, burada da sürdürebilirdim.

Beni, oradaki yerli Yahudi ailelerine önerdiler, çocuklarının resimlerini çektim, derken çocuk yuvalarına da girdim. Akşamları, ortaklaşa kullandığımız yatak odasında baskıları yapıyordum. Kısa süre sonra Allan'ın iş yerinden, beni, evimizin yakınında bulunan küçük bir fotoğraf atölyesine Ukrfoto'ya (Ukranya Foto) tavsiye ettiler. Atölyede iki kişi çalışıyordu: Portre fotoğrafları da çeken bir şef, İlya Abramoviç isminde iyice yaşlanmış bir Rus Yahudisi ve biraz genççe bir Rus Yahudisi olan kasiyer Yenya, ikisi de hoş, kültürlü insanlardı. Beni çocuk resimleriyle, dışarıda resim çekmekle görevlendirdiler, ayda 300-400 rubleyi tutturmam gerekiyordu. Bu atölyede çok rahat etmiş ve çalışmışım, çok para kazandım, Vassa'ya ev idaresi için büyük bir miktar para verdim. Artık, "Şu senin fotoğrafçılığın mı?" denmiyordu. Ayrıca ço-

cukları görmeye Moskova'ya gitmek için bir kenara para koyuyordum.

Çimkent'te olduğu gibi, Çernoviç'te de çabucak tanındım. Bu sebeple devamlı sürpriz öneriler alıyordum. Örneğin bir gün küçük bir çikolata fabrikasına işçilerin resimlerini çekmek için davet edildim. İşçiler fabrika içinde istedikleri kadar çikolata yiyebiliyorlardı, ama evlerine götürmeleri yasaktı. Kısa bir zamanda çikolataya öyle doyuyorlardı ki, ellerini bile sürmek istemiyorlardı. İşçiler, kapıdan çıkarken çantam aranacağı için, koynuma kucağıma çikolataları doldurdular. Kocaman bir göğüsle eve geldim. Dima ile Feliks beni şaşkınlıkla süzdüler, bluzumu açıp çikolatalar ortalığa dökülünce, sevinçten uçtular.

Burada yaşam koşulları fena değildi. Açık pazarda meyve, sebze, süt ürünleri, patates satılıyordu. Ekmek bulmak zordu. Devlet dükkanlarında yeterli değildi, açık pazarda ise çok pahalıydı. Ekmek fabrikasının müdürü Vinakur, iyi ve sempatik bir Rus Yahudisiydi, karısı ve çocuğuyla Çernoviç'teki en güzel villalardan birinde oturuyordu. Vinakur ile nasıl tanıştığımı bilmiyorum şimdi; benim kocamın Çinli olduğunu ve çocuklarımın yuvada barındığını duymamıştı. Ona bunları anlattığım zaman muzipçe gözlerini kırıştırdı. Fakat bana acıdı ve fabrikada işçilerin fotoğrafını çekmek veya bir toplantıya görüntülemek gibi vesilelerle bana iş buldu. Fırına ne zaman girsem, daima nefesim kesilirdi. Taze ekmeğin o nefis kokusu! Vinakur'un işçilerle arası çok iyiydi, çünkü yaşam düsturu şuydu: Yaşamak ve yaşatmak. Bunun için ben kucağımda taze ekmekler, çörekler ve benzer şeylerle fabrikadan çıkarken, işçiler görmezden geliyorlardı. Evde de daima bayram ediliyordu.

İşim dolayısıyla pek çok insan tanımıştım, ama gerçek bir arkadaşım yoktu. Sık sık, orada kaldıklarına pişman olmuş yerli Yahudi ailelerini ziyaret ediyordum. Filistin radyosunu dinliyor ve çıkıp gitme hayalleri kuruyorlardı. Çocuklar ise

okula gidiyor, Rusça öğreniyor ve çok çabuk uyum sağlıyorlardı. Böylece aile içinde, kuşaklar arasında büyük karşıtlıklar oluşuyordu.

Vassa 1948 yazında, levazım kampının yöneticiliğini yaparken, Feliks ile Dima'yı da yanına almıştı. Evde Allan ile ikimiz kalmıştık. Rahat bir yaşıntımız vardı. Ben yeniden Çince öğrenmeye başlamıştım. Derken ağustos ayı geldi. Birkaç ay için Moskova'ya gidip çocukları görecektim kadar param vardı. Onları özlemekten huzurum kaçmıştı.

Moskova'dan, yoğun bir şekilde Else Wolf ile mektuplaşmaya başladım. Bu ara o yine Berlin'de oturuyordu, izini kısa bir süre önce bulmuştum. 1948 Ağustosunda ona şöyle yazdım: "Sevgili Else! İvanovo'ya gittim, çocukları sağlıklı ve mutlu gördüm. Sekiz gün kaldım, sabahdan akşama kadar onlarla birlikteydim. Vitya güçlü kuvvetli bir tombul olmuş. Lion ciddi bir genç. Bana çok düşkün, yanımdan hiç ayrılmadı, ben giderken arkamdan ağladı. Çocuk Yuvasının bütün atmosferi çok sevimli. Çocukların oradaki durumu gerçekten iyi... Şimdilik Eylül'e kadar tatildeyim. O zamana kadar, dönecek miyim, kalacak mıyım bir karar vermek zorundayım. Ne yaparım, daha bilmiyorum. Çernoviç çok hoşuma gidiyor, şehir küçük, sakın ve güzel. Eskiden 'küçük Viyana' derlermiş... Ukrfoto, özel bir Çocuk-Foto Atölyesi açmak istiyor. Şef, dönmem için bana çok ısrar etti..."

Bu fırsatla, çoktandır İvanovo Çocuk Yuvasında kalan Çu Teh'in kızını da gördüm. Yetişkin genç bir kız olmuştu; ona Emi'ye ulaştırılmak üzere, babasına vermesi için bazı mektuplar verdim. Emi onları, Sovyetler Birliği'ne hareket etmeden az önce 1949'da ancak alabilmiş.

İvanovo'daki sekiz gün içinde pek çok çekim yaptım. Moskova'ya dönüşte bir agrandizman makinesi ödünç aldım ve Kızılhaç'a teşekkür olarak bir albüm hazırladım. Şaronov çok duyulandı. Fakat o da, Yazarlar Birliği de, Fadeyev ve Artjom gibi ünlü isimler de, Moskova'da kalabilmem için bir

izin elde edemediler. Günlerce beni oyaladılar, tıpkı 1935'te Emi'nin, Sovyetler Birliği'ne girebilmem için yaptığı gibi. Lazar ile Mira'nın yanında daha fazla kalmaktan çekiniyordum. Ayrıca verilen sözlere bakarak, çalışmaya başlamıştım, birkaç kreşte resimler çekmiştim. Aileler fotoğrafları elimden kapışmışlardı. Moskova'da çok iş bulabilir ve çok para kazanabilirdim. Çocuklara veda etmek için, bir haftalığına, tekrar İvanovo'ya gittim. 21 Ekim tarihli bir mektupta Else Wolf'a bunu bildirmiştim: 27 Ekim'de Çernoviç'e dönüyorum. Çocuklardan ayrılmam çok zor oldu. Hayatım tümünden parçalandı. Emi'den ayrıldığım için kendimi bağışlamıyorum. Çok daha sabırlı olmalıydım – en azından çocuklar için. Aradan beş yıl geçti, ben hâlâ yaşamımı bir düzene koyamadım...

Çernoviç'te tekrar Ukrfoto'da çalışmaya başladım. Çocuk-Foto düşüncesi şimdilik gerçekleştirilememişti. Vassa'ya ayrı yaşamak istediğimi söyleyince bana anlayış gösterdi. Bir çocuk bakıcısı tanıdığımın oturduğu villanın çatı katında bir oda kiraladım. 26 Aralık'ta şöyle yazdım: "Sevgili Else!... İki aydır yeniden buradayım. Zaman geçip gidiyor... Yalnızım, güzel bir villanın çatı katında bir odacığım var. Küçük – tam bana göre. Yemeklerimi Vassa'da yiyorum, o nasıl olsa pişiriyor zaten; böylece onu her gün görüyorum. Şimdi yalnızım, çocuklar yok, ev işi yok, yine de zaman yetmiyor. Çalışmak, okumak, öğrenmek istiyorum. Günler çok kısa, her akşam evde oturuyorum, öyle sessiz ki, tembelce uzanıyorum. Sinemalarda pek çok Alman filmi oynuyor – başlıca opera ve operetler gibi... Hepsi de yıldızlı. Daha çok tiyatroya değil de, sinemaya gidiyorum. Burada sadece Ukrayna ve Yahudi tiyatroları var..."

10 Şubat 1949'da ise Else'ye şunları yazmışım: "Yazık ki, o güzel odacığımdan taşınmak zorunda kaldım. Ev sahibimin, fazla büyük bir oturma yerine sahip olduğu ve bu odayı kiraya vermeye hakkı olmadığı meydana çıktı. Böylece bu çatı odasına bir şehidin, şimdiye kadar ev sırası bekleyen yedi nü-

fuslu ailesinin yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Ben de Vassa'nın yanına dönmeye mecbur oldum. Yaza kadar kalacağım. Bakalım sonra ne olur. Mutlaka çocuklara gitmem gerek, onları çok fazla özlüyorum."

Nisan başında bir gün, Ukrfoto'ya geldiğim sırada, İlya Abramoviç, iki adamın beni aradığım söyledi. Bir fabrikada Stachanov-İşçilerinin (acemi işçi) resimlerini çekmemi istiyorlarmış. Öğleden sonra ikide beni almaya geleceklermiş. Önce yeri ve ışık durumunu öğrenmem gerekecekti. Kararlaştırılan saatte orta yaşlı iki adam geldi. Birlikte çıktık. On dakika kadar yürüdükten sonra bir evin önünde durdular, ama burası bir fabrikaya benzemiyordu. Dalgınlığımdan, kapının üzerindeki çeşitli tabelalara bakmayı akıl etmedim. İkinci kata çıktıktan sonra, bir kapıyı açtılar ve biraz beklememi söylediler.

Biraz sonra geldiler ve beni başka bir odaya götürerek kapıyı arkamdan kapadılar. Bu odadaki her şey bir iş adamına ait olduğunu belli ediyordu. Yazı masasının arkasında oturan kibar bey, bana oturmam için yer gösterdi. Sonra sordu: "Siao San'ın (Emi Siao) eşi sizsiniz değil mi?" Başımla onayladım. "Birkaç güne kadar Siao San bir Çin delegasyonu ile Moskova'ya gelecek. Onu görmek ister misiniz?" Gözlerim kardı, sandalyeye tutundum. Doğru mu duyduğuma inanamadım. Baygınlıktan uyanır gibi sordum: "Siao San Moskova'ya mı geliyor? Görmek ister miyim? Elbette isterim!" Allak bulak olmuştum. Masanın arkasındaki adam bana anlayışla bakıyordu. "Hazırlanın, dedi. "Yarın sabah erkenden bir meslektaşımla birlikte Moskova'ya uçacaksınız. O sizi orada yerleştirecek."

Ancak o zaman, artık kendisiyle bir ilişiğim kalmamış olan Kızılhaç Çernoviç merkezinde olduğumu fark ettim. Bu gizlilik havası, herhalde Sovyetler Birliği'nin tarihinde ilk defa Çin'den, üstelik de yeni kurtulmuş Beijing'den bir delegasyonun gelecek olmasındandı. Eve koştum ve sevinçten Vas-

sa'nın boynuna sarıldım. "Vassa, birkaç güne kadar Emi Moskova'ya geliyor. Yarın sabah oraya uçacağım ve onu tekrar göreceğim."

Emi ile Tekrar Buluşma

Ertesi sabah Kızılhaç'ın bir görevlisiyle birlikte, küçük, rahatsız bir askeri uçakla Moskova'ya uçtum. Uçak öyle yalpalıyordu ki, çok kötü oldum. Yoldaş beni, Kızıl Meydanın hemen yanında bulunan Hotel Moskova'ya nasıl götürdü hiç bilemiyorum. İçinde banyosu olan iki yataklı bir oda verdiler ve haber beklememi söylediler. Uçak beni öyle sersemletmişti ki, bir günde ancak kendime gelebildim. Ve ancak o zaman sevinebildim. Otelin içindeki dükkandan ekmek, sucuk ve peynir aldım, odamdan dışarı hiç çıkmadım. 10 Nisan 1949'da bir telefon geldi, Siao San'ın birkaç saat önce gelip Hotel National'e yerleştiği bildirildi. Yürümekten çok uçtum. Birkaç dakika sonra Emi'nin yanıdaydım. Çılgınca kucaklaştık ve beş buçuk yıllık ayrılık bir anda silinip gitti. Sadece yeniden buluşmanın mutluluğu kaldı. Bir daha isteyerek birbirimizden asla ayrılmayacağımızı ikimiz de biliyorduk. Emi karşısında yepyeni bir insan buluyordu, olgunlaşmış, çok sağlıklı, kendine güvenen, yüreğine sevgi doldurulmuş bir kadın.

Emi, Beijing'in kurtuluşundan hemen sonra ilk Barış Delegasyonu ile birlikte Moskova'ya gelmişti. Büyük Dünya Barış Konferansı Paris'te yapılacaktı. Fransa kurtulmuş Beijing'i tanımadığı için Çin delegasyonu giriş vizesi alamadı. Bu vize herhalde diğer ülke delegelerine de verilmemiş olmalı ki, konferans hem Paris'te hem de Prag'da yapıldı. Emi delegasyonla birlikte Prag'a gitti, 29 Nisan'da döndü, Moskova'da benim otelimde kaldık.

Emi, Kızılhaç'a ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesine çocuklarla beni Çin'e götürmek için izin isteyen birer mektup yazdı. Elbette bu çabuk olacak bir iş değildi, ama hiç değilse ben, o zamana kadar Moskova'da oturma iznini almış oldum. Emi, on yıldır görmediği Allan'ı çağırdı. Allan benim eşyalarımı ve agrandizman makinesini getirdi. Üçümüz birlikte İvanovo'ya gittik; çocukların sevincini anlatmaya söz yetmez. Bu sefer İvanovo'dan içim rahat olarak ayrıldım, çünkü yakında tekrar hepimiz biraraya gelecektik. 10 Mayıs'ta Emi delegasyonla birlikte Beijing'e döndü Allan da Çernoviç'e gitti, ben de Lazar ile Mira'nın yanına taşındım. Seyahat iznimin ne zaman geleceğini bilmediğimden, hemen çalışmaya başladım. Öncelikle çocuk yuvalarında çok iş vardı. Ayrıca, beni görünce çok sevinen Artyom'u ve eski dostum Elena'yı ziyaret ettim.

6 Haziran'da, ben fotoğraflarımla uğraşırken, telefon çaldı. Karşımda Emi vardı. Aleksander S. Puşkin'in 150. doğum günü kutlama törenlerine katılmak üzere tek Çin delegesi olarak Emi Moskova'ya gelmişti. Beijing'e gider gitmez, onu geri göndermişlerdi. Hemen otel National'e koştum. Benim hemen arkamdan VOKS'nin (Yabancı Ülkelerle Dostluk Derneği) bir temsilcisi, yoldaş Çikaryov geldi ve bana, hemen gidip eşyalarımı almamı Emi'nin yanında otelde kalmamı öğütledi. Emi Siao'nun eşi olarak ben de davet edilmiştim, bütün etkinliklere ve ilgili gezilere katılacaktım. Sonra da Emi'nin beni ve çocukları Çin'e götürmesi belki de mümkündü. Bu tam bir masala benzemiyor mu? Olanları kavrayamıyor, mutluluktan sarhoş gibi oluyorduk. Çin'e gidinceye kadar tam bir balayı yaşadık.

Törenlere pek çok tanınmış şair ve yazar katılmıştı. Pablo Neruda (Şili), Johannes R. Becher (Almanya), Jan Drda (Çekoslovakya), Elvi Sinervo (Finlandiya), Martin Anderson Nexo (Danimarka) ve başkaları. Emi eski arkadaşları Apletin'i, Fadeyev'i, Simonov'u ve daha başkalarını yeniden gördü. Sov-

yet yazarları eşliğinde bir gün için Leningrad'a uçtuk, sonra Pskov'a; orada Puşkin anısına bir tören düzenlenmişti. 12 Haziran'da Mihaylovskoye'ye geçtik, burası Puşkin'in yaşadığı ve gömüldüğü yerd. Çelenklerle örtülü Puşkin'in mezarı başında, birçok şair gibi Emi de bir konuşma yaptı. Bizim kavuşmamızdan kaynaklanan heyecanla, çok canlı sözcükler kullandı. 16 Haziran'da, birçok görülecek yerle birlikte, Mareşal Friedrich Paulus'un teslim olduğu evin bulunduğu Stalingrad'a (Volgograd) uçtuk. Yıkıntılar arasından şehrin yeniden canlanmakta olduğu görülüyordu.

Döndüğümüz sırada, Yazarlar Birliği Andersen Nexø'nun 80. doğum gününü kutladı. Simonov, Fedin ve diğer birkaç kişi ev sahipliği yapıyorlardı. Paul Robeson, Emi'nin şerefine birkaç Çince şarkı söyledi. Sonra bütün seyircilerin alkışları arasında ikisi kucaklaştılar. Bunun dışında Moskova'daki günlerimiz hep gezmek, görmek, tiyatro temsilleri, kabullerle dolu geçti. Emi devamlı eski dostlarım otelde kabul ediyordu.

Dış ülkelerden davet edilen misafirlerin her biri, birkaç gün kalmak üzere istedikleri bir yeri seçme hakkına sahiptiler. Ben de Emi'ye Çernoviç'e gitmeyi önerdim. On yıldan fazla Vassa'yı görmemişti, ne zaman göreceğini de kimse bilemezdi. 23 Haziran'da Çernoviç'e uçtuk. Uçak alana inince, yerel hükümet temsilcisi ve parti temsilcisi çiçeklerle Emi'yi karşıladılar. İki gün kalmak üzere bize mutfağı ve banyosu olan bir villa tahsis edildi. Banyo akşam vakti sırf bizim için ısıtıldı, ayrıca hizmetimize bakacak biri de vardı. Emi'ye, Vassa ile nasıl bütün aile bir odada yattığımızı ve benim çatı katındaki odadan nasıl çıkarıldığımı gülererek anlattım. Emi'nin onu görmeye gelmesi, Vassa için büyük moral oldu. Daha Moskova'da iken Merkez Komitesinden birine Vassa ile Allan'dan söz etmişti. Allan, Moskova'daki Parti Yüksek Okuluna öğrenci olarak kabul edilmek arzusu ve hayali içindeydi. Emi, Allan'ın bu umudunun gerçekleşeceğine, hatta Vassa'-

nın Moskova'da bir ev edinebileceğine inanmıştı. (Bütün bu dilekler aynı yıl içinde gerçekleşti.)

Bir akşam vakti, küçük bir zafer sevinci yaşadım: Kobyl-yaskaya'da geziniyorduk, yaz akşamları Çernoviçlilerin çoğu orada olurdu. Birden Vinakur ile karısını gördüm ve Emi ile tanıştırdım. Onlara yakında çocuklar ve Emi ile birlikte Çin'e gideceğimizi söyledim. Onların, benim uydurduğumu sandıkları hikayemin doğruluğu karşısında hayretten gözleri açık kaldı.

25 Haziran'da Moskova'ya döndük. Önce Kiev'de bir mola verdik. Karı-koca yazarlar Aleksander Korneiçuk ve Vanda Vassilyeskaya bizi davet etmişti. Ruslara özgü misafirperverlikle bol bol ikramla karşılaştık. Aleksander ile Vanda'nın Hitler faşizmine karşı verilen savaşa dair anlattıkları öykülerle vaktin nasıl geçtiğini anlamadık; Emi de halk savaşından ve Çin'in kurtuluşundan söz etti.

1945'te Japonya teslim olduktan sonra, Ciang Cieşi, Birleşik Cephenin canı cehenneme deyip Çin Komünist Partisine karşı savaş açmıştı. Bu bir halk savaşıydı. 1947 Martında komünistler Yenan'ı bırakmak zorunda kaldılar. Son olarak kentten Mao Zedung ayrıldı. Beijing'in kurtuluşuna kadar savaş iki yıl sürdü, yoksunluklarla dolu, zor iki yıl. Yenan'dan atlarla yola çıkmışlardı. Aralarında bir sürü çocuk ve kadın vardı. Bizim hanım arkadaşımız Şufei de bir at üstünde, yan tarafa üç yaşındaki çocuğunu bir sepetin içine yerleştirmiş olarak, kafiye katılmıştı. Guomindang Yenan'dan itibaren kafiye bombalıyordu. Bu yüzden, gündüzleri gizleniyor, geceleri yola devam ediyorlardı.

1948'de komünistler Fupingsian'a geldiler. Sibeipo köyünde aylarca kaldılar. Orada Liu Şaoşi'nin yönetiminde toprak reformu gerçekleştirildi. Büyük toprak sahipleriyle fakir köylülerin durumu ele alındı. Adil davranıldı. Büyük toprak sahiplerinin elinden sadece fazla olanın alınıp en fakir köylülere verilmesine gayret edildi. Toprakların dağıtılması da buna göre yapıldı. Başkan Mao ve Çu Teh de Sibeipo'daydılar.

1949 Şubatında kurtuluş ordusu Şijingsan'a geldi. Beijing her yandan sarılmıştı. Marşal Ye Yianying, Guomintang Generali Fu Zuoyi ile kentin barış yoluyla teslim edilmesi için pazarlık yapıyordu. Fu Zuoyi, Kurtuluş Ordusunun güçlü olduğunu anlamıştı. Gereksiz yere kan dökmemek için Beijing'i savaş yapmadan teslim edeceğini bildirdi. 1949 Martında ordu ve merkez komite üyeleriyle Emi de Beijing'e girdi. Vakit geceydi. Emir verilmişti: Beijing halkı korkutulmayacaktı, mümkünse uyandırılmayacaktı. Askerler kentin içinde çok sessiz yürüyorlardı; ve dondurucu soğuğa rağmen o gece sokaklarda taş üstünde yattılar. Beijing halkı ertesi sabah bu durumu görünce kurtarıcılarını bağrına bastı. Bir gün önce kapanmış olan dükkanlar çabucak açıldı. Muazzam bir olay yaşandı –sevinç çığlıkları ve kardeşlik havası içinde çalgılar, müzikler eşliğinde danslar, marşlar bir gösteriye benziyordu; ve Emi olanları öyle coşkulu anlatıyordu ki, biz üç kişi dinlerken, kendimizi orada hissettik.

Haziran sonunda bir bakıcıyla birlikte Lion ile Vitya, İvanovo'dan Moskova'ya geldiler, bizimle otelde kaldılar. Emi ile onları alıp çocuk tiyatrosunda oynayan *Tom Amcanın Kulübesi*'ne gittik. Hayvanat bahçesine giderken Elena da geldi. Öylesine mutluydu ki, hâlâ olanları tam kavrayamıyorduk. Bu arada ülke dışına çıkma iznim gelmişti. Benim ve çocukların ve eşyamızın nakil masraflarını VOKS üstlendi. 28 Haziran'da arkadaşım Else Wolf'a şöyle yazıyordum: "... Beijing'e gitme riskini göze alıyordum. Emi beni seviyor, ben de onu seviyorum. Sanırım beni anlıyorsun. Emi bizim gitmemize izin verilmesini ısrarla istemişti ve işte gördüğün gibi olaylar çabuk gelişti. Çok sevinçliyim, bunun bir rüya olmadığına hâlâ inanamıyorum. Çocuklar sevinçten çılgına döndüler... Hemen hemen dört senedir diken üstündeydim. Böyle bir sonuca ulaşabileceğimi düşünmeye bile cesaretim yoktu. Keyfim yerinde, enerji doluyum... Emi ile birlikte olduğumdan beri, yeniden mutluyum... Hep, büyük kurtuluş savaşına katılma-

yı hayal etmiştim. Bunun için biraz geç kaldım, Çin artık kurtuldu. Herhalde Çinliler kurtardıkları ülkelerini yeniden kurarken, çalışmalarına ben de katılacağım."

3 Temmuz 1949'da Vnukovo hava limanından hareket ettik. Apletin, Çikaryov, Elena ve diğer dostlarımız bizi uçağa kadar geçirdiler. Çita'ya kadar uçtuk; oradan öteye demir yoluyla gittik. Lion'un 7 Temmuz'daki 11. yaş gününü trende kutladık. Vitya ile Lion uyanmadan önce, pencere önündeki masaya taze çiçek koyduk. Bir istasyonda, Lion'a çikolata ve Çin kurabiyeleri aldık. Şenyang'da (Mukden) bizi Li Fuçun karşıladı ve yemeğe davet etti. Politbüro üyesi ve bölge valisiydi. Biz yemeğimizi bitirinceye kadar tren bekletildi.

Beijing'e yaklaştığımız sırada, sözünü hiç etmediğimiz bir soruyu ortaya attık, öteki kadınla iki çocuk ne olacaktı? Ben bu soruya Emi'nin kendisinin cevap bulması gerektiğini söyledim. "Ben çalışırım ve sabırla beklerim." Emi, Çinli eşinden boşanacağından hiç kuşku duymuyordu: "Kimse aşkımızı bizden alamaz!"

Yoldan bir sürü telgraflar çekip, bizi karşılamaları ve çocuklarla beni bir yere yerleştirmeleri için ricada bulunmuştu. 9 Temmuz akşam vakti Beijing'e geldik. Yağmurdan seller gidiyordu. Bizi kimse karşılamadı, herhalde telgraflar gitmemişti. Tesadüfen istasyonda Çen Ming'i gördük, bize bir taksi buldu. Emi, bizi, Çinli eşiyle birlikte oturduğu, Yazarlar Birliğinin Dongzong Buhutong'daki yerine götürmeye mecbur oldu. Çocuklarla bana bir oda verildi, oturup ne olacağım bekleyecektim. Ertesi sabah, Emi'ye hoş geldin demek ve Sovyetler Birliği'ndeki gezi sonuçlarını öğrenmek için Çu Enlay geldi. Ben de yanlarındaydım. Çu Enlay samimiyetle, bana ne yapmak istediğimi sordu. Emi, "Eva fotoğrafçıdır; onun Beiping'de çalışmasını istiyorum," diye cevap verdi. Çu Enlay, "Neden ille de Beiping?" diye sordu. Emi buna hiç de diplomatça olmayan bir karşılık verdi: "Çünkü onunla birlikte yaşamak istiyorum." Çu Enlay şaşkınlıkla söylendi: "Fakat ba-

na bunu hiç söylememiştin." Bana da İngilizce sordu: "Siz Yenan'da boşanmamış mıydınız?" Ben de anlattım: "Biliyorsunuz ya, o boşanma Guomindang'a karşı alınmış bir önlemdi. Fakat en önemlisi, beş buçuk yıllık ayrılığın bize birbirimizi nasıl sevdiğimizi kanıtlamasıdır. Artık bizi hiçbir şey ayırmaz." Çu Enlay, "Bu sorun üç kişiyi ilgilendiriyor, Sio San kendisi karar vermek zorunda." Çocuklarla benim için Hotel du Nord'da (sonradan Kurtuluş Oteli oldu) bir oda ayarladı, Hataman Caddesindeki otele hemen o gün taşındık. Emi, her gün bize geliyordu. Emi, yazıları, toplantıları konferansları ve kendi beklediğinden zor giden özel işleriyle gücünün üstünde bir kuvvetle uğraşıyordu. Temmuz sıcağı ve gerginlik, Emi'nin sağlığını kemiriyordu. Ben ona yardımcı olamıyordum. Sadece benimle ve çocukların yanında sakinleşebiliyordu.

Kendi kendimize kalmıştık. Üçümüz etrafı kolaçan edip duruyorduk. Otelin karşısında, yağmur yağınca bir çamur deryasına dönüşen geniş bir alan vardı. Meydanın Çangang caddesine bakan kenarında, küçük bir kısımda eski eşya satılan bir pazar kurulurdu. Satıcılar toprağın üzerine oturup önlerine eşyaları açarlardı. Alıcılar onlarla her parça için pazarlık ederlerdi. (50'li yılların sonunda, bütün alan, ağaçlar, çimenler, çiçekler, yapay kaya parçalarıyla süslü, dinlenme banklarıyla dolu bir parka dönüştü. Eskici pazarının yerine de kocaman bir spor alanı yapıldı.)

Mağazaların bulunduğu ana cadde olan Vang Fujung'a'de üstü kapalı Dongan Pazarı bulunuyordu. İçindeki bir sürü stand ve dükkanlarla öyle bir labirentti ki, orayı dolaşıp keşfe çıkardık. Elma çeşitleri, balıklar, kağıt çiçekler, gıda maddeleri, tatlılar bol boldu, ayrıca antika eşyalar, kumaşlar –bu pazarda her şeyi bulmak mümkündü. Bu kadar çok çeşit şeyin bulunduğu böyle bir pazarı hiç görmemiştik, ben de görmemiştim. Bütün pazar özel kişilerin elindeydi. Çoğu erkek olan tüccarlar, pantolonların üzerine uzun ve iki yandan yırtmaçlı

ceketler giyiyorlardı. Hemen her gün oraya gittiğimiz için çoğu bizi artık tanımıştı. Eşyalarını gösterip bize sesleniyorlardı, ama bizim paramız yoktu, sadece hayranlıkla seyrediyorduk.

Bir gün Emi, beni ve çocukları alıp Sovyet konsolosluğuna götürdü. Konsolosun odasına girince gözlerime inanmadım. Bize doğru gelip kucaklayan, Lanzhu'da bana dostça kol kanat geren Sergey Seryogin idi. Seryogin bir şişe şarap çıkardı, yeniden mutlu bir şekilde buluşmamızın şerefine kadeh kaldırdık. Ben de birkaç eski dostu rastladım, Emi'nin Moskova ve Yenan'dan eski iyi dostu Su Çiçeng (Schmidt) gibi. Moskova'dan tanıdığım Li Lisan'ın eşi Lisa da iki küçük kızıyla beni görmeye geldi. Daha 1946'da Harbin'e gelmişti, ailesi ise daha yakında Beiping'e yerleşmişti.

Emi'nin eşi, boşanmaya hemen razı olmayınca, Çu Enlay bizim işi ele aldı ve akıllıca bir çözüm buldu: Buna göre biz üçümüz –Emi, Çinli eşi ve ben– ayrı yönlerde bir yerlere gidecektik. Altı ay sonra Emi, hangimizle yaşamak istediğine karar verecekti. Şöyle anlaştık: Emi'nin eşi Şanghay'a gidecekti, ben çocuklarla deniz kıyısındaki Dalian'a gidecektim, Emi Beiping'te kalacaktı.

Yenan'da başkan yardımcısı Çu Enlay'ı yakından tanııyordum. O temmuz günlerinde bu insana karşı duyduğum derin sempatiye sonradan hayranlık ve saygı da eklendi.

Yine bir ayrılık, fakat ne kadar üzücü olsa da, artık bizi kimse'nin ayıramayacağını ikimiz de biliyorduk. 3 Ağustos 1949'da Emi bizi trene bindirdikten sonra hemen o gün bana mektup yazmıştı: "... Odada (Hotel du Nord) hâlâ senin havan ve banyoda her günkü gibi kokun var. Ama sen ve çocuklar yoksunuz. Dayanılmaz derecede üzgünüm. Uzun süre pencere önünde durup şehrin duvarlarını seyrettim. Kederliyim. Sadece sonunda yeniden buluşacağımız umudu bana güç veriyor. Bundan kesinlikle eminim. 37 numaralı odayı bir gece için daha bırakmadım, burada kalacağım.

Şenyang'ta birkaç gün kaldıktan sonra 9 Ağustos'ta Dalian'a ulaştık. Partinin bir oteline indik, isteğimiz üzerine, en üstte yedinci katta bir odaya yerleştik. Bina Japon stilinde yapılmıştı. Odalarımızın önünde geniş teras-bahçeler vardı, oradan güzel ve temiz şehir kuş bakışı görünüyordu. Bir kat aşağıda geniş bir çamaşırhane bulunuyordu, orada çamaşırlarımı yıkıyordum. Ayrıca duşlar takılıydı ve her kadın koridorlarında, üzerlerinde yemek pişirebilecek büyük boy elektrik ocakları vardı. Lion ile Vitya çocuk yuvasında öğrendiklerini gösteriyorlardı: Toz alıyor, yerleri süpürüp siliyor, ortalığı topluyorlardı, her yer tertemiz oluyordu.

Emi bana Moskova'da bir mağazadan, eski ve çok iyi, birkaç objektifi bulunan bir Leica almıştı. Agrandisman aletini de birlikte getirmiştim, küçük bir de karanlık oda uydurdum. Her ay hükümetten, ortalama bir yaşam sürdürecektik kadar bir para alıyordum. Son yıllarda yaşadıklarımın sonra, her ay belli bir gelir, harika bir şeydi. Ayrıca Çin-Sovyet Dostluk Derneğinde yarım gün çalışmaya başlayacaktım. Bunun yine ancak beni oyalayacak bir iş olduğunu çabuk anladım. Fakat bu defa buna aldırış etmedim.

Her gün Lion, Vitya ve ben deniz kıyısında saatlerce vakit geçiriyorduk, yüzüyor, güneşleniyorduk. Kıyıya kadar olan yol, yarı yaya, yarı tramvayla bir saat kadar sürüyordu. Emi'nin, benim de Yenan'dan tanıdığım arkadaşları Su Yisin ve Lu Hong iki oğullarıyla Dalian'da oturuyorlardı. Sık sık onlara gidiyorduk, onlar da, bilmediğimiz bu çevreye alışmamıza yardımcı oluyordu.

1 Eylül'de okullar açılıyordu. Dalian'da ne kadar kalacağımızı bilmediğim için, çocukları Sovyet okuluna yazdırmak istedim. Sovyet komutanlığına gittim. Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki bir anlaşmaya göre, 1945 Ağustosunda Japonlar yenildikten sonra, 50'li yılların başına kadar, Sovyet askerleri Dalian ve Lüşun'da (Port Arthur) kalacaktı. Ben orada görevli birkaç kişiyle bürokratik birtakım konuşmalar sürdü-

rürken, bir subay göründü ve bana kim olduğumu, ne istediğimi sordu. Emi Siao'nun eşi olduğumu öğrenince gözleri parladı. Subay -adı Koslov'du- hemen, çocukların okula kaydı için izin çıkarttı; Lion beşinci, Vitya birinci sınıfa alındı. Onun aracılığıyla en yüksek askeri rütbeden yiyecek karnesi de verdiler, eylülünden itibaren Sovyet marketinden her gün öteberi alabildim.

Emi'ye bir mektubumda şöyle yazmıştım: Sen bizim maddi durumumuzu merak ediyorsun. Göğün yedinci katında yaşıyor gibiyiz! Sovyet karneleriyle her ay on kilo un, on kilo pirinç, altı kilo şeker, altı kilo çikolata, on bir kutu konsantre çikolatalı süt, kuru yemişler, sucuk, salam, peynir, tereyağı, balık ve her gün taze ekmek alıyoruz. Hepsi de sudan ucuz. Çocuklar tepeden turnağa yeni giysiler içinde, Lion'un beş, Vitya'nın dört çift ayakkabısı var. Kalın ceketler, çoraplar, iç çamaşırı, her şey var. Her birimizin birer de paltomuz var..." Çimkent'te çocuklara, savaştan sonra bir torba dolusu yiyecek almak için verdiğim söz, nihayet yerine gelmişti.

Eylül başında "işe başladım", faydalı bir şey sayılmazdı, örneğin dergileri diziyardım. Fakat bu zamanı kendim için değerlendirirdim, Çince öğrenmeye koyuldum. Bir gün, Çinli hanımlardan oluşan bir grubu Sovyet çocuk yuvalarım gezmeye götürdüm; çevirmenlik yapıp resim çektim. Bu daha hoşuma giden bir işti.

Vitya öğlenleri eve en önce geliyordu. Çok becerikliyd, elektrikli ocakta patatesli şehriye çorbası pişiriyordu. Ben durmadan çocukların resimlerini çekiyor, büyültüyor ve Emi'ye gönderiyordum. Caddelerde dolaş, vitrinlere bakıyorduk. Çocuklar seyretmeye doymuyorlardı, şimdi artık bir şeyler de satın alabiliyorduk. Örneğin çocuklara işlemeli örtüler aldık. Lion bir gün kırmızı ipekten bir örtü görmüştü. (Sonradan bunun tipik bir Çin işi karyola örtüsü olduğu anlaşıldı). Üzerinde altın sırmayla ejderha motifleri işlenmişti. Onu kendim için almamda ısrar etti. Lion benimle çok ilgile-

niyordu. Güzel giyinmeliydim. Birlikte gidip kumaş aldık, beyaz Ruslardan bir terzi kadın bana bir tayyör dikti. Kesimi modaya hiç uygun değildi. Üstelik komik bir de şapka aldım. Yıllarca önce annemin bir tablosundaki haline benzedim, kendimi hiç rahat hissetmiyordum. Lion ise hayrandı. Rastladığım Sovyet delegesi de beni çok şık buldu. Beijing’te bir terzi, neyse ki bu saçmalığı düzeltti, sonradan.

Şahane bir yaşantımız vardı, geçmişteki günleri düşündükçe, daha da mutlu oluyordum. Sadece Emi’den yoksundum. Eskiden olmadığı kadar çok işi vardı: yaz sonunda yazdığı mektuplardan bu anlaşıyordu. Sayısız iş ve görevlerine bir başkası eklenmişti: şu sırada Beiping’te bir bina inşa eden Sovyet-Çin Dostluk Derneğinin kuruluşuyla sorumluydu. Aslında dernek 5 Ekim 1949’da resmen kurulmuştu. Song Kingling (Sun Çong-Şan’ın dul eşi) başkan seçilmişti, Emi de yönetim şefi olmuştu. Törenlere 1000 kadar Çinli ve yabancı konuk katılmıştı.

Emi şöyle yazıyordu: Marx hakkındaki broşürü daha bitiremedim ama Sovyetler Birliği’ne seyahat kitapçığına başladım... Kasımda, Beiping’te Asya ve Avustralya sendikalarının ve barışseverlerin bir kongresi var. 2 Ekim’de ‘Dünya Barış Günü’ kutlanacak ve Beiping’te büyük kitle gösterileri olacak. Benim bu olayların hepsine katılmam gerekiyor..." (24 Ağustos) " Yakında İstişare Kongresi başlıyor, herkes çok meşgul. Kongre on gün sürecek, sonra merkezi hükümet görevi başlayacak. O andan itibaren Çin-Sovyet Dostluk Derneği de çalışmalarına başlayacak..." (8 Eylül)

16 Eylül’de şöyle yazıyordu: "Geçen akşam Dostluk Derneği, yeni gelen 70-80 kadar Sovyet uzmanın şerefine büyük bir ziyafet ve konser verdi... Uzun konuşmalar yapıldı, şerefe kadehler kalktı... Ben hem konferansçı, hem çevirmen, hem refakatçi, hem de başkandım- yorgunluktan bittim. Ev sahibi olarak elbette Çu Enlay da bulundu. Seni çok özleyorum. Tek kurtuluş çalışmak... Toplantılarda sık sık konuşmam ve

bilgi sunmam gerekiyor. Yakınlarda, Sun Çong-Şan Parkında 6000 kişinin önünde Sovyetler Birliği'nde kültür ve eğitim işleri hakkında bir konferans verdim..."

25 Eylül'de, Emi'den beni derhal Şenyang'a çağıran bir telgraf aldım; orada görüşebilecektik. Ne yazık ki, Şenyang'a her gün tren yoktu, ben de ancak 28 Eylül'de hareket edebildim. Emi'nin bir Sovyet delegasyonunu Harbin'de karşılaması gerekiyordu ve onlarla birlikte, geçerken birkaç saat Şenyang'ta kaldı. 29 Eylül'de Beiping'e döndü. Emi'nin arkasından üzüntü içinde şöyle yazdım: "Emi, sevgilim, az önce birlikteydik, şimdi gene yalnızım. Bizi ayıran bu trenlerden nasıl nefret ediyorum... Bu kocaman oda sensiz bomboş... Bir gece bile birlikte olamadık. Birkaç ay sonra sonsuza kadar birlikte olacağız. O zaman hiçbir tren seni benden ayıramayacak.

Bu aylar yeni Çin'in tarihinin yazıldığı aylardı. 1 Ekim 1949'da, Mao Zedung, Tiananmen meydanında Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti, başkent olarak da Beijing (eskiden Beiping/Pekin) ilan edildi. Emi, Sovyet delegasyonu ile tribünde seyirciydi. Aynı gün Merkezi Halk Hükümeti Meclisi ilk defa toplandı ve Başkan Mao Zedung ile aralarında Çu Teh, Lu Şaoşi, Song Kingling olduğu halde altı başkan yardımcısı görevlerini devraldılar. Merkezi Halk Hükümeti Meclisi, Çu Enlay'ı Başbakanlığa ve Dışişleri Bakanlığına atadı.

3 Ekim'de Emi bana Beijing'den yazıyordu: "Salonda oturmuş konseri dinliyorum ve durmadan seni düşünüyorum. Yanımda olmanı ne kadar isterdim. Yoldaş Mao Zedung salona girdiği zaman öyle büyük bir tezahüratla karşılandı ki, sözle anlatmak olanaksız... Barışseverler Konseyi Başkanı Çu Teh, Sovyetler Birliği'nin, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdığını bildirince salon alkıştan inledi. Herkes tribünlerdeki Sovyet delegelerine koşup el sıkıştı, sarıldı, öpüştü. Bu hemen hemen on dakika sürdü..."

Ertesi gün: "Şenyang'tan ayrıldığımızdan beri sekiz gün

geçti, senden hiçbir haber yok. (Posta o sırada çok ağır işliyordu). Bu günler çok hareketli geçse de seni çok özleyorum... Konuklar 11 Ekim'e kadar Beijing'de kalacaklar, sonra Nanjing ve Şanghay'a gidecekler. Ben de birlikte gitmek zorundayım... Bu durumda ancak Ekim sonunda Beijing'de olabileceğim... Her gece saat ikide yatabiliyorum, hatta dün saat dördü buldu, ama seni hep düşünüyorum..."

Nanjing ve Şanghay gezileri sırasında Emi bana her gün mektup yazdı, 11 ve 23 Ekim tarihli mektuplardan: "Güneyde durum, kuzeydeki gibi sakin değil, ama yanımızda korumalarımız var... Şanghay'da çok yorucu günler geçti, bu yüzden sana sık yazamadım. Biraz da tehlikeliydi, çünkü hâlâ yerde de, gökte de Guomintang'ın kalıntıları var. İyi ki bir şey olmadı. Jinan'da da durum sakindi, ama iş çoktu..."

Bu arada bizim Dalian'daki yaşamımız sürüyordu. Çin cem iyileşti: ayrıca kadın derneğinden bir hanımla Rusçadan çocuk eğitimi hakkında bir kitap çevirmeye başladım. Arkadaş toplantılarındaki günlük tekdüzelikten sıkılıyordum, böyle bir uğraş daha hoşuma gidiyordu. Emi'ye yazmıştım: "Ben emir altında çalışmam, aksine özgür olmam gerek. Kendi isteğimle çok fazla çalışabilirim. Kumanda altına giremem. Sovyetler Birliği'nde gece gündüz çalıştım, çocuklarıma baktım, ama daima kendi kendimin efendisiydim... Yakında yazdığım bir yazının karşılığı olan bir ücret aldım. (Ne olduğunu şimdi hatırlamıyorum.) Bu benim ilk yazarlık ücretimdi!"

Mektuplaşmamız burada kesildi. Sovyet delegasyonu Çin'den ayrılınca, Emi Dalian'a benim yanıma geldi; herhalde Kasımın ilk günleriydi. Altı ay değil de, üç ay süren ayrılık günleri sona ermişti. Emi, yoldaşlarına, birlikte yaşayabileceğimiz konusunda diretmişti. Çocukları, Sü Yisin ile Lou Hong'un yanından aldırarak ve bir süre daha Dalian'da kaldık. 7 Kasım'da, Ekim devriminin yıl dönümü kutlamaları dolayısıyla Sovyet konsolosluğuna davet edildik. Herkes bizim karmakarışık yaşam öykümüzü biliyordu, Koslov iyi idare etti, her yerde sevgiyle karşılandık.

Doğum günüm olan ertesi gün, 38 yaşına girdim, birlikte Lüşun'a gittik. Emi'nin bana Gagri'de aşkım itiraf ettiği gün 15 yıl önce aynı güne rastlamıştı. Lüşun soğuk ve rüzgarlı olduğu halde, bu sevinçli günü son derece mutlu geçirdik. Kasım ortasında Beijing'e döndük. Tekrar yasal bir evli çifttik ve birlikte yeni bir yaşama başladık.

Fotoğraf Makinesiyle Kurtarılmış Çin'in İçinde Dolaşma

Yu Hekiao'da, Çin-Sovyet Dostluk Derneğinin bulunduğu semtte, Japon stilinde yapılmış, tek katlı bir evde oturuyorduk. Emi, bahçelerin arasından birkaç adımda bürosuna gidebiliyordu. İki oda bir hol, kömürle ısınan kuzineli bir mutfak, aşçı için yatacak bir yeri bulunan bir evimiz vardı; holü sonradan bölüp küçük bir oda yapmıştık. Duş yerinde akar sıcak su bulunmadığından, kış yaz soğuk su ile sadece ben her gün duş yapıyordum. Çocukları geniş bir leğende yıkıyorduk, Emi de birkaç dakika uzaktaki tanıdıklarına Hotel Wagon—Lit'ye gidiyordu, banyo için. Odaları dökme sobayla ısıtıyorduk. Bahçede, yazın çocukların üzerinde oynadığı yapay bir kayalık vardı.

Yu Hekiao, iki yanında konsolosluk ve elçilik villalarının sıralandığı geniş bir caddeydi. Orta kısmında, ulu ağaçlar ve bankların bulunduğu bir bulvar uzanıyordu. Hekiao, o zamanlar Legation Street denen, uzun bir cadde olan Dongjiao Mingsiang'da sona eriyordu. Sovyet elçiliği, konsolosluk, TASS'ın Beijing temsilciliği, Rus okulu ve çocuk yuvası hep Dongjiao Mingsian üzerineydi. Lion ile Vitya önce Rus okuluna gittiler.

1949 Yılbaşısını derneğin lokalinde kutladık. Dans ettik,

Yenan'dan eski dostlarımı gördüm: Ma Haide ve Sufei, oğulları Youma –o, benim Yanan'dan ayrılmamdan bir gün önce doğmuştu, şimdi altı yaşında olmuştu– bir Japon kızı Çong Cun ile evlenip o sıralar Tientan Hastanesinde çalışan Hans Müller. 1936'dan beri Çin'de yaşayan ve Şanghay'daki Song Kuingling Sağlık Merkezinde çalışan Anna Vang isminde Alman bir hanımla tanıştım. Emi'nin dernekte çalışan genç arkadaşları Çu Ziki ve diğer arkadaşları ve dostları, hepsi oradaydılar. Zor yıllar geride kalmıştı: Biraz baş dönmesiyle ama mutlu ve güvence içinde Emi ile birlikte 1950 yılına doğru uçtuk.

Yeni yıl, içimde yeni bir canlının varlığını fark etmemle başladı. Yeniden buluştuğumuz ilk andan beri Emi ile ben, aşkımızı mühürleyecek üçüncü bir çocuk istiyorduk.

TASS temsilcisi Vladimir Rogov'la tanışmıştım. Benim fotoğrafçı olduğumu öğrenince, TASS için çalışmamı önerdi. Ayda kaç resim teslim edeceğime dair bir anlaşma yaptık. Buna karşılık ayda 100 Amerikan doları tutarında Çin Yuan'ı alacaktım. Bu o zamanlar için büyük bir paraydı. Emi ile yattığımız odanın bir köşesinde, karanlık oda oluşturdum, böylece gündüzleri de baskı ve banyo işleri yapabilecektim. Geçen altı yıl içinde ne kadar çok şey öğrendiğimi şimdi anlıyordum; yaşadığım onca zorluk bana o kadar anlamsız gelmiyordu.

Rogov uzun süre Çin'de kalmıştı ve su gibi Çince konuşuyordu. Çalışmalarımda bana yardımcı oldu, beni her yere götürdü, yaya veya arabasıyla bütün Beijing'i gezdirdi. Önce yeni açılan çocuk yuvalarıyla kreşlere gittik. Fotoğraflarım derhal Moskova dergilerinde basıldı.

1950 Martında, Stockholm'de, Emi'nin de Çin delegesi olarak katıldığı Uluslararası Barış Konferansı düzenlendi. Bu fırsatla Emi, 13 yıl sonra Herbert'le yeniden görüştü, Lisel ve sekiz yaşındaki kızı Irene ile tanıştı. Frédéric Joliot-Curie (Dünya Barış Hareketi Başkam), İlya Ehrenburg ve Aleksander Fadeyev (Sovyet delegeleri), İtalya'dan Pietro Nenni, Ka-

nada'dan James Endicott ve daha başkaları hep oradaydılar. 19 Mart 1950'de ünlü "Atom Bombasının Yasaklanması İçin Stockholm Çağrısı" yayınlandı. Orada şu cümle de yer alıyordu: "Saldırgan ve yok edici bir silah olan atom silahının kesinlikle yasaklanmasını talep ediyoruz... (Bunlar, 1935 yılında Stockholm'de Nobel Barış Ödülü kendisine ve eşine verilirken Joliot-Curie'nin söylediği sözlerin aynısıydı.) Dünyadaki iyi niyetli bütün insanları, bu bildiriye imzalamaya çağırıyoruz."

Emi döndükten sonra, Nisan başında bu bildiriye ilk imzayanlar Başbakan Çu Enlay, Song Kingling, bilimler akademisi başkam Guo Moruo ve Emi Siao oldu. Onları milyonlar izledi. Benim halklararası dostluk ve dünya barışı için çalışmalarım da bununla başlamış oluyordu. Emi eski imparatorluk sarayı avlularında düzenlenen büyük toplantılarda kalabalığa sesleniyordu. Her seferinde binlerce kişi bildiriye imzalıyordu. Ben barış gösterilerini ve sokaklarda ve eski İmparator Sarayında yapılan Yang-Ge danslarının fotoğraflarım çekiyordum. Rogov bütün resimleri Moskova'ya gönderiyordu, ben elbette Çin için de fotoğrafçılık yapmak istiyordum.

Emi döndükten sonra, Çin Komünist Partisi Politbüro üyesi Hu Kiaomu onu ziyarete geldi. İkisi eskiden beri tanışıyorlardı. O öğleden sonra benim kaderimi etkiledi. Çünkü fotoğrafçı olduğumu öğrenmişti ve hemen Haber Ajansı Sinhua'nın fotoğraf servisi şefi Şi Şaohua ile bağlantı kurmuştu. Bu adam, 1949 Nisanındaki ilk Prag Dünya Barış Konferansı'na Emi ile birlikte gitmişti. Foto servisi kurtuluştan sonra hâlâ emekleme dönemindeydi ve kalifiye elemana ihtiyaç vardı. Foto muhabiri olarak işe alındım ve Şi Şaohua ile birlikte uzun yıllar iyi bir çalışma yaptık. Hu Kiaomu sonradan yaşamımızda çok yoğun bir yer tuttu. Biz hapisten çıktıktan sonra, oğullarımız kendileri gönderemedikleri için onların mektuplarını bize ulaştırdı. 1982'de Hu Kiaomu, Emi ile aynı hastanede bir süre yattı. O sırada birbirlerine şiirler yazıyorlar-

dı. Emi'nin cenaze töreninde, veda konuşmasını Hu Kiamou yaptı. Emi'nin ölümünden sonra da, elinden geldiğince bana yardımcı oldu, Emi'nin ölümünden sonra bana tanınan bütün ayrıcalıkları Hu Kiaomu'ya borçluyum.

Şair Ai King ile Emi ve birkaç yazar ülkeyi dolaşıp Stockholm bildirisi için imza toplayacaklardı. Ben de birlikte gidebilecektim. Bu benim ilk röportaj gezimdi. Nanjing, Şanghay, Hangçou, Guangçou, Changşa ve Vuhan'a gittik. Bu kentler çok anlatılmış olduğu için, ben 36 yıl sonra sadece aklımda kalan, kişisel izlenimlerimi anlatacağım. Her yerde en iyi otellerde kaldık. Emi ile benim için bu "Çin'de bir balayı yolculuğu" gibi oldu.

Muazzam bir zenginlikle, yoğun bir fakirliğin daracık bir yerde bir arada bulunduğu Güney Çin'in görünümündeki egzotik parıltı beni çok etkiledi. Özellikle Şanghay ve Guangçou'da bu göze çarpiyordu. Şanghay'ın şık Nanjing caddesini otomobille geçtik, iki taraflı lüks mağazalar sıralanıyordu. Bir sürü hurpani çocuk ve dilenci etrafımızı sardı, arabayı durdurdular. Yüzlerce açık göz yalvararak bana bakıyordu. Yüreğim burkuldu. Böyle bir şeyi ilk defa görüyordum. Beijing'de de dilenciler vardı ama bu oranda değil. İster yaya gidelim, ister arabayla Şanghay'da hep aynı manzarayla karşılaştık. Ancak üç yıl sonra, Beijing'de de, ülkeyi dolaşırken diğer kentlerde de, tek bir dilenciye rastlamadım. Yeni hükümetin, birçok hizmetinin başında bu geliyordu.

En kötü sefalet, Guangçou'da yaşanıyordu. Binlerce kişi, doğumundan ölümüne kadar yaşamını çunkalarda (Çin kayığı) geçiriyordu. Guomintang rejimi sırasında, su üzerinde yaşayan insanlar, Guangçou'da sadece belli sokaklara girebiliyorlardı. Yıllar sonra ben burada, yeni ve doğru dürüst bir eve taşınmadan önce, su üzerindeki veda yemeklerini yiyen bir aileyi, Alman Televizyonu (DDR) için filme çekmek mutluluğunu tattım.

Hangçou'da yaşamın sadece tatlı yüzünü gördük. Batı de-

nizinin büyüğü kıyısında oturuyorduk ve ben her gün denize giriyordum. Motor gezileri yaptık, kırmızı balıkların yüzdüğü dere kenarındaki bir çayhanede özellikle tatlı bir suyla yapılan çiçek çayı içtik. Orman gibi bir parkı dolaştık, orada ilk defa gördüğüm kaya içine oyulmuş Buda heykellerinin fotoğrafım çektim.

Nanjing'te, yüzlerce merdiven basamağıyla çıkılan, Sun Çong-Şan'ın (Sun Yatsen) mezarını ziyaret ettik. Sun Çong-Şan, Çin'de ilericiğin, hümanizmin, demokrasinin babasıydı, Çin'i eşitlik içinde mutlu bir ülke yapmak istiyordu. Şimdi, sanki Çin'de olup bitenleri kollamak ister gibi taa yukarlarda yatıyordu. Nihayet, düşüncelerinin gerçekleştirilmeye başlandığını göremeyiş çok yazık oldu.

Küçük delegasyonumuz Şanghay'da, Song Kingling'e misafir oldu: O, ruhunu aksettiren şahane güzelliğiyle olağanüstü kişiliğe sahip bir kadındı. Bütün Halk Cumhuriyetinde tanınıyor ve seviliyordu. Çin-Sovyet Dostluk Derneği başkanlığının yanında başka görevleri de yürütüyordu, örneğin Çocukları Koruma Milli Komitesi Başkanlığı gibi. Çin Sağlık Enstitüsünü o kurdu. 1980'de ölünceye kadar bütün bu kuruluşlarda esaslı ve etkili çalışmalar yaptı. Ziyaretimizden yararlanarak, Song Kingling'in iyi işletilen çocuk yuvalarında gönlümce fotoğraflar çektim.

Tren yolculukları çok zaman alıyordu. O zaman daha Yangziyang üzerinde köprü yoktu, feribotla karşıya geçiliyordu. Hunan bölgesi ve başkenti Çangşa, Emi'nin ana yurduydı. Kendisi Siangsianglı olmasına karşın, Çangşa'da, yıllardır görmediği akrabalarını bulabileceğini biliyordu; özellikle iki büyük ablası Çangşa'ya gelmiş olmalıydı. Emi orada birkaç gün daha kalmak istedi ama, yol arkadaşları kesinlikle karşı geldiler. Bu bir iş gezisiydi. Herkes bir akrabasını göreceği diye bir yerde fazla kalmaya kalkışacak olursa, gezinin sonu gelmezdi. Çin'de akrabalık sınırlarının çizilmemiş olduğuna alışık olmadığımı da belirtmeliyim. Örneğin Siao (Çin-

ce'de belli bir şekildir) adını taşıyan herkes birbiriyle akrabadır. Kurtuluş savaşından önce birçok Siao komünist akrabaları Siao San ile hiç ilgilenmezlerdi. Şimdi yığınlarla koşup geliyorlardı. Büyük bir kısmını Emi hiç tanııyordu. Saldırıdan kendini zor kurtardı.

Emi iki ablasını tekrar görmekle çok sevindi. Onlar Emi'yi hiç inkâr etmemişlerdi. İkisi de ömür boyu Hunan bölgesinden, hatta köylerinden bile hiç dışarı çıkmamış iki yaşlı hanımdı. Daha önce yabancı milletten kimseyi görmemişlerdi, beni acayip bir hayvanmışım gibi incelediler. Çıplak, tıylü kollarıma dokundular, dostça fakat şaşkınlıkla bana baktılar. En büyük ablanın bizimle birlikte Beijing'e gelmesi gerekiyordu, ilk zamanlar bizimle oturdu. Ne sebeple onunla birlikte Vuhan'dan Beijing'e gittiğimizi hatırlayamıyorum. Delegasyon Sian'dan sonra yola devam edecekti, fakat Emi benim erken dönmemi istedi. Hamileliğimin beşinci ayındaydım. Kompartımanda, yakıcı sıcaktan, kısa kollu ipek elbisemin içinde ter döküyordum. Yaşlı kadıncağız ise bütün gün bir battaniyenin altına sokuldu, yattı!

Konsolos Seryogin, hamile olduğumu öğrenince, benim kesinlikle güvenilebileceğim bir bakıcı dadı, bir *nyanya* bulmam gerektiğini söyledi. Lisa isteklerimize uygun birini tanıyordu: Sovyet Rusya'dan Çinli bir fırıncı olan kocasıyla gelip Çin'e yerleşen Paşa isminde bir Rus kadını. Kocasının Şandong bölgesinde, kendisi yoksa, annesinin idare ettiği bir çiftliği vardı. Paşa savaşta çok acı çekmişti. Önce kayınvalidesi, sonra kocası ölmüştü. Kendisi Tianjin'e kadar kızıyla birlikte gelmişti: sonra da Beijing'e. Kızı bir Çinliyle evliydi, bir de küçük oğlu vardı. Biz daha Paşa ile tanışmadan, kızı bir kaza sırasında ölmüştü. Paşa 50 yaşında dünyada yapayalnız kalmıştı: Emi ile ben Mayıs başında güneye gitmeden önce, eve ve çocuklara bakmak için Paşa bizim yanımıza gelmişti. Mükemmel Rus ve Çin yemekleri pişirirdi. Paşa 1971 yılında ölünceye kadar yanımızda kaldı. Okuması yazması yoktu. Kırk bir

Çince konuşur, ama derdini iyi anlatırdı. Görümcemle birlikte Beijing'e gelince, ona öndeki küçük odayı düzenledik. Yıllarca köyde yaşamış olan Paşa, yaşlı kadınla çok iyi anlaştı, görümcem de kendini evinde hissetti.

Yolculuğumun sonunda Beijing'e yammda bol miktarda fotoğrafla döndüm. Rogov da, Sinhua temsilcisi de benden çok memnundular. Emi ve arkadaşları, her gün başka bir şehirde, saatlerce konuşmalar yapıp duruyorlardı. Ben bu etkinliklerin fotoğraflarını çekiyordum, aynı zamanda ilgimi çeken veya gözüme çarpan başka şeylerin de resmini çekiyordum. Beijing, bu pırıl pırıl yaz gününde çok sıcak oluyordu. Pazar yerlerinde mal bolluğu yanında dilenci bolluğu da vardı. Kentin doğusundaki Dongdan pazarına büyük sepetlerle getirilen çilekler çok ucuzdu. Çileğe doymak bilmiyordum. Paşa, her gün rikşaya koyup bir sepet çilek taşıyordu eve. Her türlü sebze, meyve ve yumurtanın yanında çilek içinde yüzüyorduk sanki.

Emi, sıcağa ve yorgunluğa dayanamıyordu. Günün birinde yığılıp kaldı ve Beijing'e dönmek zorunda kaldı. Dernek, onun Sovyet sanatoryumunda birkaç ay dinlenmek üzere Dalian'a gitmesine karar verdi. Zaten okulların tatili de hemen başladığından, Paşa ve çocuklar da bize katıldı. Emi ile ben deniz kıyısındaki sanatoryumda kaldık; çocuklarla Paşa da yakınıımızda küçük bir eve yerleştiler. Üçüne bir de aşçı bulundu. Paşa, ömründe hiç bu kadar rahat etmemişti. Sabahları sadece bütün günün yemek listesini söylüyor, geri kalanı aşçı tek başına hallediyordu. Paşa'nın keyfine diyecek yoktu. Ben de cam gönülünden, bu kadarcık rahat etmesinden mutlu oluyordum. Boylu ama şişman değildi, sadece öne doğru çıkan bir göbeği vardı, bir gün Vitya ona: "Paşa teyze, senin karnında da bebek mi var?" diye sormuştu. Sovyet doktor ve hemşirelerinin iyi bakımı sayesinde Emi yavaş yavaş iyileşiyordu. Burası bizim Sovyetler Birliği'nde gördüğümüz sanatoryumlarının aynısıydı.

Ben yine fotoğraf makinemi yüklenmişim. Haftada iki üç defa, emrimde bir arabayla kent içinde, fabrikalarda, tersane-
de fotoğraf çekmeye gidiyordum. Çalışmakla ruhum tazeleni-
yordu. Sağlığım için mucizeler yaratıyordum.

Suya, dereye, göle ve hepsinin başında denize olan tutku-
mun ne zaman doğduğunu şimdi doğrusu bilemiyorum. Hep
yüzerdim, yüzmeyi severim ama rekor gibi bir iddiam yok-
tur. Hızlı yüzmem, hoşuma gittiği için yüzerim. Saatlerce de-
nizde kalabilirim, bugün hâlâ bu böyledir. Her havada yüze-
rim; ister yağmur yağsın ister fırtına olsun.

Sanatoryumun önü denizdi; uzakça bir yerde de bir Rus
gemisi demirlemişti. Sanatoryumda dinlenen diğer hastalar
ve Emi ile, sekiz aylık hamile olduğum halde, gemiye kadar
yüzerim diye bahse girdim. Gemiye ulaştığım zaman gemici-
ler beni güverteye çıkarmak istediler. Kocaman karmımdan
çekindiğim için olmaz diye direndim, ama fayda etmedi. Tay-
falar beni görünce, şaşkınlıktan ne diyeceklerini bilemediler.
Geriye yalnız dönmeme kesinlikle razı olmadılar, yanımda
birlikte yüzmek için iki tayfa verdiler. Bir süre sonra suda
kendimi bir balık gibi hissettiğime onları ikna edince, geri
dönmeye razı oldular.

Başka bir gün fırtına çıktı, gökyüzü bulutlarla kaplandı.
Denize girip yüzmekten kimse beni alıkoyamadı. Emi beni
iyi tanıdığı için fazla karşı çıkmıyordu. Fakat doktorlarla,
hemşireler, ben şen şakrak gülererek geri dönünceye kadar kı-
yıda dört döndüler. Özellikle fırtınada denizde yüzmek en bü-
yük zevkimdir. Bu koşullar içinde 1950 Ekim ayında doğan
çocuk çok sağlıklıydı, 14 yaşında lisanslı yüzücü oldu, hiç de
ufak yapılı olmayan diğer ağabeylerinden de daha gelişkin ol-
du.

Son derece verimli ve her bakımdan öğretici bir yaz geçti.
Bir yılda yok edilemeyecek olan, beni korkutan korkunç sefa-
letin dışında, birçok kişinin davranışlarında ve gözlerinde gö-
rünen güven dolu bir iyimserliği fotoğraflarımda yakaladım.
Müthiş bir gelişme dönemi başlamıştı.

Emi tekrar çalışacak güce erişince, Beijing'e döndük. Orada sağlık kampanyasına tanık olduk. Bunun için sinekler, böcekler, sıçan ve fareler tümünden yok edileceklerdi. Sokaklarda, trompet biçimi megafonlarla çocuklar sağlığa çağrılar yapıyorlardı. Caddeler temizleniyordu, sokak satıcılarının tezgahlarındaki yiyeceklerin üzerinde biriken sinek yığınları kayboluyordu; yiyeceklerin üzerleri naylon veya benzeri örtülerle kapatılıyordu. Gıda maddeleri satılan dükkanlarda satıcılar sinek raketi kullanıyordu. Genel bir coşku ortamı vardı. Yaşam kaymıyordu. Tiyatrolarda pek çok yeni oyun gösteriliyordu. Aralarında, Nikolay A. Ostrovski'in *Ve Çeliğe Su Verildi* gibi Çinceye çevrilmiş Sovyet eserlerinin yer aldığı görülüyordu: Ekimde Emi ile birlikte pek çok halk topluluğunun çeşitli sanat gecelerinde, kameram hep yanımda olarak bulundum. 16 Ekim akşamı gene böyle bir gösteri sırasında, benim sancılarım başladı. Emi hemen beni eve götürdü. Ben kliniğe götüreceğim şeyleri bavula koyarken, yandaki odadan Vitya ile Lion'un fısıldaştıklarını duyuyordum: "Annem çocuk doğurmaya gidiyor." 17 Ekim gece saat birde, üçüncü oğlumuz dünyaya geldi. Adım Heping – Barış koyduk. Benim içinse, o sadece "Pupsik" Lisa bana bir gün daha ne zamana kadar onu böyle çağıracağımı sorduğu vakit şöyle dedim: "Kırkıncı yaş gününe kadar."

Else Wolf'a mektup yazıyordum: "... iki hafta önce, üçüncü oğlumuz doğdu. Onu beslerken, Peredelkino'da Lion'un küçüklüğünü düşünüyorum. O zamandan beri on iki yıl geçti. Bu yıllar içinde neler çıktık, neler? Buna rağmen her şey bana daha dünmüş gibi geliyor... Burada yepyeni bir dünya oluşuyor, yeni ve özgür bir Çin yükseliyor. Ben Emi ile birlikte burada kalıp çalışabilirim. Daha iki yıl önce bunu hayal etmeye bile cesaretim yoktu... Franz Weiskopf ile eşi Grete'yi sık sık görüyorum. Kendisi Beijing'te Çekoslovakya elçisi."

Yazar karı koca Franz Carl ve Margarete Weiskopf (Alex Wedding takma adını kullanıyor) ile bir yıl önce tanışmıştık, çok iyi dost olduk. Franz Carl Weiskopf'u Emi çoktan beri ta-

nyordu. Çekoslovakya elçiliği hemen angan Jie anacaddesi üzerinde bahçe içinde güzel bir bina. Weiskopfların sadece diplomat olmayıp yazar olmalarından doğan bazı zorlukları var. Yazmak istedikleri zaman zgr hareket etmek gerekiyor, oysa diplomat olarak protokole uymak zorundalar. Niha-yet Dışışleri bakanlığına da yazar olduklarını kabul ettirdiler ve böylece genelde diplomatlara hoş görülmeyen, birçok yere girip çıkmak ayrıcalığını elde ettiler.

Ara sıra Grete ile keşif yürüyüşlerine çıkardık. Dilenci çocuklarının barındırıldığı yuvaları dolaşırdık. Bu temiz giyim-li, bazıları çok güzel ve nazik çocukların, daha kısa zaman önce, bitler içinde, başı boş, perişan bir halde sokaklarda dilendik-lerine inanmak olanaksızdı. Yeni yönetimin mucizelerinden birini daha görmüş olurduk. Grete, dilenci çocuklarını ve on-ların yeni yaşamlarını anlatan bir kitap yazdı 1955'te Ber-lin'de "Neues Leben" (Yeni Hayat) yayınevinde, Grete'nin takma ismiyle yayınlandı.

Dilencililiğin yanı sıra fuhuşun da ortadan kaldırılmasına çalışıldı. Su zerindeki genelevlerde tutsak hayatı yaşayan fa-hişelerin, bu cehennemden kurtuluşu demekti bu. Eski fahi-şelerin barındırıldığı yuvaları Grete ile birlikte gezdik. Hepsi doktor kontrolünden geçiriliyor ve hasta olanlar tedaviye alı-nıyordu. Bu kadınlar da böylece kendilerine barınacak bir ev buluyor ve bir iş öğreniyorlardı. İçlerinden birçoğu sonradan evlenip çoluk ocuk sahibi oldu ve "insan"ca yaşadılar. Eski fa-hişelerden birkaımın, kendi hayatları hakkında yazdıkları ve oynadıkları bir tiyatro eserini, Emi, Grete ve ben birlikte sey-rettik. İnsanı bu kadar etkileyen başka bir şey daha görme-miştim. Bu bir oyun değil, gerçeğin ta kendisiydi ve genç ka-dınların döktükleri gözyaşları, bize onların eskiden çektikleri acıları anlattı.

Grete'nin çocuklarla garip ve çelişkili bir ilişkisi vardı. o-cukları seviyordu, çocuklar da onu. Lion ile Vitya elçiliğe git-mekten çok hoşlamrlardı. Grete onlara pastalar, çörekler ik-ram ederdi, istedikleri gibi ortalıkta koşuşup oynarlardı. Bir

gün Bei-Hai Çocuk yuvasında, çocuklarla nasıl ilgilendiğini yakından gördüm. Grete, yuvarlak bir masa büyüklüğünde pasta götürmüştü, çocuklar sevinçten çılgına döndüler. Grete'nin çevresini sardılar, oynadılar, zıpladılar, birlikte şarkılar söylediler. Fakat ne pahasına olursa olsun, kendisi asla çocuk sahibi olmak istemiyordu.

Heping'in doğumundan sonra, klinikten eve çıktığım vakit, elinde bir dolu hediye paketiyle eve ilk gelen Grete oldu. Beşiğinde yatan gerçekten minicik çocuğa baktı ve yüzünü buruşturarak, aniden ağzından şu sözler döküldü: "Tanrım, insanın içinde böyle bir şey taşıması ne iğrenç!" Bu sadece bir an sürdü, sonra tekrar eski haline döndü. Heping'e gülümsedi, ona bir şeyler söyledi, konuştu. O sırada içinden neler geçti bilmiyorum, ama o sahne gözümün önünden hiç gitmedi. Sonradan da Grete ile bu konuda hiç konuşmadım, çocuk sahibi olmaktan hiç söz etmedim. Daha sonra 1953'te Grete ile Franz, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne gittiler. Emi ile ben onlarla olan dostluğumuzu, 1955'te Franz'ın, 1966'da Grete'nin ölümlerine kadar hep devam ettirdik.

Emi'nin büyük ablası artık bizimle oturmuyordu. Yurtdışında yaşayan bir erkek kardeşlerinin oldukça eski ve boş olan evine taşınmıştı. Bir gün Emi ile onu ziyarete gittik. Pencere önünde oturmuş beyaz bir giysi dikiyordu. Ne diktiğini sorduğumda, ölüm elbisesi, diye karşılık verdi. Öldükten sonra, bu elbiseyle tabutunu konacaktı. Beni yan odaya götürdü ve büyük bir gurur ve mutlu bir gülümseyişle, yatağının yanında duran tabutu gösterdi. Tüylerim ürperdi, hortlak görmüş gibi oldum. Emi açıkladı: Geleneklere uyarak, yaşlı insanlar bir tabut satın alıp odalarına koyarlarmış, sonra gönül rahatlığı içinde ölümü beklerlermiş.

Bu dönemde feodalizmden kalma Çin geleneklerini daha iyi öğrendim. Beijing'te de Emi'nin sözde akrabaları ortaya çıkar oldu. Siao adım taşıyan bir sürü insan, sanki Emi onlardan sorumluymuş gibi davranıyordu. Her gün, Emi ile akra-

ba olduğunu söyleyen birileri çıkıp geliyordu. Guomindang'tan neler çektiklerinden yakınıyorlardı. (Sanki öteden beri komünizme sempati duyuyorlarmış gibi). Daha nazik olanları yardım rica ediyor, ötekiler resmen iş ve para istiyorlardı. Bu durumlarda Paşa marifetini gösteriyordu. Gelenleri odaya alıyor, çay ikram ediyor ve onlarla konuşuyordu, gerçekten ayırım yapmayı iyi biliyordu. Sahtekâr ve dolandırıcı olanları, bir bahaneyle başından savuruyordu. Gerçi bunlar gene dönüp geliyordu ama Paşa sabırlıydı. Dürüst olarak gördüklerini Emi ile görüştürüyordu. Fakat bunların bile çoğu Emi'ye yabancıydı.

1950 Ekiminin sonunda Emi, Moskova ve Prag üzerinden İkinci Dünya Barış Konferansı için Varşova'ya gitti. Aslında Kongre Sheffield'de yapılacaktı. Fakat İngiliz hükümeti vize vermediği için, Polonya'nın başkentine nakledildi ve 16-22 Kasım arasına alındı. Dünyanın pek çok ünlüsünün katıldığı bu kongrede Emi, Çin Halk Cumhuriyeti Sekreteri olarak Dünya Barış Konseyine seçildi. Barış Konseyinin yeri Prag'tı, bu da bütün ailenin 1951 ilkbaharında oraya taşınmasını zorunlu kıldı.

Emi, Varşova'ya gittikten kısa süre sonra, Rogov bana, Moskova'daki Gorki caddesinde TASS ajansının bir vitrinini benim çektiğim resimlerin doldurduğunu ve isminin de yazılı olduğunu anlattı. Ayrıca birçok gazete ve dergi benim fotoğraflarımı basmış. Sinhua'nın fotoğraf bürosu da benim yazın yolculuk sırasında ve Dalian'da çektiğim tüm resimleri almış. 7 Kasım'da Lion'la birlikte Tiananmen Meydanına gittik, orada, elektrik olmadığı için insanların ömürlerinde hiç film görmediği yerlere kadar ulaşan, tekerlekli sinema gibi olan, Sovyet toplum otobüslerini çektim.

Bizim Pupsik topaç gibi olmuştu. İlk yılbaşı için ona bir çam süsledik, yüzü koyun yatarak hayranlıkla seyretti. 1950 Emi'nin hastalığı dışında güzel ve mutlu geçmişti. Yeni Çin'in ilk adımlarını atışını izlemiştik, şimdi önümüzde yeni bir yaşam ve yeni bir çalışma dönemi uzanıyordu.

1951 yılı önce bir ayrılıkla başladı. Ocak ayının başından, martın ortalarına kadar Emi, Dünya Barış Konseyinin oturumlarına ve konferanslarına katıldı. İrkutsk'tan, Moskova'dan, Cenevre'den, Bern, Zürih ve Prag'dan mektuplar aldım. 20 Şubat'ta Berlin'den şöyle yazıyordu: "... sayısız yıkılmış bina gördüm; çoğu bir taş yığınıydı. Korkunç bir görüntü. Yüreğim burkuldu. Bizim delegeler burayı Varşova'dan daha beter buldular. Başkentini ve halkını bu hale Hitler getirdi! Berlin'de çok iyi anılarım olduğu için bu durum bana diğer arkadaşlardan daha fazla dokunuyor. Sen de burada olsan, aynen benim gibi hissedeceğinden eminim..."

Şubat başında ilk defa Bahar Bayramını (Çin'de yeni yıl) gördüm. Rengarenk bir cümbüş, şenlik, maytaplar, havai fişekler gırla gitti. Rogov, beni ünlü pazar yerlerine, Changdi-an'a ve Liuliçang'a götürdü. 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde, İşçiler Parkına gittik. İnsanlar, yarı yeşil, yarı yapraksız ağaçların altındaki geniş yollarda şarkılar söyleyip danslar ediyorlardı. Nereye gitsek meraklı bakışlı umut dolu insanlar görüyorduk- benim çektiğim resimlerde de bu belli oluyordu. Çünkü sadece benim için değil, Beijing halkı için de pek çok şey yeniydi. Resimlerimi Şaohua çok beğeniyordu, çünkü ajansta böyle konuları görüntüleyen kimse yoktu.

Martın ortasında Emi, sadece bizi almak için geri döndü. Çünkü 9 Nisan'da tekrar Prag'da bulunması gerekiyordu. Beijing'ten üzülerek ayrıldık, tekrar yolculuk başladı- fakat bu defa hep biraradaydı.

Prag Dünya Barış Konseyi

1951 Nisanında çoluk çocuk hep birlikte (Paşa da artık aileden biriydi), Moskova üzerinden Prag'a uçtuk. Lion ile Vitya, eğitimlerini bir Sovyet okulunda tamamlamak için Mosko-

va'da Vassa'nın yanında kaldılar. Vassa bu arada, banyosu ve mutfağı ortaklaşa kullanılan komün tipi binalardan birinde, çocuklarıyla birlikte iki odaya yerleşmişti. Allan da, Moskova'daki Parti Yüksek Okulu sınavını parlak bir şekilde kazanıp kaydını yaptırmıştı.

Dünya Barış Konseyi, ilk defa 1950 Kasımında, Varşova'da Dünya Barış hareketinin ikinci toplantısında kurulmuştu. Başlıca amacı, barış içinde birarada yaşamayı, silahsızlanmayı ve nükleer silahların yasaklanmasını sağlamaktı. Bu maksatla Sovyetler Birliği'nin hazırladığı kampanyaları destekliyordu. Dünya Barış Şurasının Başkanı, 1951'den 1958'e kadar Frédéric Joliot-Curie idi. Bu kurumun kolektif yönetimi, genel sekreter Jean Laffitte ile altı sekreterin elindeydi. Sovyetler Birliği sekreteri örneğin Gulyayev, Çin sekreteri Emi Siao, Büyük Britanya sekreteri Roy Gore, Brezilya sekreteri Borsari idi. Aralarında işletme ve finans işlerine bakan Krizek isimli bir de Çek komünisti vardı. Çok fazla olmamakla beraber, bazı teknik elemanlar da bulunuyordu. Dünya Barış Şurasında çalışan yabancılar Çeklerle, işleri dışında, ilişki kurmazlardı. Örgütün merkezi Prag'ın ortasında, içine kapalı bir ada biçimindeydi. Emi, ben, sekreterler, yabancı yazarlar ve sanatçılar Dobris'teki Çek Yazarlar Birliğinin yurdunda, yerli aydınlar, şairler ve sanatçılarla biraraya geliyorduk.

Dünya Barış Örgütünün personel sayısı çoktu, hepsi de genç insanlardı, kadınlı, erkekli Fransızlar, İtalyanlar, İngilizler, İspanyollar, İsveçliler. Resmi dil Fransızcadı. Birçok kadın çevirmenlik yapıyordu. Meslek sahibi oldukları halde, burada onu yapamayan sekreter eşleri, yazım işlerini üstlenmişlerdi.

Prag'da ilk haftalar otelde kaldık. O sırada Magda ile tanıştım. Magda Reinerova Çek Yahudisiydi ve Macar heykeltıraşı Martin Reiner ile evliydi. İlk kocasından olan biricik oğlunu, boşandığı kocası Güney Amerika'ya götürmüş ve çocuk

orada ölmüştü. Magda'nın yaşamı bir dramdı. Bir daha da çocuğu olmamıştı. Magda çok kültürlüydü; akıcı bir şekilde Almanca, Fransızca, İngilizce ve Macarca konuşurdu. Olağanüstü sevgiye değer bu kadın, Barış Örgütünün koruyucu meleği oldu, her işe koşuyordu. Benden birkaç yaş büyüktü, ilk bakışta birbirimizden hoşlanmıştık, her konuda ve kısa zamanda kişisel sorunlarımızı da birlikte konuşur olduk. Emi'nin de ona büyük güveni vardı, bir süre sonra ondan, kendi çalışma alanında görev almasını rica etti; Magda Emi'nin en yakın çalışma arkadaşı oldu. Emi, Beijing'ten biraz Rusça bilen genç arkadaşı Çu Ziki ile Paris'ten Fransız eşi Denise ile birlikte Li Fongbai'ı da getirtti. Li Fongbai Fransızca çevirileri yapıyordu.

Magda ve Martin Reiner'den başka, Dünya Barış Örgütünün İngiltere sekreteri Roy Gore ve eşi Marion ile de iyi arkadaş olduk. Roy 30 yaşındaydı ve daha önce bir erkek lisesinde coğrafya öğretmenliği yapmıştı. Eşi biyokimya tahsil etmişti ve Londra'da bir hastanede çalışmıştı. Fakat Prag'da mesleğini yapamıyordu ve daktiloda yazıları temize çekiyordu. Orada yabancıların hepsine güvenilmiyordu. Roy ile Marion, Barandov'da park ve bahçeler arasındaki büyük bir villada oturuyorlardı. Emi, Prag'da olmadığı zamanlar ben tramvayla oraya giderdim, akşamları çok eğlenirdik. İkiisi de benim Çin yemeklerime bayılırlardı. En ünlü yemeğim, içinde ne ararsan bulunan bir çorbaydı, üstelik bir hafta dayanırdı. Marion ile Roy çok sevecen, zeki, dünyada her şeye ilgi duyan insanlardı. Biz bugün bile, politikadaki bütün fırtınalara rağmen, onlarla düşünülemez kadar iyi dostuz.

Bize verilen evin restorasyonu bitmediğinden, yazı Dobriş'te, Prag'dan arabayla 40 dakika uzaklıkta, ağaçlar arasında, içinden bir dere geçen, park ve bahçeler ortasındaki bir sarayda geçirdik. Emi her gün Prag'a gidiyordu, daha sonra ben de öyle yaptım.

Şair Pablo Neruda, ressam José Venturelli gibi iki Şililiy-

le, Brezilyalı romancı Jorge Amado ve karısı kapı komşularımızdı. Amado'ların küçük bir oğulları ve henüz bebek olan Paloma isimli bir kızları vardı. Paloma Pupsik'in ilk nişanlısıydı. Heping ile Paloma – Barış ve Güvercin! José Venturelli iyi bir insandı, konuşkandı, çevresinde insanlar olmasından hoşlanırdı, eğlenceli öyküler anlatırdı ve yemeğe çok değer verirdi. Yüzeyde ağırkanlı bir izlenim uyandırmasına karşın özde içi içine sığmayan biriydi bence. Stefan ile Gertrude Heym de Dobriş'te otururlardı. Amerika'dan yeni gelmişlerdi ve DAC'ne girmek için vize bekliyorlardı. O sırada Çekoslovakya'nın en popüler yazarı şişman Jan Drda ve ince zarif eşiyle de iyi arkadaştık, çocukları da çocuklarımızla arkadaştılar.

12 Temmuz günü, Pablo Neruda'nın 47. yaş gününü kutladık. Neruda dost canlısı, sıcak, sokulgan bir insandı. Dış görünüşüyle göze çarpmaz, benim "şair" deyince hayal ettiğim tipe hiç benzemezdi. Bahçe partisine her misafir kendi ülkesinin en ünlü yemeğini yaparak getirdi. Emi Çin yemekleri yaptı, Jean ve Georgette Laffitte ormana gidip salyangoz topladılar, lezzetli bir yemek hazırladılar. Yemek yemeyi çok seven ve bol bira içen Jan Drda, çok özel bir sürpriz yaptı. Davetten önce (benim vücut inceliğime özen gösterdiğimi bildiği için) bana en çok ne sevdiğimi sordu. Ben de, "Benim en severek yediğim şeyi sen bana sunamazsın!" dedim. – "Nedir o?" – "Kerevit." Ziyafet günü elinde bir tencere dolusu kerevitte çıkıp gelmez mi? Dereye gidip toplamıştı! Hava karardıktan sonra ormanda ateş yakıp sucuk kızarttık. Sonra danslar ettik, her dilden şarkılar söyledik.

Ağustosta Vitya ile Lion Prag'a geldiler. İkisi de Prag'da kaldığımız sürece özel ders aldılar. Emi ile ben Lion'u alarak Berlin'e Uluslararası Gençlik Festivaline gittik. Tren yavaş yavaş Berlin garına girerken ben açık pencerenin önünde duruyordum. Birden bire bana doğru iki kol uzandı: "Vatanına hoş geldin!" Friedrich Wolf karşımdaydı. Onu, on üç yıldır

görmemiştim. Almanya ile ilgili son anım, 1933'te Hamburg'un kasvetli istasyon holünde, üzeri gamalı haçlarla donatılmış Noel ağacıydı. Şimdi, on sekiz yıl sonra, bir yaz günü, faşizmden kurtulmuş, bayram sevinci içindeki demokratik Berlin'deydim. Yeniden inşa edilmiş Johannishof'a yerleştik. Orada yazarlarla, sanatçılarla, eski ve yeni dostlarla karşılaştık – Stephan Hermlin ve Arnold Zweig gibi. Lion ile birlikte Lehnitz'e, Friedrich ve Else Wolf'a gittik. Lion'u 1940'ta, iki yaşındayken son defa görmüş olan Else onu hemen tanıdı. Elbette Lion onu hatırlayamazdı, fakat bana şöyle dedi: "Ben bu teyzenin yanında kalmak isterim."

Prag'ta tanıştığım Joris Ivens, festivaller hakkında bir film çeviriyordu: Moskova'daki Sinemacılık Yüksek Okulunda öğrenim gören Koni Wolf onun kamera asistanıydı. Koni'yi en son 1939'da görmüştüm, o zaman 14 yaşındaydı. Şimdi festival olaylarını kamerayla tespit eden iki meslektaşık.

1 Ekim 1951'den beri Dünya Barış Örgütünde resmen çalışıyordum, hem de propaganda bölümünde. O sıralarda Nabrezi Legii'deki Moldau nehrine bakan, 39 numaralı yeni evimize yerleşmiştik. Nehrin karşı kıyısında, Milli Tiyatro, *Narodni divadlo* görülüyordu.

Barış Örgütünde çalışanlarla iyi anlaşıyordum; birbirimize gidip geliyorduk. Emi'nin Prag'da bulunmadığı zamanlarda, bizim evdeki düzen bozulurdu. Akşamın geç bir saatinde birden telefon çalardı: "Yenecek bir şey hazırla, geliyoruz!" Ve çıkıp gelirlerdi. Salam, sucuk, tereyağı, peynir, ekmek yer, yanında şarap içerik. Paşa oyun bozanlık yapmazdı. Bizim neşelenmemiz hoşuna giderdi. Fransızca veya İngilizce konuşarak anlaşırdık. Emi Prag'da olunca resmi davetler verirdik. Sekreterleri veya yabancı konukları eşleriyle birlikte davet ederdi. O zaman Çin sefaretinin aşçısı gelir, Paşa ile birlikte yemek pişirirlerdi. Emi ile ben de sık sık davet edilirdik. Emi sıkça hastalandığı halde, düzenli olarak ve tam saatinde büroya gidiyor ve oturumlara katılıyordu. Barış Örgü-

tünde çok seviliyordu. Hoş ve zarif olduğundan, herkesin kalbini kazanıyordu, konuklar ve oturuma katılanlar da buna dahilildi. Aslında kuru bir organizasyon ve yönetimden ibaret olan işi için de bu durum çok önemliydi. Meslektaşları ve çalışma arkadaşları, onun uyumsuzlukları çözmedeki başarısından ve büyük yeteneğinden dolayı, ona yarı şaka olarak "Halk Diplomati" adını takmışlardı, ona saygı duyuyorlardı.

O yıllarda mali durumumuz, şimdiye kadar olmadığı biçimde iyiydi. Emi maaşım Çin'den Amerikan doları olarak alıyordu, Barış Örgütü de bana Çek Kronu olarak ödüyordu. İlk defa bolluk içinde yaşıyorduk, canımız ne isterse yapabiliyorduk, Viyana'da iken de bu böyleydi. Paşa ile çocukları müthiş şımartıyorduk. Emi öyle sık sık hastalanmasaydı, mutluluğumuz sonsuzdu, çünkü hem işimiz hem özel yaşamımız idealdi.

Kasım başında, Barış Örgütünün Viyana'da benim de resmen ilk katıldığım bir toplantısı oldu. Hayatımda ilk defa, dünyanın çeşitli ülkelerinin bir çatı altında toplanmış insanların resimlerini çekiyordum. 8 Kasım'da Sovyet delegasyonu, Fadeyev'in öncülüğünde bir balo verdi. Aynı zamanda benim de 40. doğum günüm olduğu öğrenildiğinden, bu benim için de bir parti oldu. Birçok tanınmış kişinin yanında, Viyana'da Anna Seghers ve Helene Weigel ile de tanıştım. Anna Seghers bana tıpkı bir anne gibi sıcak ve yakın davrandı. Birbirimizle hiç mektuplaşmadığımız halde, ne zaman karşılaşsak, iyi anlaşır ve dostça sohbet ederdik. Sonradan bir defa onu, Adlershof'taki güzel döşeli evinde de ziyaret etmiş ve bu vesileyle eşi Rodi'yi de tanımuştum. Birkaç yıl sonra, iki ciltlik öykülerini topladığı eseri *Arı Kovanı*'ndan bana yollamış ve içine şöyle yazmıştı. "Sen hep bizimlesin, biz hep seninleyiz."

Prag'tan bol malzemeye döndüm. Dünya Barış Örgütü salonlarında küçük bir sergi açtım. Bunun üzerine bir karanlık oda oluşturmama izin verdiler, bir agrandizman, film, kağıt ve kimyasal maddeler almam için para verildi –kısaca ne is-

tersem yapıldı. Çok cömert davrandılar. Serginin bundan başka da iyi bir yanı oldu: Joris Ivens, Bruno Frei, sekreterler ve diğer çalışanlar gözlerini bana çevirdiler. Büyük Sinema adamı Ivens'in beni övmesi, bana kıvanç verdi. Bir zamanlar birlikte bir şeyler yapma önerimi burun kıvrarak reddeden ve bana tepeden bakan Avusturyalı gazeteci Bruno Frei da fikrini değiştirdi. Yaptığım işten etkilenmişti! 1958'de Beijing'de "Çelik ve Krizantemler" başlığı altında, Çin'deki atılımı konu alan ortaklaşa bir röportajımız yayınlandı. Sonradan yazdığı kitaplarından birini bana ithaf ederken, Frei şunları yazmıştı: "Işık sanatçısına!"

Son günlerde Emi pek iyi değildi: depresyon geçiriyordu. Bu krizlerden birine tanık olan Fadeyev onu Sovyetler Birliği'ndeki bir kaplıcaya davet etti. Emi'nin can dostu ve Sovyet Yazarlar Birliğinin Başkanı olarak Fadeyev bu iyiliği yaptı. İkisi de birbirlerini çok severlerdi. Fadeyev, Emi'nin bu dinlenme süresince benim de yanında bulunmamı ısrarla önerdi.

Prag'da kaldığımız (Nisan 1951– Temmuz 1953) süre içinde Emi'nin sık sık rahatsızlanmasının politik sebepleri vardı. Emi'nin yabancılarla olan yakınlığını, başarılarını, itibarını çekemeyen bazı Çinliler fesatlık çıkarıyor ve Çu Enlay'a müzevirlik ediyorlardı, Emi de hastalığa sığınıyordu. Bu hep böyle değildi. Başka olaylarda, örneğin Kültür Devrimi sırasında bu hassas adam, irade gücünü zorlamış ve kararlı bir biçimde engelleri aşmayı başarmıştı.

Karadeniz kıyısındaki Soçi'ye Emi ile birlikte gittik. Bir sanatoryum alanı içinde, küçük bir evi bize verdiler. Hemen ertesi sabah ben 20 dakika uzaklıktaki kıyıya kadar yaya olarak yalnız başıma gidip sevgili denizimde açıklara doğru yüzdüm. Sonra bunu her gün yaptım. Emi iyileşince Gagri'ye gittik. 18 yıl önce tanıştığımız terasta durduk ve bu anı yaşamaktan çok mutlu olduk.

Prag'a döndüğümüzde küçük Pupsik'i kucaklamaya an-

cak vakit bulmuşken onu yeniden bırakıp Berlin'e gitmek zorunda kaldım. Kore Savaşı nedeniyle 1-5 Temmuz 1952'de orada Dünya Barış Örgütünün bir toplantısı vardı. Oturum çok ateşli geçiyordu, ayrıca Berlin'de hava çok sıcaktı. Emi de gelmişti, onunla Lehnitz'e, Wolf'ları ziyarete gittik. Toplantıya katılanlar için, Demokratik Almanya Cumhurbaşkanı Wilhelm Pieck, kendi resmi ikametgahı olan Niederschönhausen sarayında bir kabul töreni düzenledi. Kağıt fenerlerle donatılmış bir parkın ortasında, uzun bir masa çevresinde oturduk, her şey bir hayal aleminde gibiydi. Bu bayram havasım müzik ve bale gösterileri tamamlıyordu. Ben, Wilhelm Pieck'in çok yakınında Emi ile Ehrenburg'un arasında otuyordum.

Berlin'deki toplantıdan sonra, Viyana'da yapılacak olan halklar için Barış Kongresinin hazırlıklarına başladık. İlya Ehrenburg, bizim propaganda bölümünü yönetmek için uzun süre kalmak üzere Prag'a geldi. Propaganda kavramının çeşitli anlamları vardı. İyi ve haklı bir şey için olduğu kadar, kötü ve haksız bir şey için de propaganda yapılabilirdi, hak haksızlığa dönüşebilirdi. Bizim o sıradaki çalışmamız, Amerika'nın Kore'de sürdürdüğü kimyasal silah savaşının suçunu açığa çıkarmaktı. Dünyayı yeni bir yangından korumak istiyorduk. Ehrenburg bu iş için biçilmiş kaftandı; pek çok alanda -özellikle edebiyat, sanat ve politikada- bilgisi olduğundan bütün etkinlikleri yönlendirebilirdi. Ehrenburg sosyalist ülkesinin sadık bir adamıydı ama konformist değildi. Başına buyruk düşünür ve açık konuşurdu; genelde bunu küstah ve alaycı bir tarzda yaptığından, fikirlerini kabul ettirmekte zorluk çekerdi. Ama diretirdi! Stalin'in bile ondan çekindiği belliydi. Ehrenburg içinde yaşadığı çağı, sevgi dolu, acı bir alay dolu, hatta bazen de nefret dolu bir gözle anlatırdı. Dünyaya hatıraları yanında önemli eserler de bıraktı: *Paris Düştü*, *Fırtına* ve *Dokuzuncu Dalga* gibi. Ben bu canlı ve yaratıcı ruhu çok sevdim ve onunla birlikte çalışmaktan çok mutlu oldum.

Üstelik –kendi tarzında– bana anlayış göstermesinden gurur duydum.

İşte böylece, Ehrenburg, Ekim ayı ortasında Viyana’da yapılması kararlaştırılan toplantıya, fotoğraf çekmek üzere benim de gelmemi istedi. Halklar İçin Barış Kongresinde slogan şuydu: "Bir daha böyle bir şey olmasın." Ben, Ehrenburg’un refakatçisi bir hanım olarak ayrıcalıklara sahiptim. Emrime bir araba, yanıma da genç bir kadın verdiler. Gençliğimden beri bildiğim, tanıdığım Viyana’da gezdik dolaştık. Her tarafta korkunç savaşın hatırası yıkıntılar vardı. Viyana bölünmüş bir kentti. Amerikan ve Sovyet danışma büroları yan yanaydı. Büroların önlerindeki vitrinlerde, o zamanki Kore savaşının "propaganda" resimleri asılıydı. Sovyetler, Amerika’nın Kore’de işlediği cinayetleri açıkça gösterirken, Amerikalılar savaşı, güzel çekilmiş fotoğraflarla tamamen yanlış bir ışık altında gösteriyorlardı. İleri görüşlü, barışsever hiçbir insan, Amerika’nın Kore’de haklı bir savaş sürdürdüğüne dünyada inanmazdı.

Viyana’dan döndükten hemen sonra, Alman Barış Komitesi Genel Sekreteri Heinz Willmann’dan beni bir haftalığına Berlin’e çağıran bir mektup aldım. İleride Çin’de yapacağım çalışmalarda yararlanmak üzere benim Alman Barış hareketini yakından tanımamı istiyordu. Doğum günümü Lehnitz’de Wolf’larla kutladık. Friedrich Wolf, bana yeni çıkan romanı *Menetekel*’in (Uyarı) bir nüshasını içine "Bir doğum günü öpücüğüyle Eva’ya" diye yazarak verdi. Beni bahçe kapısından geçirip arabaya kadar götürüşü, kucaklayıp "Yakında görüşmek üzere!" deyişi hâlâ gözümün önündedir. Onu bir daha hiç görmedim.

Viyana’daki Halklar için Barış Kongresi (12–19 Aralık 1952) benim Dünya Barış Örgütündeki çalışmalarımın zirvesi oldu. Benim için ancak bir kere yaşanabilen, olağanüstü bir olaydı. Kongrenin havasını, Stephan Hermlin’in sözleriyle (*Yaşamın Anlamı*’ndan) anlatmak istiyorum:

... Kongre salonunda, koridorlarda, fuayede 1700 delege, sayısız gözlemci, gazeteci buluştu... Joliot-Curie açış konuşmasını yaparken arka planda sağlı sollu iki yanda dörder basamak halinde alt alta sıralanmış Milli Bayrakları çabucak sayıyorum. Tam 83 tane... Barış uğruna mücadelemizde yalnızca yeni milletler kazanmakla kalmadık, bütün öteki milliyetlerde de yeni müttefikler kazandık.

Halklar Kongresi üç büyük konuyu araştırdı: Ulusal Bağımsızlık ve güvenlik sorunu, sürmekte olan savaşların durumu, uluslararası gerginlik durumunun nasıl yumuşatılacağı...

Dünya Barış Hareketinin en ünlü temsilcileri konuşular; Ehrenburg ve Anna Seghers, Endicott ve Kuo Mojo, Yves Farge ve Isabelle Blume gibi. Kore'den Han Serya... Aragon ve Sartre... konuşular...

Bütün bu konuşmalar... hepsi gerekli ve kabul edilir bir çözüm bulma isteğinden kaynaklanıyordu... Kongre yasaklanmadı, susturulmak istendi... Bu ünlü kentin içinde bir hafta boyunca Nobel ödülü sahibi kimseler, bilim adamları, şairler, ressam, politikacılar, dünyaca ünlü sporcular dolaşıp durdular... Bütün bunlar sorumsuz basında yer almıyordu. Viyanalılar buna rağmen konferans salonlarının yolunu buldular.

Her şeyden önce, 13 Aralık akşamı, Avusturyalı barışseverlerin gösteri yürüyüşü sırasında Viyanalılar, Viyana caddelelerinden yollarını buldular. İlk yürüyüş kolu, Schwarzenberg alanından Ringstrasse'ye doğru inerken, ben tribünde Avustralyalılarla Mısırlılar arasında sıkışmış duruyordum. İşçiler, gençler, genç çiftler, çocukları kucaklarında, omuzlarında geliyordu. Sonu gelmeyen bir insan seli, devamlı tekrarlanan, susmak bilmeyen bir sözcük "barış"; sayısız elin havada çizdiği binlerce şekil, tribün önündeki kısa duraklamada gözlerdeki şaşkın bakış, öğrenmek arzusu: 'Bu kim? Nereden gelmiş?'

Gösterinin sonlarına doğru binlerce kişiyi sonsuz bir coşku sarmıştı. Yanı başımdaki Avustralyalılar tempo tutuyorlar-

dı: 'One, two, three: Peace!', Mısırlılar kendilerini koyuvermişlerdi: 'Selam, Selam!' Kalabalık ilerlemek istemiyordu. Gülerek, bağırarak tribünlere doğru sokulmaktaydılar...

Kongreye sunulan bütün öneriler, şikayetler, düşünceler, açıklamalar ve bildiriler birkaç noktada toplanarak açıklandı. Kongre, devletler arasında görüşmelerle halledilemeyecek hiçbir ayrılık olmadığı görüşünü benimsedi. Beş büyük devleti, derhal bir dünya barışı antlaşması yapmaya çağırdı. Halen savaş içinde olan ülkelerin derhal ateş kes ilan etmesini önerdi. Dünyada bütün halkların, kendi geleceklerini, dışarıdan hiçbir müdahale olmadan, kendilerinin belirlemeye hakları olduğunu ilan etti...

Kongre divan başkanlığının seçimlerin sonunu ilan ettiği anı hiç unutmam. 19 Aralık'ta, saat sabahın üçüydü. 1647 delegenin 1626'sı, kongrenin aldığı kararları kabul etmişti. Kongre ayaklandı. Yarım saat boyunca muazzam bir sevinç gösterisi koca binayı yerinden oynattı. Her dilden sayısız sesler ortalıkta çınladı durdu. Salonun kubbesinde konfetiler uçuşuyordu. Binlerce elin tempolu alkışları arasında, radyo raportörleri mikrofonlardan seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Yanımdaki Amerikalı zenciler, Afrika danslarına başlamışlardı. Kalabalığın içinde kucaklaşmış ve birbirlerinin kulaklarına dudaklarını yapıştırmış, göz yaşları içinde sanki bir sır söyler gibi sarılmış insanlar görülüyordu – havada binlerce mendil sallanıyordu. Amerikalılar Korelilerle, Fransızlar Vietnamlılarla sarmaş dolaştı."

Stephan Hermlin'in anlattığı bütün bu şeyleri ben de orada yaşadım. O tribünde dururken, ben sokaklarda, göstericilerin arasında koşuşturuyor ve resimler çekiyordum. O kongre salonunda veya divan kürsüsündeyken, ben kameramla salonda dört dönüyordum. Dinlenme aralarında beş kıtanın insanları arasında dolaşiyor, yer yer kişisel konuşmalarda çevirmenlik yapıyordum. Pablo Neruda, Jorge Amado, Diego Rivera, Nicolas Guillén, Guo Moruo, Fadeyev Ehrenburg,

Anna Seghers, Arnold Zweig – kameram hepsini de yakaladı. Benim sorumluluğumda olan fotoğraflar, günlük bültenlerde basılıyordu, sonradan albüm halinde çıkarıldı, Bruno Frei ile bir Fransız, yazı kısmım hazırladı. Sarhoş gibiydim. 34 yıl sonra, bugün hâlâ, kongre içimde yaşar. Şu satırları yazarken, yıllar önce çalınan bir senfonide, ben de kameramla sanki kemanlardan biriydim gibi geliyor bana.

5 Mart 1953'te Stalin öldü. İçimde ona karşı hiçbir his yoktu, ne iyi, ne kötü. Korkunç tutuklamalar, sürgünler ve cınayetlerle –pek çok kişi gibi– ben de onunla bir bağlantı kurmu-yordum. Prag caddelerinde yapılan yas yürüyüşünü görmek üzere meslektaşlarımla birlikte saatlerce, insan kalabalığı arasında sokak kenarlarında ayakta bekledik.

Evet, dertsiz, tasasız güzel bir yaşantımız vardı. Fakat tam da 1951 ve 1953 yılları arasında Çekoslovakya'da çok ters şeyler oluyordu. Ülkenin başkentinde Dünya Barış Konseyi, halklar arasında dostluk ve barışı gerçekleştirecek faaliyetle-rini sürdürüyordu. Viyana'daki Barış Konferansına katılan herkes, dışardan hiçbir müdahale olmaksızın kendi gelecekle-rini kendilerinin tayin etmesi gerektiğini oybirliğiyle kabul et-mişti. Oysa biz birdenbire Prag'ta, 30'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde görülen durumla karşılaşmıştık. Çekoslovak Komünist Partisi Genel Sekreteri, halkın çok sevdiği Rudolf Slansky, halk düşmanı ve hain olarak tutuklanıp idam edil-mişti. (Sonradan 1963'te, CSSR Yüksek Mahkemesi tarafın-dan itibarı iade edildi.) Yine suçsuz insanlar izlenmeye, tutuk-lanmaya başlamıştı.

Dünya Barış Konseyinde de siyasi gerginlikler meydana geliyor, türlü entrikalar dönüyordu. Örneğin Sovyet sekrete-ri Gulyayev, bütün gücü eline geçirme çabası içinde girmişti. Gulyayev, küçük dünyası içinde her şeye hükmeden, özgür düşünceyi ve özgürlüğün her çeşidini bastırmak isteyen bir bürokrattı. Bu yüzden Ehrenburg'un tam aksi bir tutum ve düşünce içindeydi ve onu gözüne batmış bir diken gibi görü-

yordu. Laffitte, Gulyayev'e tapıyordu: gitgide dizginleri onun eline bırakmıştı. Öteki sekreterler de, ona karşı gelmeye cesaret edemiyorlardı. Sadece Emi onlara uymuyordu. Çin'in çıkarlarını inatla savunuyor ve hiçbir şeyden taviz vermiyordu. Belki de sırf bu yüzden Gulyayev, Emi'ye saygı duyuyordu.

Emi'nin de benim de kendisine sonsuz güvendiğimiz Magda, çarka kapılmak üzereydi. Sözünü ettiğim Krizek, onu, adım adım izliyordu. Dünya Barış Konseyinde Çek işçilerine parti dersleri veren Magda'yı herkes seviyordu ve insanlar onun canlı konferansların ilgiyle izliyorlardı. Krizek ise ona çelme takmak ve derslerinde kusur bulmak arayışındaydı. Magda'mn artık hiç sesi çıkmıyordu. Bana bunları anlattığı zaman, vaktiyle benim liseyi bitirmemi engelleyen Almanca-Latince öğretmeni Bay Hautz'u hatırladım. Krizek, Magda'yı Dünya Barış örgütünden dışlamak için onu şeflerine fitneledi, çekiştirdi. Derken Emi işe karıştı. Krizek ile can ciğer dost olan Gulyayev ile açıkça konuşup Magda'yı rahat bırakmalarını söyledi. Magda'nın politik açıdan güvenilirliğine Emi kefil oluyordu. Gulyayev istemeyerek boyun eğdi ve Magda yerinde kaldı. Emi bir kere daha Halk Diplomatiğim göstermişti.

Daha sonra, Krizek'in devamlı sataşmalarına dayanamayan Magda, Dünya Barış Konseyinden ayrıldı. Fakat bir süre geçince itibarı iade edildi ve yeniden görevine döndü. Bütün bu sevimsizlikleri Gulyayev, "Olur böyle şeyler," diyerek hiç itiraz etmeden karşılıyordu. Jean ve Georgette Laffitte de aynen öyleydiler. Sadece Borsari bir gün alaycı bir tarzda bana şöyle dedi: "İnsan Dünya Barış Örgütünde çalışmaya gelecektse, önce Gulyayev'e casus olmadığımı kanıtlaması gerek. Magda'nın olayı bana çok dokundu, çok üzüldüm. Fakat bunun bizim Dünya Barış Örgütünde uğrunda çalıştığımız ve savaştığımız şeyle ilgili olmadığım, bu rüzgarın Sovyetlerden estiğini düşünabiliyordum.

1953 Nisan sonu veya Mayıs başında Dünya Barış Konseyi

Stockholm'de bir toplantı yaptı. İsveççe konuşan başka kimse olmadığı için takdimcilik görevi bana verildi. Emi, Karlovy Vary'de (Karlsbad) kaplıcalarda bulunduğu için Stockholm'e gelememişti. Ben, büro görevlileri ve sekreterler için Soder'de Hotel Malmen'de yer ayırtacak ve onları havaalanından karşılayacaktım. Roy Gore de benimle birlikteydi. O günlerde havaalanına kaç kere gidip geldik bilemiyorum. Joliot-Curie'yi, Bernal'ı, Montagu'yü, Fadeyev'i ve daha bir sürü kişiyi karşıladık. Bütün istekler ve sorular hep bana yöneltiyordu.

Bu oturuma katılanların çoğu Batı ülkelerinden gelenlerdi; Stockholm onlar için dünyanın yedinci harikası sayılmazdı. Fakat Gulyayev bana, Barış Konseyi üyelerine, boş zamanlarında toplu geziler, motor gezintileri, müze ziyaretleri tertiplememi öneriyordu, maksadı herkesin yalnız başına dolaşmasını engellemektir. Yüksek önem taşıyan kimseleri ben gözetlemeli veya belli etmeden izlemeliymişim, başlarına bir şey gelmesin diye. Ehrenburg ile konuşmak isteyen –örneğin gazeteciler– olursa atlatmalı, yanına kimseyi yaklaştırmamalıymışım. Gulyayev'i iyice tanıdığım halde, ne söyleyeceğimi bilemedim. Neyse ki, onun emirlerine uyup uymadığımı kontrol etmeye vakit bulamadı. Ehrenburg'u hava alanından alıp odasına getirdiğim vakit, beni birlikte kahvaltı etmeye davet etti. Ona Gulyayev'in talimatını anlattım. "Neeee?" diye bağırdı. "Beni görmek isteyen herkesi bana getirin.

Biz, daha 1951'de Prag'a gelince, Herbert bizi Stockholm'e davet etmişti. Birbirimizi on bir yıldır görmemiştik. Ben Sovyet vatandaşı olduğum için bu seyahati ancak Prag'daki Sovyet elçiliğinden izin alarak yapabilirdim. Bana, benim Gulyayev'in emrinde olduğumu, kararı onun vereceğini söylediler. Gulyayev bana şöyle bir bahane ileri sürerek izin vermedi: "Sovyet vatandaşları özel seyahatler yapamazlar." Kendimi yeniden 30'lu yıllara dönmüş gibi hissettim.

Sonra, 1952 Martında görüşme fırsatı doğdu. Bir konfe-

rans için Oslo'ya uçtuk, dönerken Stockholm'e uğradık. Herbert ile Lisel, hâlâ Stoksund'daki evde oturuyorlardı. Benim başımdan nice şeylerin geçtiği onca yıl içinde, Herbert, sanki dünyada hiçbir şey olmamış gibi, sessiz sakin yaşayıp gitmişti.

Şimdi 1953 Mayısında yeniden Stockholm'deydik. Fakat işim çok olduğundan Herbert'i göremiyordum. Konferans bitince çalışanlardan bir bölümü bir süre daha kaldılar. Aslında benim de yapacağım işler vardı, fakat Gulyayev benim ilk grupla birlikte Prag'a dönmemde diretti. Ağlayarak ona, daha ağabeyimi göremediğimi söyleyip kalmak için yalvardım. Verdiği cevap şuydu: Kalmak istememden kuşku duyuyormuş. Emi'ye bunu rapor edecekmiş. Gulyayev işte böyle bir insandı.

1953'te, benim de katılıp fotoğraf çektiğim son toplantı Budapeşte'de yapıldı. O sırada Amerika'da bir Yahudi çifti, Julius ve Ethel Rosenberg, aleyhlerinde hiçbir kanıt olmamasına karşın komünist ve casus olmakla suçlanıp elektrikli sandalyede idam edilmişlerdi. Bu cinayet bütün dünyada yankılandı. Sayısız kişi, dünyanın dört bir yanından Amerika'daki sorumlu makamlara, suçsuz Rosenberg'lerin serbest bırakılması için mektuplar dilekçeler yazdılar. Dünya basını da onların yaşaması için her gün makaleler, bildiriler yayınladı. Konferansa iştirak eden bizler de, son dakikaya kadar adaletin galip geleceğine inanmıştık. Fakat, hayır! Korkunç karar infaz edildi. Hiçbir suçları olmayan Julius ve Ethel Rosenberg, elektrikli sandalyede korkunç bir ölümle yok edildiler. Bütün dünyada, barış ve adalet için savaşmaya gelmiş olan 1000'den fazla insan, dehşet içinde dilleri tutularak ayağa fırladı. Salondaki çarpıcı sessizlik sonsuza kadar sürecek gibi görünüyordu.

Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki 17 Haziran 1953 olayları da, bu konferansla aynı günlere rastlar. Aslında neler olup bittiğini anlayamayacak kadar olaylardan uzak kalmıştık.

Berlin ve Beijing'te

Çin'e döndüğümüzde önce Beijing Oteli'nde kaldık. Koridor-da, tam karşıımızdaki odada Yeni Zelandalı Rewi Alley kalı-yordu. Onun Çin'e yaptığı hizmet ölçsüzdür. Bütün yazıla-rında ve şiirlerinde özellikle bu ülkeyi anlatır. Li Taipo'yu ve diğer klasik şairleri çevirmiştir. 30'lu ve 40'lı yıllardaki zor-luklar içinde Rewi Alley kooperatifleri kurdu ve öksüz yetim çocuklara çalışma olanakları yarattı. Hayatı boyunca müzmin bir bekar olan Rewi, öksüz çocuklardan, evlat edindiği genç-lerden daha sonra torun sahibi oldu ve bunlar onu çok sevip saydılar. Aslında Rewi çocukları ve çocuklar da onu çok sevi-yorlardı. Odasında bir yığın ilginç şey doluydu, bunlar üç ya-şındaki Heping'i oraya çekmeye yetiyordu. Heping, hepsini hâlâ hatırlıyor. Rewi, Çin antikalarından oluşan koskoca ko-leksiyonunu devlete hediye etti. Çalıştığı okul bugün müze ol-du. Rewi, şimdiye kadar hayatımda tanıdığım en bencillikten uzak insanlardan biriydi.

1987 Nisanında, 60 yıldır Çin'de yaşıyor olması onuruna onun için bir tören düzenlendi. Rewi'nin en yakın dostları Ma Haide ile Hans Müller'di. Bu tarihsel ve yıkılmaz bir dost-luktu ve ben bu üçünün arkadaşım olduklarım söylemekten gurur duyduğumu belirtmeliyim. (Yazık ki, Rewi, 27 Aralık 1987'de, 90. yaşına bastıktan az sonra öldü.)

Hayat devam ediyordu. Emi, Yazarlar Birliğinde, dış ülke-lerle irtibat bölümünde çalışıyordu. Lion ile Vitya yatılı okul-daydılar eve hafta sonları geliyorlardı. Ben yine Sinhua Ajan-sının fotoğraf bölümünde çalışıyordum. Kameram ve bisikle-timle Beijing'i keşfe çıkıyordum. İlk hedefim, otele çok yakın olan imparator sarayı oldu. Eskiden Yasak Kent olan bu yer şimdi herkese açıktı. Şahane güzellikleri seyretmekten bıkmı-

yordum. Bir sürü avlunun, yapay kayalarla süslü, bahçeyi dolduran ulu ağaçların arasında insan günlerce haftalarca dolaşabilirdi. Önceleri, aslında benim tarzım olmadığı halde, insansız fotoğraflar çektim. Sanat eserleriyle bezeli damların altındaki yapılar, kavisli köprüler, ejderhaların süslediği merdivenler, fenerlerin aydınlattığı dar yollar, duvarlara oyulmuş raflar, bronz aslan figürleri ve kazanlar beni büyülüyordu. Ancak bir yıl sonra, imparator sarayını gezmeye gelenlerin fotoğraflarını çekmeye ve mimarlık şaheserlerini arka planda görüntülemeye yönelebildim.

Keşif gezilerim sırasında Çu Enlay'ın evlatlığı, genç rejisör Sun Weişi ile tanıştım. Kendisi tam da o sırada, Mihailkov'un çocuklar için yazdığı *Beyaz Tavşancık* eserini filme çekmekteydi, beni stüdyoya davet etti. Birkaç ay içinde onun ve çalışmalarının bir sürü resmini çektim ve birbirimize saygı duyduk: Ben onun film yönetmekteki canlı ve yaratıcı tarzına, o da benim onun küçük artistleriyle çalışırken çektiğim aynı canlılıktaki fotoğraflara. Uzun yıllar iş arkadaşlığı yaptık. Ne zaman yeni bir eser sahnelese, provalara ve prömiyere beni çağırırdı. Onu ve eşi rejisör ve aktör Jing Şan'ı evlerinde ziyarete gittim ve bu sempatik çiftin defalarca kitapları ve çiçekleri arasında fotoğraflarını çektim.

Kısa süre sonra, Çin Yazarlar Birliği tarafından davet edilen Stephan Hermlin ile Jan Petersen Çin'e geldiler. Beijing'i gezerlerken çoğu kez onlara arkadaşlık ettim. Stephan ile bir köye de gittik; o köylülerle yeni yaşamları hakkında röportaj yaptı, ben de resim çektim. Birkaç kere, ikimiz rehber ve çevirmenleri atlatıp yalnız gezdik ve ben Stephan'a Beijing'i kendi bildiğimce gösterdim.

Ne yazık ki Stephan'ın Çin'e gelişi, beni çok sarsan bir olayla aynı zamana rastladı. 7 Ekim günü Stephan, Alman Demokratik Cumhuriyeti Büyükelçiliğindeki bir ziyafetten dönüşünde, bana, Friedrich Wolf'un birkaç gün önce ansızın öldüğü haberini getirdi. Else'ye bir mektup yazdım: "... Sen da-

ha birçok mutlu yılı onunla (Friedrich Wolf) birlikte yaşamayı çok hak etmiştin. Ne duyduğumu ve ne düşündüğümü anlatmam çok zor, ama sen beni iyi tanırsın ve yüreğimin nasıl seninle birlikte olduğunu iyi bilirsin."

Aynı mektupta kendimden de şöyle söz ettim: "Ben yeniden eski yurduma iyice alıştım. Aptalcaydı aıma, bu sefer Avrupa'dan ayrılırken üzül müştüm. Şimdi sık sık, hayat ne kadar kısa diyorum kendi kendime. İnsan devamlı geçmişe bağlanıp kalmamalı, aksine içinde olduğu anı yaşamalı, tüm güzellikleri ve iyilikleri içine sindirmeli ve var olduğu sürece yaşamdan sevinç duymalı. Çocuklardan çok memnunum. Lion artık iyice büyüdü, bana arkadaş gibi oldu. Vitya hâlâ çocuk, tatlı ve sevecen. En küçük ise Lion'un bebekliği gibi minyon ve afacan. Tıpkı Lion'a benziyor... Lion artık çok iyi Çince konuşuyor, Vitya da başladı... Henüz otelde kalıyoruz, ama bir eve çıkma olasılığımız var. Çalışmaktan müthiş zevk duyuyorum ve halimden memnunum... Emi tekrar bir ay kadar Avrupa'daydı, Viyana, Sofya, Moskova... Yazarlar Birliğindeki görevine rağmen, yazmaya da vakit buluyor."

Emi, 17 Kasım'da, Dünya Barış Konseyinin bir toplantısına katılmak üzere Viyana'ya uçtu. Oradan Stephan Hermlin bana şöyle yazıyordu: "Emi'yi gördüğüme sevindim... yazık ki sen de birlikte gelmedin. İnsan salona baktığı vakit senin eksikliğini hissediyor. Öteki fotoğrafçılar senin yerini tutamaz. Honi soit qui mal y pense..." [Kimsenin aklına kötülük gelmesin.] Bu mektup elbette, Emi ile birlikte gidemememin üzüntüsünü biraz olsun hafifletmişti.

Beijing caddelerinde bisikletle de dört dönmeyi sürdürüyordum. Nereye gitsem, kameram yanımdaydı – ya bir Leica, ya Exakta. 1954 Martında Emi, Ai King, José Venturelli ve ben, Modern Çin'in en ünlü ve en yaşlı –90 yaşın üstünde– ressamı Ki Baişi'yi ziyarete gittik. İlk defa tek katlı ve bahçeli bir Çin evini görüyordum. Yaşlı adam çevresi resim ve fırçalarla dolu olarak bir koltukta oturuyordu. Ötekiler Ki Baişi ile konuşurken ben fotoğraf çektim.

Nisan sonunda, daha güzel ve rahat olan başka bir otele geçtik. Bu bahçesi olan tek katlı bir binaydı, böylece Heping sabahtan akşama kadar açık havada kalabiliyordu.

23 Nisan'da Stephan Hermlin'den mektup aldık: Bugünlerde size iki iyi dost gelecek: Ludwig Renn ve Bodo Uhse. Sanırım sen ve Emi onları şahsen tanımazsınız. Bodo Uhse, Venturelli'nin can dostudur. Şimdiden sizin Beijing Otelinde sohbet edişinizi duyar gibiyim..." 28 Nisan'da ikisi, Yazarlar Birliğinin davetlisi olarak geldiler. Emi, ben ve daha bazı dostlar onları havaalanında karşıladık. Ben o günlerde anı defteri tutmadığım için, Bodo Uhse'nin günlüğünde anlattıklarını aktarayım: İnsanlar, karşılaşmalar, şair Emi Siao'nun sakin, bıyıklı yüzü, ağzı kulaklarında gülen Profesör Fung, küçük fanatik. Akşam, yorgunluk sersemi halde bir ziyafet, Delia ve burada Latin Amerika Barış Komitesi delegesi olan José ile buluşup kucaklaşma. Bu dost sofrasından Emi ve Alman eşi Eva da uzak kalmıyorlar, Ludwig de rahat görünüyor, hatta kadehinden yudumlar alıyor...

8 Mayıs günü Bode Uhse ve Ludwig Renn küçük otelde bizi görmeye geldiler. Bodo bunu şöyle kaydetmişti: Öğleden sonra Emi Siao'ya ziyaret. Zemin kattaki odanın önünde ping pong oynanıyor. Yarı açık pencerelerden içeri, vurulan, plastik topların tik-tak sesleri geliyor. Ben oyunu göremiyorum, ama büyük bir merakla sesleri dinliyorum. Tak-tak tak... hah işte top dışarı düştü.

Kahveyle Çin konyağı içiyoruz ve acayip bir dil karmaşasıyla konuşuyoruz; yarı Fransızca, yarı Almanca, yarı Rusça, arada bir Ludwig veya Eva Siao çevirmenlik yapıyor. Emi, Çin devriminin Yenan'daki zorlu günlerini anlatıyor. Fakat bunlar, sadece o kritik günlere dair kişisel anılardan ibaret değil. Emi'nin anlattıkları, Çin'in geçirdiği büyük değişimin köklerini açıklıyor, kısaca Çin komünist partisindeki gelişmenin çizgisini belirtiyor, 30 yıl sonra özgürlüğe yol açan savaşı açıklıyor.

Ara sıra konuşması kesiliyor, kapı açılıyor ve aralıktan genç bir baş uzanıp içeri bakıyor. Böylece –birer birer– Siao’ların üç oğlunu tammış oluyoruz. Dışarıdaki oyun, bu arada hiç durmadan devam ediyor.

Emi Siao’nun sesi yavaş. Siyah bıyıklarıyla hafiften gülümüyor, bizim hatırmız için yabancı dilleri kullanıyor, Çin’in kurtuluşunun gerçek ‘sırrını’ şair sözcükleriyle anlatıyor. –çünkü görev insan üstü büyüklükte ve kuvvet genellikle yetersizdi. Buna rağmen bugün gerçek olan şey nasıl olabildi? Kuşkusuz bunda Sovyetler Birliği’nin varlığı unutulmamalı, Ekim Devrimi pek çok şeyle birlikte başlıca koşulu oluşturdu, esin ve güç kaynağı oldu– örnek oldu, büyük komşuluk desteği verdi. Çin dilinde bunun için olayı simgeleyen çok güzel bir sözcük bulmuşlar: Ağabey (büyük erkek kardeş) – Çin halkı Sovyetler Birliği’ne böyle diyor. İyi ve aydınlatıcı bir konuşma...”

9 Mayıs’ta Bodo Uhse ve Ludwig Renn ile birlikte Ming Mezarlarıyla Çin Seddini gezmeye gittik. Bu geziyi ben de ilk defa yapıyordum. “Neşeli bir toplulukla yapılan bir gezi, hoş bir havada her şeyi tam bir piknik” (Bodo Uhse). O günkü gezi bizi çok etkilemiş ve Bodo bunu heyecanla yazıya dökmüştü. Benim duygularım da aynen onunki gibiydi.

“Fakat bugünün en büyük olayı, heyecan veren ve beni hâlâ boş bir şaşkınlığa düşüren mucize, Mezar Bekçileri Galerisi oldu. Dağlarla çevrili, bir zamanlar cennet bahçesi iken, bugün çöle dönmüş bir vadide bir kilometreden uzun bir galeri. Sağlı sollu, çifter çifter karşılıklı sıralanmış, kısmen canlı büyüklüğünde hayvan, insan ve masal kahramanlarının heykelleri –tören kıyafetleri içinde savaşçılar, saray memurları, bütün süsleri ve silahlarıyla yüzlerindeki değişik ifadelerin en ufak belirtisine kadar, tam bir inanılmazlık içinde taşlanmış duruyorlar. Ayrıca sayısız hayvan, develer, filler, atlar, tek boynuzlu at, bilmediğimiz yabancı masal kahramanları ayakta veya yere uzanmış olarak kuşkulu bizi kollayıp duruyorlar.

Bu hareketsiz duruşlarında, nasıl bir canlılık, nasıl bir güç, nasıl bir kıvılcık gizli! Ve bu, sanatkârın uymak zorunda olduğu alışılmış ölçüler içinde kalmak zorunluğuna ve biçimdeki katılığa rağmen böyle! Şu filin kulakları içindeki damarların yayılışına bakın! Adeta kanın nasıl aktığını hisseder gibi olmuyor musun? Şu atın gözüne bak! Bakışından duyulanmamak mümkün mü? Fakat insanda bu doğal onuru, güzelliği, kısaca yaşamı uyandıran şey, gerçekçi olmakla birlikte gene de stilize edilmiş ayrıntılar değil, olayın bütünü, tüm parçaların birbiriyle sağladığı uyum ve kompozisyonun ta kendisi.

Çevremize bir kere daha bakınıyoruz. Güneş batıyor, dağlar rengarenk, sıcak kumların üzerine, uzun kara gölgeler düşüyor.

Bir kere daha yabancı masal yaratıklarını ve bildiğimiz hayvanları, 500 yıldan beri burada nöbet tutanları seyrederiz. Kumlarda yatanlar doğruluyor, ayakta kiler yavaşça yürüyor, bize aldırış etmeden ortadan yok oluyorlar."

Bu son derece kişisel ve birlikte yaşanan olaydan sonra Bodo ile benim aramda derin bir dostluk kuruldu.

11 Mayıs'ta Bodo ile Ludwig ülkenin iç taraflarına gittiler. Ayın ortalarında Emi birkaç ay sürecek bir geziye çıktı. Dünya Barış Konseyinin bir toplantısı için Berlin'e gitti, oradan Prag'a ve sonra da, çok ihtiyacı olan bir kür için Karlovy Vary'e geçti. Haziranda Ai King ve Çao Yiming ile birlikte Pablo Neruda'nın 50. doğum gününü kutlamak üzere Şili'ye gitti. Ehrenburg da aynı zamanda Santiago'ya gitti ve Neruda'ya Barış Ödülünü verdi. Yolculuğu sırasında Emi, bana ve Çin'e duyduğu özlemi dile getiren pek çok mektup yazdı.

Bodo da Nanjing'den şöyle yazıyordu: "... yolda hep sık sık anıldın. Mezar Bekçilerinin resimleri nasıl çıktı?" Berlin'e dönmeden önce Beijing'teki kısa durak sırasında onları görüp hayran kaldı. Bana yazısı ondan, fotoğrafları benden, birlikte bir kitap yapmamızı önerdi. Bu fikir beni sarhoş etti.

Bodo, yurduna dönerken, bana Moşkova'dan, 29 Temmuz'da, şöyle yazıyordu: "... Ancak gece yarısından çok sonra Novosibirsk'e doğru yola devam ediyoruz. Ortalık aydınlanıp aşağısı görünür olunca, Sibirya ormanlarının koyu mavimsi yeşili karşısında birden ayrılığın acısı kendisi gösterdi. *Weh-mut* (Hüzün) herhalde sadece Almandada bulunan bir sözcük. Çin yolculuğu ne kadar güzel ve mucizelerle dolu geçti. Beijing'teki son günlerin büyüğü bir daha yaşatılamaz. Yüreğim, içine dolan hazineyle başa çıkamıyor.

Anılar ayrıntılara bağlanıp kalıyor. Ding Ling ile geçen akşam Ai King'in mest olmuş zeki bakışları ve diğerleri...

İşte hava limanına giderken sarayın altın sarısı damlarını son görüş, sanki birisi hafifçe parmak uçlarıyla yaşlı ve çalılmış kaşlarıma dokunuyor gibi geldi bana. Unutulmuyor. Geçmiş olanı yeniden yaşatmak arzusu dayatıyor. Yüreğin, hak etmediği hazineyi kazanması, hırsızlık sayılmamalı. Su alınan bir pınar mühürlenemez, akmaya devam etmeli. Bak, yaşamda bütün marifet, özlemleri yaratıcı güce çevirmekten ibaret...

Oradan (Çin'den) ne kadar çok şey almış olduğumu devamlı hissediyorum. Gözlerim aydınlandı, duyularım tazelen-di. Sanki yaşam tenime değmiş gibi oldu."

Ben de öyleydim. Bana da yeni bir çalışma hevesi geldi, Beijing'in kavuran sıcağında, damarlarımda serin bir esinti dolaşıyordu, kendimi yeniden doğmuş gibi hissediyordum. Bodo'ya şöyle yazdım: "Yaşamı bana yeniden bağışlamışlar gibiyim..." O da karşılık verdi: "Bu cümle içimde bir müzik yankısı yaptı - devamlı duymayı istediğim bir müzik." Bu arada bazı şeyleri iyice anlamıştım.

Prag'dan döndükten sonra, kendi kendime zaman zaman büyük karşıtlıklara düştüm. Hayalim gerçekleşmişti. Niha-yet Çin'deydim. Hoşlanıyordum, işimden memnundum, tüm güzelliklerden, yeniliklerden, garipliklerden etkileniyordum. İnsanın isteyebileceği her şeye sahiptim. Emi bana karşı çok

iyiydi, ne istediğimi gözümünden anlıyor ve beni şımartıyordu, çocuklar tatlı ve sevecendiler. Fakat gene de, ara sıra dayanılmaz bir Avrupa özlemi üzerime çöküyordu. Bir mektubunda Stephan Hermlin bana, benim çözümsüz bir durumda olduğumu yazmıştı: "Avrupa'dayken Çin'e gitmek istiyordun, Çin'de de Avrupa'yı istiyorsun."

Derken yaşamıma Bodo girdi. Bu sıradışı, duygulu insana kendimden çok şeyler anlattım. Birlikte konuşmadan yaptığımız tapınak ziyaretleri, Bodo'nun Çin'e ve benim fotoğraflarıma duyduğu hayranlık, benim yüreğimi ısıtan dostluğu, benimle birlikte resimli bir kitap yapma önerisi içimdeki karmaşayı yenmeme yardım etti. Çin'e ve Emi'ye duyduğum sevgiyle Avrupa'ya duyduğum özlemi uyumlu bir biçime sokmalıydım. Bir yandan Çin'i Avrupa'ya taşımalıydım. Diğer yandan Avrupa'daki dostlarıma Çin'i benim gözlerimle göstermeliydim, Çin'i onlara yaklaştırmalıydım. Ancak o zaman işimin ve yaşamımın bir anlamı olurdu. İşte bana bu yolu Bodo açtı.

Birkaç ay sonra şöyle yazıyordu: "... Sachsenverlag'ın (Dresden) yöneticileri buradaydı. Onlara fotoğrafları gösterdim. Hayran oldular. Önerileri şu: Resimli bir kitap –yeni ve eski Beijing– (Ming Mezarlarını, Çin Seddini ve Pekin Operasını içerecek) Aşağı yukarı senden 160 kadar fotoğraf ve benden onlara ait yazılar... Bana, kabul edip etmediğini ve seni ne zaman Berlin'de bekleyebileceğimi, beklemem gerektiğini, beklemek zorunda olduğumu hemen yaz!"

Derhal işe koyuldum, çünkü kitap için daha pek çok resim çekmeliydim. Bir akşam tek başıma bisikletime atlayıp Çangan Tiyatrosuna, bir Pekin Operası izlemeye gittim. *Yu Tang Chun* (Yeşim Pavyonunda İlkbahar) sahneleniyordu ve ünlü opera sanatçısı Du Jinfang cınuyordu. Oyundan, mimiklerden, hareketlerden, kıyafet zenginliğinden etkilendim, hayran oldum, ama müziği sevmedim. Kulaklarım şimdiye kadar böyle bir şeye alışmamıştı. Birinci sıranın ortalarından, yüzden fazla fotoğraf çektim: Şi Şaohua fotoğraflara bayıldı. Ba-

na, Pekin Operasında uzmanlaşmamı öğütledi, sonradan ben de öyle yaptım. Son derece mutluydum. Emi, Eylül ortalarında Beijing'e dönünce, kendisini özlemle bekleyen, dengesini bulmuş bir Eva ile karşılaştı.

Emi, bana arkadaş ilişkilerimde, işimde, Almanya'ya ve başka ülkelere yaptığım yolculuklarda, her türlü özgürlüğü tanıyarak büyüklük gösterdi. Onun, benim ona veremediğim şeyleri veren, çoğu Çinli olan arkadaşları vardı ve o onlarla Çin hakkında ve işiyle ilgili konuşmalar yapıyordu. Ben hâlâ Çince'de güzel sanatlar, edebiyat, şiir üzerine yazılanları güçlükle okuyabiliyorum, el yazılarım hiç sökemiyorum. Emi ile ve çocuklarla konuştuğumuz ortak dil Rusça idi.

Ben de Emi'nin bana veremediği şeyleri dostlarımdan –başlıcaları yazarlar ve sanatçılar– alıyorum: Onlarla Avrupa'ya dair ne varsa konuşuyor, onların kitaplarını okuyor, müziklerini dinliyor, resimlerini seyrediyorum. Batıya ait olanları onlarla tartışıyorum; Emi ile bu olmuyor. Avrupa müziği ve sanatı hakkında pek az bilgisi var, Almanca kitapları da okuyamıyor. Böylece, batı edebiyatı alanında konuşacak bir konumuz olmuyordu.

Gene de ortak dostlarımız çoğunluktaydı –örneğin Ma Haide, Sufei, Hans Müller, Basuhua (ara sıra Çin'e geliyordu), Prag'dan arkadaşımız Rewi Alley, Magda ve Martin, Gore'ler, Venturelli'ler, Amado'lar, Pablo Neruda – sonra Franz ve Grete Weiskopf, John ve Tutti Heartfield. Ayrıca Sovyetlerden yazar dostlarımız 50'li yıllarda peşpeşe bize misafir olmuşlardı. Böylece ikimiz de kişisel ilişkilerimizi kanallize edebiliyorduk ve aramızdaki kendine özgü ilişkinin değerini koruyabiliyorduk.

Emi ile ben, farklı alışkanlıklarımıza da karşılıklı saygı duyuyorduk. Örneğin Emi sabahın erken saatinde tuka basa kahvaltı ederken, ben jimnastiğimi, masajımı yapar, soğuk suyla bol bol duş alırdım. Sonra kahveyle biraz kurabiye veya

çikolata verdim. Emi de bu sırada bana arkadaşlık ederdi. Sonra gazetelerin arasına gömülürdü, onlarsız yapamazdı, yutarcasına okurdu. Bazen bana da gazeteleri okurdu veya bir-birimize geçen olayları anlatırdık veya işlerimizle ilgili ufak sıkıntılarımızı aktarırdık. Fotoğraf çekmediğim, Emi'nin de zorunlu bir toplantısı bulunmadığı zamanlar, bu sabah saatleri tamamen bize kalırdı. Çocuklar bu atmosfer içinde çok iyi yetiştiriler. Paşa, evin koruyucu meleğiymi, bütün evi çekip çeviren gerçekten tam bir "büyük anne" idi. Paul Distelbarth bizi ziyaretten sonra "Pekin'den Ayrılış" isimli yazısında onu böyle tarif etmişti.

1954 Ağustosunda Paşa ve çocuklarla birlikte Beidaihe'ye gittik ve kendimi denize attım, bol bol yüzdüm. Daha sonra çoktandır beklediğimiz eve kavuştuk: Beijing'in merkezinde doğu tarafında, küçük bir sokak üzerinde düz ayak, yedi odalı, banyosu, mutfak, garajı (önceleri hırdavat odası oldu) ve benim karanlık oda olarak kullanacağım küçük bir yeri olan bir ev. Ayrıca önde bir avlusu ve arka tarafta küçük bir bahçesi olan bu evi biz Paşa'ya borçluyduk. Rus göçmenlerden bir ailenin Sovyetler Birliği'ne döneceğini ve evin boşalacağını o haber almıştı. Sahipsiz evler Yazarlar Birliğinin kullanımına bırakıldığından, birlik evi onartmış, biz de eylül sonunda eve taşınmıştık. İlk iş eşya aramaya çıktık. O sırada çok ucuz olan Çin mobilyalarına bayılıyorduk.

Emi ancak Eylülde döndükten sonra onun Şili yolculuğu sırasında ağır bir trafik kazası geçirdiğini ve beyin sarsıntısından dolayı on gün hastanede yattığını öğrendim. Emi bunu hâlâ atlatamadı. Kasımda Stockholm'de Dünya Barış Konferansının bir toplantısı olacaktı. Sonunda Çin delegasyonu Prag'ta bir mola verecekti. Biz de, Emi'nin Prag'tan sonra Karlovy Vary'ye dinlenmeye gitmesini kararlaştırdık. Herbert de bir kalp krizi geçirdiğinden, ben de Stockholm'e gitmek istedim. Emi, Prag ve Karlovy Vary'de iken, ben de Berlin'de Bodo Uhse ile kararlaştırdığımız kitabı yapacaktım.

Sonra, Moskova'da buluşacak ve birlikte Beijing'e dönecektik. Öyle de yaptık.

28 Kasım 1954'te günlük defter tutmaya başladım. On iki yıllık bir aradan sonra (1967-1979) bu alışkanlığımı bu güne kadar sürdürdüm. "Pazar, 28 Kasım, Stockholm-Berlin... Emi ve diğer Çinlilerle Çek uçağı ile Berlin'e gidiş. Herbert'i sağlıklı görmek sevinci. Bodo hava alanında. Emi 40 dakika sonra Prag'a hareket edecek. Hotel Neva'da kalıyorum... Bodo, José Venturelli ve Joris Ivens ile restoranda akşam yemeği yedik."

Çimkent'ten arkadaşım olan ve daha önceki Berlin gezimde de görüştüğüm Trude'yi (Gertrud Kühnke) ziyaret ettim. Yalnız yaşıyordu ve *Täglichen Rundschau*'da çalışıyordu. Onu Opera Komik'e davet ettim ve birlikte Johann Strauss'un (oğul) Felsenstein tarafından sahneye konulan -şahane bir fantezi ve ruh zenginliği alemi- *Venedik'te Bir Gece* adlı oyununu seyrettik. Bodo ile Ivens'in *Irmakların Şarkısı* filmi izledik, harika bir film. Sonra çok hoş bir sanatçı restoranı olan Möwe'ye gittik.

1 Aralık, Çarşamba günü, Bodo ile birlikte sabah erkenden, Sachsenverlag yöneticileriyle görüşmek üzere Dresden'e hareket ettik. Fotoğraflarımı beğendiler, bizimle bir anlaşma imzalamaya hazırıldılar. Başka hangi konuların resimlerini çekmem gerektiği üzerinde anlaştık.

"Bütün bunlar için acaba Bodo'ya nasıl teşekkür edebilirim? Böyle bir şeyi düşünmeye bile cesaret edemezdim... Yoldaş Klemm saat üçte bizi arabasıyla alıp şatoyu gezmeye götürdü. Biraz güneşli şahane bir sonbahar günüydü - inanılmaz güzellikte bir ışık. Şato yarı yıkık, yarı onarılmış haliyle bana Viyana'yı hatırlattı. Bodo ile eski kitap satan bir kitapçıya girdik, ben bir Michelangelo aldım, o bir Kleist aldı... Akşam Klemm ve Reich yoldaşlar eşleriyle gelip bizi yemeğe davet ettiler, kontratı imzaladık..."

Berlin'e dönmüştük, ertesi cumartesi, José Venturelli ile

birlikte Gross-Glienicke'ye Bodo'yu görmeye gittik. Göl kenarında şipşirin bir ev, çevresi ormanlık. Bodo'nun çalışma odası doğrudan gölün kıyısında bir kameriyenin altında. "Bu vesileyle Alma'nın 14 yaşındaki oğlu Joel ile de tanıştım. (Bodo'nun eşi Alma Amerikalıydı; Meksika'da tanışmışlardı. Alma, ağır bir astım geçirmekte olan müşterek oğulları Stefan'ı alıp bir süre kalmak üzere Sovyetler Birliği'ndeki bir sanatoryuma gitmişti.) Ormanda yaptığımız uzun bir yürüyüşten sonra, karanlık basarken Bodo'nun evine döndük. ("Her şey bana öylesine yakın ve bildik geldi ki Landeck'i ve Herbert'le yaptığımız gezintileri düşündüm.")

8 Aralık'ta, Bodo yanımda iken, Aufbau Yayınlarının yöneticisi Walter Janka'nın eşi Lotte Janka telefon etti ve Leonhard ve Charlott Frank'ın ertesi gün Leipzig'e geleceklerini söyledi. Charlott Frank -kızlık adı Jäger'di- benim ve yengem Lisel'in çocukluk arkadaşımızdı. Herbert ile Lisel 1952'de Stockholm'de bana, onun 1940 sonunda Amerika'da Leonhard Frank ile evlendiğini anlatmışlardı. 1954 sonbaharında Stephan Hermlin bana Beijing'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "İki hafta önce durmadan kulakların çınlamış olmalı. Leonhard Frank ile eşinin uzun süredir burada misafir olduğunu bilmelisin. Frank burada 72. yaşım kutladı, ben de onlarlaydım. Charlott'a senden söz ettim, ona büyük bir sürpriz oldu. Saatlerce beni sorguya çekti, senin, kocanın, çocukların hakkında her şeyi bilmek istiyordu, elimden geldikince cevaplamaya çalıştım... İkisi de Münih'te yaşıyorlar." Lisel ile 13 yaşlarımızda iken Frank'ın aşk romanı *Kızkardeş Erkek Kardeş*'i yutarcasına okumuştuk. Ve şimdi benim gençlikte hayran olduğum kişi Leipzig'e geliyordu! Bodo, öyleyse Leipzig'e gidiyoruz dedi.

10 Aralık, akşamın geç vakti, oraya vardık, Palast Hotel'de oda ayırttık ve gece yarısına kadar Auerbach birahanesinde havyar ve şampanyalı bir sohbet yaptık. Son derece keyifliydim, bu Bodo'ya da sirayet etti. Ertesi sabah kahvaltıda

kahveyle konyak içtik. Bodo çok içiyordu; ben de içki içebiliyordum ama Bodo kadar çok değil. Öylece, Frank'ların kaldığı Kontinental Otel'e doğru yola çıktık –ben aç karnına içtiğim alkolün etkisiyle biraz çakırkeyiftim.

25 yıldan sonra Lotte ile karşılaştığımızda çılgınlar gibi birbirimizin kollarına atladık. Masanın başında –gözlerime inanmıyordum– *Kızkardeş Erkek Kardeş*'in göz kamaştıran, sık "Konstantin"i oturuyordu, tabii bembeyaz saçlarıyla 70 yaşında bir Konstantin olarak. Charlott'un, "Frankie, Eva'yı nasıl buldun?" sorusu üzerine, o beni hayranlıkla süzerek ağır ağır cevap verdi: "İçeriye 17 yaşında birinin geleceğini bilmiyordum." Utancımдан bembeyaz kesildim. Kitaplarında kadınları daima eşsiz güzellikte canlılar olarak anlatan Leonhard Frank'ın bana böyle kompliman yapması gururumu okşadı. Herkesin ona hiç uymadığı halde Frankie dediği Frank, hari-kulade bir adamdı. Son derece fakir bir işçi ailesinin oğlu olan o, gerçek bir antifaşist ve pasifistti ve Demokrat Alman Cumhuriyeti'nden edebiyat alanında ulusal ödül almıştı. Büyük buluşmadan sonra Bodo ile birlikte üniversiteye gittik, Leonhard Frank orada *Links, wo das Herz ist*'den (Kalbin Durduğu Yer, Sol) bölümler okudu, bir çeşit otobiyografiydi. Sonra Frank'lar arabalarıyla Berlin'e gittiler. Bodo ile ben Leipzig'de bir gün daha gezindik. 13 Aralık'ta tekrar Berlin'e döndük.

Leonhard ve Charlott Frank da Hotel Neva'da kalıyorlardı. Bir gün Charlott'un ateşi yükseldi ve yattı; ben Frank ile öğle yemeği yedim. Bana yaşamından, çok sevdiği ve gerçek karakterini bildiği halde Lotte'ye bağlılığından, kitapları hakkında planlarından uzun uzun söz etti. Ayrıca bana *Lenin ve Papa* başlıklı bir kitap yazmak istediğini de anlattı. Bu kitabı yazdı mı bilmiyorum. Frank ile geçen bu saatler beni çok mutlu etti; birbirimizi iyi anlıyorduk. Çekici ve hoş bir adamdı, Kitaplarının çoğundan belli olduğu gibi ilerici ve siyasi bir insan. Aynı akşam Frank'lar Münih'e döndüler.

Berlin’de kalışım sonuna yaklaşıyordu. Stephan Herm-
lin’le, Else Wolf’la, Trude ile, Weiskopf’larla buluşup görüş-
tüm, hepsi de Almanya’dan memnundular. Bodo ile her gün
birlikteydik. Marx-Engels meydanındaki Noel Pazarına bir-
likte gittik, masal alemi gibi ışıktandırılmış ortamı, çocuk
tramvaylarını, atlıkarıncayı, sucuklu sandviç ve pasta satan
büfeleri çocuklar gibi neşe içinde seyrettik. Berlin’deki son
gecemde, Bodo ile karşılıklı şampanya içerek, kitabımızdan
söz ettik ve vedalaştık. Önümüzdeki ilkbaharda ben yeni fo-
toğraflarla Berlin’e gelecektim. 19 Aralık’ta, bir pazar günü
Bodo beni Schönefeld’e havaalanına getirdi ve şöyle dedi.
"Şimdiye kadar beni hep aydınlık yanımla tanıdın." Kendisi-
ne çok şey borçlu olduğum Bodo’dan ayrılmak bana çok zor
geldi. Aynı zamanda artık çok özlediğim Emi’yi göreceğime
de seviniyordum. Emi bana telefon etmiş ve beni 19 Aralık’ta
Moskova’ya beklediğini söylemişti. Ummadığı bazı şeyler ol-
muştu. Hotel National’e gelir gelmez olanları öğrendim.

1954 Aralık ayında İkinci Sovyet Yazarları Kongresi Mos-
kova’da yapılacaktı. 1934’teki ilk kongreye Emi katılmıştı ve
Çin’in Sol Yazarlar Birliği adına, bunlar arasında Lü Sün de
vardı, temsilci olarak Emi konuşma yapmıştı. Bu kongrede
Maksim Gorki ile daha başka ünlü birçok Sovyet yazarıyla ta-
nışmıştı. Geniş çaptaki yazarlık uğraşları sebebiyle Emi, Sov-
yetler Birliği’nde, yavaş yavaş iyice tanınmıştı. Elbette ki,
ikinci kongrede de hazır bulunmayı yürekten istiyordu.

Emi’nin Çin’de, Sovyetler Birliği’nde ve başka ülkelerde
pek çok dostu vardı. Ama Çinli yazar arkadaşları arasında
onun başarısını kıskanan ve çekemeyenler de vardı. Her ne
kadar devrim olmuşsa da, onların kafasında olamamıştı.
Emi’yi küçük düşürmek için her çareye başvururlardı, şimdi
de, kongreye katılmak için yaptığı başvuruyu geri çevirmişler-
di.

Oysa, Kongre sırasında tesadüfen Emi zaten Moskova’da
bulunuyordu. Fadeyev bunu duyunca, Emi’ye telefon ediyor

ve ona bir davetiye göndereceğine söz veriyor. Fakat bu davetiye Emi'nin eline hiç geçmedi. Emi'nin yakın kadın arkadaşı Ding Ling, üç kişilik Çin delegasyonundan biriydi, Emi'ye davetiyenin delegasyon başkam tarafından alınıp yok edildiğini anlatmıştı. Bu tam bir rezaletti. Ben geldiğim sırada, Emi işte böyle çok kötü bir ruh hali içindeydi.

Konferansın bitiminde, Pablo Neruda 25 Aralık'ta, Hotel Metropol'de büyük bir ziyafet verdi. Emi ile ben, Ehrenburg, Ding Ling, Lao Şe, Amado'lar, Louis Aragon, Elsa Triolet ve kızkardeşi Lilya Brik (Mayakovski'nin dul eşi) ve balerin Lipşinskaya aynı masada oturduk. Daha sonra Yazarlar Evin-den komşumuz olan Kirsanov da geldi. O gece Emi için bir zafer oldu, Moskova'dan rahatlamış olarak ayrılabilirdi artık.

Yakın günlerde Moskova'dan Beijing'e uçak bulunmadığından, trenle hareket ettik. Önümde birinci sınıf bir kompartımanda Emi ile baş başa geçecek dokuz gün vardı. Bol bol okudum –örneğin Vera F. Panova'nın *Yol Arkadaşları*'nı, B. Traven'in Meksika hakkındaki kitabını ve Maupassant'dan... Ve... anı defterime yazmayı sürdürdüm. 31 Aralık 1954 Cuma günü şu kayıt var: "... Sibirya'dan geçiyoruz. Manzara büyüleyici güzellikte. Karla kaplı ormanlar, eksi 30 derece... Noel gecesini restoran vagonunda kutladık. İşletmenin görevli Çinli yoldaşları bütün yabancıları davet ettiler – Arjantinliler, Vietnamlılar, Endonezyalılar, bir Fransız gazeteci kadın. Gece-nin ikisine kadar çok hoş, uluslararası bir gece yaşandı...

Yola çıkmadan önce Bodo'dan yeni yılını kutlayan mektup almıştım: '... Güzel yolcu, kendinden haber ver. Yeni yılda sana tüm iyi şeyler dilerim, bu yürekten gelen bir dilektir. Emi ve oğlanlar için de en iyi şeyler olsun. Öylesi yakışır. Şen bakışım ve güzel gülüşünü koru – bunlarla insana nasıl da bir yaşama sevinci veriyorsun. Gelecek yıl bitecek ve iyi bir eser olacak kitabımıza da kadeh kaldıralım...'

1 Ocak 1955, Cumartesi, küçük bir istasyonda biraz gezinti. Derece eksi 45. manzara harika. Yeni yıl masallar gibi baş-

lıyor: Pırl pırl bir güneş. Tüm ağaçlar karla kaplı. Saatlerce pencereden dışarıyı seyrediyorum; Sibirya stepleri – uzun aralıklarla karlarla örtülü küçük köyler, kayak yapan gençler, çeşmelerden su taşıyan kadınlar, her bacadan koyu du-manlar yükseliyor, arkada güneş parlıyor. Geçip giderken müthiş güzel. Orada yaşamak – hayır.

Ocağın dördüncü akşamı nihayet Beijing'teyiz. Hafta sonunda bir araya geldik: Lion, Vitya ve Pupsik. Emi neşeli ve dengeli, önemli olan bu."

Döner dönmez işe koyuldum. Nisan sonuna kadar bir dolu resim çektim: Sanat Akademisinde çömlekler, kağıt kescekleri, tahta oymalar, devlet işletmelerinde lake, fildişi ve yeşim taşı üzerine işleme çalışmaları ve emaye eşyalar. Kukla tiyatrosuna Vitya'yı da götürdüm; orada bir kuklanın nasıl yapıldığının resimlerini çektim. Ünlü Liuliçang'ta müzik enstrümanları yapan ustaları seyrettim. Kadın ve erkek işçilerin resimlerini çekmek için bir çelik imalathanesine ve bir fabrikaya gittim. Oralarda işçilerin şimdi daha iyi yaşadıklarını öğrendim, okulları, çocuk yuvaları, hastaneleri vardı. Bahar bayramında yeni yıl panayırına gittim, ülkeyi dolaştım köylülerin, işçilerin, askerlerin bir arada oynayıp eğlendiklerini gözledim. "Akşam açık havada film gösterisi. Buz gibi soğuk, ama insanlar meraklı ve memnun. Bu kadar ilkel ve zor bir yaşam içinde, böyle memnun olabilmeleri doğrusu hayran olunacak şey."

Beijing'teki film stüdyosunda Sovyet rejisör Jakovlijev, Mei Lanfang ile birlikte bir film çekiyordu. Çekimler gece yapılıyordu. Geç saatlerde sık sık bisikletle oraya gidip sabah beşe kadar kaldım. Böylece Pekin Operasının destanlaşmış oyuncusu Mei Lanfang ile tanıştım ve 1961'de onun ölümüne kadar aramızda iyi bir foto-ilişkisi oldu.

Evde ressam Li Keran'ın portre çekimlerini yaptım, kendisi üzerinde çocukların oturduğu su aygırları resimleriyle ünlüydü. Eserlerinin reproduksiyonu sanat kitaplarına geçmiş-

ti. Bir dinlenme anında ona büyük bir Breughel cildini gösterdim, hayran oldu. Sonra onun evinde resim yaparken fotoğraflarını çektim. Bütün resimleri daima kendim basıyor ve büyütüyordum. Kitabımız şekilleniyor, canlanıyordu.

Emi'nin sağlığı iyi değildi. Gerçi tedavi eden Sovyet doktoru Profesör bana endişe etmememi söylüyordu. Emi'nin sadece biraz dinlenmesi gerek diyordu ama ben gene de Berlin'e gidişimden dolayı kendimi suçlu buluyordum. Kitap benim için çok önemliydi, fotoğrafların seçiminde yanlarında bulunmak istiyordum. Hareketimden bir gün önce Heping'in ateşi yükseldi. "Yüreğime bir taş oturmuş gibiydi. Pupsik'ten ayrışmış. Öyle acıklı bir bakışı var ki, yüreğim parçalanıyor."

22 Nisan'da Berlin'e geldim. Hemen işler başladı. Pek çok kişiyle rastlaştım –Gisl Kisch, Arnold Zweig, Franz Carl, Grete Weiskopf, Ludwig Renn, Jan Petersen, Stephan Hermlin – ve Bodo'nun eşi Alma ve küçük Stefan ile tanıştım. Stefan bana hemen güven duydu, çok tatlı ve sokulgandı. Bodo buna çok şaşıtı ve Stefan'ın yabancıları hep yadırgadığını ve ürkek olduğunu söyledi. Alma ile iyi anlaşıyorduk, farklı karakterlere sahip olduğumuz için olmalı; arkadaşlık kurduk, aramızda bir kıskançlık belirtisi olmadı. Alma'nın egzotik bir havası vardı ve tüm aşırılıklarına karşın Bodo'nun arkadaşları onu çok seviyorlardı. Örneğin tatile Meksika'ya gidiyordu ve bir atı vardı – Berlin'de ilgiyi üzerinde toplamak için yeterli özellikler. Bohem bir hayat sürüyordu ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndeki yaşam ona zor geliyordu. 1961'de Bodo'yu bıraktı ve çocuklarını alıp Amerika'ya döndü. 80'li yılların başında onu Amerika'da tekrar gördüğüm zaman bana bir itirafta bulundu: "O zamanlar Berlin'de ben sadece Bayan Uhse idim, şimdi Amerika'da yeniden bir kişi oldum."

Bodo ile sıkı bir şekilde kitabımız üzerinde çalışıyorduk. Çoğunlukla onun kameriyesinde oturuyor ve pek az ara veriyorduk. Bu arada ben de mutlaka her gün bir kere denize gidiyor veya Stephan Hermlin'in çektiği Beethoven filmini sey-

rediyorduk... "İyi bir belgesel büyük adamlar hakkında yapılan ve insanda sahte etkisi uyandıran birçok filmin aksine alışılmamış güzellikte bir film."

Ayrıca Arnold Zweig ile de uzun bir konuşma yaptım. 1953 Haziranında Budapeşte'deki Dünya Barış Konseyinin toplantısında yeniden buluştuğumuzda Zweig ayrılmadan önce, bana olan sempatisini açıkça dile getirdiği bir mektup bırakmıştı. (Yazık ki bu mektup kayboldu.) Ondan sonra 1962'ye kadar, ne zaman Berlin'e gitsem onunla hep görüştüm. Bazen o benim otelime gelir -yalnız veya eşi Beate ile- ve beni yemeğe davet ederdi. Çok şey anlatır ve beni bildikleriyle utandırır. Brecht'ten çok söz ederdi, onun ölümü gördüğüm kadarıyla herkesten fazla onu üzmüştü. Lion Feuchtwanger'in ölümü de ona bir darbe oldu. Bu haberi alınca, benimle kararlaştırdığı buluşmayı iptal etti. Çok üzgündü ve yalnız kalmak istiyordu.

Bir gün öğleden sonra Zweig'lara gittim. Arnold Zweig çalışmalarından, yeni planlarından söz etti, bodrum katında manuskriplerini sakladığı odayı gösterdi; şezlongu, koltukları ve kitaplarıyla dolu bir oda. Onun 70 yaşında gösterdiği bu enerjiye ve iyimserliğe hayran oldum. Kahvemizi içerken Zweig kendisinin ve eşinin gençlik resimlerini çıkardı. Ben onun 1914'lerin *En Genç Kadını* romanındaki Bertin ve Leonore'yi aynen böyle hayal etmiştim. Zweig iki ayağının üzerinde yaşamaya sıkıca basıyordu; öte yandan onu bazen dünyadan kopmuş görürdüm. Eşi Beate'nin bende bıraktığı izlenim ise, hep 1914'lerin kadını gibiydi.

10 Mayıs'ta Bodo ile arabayla Dresden'e gittik. Sachsenverlag'ın şefi Ernst Reich resimleri Berlin'de zaten görmüş ve çok beğenmişti. Kitabın adı: *Pekin, İzlenimler ve Buluşmalar* olacaktı. Yayınevinde saatlerce fotoğraflar üzerinde durduk. Bodo daha sonra anı defterine yazdığı gibi "sonunda bana fotoğraflardan fenalık geldi" diye yazacaktı.

Ne olmuştu? 1954 Aralık ayında ayrılışımız sırasında, Bo-

do bana, onu yalnız aydınlık yanıyla tanıdığımı söylemişti. Ancak şimdi bu sözün anlamını kavırıyordum. Bodo, bu harikula-
de, hassas sakın insan mutsuz ve yıkılmıştı. Hoş, akıllı, cıvıl
cıvıl fakat biraz isterik ve dağınık bir kadın olan Alma ile Bo-
do birbirlerine uygun değildiler. Böylesine değerli iki insan
karşılıklı birbirlerini üzüyor ve kendileri de üzüyorlardı.
Bodo çocuklarını taparcasına seviyordu. Okuldan sıvışan ve
ders çalışmayan Joel'e kızılıyordu ve bütün gün hasta ve sevgi-
ye muhtaç küçük Stefan ile ilgileniyordu. Ben de Bodo'ya yar-
dım edeceğim yerde, bana çok az zaman ayırdığı için ona si-
tem ediyordum. Böylece onun huzursuzluğunu ve sıkıntısını
artırıyordum.

Ertesi gün öğleden sonra otel odasında onunla konuştuk.
Ben bir sürü aptalca şey söyledim. Bodo sadece bana akıllı ol-
madığımı söyledi alaycı bir tavırla benim cinsellikle aşkı ka-
rıştırdığımı anlattı. O zaman gözümün önünden bir perde
kalktı? Benim aşkım sonsuza kadar Emi'ye aitti, o benim yu-
vamdı. Beni Bodo'ya yaratıcı bir dostlukla buna bağlı geçici
bir sevgi bağlıyordu.

Bodo o günü anı defterine şöyle geçirmişti: "Neyse iş tatlı-
ya bağlandı ve ikinci günün öğleden sonrasında, otel odasının
perdeleri arasından sızan sarı ışıktaki, duygusal olmayan ama
çekingen, pişmanlıktan uzak bir kabulleniş ifade eden ve oy-
nar gibi ama ciddi bir konuşmayla gerginlikler çözüldü. Ar-
dından, Alma'nın istasyonda beklediği Berlin'e o güzelim
trenle dönmek için gerekli tasasız ve şen bir hava gelip aramı-
za kuruldu."

İnsan ilişkileri ve kendini başkasının yerine koyabilme ye-
teneği hakkında benim daha öğreneceğim çok şeyler vardı.

13 Mayıs 1955'te Bodo ve Alma ile Schiller'in 150. ölüm yıl-
dönümünü törenine katılmak üzere Weimar'a gittik. "Araba yol-
culuğu çok güzeldi, özlem içinde beklediğim Almanya'nın ilk-
baharını şimdi gerçekten doyusuya yaşayabildim. Stephan
Hermlin ile sanatçılar kulübünde yazarlar çayında buluştuk.

Birçok tanıdık oradaydı –Kongrenin eski havası yaşandı– doğrusu keyfim tam yerindeydi... Bodo ve Alma ile milli tiyatrodaki Wallenstein'ı izledik. Birinci kısmını gördük. Hoşuma gitti, çoktandır bir Alman tiyatrosu izlememiştim."

Ertesi gün Thomas Mann'ın Friedrich Schiller hakkındaki bir konferansını dinledim. "Sonunda Beethoven ve Schubert'ten Yaylı Sazlar Kuarteti vardı... Sonra Alma ve Bodo ile Goethe ve Schiller devrinden kalma bir park olan Belvedere'ye gittik, yarı tropik fidanların ve bitkilerin yetiştirildiği bir serayı gezdik, masal gibiydi. Akşam Belvedere'de *Parazitler*'i seyrettik... Otele son derece keyifli döndük. Hermlin, Frank'lar ve diğerleriyle birlikte oturduk."

15 Mayıs'ta "Alma ile arabayla, eski toplama kampının bulunduğu Buchenwald'a gittik. Öyle anlatılamaz bir korkunçluktu ki, asla unutamam. Elektrikli dikenli teller ~~ve~~ ardında Weimar'ın büyüleyici manzarası – özgürlük. Mayıs ayında buz gibi bir hava. Kışlık mantomun içinde dondum. Aralıkta Ocakta kimbilir nasıldı, yalınayak, üst baş perişan, işkenceler de ayrı. O korkunç yaşam (buna yaşam denebilir mi?) günlerce, yıllarca. Ve buna dayanan insanlar oldu. Anlaşılr gibi değil. Ağlayarak bunları Bodo'ya anlattım. Herkese bunları sık sık hatırlatmak gerek..."

Dresden'deki konuşmamızdan sonra Bodo ile ilişkim rahatlamıştı. Pekin Kitabı çalışmalarından bıktıktan sonra, bu defa bana ikinci bir kitap hazırlamamızı önerdi. Konu olarak Tibet'i düşünüyordu. Brockhaus Yayınevinin Leipzig sorumlusu Dr. Beyer bu fikirle ilgilendi ve bize yazılı olarak bir görev vermeye söz verdi.

Bu aylar içinde iki önemli olay yaşadım. Schiffbauerdaum'daki tiyatrodaki ilk defa Brecht'in bir eserini, *Kafkas Tebeşir Dairesi*'ni izledim, Helene Weigel, Erwin Geschonnek ve Ernst Busch'un katıldığı Berlin Topluluğu eseri sahneye koymuştu. Dekorlardaki sadelik ve Brecht'in pek çok şeye mimik ve hareketle "dokunma" yöntemi, bana Çin tiyatrosunu hatırlattı.

Helene Weigel'den *Tebeşir Dairesi*'ni görüntülemem için izin istediğim zaman önce reddetti: "Yüzlerce kere fotoğrafları çekildi," dedi. Direttim: "Ama ben kendim çekmek istiyorum. Bana ön sıranın ortasından bir bilet ver, kimseyi rahatsız etmem." Öyle oldu. Bütün oyunun fotoğrafım çektim. Resimler çok başarılı oldu ve sonradan John Heartfield'den duyduğuma göre, Bertold Brecht ve Helene Weigel'in de hoşuna gitmiş. Brecht bana teşekkür etmek için *Tiyatro Çalışmaları* isimli kitabını –ne yazık ithafsız olarak– gönderdi, Helene Weigel'den de *Cesaret Ana* için bir davetiye geldi, bu oyundan da çok etkilendim.

Öteki olaya gelince, John Heartfield ve eşi Bayan Tutti ile tanıştım. Çoktandır bunu istiyordum, fakat John Heartfield bana aldırış etmiyordu. Bunun üzerine Gisl Kisch, Theaterkeller lokantasında bir buluşma ayarladı. Benim fotoğrafçı olduğumu ve Çin'de yaşadığım ona anlatınca adamın ilgisini çekti ve beni evine davet etti. Sonraki günlerden birinde Heartfield'leri Friedrich caddesindeki evlerinde ziyaret ettim. John bana her zaman hayran olduğum fotomontajlarını gösterdi, ben de ona Çin Tiyatrosu ve sanat ustalarının çektiğim fotoğraflarını gösterdim. "Kendinden geçti, doğrusu hayran olduğu belliydi fotoğraflarımı onun beğenmiş olmasına çok sevindim."

Bu görüşme ve Berlin'de daha sonraki buluşmalarımızla Emi, ben ve Heartfield'ler arasında uzun yıllar sürecek bir dostluk doğdu. Heartfield'ler resmen davetli olarak Beijing'e geldiklerinde bizi ziyaret ederlerdi, ben de ne zaman Berlin'e gitsem onları arar bulurdum.

Sonunda gene ayrılma vakti geldi. Bana çok yardımı dokunan, Batı Berlin'den filmleri ve tabetmek için kartları buluşturan (ben daima çok malzeme sarf ederim) Joris Ivens'ten, Stephan ve Gudrun Hermlin'den... Gudrun ve Hermlin hava alanına beni geçirmeye de geldiler, "her ikisi de hoş ve güzel çocuklar gibi şen. Berlin'den ayrılış güzel oldu". Moskova'da

birkaç gün kaldıktan sonra Beijing'e uçakla döndüm. Nihayet tekrar evimdeydim.

Fotoğrafçılık Kariyeri

Emi'nin sağlığı ne yazık ki iyi gitmiyordu. Doktoru, Prof. Kolk Emi'nin derhal istirahatata ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Kendine dikkat etmek zorundaydı. Böylece çoluk çocuk, Beidaihe'ye gittik. Paşa da bizimle geldi.

"Kendi başımıza Yazarlar Evinde oturuyoruz. Lion ile Vit-ya bir heves evi temizliyorlar. Heping bile hasır koltukları yıkıyor. Emi bazen bahçede dinleniyor, bazen denize iniyor. Çok mutluyuz; akşamları şarap bardakları önümüzde bahçede oturuyoruz. Ben Berlin'den, Frank'tan, Charlot'tan söz açıyorum. Emi ilgiyle dinliyor." –Bir başka akşam– "Lion ile ben eski günleri anıyoruz. Yenan'dan Çimkent'e gidişimizi anımsıyoruz. Amlarda kalınca hepsi bir serüven gibi, hatta komik bile geliyor. Ama, o zamanlar nasıldı? Ne üzüntüler, ne gözyaşları! Emi dinledikçe ilgisi artıyor, dehşete düşüyor. Ah, bir iyileşse!"

Her gün zamanımızın büyük bir kısmını deniz kenarında geçiriyorduk, yağmurda fırtınada bile. Pupsik sudan hiç korkmuyordu. Önceleri lastik kurbağasının üzerinde yüzüp eğleniyordu, sonra bir gün ağabeyleri onu denize attılar, bir de baktık bizim Pupsik yüzebiliyor. Kısa bir süre sonra da Pupsik kayaların üzerinden denize atlamaya başladı; başarısından son derece gurur duyuyordu. Daha beş yaşında bile yoktu. Oradan ayrılmamızdan önce bir gün, yaşlıca bir hanım Pupsik'e 100 yaşına geldiği zaman bütün dişlerinin döküleceğini söylemiş. Pupsik çok şaşırılmıştı, bunun ne demek olduğunu kavrayamıyordu, 100 yaşında olmak ne demektir, bütün gece

unu konuştu durdu. Yatağına girip, uyumadan önce, yaşlanmayı hiç istemediğini hep genç kalmak istediğini söyledi. Beijing'e dönerken, trende önüne gelene, "Yüzme biliyor muyun?" diye soruyordu. Çoğunlukla bilen çıkmıyordu ve Pupik daha da gururlanıyordu.

Bir delege grubuyla Çin'e gelen Roy Gore ile tekrar karşılaştım. Prag'ta geçirdiğimiz günlerin anılarını canlandırdık. Arkadaşımla görüşmek ruhumu tazeledi, beni canlandırdı, harekete geçirdi. Bisikletime atladım ve sonbaharın altın renkleri içindeki Beijing'i dolaştım. Bu sırada yeni açılan Jingshan Gonguan Parkını keşfettim, iki saatten fazla içinde dolaşıp fotoğraf çektim. Oradan Beihai Parkı ve Yasak Kent ahaneye bir görüntü oluşturunuyordu.

Fakat bu keşif gezintilerim sırasında beni en çok çeken inanlardı. Elimde kameramla, futbol oyunlarına, yerli el sanatları satılan çiçekçi sokaklarına, otel mutfaklarına, mağazalara, pazar günleri de parklara gidiyordum. Çok eski bir Çin ecanesinde ilaçların nasıl yapıldığını görüntüledim, hatta mola fotoğrafları bile çektim. Ayrıca bol bol tiyatro resmi çektim. Tam bir çalışma tutkusu içindeydim.

Rewi Alley ile birlikte Pekin Operası üzerine bir fotoğraf albümü hazırlamak istiyorduk, fotoğraflar benden, yazılar onlardan olacaktı. Bunun üzerine pek çok opera izledik, tabii ben objektif arkasından. Bundan çok iyi anlayan Rewi ile bu iş keşifliydi. Kitabımız ertesi yıl (1957)'de çıktı, hem de İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Almanca olarak. Yazıların düzeltmesini yapan Nan Green ile birlikte, bu büyük başarıyı hoş bir yemek sofrasında, bol şarap içerek, başımıza yakışır bir şekilde kutladık. Sonradan Pekin Operası ne zaman dış ülkelerle turneye çıksa, bizim kitabımızı yanlarına alıyorlardı ve çok sayıda satış yaptı.

Kendimi bütünüyle işime verdiğim halde, zorluklarla karşılaşırıyordum. Bunun bir sebebi, benim foto-bölümündeki ayrıcalıklı yerimdi; ben her gün büroya gitmiyordum, plana gö-

re çalışıyordum, her ay 15-25 iyi çekilmiş film vermekle yükümlüydüm. Bunun için bazı meslektaşlarım arkamdan dedi-kodu yapıyorlardı. Oysa gerçek hiç de öyle değildi. Röportajcı arkadaşlar her gün tam vaktinde büroya geliyorlardı, bir işe gönderilinceye kadar çay içip gazete okuyarak oturuyorlardı. Sonra ısmarlama birkaç resim çekiyorlar, filmleri teslim ediyorlar ve işleri bitiyordu. En yakın iş arkadaşım olan ve sonradan benim çalışma tarzımı benimseyen Ciang Kişeng'i bunun dışında tutuyorum. Ben gece gündüz demeden çalışıyordum, kendim basıp kendim büyütüyordum. Elimde o dönemden kalmış yüzlerce neşredilmemiş fotoğraf vardır.

İkinci sebep benim fotoğraf çekme tarzımdı. Fotoğraf çektiğim sürece hep enstantaneler yakalamaya çalıştım. Canlı resimlere ilgi duyuyordum, mimikler, bir insanın konuşurken yüz hatlarının durumu, tartışma anları, grup içinde, sokakta, iş başında... Bu yüzden bir fotoğraf gerçeği yansıtıyorsa, doğalsa, yapmacık değilse, onu başarılı sayarım. Bir fotoğraf canlı bir resim olmalı. İnsanları kulaklarımla değil, gözlerimle tanırım, önce onları şeklen aklımda tutarım, bu huyum prensibime de uygun düşüyordu.

Baştan beri bu prensibi uyguladım, ama ancak pratiğimi yaparken bunun farkına vardım. 1930 ve 1950 yılları arasında benim fotoğrafçılığım körü körüneydi, fotoğraf çekmeyi seviyordum, hem bu işle ekmeğimi kazanmak zorundaydım (biraz da öğreniyordum.) Dünya Barış Örgütündeki çalışmalarım, benim için, fotoğrafçılık yolunda bir çeşit genel prova oldu. Çabuk ve kıvrak hareket etmek zorundaydım, toplantıların ve konferansların genel havasını yakalamak istiyordum; toplantıya katılan birinin bütün kişiliğini sergilediği anda, onun inanılır bir portresini yakalayabilmek için ona özgü pozunu iyi bilmem gerekirdi. Esas kastım bu olmaksızın, fotoğrafçılığımınla barışa hizmet ettim. Böylece sanatsal prensibe duygular da eklendi. Fotoğrafçılık bir amaç kazandı ve derin bir anlamı oldu. Benim yaşam gereksinimim olmuştu.

Beijing’te insanlar bu gereksinimi karşıladılar. Caddelerde bisikletimle avare dolaşırken birden durup kamerama basınca, önceleri şaşkın şaşkın bakınıyorlardı. Fakat sonradan bana alıştılar, bana hiç aldırmadan işlerine baktılar. İşte o tam Kamera-Anı’ydı! Pekin Operasında da öyle yaptım. Artistlerin fotoğraflarını, oyun sırasında, ön sıranın ortasından çektim (makyaj yaparken ve kostüm değiştirirken de çekim yaptım) –ama onlar ter içinde ve yorgunken, temsildeki rollerine göre poz vermeleri için zorlamadım, sıkmadım.

İlgimi çeken her şeyi yıllar boyunca tekrar tekrar görüntüledim: Caddeler, parklar, pazar yerleri, imparatorluk sarayı, Pekin Operası, Çin Tiyatrosu ve çocuklar, sokaktaki, yuvadaki, okuldaki çocuklar. Ve bir konuyu sadece bir defa çekmekle yetinmiyordum, 20’ye yakın bir seri resim çekiyor, sonra içlerinden bana en karakteristik, en canlı, en gerçek görüneni seçiyordum. Böylece Beijing’teki belli yerlerin yüzlerce fotoğrafı oluştu, örneğin eski istasyon binası.

Çin’de bu tarz fotoğrafçılığa alışılmamıştı. Birinin bir kooperatifte veya Sanat Akademisinde günlerce oturup insanların iş başındayken bir pozunu yakalamasını beklemesi olanaksız görülüyordu. Fotoğrafçılıkta yetişmek, doğadaki oluşum gibi yavaş bir iş – pratikte de duygu istiyor. Bu yüzden asla fotoğrafçılık dersi veremedim, çünkü duyguya bağlı işler öğretilemez. Her şey daima kendimin yaptığını birçok kere söyledim: Çekim, basım işi, büyütme. Teknik konulardaki becerimi Anna Riwkin’in atölyesinde elde ettim.

Ne var ki benim fotoğrafçılık inancım, Lao Sü’ninkiyle uyuşmuyordu. Lao, Sinhua’nın redaktörüydü ve benim resimlerimin seçimini o yapıyordu. O mutlaka, o zamanlar Sovyet dergilerinde görüldüğü gibi pozlu resimler istiyordu. İnsanlar her durumda mutlaka iyi giyimli olmalı ve öncelikle de gülümsemeliydiler. Yeşim taşını oymakta olan bir sanatkâr bu sırada gülümseyemez; tam tersine fotoğraf onun sarfettiği tüm o gayreti, içten gelen yoğun ilgiyi yansıtmalı. İşçilerin ve-

ya çocukların oyun sırasında veya ders dinlerken yüzlerindeki bu ciddiyet Lao'ya göre yeterli "İyimserlikte" değildi. Ben de tam aksine inanıyordum (hâlâ da inanırım), asıl bu fotoğraflar, yeni Çin'i yaratma arzusunun iyimserliğini gösteriyordu. Benim Çin Tıbbı hakkında yaptığım bir dizi çekimde de tamamen ayrı düşüncedeydik. Lao Sü, insanlar elle çalışıyor diye diziye reddetti. Hem gülünç hem üzücüydü. Fakat ben çizgimi değiştirmedim, Şefim Şi Şaohua da beni destekledi. Onunla çok iyi anlaşıyorduk. Beni, her şeyi, hatta "gerici" motifleri bile çekmem için teşvik ediyordu. Gelecekte, artık bu tutuculuklar ortadan kalkınca o fotoğraflar çok önem kazanacaktı. Şef haklıymış. 30 yıl sonra, şimdi onun sözünü dinlediğim için seviniyorum. İnsanlar, onlara fotoğraflarını verdiğim zaman, sevinçle, örneğin överek ve anlayışla teşekkürlerini bildiriyorlardı.

Emi de arkası kesilmeyen hastalıklar ve depresyonlara sebep olan sıkıntılar çekiyordu. Onu eleştiren, iftira atan, ayağına çelme takan insanlar vardı. Ben bunlara isyan ediyordum. Emi, zayıf bünyesine rağmen çok çalışıyordu, evimizde hep yabancı konuklar bulunuyordu – barış hareketinden arkadaşlar, Sovyet yazarları ve diğer tanıdıklar. Emi yazıyor ve çeviri yapıyordu, politik kuruluşlarda ve parti toplantısında yer alıyordu. Ben ona devamlı, gerçek dostlarının –Çinli ve yabancı– onu ne kadar çok sevdiklerini hatırlatmak zorunda kalıyordum. Beijing'te Rewi Alley'le aynı evde kızları Paz ile oturan Venturelli'ler, Emi'ye Güney Amerikalı dostlarının hep Emi'den haber sorduklarını anlatıyorlardı.

O yıl, yabancılar için İngilizce öğrenim yapan politika kursları açıldı. Kurul iki ayda bir toplanıyordu. Bunun dışında dört beş kişi bir araya gelip çalışıyor ve haftada bir dönüşümlü olarak birimizin evinde buluşuyorduk. Ben, Nan Green, Sid Shapiro, Israel Epstein ile aynı gruptaydım. Bütün yabancı uzmanlar arasında en iyi Nan Green ile arkadaşım. Bu İngiliz kadını benden on yaş büyüktü. Kocas Ted Brake, *Daily*

Worker'in muhabiriydi. Bu şekilde sonunda ben de teorik olarak politikaya yakınlaşmaya zorlandım. Dünyadaki ve Çin'deki günlük politik olayları tartışıyorduk, politik broşürler okuyorduk, Çu Enlay'ın ve diğerlerinin sözlerini inceliyorduk. Bizim grupta herhalde vicdanına ve duygularına göre yaşayan bir tek ben vardım ve temelde öyle olmayı da sürdürdüm.

14 Ocak 1956 günü bütün Beijing bayram ediyordu. "Borazanlı, trampetli, bayraklı gösteriler. Küçük kapitalistlerin sosyalleştirilmesi. Havai fişekli bir devrim." Küçük işletme sahipleri, devletle birleşmenin kendileri için daha yararlı olacağı kavramışlardı. Sermayelerini bırakmayacaklardı, fabrika ya da işletmelerinde yönetici olarak kalacak, kazanca belli bir yüzdeyle ortak olacaklardı. Ertesi günü Tiananmen Meydanında Mao Zedung'un da katıldığı bir tören düzenlendi. Çinlileri ve bugüne kadar bilincimin sadece yüzeyinde kalan her şeyi daha iyi anlamam için, iki aylık politik eğitimin çok faydası olmuştu. "Mao Zedung'un *Pratik Üzerine* yazılarını konu aldık. Ben onu okumadım ve pek az anlıyorum, fakat Nan ve Sid arasında geçen konuşmaları dikkatle izliyorum. Çok az politik ve felsefi eser okumuş olmam ne ayıp. Büyük şeyler oluyor: Çin'de on iki yıllık tarım planı, Çu Enlay'ın aydınların rolü hakkındaki sözleri... Sonra, Sovyet Komünist Partisi'nin 20. kuruluş yıldönümünde, Kruşçev'in, Mikoyan'ın, Soslov'un açıkça Stalin'i ve son 20 yılı eleştiren ve kolektif bir önderlik olmadığım, aksine kişiye tapınmanın önplana çıkarıldığı anlatan önemli konuşmaları üzerinde konuşmalar yaptık...

28 Mart'ta bizim öğrenci grubu yeniden Kruşçev'in 20. Parti Kongresinde yaptığı konuşmayı tartıştı. Artık izlemelerde, mahkemelerde, cinayetlerde Stalin'in parmağının olduğunun açıkça söylenmesi bizi sevindiriyordu. Bana nihayet bir çıbandeşilip patlatılmış gibi geliyordu. Bunun üzerine Troçki'nin dul eşi Kruşçev'e mektup yazıp kocasının siyasi itibarının iadesini istedi. (Üstelik Arnold Zweig'ın da katıldığı bir

görüş.) Ayrıca kişisel diktatörlük ve demokratik merkezîyetçilik üzerine de tartışmalar yaptık.

Daha o akşam Emi bana çok ilginç şeyler anlattı. Bütün bir gece *Cankao Siao* isimli, herkesin okumasına izin verilmeyen ve tüm Batı basınının Stalin konusuna değinen yazılarına yer veren gazeteyi okumuştı. Gazeteye göre Kruşçev, partinin 20. Kongresi için son yirmi yılın bilmecesini çözecek gizli bir rapor hazırlamıştı. Rapora göre Merkez Komitesi içinde bile hiç kimse Stalin'e karşı çıkmaya cesaret edememişti. Herkes ondan korkuyordu. Kendisini rahatsız eden herkesi kenara itebilirdi. "Neler yaptığını düşünmek bile korkunç. Öte yandan nihayet her şeyin ortaya çıktığını bilmek insanı ferahlatıyor."

İlya Ehrenburg 1954-1956 yılları arasında basılan *Tauwetter* isimli romanını bana kendi eliyle armağan etmişti, bu kitapta o zamana kadar Stalin hakkında kimsenin açıkça söylemeye cesaret edemeyeceği şeyleri yazmıştı. 1961'de Bodo Uhse ile yaptığı bir konuşmada, Kruşçev'in, Stalin'in suçlarının daha yüzde birini bile açıklamadığını söylemişti. Bu olaylar karşısında Çin "Proletarya Diktatörlüğünün Tarihsel Deneyimi" başlığı altında bir makale yayınlayarak putlaştırmayı şiddetle reddetti. Yılın sonuna doğru bir makale daha yayınlandı- "Proletarya Diktatörlüğünün Tarihsel Deneyiminden Daha Fazlası"- bu makalede Stalin "hak ettiği" eleştiriye uğruyordu ve sonunda şöyle bir yargıya varılıyordu: Stalin'in faydaları zararından daha çoktu, oysa bugün de bildiğimiz gibi bu çok yanlış bir değerlendirmeydi.

Çevremdeki tartışma sonucu Stalin'in bir diktatör olduğuna iyice inandığım zaman, aklım karmakarışık oldu. Kruşçev'in, Stalin'in görüntüsünü yıkma biçimi hiç de yeterince etkili olmamıştı. Günlük tuttuğum deftere şöyle yazmışım: "Hâlâ idealleri görüyorlar. Ben de, grubumdaki Amerikalılarla, İngilizlerin 30'lu yıllardaki Sovyetler Birliği hakkında hiçbir şey bilmediklerini düşünüyorum."

Bu arada Çin'de "100 Çiçek" açıyordu. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi propaganda bölüm başkanı Lu Dingyi, partinin sanat, edebiyat ve bilim politikasını açıkladı ve entelektüellere çağrıda bulundu: *100 Çiçek Açsın, 100 Fikir Yarışsın!* Mao'nun *Çelişki Üzerine* isimli broşüründe toplanan makaleler tam o sırada yayınlanmıştı.

Benim işlerim de gelişip büyüyordu. Dış ticaret için moda resimleri ve sık sık da Sanat Akademisine giderek resim ve heykel sınıflarında fotoğraf çekiyordum. Fakat en çok tiyatroya tutkundum. 3-29 Mart arasında Tiankiao Tiyatrosunda yapılan tiyatro festivaline yabancılar da davet edilmişti. Çok sayıda yeni Çin eserini görüntüledim, hepsi de oldukça sıradan, hatta kötü oyunlardı. Geceleri hemen filmleri banyo ediyor, Sinhua'ya göstermek üzere altı-dokuz büyültüyordum. Ayrıca Pekin Operası fotoğraflarım da çekmeyi sürdürüyordum, bu arada Moğol Operası *San Cao Şan'ı* (Üç Dağ) da görüntüledim. Deneysel Tiyatronun rejisörü olan bayan arkadaşım Sun Veiş, Emi ile beni *Romeo ve Juliet* ile Goldoni'nin *İki Efendinin Uşağı* oyunlarına davet etti.

Planlarımı fazlasıyla uygulamaya geçirdiğim 1956 yılının ilk yarısında bazı başarılar da elde etim: *Şeftali Çiçekleri*, *Ljubov Yarovaya* ve *İki Efendinin Uşağı* gibi oyunlarda çektiğim bütün fotoğrafları tiyatro enstitüsü çok beğendiği için Sinhua'dan hepsini satın aldı. New World Press'in çalışanları, Rewi Alley ile Pekin Operası üzerine yapacağımız kitap için çektiğim 200 fotoğrafı seçtiler. Sonra Haziranda Bodo ile birlikte çalıştığımız Pekin Resimli Kitabının 25 nüshası bana geldi. Mutluluktan uçuyordum.

Tibet'e yolculuk kolay iş değildi. 1955'te yabancı gazeteci delegelerin ilk grubu gerçi ülkeyi gezmişti ama, orası hâlâ gizemli bir bölgeydi. Ben de bir hükümet temsilcisiyle gidebilirdim, fakat çalışırken bağımsız olabilmek için Bodo ile gitmeyi

istiyordum. Bodo'nun da gelebilmesi için, onun bu işle doğrudan ilgili biri tarafından davet edilmesi gerekiyordu. Kime başvurabilirdim? Biraz düşündükten sonra aklıma Emi'nin eski arkadaşı Cao Yiming geldi. Bürosuna gidip ricamı söyledim. Herhangi bir bahane ileri sürmeksizin Cao Yiming çok olumlu davrandı. Yabancı yazarların Tibet'e ilgi duymasım sevinçle karşıladığını ve Bodo'ya yardıma hazır olduğunu bildirdi.

Hemen Bodo'ya ve yayınevine mektup yazdım. Dr. Beyer gelişmeden memnundu ve bana bir ön anlaşma yolladı. Bodo'dan hiç ses çıkmadı. Peşpeşe mektuplar yolladım – hiç cevap yok. Dr. Beyer de ondan kesin bir cevap alamamıştı. Çaresizlik içinde Else Wolf'tan Bodo ile görüşmesini rica ettim. O bunu yapmak istemediğini ve benim Bodo'ya bağlı kalmamamı yazdı. Tam o sırada Friedrich Wolf'un çok değer verdiği Harald Hauser Beijing'e gelmiş bulunuyordu, Else ona başvurmamı öğütlüyordu.

Hauser'i otelinde ziyaret ettim ve utana sıkıla, benimle birlikte Tibet'e gelmek isteyip istemeyeceğini sordum. Önce iyi anlamadığını sandı: "Ne, Tibet'e mi? Bu benim gençlik hayalimdir." Sadece eşi Gisela'nın da birlikte gelmesini şart koşuyordu. Cao Yiming hepsine razı oldu. Harald'ın Berlin'e dönüşünden sonra orada da her şey yolunda gitti. Dr. Beyer bana, Bodo'nun bir Hindistan Gezisi yüzünden işi kabul etmediğini söyledi. (Bodo oraya hiç gitmedi.) Bodo bana hiçbir açıklama yapmadı. Bu sır ancak Aralık ayında Berlin'de açığa çıkacaktı.

Temmuz sonunda Harald ile Gisela'yı Beijing'te karşıladım. Harald benimle yaşıtı, Gisela 15 yaş küçüktü. Yeni yol arkadaşlarımı Emi de beğendi onlarla birlikte bu geziyi yapacağım için sevindi. Yola çıkamamdan az önce Pekin Operası resimli kitabımdan 500 yen tutarında bir avans geldi. Sonradan bu paranın Tibet'te çok işime yarayacağı anlaşıldı.

Dünyanın Çatısı Tibet'e Çıkış

Tibet öteden beri Çin'in bir parçasıdır; tıpkı diğer ulusal azınlıklar gibi Tibetliler de Çinli bir ulusal azınlıktır. Tibet, 1950-51'de Tayvan ile birlikte kurtarılan son eyalettir. Kurtuluş ordusu başlıca Han-Çinlilerinden oluşuyordu ama aralarında Tibetliler de vardı. 1951'de Beijing merkezi hükümetiyle Lhasa arasında bir barış antlaşması imzalandı. Mao Zedung'un politikası Tibetlilere yardım etmeyi fakat onların iç işlerine karışmamayı amaçlıyordu.

Tibet'te ruhani başkan olarak 14. Dalay Lama ve Tibet Lamaizminin ikinci yüce varlığı olan Pançen Lama idaresinde bir rahipler devleti vardı. 1951'e kadar Tibet'te kölelik vardı ve halk aristokratların, mülk sahiplerinin, soylu Lamaların baskısı altındaydı. Nehir ve göl olarak ülkede bol su olduğu halde, halk sadece belli günlerde yıkanma iznine sahipti. Buna karşı gelenler ağır cezalara çarptırılıyordu. Köleler eziyete uğrar, dövülür, öldürülür, kimsenin gıkı bile çıkmazdı. Efendilerin izni olmadan köleler evlenemezlerdi. Halkı ezen daha bir yığın sayısız yasa vardı. Bunların hepsi 1951'de sona ermeliydi, fakat herhalde bu öyle birdenbire oluşturulamadı.

Çin hükümeti tarafından finanse edilen gezimiz, Beijing'te 7 Ağustos'ta başladı ve 15 Ekim 1956'da dönüşümüze kadar sürdü. Kültür Devrimi sırasında eleştiriye uğrayan bu cömertçe davranışla Çin politikasının dünya kamuoyunda anlaşılması sağlanmak istenmişti herhalde. Zaten o güne kadar kimseye Tibet'te serbestçe gezip dolaşma izni verilmemişti. Şimdi 30 yıl geride kalan bu olayı, hayatımın en büyük serüvenini, o sırada tuttuğum günlüklerin yardımıyla etraflıca anlatacağım.

"Sian'da yemek yedik. (1944'te Guomindang kışlasında

esir olduğum günleri acı acı hatırladım.) Lançou'da bizleri Barış Komitesinin, Yazarlar Birliğinin ve Kültür Organizasyonunun temsilcileri karşıladılar ve modern bir otele götürdüler. Her birimize iki odalı, banyolu, büyük dolaplı, harika bir dağ manzarası gören daireler verildi. Masanın üzerinde bir kase içinde kavun ve karpuz bırakılmıştı. Kendimizi şeref misafiri gibi hissettik...

Birkaç gün Lançou'da kaldık, çevreyi gezdik, bir ordu mağazasından sıcak tutacak giyecekler, eldiven, kürk başlık, müflonlu kıyafetler, kürk paltolar ve sağlam ayakkabılar aldık. 12 Ağustos Pazar günü Lançou'dan Sining'e doğru yola çıktık.

"Son bir okulu gezdiğimiz köprü başında kadar herkes bizi geçirmeye geldi. Nihayet saat onda yola çıkıldı: 27 askerle bir kamyon ve bir top (her ihtimale karşı), genç askeri doktoru, tercüman Çeng Ciarui'yi ve komutanı taşıyan bir araba. İkinci arabada da biz üçümüz vardık. Aşçı da kamyondaydı. Sining'de gene güzel bir otele yerleştik ve gene çeşitli meyveler ikram edildi.

Ertesi gün ünlü Tibet manastırı Ta'er Si'ye (Kumbun) gittik, Sining'ten 20 kilometre uzaktaydı, dağların, tarlaların, bulutların uzandığı iki yanı ağaçlıklı bir şosede yol aldık. "Birden kendimizi manastırın önünde bulduk, geniş bir plato yaldızlı damlar, pagodlar, mabetler. Yılda 40 gün kadınların manastıra girmesi yasaktı ve şimdi tam da o zamandı. Bizi karşılayan Lama, çok uzaktan geldiğimiz için bir ayrıcalık yapacağını söyledi; bir gün önceden bu günahlarının affedilmesi için dua etmişler. İç kısma girdik. Her tarafta, Buda'nın önünde eğilen veya yere kapanan genç, yaşlı bir sürü Lama dolaşıyordu. Üzerine dini vecizeler işlenmiş halılarla kaplı şahane güzellikte yatak odaları. Dağa doğru tırmandık, kurtuluştan önce Pançen Lama'nın altı yıl kaldığı yeri gördüm. Mabetlerin içinde Yak yağından kandiller yanıyordu. Bir kandil bir günde yarım kilo yağ yakıyordu. Bronz taslar içindeki bu kandillerin sayısı yüzlerceydi..."

14 Ağustos Salı günü sabah saat sekizde yola çıktık. "Yokuş çıkıyoruz. Manzara yemyeşil, dağlar yüce, uzaklarda karlı dağ tepeleri görüyoruz; sonra tekrar Sarı Irmak (Huanghe) boyunca ilerliyorduk. 50 kilometre kadar gidince bir yamaçla karşılaşyoruz. Irmak taşmış, köprü kamyonu çekemeyecek kadar zayıf. Bir kilometre kadar önümüzde kamyonlar duruyor, ilerleyemiyorlar. Biz de durup bekliyoruz. Ortalıkta seller gidiyor. Halk ve üstleri başları perişan, yarı çıplak çamurlara bulanmış, ama sağlıklı görünen çocuklar bizi seyrediyorlar. Askerler: 'Sekiz dokuz sene sonra bunlardan iyi asker olur. Kuvvetli ve dayanıklılar' diyorlar. Bekliyoruz, bekliyoruz. Sonra kaplumbağa hızıyla ilerliyoruz. Devamlı duraklıyoruz, sonunda bize geriye Sining'e dönmemiz gerektiği söyleniyor. Kamyonun biri değiştirilecekmiş. Haydi bakalım geriye..."

İki gün sonra yeniden yola çıkıyoruz. "Tıpkı önceki gibi 70 kilometrelik yol. Öğleden sonra Kukunor Gölü (Kingshai Gölü) önümüze çıkıyor. Göğe asılmış gibi duran ve dağlara gölgesi vuran bulutlar altında göl koyu mavi. Saatlerce göl kıyısında ilerliyoruz. Gölün ortasında bir ada var, orada yaşayan rahipler yılda bir kere, göl buz tuttuğu zaman kıyıya gelip yiyeceklerini alırlarmış... Akşam saat yediye doğru, geceyi geçireceğimiz konaklama yerine geliyoruz. Harald gölde yıkanmamız için ısrar ediyor. Çinlilerin korkulu bakışları altında, yıkanan Yak'lar yüzünden çamur haline gelmiş gölün kıyısına iniyoruz. Açık vermemek için dişlerimizi sıkarak gölün mavi ve berrak sularına doğru yüzüyoruz."

Çok değişik tipte insanlar gördük: Geleneksel giysileri içinde Moğollar ve Tibetliler. Tibetliler –Han Çinlilerinden farklı olarak– sevimli, candan, samimi, neşeli, mimikleri anlamlı, dansı seven insanlar. Gezimiz sırasında, 1951'den önce asla mümkün olamayacak şekilde, eski kölelerle konuşabildik ve resimlerini çektik. Ondan sonraki Pazar günü 18 Ağustos'ta Ge Ermo'ya geldik; çölde 1000 kadar insanın yaşadığı

bir çadır-kent. (Bugün Ge Ermo, özellikle tuz üretilen bir endüstri merkezi.) Taştan yeni yapılmış bir binada oda bulduk – o zamana kadar hep çadırlarda kalmıştık– yıkanma yerleri de vardı. Son derece sıcak ve kumlu bir ortamdı ama güzeldi.

"İlk buzula yaklaşıyoruz. Pusula 4700 metre yükseklik ve Tibet hududuna kadar 458 kilometre gösteriyor. Yüksek plato çepeçevre buzullar ve karlı dağlarla kaplı. Yükseklik üçümüzün de hoşuna gidiyor."

Yollarda hayvanlara rastladık. "Tilkiler, geyikler, acayip tarla fareleri, gelincikler – hiçbirisi de ürkmüyordu, çünkü burada hayvanlar öldürülemezdi. Havada kartallar. Çadırli bir konak yerinin adı Venkuan (suyu sıcak olan kaynak burada da var). Yüksekliğe rağmen her türlü ot ve bitki yetişiyor. Venkuan'dan sonra yol dikleşiyor. Karlarla süslenmiş buzullar geliyor, önlük takmış, masa örtüsü konmuş gibi, güneşte pırıl pırıl parlıyorlar. Öğleden sonra saat dörde doğru Tang Gulaşan Geçidine ulaşıyoruz, yükseklik 5417 metre.

Yol öylece buzullar ve rengarenk dağlar arasından uzanıyor, dere kenarlarından geçiyor, arka planda şahane bulutlu bir manzara. Öyle bir yere geldik ki, insan orada gerçekten dünyanın küre şeklinde olduğunu hissediyor. Dünyamn çatısı üzerindeyiz. Güneş buzulların arkasından batıyor. Birden yağmur ve doludan geçiriyoruz, arkasından kar. Karanlık basmadan önce çobanlarıyla birlikte ilk Yak sürüleri ortaya çıkıyor. Tibet'teyiz."

Grubumuzdan pek çok kişi yükseklik hastalığına tutuldu. Manzara burada da harika ve hava çılgınlığı aynen devam ediyor: Yağmur, dolu derken birden güneş çıkıyor. 24 Ağustos akşamı saat sekizde sağanak yağmur altında, Tibet'te büyük bir askeri konaklama yeri olan Heihe'ye geliyoruz. Yerel parti sekreteri bizi karşılayıp çay ikram ediyor, sonra odalarımızı gösteriyorlar. Daha sonra ise gideceğimiz yolun geçit vermediğini ve yola devam edemeyeceğimizi öğreniyoruz. Hastalarla birlikte halimiz ne olacak?

"25 Ağustos, Pazar: Şoförler boykot ediyor, gitmek istemiyorlar. Önce yol kötü, sonra benzin yok, daha sonra da her tarafta haydutlar dolu diye söylenip duruyorlar. Ben dayatıyorum, onları harekete zorluyorum. Hastaların vadiye ulaştırılması gerek. Saat onda yola çıkılıyor. Üzerinde top bulunan kamyon önde! Sürünür gibi gidiyoruz, saatte iki kilometre. Pencereden şahane görüntüler. Sık sık duruyoruz, çobanlar, sürüler –tablo gibi güzel ama çok pis. Büyük arabalar ikide bir küçük arabaları derelerin içinden çekip çıkarmak zorunda kalıyor. Çok dik yokuşlarda, inip yürüyoruz. Biz üçümüz çok keyifliyiz. Karanlık basarken Tibet aristokratlarının uzun beyaz evlerinin önünden, önlerinde dua bayrakları asılı kulübelerin önünden geçiyoruz."

Lhasa'dan önceki bir konak yerinde, askerlerle vedalaştık, onlar buradan Lançou'ya döneceklerdi, resimler çekildi. Askerlerden biri bizim özel korumamızdı; Gisela ile ben gece vakti tuvalet için, çadırlardan epeyce uzak olan yere giderken bizimle geliyordu. Son derece genç, hoş bir çocuktü. Ona "Tavşan asker" adını takmıştık. Çünkü kürk başlığının kulaklıkları tıpkı tavşan kulağına benziyordu. Akşam vakti Lhasa'ya ulaştık. Tam önümüzde Potala belirdi –ne anlatılmaz bir görünüş– bir köyün orta yerinde bir saray. "Doğru Potala'nın karşısındaki otele gidiyoruz. Odalarımızda koca bir halı, karyola, yazı masası, koltuklar, lavabo, çay, sigara, mürekkep hepsi var." Şimdi Lançou'dan 2015 kilometre uzakta ve 3600 metre yüksekte bulunuyoruz. Otomobil yolcuğu toplam on iki gün sürdü.

"... Arabayla şehre gidiyoruz, küçük pis bir kasaba, insanlar çamur içinde, ikişer katlı, küçük pencerele evler, çoğunda cam yok, ama önlerinde hep çiçek dolu. Sokakta satış yapılıyor, Tibet başlıkları, halılar, lastik çizmeler, bir sürü ıvr zıvır, yiyeceklerin üstü, öldürmek yasak olduğu için sineklerle kaplı. Satıcılar yerlere oturmuşlar, yerler çamur, halk bize güleç yüzle bakıyor. Lhasa ırmağında çocuklar yüzerken kadın-

lar çamaşır yıkıyor. Akşam şölen var. Şehrin ileri gelenleri –parti sekreteri, generaller– davet veriyor. Gisela ile ben içkiyi fazla kaçırıyoruz, burada ortam, Çin’de şimdiye kadar hiç görmediğim kadar rahat, herkes hoş, sevecen, özellikle bir yoldaşla genç bir general. (Biz ona Bebek–General adını taktık, öylesine gençti.) Sonunda general son şarap damlasını Gisela ile benim boğazımıza döktü. Çinliler de adamakıllı sarhoş oldular. (Sadece Harald içki de sigara da içmiyordu.)

Ertesi gün yeniden kentin içinde dolaştık, dükkanlara baktık, küçük ve ilkeldiler, ama içleri eşya doluydu –ipekli Hint kumaşları, Avustralya yünleri, Amerikan ruj ve kremleri, İsviçre saatleri, neskafeler, çikolatalar. Gümrük alınmadığı için hepsi de çok ucuzdu. Yanımdaki 500 yen gerçekten bir hazineydi. İnsanlar çevremizi sardılar. Üstelik Tibet’in özel bir parası da vardı –kocaman gümüş dolarlar– paramızı onlarla değiştirdik. Korumalarımız kamyonu kadar bir yığın torba taşıdılar.

Ağustos sonunda Potala Sarayım gezdik. Daha önce hiç bu derece görkemli güzellikte, bu derece ürperti veren görkemli ve ortaçağ özelliğinde bir yer görmemiştim. Her taraf pırlı pırlı altındı, altın taşlar içinde kilolarca yağ yamyordu, korku veren karanlık odalar Buda heykelleriyle doluydu, onların ve lahitlerin üzerinde baş büyüklüğünde değerli taşlar vardı. Her şeyin ötesinde, yanan yağların çıkardığı koku –mide bulandırıyor. Lamalar bizi dostça karşıladılar, resimlerinin çekilmesini kabul ettiler.

"Pazar, 2 Eylül: İki soylu aileye gidiyoruz. Birinci çift, erkek 42, kadın 31 yaşında, beş çocuk, üçü yaşayan Buda’lardan. En küçüğü, altı yaşında, sarı ipek bir kıyafet giymiş, manastırdan evine yeni dönmüş. Ana baba çok şık, erkeğin üzerinde gri renkli ipek bir elbise var, kırmızı bir kurdeleyle örülmüş saçları başının üzerinde toplanmış, üzeri kıymetli taşlarla süslü bir altın tokayla tutturulmuş, kadın biraz tombul, dostça gülümsüyor. Çay ve bir sürü tatlı ikram ediliyor.

Erkek, komünistlerden korktuğunu ama, şimdi onların iyi olduğunu gördüğünü söylüyor. [Tam olarak ona inanmadık. Üç yıl sonra onun Tibet'in en zengin ve en acımasız toprak sahiplerinden birini olduğunu duydum.]

İkinci aile: Erkek 78 yaşında, Tibet'in en zengin adamı, geçmişte hareketli bir yaşamı olmuş. Karısı yaşlı ve hoş bir hanımı, Özbeklere benziyor. Alçak bir masanın çevresinde şilteler üzerinde oturuyoruz. Etrafta Buda heykellerinin önünde lambalar yanıyor; yanlarında Mao Zedung'un, Çu En-lay'ın, Liu Şaoşi ve Çu Teh'in portreleri duruyor. Ev sahibimiz 13. Dalay Lama'nın hayatını kurtarmış, onunla birlikte Moğolistan'a, Beijing'e ve sonra da Hindistan'a kaçmış. Karşılığında büyük servete kavuşmuş. Bize evini gezdirdi; bir odada hatıra eşyalar, heykelcikler, kudümler, lambalar –hepsi de altın yaldızlı– bulunuyordu; sonra bahçeyi gezdik, serayı ve sebze bahçesini gördük."

Aynı gün 77 yaşındaki Tibetli şair Ca Çu A Vang Lo Sang ile karşılaştık, soylu bir ailedendi ve altı yaşında Yaşayan Buda seçilmişti. O da 13. Lama ile birlikte Moğolistan'a ve Beijing'e gitmiş ve sonradan Lama onu Budizm konusundaki bilgisi yüzünden Hindistan'a çağırmıştı. 47 yaşında iken 16 yaşında bir kıza aşık olmuş ve dört yıl boyunca gizli ilişkisini saklayabilmişti. Bu iş meydana çıkınca ya kadını ya manastırı seçmesi gerekiyordu. Aşkı büyük olduğundan karısını seçmiş ve bütün mevkilerini bırakmış; malları elinden alınmış. Karı-koca ders vererek kazandıkları parayla kıt kanaat geçinmişler. Sonradan Beijing hükümeti onu kabul etti, rütbe ve onurunu iade etti. Beş çocukları oldu, dört kız bir erkek. Kendini yaşayan Buda olarak hissetmiyordu, aksine o bir bilgin, şair, yazar ve çevirmendi –hoş ve zarif, tamamen olağanüstü bir insandı. Bize hayatını anlatırken, onun bir dizi fotoğrafını çektim.

"Çarşamba, 5 Eylül: Lhasa'daki en büyük manastır olan, dağların arasındaki Çebong'a (Drepung) gidiyoruz. En gerici

manastırmış. Gisela ile ben dağa yaya olarak tırmanmak isteyince Çeng Ciarui sertçe söylendi: 'Kraliçelerin arabayla gitmesi gerekir.' Gerçi yukarı vardığımız zaman hemen köleye dönüştük: Lama'lar bize hiç önem vermediler. Harald, usul gereği 'Hata' denen beyaz ipek şalı ve hediye olarak iki vazoyla iki elbiselik kumaşı takdim etti. Kırmızı tunikler giyinmiş üç Lama bize yol gösteriyorlardı; önlerinde, omuzlarında garip araçlar taşıyan iki oğlan çocuk yürüyordu. Karanlık dehlizlerden, dönemeçli merdivenlerden, biçimsiz yerlerden geçtik, nefes nefese üzerinde altın yaldızlı eşyalar, iki ceylan, ortada büyük bir altın tekerlek bulunan bir dama tırmandık. Hep yukarı çıkıyorduk. Nihayet uzak ufukları gören bir yere geldik.

Manastır büyükleri tarafından kabul edilişimizde, Gisela ile benim de masaya oturmamıza izin verildi. Görüşmeler bir saat sürdü. Bu vesileyle manastırda 7700 rahibin yaşadığını öğrendim. Oradan ayrılmadan önce, Dalay Lama'nın yılda bir kere üç gün oturduğu odaları gezdirdiler. Sonra dışarı çıkarıldık, yanı başımda kırmızılar giyinmiş bir Lama yürüyordu, dakika başı birbirimize nazıkçe gülümsüyorduk. Bir şeyi beğenince, avuç içi açılarak elin gösterilmesi gerektiği bize öğretilmişti. Ben de Lama'ya avcumun içini gösteriyordum.

Sonunda dönerken hiç akla gelmedik bir şey oldu: Dönüş yapan şoför birden önüne çıkan bir köpeği ezdi. Korktuk; Lamaların yüzleri buz gibi taş kesti, veda gülücüğü falan yok artık – şaşkınlık içinde yola çıkıyoruz. Bu tipik bir olaydı: Kölelerini dövüyorlar, eziyet ediyorlar, öldürebiliyorlardı – ama bir sineğin kılına bile zarar verilemiyordu.

"Perşembe, 6 Eylül: Lama Tıp Okuluna giderken Potala önünde birikmiş bir insan kalabalığı görüyoruz. Havaalanı inşaatında çalışıp bitirmiş olan kadın-erkek işçiler, yeni bir yol inşaatında çalışmak üzere iken Dalay Lama'nın kendilerini takdis etmesi için gösteri yapıyorlar. Hepsinin resimlerini çekiyorum. Sonra okula dönüyoruz. Bizi 57 yaşında bir Lama

olan müdür karşılıyor. En yüksek çatıya çıkıyoruz, oradan bütün Lhasa görünüyor. Başımızın üzerinde akbabalar uçuşuyor.

Buda heykelleriyle dolu bir oda görüyorum, içeride Lamlar, ellerinde ucuna kamçı takılmış sopalarla, bir gonga vurarak dua ediyorlar. Bana gülümsüyor ve birbirleriyle fısıldaşıyorlar. Sonradan buranın bir derslane olduğu anlaşıyor, dersler de tamamen duadan ibaret. Müdür, pek çok tedavi çeşidi bildiklerini söylüyor. Hasta yaşadığı sürece, sağlığı için dua ediliyor; ölünce ruhun selameti için dua ediliyor. Çinlilerin iğne kürü de var. İğneleri görme isteğimiz üzerine, küçük bir bıçak gösterilince şok oluyoruz. Bununla insanın bir yerinden derisi çiziliyor, akan kanla birlikte kötü ruhun vücuttan çıkacağına inanılıyor. Lhasa Halk Hastanesinden de Çinli doktorlar oraya geliyor ve her yıl dört Lama öğrenci de öğrenim için Halk Hastanesine gönderiliyormuş. Her zamanki gibi gene yiyeceklerin bulunduğu bir masaya oturuyoruz. Bize Tibet sütlü çayını, tuz ve yak tereyağı ikram ediyorlar, içmemeyi bir biçimde başarıyoruz.

Cuma, 7 Eylül: Saat yarımında Dalay Lama'nın Norbulinka'daki yazlık sarayındayız. Girişte bekliyoruz, çünkü orta kapıdan Dalay Lama'nın yanında bir tören için bulunan soylular ve Lamalar dışarı çıkıyorlar. Sonra araba bahçeye giriyor, çiçeklerle çevrili bir pavyona götürülüyoruz. Orada bizi Dalay Lama'nın ağabeyi olan Lobsang Samten karşılıyor, zeki görünen genç bir adam, bizimle rahat konuşuyor ve fotoğrafının çekilmesine ses çıkarmıyor. Saat ikide Dalay Lama bizi kabul edecek. Tepede altın kuleleri bulunan küçük bir evin dik merdivenlerini tırmanıyoruz, güzel bir odaya giriyoruz, pencereler yüksek, yerler parke ve halılarla kaplı, cilalı dolaplar ve alçak koltuklar. Genç ve hoş bir adam olan Dalay ellerimizi sıkarak bizi karşılıyor. Harald ona sorular soruyor; Dalay hemen ve zekice cevap veriyor. Marksizmi iyi öğrenmişe benziyor. Ben kişisel olarak onun bizden yana olduğunu sa-

ıyorum. Sık sık, kurnaz kurnaz gülümsüyor, fotoğraflarında görüldüğünden daha alımlı. Bir köşede yaşlıca bir Lama oturuyor ve delikanlının sözlerine dikkat ediyor, ama cevaplarından memnun olduğu belli. O, Dalay'ın yanındaki dış politikayla ilgili konulardan sorumlu görevli."

Ben yığınla resim çektiğim sırada, Harald ile Dalay'ın konuşmaları Dalay'ın Hindistan'a kaçış söylentileri, Kızıl Ordu'nun girişinden sonra Tibet'teki değişiklikler ve ülkenin geleceği konularına kaydı. Harald bu kısmı bizim Tibet kitabımızda şöyle anlatıyor:

"Görüşmemize başladıktan az sonra sözü fazla uzatmadan hemen içimde sakladığım soruyu sordum. Acaba, Çin ordusu Tibet'e girdiğinden beri bazı ülkelerde hakkında çıkan, çelişkilerle dolu türlü dedikodudan Dalay Lama'nın haberi var mıydı? Hiç duraksamadan ve belli ki düşünmeden, fakat aynı zamanda pek hoşlanmadığım hissettirerek 14. Dalay Lama cevap verdi: 'Ben böyle şeyleri çok ender duyarım. Hakkımda asılsız, tahmine dayanan ve bana atfedilen birtakım olayların açıklanmasına ilgi duyabilenlerin ne yapmak istediklerini anlamakta güçlük çektiğimi itiraf etmeliyim. Bazı kitap ve gazetelerde hayatım hakkında gerçektışı şeyler yazıldığı bana bildirildi. Birisi, Çin ordusu gelmeden önce benim Hindistan'a kaçtığımı yazmış. Doğru haber almak isteyen biri, kolaylıkla, benim Hindistan'da değil, Hindistan'ın kuzeyinde, Güney Tibet'te olduğumu öğrenebilirdi. Mesafelerin uzaklığı dolayısıyla gerçeğe uygun haber ulaştırmanın zorlukları, aslı olmayan iddiaların ömrünü uzatır, bunu anlarım. Ama yakında durum değişecek: Artık Tibet'te kilometrelerce otoyol var. Yakında uçak seferi başlayacak. Demiryolları ülkeyi saracak. Telefon bağlantısı kuruldu, telgraf uzak yerleri birbirine yakınlaştırıyor. Artık gerçektışı şeyler uydurmak o kadar kolay olmayacak.'

Daha sonra, Dalay Lama bana Almanya hakkında bir dolu soru yöneltti, sonra da ben onun dikkatini Pekin Çinlilerinin

dünya görüşüyle Budizmin dini felsefesi arasındaki temel zıtlıklar üzerine çektim. Ve hemen cevap verdi: 'İnsan olmak, öğrenmek demektir. İyi insan, iyiyi kabule hazırdır. Adalet iyidir. Budizmin içinde vardır. Buraya kadar –ki bu da epeyce bir mesafe– bir zıtlık yok. Son yıllarda ben, çok şey öğrendim ve daha öğrenecek çok şey olduğuna eminim. Ülkemdeki yeni düşüncelerle esaslı olarak ilgileniyorum. Bana çok değerli görünüyorlar...'. "

Sonra Dalay Lama'nın bahçesini gezdik. Bize karşı çok hoş davrandı, biraz İngilizce çok iyi Çince konuşuyordu ve iyi vakit geçiren kibar bir genç gibiydi. Herhalde, bizim onu sadece bir insan olarak görmemiz hoşuna gitmişti. "Demek 'Tibet'in Tanrısı' bu? Bence hiç fena değil. Acaba beş on yıl sonra ne olacak?"

Harald Hauser'den bir alıntı daha: "14. Dalay Lama ayrılırken bizi geçirdi. 'Yarını aydınlık görüyorum. Geri kalmış ülkemizde gelecek açıldı. Bu geleceğin barışçı ve adil olacağına eminim. Size yardımcı olmaktan mutluyum.' Dalay Lama bu arada dalgın bir halde bazen bir yaprağı bazen bir çiçeği koparıp, ince narin parmakları arasında evirip çevirmiş ve koklamıştı, şimdi de pırl pırl cilalı limuzinin içindeydi, bir kere daha dostça el salladı, sonra hızlı bir şekilde, yazlık sarayın rüya bahçesinden çıkıp, kendisini yüzlerce rahibin dört gözle beklediği Potala'daki bir konferansa yetişmek üzere uzaklaştı."

Daha sonra Dalay Lama bizim Tibet-Kitabına da bir ön-söz yazmak lütfunda bulundu. Şöyle diyordu: "Bu kitabı yazarlar, bugünkü Tibet'i gerçekten olduğu gibi anlatıyorlar. Tibet halkının düşüncelerini, umutlarını ve gayretlerini iyi anlamışlar. Bu kitabın sözlerinden ve fotoğraflardan büyük vatanımızın sınırsız gücünün gelişmekte olduğu açıkça görülüyor... İlerici bir yaşama yönelen, barışı seven insanları biz nasıl dost biliyorsak, bu kitabın okurları da bizim dostumuz olsun.

1 Ekim 1956

Dalay Lama

10 Eylül'de, bizi Sigaze'ye, Gyangze'ye ve Himalaya platosu üzerinden Tibet'in güney noktalarına -Yadong'a- götürecektir olan yolculuğumuz başladı. Zahmetsizce 5400 metre yüksekliğe tırmanabilen bir Sovyet cipiyle gidiyorduk. Hava buz gibi soğuk ve rüzgarlıydı, insan zor nefes alıyordu. Çıkıp geldiğimiz vadinin yukarıdan görünüşü çarpıcıydı. Geceyi hepimiz bir arada aynı çadırda geçirdik; ben bir taşın üstünde yattım; adım masaldaki prensese atfen "uyuyan güzel yatağı" koyduk.

Ertesi gün, 3500 metre yükseklikteki Sigaze'ye ulaştık. "Herkes iyi uyuyamadığından yakınıyor. Ben kendimi çok iyi hissediyorum. Kar yağmış, yüzümü boynumu çadırın üzerindeki karlarla yıkıyorum. Güneş ışıkları içinde Yarlung Zangbo Ciang'a (Brahmaputra) varıyoruz. Otomobillerle birlikte (gene yanımıza bir kamyonla askerler var) bir salla karşıya geçiyoruz. Yedi saat sonra Sigaze'ye geliyoruz, Pançen Lama'nın kırmızı-beyaz renkli, çok sayıda altın yaldızlı çatılarla süslü, devasa manastırı burada bulunuyor.

Perşembe, 13 Eylül, saat on ikide Pançen Lama'ya gidiyoruz (Erdeni), bizi evinde karşılıyor. Dalay Lama'nunki kadar güzel değil. Önce çok katı ve resmi davranıyor. Sonra, bizim kim olduğumuzu bilmediği anlaşılıyor. 21 yaşında, zeki ve sevimli görünüyor. Pek az vakti olduğundan, bizim Bebek--Vang (ikinci çevirmen) de bugün çok kötü çevirmenlik yaptığından, Pançen'e bahçeye gidip orada resim çekmeyi öneriyoruz. Kendisi limon sarısı bir otomobile biniyor. Bahçe şahane, renkli bir ev, çadır, küçücük bir dere, çevreyi çiçekler sarmış. Pançen birden samimileşiyor, açılıyor, hatta Çeng'ten Harald, Gisela ve benimle birlikte resmini çekmesini istiyor. Ayrılırken bize mutluluk diliyor."

Cuma günü Gyangze'ye doğru yola çıkıyoruz. Dört saatlik bir yolculuktan sonra öğle üzeri, pırlıl pırlıl bir güneş altında oraya ulaşıyoruz. Kentte ilk gözümüze çarpan, bir kale ve bü-

yük bir manastır tesisi. 1904'te Gyangze halkını katleden İngilizlere karşı yerli halk kendisini bu kaleden savunmuş.

"Saat üçte manastıra gidiyoruz. Şehir Lhasa'dan ve Sigaze'den bambaşka görünüyor. Manastırın renkli boyalı ve altın kubbeli bir dagabosu (pagot) var. İçerideki Buda heykelleri sanat açısından çok etkileyici, şimdiye kadar gezdiğimiz manastırlardan çok değişik. Sonra bizi bir halı tezgahına götürüyorlar, bir sürü merdiven çıkıyoruz. Karanlık, pis odalarda işçiler çalışıyor. Bizim isteğimiz üzerine tezgahları dışarı taşıyıp aydınlıkta halı dokumaya devam ediyorlar. Bir işçi bir halıyı on günde dokuyor ve ortalama 30 yen alıyor."

Ertesi gün 5800 metre yükseğe çıkıyoruz ve saatlerce Himalaya dağı üzerinde yol alıyoruz, fakat ne yazık ki dağın zirvesi bulutlarla kaplı. Hava gittikçe kararıyor ve fırtına çıkıyor, Pagri'den ayrıldıktan sonra Yadong'a 48 kilometre kala yağmur başlıyor. Bir nehir vadisini enlemesine geçiriyoruz, birden güneş tekrar görünüyor. Aydınlık bir havada, büyüğü Yadong kentine giriyoruz.

"İnsanlar temiz görünümlü, dua bayrakları dışında Budizmi çağrıştıran bir şey yok. Evvelce İngilizlere ait olan, nehre ve dağa bakan bir bungalova yerleştiriliyoruz, büyük bahçesinde elma ağaçları var."

Kaldığımız yerin beş dakika ötesinde rengarenk bir çarşının bulunduğu cadde var. Hindistan'la Tibet arasında henüz sınır tespiti kesinleşmediği için, gümrük konmamış. Bu sebepten her şey Lhasa'dan daha ucuz. Çılgın gibi alış veriş yaptık: Sabunlar, kremler, diş macunları, kahve, kakao, ipek örtüler, yünlüler, deve tüyü battaniyeler, saatler ne akla gelirse. Dükkanlar Hint tarzında düzenlenmişti. Çarşıya giderken yolda sonu gelmez eşek kervanları gördük. Bazı hayvanlara mal bazılarına para torbaları yüklenmişti. Yanlarında koruma için silahlı adamlar yürüyordu.

"Pazartesi, 17 Eylül. Yadong'da sabah erken, gökyüzü açık ve mavi. Evin arkasında, dağlardan inip gelen bir su akı-

yor. Ben onun altında yıkanırken, askerler şaşkın bakıyor. Su çok tatlı, tazelik veriyor...

Yadong'tan Tibet-Nepal sınırına bir gezi yaptık. Orada da tamamen yepyeni bir görüntüyle karşılaştık. "Nehir kıyısında köyler, dua bayrakları dalgalanıyor, kuleler, halk pis, fakir fakat daima güler yüzlü. Her tarafta su ve ağaç. Bizi bir meyve bahçesine götürdüler, turp, lahana gibi yeşil sebzeler de vardı. Etekleri Tibet ile Sikkim arasında sınır teşkil eden dağlara doğru şahane bir manzara sergileniyordu."

23 Eylül'e kadar Yadong'da kaldık. Bol bol gezinti yaptık, elma ağaçları altında uzandık, mümkün olduğu kadar sıkça ırmakta yılandık, bir okulu bir hastaneyi gezdik ve sık sık davet edildik. Davetlerde bolca şarap içiliyordu. O güzelim büyüleyici manzaradan ve karşılaştığımız sevimli insanlardan ayrılmak zor oldu.

Pagri üzerinden ("bu defa güneş parıltısı içinde") Gyanze'ye döndük. Yolculuk sırasında yak sürülerinin, insanların evlerin karla ve buzla kaplı Himalayalar önünde fotoğraflarını çektim. Yolda bir grup Çekoslovak şoförle karşılaştık, bu geçit vermez arazide Tatra otoları ile motosikletleri deniyorlardı. Dalay Lama'ya da, Pançen Lama'ya da birer motosiklet armağan etmişlerdi. Pançen Lama, Prag hayvanat bahçesi için iki Leopar yavrusu hediye ederek buna karşılık vermişti. "Leoparlarla resmim çekiliyor. Küçük hayvancıklardan birinin, zarifçe enleme oturmuş olduğu poz, en sevdiğim resim."

"Çarşamba, 26 Eylül; sabah beşte Sigaze'ye hareket. Çekler de yola çıkıyor. Güneş doğarken Zangbo üzerindeyiz. Gelirken yattığım uyuyan güzel yatağının bulunduğu çadırların önünden geçiyoruz. Bir mola anında akbabaların, bulutların, yüzleri is içindeki süslü kadınların fotoğraflarını çekiyoruz. Yeniden 5800 metre yükseklikteki geçitteyiz. Şoförümüz hastalanıyor, Lhasa'ya kadar arabayı Harald kullanıyor. Bu işi çok iyi yapıyor, hatta bir ara Çeklerle girdiği yarışı bile kazanıyor. Altı buçukta Lhasa'dayız. Potala'yı görünce eve dönmüş gibi olduk.

1 Ekim, Çin'in milli bayram günü, Lhasa'da erkenden her yandan bando müzikleri duyulmaya başladı. Potala önündeki meydan bir yığın renkli bayrakla süslenmişti, tribünde Lamlar, soylular, subaylar ve yabancı konuklar yer almıştı – "silindir şapkalılar, kulağı küpeliler, Tibet kıyafetliler doluydu" Nutuklar söylendi, gösteriler yapıldı. Öğleden sonra saat beşte bol içkili bir ziyafet verildi, herkes biraz kafayı buldu.

Sona doğru "dansçı Lama" ile (bütün gece bizimle dans ettiği için Gisela ile ona isim takmıştık) Lobsang Samten ellerinde bir şişe şarapla yanımıza geldiler ve kendileriyle birlikte gitmemizi önerdiler. Doğrusu ne yapmak istediklerini anlamak için onlarla gitmek isterdik, ama Harald engelledi. Sadece bunun mümkün olmadığını söyledi.

Lhasa'da, önceden planlandığı gibi Lançou'ya uçakla değil, ciple gideceğimizi öğrendik. 6 Ekim'de yola çıktık. Ertesi akşam Tao Taohe'de geceledik. "Bütün seyahatin en kötü gecesi. Akşam saat on birden sabahın dördüne kadar Harald, Gisela, Çeng ve ben soğuk ve boş bir odada birlikteyiz, ben seyyar karyoladayım. İşçilerin acıyarak bulup getirdikleri pislik içindeki battaniyelerin altındayız. (Kendileri geceyi örtüsüz geçirdiler). Bize yoldaşlık eden asker hastalandığı için, gece zavallı Vang elinde bir silahla nöbet tuttu. Kamyon çoktan döndüğü için, bizimle bir asker kaldı, bir de korkudan ödü kopan aşçı var. Harald iki şoförle dönüşümlü olarak arabayı kullanıyor."

10 Ekim, Emi'nin 60. doğum gününde Sining'e geldik. "Yarı aç bir mideye, Emi'nin sağlığına diye, dörtte bir şişe viskiyi yuvarladım ve öyle sarhoş oldum ki, kımıldayacak halim kalmadı. İki koyu kahveden sonra kendime geldim. Sıcak bir duş alıp akşam yemeğini yedim ve kutlamak için Emi'ye telefon açtım –bu onun için tam bir doğum günü sürprizi oldu." Sining'ten ayrılıp Lançou üzerinden Beijing'e geldik. Emi ve çocuklara yeniden kavuşmak çok hoştu. Emi de bizim sağ salım dönmemize sevinliyordu. Harald ve Gisela birkaç gün daha

kaldılar, onlara biri bizim evde dostlar arasında, biri resmi Pekin ördekli iki veda yemeği verdik. 21 Ekim’de Berlin’e uçtular.

Harald ve Gisela ile yeni dostlar bulmuştum. İki buçuk ay süren böyle uzun bir yolculukta, tek bir kötü söz geçmemesinin anlamı çok büyük. Uyumlu bir üçlüydük. Harald hep iyi niyetli bir arkadaştı. Günlerce süren oto yolculuklarında, ilginç hikayeler, fıkralar anlatarak bizi eğlendiriyordu. Çok gü-lüyorduk, fakat karşılaştığımız günlük olaylarla ilgili düşün-dürücü ve ciddi konuşmalar da yapıyorduk. Harald yürekli, sportmen bir insandı. Hitler devrinde Fransa’da direniş hare- ketinde savaşmıştı. Onunla ve Gisela ile her konuda konuşa- biliyordum. Gisela, çok sıcak kanlıydı, benim için harika bir arkadaştı, Harald için de –sanırım bunu söyleyebilirim– ideal bir eş, bir arkadaş ve bir iş ortağıydı. Zamanın gerektirdiği bir sürü karşıtlıklara ve 23 yıllık bir ayrılığa rağmen bizim üç- lü dostluğumuz kazaya uğramadı.

Çin ile Avrupa Arasında

Önümde çok iş vardı. Tibet seyahatinde çektiğim 1000 kadar fotoğraf tabedilecek, büyütülecek, prova baskıları yapılacak, ilk seçilenler elden geçecekti. Benim foto-ajansım arşive koy- mak ve ülke içinde ve dışında yayınlamak üzere birkaç yüz fo- toğraf aldı. Resimli kitap için mümkün olduğunca çok resim büyüttüm. Geri kalanları, Demokratik Alman Cumhuriyeti yazarlar birliğinin davetlisi olarak gideceğim Berlin’e götür- mek istiyordum. Kömür temini konusunda bir aksilik oldu- ğundan, evi doğru dürüst ısıtamıyorduk ve korkunç soğuktu. Yazı masamda sıcak su şişesiyle oturmadığım zamanlar, evin içinde koltuğumun altında Tibet’ten getirdiğim bir şişe skoç viskiyle dolaşıyordum.

9 Aralık 1956'da Vitya'nın 15. doğum gününü kutladık, bir gün sonra ben Berlin'e uçtum. Bu yolculuktan, Moskova, Prag, Leibzig, Stockholm, London ve Weimar'ı da dolaştıktan sonra ancak 4 Nisan 1957'de döndüm. Moskova'da eski arkadaşlarımdan başka, *Theater* dergisinin yazı işleri müdürü Singermann ile de buluştuk. Benden Çin Tiyatrosuyla ilgili fotoğraflar istemişti ve bunları derginin dört sayısında yayınlamıştı. Resimleri o kadar çok beğenmiş ki, konuşmamız sırasında benden düzenli olarak Pekin Operası ve Çin Tiyatrosuyla ilgili resim ve yazı göndermemi rica etti.

Ehrenburg, arabasım gönderip beni Moskova dışındaki sayfiye evine öğle yemeğine davet etti. Eşi Lyubov Mihailovna ile birbirlerine "siz" diye hitap etmeleri beni biraz şaşırttı. İlya Grigoreviç Ehrenburg Macaristan'da geçen ve uzun süre vicdanları sızlatacak olan olaylardan söz etti. Bana kalırsa, bu isyan Kruşçev'in, Stalin'in kötülüklerini ortaya çıkarmasıyla bağlantılıydı. İnsanların hırs içinde rejime baş kaldırmalarını, Stalin heykellerini parçalamalarını ve kanlı olaylara yol açmalarını ancak böyle yorumluyordum.

Bu defa Berlin'de Yazarlar Birliği bana bir hanım yardımcı gönderdi: Helga Zeilinger. Şoför Walter ile o, sonraki aylarda bana arkadaşlık ettiler. Önce Hotel Adlon'a yerleştirildim. 20'li yılların sonunda, Adlon'da bir gece yatmak en büyük emelimdi – olamayacak bir hayal. Fakat o günlerdeki parıltı sönmüştü. Yarı harap haldeki bina ürküttü beni, odalar sevimsizdi, nihayet Hotel Neva'ya geçtiğimde rahat bir nefes aldım. Beijing'ten tanıdığım Joris İvens'in asistanı ve arkadaşı Joop Huiskens bana ödünç olarak bir agrandisman verdi. Böylece otelde çalışma olanağı buldum.

Birçok gazete ve dergi –*Freie Welt*, *Elternhaus und Schule*, *Berliner Illustrierte*, *Magazin*, *Neues Deutschland* gibi– benimle ve Hauser'le konuşma yapıyor ve Tibet hakkında röportaj yapmak istiyorlardı. Bu bilinmeyen ülke insanları ilgilendiriyor ve büyülüyordu. Röportajlar bazen dizi halinde ya-

yınlanıyordu. Çok iş olduğundan geceleri ikiden önce yatamıyordum. Fotoğraf çalışmalarının yanında, Berlin'deki günlerim, sabahtan akşamın geç vaktine kadar buluşmalar, görüşmeler ve lüzumlu alışverişlerle geçiyordu. Bir günüm örnek olarak şöyleydi: Sabah saat dokuzda, çocuk takvimleri hazırlayan bir yayınevinin temsilcileri resimleri görmek ve seçmek için geliyor. Sonra *Berliner Illustrierte*'den biri. Arada telefon çalıyor: Tutti Heartfield, Bodo, *Freien Welt*'ten bir muhabir konuşmak istiyor. Benim fotoğrafları baskıya götürmem gerekiyor, saat birde, bir dia dizisi için resim seçmek üzere Barış Konseyinden geliyorlar. Brockhaus Yayınevinden Dr. Beyer en yeni resimleri görmek istediğini bildiriyor. Böylece öğleden sonra saat dört buçuğa kadar sürüyor. Günther Weisenborn uğrayıp arabasıyla beni alıyor, Alma oğlu Stefan ile Meksika'ya gitmek üzere olduğundan, benimle vedalaşmak istemiş, birlikte Bodo Uhse'ye gidiliyor. Tibet seyahatinden hiç söz edilmeyen heyecansız bir ziyaret oluyor.

Birkaç gün sonra Bodo'ya Kültür Derneğinde kahve içerken rastladım. Ona neler olup bittiğini ve mektuplarıma neden cevap vermediğini sordum. Bana, kendisine "alçak" diye yazdığımı söyledi; oysa Bodo'nun bana uzun süre hiç mektup yazmamasına sitem etmiştim, kötü bir kastım yoktu. Bodo bunun üzerine her zamanki aşırı alınganlığıyla benim daha sonra yolladığım mektupları hiç açmamış, oysa çok tatlı şeyler yazmıştım. Bodo benim yakınlığımı tamamen yanlış anlamıştı. Böyle bir reaksiyonu anlamak zor gelse de, bir brendi içerek barışmamızı kutladık.

Harald ve Gisela Hauser ile birlikte dört günlüğüne Leipzig'e gittik; Tibet kitabımızın tamamlanmasını görecektik. Kiptadaki esasları tespit ettik ve 160 kadar fotoğraf seçtik. Yüreğim kan ağlayarak, severek çektiğim tüm resimlerin kitaba girmediğini gördüm. Bu işi ben kendi başıma yapmış olsaydım, renkli manzara resimlerinden çok insan resimlerini kullanırdım. Ayrıca onları kronolojik olarak değil, bir öykü içine yerleştirerek sıralardım.

Arkadaşım Magda Reinerova'nın beni Prag'a davet etmesi tam zamanına denk geldi. Biraz tatil yapmaya karar verdim, Heinz Willmann ve bir barış delegesiyle birlikte Berlin-Prag-Viyana ekspresiyle Prag'a gittim. Martin ile Magda'nın alışık olduğum güneşli ve çiçekli evinde kaldım. Oturup uzun uzun 1953'ten beri geçen yıllardan konuştuk. Yaşam burada eskisinden daha iyiydi, dükkanlarda ne istersen bulunuyordu. Martin'i atölyesinde ziyaret ettim ve onun heykel yontarken fotoğrafını çektim. Güzel büstler yapıyordu, bu arada Emi'nin ve Joliot-Curie'nin bütün dünyada sergilenen çok güzel büstlerini yapmıştı, fakat nedense fazla karamsar ve sinirliydi. Sebebi de, sanatının Çekoslovakya'da anlaşılması, fazla biçimsel bulunmasıydı. Birlikte milli galeriye gittik, 6 yıl önce Ehrenburg'un bana göstermek istediği, fakat kapanmış olduğundan göremediğim Fransız ressamlarına baktık - Daumier, Rodin, Monet, Renoir, Gauguin ve Picasso.

Barış delegeleriyle birlikte Hotel Flora'da kalan Roy Gore ile birkaç kere buluştuk. Çok hoş anılarım olan ve çok sevdiğim bir kent olan Prag'da soğuk fakat güneşli havada, birlikte uzun yürüyüşler yaptık. Moldau ırmağı kıyısından SIA'ya gittik, vaktiyle Dünya Barış Konseyinin yeri idi, şimdi oraya Uluslararası İşçi Federasyonu yerleşmişti. İnsanın bir zamanlar çok iyi bildiği yerlerde yeniden dolaşması çok ilginçti. Ayrılırken Roy sordu: "Gelecek sefer nerede buluşuyoruz? Tokyo mu, New York mu, Londra mı?" Sonra birden bire, "Neden Londra'ya gelmiyorsun? Marion çok sevinecektir, hem iki küçük kızımızı da görürsün," diye ekledi. Dediği gibi de oldu. 1957 Martında Londra'ya uçtum. Berlin'e döndükten sonra bütün fotoğraf çıkınımı topladım ve baskıları yapmak üzere, Lebnitz'e, Else Wolf'un yamna gittim. Else kalmam ve çalışmam için Wolf'un odasını bana verdi. Else benden 13 yaş büyüktü, 1973'te öldü, Moskova'da 1935 yılı sonunda tanıştığımızdan itibaren bana hep anne gibi davrandı, ha-

yatımda bildiğim en iyi arkadaşım oldu. Boylu poslu, güçlü kuvvetli çok sempatik bir kadındı. Kişiliğinden enerji ve iyilik taşardı. Onun yanında kendimi hep güvenli hissederdim. Bir derdim, bir sorunum olduğunda, hemen Else'ye koşardım. Onun yanında olmak yeterdi. Else çok da cesur biriydi. 30'lu yılların sonlarında, Friedrich Wolf henüz Fransa'da iken, Else, kocaları tutuklanmış kadınlara yardım ederdi ki, bu çok tehlikeliydi. Özellikle Erna Wloch'u hatırlıyorum, kocası tutuklandıktan sonra hapiste veya bir toplama kampında ölmüştü. Else, Erna ile çocuklarını yanına aldı ve 1940'ta Sovyetler izin verip de onlar Almanya'ya dönünceye kadar korudu. 1938'de Wolf'tan bir de çocuğu olan, eski bir arkadaşı Lotte tutuklanmıştı. Dört yaşındaki Lena, Kafkasya'daki bir çocuk yuvasına gönderildi. "Halk düşmanlarının" çocuklarına kötü davranıldığını herkes biliyordu. Ben 1938 yazında Lion ile Peredelkino'dayken, Else acele bir kararla aslanların inine gitti ve Lena'yı yuvadan çıkarıp getirdi. Else'nin çocuklar üzerinde anlatılmaz bir etkisi vardı. Örneğin Lena çok inatçı bir çocuktü, fakat Else'nin her sözünü dinlerdi; ilerki yaşamında da yıllar sonra serbest bırakılan öz annesinden fazla Else'ye bağlıydı. Küçük Lion'u Else'ye gözümü kırpmadan emanet ettim. Else'ye hemen sokuldu ve ondan birkaç Almanca sözcük bile öğrendi.

Savaştan sonra Wolf'lar Berlin yakınındaki Lehnitz'te bir ev yaptırıldılar. Else ile birlikte ev de benimdi. Her yıl Berlin'e geldiğimde benim de evim orası olurdu. 50'li yıllarda Noel ve yılbaşılarım hep orada geçirdim. O zaman bütün aile –oğlanlar Mischa ve Koni de dahil– yemek pişirme yarışına girerdi.

Friedrich'in ölümünden sonra Else kendini onun bıraktığı eserlere adadı. Bütün eserlerinin mikro-filmlerini aldırdı, yayınlanmamış eserlerini bastırttı. Böylece bir Friedrich Wolf Arşivi oluştu; Else'nin ölümünden sonra da evi Friedrich Wolf Müzesi oldu. Wolf Arşivinde, Else ile karşılıklı yazdığı-

ınız mektuplar da geniş yer tutar. Kültür devrimi sırasında bile Else ile mektuplaşmayı kesmedik. Else benden aldığı mektuplara çok  z l rd . 19 Mayıs 1968'de onun 70. doğum gününü ancak zihnimde onu düşünerek geçirmiştim. Cezaevindeydim. Ben çıktığım zaman, benim için çok değerli olan bu büyük kadın artık yaşamıyordu.

1957 şubatında Stockholm'e, Herbert ile Lisel'i görmeye gittim. Eskisi gibi Stocksund'da oturuyorlardı, her şey bana eskiden olduğu gibi göründü. İsveç'te Tibet'e büyük ilgi vardı: *Expressen*, *Vi* veya *Sia* gibi gazetelerle bir ticari dergi, benden fotoğraflar satın aldılar. Tabii Herbert'i orkestrayı yönetirken seyretmekten geri durmadım. Onun şef sehpası önünde bambaşka bir insan olması beni heyecanlandırırdı. *Turandot* ve *Sihirli Flüt* operalarının genel provalarını ve gala gösterimlerini izledim. 26 şubat'ta, Herbert plak yapımı için Münih'e gitmeden ve ben Berlin'e dönmeden önce Herbert'in 55. doğum gününü neşe içinde kutladık.

Berlin'de kaldığım günlerde Bodo ile sık sık buluştuk. Alma, Meksika'ya hareketinden önce onu bana emanet etmiş ve onunla ilgilenmemi rica etmişti. Bodo ile yeniden çok yakınlaştık. Pek çok sebepten, daima kıziveriyor ve hep şöyle diyordu: " yle.ya, sizde 100  i ek açıyor" – Mao'yu kastediyordu. Kurumaya mahkum olduklarını bilmeden, ben de açan çiçekleri savunuyordum. Benim varlığımın Bodo'ya iyi geldiğinden gene de emindim, 12 Mart'ta onun Niederschönhausen'deki evinde, m kemm l bir yemek ve haşhaşlı pastayla 53. doğum gününü kutladık. Stephan Hermlin ve Maj Bredel gibi arkadaşlar da geldi, akşam hep birlikte "Martı"ya gittik.

15 Mart Cuma günü Londra yolculuğuna çıkmak istedim. İki sadık arkadaşım Helga ve Walter, sağanak yağmur altında beni Batı Berlin hava limanı Tempelhof'a getirdiler. Biraz binanın içinde dolaştık. Sonra ben bavulumu, tartılmak üzere bir delikten içeri teslim ettim ve pasaport kontrolüne gittim. Fakat Batı Berlin transit vizem olmadığı için u amaya-

caktım. Memur, benim Sovyet pasaportumu elinde bomba varmış gibi tutuyordu. Bütün yalvarmalarım, bir ayrıcalık tanımalarını rica edişim boşunaydı. Bu arada tabii uçak havalandı, benim bavul da içinde kaldı.

Vize alabilmek için müttefik binasına gittik. Öğle saati olduğu için kimse yoktu. Helga ve Walter ile birlikte Restoran Lukullus'a gidip yemek yedik, sonra tekrar şansımı denedim. Adamlar hemen bana bir transit vize verdiler. Görevli subay koridorda bana, önce yarım yamalak Almanca, sonra güzel bir Rusçayla her şeyin yolunda olduğunu söyledi. Herhalde elinde Sovyet pasaportuyla özel olarak Londra'ya uçmaya kalkışan bu garip kuşu merak edip görmek istemişti.

Sonunda Londra uçağında pazar gününe yer ayırtmak için tekrar Tempelhof'a döndük. Ben Hamburg'da aktarma yapmak istediğimden bavulum orada bekletiliyordu. Günther Weisenborn, Hamburg'da aktarma yapıp kendisine birkaç saat misafir olmamı rica etmişti. İyice emin olmak için, bir sınır memuruna, gerçekten Batı Almanya'dan geçip geçemeyeceğimi bir kere daha sordum. Pasaportuma baktı, korkmama sebep olmadığını söyledi, sonra yarı özür diler gibi yarı üzüntüyle. "Bölünmüş bir ülkede yaşıyoruz işte..." diye ekledi. Ben de bunu ilk defa kendi üzerimde hissettim.

Pasaport kontrolündeki memur, bana, devamlı Rusya'da mı yaşadığımı sordu. Çin'de yaşadığımı söyleyince, dehşet içinde mırıldandı: "Orada gömülmek bile istemem." Joy ve Günther Weisenborn beni olağanüstü ağırladılar, bu vesileyle telif hakları ajansı sahibesi Ruth Liepman ve bir gazeteci ve yazar olan kocası Heinz ile tanıştım. Ruth ile arkadaşlığımız işte o gün başladı, beni devamlı otobiyografimi yazmaya teşvik eden de odur.

Akşam saat dokuzda Londra'ya uçtum. Şehir üzerine gelince kabin içindeki ışıklar söndürüldü ve evvelce hiç görmediğim bir manzarayla karşılaştım, altımızda –yeşil, mavi, sarı, kırmızı renklerden oluşan bir ışık denizi uzamyordu. Göç-

menlik memuru sorularıyla kanımı kuruttu. Fakat söz hemen Tibet'e ve Çin'e geldi ve heyecanlı konuşmamızın sonunda, bana dört haftalık bir oturma izni verdi, halbuki ben sadece bir hafta kalmak istiyordum. Sonra bavulumu aldı ve benimle otobüs durağına kadar geldi, Victoria Air'in terminalinde Roy beni bekliyordu. Onun arabasıyla Gore'ların evinin bulunduğu Hampstead'e gittik. Marion'un saçları kısacık kesilmişti, çok genç görünüyordu. Bana, sanki daha dün ayrılmışız gibi geldi.

Marion ile Roy'un iki tatlı küçük kızları vardı. Büyük olan, üç buçuk yaşındaki Sheila'yı ben hep vaftiz çocuğumuş gibi görürdüm. Marion ile Prag'ta tanıştığımız zaman, yeni düşük yapmıştı. Sonra yeniden hamile kaldı, çocuk için endişe ediyordu. Bütün hamilelik süresince yatması gerekiyordu. Emi olmadığı zamanlar, onu bizim eve alırdım; haftalarca hastanede yattığımda ona her gün İngilizce mektup yazıyordum, o da düzeltip bana geri yolluyordu.

Marion'un vakti oldukça, bana insan ve yaşam dolu olan kenti gezdiriyordu. Son derece etkileniyordum – hele ilkbahar, Londra'daki ilk ilkbaharım her şeyi daha da renklendiriyordu. Roy beni meclise götürdü, okullarda öğrencilere bedava yemek verilsin mi, verilmesin mi tartışması yapılıyordu. Lordlar kamarasını, tarihi belgelerin saklandığı kitaplığı, I. Charles'ın idam fermanım, Kraliçe II. Elizabeth'in tahtı bulunan toplantı salonunu ve parlamentonun Thames nehrine bakan büyük balkonunu gezdim. Roy beni, British Museum'da Marx ve Lenin'in çalıştıkları okuma salonuyla kitaplığa da götürdü. Onların oturdukları yerlerde küçük plakacıklar vardı. Old Vic'de birlikte *Venedik Taciri*'ni seyrettik. National Gallery'de Renoir, Seurat, Rubens, Goya ve Botticelli'ye göz atacak kadar vakit bulduk – buradaki resimlerin hepsini rahatça görebilmek için insanın sadece burada günlerce kalması gerekirdi.

Kısa zaman içine sığdırılmış geniş bir program oldu bu gezi, her yerden yepyeni izlenimler edindim ve 23 Mart'ta arka-

daşlarıma ve vurulmuşçasına aşık olduğum bu kente veda ettim. Berlin'e tam vaktinde gelip, Joop Huiskens'in metni Bodo Uhse tarafından yazılmış olan *Çin – Dün ile Yarın Arasındaki Ülke* isimli filminin basına tanıtımına Bodo ile birlikte katıldım. Açılış konuşmasını Stephan Hermlin yaptı ve Günther Weisenborn'dan da bir şiir okundu. Ertesi gün Weimar'daki yazarlar toplantısına gidecek olan Bodo ile Stephan beni de davet ettiler.

Pırl pırl bir ilkbahar havası içinde Weimar'a geldik ve şık Hotel Elephant'ta odalarımıza yerleştik. Gece geç vakit Bodo ile Theaterkasino'da benim Avrupa'dan ayrılışımı, bir şişe şampanyayla kutladık. Bodo coşkuyla ilerisi için planlar yapmaktaydı: Benimle birlikte yeni bir resimli kitap hazırlamak istiyor, ADN muhabiri olarak Çin'e gelmeyi düşünüyordu vs... O an için bütün bu planların gerçekleşeceğine inandığı kesindi. Onun heyecanı bana da geçti – fakat sonunda hiçbirisi olmadı. Yeniden yaratıcı bir çalışma birliği umudu ve Beijing'e dönüş sevinçli ayrılık acısını hafifletti.

29 Mart'ta Moskova üzerinden Beijing'e uçtum, 4 Nisan'da Emi, Vitya ve Heping beni sevinçle karşıladılar. Heyecanlı ve mutlu aylar geçirmiştim. Fakat Emi'nin ve çocuklarımla özlemi hep yüreğimdeydi. Artık yeniden yuvamdaydım, göçebelik ve bekarlık yoktu artık. Upuzun bir süreden sonra küçük Pupsik'in banyosunu yaptırdım, yorgun ve mutlu olarak yatağıma girdim. Döndükten hemen sonra tekrar Beijing'de fotoğraf çekerek dolaşmaya başladım; bu defa bir doğumevinde bir dizi resim çektim: "Pekinli bir yurttaş doğuyor." Bazen Emi de benimle geliyordu. Orada sanki rahatlayıp gevşiyordu. Onunla birlikte bir resimli kitap hazırlama fikri bana birden çok cazip geldi, yalnızca Emi Çin'i yabancı yazarlardan çok daha iyi tanıdığı için değil. Ona bu projemden söz açtıkça, "Evet, evet, tamam," derdi ve daima ertelerdi. Hiç değilse ara sıra birlikte çalışsaydık ve ikimizin adıyla güzel kitaplar çıkarsaydık, kuşkusuz ilişkimiz için de iyi olur-

du. Fakat bunlar hep gerçekleşmemiş hayaller olarak kaldı, Emi'nin neden benimle birlikte bir eser yayınlamayacağını istemediğini bugün hâlâ anlamış değilim.

Çalışmalarım sırasında iki yeni Çinli arkadaş kazandım: Şeng Cingguang ve Fang Çilong. Şeng Cingguang, Sinhua'nın foto bölümü deneme laboratuvarında çalışıyordu. Benim baskılarımı pek başarılı bulmadı, bizim eve geldi ve mükemmelleşmeye yardım etti. Ayrıca Pekin Operasından tanıdığı birkaç aktörle de beni tanıştırdı. Onların evlerine gittik, ev halleri içinde resimlerini çektim. Birlikte Pekin Operasına da gidiyorduk. Fang Çilong gazeteci, su gibi İngilizcesi vardı, çok yere olduğu gibi Çang Ding ve Li Keran isimli ünlü ressamlara da onunla birlikte gittik. İkisi de bize sık sık gelirler ve partilerimize katılırlardı.

1 Mayıs, milli bayram, Noel ve yılbaşı gibi günlerde düzenlediğimiz partilere, büyük bir kısmı Beijing'te oturan yabancı uzmanları da davet ederdik. Aralarında doktorlar, gazeteciler, çevirmenler; Çin dili uzmanları vardı. Yiyecek ve içecekler için herkes bir miktar para verirdi, böylece şenlik ve boluk içinde kutlamaları yapardık. Gecenin geç vakitlerine kadar dans ederdik. Emi böyle zamanlarda bütün sıkıntılarını unuttur ve eğlenceye katılırdı. Şeng bazen dış ülkelerdeki Çinlilerden, çalgılarıyla birlikte müzisyenler de getirir, çalarlardı.

Bu sıralarda Mao Zedung, bürokrasiye, batıl inançlara ve geçmişten arta kalmış kötülüklere karşı ideolojik bir eğitim kampanyası başlatmıştı. Sanırım Yenan'da 40'lı yıllardan başlattığı hareketten sonra bu ilkti. Mao'nun düşüncesine göre kim yapmış olursa olsun hatalar en derinlerine inerek tartışılacak ve insanlar böylece akılcı görüşler kazanacaklardı. Mao'nun düşüncesi çiçeklerin açması, yabani otların ise kurtulmasıydı. Mao açılan çiçekler ve yabani ot demekle ne kastettiğini *Yüz Çiçek Açsın* kitapçığında adamakıllı açıklamıştı. Bu kitapta insanlar, siyasi önderliği veya önderlerini eleştirir-

meye çağrılıyorlardı. Birçok kişi kalplerindekileri döktüler, ne düşündüklerini, ne hissettiklerini hiç çekinmeden yazdılar, söylediler – durum oldukça açıkmuş gibi görünüyordu. Ne yazık ki kısa zamanda, en akla yakın şeylerin bile yanlış yorumlandığı, başasağı edildiği ve kolayca beyaza siyah denebileceği anlaşıldı. Birdenbire, bu kampanyayla sağ eğilimli birçok kişinin ortaya çıktığı söylenmeye başladı ve her şey "sağcılara" karşı bir harekete dönüştü. Benim en yakın çalışma arkadaşım Lao Deng, partiyi ve ajanstaki bazı şeyleri eleştirdiği için sağcı oldu.

1957 Eylülünde Lao Deng hakkında soruşturma açıldı. Duvarlar onu suçlayan gazetelerle doluydu. Lao Sü, benim Lao Deng'i karalamam umuduyla beni sorguya çekti. Lao Deng Amerika'da doğmuş, büyümüştü, kusursuz İngilizce konuşuyordu. Sırf bu sebepten Sinhua'nın ona ihtiyacı vardı. Şimdi düşman sayılıyordu. Soruşturmalar halka açık yapılıyordu, ve benim de Lao Deng'in eleştirileceği toplantıya bir yabancı olduğum halde çağrılmam, bir ayrıcalık hatta bir "şeref" sayılıyordu. Onun aleyhinde söyleyecek sözü bulunan herkes konuşabilecekti. Öylesine suçlamalar yağdı ki, şimdiye kadar dürüst olarak bildiğim iş arkadaşlarımdan hepsi birer canavar ke-sildiler. Buna karşı benim onun bağlılığı ve yetenekleri hakkındaki övgüm dikkate alınmadı. Bu kötü davranıştan iğrendim ve bir daha böyle sorgulama toplantılarına hiç katılmadım. Sonuçta Lao Deng aramızda suçlu gibi dolaşmaya başladı. Ona çok üzülüyordum. Bir süre daha ajansta çalıştı. Daha sonra doğru dürüst bir sebebe dayanmadan –şimdi zamanını hatırlamıyorum– Beijing'ten sürüldü. Onun durumunda binlerce kişi vardı. Birçokları ancak 20 yıl sonra aklanabildiler. Lao Deng'in bir dış ülkede yaşadığını yeni öğrendim.

Günün birinde Emi, Yazarlar Birliğinden eve yıkılmış bir halde döndü: Ding Ling eleştiriye uğramıştı. Ding Ling ve Ai King Yen'an'dan beri Emi'nin en yakın arkadaşları olduğundan bu iş ona da dokunuyordu. Diğer birçok yazar gibi onlar

da çarka kapıldılar. Emi bir özeleştiriyile kurtuldu, hangi nedenle bunu yapmak zorunda kaldığını bugün hâlâ bilmiyorum. Partiye onun kadar bağlı bir yoldaş daha olamazdı. "Sağcı" diye damgalanan diğer bir yazar da Çou Yang idi, 1954 Aralık ayında Moskova'daki Yazarlar Kongresine Emi'nin katılmasını engelleyen merkez komitesi üyesi olan adam. Emi bu defa herhalde dışarıda, özellikle Sovyetler Birliği'nde iyi tanındığı için bir zarar görmemişti.

Emi gene davetler alıyordu; Liu Şaoşi'nin Rusya'dan gelen en büyük Sovyet delegasyonuna verdiği ziyafete, bir grup Hintli yazarın Çu Enlay'a tanıtılması törenine, yine aynı yazarların 1 Ekim 1957'de Tiananmen'deki törende Mao'ya tanıtılması için şeref tribününe davet edildi. Bu vesileyle Mao, Emi'ye çok sıcak davrandı, yıllardan beri ilk defa karşılaşıyorlardı, onun ellerini tuttu ve, "Siao San, uzun zamandır görüşemedik," dedi. Emi bunu bana sevinerek anlattığı zaman, bunun sebebinin Emi'den değil, Mao'dan kaynaklandığını düşündüm; eğer büyük başkan eski arkadaşıyla biraz ilgilenmiş olsaydı, Emi böyle sık sık üzülmecekti. Liu Baiyu da Emi'ye yaptığı özeleştiriden ve konuşmasından memnun olduklarını söylemiş. Ne biçim komedi!

Başkaları için durum o kadar çabuk düzelmedi. 1957 Aralık ayında Ding Ling partiden çıkarıldı. Emi bu kararın alındığı oturumdan eve dönünce hastalandı. Günlerce yüksek ateşle yattı. Karşısında güçsüz kaldığı böyle açık haksızlıklara dayanamaz, böyle olurdu. Ding Ling, Ai King ve Emi'nin birçok arkadaşı ve tanıdığı acı günler yaşadılar, ancak 70'li yılların sonunda ve 80'li yılların başında onurlandırıldılar.

1957 Eylül ortalarında John ve Tutti Heartfield iki ay için Çin'e geldiler; John beş fotoğraf makinesi yüklenmişti. Benimle birlikte ülkeyi baştan başa dolaşmak istiyorlardı; ama ne yazık ki olmadı. Onlara sadece "benim" Beijing'i gösterebildim – eski kenti, Tiankiao'daki (Gök Köprüsü) akrobatları, Tiantan (Gök Tapınağı) ve çeşitli pazar yerlerini. Çin'de

bulunduğu sırada John, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde Birinci Ulusal Edebiyat Ödülüyle taltif edildi. Sinhua'da, Barış Komitesinde, Ressamlar Birliğinde verdiği konferanslar hayranlıkla izlendi. John bu sırada fotoğrafçılıkla ilgileniyordu, onun zaman içindeki yeri ve önemi, bir sanat olup olmadığı sorusu üzerinde duruyordu. Fotoğrafçılar görmeyi yeniden öğrenmeliydiler, tablolardaki kompozisyonları incelemeli, ışığı kullanmasını öğrenmeliydiler. (Bu sonuncusu benim ve portre fotoğraflarım için çok önemliydi: Benim işim ışıkla oynamaktı.) John, sanattaki yozluktan ve iyi fikirlerin kötü uygulanmasından da söz etti. Yaşamını anlattı ve foto montaj düşüncesine nasıl vardığını açıkladı. Bu sanat tarzı 20'li 30'lu yıllarda önemliymiş ve bugün de güncelmiş. Her yerde herkes onu dikkatle dinliyordu. Fakat daha sonra, onun da boşa konuştuğunu saptayacaktım.

John'un aracılığıyla DAC televizyonunun Beijing'teki temsilcileri olan Heinz Grote ve Hubert Kintscher ile tanıştım. İkisi de benim çalışmalarımı biliyorlardı ve Çin'de bir röportaj gezisi yapmak için bulunuyorlardı. Aralık ayı başında bir gün, üstlerinde yazlık elbise ve ellerinde koca bir buket karanfille bana geldiler. Kahve içerken, Çin'de devamlı bir muhabir olarak DAC televizyonu için haber ve film çekimi yapmayı düşünür müyüm diye bana sordular. Heinz Grote'nin benimle hemen bir ön sözleşme yapma yetkisi vardı; bana film çekmeyi de öğreteceklerdi. Bu iş tam bana göreymiş, elbette seve seve kabul ederdim. Fakat önce Emi ve Şi Şaohua ile görüşmem gerekirdi. Her ikisi gibi Sinhua üst düzey görevlileri de bana yeşil ışık yakınca Heinz Grote bana, Fransız malı, 16 mm'lik Pathé Webo kameranın kullanılışını gösterdi. Üçümüz İmparatorluk Sarayı'na gittik, kameraya hemen alıştım, zaten eskiden Münih'te de ders görmüştüm. 1958'in başında Berlin'e gidecek ve film çekiminde pratik yapacaktım.

Emi ile ben çok verimli bir yıl geçirmiştik, çok iş başarmıştık. O, oturumlarla, şiirleriyle, yazılarıyla ve yazı reformu ça-

lışmalarıyla uğraşmıştı. Ben de sayısı belirsiz fotoğraflarla. Pekin Operası resimli belgeseli büyük başarıyla basılmıştı; Harald'la birlikte yaptığımız Tibet röportajını DAC'a, İsveç'e, Sovyetler Birliği'ne pazarlamıştık.

Tibet belgeselinin ilk baskıları 29 Aralık'ta bana gönderilmişti. İçten içe umduğumdan da fazla, çok çok güzel olmuştu. En parlak yanı da Dalay Lama tarafından benimsenmiş olmasıydı.

Yılın son gecesi her zaman olduğu gibi, birçok dost ve arkadaş bizde toplandık, bize bir sürpriz ziyaret yapan Joris Ivens de aralarındaydı. şeng ve onun Balalayka Orkestrası müzik konuklarımızla birlikte neşe ve umut dolu

Her şey yoluna girdikten sonra, Roy ile Marion beni davet ettikleri için Berlin'den Londra'ya uçmak istedim. Vizemi almak için taksiyle İngiliz konsolosluğuna gittim. İlkbaharın ilk parlak günüydü. Taksi şoförü parayı öderken yürekten gülümseyerek, "Size mutlu bir gün ve başarılar dilerim," dedi. Şaşırarak biraz da hoşuma giderek, "Çok teşekkür ederim, ihtiyacım olabilir," dedim. Konsoloslukta benim dilekçemle ilgilenen genç kadın, "Şu işe bakın, vizenizin tasdik edildiğini şimdi arkadaşım telefonla bildirdi," dedi. Sevincim öyle taşkındı ki, yolda herkes dönüp bana bakıyordu. Hemen Helga'ya koştum ve, "Bana bir içki ver!" dedim. Weisenborn'larla Ruth Liepman'ı görmek için yine Hamburg'ta bir mola vermek istiyordum. Fakat bu defa, Birleşmiş Milletler'deki çok iyi Rusça konuşan subayın bütün gayretine rağmen Federal Almanya'dan geçiş vizesi alamadım. Bana anlattığına göre Sovyetler Birliği ile Federal Almanya arasında, onun kesinlikle karışamayacağı bir çekişme varmış, içini çekerek, "Soğuk savaş!" dedi. Böylece 19 Mart'ta Brüksel üzerinden Londra'ya uçmak zorunda kaldım.

Heinz Grote bana, çalışma yapmam için 16 mm'lik bir amatör kamera vermişti. 4 Nisan'da Roy, Marion ve küçük Dilys (Sheila Londra'da değildi) ile Trafalgar Meydamna gittik, hidrojen bombasına karşı bir gösteri yapılıyordu, aileler çocukları ve arabalarda bebekleriyle birlikte katılmışlardı. Barış yanlısı göstericilerden oluşan uzun bir kfile yürüyüşe geçti, Aldermaston'a gidip İngiliz deneme alanında atom silahlarını protesto edeceklerdi. Bu, film kamerasını denemek ve fotoğraf çekmek için iyi bir fırsattı.

Londra'da zaman çok çabuk geçti. Tate Gallery'de 19. ve 20. yüzyıl tablolarına olan açlığımı giderdim, birkaç film seyrettim, tiyatroya gittim. Yolculuk günü Roy beni havaalanına getirdi. Orada, seyahat bürosunun bana hareket saatini yanlış bildirdiği ve Berlin uçağının çoktan havalandığı anlaşıldı. Şimdi ne yapacaktım? Vizemin süresi dolmuştu ve cumartesi

ögle ertesi olduğu için uzatılması olanaksızdı. Paris'e, Amsterdam'a veya başka bir yere mi gitmeliydim? Birden zihnimde bir şimşek çaktı. İsveç için bir vizem vardı ve gerçekten az sonra Stockholm'e bir uçak kalkacaktı. Roy beni teselli etti: "Berlin'e uçsaydın ne kadar sıkıcı olurdu," ve ekledi: "Come back next year!" (Ben, onu Marion'u ve çocukları ancak 23 yıl sonra tekrar görebilecektim.)

Lisel Berlin'e gitmişti. Böylece Herbert'le ikimiz, eski günleri andıran birkaç gün Stockholm'de bekar hayatı yaşadık. Birlikte sinemaya gittik, Hector Berlioz'un *Truvalılar* oyununu, Herbert'in orkestra şefliğinde izledim. 100 yıl önce yapılmış olan bu opera hâlâ moderndi. Eski şefim ve arkadaşım Anna Riwkin'i Kungsgatan'daki atölyesinde ziyaret ettim. O, bu arada dünyayı gezip dolaşmıştı ve çok güzel resimli çocuk kitapları yayınlamıştı. Bir konserde Hindemith, Brahms ve Bach'tan parçalar çaldıran Otto Klemperer ve kızı Lotte ile tanıştım. Lotte güzel bir kızdı ve o sırada 73 yaşında olan babasının hasta bakıcısıydı. Klemperer'in beyninde tümör vardı ve birkaç kere kriz geçirmişti. Konserden sonra, anti komünist fikirleriyle bana hiç çekinmeden doğrudan ver-yansın etmesini bu yüzden hoş karşıladım. Klemperer bizi Stallmasteregarden'deki bir Smörgasbord'a davet etti. Onun Hitler devrinde faşizme karşı savaşmış bir antifaşist olduğunu öğrendik. Onunla barıştık. Stockholm'den Berlin ve Moskova üzerinden Beijing'e döndüm. Bavulumda bir film kamerasıyla düzinelerce film vardı. Böylece, Çin rüyamı Doğu ve Batıdaki Almanlara daha iyi aktarabilecektim.

6 Mayıs akşamı korkunç bir şey oldu: Vitya traş olurken kazayla şakağım kesmiş, kanlar içinde odasında yatıyordu. Onu hemen Beijing Hastanesine götürdüm ve açılmış yara lokal anestezi altında temizlenip dikilirken Vitya'nın yamndan ayrılmadım. Vitya cesurdu, gıkı çıkmadı. Eve geldiğinde keyfi yerindeydi, akşam yemeğini yedi ve sanki hiçbir şey olma-

muş gibi yatıp uyudu. Benimse ya daha kötü bir şey olsaydı, diye düşünmekten uzun süre dizlerim titredi durdu.

Şi Şaohua, bize 'akşam yemeğine geldi. Sinhua'dan ayrılıyordum, ama Şi'den değil. Onunla hep dost kaldık, sonradan ne zaman bir derdim veya sorunum olsa ona koşup fikrini aldım. Lao Sü'ye de veda ettim. Bana nazik davrandı, ajansa yine iş yapabileceğimi, güzel fotoğraflar oldukça, onlara verebileceğimi söyledi. Bana iki Japon dergisi gösterdi, içinde benim çektiğim 13 resim vardı. Ben, onun benden kurtulduğu için sevineceğini düşündüğümünden, dostça davramış karşıсында diyecek söz bulamadım.

Artık televizyon muhabiri olarak işe başlayabilirdim. İlk büyük denemeyi Ming mezarlarının orada, 100.000 kişinin çalıştığı baraj inşaatında yaptım. Tepeden bakıldığında inşaat alanı, bütün makineleri ve karıncalar gibi oradan oraya koşuşturan işçileriyle çok çarpıcı bir görüntü oluşturuyordu. İlk filmim de uluslararası çocuk gününde, 1 Haziran 1958'de gerçekleşti. O gün, Tiananmen Meydanında binlerce kızıl öncü yürüyüş yaptı. Dört tanesi halk kahramanları anıtına çelenk koydu. Uluslararası Çocuk günü bütün Çin'de tantanayla kutlanır. Beijing'teki bütün parklarda oyunlar, gösteriler düzenlenmiş, oyuncak, yiyecek standları kurulmuştu, her yerde balonlar uçuşuyordu. Bütün gün film çektim. Akşam Paşa ve Pupsik ile kızıl öncüler için kamp ateşi yakılan kömür tepesine gittik. Heinz Grote benim ilk eserlerimden çok memnun kaldı, filmler teknik açıdan kusursuzdu, yayınlanabilirdi ve yayımlandı.

Çin'deki resmi muhatabım, Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının Enformasyon Bürosuydu (İnformbüro). DAC'nin maaşlı televizyon muhabiri olduğum için, bütün basın toplantılarına (bazen gece yarısı), ziyafetlere, partilere ve daha başka etkinliklere davet ediliyordum. İşimde tamamen özgürdüm, gönlümün istediği yerde film çekebiliyordum. Yasak olan yerlerde bile İnformbüro film çekmeme izin veriyor-

du. En fazla bir telefon yetiyordu. Ülkeyi gezmeye çıkınca, İnformbüro geçeceğim kentlere haber veriyordu, rehber, tercüman, şoför, otel odası gibi, her konuda yardım görüyordum. Hatırladığıma göre, hiçbir isteğim geri çevrilmedi. Belki de, çalışırken İnform memurlarım da yanıma alışımından ve yaptığım kısa dokümanter filmleri onlara göstermemden ileri geliyordu bu. DAC radyosu Çin muhabiri Willi Lange ile sık sık yollarımız karşılaşıyordu. Onun kendi arabası vardı, iş alanlarımız ayrı bile olsa, röportaj gezileri sırasında beni de yanına alıyordu.

İlk yolculuğum, 19-28 Haziran arasında, diğer yabancı gazetecilerle birlikte Henan bölgesine oldu. Çengçou, Luoyang kentlerini ve Sanmensia barajı projesini gördük. "Alman" olarak benden başka sadece Walter Ekleben vardı; genç fakat çok deneyimli bir gazeteciydi, ADN için çalışıyordu, bana da iyi öğütler vererek yardımcı oluyordu.

1958 yazında, Çin'in dış ülkelerle Dostluk Derneğinin davetlisi olarak, eski fotoğraf ustası Henri Cartier-Bresson Beijing'e geldi. Onunla mutlaka tanışmak istediğimiz için Emi onu, bizim eve akşam yemeğine davet etti. Tabii bu fırsatla ben de ona fotoğraflarımı gösterdim ve film çalışmalarımı anlattım. Televizyona karşı onun kuşkulu tutumunu o gün için anlayamadım, çünkü bu medya beni çok çekiyordu. Cartier-Bresson da film çekmişti, ama sonra tekrar resme dönmüştü. Bana açıkladığına göre sadece Leica'larla ve flaş kullanmadan çalışıyordu. Bugün ben de aynen onun gibiyim; yıllardan beri kendimi sadece fotoğrafçılığa adadım. Fotoğrafçılık, filmcilikten daha zordur, çünkü film şeridi üzerinde bir sürü görüntüyle anlatılan olayı, fotoğrafta tek bir görüntüyle vermek gerekir. Sonra fotoğraf kalıcı bir şeydir. Onu bir tablo gibi devamlı seyredebilirsin. Ve siyah-beyaz resimler renklilerden daha zordur, çünkü renkli daima göze çarpar ve güzeldir. Üstelik Cartier-Bresson yalnız siyah-beyaz fotoğraf çekiyordu. Benim Tibet Kitabı için, "Bu, içinde çok güzel resimler olan bir kitap, ama sizin kitabınız değil!" dedi.

Sonraki günlerden birinde, Cartier-Bresson, Fotoğrafçılar Birliğinde utangaç bir çekingenlikle çok iyi bir konuşma yaptı. Modern Çin sanatına John Heartfield'in görüşünü paylaşarak yaklaşıyordu ve fotoğrafın sanat olup olmadığı sorusunu bile kabul etmiyordu. Çünkü fotoğrafçılık göz, kulak ve yürek demekti, fotoğraf makinesi ise tıpkı bir dolma kalem veya bir fırça gibi, bir araçtı.

18 Temmuz 1958'de İngiliz elçiliğinin önünde Anglo-Amerikan emperyalizmine karşı bir gösteri yapıldı. Buna sebep, İngiltere'nin, Ürdün'ün iç işlerine karışmış olmasıydı. Elçiliğin duvarları posterler, pankartlar ve sloganlarla doluydu. Benim bir "yabancı" olarak film çekmem, birkaç kişiyi kızdırdı. Biri üstüme yürüdü ve hırsıyla, "Ben, emperyalizme karşıyım!" diye bağırdı. Hemen, "Ben de!" diye dostça karşılık verince, gülerek uzaklaştı. Bazıları da, gösteriye pusetteki çocuklarıyla birlikte katılan annelerin fotoğraflarım neden çektiğimi anlayamıyorlardı. Onlara, bu gösterilerin barışın güvencesi ve arabalı bebeklerin korunması için yapıldığını anlattım. Joris Ivens bu gösteriyi, Emi'nin sözlerini yazdığı bir film yaptı: *600 Milyonun Çığılığı*.

Ağustos başında Lion, Vitya, onların İvanovo'daki çocuk yuvasından arkadaşları Vedy'a ve Dina, bir de Pupsik, birlikte tatil yapmak için Beidaihe'ye gittik, hemen kendimi denize attım. Uzaklara doğru yüzmeye başlayınca bir motor beni geri çevirdi; köpek balığı varmış. Bana kalırsa ufka kadar yüzebilirdim. Su ılık ve yumuşacıktı, insan onun içindeyken güzel hayaller kurabiliyordu. Aslında denizi dünyanın en iyi âşığı buluyorum – hiç sıkmayan, hiç hayal kırıklığına uğratmayan.

Beidaihe'ye gelir gelmez, Heinz Grote'den bir mektup aldım. Çalışmalarımdan çok memnun kaldıklarını, gösteriyle ilgili filmin DAC'nde ve ABD'de dikkat çektiğini yazıyordu. Heinz Grote'nin övgüsü bana esin verdi. Küçük bir tatil filmi çekmeye karar verdim: Vedy'a ve Dina başrol oynayacaklar-

dı. Lion, Vitya, Pupsik ve Lisa'nın kızları da partiye katılacaklardı. Hikayenin konusu basitti: Deniz kıyısında tatil yapan gençlerin yaşantısı – yüzmeye, motor gezintisi, yürüyüşler, balık yemek, vs.

Filmi çekerken beni izleyen Bruno Frei, hoşuma giden komplimanlar yaptı: Rejisör olabilirmişim, büyük bir sanatçıymışım. Kuşkuluydum. Öğrenecek daha o kadar çok şey vardı ki! Çektiğim filmler çok ilkeldi. Her şeye rağmen manüskri Joris İvens'in de hoşuna gitti, daha sonra filmi de beğendi. Film yapmak için insanın çılgın olması gerekmez ama faydası olur diyordu. Doğrusu güzel sözdü, bana da çok uygundu.

Daha sonra Emi de Beidaihe'ye geldi. Beijing'te Mao'nun bir kabul töreninde bulunmuş, başkan ona çok nazik ve dostça davranmıştı. Bu Emi için çok önemliydi, sağlığı açısından bütün ilaçlardan daha iyi gelmişti. Politik açıdan Çin'de 1958'in başlıca olayları "Genel Çizgi", "Büyük İleri Atılım" ve "Halk Komün"leri idi; bütün ülke istim üstündeydi. Ben de. Mao'ya göre, halk komünleri, yaşamı öyle iyileştirecekti ki, herkes yeterli yiyecek ve giyeceğe kavuşacaktı ve Çin on yıl içinde Sovyetler Birliği'ni de, ABD'yi de, İngiltere'yi de ekonomide geride bırakacaktı. Yanlış anlamadımsa her bir komün, kendi içinde kapalı küçük bir diyar olacak, kendi başının çaresine bakacak, savaş çıkarsa bağımsız hareket edecekti. Bunun için de kendi endüstrisi, kendi tarımı ve kendi askeri olacaktı. Kadınların yemek pişirmesi gerekmeyecek, herkes yemek salonlarında istediği kadar yiyebilecekti. Tıpkı masallardaki gibi. Olacak şey değildi ama, önceleri hepimiz hayran olmuştuk.

22 Ekim'de Beijing'in güneybatısında bulunan Susui'deki (Hebei eyaleti) Kızıl Bayrak örnek halk komününü görmeye gittim. (Sonradan bu komünün tamamen yanlış örgütlenmiş olduğu ortaya çıktı.) İki buçuk saatlik bir tren yolculuğundan sonra oraya vardım, istasyonda bir araba beni bekliyordu. Bo-

yanmış evleri, çocuk yuvaları, müşterek mutfakları, hastaneleri, sinemalarıyla komün, görürde, Henan bölgesindeki köylere benziyordu. Fakat komünün iç düzeni komünist tarzdaydı.

Kocaman demir eritme ocakları yeniydi. Bir buçuk gün kaldım ve geceleri parlak bir alevle yanan ocakları, ihracat için halı dokunan tezgahlarını, mısır, pamuk ve lahana tarlalarını, güzel boyalı evlerle dolu bir caddeyi, Çin’de ilk defa sentetik kauçuk üretilen bir kimya fabrikası binasını filme çektim. Beijing’e getirdiğim bol malzemeyle televizyon için "Bir Halk Komününde Geçen Bir Gün" başlığı altında bir röportaj hazırlayacaktım. Fakat bu olmadı, çünkü diğer sosyalist kardeş ülkeler, halk komününe hemen karşı çıktılar.

"Büyük İleri Atılım"ın amacı da, herkesin evinde fazla gelen, kap kaçak gibi şeyleri kendisinin eritmeye vermesiydi. Eski demirler küçük bir fabrikaya götürülüyordu; çelik eritme bir çeşit halk sporuna dönüşmüştü. Bir grup Afrikalı yazarı, Yazarlar Birliğinin avlusunda ufacık yüksek fırınlarda çelik eritirken görüntüledim ya da balerin Bai Şusiang’ı önce *Kuşu Gölü*’nü oynarken, sonra da yüksek fırında çalışırken.

Bütün ülke bir coşku içindeydi. Nan Green coşkumu yatıştırmaya çalıştı, gazetelerin yanlış sayılar verdiğini söylüyordu. Örnek veriyordu: "Ben bütün gücümü kullanıp çalışıyorum ve çok hızlı daktilo yazıyorum. Fakat şimdi yaptığımın on kat fazlasını yapamam – buna söz de veremem. Oysa ötekiler cennet vaadediyorlar ve bugünden yarına on, hatta yirmi kat yükselme sözü veriyorlar. Bu dürüstlük değil!" Nan haklıydı. Bütün gazetelerde birden çıkan yükselme hızı sayıları öyle yüksekti ki, olacak şey değildi.

Her şeyin çatırdayarak çökmesi sadece bir zaman meselesiydi. 1959 yılında Savunma Bakanı Peng Dehuai yurdu dolaştı ve bütün yalanları ortaya çıkardı. Mao’ya bir mektup yazdı (biz ölümlülerin yıllar sonra bundan haberi oldu) ve ona gerçekleri anlattı. Bunun üzerine Peng, utanç verici biçimde azle-

dildi. Ancak 1962'de Mao, Büyük İleri Atılım politikasının, Çin'in ekonomisini perişan ettiğini itiraf etti.

Bu devrim hareketinin kişilerin yaşamına ne türlü bir acımasızlıkla müdahale ettiğini, çarpıcı bir biçimde özel dış doktorum olan Dr. Çang olayında yaşadım. (Herhalde pek çoklarının göz yumduğu, böyle daha binlerce trajedi vardı.) Dr. Çang bir gün bana telefon etti ve kendisine gelmemi rica etti. Karşımda gözleri yaşlı, sinirleri bozuk, yıkılmış bir adam buldum. Eğitim hareketinin özel doktorlar arasında yol açtığı sıkıntıdan söz etti. Yirmi yaşındaki yeni yetmeler, karşılarında düşman varmışçasına, 60 yaşındakileri, okul çocukları gibi sorguya çekiyorlarmış. Muayenehanesini kapatacaklarını, 30 yıldır oturduğu evini kamulaştıracaklarını, onu bir polikliniğe gönderip çalıştıracaklarını söyleyerek tehdit ediyorlarmış. Dr. Çang ne isterlerse itiraf etmeye razıydı, sadece evinde oturup işine devam etmek istiyordu.

Evli, öğretmen ve parti üyesi olan 27 yaşındaki kızı, ona karşı çok katıydı, acımasızdı ve babasına devamlı "gerici" diye küfrediyordu. Bu kızın çocuğuna ise "gerici" büyükanneyle büyükbaba bakıyor, sahip çıkıyordu. Dr. Çang, kızının, eğer babasının bir kusurunu görürse, onu aşağılamaya elbette hakkı olacağını çekinerek söylüyordu. Ancak o zaman iyi ve akıllı bir parti üyesi sayılır, diyordu. Yıllardır tanıdığım Dr. Çang çok tanınmış bir dış hekimiydi, bir de merakı vardı: Güvercin yetiştirmek, Emi'nin de, benim de bu iyi yürekli yaşlı adam için yapabileceğimiz bir şey yoktu. Zaten onun için, birine derdini döküp içini ferahlatmak önemliydi. Ona teselli olsun diye, bu gibi domuzlukların, bizim uğrunda savaştığımız fikirle bir ilişkisi olmadığını söyledim, Dr. Çang evinden atılmadı ama Kültür Devrimi yıllarında öldü.

27 Nisan'da ikinci ulusal halk kongresi toplandı. O zamana kadar hem devlet başkanı hem parti başkanı olan Mao Zedung, bu görevlerden birini bırakarak kendini parti işlerine daha fazla adamaya karar verdi. Yeni devlet başkanı Liu

Şaoşi oldu. Seçim yapılırken ben de kameramla oradaydım; Mao Zedung'un, Çun Enlay'ın, Çu Teh'nin ve diğerlerinin oy pusulalarını sandığa atarken yakın plandan filmlerini çektim. Bir dinlenme sırasında, milletvekili olan Pançen Lama'yı gördüm. Yanına koştum ve ona 1956'da Tibet'te çektiğim kendi resimlerini verdim. Yanındaki Çinliler donup kaldılar, korkudan şaşkına döndüler. Emi'nin aracılık yapma gayreti de fayda etmedi. Benim protokole ters düşen bir hareket yaptığım anlaşıldı. Çünkü önce danışma bürosuna başvurmalı, onların memuruyla resimleri göndermeliymişim. Fakat ben bunu daha özel buluyordum ve Pançen de çok sevinmişti. Protokolle çatışmam bununla kalmayacaktı.

Ertesi gün Ulusal Kongrenin kapanış oturumu vardı. Mao Zedung, Çu Enlay ve Liu Şaoşi yan yana dizilmiş oturuyorlardı. Sonunda yapılan gösteri yürüyüşünde Mao'nun ve Liu Şaoşi'nin aynı büyüklükte dev posterleri Beijing sokaklarında dolaştırıldı. 1966 yılında başlayan büyük proleter kültür devriminde Liu Şaoşi sözde kitleler tarafından eleştirildi. Bütün köşe başlarına onun ve eşi Vang Guangmei'nin karikatürleri asıldı. Gerçi Çu Enlay bunu protesto etti ama, bir etkisi olmadı. Liu Şaoşi gümbürtüye gitti. 1960'ta ağır hastalandı, gerekli bakım yapılmadan yapayalnız öldü.

Mao'nun bundan haberi olmaması mümkün müydü? Onun dokunulmazlığı vardı, ona karşı ses çıkaracak olanın vay halineydi.

1959 ilkbaharında Çin'de bizi korkutan bir olay daha yaşandı: Tibet ayaklanması. Bu beni hiç şaşırtmadı, çünkü daha üç yıl önce aristokratlarla halk arasındaki anlaşmazlığı görmüştüm. Gazeteler şimdi olayları bildiren haberlerle doluydu. Buna göre Dalay Lama 17 Mart'ta haydutlar tarafından kaçırılmış, ayaklanma tamamen bastırılmıştı. Eski hükümet düşürülmüştü, Dalay Lama'nın yerine Tibet halkıyla ve merkezi hükümetle daha iyi ilişkisi olan Pançen Lama getirilmişti.

7 Nisan'da bir basın toplantısı düzenlendi, 1951 Anlaşmasını imzalayan General Çang Cingvu, Tibet'teki durumu açıkladı. 14. Dalay Lama ülke dışında olmasına rağmen hükümet tarafından onaylanıyordu. Ancak ne sözle ne de eylemle zaten çoktan beri ayaklanma hazırlıklarından haberi olan merkezi hükümete karşı herhangi bir harekette bulunacaktı. Dalay Lama hakkında pek çok dedikodu dolaşıyordu: Güya, Bejing hükümetine yazıp kendisini korumalarını istemişti. Başkaları, onun Hindistan'a gitmeye zorlandığını söylüyorlardı. Bir diğer söylentiye göre ise kendi isteğiyle oraya gitmişti.

Mayıstan itibaren, bir grup gazetecinin Tibet'e gidip, olup biteni gözleriyle görmesi gerektiği söylenmeye başladı. 1959 Ağustosunda nihayet iş oraya dayandı: Enformasyon Bürosu, Çin'de görevli gazeteciler için bir uçak yolculuğu düzenledi. Hava kötü olduğundan birkaç gün Sining'te bekleyerek Lhasa'ya ve ülkenin iç kısımlarına götürüldük. Biz üç Almandık: Willi Lange (DDR radyosundan), Lutz Zempelburg (*Neues Deutschland*) ve ben. Bu gezide ayrıca Sovyetler Birliği'nden, Polonya'dan, Bulgaristan'dan, Romanya'dan, İngiltere'den, Fransa'dan ve İtalya'dan meslektaşlar da vardı. Çinli mihmandarlarımız da Çu Lie, Çen Siusia ve Kang Maoçao idi, hepsi de İnformbürodan.

72 yaşındaki Amerikalı kadın gazeteci Anne Louise Strong ve onun özel yardımcısı Feng de bizimle uçtu. Anna, uçakta çevresinde oksijen tüpleriyle bir yatağa uzandı, Potala'ya tahtı revanla taşındı, benim çıplak ayakla yürüyerek geçtiğim sık bir akar sudan geçerken Kurtuluş Ordusundan bir asker Anna'yı sırtına aldı, böylece –eski sahiplerinin ilk ürünü olan– ekinlerin tarladan toplanışını görmeye gittik.

Anna gazeteci olarak Sovyetler Birliği'nde çalışmış, fakat Stalin devrinde ülkeden ihraç edilmişti. Sonradan Kruşçev onu akladı. Anna ihraçtan sonra yeni vatanı olarak Çin'i seçmişti. Her ay Çin'den *Mektupları* yazıyor ve Amerikalılara Çin'in aktüel politikasını tanıtıyordu. Anna, Mao'nun özel ko-

ruması altındaydı; Mao "Bütün Emperyalistler Kağıttan Kaplandır" sözünü 40'lı yıllarda ilk kez ona söylemiş, böylece Anna Strong da Çin devriminin tarihine geçmişti.

Sabırsız ve kaba olmasıyla "ün" yapmıştı, fakat bu daha ziyade dış görünüşü: Daha sonra Beijing'te Rewi Alley ve Beidaihe ile aynı apartmanda bulunan dairesinde ziyaret ettiğim zaman, onun kararlı, ama aynı zamanda son derece duygulu bir kadın olduğunu gördüm. Örneğin Kültür Devriminin arefesinde gözden düştüğümde yazılı ve sözlü olarak benim için korkusuzca savaştı. Anna konuşurken genç kız gibi olurdu – biraz saf ve oyunbaz. Örneğin bana; 25 Kasım 1965'te Başkan Mao'nun 80. doğum günü dolayısıyla onu ve birkaç yabancı dostunu çağırdığı davette giydiği elbiseyi aynen şöyle tarif etmişti – "birazcık dekolte!" Anna 1971 ilkbaharında öldü.

Lhasa benim son gördüğümünden bu yana daha temiz bir şehir olmuştu: Artık sinekler yoktu, sokaklar süpürülmüştü. Sadece başboş köpekler rahatsız ediciydi. Yarı kirli, perişan, yarı bayramlık giysili insanların hepsi meraklıydı, dostça gülümsüyorlardı. Gittiğimiz akşam, General Çang Cingvu danslı bir akşam yemeği verdi. Yemekte onunla yan yana oturduk ve ilk dansı benimle yaptı. Bence dost canlısı sempatik biriydi, Yenan'dan söz ettik; o, 1940 Ekiminde oraya Şandong bölgesinden gelmişti. Sonradan He Long ordusuna geçti. General Çang, aradaki kesintiler dışında, 1951'den beri Tibet'te yaşıyordu. Güçlü bir yerde olduğu halde, herkese karşı dostça ve alçak gönüllü davranıyordu. Ona kanım kaynadı. İnsanlığı, onu, şimdiye kadar tanıdığım bir sürü içi boş kendini beğenmişin yanında yüceltiyordu.

Ertesi gün General Çang bize, 1300 yıl öncesine dayanan Tibet tarihini işin içine bol mizah katarak anlattı:

Tang hanedanından Çin prensesi Vençeng, Tibet kralı Srongtsan Gambo ile evlenmişti. İşte o zamandan beri Çin ile Tibet arasında politik, ticari ve akrabalık bağları oluşmuştu.

Şimdi günümüzde, Generale göre, 1951 yılında kurtuluştan sonraki Tibet vardı, bize en son olayları, Han-Çinlileri ile Tibet isyancıları ve isyana karışmayanlar arasındaki ilişkiyi anlattı. Ayaklanmaya katılmayan aristokratlardan, fazla toprakları ve evleri düzene uygun olarak satın alınmıştı, isyancıların malları ise kamulaştırılmıştı. Sürüsü ve otlığı olan hayvan sahiplerine de aynı şey uygulanmıştı. Çin'in ve onu uygulayan adamın politikasına hayran oldum. (Eğer yanılmıyorsam, sonradan General Çang da Kültür Devriminin çarkları arasında ezildi.)

Soylu bir adamın, kendi evinin avlusunda yapılan duruşmasına biz de topluca katıldık. Tibet'in en zengin ve zalim soylularından biri olan "La-Lu", işlediği suçlar yüzünden kendisinden davacı olan, eski köleleri kadınlarla erkeklerin karşısında iki büklüm duruyordu. Bu basit halk insanları, özgürce ve heyecanla konuşuyorlardı. Hıristan gözleri çıkmak çıkmak olmuştu. Ön sırada oturan yaşlı bir kadın, gömleğinin önünü yırtarak göğsünü açtı ve elleriyle yumruklamaya başladı. Yanındaki genç adam da aynı şeyi yapıyordu. Sonra vergi ve suç belgeleriyle -kölelerin La Lu'ya verdikleri şeylerin dokümanları- dolu bir sandık ortaya getirildi. Bütün kağıtlar ortaya döküldü ve yakıldı. Artık ne vergi ne borç kalmıştı, tabii ne de işkence.

Bize La Lu'nun evini gezdirdiler. Gördüğüm bir resmi tanıdım: Üç yıl önce ziyaret ettiğimiz 6 yaşındaki oğlu yaşayan Buda olan zengin adamdı bu. Şimdi iki büklüm avluda insanların karşısında dururken ben onu tanıyamamıştım.

Hazinesini gösterdiler. mücevherlerle, gümüş eşyalarla, kürklerle, para sandıklarıyla kozmetikler ve lüks şeylerle doluydu. Yanlarında da kölelerin yırtık pırtık giysileri sergilenmişti. La Lu'nun evindekî hapisaneyi de gördük: Yere saman atılmış bir ahır, ağır zincirler ve işkence araçları vardı. En küçük bir kusur bulduğu kölesini buraya kapatabilir, işkence edebilir, hatta öldürtebilirdi.

Her neyse, bu hikaye mutlu sonla bitti. La Lu hapse girince, aklını başına toplamış. İşlediği suçları itiraf etmiş ve pişmanlık getirmiş. Gerçekten de yıllar sonra tekrar özgürlüğüne kavuştu ve şimdi yüksek bir görevde bulunuyor.

Çebong (Drepung) manastırını ziyaret ettik –bulutların arasında kaybolmuş dağların üzerindeki kırmızı yaldızlı manastır– ve bizi 1956’da da karşılamış olan şişman güler yüzlü Lama tarafından kabul edildik. O zamanlar sayıları 7700 olan rahiplerden, şimdi manastırda yaşayan 3000 rahip kalmıştı. Bir kısmı kaçmış, bir kısmı evlerine gitmişti. Lamaların çıkarlarını savunacak liderlerini seçmesini sağlayan bir dizi demokratik reform gerçekleştirilmişti. Sade Lamalar tarafından yapılmış resimlerden oluşan sergide geçmişteki utanç verici durumları teşhir ediliyordu. Lamaların yazdığı ve oynadıkları bir tiyatroyu seyrettik. Geçmişteki acınacak yaşamlarının aktarılışı, bana 1950’de, eski genelev kadınlarının sahneledikleri eseri hatırlattı. Budizm, bu bilgelik dolu barış dini baştakiler tarafından ne utanç verici bir biçimde kötüye kullanılmıştı

Tiyatrodan sonra, üç zengin Lama hakkında suç duyurusunda bulunulan bir toplantıya katıldık. Üçü de iki büklüm olmuşlardı –elbette hoş bir olay değildi, ama, yıllarca zavallı Lamalara yaptıklarının yanında bu hiç kalırdı. Fakir bir Lama, suçlanan Lamalardan birinin kulağına yapıştı ve suçunu yüzüne haykırdı: Bir başkası sırtındaki yaraları gösteriyordu. Aynen La Lu’nun sorgulanmasındaki gibi açık ve coşkulu bir olaydı.

23 Ağustos’ta Pançen Lama’nın oturduğu Sigaze’ye gittik. Lhasa’dakinin aksine, burada soylular ve manastır hep merkezi hükümetin yanında yer almış, isyana katılmamış, hatta kurtuluş ordusuna yardım etmişlerdi. Bunun için de Pançen’in çevresindekilerin mülkleri kamulaştırılmamıştı. Ertesi günü Pançen Lama bizi davet etti. El sıkışırken beni hemen tamdı. Hediye verme faslından sonra biz gazetecilerle

Pançen arasında geçen konuşmaları ben filme çektim. Pançen, Budizm bayrağı altında pek çok suç işlendiğini ve şimdi artık, bütün bu pisliklerden temizlenme vaktinin geldiğini söyledi. Kısa notlarına bakarak, rahat ve akıllıca konuşuyordu. Çayla tatlı şeyler ikram edildi, daha sonra da yoğurt ve börek. Son olarak amatör süvarilerin gösterilerini izledik. Bu biniciler at üzerinde koştururken ok atarak veya silahla istedikleri hedefi vurabiliyorlar ve at üstünde dört nala giderken, hatta denilen beyaz şallarını eğilip yerden alabiliyorlardı.

Pançen çekinmeden ortada dolaşüyor ve gazetecilerle birlikte bir çadırda oturuyordu. 43 yaşında bir Tibetli olan annesi de yammızdaydı. Bütün bunlar saat beşe kadar sürdü. Sonra duvarında bir Çin bayrağıyla Mao'nun bir resmi asılı olan bir çadırda, bol şarapla birlikte ziyafet verildi. Sonra Tibet dansları ve dini danslar gösterildi, müzik ve maskeler bana çok ters geldi. Dansçılar Pançen'in hizmetkârlarıymış. Bu defa kendisi de insanların arasına karışmıştı, herkes onu rahatça görebiliyordu. 1956'dan çok farklı bir görünüş vardı.

O günün anlamı neydi? Herhalde biz gazetecilere Pançen Lama'yı ve politikasını yakından tanıtmak istemişlerdi, aynı zamanda Çin Komünist Partisinin Tibet'teki uygulamasının anlaşılmasını amaçlamışlardı. Her şey o kadar inandırıcıydı ki, ben de hiç kuşku duymadan inanmak isterdim. Fakat 1956'da da her şey inandırıcı değil miydi? Çok şey gördük, aslında hiçbir şey.

Zaşılunbu manastırında, Pançen Lama tarafından açılmış ve iki dünyevi öğretmeninin yönettiği, küçük Lamalara ayrılmış bir okul keşfettik. Çocuklar tahtadan bir verandada oturmuşlar, ellerindeki taş tahtalara bir şeyler yazıp duruyorlardı. O civarda bir yerleşim yerinde de, fakir insanların evleri vardı, kir pas içinde çok güzel ve gözlerinin içi gülen çocuklar gördük. Willi söyledikleri şarkıyı teybe alıp sonra onlara dinletince gevşeyip yumuşadılar.

Eylül başında 1956'da gidemediğim Loka'ya gittim ve bir

toprak dağıtımına tanık oldum. Tarlalarda bir sürü Tibetli köylü toplanmıştı, yanlarında tahta araçlar ve sırtlarında levhalar vardı. İsimleri okundukça, peş peşe hepsi birer parça toprağa sahip oluyordu ve gösterilen yere levhasını dikeyordu. Hepsi sevinçliydi gülüyorlardı, hava güneşliydi, başaklar rüzgarda dalgalanıyordu. Sadece bu tarihi anı görmek için Loka'ya gelmeye değerdı.

Lhasa'ya dönünce, ülkeden ayrılmamış olan bir soyluyu ve ailesini evinde ziyaret ettim. Evin beyi önceleri çok kapalı, hatta itici davrandı, karısı da aynı şekilde çekingendi. Sonra bir sürprizle karşılaştım: Konuşurken ikisini de tamdım. Adam, 1956'da Dalay Lama'dan takdis bekleyen delegasyondaydı. Ben onun Potala önünde, kırmızı püsküllü miğferi ve sarı ipek kıyafetiyle resmini çekmişim. Karısını da kadınlar derneğinde görmüştüm. Onlara bunu hatırlatınca, beni tanıdılar ve ikisi de çekinmeden, samimiyetle konuşmaya başladılar. Geçmişten, 1955'te Çin'in ortalarına yaptıkları yolculuktan ve şimdiki politik sistem karşısındaki durumlarından söz ettiler. 22 yaşındaki biricik oğulları Beijing'te üniversitede okuyordu. Tercümanımla bana çay ve pasta ikram ettiler. Sonra evi gezdirdiler. Odaların dağı ve bahçeyi gören çok güzel bir manzarası vardı, fakat kötü döşenmişti. Eski kölelerin artık aileden sayıldığı belli oluyordu, çünkü onların çocukları evin içinde özgürce koşuşup duruyordu.

9 Eylül'de Lhasa'dan kalktık ve Sining'te bir gün dinlendikten sonra Beijing'e uçtuk. Tibet yolculuğumuzun bu son kısmı hakkında günlüğüme şöyle yazmışım: "Hava alamnda güneş doğuyor. Anna Louise ve diğerleriyle birlikte rahat bir uçaktayız. Anna Louise yatakta yatıyor, 6500 metre yükseklikte uçuyoruz, oksijene gerek duymuyorum, keyfim yerinde, Kunlun dağlarının karlı tepeleri güneşte parlıyor. Ge Ermo'ya yumuşacık bir iniş yaptık. Yukarıdan yerde kar varmış gibi görünüyor, fakat bu tuz. Kısa bir öğlen yemeğinden sonra tekrar havalanıyoruz. Kukunor Gölü ve karlarla örtülü dağlar güneşin altında bir masal alemi gibi pırl pırl...

Tibet'e yaptığım bu ikinci yolculuk belki tarih açısından daha ilginçti, fakat 1956'daki ilk yolculuk, yaşanan olaylar ve insan ilişkileri bakımından daha zengin ve daha güzeldi.

Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşunun onuncu yıl dönümü dolayısıyla yapılacak kutlama töreninden önceki haftalarda işten baş alamıyordum: Havaalanında ve istasyonda dış ülkelerden gelen delegelerin karşılanması, sürüyle toplantı, sergi açılışları, basın konferansları... Bu arada Demokratik Almanya'dan gelen delegelerin de devamlı yanlarında olmam gerekiyordu.

Maaşlı çalışan tek televizyon muhabiri olduğum için, resmi makamlarca ve sorumlularca önüme çıkarılan birtakım engelleri aşmak zorundaydım. Örneğin İnformbürodan Mahuying, bana işimi yaparken neleri *yapamayacağımı* açıkça anlatı. Oysa işim zaten yeterince zordu. 30 Eylül 1959'da Nikita Kruşçev Beijing'e gelecekti. İki ay önceden, televizyon kurumu benden Kruşçev'in havaalanında uçaktan inerken mutlaka filmi çekmemi rica etmişti. Bunu istemek kolaydı ama yapmak güç.

30 Eylül günü biz gazetecilerin, saat onda, havaalanı binasının özel bir bölümünde bulunmamız gerekiyordu. (Kruşçev'in on birde gelmesi bekleniyordu.) Orada İnformbüro'dan Sü Huang bize nasıl hareket edeceğimizi anlattı. Sanki, arsız çocuklara nasihat veren bir öğretmen gibiydi: İşte size her şeyi söyledik, söz dinlemezseniz, başınıza geleceği düşünün. Sonra, ellerimize balo davetiyeleri verildi, buraya çağrılmamızın ne büyük şeref olduğuna da işaret edildi. Biz beklemekte olan diplomatların arkasında duracaktık ve oradan fotoğraf veya film çekecektik. Bana bir ayrıcalık tanınmamıştı, hırsımdan çatlıyordum. İçimden, ben size gösteririm diye homurdanıyordum, üst basamaklara çıktım, oradan alanı görebilir, belki teleobjektifle bir şeyler yapabilirim diye düşünüyordum. Kruşçev çok az görünüyordu. Tekrar aşağı indim, fa-

kat gazeteciler beni ititirdiler, bu durumda Kruşçev ile Mao'nun ancak popolarım filme çekebilirdim. Aman ne görüntü olurdu! Kalabalığın arasına daldım, nerede ise Çu Enlay'a ulaştım. Hepsinin içinde "insan" olan tek kişi, Çu Lie bana onaylarcasına göz kırptı. (Önceden ona kızgınlığımı anlatmıştım.) Tam o sırada, merdivene çıkmış olan birisi bana seslenip yanına çağırdı, böylece Mao ile Kruşçev'in bir makara dolusu filmimi başarıyla çektim.

Merdivenden henüz inmiştım ki, Sü Huang, sözünü dinlemediğim için bana bağırmaya başladı. Artık ben de patladım, ona ağzımı geleni söyledim, onu yüksek makamlara şikayet etmekle tehdit ettim. Bu iki devlet arasında bir ilişkinin ifadesiydi ve o benim gazetecilik görevimi yapmamı engellemek için elinden geleni yapıyordu. Eve döndüğüm zaman, bu çıkışımından korkuya kapıldım. Emi beni yatıştırdı, İnformbüro'dan özür dilememi ve barışmamızı önerdi. Şikayetimi sonra gene yapabileceğimi söyledi. İstemeyerek onun sözünü tuttum, çünkü ancak bu şekilde engellenmeden çalışmalarımı sürdürebileceğimi anlamıştım. (Daha sonra Sü Huang ile barıştık). Bütün bu olaylar benim gözümde, Mao'nun çıkarıp atmak istediği bürokratik eziyetlerin örnekleriydi.

Kruşçev'in ziyareti büyük bir trajedinin başlangıcı oldu: Çin'in Arnavutluk dışında, bütün diğer sosyalist ülkelerden kopması. Kruşçev Çin'e gelmeden önce ABD'deydi ve gazeteler haftalarca bunu yazdı. Bu ziyaret Çin'de hoşnutsuzluk yaratmıştı. Ben, merdivenin tepesindeyken Kruşçev'in Mao'ya, direkt Amerika'dan geldiğini, sadece Moskova'da uçak değiştirdiğini söylediğini duydum. Bunun üzerine Mao son derece alaycı bir biçimde gülümsedi. Ben o zaman elbette bu durumun nereye kadar varabileceğini anlayamamıştım.

17 Kasım'da tekrar bavulumu toplayıp Moskova üzerinden Berlin'e uçmadan önce, doğum günümü kutladık. Lion ile Vitya bana 16. doğum günümü (48. doğum günümdü), dolayısıyla ergenliğimi kutlayan bir belge hazırlamışlardı. Bana

her türlü özgürlüğü tanıyorlardı. Demek benim, kendilerine iyilik, sevgi ve arkadaşlıkla bağlı olduğum (öncelikle de Vitya) yetişkin oğullarım beni böyle görüyorlardı. Akşam Pupsik'in yatağının yanında oturuyordum. Bana, Tanrı, bulutlar, yağmur, dünya, roketler, uydular ve ay hakkında bir sürü soru yöneltti. İçimi çekerek ve biraz da yüreğim burkularak, ona çok daha fazla vakit ayırmam gerektiğini düşündüm.

Moskova'da başımdan küçük ama ilginç bir olay geçti: 50 yaşlarında bir taksi şoförüyle konuşuyorduk. Nereden açıldı bilmem, söz Almanya'nın bölünmesine geldi. Adam, savaşta Königsberg'de çarpışmış, öyle kötü şeyler yaşamış ki, çocuk sahibi olmayı istemiyordu. Sovyetler Birliği'nde de yaşamın iyi olmadığını, her şeyin kötü gittiğini, devletin, Marx ve Lenin'in prensiplerine göre yönetilmediğini, kökten bir reform gerektiğini söyledi. Ama bunun yerine ne yapıyordu? Eski gömleğin üzerine durmadan yeni yama vuruluyordu.

Son yıllarda Berlin'deki taksi şoförleri de, çenelerini tutmuyor ve eleştiriden geri durmuyorlardı. Televizyondaki arkadaşlardan da öyle şeyler duydum ki, hiçbir gazete bunları yazmıyordu ve bir sosyalist ülkede asla olmaması gereken şeylerdi: göze batan ücret farkları, rüşvetler, akraba ticaretleri ve benzerleri. Ben hâlâ gerçeğe yüz yüze olmaktan yanaydım ve hâlâ eskisi gibi daha iyi bir dünya yaratılmasına yardımcı olmak istiyordum. Nerede olursa olsun, böyle bir dünya için insanın savaşması gerektiğine şimdi çok daha fazla inanmıştım.

Berlin'de ilk iş televizyona gittim: Tibet Filminin çekimi yapılacaktı. La Lu'nun sorgulanma toplantısı özellikle çok etkileyici, gerçek ve olduğu için çekilmişti. Hubert Kintscher bu filme bir tekst yazmaya hazırdı. Film 6 Ocak 1960'ta, Kintscher ile benim aramda geçen kısa bir röportajdan sonra, "Karl'ın Ülkesinde İlkbahar" adı altında yayına girdi. Film, öncelikle de televizyon müdürü Heinz Adameck'ten büyük alkış aldı. Tibet, özellikle de isyandan sonra, insanların

son derece ilgisini çeken gizemli bir ülkeydi, fakat hâlâ hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı; filmin kesimi sırasında bunu iyice gördüm. Tıpkı üç yıl önce olduğu gibi birçok gazete ve dergi, benim yeni Tibet fotoğraflarımı basmak istediler. *Freie Welt* üç bölümlük bir dizi yaptı. Brockhaus Yayınevi, *Tibet Üzerindeki Yıldızlar* başlığıyla ikinci bir resimli kitap yaptı. Resimler benden, yazılar, benim gezi notlarıma göre Harald Hauser tarafından oluşturuldu. Son olarak da, Postreiter Yayınevinden Rudi Löbner bana geldi ve bir çocuk kitabı ısmarladı. Bu Berlin yolculuğumdan bundan fazlasını umamazdım!

Johnny

Beijing’te beni hoş bir sürpriz bekliyordu: Lion okulu bitirmişti, Beijing Sinema Enstitüsüne kabul edilmişti, kamera-man olmak istiyordu. Öğrenim dört yıl sürüyordu. Lion enstitüde kalıyordu, ancak hafta sonları ve tatillerde evde oluyordu. Berlin’den gelirken bu defa, televizyon kurumunun bana verdiği bir kesim makinesini de getirmiştim, ama kullanmasını bilmiyordum. Bir gün Lion’dan bana yardım etmesini rica ederken, oda arkadaşının bu makineyi kullanabildiğini öğrendim.

28 Ocak 1960’ta Johnny ile –bu genci böyle çağırıyorduk, bundan sonra da öyle diyeceğim– karşılaşmam hayatımda bir dönüm noktası oldu. Aramızdaki büyük yaş farkına, 28 yıla rağmen, bugüne kadar süren bir arkadaşlık başladı, yıllar boyunca da derinleşti. Johnny bana arkadaşım, ablam, annem derdi; ben de ona arkadaşım, kardeşim, oğlum derdim. Sonradan evlendiği eşi bana bir kız evlat oldu, bu arada büyüyen oğulları da, kendi çocukları gibi evime gelir giderler.

26 yıldan sonra Emi ile evliliğimiz rayına oturmuştu. İyi

geçiniyorduk, müşterek dostlarımızdan ayrı, ikimizin de başka arkadaşları vardı. Benim Johnny ile tanışmamdan hemen sonra Emi de genç bir Çinli kızla, Çu King ile tanışıp arkadaş oldu, benim veremediklerimi o Emi'ye veriyordu. Çu King akıllı, bilgili, çok okumuş, Çin tarihi ve edebiyatıyla haşır neşir olmuş bir kadındı. Bir yayınevinde çalıştığı, evli ve çocukları olduğu halde, Emi'ye çok yardım ediyordu, bir çeşit gönüllü sekreteri gibiydi. Çu King ile Johnny ailemize iyice karıştılar.

Yıllar sonra ben bir gün Johnny ile arkadaşlığımız üzerine düşüncelerimi yazmıştım. İşte kısa bir bölüm: "Arkadaşlığımız aynı ideallere, aynı sanatsal ilgiye ve sanat sevgisine dayanıyor. Zevklerimiz aynı. Aym duygularla müzik dinliyorduk, tabloları, filmleri, fotoğrafları ve pek çok şeyi aynı gözle görüyorduk. Bu bize yaratıcılık veren ve ilerleyip gelişmemizi sağlayan bir arkadaşlıktı." Johnny'nin çok yönlü yeteneği beni hep şaşırttı. Harika yemek pişirirdi, dikiş dikerdi, tamir işleri yapardı, çok becerikli elleri vardı. Dil oyunları yapardı. Hemen her zaman beraberdik, fakat –eğlence olsun diye– birbirimize Latince harflerle yazılmış Çince, Rusça, İngilizce, Almanca karışımı mektuplar yazardık. Aramızdaki günlük konuşmalar da öyleydi, bizden başkası anlayamazdı. Bazen bir şey söylemek için, kelimenin yarısı veya susmak bile yeterliydi.

Bir gece bir rüya görmüştüm: Masmavi pırıl pırıl bir gök altında dibi görünen ayna gibi parlak, tertemiz bir denizde bir adaya doğru yüzüyordum. Ben adaya yaklaştıkça su pisleneğe başladı. Gökyüzünü kara bulutlar kapladı, güneşi örttü. Sonunda batağın içine saplanıp kaldım. Binbir güçlüklerle adanın kıyısına kadar ulaşabildim, orada Johnny'yi gördüm. Bana doğru koştu, iki elini uzatıp beni çamurun içinden çekip çıkardı. Birden güneş bulutların arasından sıyrıldı. Güneş yanığı tenimin üzerinden, sanki fıkır fıkır bir kaynakta yikanmışım gibi, temiz su damlaları boncuk boncuk kayıp gidi-

yordu. Deniz gene pırlıl pırlıl ve berraktı. Küçücük tropik adacığın büyüleyici doğası içinde, rengarenk kuşlar ötüşüyordu. Etraf çiçek içinde ve apaydınlıktı.

Uyandığımda Johnny'nin dostluğunun hayatımı ne denli değiştirdiğini bir kere daha kavradım. Önümüzde zamanla en güzel resimlerle dolduracağımız bembeyaz sayfalı bir kitap duruyordu. Johnny'nin etkisiyle dünyaya yeni gözlerle bakmaya başlamıştım, çok daha titiz ve eleştirel bir yaklaşımla. Çocuklara, hatta çevremdeki tüm insanlara karşı artık daha samimi ve açık davranıyordum, eskisi gibi sinirli değildim, dinlemesini biliyordum. Beni saran uyum çevremi de sarabılırdi artık.

Johnny enstitüyü bırakıp yanıma asistan olarak girmek istiyordu. Ama enstitüdekiler onun önce öğrenimini tamamlamasında ısrar ettiler. Ama boş zamanlarında bana yardım etmesinde hiçbir sakınca yoktu, bu onun için de iyi bir alıştırma olurdu. Hiç de fena bir çözüm değildi bu, çünkü Johnny'nin boş vakti çoktu, rahatça birlikte çalışabiliyorduk. Johnny ile arkadaş olan Vitya da aramıza katıldı İlk önce Lion ile Johnny'nin öğrenim gördükleri enstitü hakkında bir belgesel çektik. Sonra, José Venturelli'yi Beijing'teki atölyesinde çalışırken ve Şilili vatandaşlarım konu aldığı, parlak renklerle onların kuru yaşamlarını resmettiği tablolarını görüntüledik, Beijing'in kadın taksi şoförleri ve halk komünü Huang Tugan üzerine belgesel filmlerini çektik. Ayrıca bir restoran röportajım film yaptık. 150 yıllık bir lokantaydı ve odun ateşiyle ısıtılan bir soba üzerinde koyun etleri kızartılıyordu. Johnny ile Lion'un orada yemeğe davet ettiğim arkadaşları, ummadıkları bu lezzet karşısında pek sevindiler.

1960 Haziran ayı sonunda Şandong bölgesine bir dizi röportaj yapmak için gittim, 2400 yıl önce Konfüçyüs'ün yaşadığı Kufu kentine de uğradım. Konfüçyüs'ün mabedi, asırlık ağaçların üzerinde turnaların tünediği bir parkın ortasındaydı. Bunlar köhne binaya bir canlılık veriyor ve bütünüyle çeki-

ci kılıyorlardı. Konfüçyüs'ün ve ailesinin mezarlarını filme aldım. Bugün, o zamanlar bu mabedin yerini gözümle görüp filmi çekmiş olmaktan sevinç duyuyorum; çünkü kültür devrimi sırasında mabet yıkıldı. (Fakat sonradan tekrar yapıldı.)

Bu yolculuktan sonra, Johnny, Vitya ve bazı arkadaşlarıyla Beidaihe'ye tatile gittik. Artık burada, Postreiter Yayınevi'nin bana ısmarladığı resim kitabını ele alabilirdim. Çocuk yuvasının müdiresi olan şişman, esmer yanık tenli, hoş bir hanım olan Bayan Gao ile konuştum. 40 yaşındaydı, evlenmemişti, çocuklara tapıyordu. Bayan Gao, onun çocukları arasından iki "baş aktör" seçmemize ses çıkarmadı. İkisinin, bütün gün -bir kız, bir erkek- yemek yerken, yüzerken, uyurken vs. resimlerini çektik. Çocuklar hiç farkına varmadılar, tamamen kendi alemlerindeydiler, özgürce hareket ettiler. Resimli kitabın yazılarını da ben yazdım, 1962'de *Küçük Şeytancık* başlığıyla yayınlandı.

Beidaihe'den Beijing'e dönünce Emi'yi yorgun ve perişan buldum. Tatile onun da bizimle gelmesi konusunda ısrar etmediğim için kendime kızdım. Gerçekte Emi'nin bu moral bozukluğunun sağlıklı ilgisi yoktu, nedeni başkaydı: Siyasi hava giderek bozuluyordu. Sovyetler Birliği ile Çin arasında giderek artan ideolojik çatışma, sonunda 1960 Ağustosunda Sovyetlerin Çin'deki bütün uzmanlarını geri çağırmasına yol açtı. Sovyetler Birliği'nin yardımıyla yapılacak olan birçok inşaat yarım kaldı, Sovyetler olmadan Çinliler bu projeleri gerçekleştiremezlerdi. Üstelik bütün parçalar ve yedek parçalar geri götürülmüştü. Çinlilere büyük özveriyle yardım etmiş olan Sovyet uzmanları, bu işbirliğinin bozulduğuna inanmak istemiyorlardı. Çu Enlay, uzmanlar için verdiği veda yemeğinde, bununla ilgili, Kruşçev'in imzasını taşıyan belgeyi onlara gösterdi.

Elbetteki Çin'de durum çok gergindi. Eylül başında, İnformbüroda rahatça konuşabildiğim tek kişi olan Çu Lie'ye göre Sovyet uzmanların geri çağırılması, Çin'deki ekonomik

durumun fena halde kötüleşmesiyle sonuçlanacaktı. Burada onlara ihtiyaç vardı, geri gitmemeleri için yalvarmıştı. Fakat bu rica geri çevrilmişti. Çin tarafında işi düzeltmek için her şey deneniyor, sayısız konuşmalarda, iki halk arasındaki "sarsılmaz dostluk" yeminleri vurgulanıyordu. Bu bağlamda 5 Kasım'da Liu Şaoşi bir delegasyonla Moskova'ya gitti ve iki gün sonra Ekim Devriminin yıldönümünde Mao Zedung, şimdiye kadar SSCB'ye hiç gitmemiş olan Çin Komünist Partisi yöneticilerini de yanına alarak, Beijing'te Sovyet elçiliğindeki kabul törenine katıldı. 9 Aralık'ta Liu Şaoşi, Moskova'dan döndü. Mao Zedung, Çu Enlay ve diğerleri onu havaalanında karşıladılar, ben de televizyon için film çektim, Sovyet başkentinde yapılan ortak açıklama herkesi sevindirmiş ve anlaşmazlıkların ortadan kalktığı düşüncesini doğurmuştu. Fakat ne yazık ki bu doğru değildi.

Aralık ayı ortasında tekrar Berlin'e uçtum. Moskova'da mola verip Vassa ve Allan ile buluştum. Çin-Sovyetler Birliği anlaşmazlığı konusunda Allan'ın söylediğine göre Sovyetler Birliği'ndeki bütün parti örgütlerine, Çin hükümetinin, akşamdan sabaha Çin'deki bütün Sovyet uzmanlarını ülkeyi terke zorladığı bildirilmişti. Ona işin aslını anlattığımda bana inanmaya yanaşmadı. Vassa inandı. Vassa tamamen Çin'den yanaydı, halkın Liu Şaoşi'nin ziyaretinden ve yapılan ortak açıklamadan memnun olduğunu söyledi. SSCB'de sıradan hiçbir vatandaş, Çin ile kavga istemiyordu. Tıpkı hiçbir Çinli vatandaşın SSCB ile bozuşmayı istemediği gibi. Fakat biz ikimiz de, dünyanın hiçbir yerinde politik havayı sade insanların oluşturmadığını biliyorduk.

Berlin'de de aksilikler birbirini kovalıyordu. Heinz Grote bana uzun süredir susma nedeninin politik durumla ilgili olduğunu söylüyordu. Oysa Alman Sosyalist Birlik Partisi merkez komitesi üyeleri Çin vardır ve gösterilmesi de gerekir diye düşünüyorlardı. 1960'ta Lehnitz'te Else Wolf ile birlikte olduğum günlerdeki televizyonu hatırlıyorum da, Çin'in ne sö-

z  ne de görüntüsü vardı ortada – sanki hiç var olmamıştı. Havada bir şeyler dönüyordu. 1961 Haziran sonunda Sovyetler Birliği’nde yeni bir parti programı taslağı açıklandı. Bu taslak 17–31 Ekim tarihleri arasında yapılacak 22. parti kongresinin bir  n habercisiydi. Demokratik Almanya’daki meslektaşlarım, bütün dünya gazeteleri bu programla ilgili d ş ncelemlerle doluyken, Çin hükümetinin hiçbir fikir açıklamamış olmasına şaşıyor ve kızıyorlardı. Bütün bu tehlike  anlarına karşın Emi’nin 10 Ekim’de 65. doğunu gününe, Sovyet el iliğindeki dostlarımız Oleg Rachmanin ile Yakov Voskoboynikov’u da davet ettik. Sonradan, bununla kara listeye alındığımızı  ğrenecektik.

17 Ekim 1961’de,  u Enlay, bir Çin delegasyonunun başında, Sovyetler Birliği’nin 22. Parti Kongresinde bulunmak üzere Moskova’ya gitti. Kruşçev’in ve  u Enlay’ın konuşmaları Çin’de de tartışıldı. Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Arnavutluk sorununu açıkça ortaya atınca,  u Enlay bunu Marksizme aykırı buldu. Ve protesto ederek derhal Moskova’dan ayrıldı. Ekim sonunda Sovyet elçiliğinde Oleg Rachmanin’i ziyaret ettim. Rachmanin bana kongre çalışmalarının iyi ilerlediğini, halkın hayranlık duyduğunu ve yirmi yıllık planın gerçekleşeceğine tam inanç beslediğini söyledi. Aralık ayında Moskova’da tamamen tersini dinledim. İnsanlar yirmi yıllık plana gülüyor, alay ediyorlardı, her yerde bir savaş korkusu vardı. Sabun, kibrit, tuz ve benzeri maddeler birden yok olmuştu. Rachmanin’in teorisi pratikte böyleydi işte.

22. Parti Kongresinin kapanış konuşmasında Kruşçev tekrar Stalin’in cinayetlerine değindi. 1937–1939 yılları arasında suçsuz yere ölenlerin anısına bir anıt dikmek istiyordu; öyle laftan ibaret olmayıp üzerinde terör kurbanlarının isimlerinin yer alacağı, onların sonsuza kadar taşınacağı bir anıtın gerçekte ne kadar büyük olması gerektiğini düşündüm. Stalin’in cesedinin Kızıl Meydandaki mozoleden sessiz sedasız çıkarılıp yakıldığını ve Kremlin’in duvarı dibine gömüldüğü.

nü Çin gazeteleri yazmamıştı. O güne kadar Stalin ile Lenin'in resimlerinin asıldığı Gorki caddesindeki posta binasında Stalin'in resmi Kruşçev'inki ile yer değiştirmişti: Hem de, 1956'dan beri Kruşçev Stalin'in putlaştırılmasına karşı çıktığı halde. İnsan elinde olmadan şu soruyu soruyordu: Stalin iktidardayken, Kruşçev ne yapmıştı? (Ukrayna'da bir yöneticiydi.) Stalin'in cinayetlerine katılmamış mıydı? Neden kendisi de özeleştiriyordu?

Stalin konusunda Çin başka bir yol tutmuştu: Ona saygı duyuyordu! Stalin yakılmadan az önce bir Çin delegasyonu onun camdan tabutuna bir çelenk bırakmıştı, üzerinde şu yazı vardı: "Sadık Marksist-Leninist Stalin'e". Bu Stalin milyonların katiliydi.

Bütün bu politik olaylara aldırmaksızın Emi benim 8 Kasım'daki doğum günümü büyük bir törenle kutlamak istiyordu. Ona, huzurumuzun kaçmaması adına bundan vazgeçmesi için yalvardım. Fakat Emi kararından dönmüyordu: "İnsanın yaşamında sadece bir kere 50 yaş vardır" diyordu. Kendi doğum gününde olduğu gibi aynı insanları ve Sovyet dostlarımızı davet etti. Hans Müller ile Ma Haide bunu duyunca, daveti kabul etmediler. Bizim iyice çıldırdığımızı düşünüyorlardı. Fakat Emi inatçıydı, çevresinde dönen şeyleri görmüyordu. Bu doğum günü kutlaması da, birkaç yıl sonra, Sovyet casusu olmakla suçlandığımızda büyük rol oynayacaktı.

1961 Şubatında, Şanghay'da Johnny ile birlikte İlkbahar Bayramı üzerine bir ropörtaj yaptık. Bu arada, dış ülkelerde yaşayan Çinlileri getiren bir İngiliz gemisinin de limana girişini filme aldık. Gemi limana girince, birçok insanın güvertede, vatan topraklarına yaklaşmanın heyecanı ile sevinçten ağladıklarını gördüm. Sonra bu gelenleri parkta gezerken izledik, Şanghay'ın ünlü çiçek pazarında, bu mevsimde açan sayısız krizantem arasında filmlerini çektik. Ayrıca ilkbahar bayramına olanaklarınca hazırlanan bir işçi ailesini ve Şanghay'a

geri dönen zengin bir göçmen aileyi de filme aldık. Ne büyük fark! Göçmenlerin şerefini korumak için şunu da eklemeliyim ki, vatanları için çok para bağışladılar. Filmin ikinci kısmını Beijing’te çektik: Şanghay’ın yaz sıcağı içindeki özellikleriyle Beijing’teki soğuk kış, pazar yerleri ve törenler tam bir kontrast oluşturdu.

Haziranda yalnız başıma Şanghay’a tekrar gittim ve 30 dakikalık bir film çektim: *Şanghay Komüncülerinin Torunları*. 1927 yılında Şanghay’da komün oluşturmak için yapılan ve kısa süre içinde bastırılan bir ayaklanma olmuştu. Buna rağmen bu olay tarihe geçti, ben de bu filmimle, komüncülerin zamanında uğruna savaştıkları şeylerin, şimdi gerçekleştiğini göstermek istemiştim. Ayaklanmanın geçtiği birkaç ilginç tarihi yeri, komüncülerin mezarlarındaki nöbetçi askeri, komüne katılmış olan ve o günleri anlatan birini görüntüledim. Bugünle bağlantı kurmak için sonunda modern Şanghay’ı gösterdim. Çocuk yuvalarını, okulları, eşya dolu mağazaları, yeni evleri ve tarlaları var...

ADN’den meslektaşım olan Erici Henschke yeni bir otomobil almıştı ve eski arabasını da televizyon kurumunun izniyle bana bırakmıştı –küçük bir İfa F9– bu Johnny ile benim çok işimize yaradı. Ona "mavi kedicik" adını taktık. Johnny’nin aksine araba kullanmak bana zor geldiği için, direksiyon hocamız, Demokratik Alman elçiliğinin şoförü Werner Völker, bana sırayı Johnny’ye vermeme öğütledi. İki hafta sonra Johnny ehliyetini aldı. Ama ben araba kullanmayı bir türlü doğru dürüst öğrenemedim.

Joris Ivens Beijing’te bize geldi, önce Küba’da iki belgesel film çekmişti. Onunla eve taze bir hava girdi. Benim filmlerimi gördü, ilk çektiğim *Beidaihe’de Yaz Tatili*’ni iyi buldu. Dramatik sahneler içeren Tibet filmini de beğendi. Sonra bana önemli bir öğüt verdi: "Televizyon için pek çok yakın çekim yapmalısın; önce kısaca konuyu al, sonra yaklaş, gittikçe büyüt, büyük yüzler, büyük eller vs. Her şeyi çok ilginç yap. Dı-

şarıdan biriymiş gibi gözlemleyemezsin, olayın içinde olmalısın, kamera orada olmalı. Televizyon evde izlenir, her an kapatılabilir. Çocuğun isteği başkadır, baba şunu ister, anne bunu ister. Her şey öyle ilginç olmalı ki, herkes görmek istemeli ve daha baştan kendini kaptırmalı. Yani kamera işin içinde olmalı." Joris'in içinde müthiş bir gençlik ateşi ve tutkusu vardı, ona nerede ihtiyaç duyulursa oradaydı. Ve yaşı 60'ın üzerindeydi. Hayat felsefesi şuydu: "Herkes yardım ederim. Neden sana yardım etmeyeyim?"

Kurt Stern'in sinema sanatı hakkında bir kitabını okumuştum, bir yerde şöyle yazıyordu: İnsan gerçek yaşamı, olmasını istediği gibi değil, olduğu gibi göstermelidir. Bu, benim düşünceme de uygundu. Ne var ki, gerçeğin yansıtılması, insanların ilerlemesine yardımcı olacak biçimde olmalıydı. O zaman şu problem ortaya çıkıyordu: İçerikle şekli birbirleriyle nasıl bağdaştırmalıydım ve gerçeği nasıl göstermeliydim ki, anlaşılabilsin. Vitya'ya bundan söz edince, bana Mao Zedung'un *Çelişki Üzerine* isimli yazısını okumamı, bunun yaşamımı kolaylaştıracağını söyledi.

8 Ağustos 1961'de kısa bir hastalığın ardından oyuncu Mei Lanfang öldü. Geçtiğimiz altı yıl içinde, çektiğim filmler ve fotoğraflar sayesinde onu az sayıdaki çok büyük sanatçıdan biri olarak tanıma mutluluğuna erişmiştim; bu yüzden ölümüne çok üzüldüm. Çoğu zaman sadece gerçek sanatçılarda bulunan tevazuuyla beni her zaman etkilemişti. Birbirimizle fazla konuşmadığımız halde, iyi anlaşırdık –belki de ben onu poz vermesi için zorlamayıp, sahnede rolünü oynarken resimlerini çektiğim içindi, Mei Lanfang'ın ölümü üzerine Emi bir şiir yazdı:

Veda etti gitti dünyaya bir dahi.
Göz yaşlarının ipekten seli taşır haberi kıyılara
Kabaran dalgalarıyla deniz donakalır bir an,
Karışır gider mısralarım sonsuz acılara.

Bir acı haber daha aldık: 13 Ağustos 1961'de Vassa ağır bir hastalıktan sonra ölmüştü. Ben bunu zaten sezmiştim, Moskova'ya yaptığım son yolculukta şiddetli kalp krizleri geçiriyordu. Bu bana darbe oldu! Yıllar boyunca Vassa ile iki can ciğer kardeş olmuştuk. Benim kaderim onunkinden daha iyi yazılmış olduğu halde beni hiç kıskanmadı. Gerçi Emi de, ben de ona yıllarca maddi yardım yaptık, fakat ona veremediğimiz bir şey vardı, mutluluk. Onun biricik arzusu olan, bir daha Çin'e gelebilme isteği de gerçekleşemedi, çünkü Çin'den resmen davet edilmesine ve bizim Moskova'daki dışişleri bakanlığına verdiğimiz sayısız dilekçeye karşın Sovyet makamları ona dış seyahat izni vermedi.

1961 yılının sonunu Demokratik Almanya'da geçirdim. John ve Tutti Heartfield ve köpekleri Adam ile 31 Aralık öğleden önce onların Waldsiedersdorf'daki köy evine gittik. Yolculuk sırasında dünyadaki politik durumu konuştuk. John, Demokratik Almanya'da hep birbirine zıt şeyler duydukları için, Çin hakkında neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar veremediklerini söyledi. Çin'i çok seviyordu, orada tanıdığı insanlardan ve yaşadıkları olaylardan çok sıcaklıkla söz ediyordu. Demokratik Almanya'daki sanat sorunları tartışmalarını korkunç, dar görüşlü ve baskıcı olarak tanımlıyordu.

Ormanın ortasında küçük bir gölün kıyısındaki köy evi çok hoştu ama ısıtılmadığı için buz gibi soğuktu. Şöyle bir etrafa baktım. Üç oda da zevkli ve rahat döşenmişti, kumaşların, yastıkların ve duvar kağıtlarının renkleri uyumluydu; zarif tül perdelerin örttüğü geniş pencereden, jaluzilerin ardından odaya bol ışık giriyordu. Verandadaki ahşap çiçeklikleri, bahçedeki kuyusuyla tüm görünüşü bende bir masal köşkü izlenimi uyandırdı. O iğneleyici fotomontajları yaratan, o büyük sosyal eleştirmenin böyle romantik bir ortamda huzur bulacağı ve bir kaktüsün donduğunu görerek yaslara boğulacağı kimin aklına gelirdi! Gider gitmez, Tutti hemen özenle

örtölmüş çiçek tarhlarını gözden geçirdi ve kuşlara yem attı. Sonra hep birlikte yürüyüşe çıktık. Kendine özgü bir büyüü olan, kasvetli bir gündü. John'un doğayı ve ormanı ne kadar çok sevdiğini ilk defa fark ettim. Öğleden sonra Berlin'e dönmeyen önce Tutti komşu çocuklarına yeni yıl armağanları dağıttı.

Heartfield'lerin Friedrichstrasse'deki evleri hoş bir sanatsal karmaşa içindeydi, hoşuma giderdi. Duvarlar tablolar, fotoğraflar ve bir sürü şeyle doluydu. Hepsi de çok zevkli, ama sade ve gösterişsizdi. Tutti bana içinde yattığı odayı da gösterdi, tam bir karmaşaydı, ama ona göre her şey yolundaydı. Akşam olunca büyük odada bir sürü mum yaktı; John, Lotty Lenya'nın oynadığı *Üç Kuruşluk Opera*'dan bir plak dinletti bana. Sonra Brecht'in eski kız arkadaşı Elisabeth Hauptmann ile Amerikalı bir yazar olan Jerome geldiler. Jerome iki yıldır Moskova'da yaşıyormuş, daha o gün Berlin'e gelmiş, bana Çin hakkında pek çok soru sordu. Kırmızı şarabın da etkisiyle bu ülkeye olan tüm aşkımı cevaplarımda belirttim. Sonunda, gene, hiçbirimizin tam bir karşılık bulamadığı iki taraftan hangisinin haklı olduğu şeklindeki Gretchen problemi ortaya çıktı. Jerome beni anlıyordu, başkalarının da Çin'den sempatiyle bahsettiklerini söyledi. Her ne ise, 1961 yılının son, 1962 yılının ilk dakikaları, Çin'le ilgili hayallerim, dileklerim ve düşüncelerimle dolu geçti.

Bodo Uhse de yılbaşı akşamını Heartfield'lerle geçirmeyi istemişti, ama resmi bir kabulde bulunmak zorunda kaldığından çok kızmıştı. Tutti ile John'a gitmeden önce Bodo ile buluştuk ve pahalı olduğu kadar keskin bir Çin içkisi olan Mao-tai içtik. Bodo Küba'ya gitmiş ve orada José Venturelli ile buluşmuştu, Venturelli, Bodo'nun en yeni kitabı *Alameda'da Yaz Rüyalari* isimli eseri için 16 resim çizmişti. Bodo bana verdiği kitabına şunları yazmıştı: "Eva'ya bir yılbaşı sürprizi." Bu onun bana son armağam oldu, aym zamanda da son kitabı -Meksikalı ressam Diego Maria Rivera hakkında güzel bir hikayeydi.

1962 yılı yıllarca sürececek bir tartışmayla başladı. Şimdi, Çin Doğuda güç sahibi olmak istiyor, barışçı bir birliktelik istemiyor, savaş istiyor deniyordu. Oysa 1955 yılında Bandung'da uluslararası bir konferansta "Barış içinde birarada yaşamının beş ilkesi"ni ortaya ilk atan Çu Enlay olmuştu. Ak-lım karışarak Stephan Hermlin'e gittim. Bana bu çelişkiyi açıklayabilecek bilgi varsa, ancak o verebilirdi. Çünkü Stephan aydın kafalı ve düşündüğünü söylemekten kaçınmayan politik bir adamdı. Sosyalist kamptaki büyük polemik hakkında da kendine göre bir yorumu vardı. Sonradan Çin'in, Stalin, Yugoslavya ve başka konularda ne kadar saçma şeyler yazdığını bana kanıtlamıştı. Gerçi Sovyetler Birliği ve Demokratik Almanya'nın politikalarının da bazı yönlerini onaylamıyordu. Stephan'ın her zaman, her yerde açıkça gerçeklerden yana olması ve bu gerçekleri savunmada gösterdiği cesaret, beni çok etkilemişti ve bugün hâlâ üzerimde bu etki vardır.

Berlin'den, çantamda film ruloları, yeni planlar ve iş bağlantılarıyla ve fikir ayrılıklarının gelip geçici olduğu, işime sakin bir şekilde devam etmem gerektiği öğüdüyle ayrıldım. Tam bir yanılgı. Benim yokluğumda Çin'de yeni bir hareket olmuştu. Fakat bu defa sağcılara değil, revizyonistlere karşıydı. Çin'e karşı tavır alanlar veya başka kamplardan kişilerle (Sovyetler) dostluk kuranlar bunlardan sayılıyordu. Tabii Emi ve ben de revizyonist damgası yedik. Fakat bizim bunu fark etmemiz epeyce bir zaman aldı.

İkimiz de ayrı ayrı ve beraberce bir ruhsal bunalım içindeydik. Emi her zaman olduğu gibi çok çalışıyordu, televizyonda ve film enstitüsünde konferanslar veriyordu, daima başarılı oluyordu. İnsanlar onu bir defa sevmişlerdi. 1 Temmuz 1962'de, Çin Komünist Partisinin 41. kuruluş yıl dönümünde *Geming Lieşi Şiçao* isimli kitap çıkmış ve her yerde yankı uyandırmıştı. İç Savaş ve Devrim sırasında ölen kahramanlar tarafından yazılmış ve Emi'nin büyük bir titizlikle derleyip

topladığı bir önsöz ekleyerek bastırıldığı şiirlerdi bunlar. Bu çalışmayı canla başla yapmış ve gönüllü olarak ücret de almamıştı. Buna karşın Emi devamlı eleştiriliyordu – açıkça da, arkasından da. Gerçek olan sadece bizim Sovyetlerden dostlarımızın bulunmasıydı.

Çin, Sovyetler Birliği ve Demokratik Almanya arasındaki fikir ayrılıklarına çok canım sıkılıyordu; bu üç ülkenin insanlarına bağlıydım, onlar arasında arkadaşlığın kurulması için yıllarca çalışmıştım. Elbette bütün yüreğimle sevdiğim ve kaybetmekten korktuğum televizyondaki işim için de endişe duyuyordum. Fakat Berlin'den uygun haberler geldiği için işime devam ediyordum. Bu arada, her akşam Aktüel Kamera programında yeniden Çin'den haberler verildiğini, filmlerimin hep tam zamanında ulaşip pek çok konuyu aydınlığa kavuşturduğunu bildirmişlerdi.

En önemli filmim 1962'de çektiğim *Sokağım*'dı. Burada, gittikçe modernleşen Beijing'te, sekiz yıldır oturduğumuz küçücük bir sokak konu edilmişti. Oldukça hareketliydi. Her gün, ev hanımlarına alışverişi kolaylaştırmak için bir sebze kamyonu gelirdi, haftada bir defa bir usta gelip kapıların önünde tencereleri, sahanları lehimlerdi. Şemsiye ve bisiklet tamir eden dükkanlar da vardı. Bizim evimizin karşısında ise *Beijing Sabah* ve *Akşam* gazetesinin basımevi bulunuyordu. Çinli müretteplerin çalışmasını ve bir gazetenin oluşmasını filme çektim. Sokağımızda ayrıca bir çocuk yuvası ve bir okul da vardı. Hepsini filme aldım ve elbette bizim ev, Emi, çocuklar, Paşa ve komşularımız da filme girdi.

Sonbaharda Emi ile birlikte Beijing yakınındaki bağlara gidip bağ bozumu yapanları filme çektim. Ertesi gün, dış satış için şarap yapan bir şaraphaneye gittik, ben çekim yapmaya kalkınca, kurumun müdürü beni engelledi. Benim Demokratik Alman Televizyonunda çalıştığımı öğrenmişti. Anlattığına göre, Demokratik Almanya büyük bir parti şarabı, aslı olmadığı halde, kötü, ekşi falan diye bahaneler ileri sürerek ka-

bul etmemişti. Bu tam bir rezaletti. Bu yasak bizim şahıslarımıza karşı olmadığından Emi'ye ve bana bol bol şarap tatturdılar. Oradan oldukça neşeli ayrıldık.

Ekim sonunda Vitya ile bir röportaj için şanghai'a gittik. Vitya -üç yıl sonra evlendiği- bir kıza açıktı ve keyifliydi. Bu günlerin benim için önemli olayı, Emi'nin arkadaşı şair Lu Mang ile tanışmak oldu. Lu Mang, açık yürekli, sevecen, olağanüstü bir insandı. Hareketli bir anlatımla ve bol mizah katarak, şanghai'ın devrimcilik hikayelerini aktarıyordu. Beijing'te olduğu gibi orada da, barış içinde yapılan kurtuluş sırasında tek bir kurşun atılmamıştı. Lu Mang, doğum yeri olan şanghai'ın içini dışım iyi biliyordu ve her köşede bir anısı vardı. Konuştuğumuz sırada beş kızından üçüyle tanıştım. Onlar için bir de şiir yazmıştı: "Eve geldiğim zaman/beş çiçekten oluşan/bir demet karşılar beni." Daha sonra benim güneyde yaptığım bir dizi röportaj sırasında tekrar karşılaştık. Lu Mang ağır hastaydı, fakat sırf buluşabilmemiz için hastaneden izin aldı. Ne yazık ki, kùltür devriminin kargaşası içinde birbirimizi gözden kaybettik.

Aralık ayında, Heinz Grote ve meslektaşlar beni Berlin'de sevinçle karşıladılar. Grote, çektiğim *Sokağım* filmini kendisi ele almak istiyordu. Bir toplantıda arkadaşlarına, güncel politika konusunda, Çin'in tıpkı Sovyetler Birliği veya Demokratik Almanya gibi aynı amacı izlediğini, fikir ayrılıklarının mutlaka aydınlanacağım, Çin'in önemli bir sosyalist ÷lke olduğunu ve küçümsenmemesi aksine televizyonda gösterilmesi gerektiğini açıkça söylemişti. Bu sözler ve *Sokağım* filmini çok beğenip uzun olmasına rağmen bir dakikasının bile sıkıcı olmadığını belirten televizyon redaktörü Günther Freigang'ın övgüleri, sıkılan yüreğime su serpmişti.

Noel'i ve yeni yılı, Stockholm'de Herbert, Lisel ve Irene ile birlikte geçirdim. 24 Aralık akşamı, Herbert ile Lisel'in arkadaşları ziyaret geldiler. Hediye dolu bir sepet içeri taşındı, güzel ve şık paketler dağıtıldı. Herbert bana İtalyanca olarak

banda alınmış bir *Sevil Berberi* filmi armağan etti. Gece yarısından önce Lisel ile Irene İsa töreni için kiliseye gittiler. Yılın son gecesi, Herbert'in yönettiği *Sevil Berberi*'ni tek başıma izledim.

Bu sefer Herbert'in politikayla ilgilenmemesi ve kimse-nin politikadan söz açmaması hoşuma gitti. Herbert kremalı çileklerin tadına bakıp duruyordu. Korkunç şişmanlamıştı, fakat sudaki bir balık gibi canlıydı, az uyuyor, enerji saçıyordu. Gelecek Noel'i de onlarla birlikte geçirmeye çağırdı beni, Lisel de bunun alışkanlık haline gelmesini istiyordu. Bunun Herbert'ten ebediyen, Stockholm'den de yıllar sürecek bir ayrılık olacağım kim bilebilirdi.

Beijing'e döndükten hemen sonra bir sinir krizi geçirdim. Durmadan ağlıyordum, hem hiç sebepsiz; kendimde değil gibiydim. Tabii bu Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki politik gerginlikten ileri geliyordu. Her iki kamp, Sovyetler Birliği ve Demokratik Almanya bir yanda Çin öteki yanda birbirleriyle bir kağıt savaşına girmişlerdi. Çin taşlamalarda bulunmaya ta 1962'de başlamıştı; bunu dokuz makale ve 25 maddelik bir genel çizgi izledi. (O zamanlar Çin'de yazılan ne varsa, özellikle de bu dokuz makale, sonradan tamamen yanlış bulundu.) Bu üç sosyalist ülkenin birbirine çatmasını, çamur atmasını, mahalle karıları gibi küfretmesini görmek çok korkunçtu. Arnold Zweig, İlya Ehrenburg gibi akıllı başında insanlar bile, az çok edebi üslupta da olsa, bu işe katılmışlardı. Bu üç ülkenin, her biri gerçek Marksizm Leninizm'i kendisinin gerçekleştirdiği ve onun politikasına karşı olan herkesin revizyonist olarak damgalanması gerektiği inancındaydı— orada da, burada da böyleydi. Ben işte bu iki kamp arasında kalmıştım ve daha hâlâ öteki taraftaki insanlara fotoğraflarla, filmlerle Çin halkını anlatabileceğime, halkı oluşturan basit insanları birbirine yakınlaştıracabileceğime ciddiyetle inanıyordum. Çünkü, biliyordum ki, dünyanın hiçbir ülkesinde basit halk savaş istemiyordu —ne gerçeğini, ne de kâğıt üzerindeki-ni.

Sinir şokunu yenmeme Vitya yardım etti. Beni, yeniden Devrimci Teoriyi ve Mao Zedung'un eserlerini okumaya zorladı; çünkü bunlar Marksizmi ve Leninizmi herkesin anlayabileceği sade bir dille anlatıyordu. Her gün Vitya ile ders yapıyorduk, Mao'nun *Pratik Üzerine* ve *Çelişki Üzerine* isimli kitaplarını harıl harıl okuyordum. Vitya'nın sabırlı yardımına rağmen anlamakta zorluk çekiyordum; Teorik ve felsefi eserleri şimdiye kadar okumamıştım; bu tarz düşünmeye de alışık değildim. *Çelişki Üzerine*'yi, üstelik de önce Çince orijinalinden, kendimi eğitmek için okudum ve anlamam çok uzun sürdü. Fakat zamanla, Mao'nun yazdıklarını, günlük yaşamda farkına varmadan herkesin kullanabileceğini gördüm. (Sonradan Mao'nun kendi teorilerinin aksine hareket ettiği gerçeği de ayrı iş).

31 Mart 1963'te depresyonlu günlerim hakkında günlüğüme şöyle yazmışım: "Şubat, Mart, Nisan, Mayıs kötü aylardı. Sinirlerim bozuk, yıpranmıştı. Kararsızdım, hiçbir şey yapmıyordum, o aylarda kendimden nefret ediyordum ve kendimi bulamıyordum. Elimde değildi, iradesizce savrulup duruyordum. Geçen yılki tasarılarımı ve görüşlerimi bir kenara atmıştım. Şimdi normale dönünce, o günler hakkında yazabilirim. Sanıyorum çok hastaydım. Artık geçti."

Haziran başında Şi Şaohua ile görüşmede Vitya'nın da katıldığı ve beni yeniden doğrultan, yeniden dürtükleyen bir konuşma yaptım. Televizyon kurumu artık beni istemezse, ne yaparım diye ihtiyar dostuma sordum? Şaohua, eğer sıkıntıya düşersem Çin'in bana daima yardım edeceğini söyledi. (O zaman gerçekten böyle düşünüyordu.) İşime boş vermemeliydim, aksine devamlı film ve fotoğraf çekmeye devam etmeliydim. İyi bir iş, daima iyi bir iş olarak kalırdı. Bunların hemen kullanılıp kullanılmayacağını düşünmemeliydim. "Sadece işini düşün, şimdiki yaşamına, ruhuna ve çağın havasına sıkıca sarıl, diyordu."

4 Temmuz 1963'te bir tanıdıktan, Bodo'nun iki gün önce

öldüğü haberini işittim. Çılgına döndüm, misafir gittikten sonra ancak kendimi koyuverdim. Geçen kış onu neden daha sık görmeye çalışmamıştım? Ona neden hiç yazmamıştım? Daha dün ona yeni çektiğim Ming Heykellerini göndermeyi düşünmüştüm. Tüm unuttuklarım bir bir aklıma geliyordu – ve ben bunları hiç kimseyle konuşamazdım. Son telefon konuşmamız hâlâ kulağımda çınliyordu. Weimar günlerini ve yaptığımız birlikte çalışma planlarını hatırlıyordum. Neden hiçbirisi olmamıştı? Ben ona yardımcı olmalıydım, hiç değilse mektuplarımla ona saatlik mutluluklar verebilirdim. Çünkü Alma çocukları alıp Amerika'ya gittiğinden beri, Bodo'nun mutsuz olduğunu biliyordum. Onun 28 Mayıs 1962'de bana Reinhardtsbrunn'dan gönderdiği son mektup, bana ne kadar bağlı olduğunu gösteriyordu:

"Sevgili Eva, lütfen kızma. Mektubuna ancak bugün cevap verebiliyorum. *Yaz Rüyaları* hakkındaki sözlerin bana çok iyi geldi. Bana neşe ve güç getirdiler. Kitap burada sessizce kaynadı gitti. Sadece bilmediğim birkaç dost bana yazdılar. Şimdi üzerinde çalıştığım cehennem ödevi için biraz desteklenmeye ihtiyacım var. Hoş bir görev değil ve olmayacak. (Bununla, hiç bitmeyecek olan *Patriotlar*'ın ikinci cildini kastediyor)... Yazmak artık iyice zor geliyor, bu iş düşündüğümünden de fazla uzun sürecektir. Ağustostan sonra neyle yaşayacağım hiç belli değil. Oysa ben sonbaharda şöyle uzunca bir yolculuğa çıkmayı öyle istiyor, öyle istiyordum ki, nereye olursa olsun fark etmez, olabildiğince uzak olsun yeter.

Yaşamımın en büyük neşesi şu sırada Joel ile Stefan'dan gelen mektuplar, oldukça düzenli yazıyorlar, akıllı ve şaşılacak kadar sevgi dolular.

Bir şey daha var Eva, anlatacak neyin varsa yazmaktan çekinme. İlgiye ve meraka değer o kadar çok şey var ki – vakit buldukça otur, yazmaya başla, kışın buraya geldiğin zaman da bana okut.

Ama o zamana kadar haberini eksik etme ve Bodo'nu unutma.

15. Yaz

5 Temmuz 1963'te Deng Siaoping'in başkanlığında, yüksek rütbeli partililerden oluşan bir delege grubu, tüm komünist partileriyle görüş alışverişinde bulunmak üzere Moskova'ya uçtu. 21 Temmuz Pazar günü Beijing'e döndü. Johnny, Lion ve Vitya ile havaalanına gittik. Masmavi gökyüzünde beyaz bulutlarla harika güzel, güneşli bir gündü. Alanda, bayraklarla, pankartlarla, trampetlerle 5000 kişi toplanmıştı, bütün hükümet üyeleri, yüksek rütbeli memurlar ve yabancı diplomatlar karşılamaya gelmişti. Derken delegeler görüldü –Peng Çen, Vu Siukuan, Liu Ningyi aralarındaydı– TU 104 tipi iki Sovyet uçağıyla gelmişlerdi ve Mao Zedung, Liu Şaoşi, Çu Enlay ve Çu Teh tarafından selamlandılar. Arkasından iki uçağın mürettebatına da Mao, Liu, Çu ve diğerleri, "Hoş geldiniz!" dediler. Her birinin tek tek elini sıktılar ve Rusça teşekkür ettiler: "Spasibo, spasibo!" Sovyet pilotlar, herhalde böyle bir karşılama beklemedikleri için biraz şaşırmış görünüyorlardı. Selamlaşmalar bitince Mao bir tur attı. Halk onu alkışlıyordu, Ku Kiubai ile Lü Sün'ün dul eşleri genç kızlar gibi Mao'ya doğru atıldılar. Alandaki herkes, Mao'ya bu kadar yakın olmaktan, onu sağlıklı ve neşeli görmekten mutluydu. Büyüklenmeden insanların arasında dolaşıyor, el sallıyordu. Mao, Çu Enlay ve Çu Teh, açık gri ve boynuna kadar kapalı takım elbiseler giymişlerdi. Yüzleri, bu sıcağa ve 60–70 yaşlarına rağmen düzgün, parlak ve genç görünüyordu. Her şeyi görüntüledik.

Pupsik ile Beidaihe'ye tatile gittik. Dışişleri Bakanlığının sahilden beş dakika uzaklıktaki evlerinden birinde bir oda tuttum. Güneş, yağmur fırtına demeden birlikte yüzdük veya bisiklete bindik. Pupsik'e doğa güzelliklerini göstermeye ça-

lıştım: akşam üstleri güneşin batışını, yeni ekilmiş tarlaları, mavi gökyüzünü, yemyeşil çayırıları. Güzel bir tatil oldu. İyi ki dinlenmişim, çünkü Beijing’te bizi hiç de hoş olmayan şeyler bekliyordu.

Emi, başkanı olduğu Asya-Afrika Yazarlar Birliğinden ve parti grubundan çıkarılmıştı. Sonradan, Emi’nin küçük kız kardeşim diye isim taktığı ve yıllardır yaptığı her şeyi kendisine anlattığı Lo Hang, benim için revizyonist diye dedikodu yapıldığını söylemiş Emi’ye. Zamanla birilerinin bizim hakkımızda kasten söylentiler çıkardığını öğrenecektik. Ama bunun kim olduğunu ancak 70’li yılların sonunda öğrenebildik.

Sevinçli olaylar da vardı: Lion ile Johnny Sinema Enstitüsünün bitirme sınavım kazanmışlardı. Lion, halk bilimleri bölümünde, Johnny de Belgesel Film Stüdyosunda işe başladılar. Tatilde Johnny benim en yeni filmim olan *Benim Beijing’im*’in çekimlerinde bana yardım etti. Film, çok yanlı olarak Çin başkentinde geçen bir günü gösteriyordu ve tıpkı Marco Polo’nun zamanında olduğu gibi, deve ve katırların çektiği arabaların üzerinden geçtiği Marco Polo (Luguo Kiao) köprüsünü göstererek başlıyordu. Sonra sabah uğraşları, modern Beijing, istasyon ve havaalanıyla sürüyordu. Gece için Pekin Operası gösteriliyor ve son olarak havai fişek gösterileri ekrana geliyordu. Kışa kadar hep film çektim.

Johnny ilk maaşından bana iki armağan aldı: Vu Zuoren’in bir tablosu "Yüzen balıklar" ile günlük kahvemi içeceğim bir porselen bardak. Annesine de bol bağışta bulundu; haftalarca önceden, nihayet armağanlar alabileceği için seviniyordu.

28 Aralık 1963’te Heinz Grote’den bir mektup aldım. Uzun uzadıya düşünüp taşındıktan sonra benim şimdilik Berlin’e gitmememe karar verildiğini yazıyordu. Ertelemek, vazgeçmek anlamına gelmezmiş, anlaşılmamızda da değişen bir şey yokmuş. Daha sonraki mektuplarında da Heinz Grote beni bunun çok uzun sürmeyeceğine inandırmaya ve teselli et-

meye çok gayret ettiyse de, benim Berlin'i tekrar görmem için aradan tam 22 yıl geçmesi gerekecekti.

1963 yılı sonunda, Emi, Yazarlar Birliği tarafından yılbaşı gecesi bir partiye davet edilince çok sevindi. Ev sahibi Mao Dun idi. Herkes Emi'ye karşı uzun süredir olmadığı biçimde yakınlık gösteriyordu. Basın da yeniden ona dönmüştü, Halk Gazetesinde yayınlanmak için ona şiirler ısmarlıyorlardı. Yeni yılda Emi, birkaç hafta için Guangçou'daki Conghua Sanatoryumuna, sonra da Hunan eyaletine gitti. Bu sırada Çu King beni görmeye geldi. Emi'yi iyi tanıyordu ve onun sık sık depresyon geçirdiğini biliyordu. Ondan Emi'ye moral desteği vermesini rica ettim. Bu kadın gerçekten çok iyi bir arkadaştı.

1964'te Johnny, ülkenin en iyi kameramanlarından biriyle birlikte bir yıl çalışmak üzere Çongking'e (Sıçuan eyaleti) gitti. Hareketinden önce ona, ailesine ve erkek kardeşi Li Hua'ya zengin bir akşam yemeği verdik. Ben üzüliyordum, ama bir yandan da onun Beijing dışına çıkacağına ve kendi başına özgür olacağına seviniyordum. Birbirimize, alışık olduğumuz gibi her dilden sık sık mektup yazdık. Böylece Johnny bütün yıl boyunca ben neler yaptımsa, çalışmalarına ve yaşamıma hep katılmış oldu.

1964 Şubat ayı başında Vitya, kız arkadaşı Guang Sai'yi görmeye gittiği Çangçun'dan (Cilin Eyaleti) döndü ve oradaki Cilin Üniversitesinde okumak ve çalışmak istediğini söyledi. Vitya Rusça öğretmek istiyordu, fakat diğer fakültelerin de edebiyat ve felsefe gibi kurslarına katılacaktı. Guang Sai'nin çalıştığı Tiyatro Enstitüsünde de derslere girebilir ve tiyatrodaki provalara katılabilirmiş. Çangçun'da en büyük film stüdyosu varmış, bir televizyon tesisi kurulmak üzereymiş. Vitya önceleri devlet dışı memur olarak çalışacakmış. Bu adeta öğrenci cenneti gibi bir şeydi ama boşa çıktı. İşte Vitya böyleydi: bir şey için hemen yanıp tutuşurdu- benim gibi duygu insamydı. Ama o duygularında benden daha çok al-

dandı. İnsanlar konusunda da yanılırdı. Birini sevince göklerle çıkarırdı. Sonra da hayal kırıklığına uğrardı. Evliliği de böyle oldu. Aslında herkes kendi deneylerinden ders almak zorunda kalıyor.

Aslında Vitya'nın önünde zor yıllar vardı. Okulu bitirdikten sonra üniversite eğitimi yapmak istiyordu. Fakat İnformbüro'dan bana, şimdi çağın değiştiği, artık üniversitelere ihtiyaç olmadığı, insanın her yerde öğrenebileceği ve çalışabileceği söylenmişti. İşte Kültür Devrimi çılgınlığı böyle başladı ve devam ettiği sürece de hiçbir şey öğrenilmedi.

Neyse ki, Vitya şimdilik evde kalıyordu ve ben Mao'nun felsefi eserlerini etüt etmeyi onun yanında başarıyla sürdürüyordum. Bir yandan da revizyonizme ve Sovyetlere karşı yayınlanan kavgacı yazıları okumaktan geri durmuyordum. Bu yalnız bana değil, bütün Çin halkına günlük dozlar halinde afyon gibi akıtılan ve sonunda hepimizi sarhoş eden bir zehirdi. Sovyetler Birliği'nde ve uydu ülkelerde de halk buna benzer zehirleri yutuyordu. Sözün kısası: Birbirimize karşı kıskırtılıyorduk.

Çin'de uzun zamandır eleştiri ve özeleştiri yerleşmişti. Bunu bazen evde de yapıyorduk. Bir gün sıra bendeydi. Vitya, Lion ve Pupsik beni eleştireceklerdi. Birilerinin böyle derinlemesine beni ve benim iyi yanlarımı ele alıp irdelemesi hayatımda herhalde ilk defa başıma geliyordu: Dayanıklılık, öğrenmekte kararlılık, yoğun ve verimli çalışma. Politik ilerleme kaydetmişim. İnce duygulu canlıymışım, insanlara hep eşit gözle baktığım için kolay iletişim kurarmışım, mütevazıymışım. Sonra sağlık durumum, sportif aktivitem, yaşama sevincim ve iyimserliğim öne çıkarıldı. Bu kadar çok iyi yanımın olması beni şaşırttı ve çocuklarımin bu "eleştirisi" beni duygulandırdı. Pupsik, hiç konuşmadan sadece hepsini dinlemişti. Mao Zedung'un yazılarını okumaya başladıktan sonra, ona hayran olmaya da başladım. Nasıl ve ne yazarsa hoşuma gidiyordu, bütün Çinlilerin onun yazdıklarını okumaya çağı-

rilmasını da çok yerinde buluyordum. Bunun arkasında Ma-reşal Lin Biao vardı. Sonradan *Kızıl Kitap Başkan Mao'nun Sözleri*'ni de o bastırmıştı – iyi düşünülmüş bir iş. Ancak, yıl-lar sonra bunun arkasında gizli bir plan olduğunu öğrendik.

Tutti Heartfield bana, John ile birlikte Heinz Grote'yi gör-düklerini, sabırlı olmam konusunda bana haber iletmelerini söylediğini yazdı. Her şey düzelecekmiş. Bu sözlerden kuvvet alarak Güney Çin'de bir dizi röportaj yapmaya ve bir film çek-meye karar verdim: *15. Yaz*. Çin Halk Cumhuriyetinin 1 Ekim 1964'te kuruluşunun 15. yıldönümü için. (Bu da benim Alman televizyonu için yaptığım son röportaj gezisi oldu) Vit-ya, 10 Haziran 1964'te, ben yola çıktıktan hemen sonra, yer-leşmek üzere Çangçun'a gitmek istiyordu (arada kesintilerle tam 14 yıl kaldı orada) ama önce bir taslak hazırlamamda ba-na yardımcı oldu.

Rotayı tespit edince, Dışişleri Bakanlığı İnformbürosuna gezi haberimi bildirdim. Alman Televizyonunun maaşlı muha-biri olduğumdan beri bütün gezilerimi bu büro organize edi-yordu. Nereye gidersem, ya iç turist bürosu ya o kentin dış ilişkiler görevlileri beni istasyon veya havaalanından karşıli-yor, bir otele yerleştiriyor ve biri beni çekimler sırasında hep izliyordu. Yolculukta ve çalışmalarım ile ilgili tüm isteklerimin hemen dikkate alınıp yerine getirilmesi benim için büyük ra-hatlıktı. Beni tanıdıkları için, Beijing'te bu rotayı da hemen onayladılar. Fakat öteki kentlerde bu defa oldukça fazla so-run çıktı. Sosyalist kamplardaki polemik buralara kadar öyle işlemişti ki, kadrodaki görevliler önce çekingen, hatta bazen düşmanca davranıyorlardı. Nereden baksan ben bir Sovyet vatandaşıydım ve Alman televizyonu için çalışıyordum. Hep aynı şey söyleniyordu: Bu kadın burada ne filmi çekmek isti-yor? Fakat ben yammda gelen görevlilerin endişelerini çok ça-buk yok ediyordum. Halkın içinde, sıradan kişilerden böyle terslikler gelmiyordu. Bu gezim sırasında karşılaştığım insa-nlar, açık ve sıcak yürekliydiler: ideolojik kavgalar henüz onla-

rın kafalarını bulandırmamıştı. O insanlar sadece, sosyalist vatanlarını, Mao'nun sloganı doğrultusunda, "kendi güçleriyle" yeniden yaratmaktan başka şeyle ilgilenmedikleri için bu tür şeylere de zaten aldırış etmiyorlardı.

Yolculuk boyunca gittiğim her yerde ana tema olarak yeni doğan bebekleri, çocuk yuvalarındaki çocukları, okul çocuklarını, kızıl öncüler ve komsomolleri çekecektim, filmi öyle tasarlamıştım, çünkü devletin kuruluşundan bu yana -15 yılmeydana gelen gelişmeyi bu kıyaslama içinde daha iyi yansıtabileceğimi düşünüyordum. Bunun dışında mümkün olduğunca üretim kurumlarını filme konu yapacaktım; her yerde, ne üretilirse üretilsin, insanların Çin'in ilerlemesi için harcadıkları çabanın büyüklüğünü göstermek istiyordum. Zaten öyleydi; nereye gitsem, ister Şanghay'daki fabrikalarda olsun -birkaç örnek olarak: bisiklet, saat, konserve veya tekstil fabrikaları- ister eyaletlerde, kentlerde, köylerde olsun, bütün Çin büyük bir coşku içindeydi, insanlar, Mao'nun öğretilerini hayata geçirmeye çalışıyorlardı. Fabrikalarda, dinlenme saatlerinde işçilerin Mao'nun eserlerini okuduklarını gördüm. Durum, hiç de benim her gün *Pravda* ve *Neue Deutschland* gazetelerinde okuduğum, Çin'de her şeyin alt üst olduğu haberleriyle yayılmaya çalışıldığı gibi değildi.

Şanghay'da masa başından verdikleri kararların, pratikte nasıl olduğunu öğrenmeleri için, fabrika müdürlerinin belli günlerde işçilerle birlikte çalıştıklarına tanık oldum. Böylece bu gezim sırasında şimdiye kadar olmadığı biçimde (Hangçou, Guangçou ve Vuhan-Hankou'ya da uğradım) çeşitli malların nasıl üretildiğini görme olanağım oldu. Her seferinde bulunduğum işletmenin özelliğini ve havasını kavramaya çalıştım. Örneğin bir termos fabrikasında, cam üfleyicilerden başlayarak, yüzlerce küçük sap üreten işçilere kadar bir termosun ortaya çıkması için ne çok işçinin emek sarfetmesi gerektiğini öğrendim.

Bir plastik fabrikasında, eski makinelerle veya elle yapı-

lan sandaletleri, tarakları, oyuncakları, düğme ve sabun kutularını, büyük bir el becerisiyle oluşturulan sanat eseri yelpazeleri görüntüledim. Bu işletme Hangçou'da 1875'ten beri vardı, fakat 1945'te nerede ise yıkıntı halindeydi. Mesleklerinde birer sanatçı olan eski ustalar, rikşa sürücülüğü veya ayakkabı tamirciliği yapmak zorunda kalmışlardı. Devrimden sonra yeniden yelpaze üretmeye çağrıldılar. Ayrıca bilgilerini yeni gençlere de öğreteceklerdi. Ben fabrikaya gittiğim vakit 130 işçi çalışıyordu ve 400 çeşit yelpaze yapıyorlardı, top-
luca yılda bir milyon iki yüz elli bin adet.

Vuhan-Hankou'daki "Vugang" a, yani Çin'in en büyük demir-çelik tesisine yaptığım ziyaret yolculuğumun zirvesi oldu. Burada 40.000 işçi çalışıyordu; devrimden önce bu büyüklükte bir işletme yoktu. İşletmede, birçok sosyal kurumun yanında çocuk yuvası, ilk ve orta okul da vardı; Çin için bu da yeni bir başarıydı. "Çugang"ı, sıvı çeliğe çekerken yoldaşlar beni bir türlü oradan ayıramadılar. Bana sanki güneş erimiş de akıyor gibi geldi. Ocakların yanı cehennem gibiydi, ama ben kendimi kuş gibi hafif hissediyordum, terlemedim bile... İşçilerin kirli elbiseleriyle çalışırken ve paydosta yemek yerken güler yüzlü filmlerimi çektim. Burada plana göre yılda üç milyon ton çelik üretiliyormuş; bir bidon dolusu sıvı çelikten 150 tane kamyon üretilibilirmiş.

Bambaşka bir biçimde de olsa Vuhan-Hakou'daki et kombinası da dev bir eserdi. Burada her gün 5000 ile 8000 arasında domuz kesiliyor ve işleniyordu – hepsi de makinelerle. 1957'de kurulan fabrika, vaktiyle, kimsenin yaşamının güvencede olmadığı bir eşkıya bölgesindeydi. Şimdi burada 3000 erkek ve kadın işçi çalışıyordu. İçeride 40000 parça domuz etinin asılı olduğu soğuk hava deposuna da göz attık. Dışarıdaki artı 40 derece sıcaktan sonra, buradaki eksi 28 derece soğuğa karşı müflonlu başlık ve paltolarla korunduk. Sonunda dinlenmek için "Doghou", Doğu Denizine gittim ve bir saatten fazla yüzerek hayal kurdum; tropik ortamda harika bir din-

lenme oldu. Hava geceleri de serinlemiyordu; otelin balkonu yatak odam oldu.

Çin'in en yeni projelerinden biri de tabii filmimin dışında kalamazdı: Vuhan-Hankou'daki, Yangse üzerinde inşa edilen Çang-Ciang-Köprüsü. İnsana hemen atlayıp yüzme duygusu veren, muazzam genişlikte ve durgun akan nehrin üzerinde bir abide gibi kasılıyordu. Köprü 1955-1957 arasında inşa edilmişti. (1950'de bizi buradan sallarla karşıya geçirmişlerdi.)

Bir yanda ağır ve hafif endüstri fabrikaları, diğer yanda köylülerin yaşamı ve çalışmaları; filmimin odak noktası bunlar olmalıydı. Hanşou'daki bir çay çiftliğini ve çay yapraklarının işlenişindeki bütün kademeleri filme aldım. Dali halk komününe tam pirinç toplama zamanına yetiştim, Guangçou'daki Sin Tang Halk komününde de muz toplanmasını ve muz pazarını görüntüledim. Çok bol miktarda muz bulunmasına rağmen bir tane bile yememe izin verfilmedi; buna karşılık bol miktarda Huangpi meyvesiyle gönlümü aldılar.

Hangçou'un batısındaki gölün manzarası şahaneydi; adım başında su aygırlarına rastlıyordum - tıpkı Li Karen'in canlanmış tabloları gibi üzerlerinde çocuklar yatıyor, oturuyor veya biniyorlardı. Yağan yağmura karşın bir motor gezintisi yaptım; 400 Budanın bulunduğu mağaraları gezdim ve suyundan Longcing çayının yapıldığı Nephrit pınarına gittim.

Bu arada tek tek insanları da gözlüyordum; tarlada bir kadını, tezgahında bir adamı, sofrada bir aileyi görüntüledim. Bu insanların ellerindeki eşyaların hepsi, emaye kaplar, termos güğümleri, radyo cihazları, saatler, bisikletler benim film çektiğim fabrikalarda üretilenlerdi. Şehirle kırsal kesim arasındaki bağlantıyı ters çevirmek için bu ayrıntıları tespit ettim. Çok doğal gibi görünen bu ayrıntılara neden bu kadar önem verdiğim merak edilebilir. Fakat evvelce durum hiç de böyle değildi. İşçiler ve köylüler devrimden önce çok başka bir yaşama sahiptiler. 1949'dan önce halkın bu kesimi sefil

bir yaşam sürüyordu; şimdi yeterince yiyecekleri vardı, köylüler ve işçiler yeterli giysiye sahipti ve ihtiyaçlarını satın alabiliyorlardı. Çünkü bunlar herkesin alabileceği kadar ucuzdu: Bu 15. Yaz'da bütün Çin doymuş ve giyinmişti, köylüler ve işçiler devletin inşasına coşkuyla katkıda bulunarak şükranlarını ifade ediyorlardı.

Sadece değişik uğraşlar görmekle kalmadım, değişik insanlar da tamdım. Bunlardan biri Şanghay dışişleri daire başkanı Vang Moyi idi; Almanca dahil, beş dili mükemmel biliyordu ve bana işyerinin yapısını, organizasyonunu ve planlarımı heyecanla anlattı. Öteki, Guangçou'da ünlü bir restoranın Ban Si Ciucia'nın müdürüydü, kentte yaşayanlar, öğleden sonra oraya gelip çay içer, çörek yerlerdi. Beijing'te böyle bir alışkanlık yoktu. Çin mimari tarzında yapılmış olan restoran kayalıklar, akan bir dere, fıskiyeler ve ağaçlarla süslü bir bahçenin içindeydi. Müdür eskiden sıradan bir aşçı imiş. Kümes hayvanlarından yaptığı 200 çeşit yemekten coşkuyla söz ediyordu. Ben her günkü kolektifimi, parti sekreterini ve direktörü orada yemeğe davet ettim. Bize son derece lezzetli mükemmel bir ziyafet sundu –tavuk, kaz, istakoz ve başka deniz ürünleriyle bol muz, ananas ve Lişi meyveleri. Bu çerçevede benimle Çinliler arasında artık bir yabancılık yoktu, kendimi çok rahat hissediyordum.

Hangçou dağlarının yamacında, Batı Gölüne bakan güzel manzaralı bir sanatoryumda, yaşlı işçiler vardı. İyi döşenmiş odalarda kalıyorlar ve modern araçlarla donanmış bir sağlık kliniğinde tedavi ediliyorlardı; bu da Çin'in yeni bir başarısıydı. İhtiyarlar, gençliklerindeki kötü günleri ve devrimden önceki insanlık dışı, acıklı koşulları anlatıyorlardı, – genç dinleyiciler bunları tasavvur bile elde edemiyorlardı: Hepsinin iyimserliğine hayran oldum. Aynı şekilde açık havada gruplar halinde toplanıp Mao'nun eserlerini okuyan askerlere de. Benim Guangçou'da askeri tesisleri filme çekme izni almam sansasyon yarattı. Normalde, yabancıların askeri bölgelere

yaklaşması ve resim çekmesi bile yasaktı. Bu izni iki Çinli yoldaş elde etmişti, bu bana olan güvenlerinin bir kanıtıydı. Garnizonda beni binbaşı rütbesinde iki batarya komutanı karşıladı. Sırf benim için atış talimleri yapıldı. İki er ellerinde şemsiyelerle beni yakıcı güneşten koruyor ve arada bir termostan soğuk çay veriyorlardı.

Mao eserlerinde insanların birbirlerine daha nazik davranmalarını öğütlüyordu. Bunları okumanın gerçekte nasıl bir etki yaptığını görmek için, şoförü ve biletçisi örnek seçilip ödüllendirilmiş "Hat 5" otobüsünde filmi çektim. Benim için özel bir sefer tertiplendiği halde, her zaman rastlanabilen olaylarla karşılaştım: örneğin hamile kadınlara, küçük çocuklu annelere, yaşlı insanlara otobüse inip binerken, yerlerine oturtulurken yardımcı olmak, herkese bilet alırken nazik davranmak gibi. Guangçou'daki bir orta okulda sonradan rahatça kullanılabilen küçük makineler yapan öğrencilerin arasında da aynı coşku ve anlayışı buldum. Okulun yanındaki bir evde oturan yaşlı kadına çocuklar, cam silerek, evi toplayarak, çamaşır yıkayarak yardım ediyorlardı. Bir kısmı da bahçede Mao'nun daha kolay yazılarını okuyorlardı – işte 15. Yaz'ın ruhu buydu.

Bunu yanıma verilen rehberlerde de seziyordum; onlar olmasa bu filmi gerçekleştiremezdim; bağlantıları yaptılar, kapıları açtılar, çevirmenlik yaptılar, film çekiminde de yardımcı oldular. Artık genç sayılmayan bir kadının kafasına koyduğu filmi enerjik bir biçimde çekmesi, çok az dinlenmesi, çeşitli insanlarla konuşup tartışması, onların görmeye alışık olmadıkları bir şeydi. Kısa zamanda, beni artık Çinlilerin 50 yaşın üstündeki kadınlara dedikleri gibi bir "lao tai tai" (yaşlı kadın) olarak görmekten vazgeçtiler – bu sözcük de bir kompliman değildi. Özellikle fevkalade Rusça bilen genç, zarif ve mahcup bir kız olan Siao Siong ile şoförüm Lao Yu'nun adını anmalıyım. Kamyon şoförü olarak yaptığı askerlikten yeni terhis olmuştu. Lao Yu adeta sağ kolum oldu; bana film çeker-

ken asistanlık etmek için tatilini ve pazar günlerini bile feda etti. Guangçou'daki son günlerimden birinde bana hatura olarak bir armağan verdi: kırmızı gözleri olan küçük taştan bir aslan. Onu uzatırken şöyle söyledi: "Aslan sabır ve cesaret demektir!" Ona heyecanla teşekkür ettim. Çin'de şimdiye kadar kimseden bu kadar saygı görmemiştim, kimse bana yaptığım işte bu kadar cesaret vermemişti. Lao Yu, 15. Yaz'ın damgasını vurduğu insanlardan biriydi. Ona Mao'nun 1963'te hava alanında çektiğim bir resmini, ayrılırken anı olarak verdim.

15. Yaz'ın ruhunu ortaya çıkarmak için 75 makara film çektim; filmin izlenmeye hazır olmasını sabırsızlıkla bekliyordum. Televizyon kurumu bazı kalite bahaneleri ileri sürerek filmleri geri yolladı. Politik gelişmeler, 75 makara filmin 21 yıl benim dolabımda kalmasına yol açtı. 1985'te Demokratik Almanya'ya gidişimde nihayet filmi görebilecektim, fakat görülecek bir şey kalmamıştı: film baştan başa simsiyahtı. Bunun bir açıklaması yoktu. Uğradığım hayal kırıklığı çok büyüktü, fakat bu, geziden bana kalan güzelliklerin anısını silemezdi.

Beijing'e dönünce, yolculuğum sırasında propaganda savaşının azalmayan bir sertlikte sürdüğünü kısa zamanda anladım. Çin vatandaşı olma konusunda düşüncelerim daha bir güncellik kazandı... Daha önce de bu konuyu Emi ile birlikte düşünmüştük ama bir girişimde bulunmamıştık. Büyük kavgada ben Çin'den yanaydım; Sovyet vatandaşı olduğum ve Almanya için çalıştığım halde bunu gizlemiyordum. Beni dogmatik haklılıklar değil Çin ilgilendiriyordu. Kimse, tek başına asıl gerçeğe ben sahibim diye başkalarından kendini üstün tutma hakkına sahip değildir, diye düşünüyordum.

1964 Temmuz ayı sonunda, Emi'nin ağzından ilk defa "Kültür Devrimi" kavramını duydum. Pekin Operasında olay ve tipler gericiymiş, devrim yapılması gerekiyormuş. Parti,

daha doğrusu, Mao'nun eşi Ciang Çing şimdiye kadar sürdürdüğü suskunluğu bırakmış, gerçeğe yakın, devrimci bir sanat yaratılmasını istiyormuş. Böylece, beş yıl süresince, göklerin kralı, maymunlar kralı, mandarinler, nazırlar, rengarenk saray halkı, rahipler, rahibeler, deniz kızları, dürüst ahlaklı, parlak renkli giysileri içinde masum genç kızlar gibi tipler ortadan kayboldu. Bunların yerine sahneleri, gündelik kıyafetleri içinde sadık parti üyeleriyle vatan hainleri doldurdu. Bu oyunlardan birinin adı *Kaplan Kalesinin Zaptı* idi. Kalede çevreyi tedirgin eden bir Guomintang çetesi bulunuyordu. Kurtuluş ordusundan bir subay, haydut kıyafetine bürünerek, soğukkanlı bir kurnazlıkla kaleyi zapt ediyordu. Bu operada kurtuluş ordusu kırsal kesimdeydi. Köylüler Guomintang'ın baskısına alıştıkları için, ordudan da korkuyorlardı. Fakat kurtuluş ordusu askerleri köylülere yardım ediyor, onlara yiyecek veriyordu; ayrıca bir demiryolunun döşenmesinde de yardımcı oluyordu. Öteki operalar yeni Çin'de geçiyordu. Bunlarda da, vatan hainlerinin sabotajlar düzenledikleri halk komünleri gösteriliyordu. Gençler bunların tuzağına düşüyor, fakat iyi yürekli parti sekreterleri onları kurtarıyorlardı. Ciang Çing'in propagandasını yaptığı ve yazdığı dört "Model Opera"da aşka, evliliğe ve çocuklara hiç yer verilmemişti. Dayanılmaz bir siyah-beyaz klişesi yıllarca halka yutturuldu. Emi gene dışlanıyordu. Herhalde, bir entelektüel olarak "basit" halka bağlılığım göstermek niyetiyle kırsal kesime gitti. Fakat çabucak geri döndü. Güya bu gezi ona iyi gelmişti, ama ben böyle olduğuna inanmıyordum. Onu başka sebeplerden de dışlıyorlardı; gazeteler yazılarını basmıyordu. Bundan böyle yabancılarla görüşmemesi istenmişti.. Emi, bu soğuk davranışın "eşinin yabancı" oluşundan, yani benden kaynaklandığını düşünüyordu. Buna çok üzülüyordum. Emi, birdenbire benim hoşuma giden her şeyi "burjuvaca" bulmaya başladı. Örneğin, eve dönüşümde odamı, çok sevdiğim yeşil renge boyamış olmam. Emi de ortaya atılan saçmalıklardan bu derece

etkilenmişti! Aslında ona soğuk davranılmasının sebebi herhalde ben değildim, aksine Emi'nin Sovyetler Birliği ile iyi ilişki içinde olmasıydı. Daha gerçek sebep ise, vaktiyle Yenan'da olduğu gibi, "yukarıdan" birisinin bizimle uğraştığıydı. Bütün yabancılara, hele Venturelli gibi gerçek komünist ve Çin dostu olanlara kuşkuyla bakmak, ne işimize yarayacaktı.

Ağustos sonunda başımdan geçen bir olay, hemen Çin vatandaşlığına geçmem konusunda beni uyardı. Her günkü gibi Uluslararası Kulübün plajına gitmiştim. Ben yüzerken korkunç bir fırtına çıktı ve bir saat kadar sürdü. Yapayalnızdım. Önce göğü siyah bulutlar kapladı, sonra ortalık kapkaranlık oldu. Gök gürliyor, şimşekler çakıyordu, sanki gökyüzü yarılıyordu. Şimşekler gökte zikzaklar çiziyordu. Bir yandan bunu hoş buluyor, bir yandan da irkiliyordum, çünkü su içinde insana yıldırımın tesir edip etmeyeceğini bilemiyordum. Doğrusu, hayatı daha yeni yeni kavramaya başladığım şu sırada, ölmek yazık olur diye düşündüm. Bardaktan boşanırcasına yağmur iniyor, damlalar deniz suyunu kaynatır gibi zıplıyorlardı. Su sıcacıktı. Böyle saatlerce yüzebilirdim. O sırada pek çok şey düşündüm. Sırılsıklam ve coşku içinde eve geldiğim zaman yerimde duramıyordum, hemen pasaportu ve iş sorunumu çözmeye karar verdim. 1 Eylül 1964'te Sovyet Konsolosluğuna gittim. Sovyet pasaportumu geri verdim ve hemen Çin vatandaşlığına geçmek için dilekçe verdim. Ertesi sabah beni İnformbürodan çağırdılar ve Çin vatandaşlarının yeni bir kararla, yabancılar için çalışmasına son verildiğini bildirdiler. Bu çok saçmaydı. Bir Çin vatandaşı olarak bunun böyle olduğunu ben de biliyordum; Alman televizyonu muhabirliğini bırakmak zorundaydım. Hemen orada gazeteci kimliğimi elimden aldılar. Televizyonla yaptığım anlaşma iki taraftan biri bitirmedikçe her yıl kendiliğinden yenileniyordu. Ona da son verdim. Oturup Çin vatandaşlığımın onayım bekledim. Bu arada okuyor ve evde düzenlemeler yapıyordum.

17 Ekim 1964'te Heping'in 14. doğum gününde Çin vatandaşlığına geçtim. Öğleden sonra Heping ile birlikte Gong Ancü'ye (genel güvenlik bürosu) gittik; yoldaş Çang kimlik belgesi verdi. 8 Ekim'de hazırlanmıştı ve Çu Enlay'ın imzasını taşıyordu. Bu 17 Ekim, benim yaşamımın en çelişkili gündür: Çin vatandaşlığımı kanıtlayan belgeyi büyük bir mutlulukla elime almıştım. Hele, bütün devlet adamları içinde en çok hayran olduğum Çu Enlay'ın imzasını taşıması, mutluluğumu daha da artırıyordu. Fakat aynı zamanda o gün, yaşamımda 15 yıl sürecek bir keder yolunun da açıldığı gün oldu, her şeye rağmen Çin'e olan sevgimi kaybetmedim.

Yaşamımda yeni bir dönem başlıyordu.

Kültür Devrimi Habercileri

14 Ekim 1964'te Kruşçev devrildi. Batı ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nde kıyasıya eleştiriliyordu. Stalin'in cinayetlerini ilk defa ortaya çıkararak yaptığı büyük hizmetten ne gariptir ki, hiç söz edilmiyordu. Çin'de, Kruşçev'in politika sahnesinden çekilmesiyle, Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkinin düzeleceği düşünülüyordu. Çu Enlay 7 Kasım 1964'te kalabalık bir delege topluluğuyla Ekim Devrimi törenlerine katılmak üzere Moskova'ya gitti. Ne yazık ki, hiçbir şey değişmedi, iki ülke birbirlerine basın ve diğer medya kanallarıyla küfretmeye devam ettiler. Ehrenburg bile, kişilere karşı çıkmayıp Çin'in politikasına karşı konuşmalar yaparak canımı sıkıyordu. Bir yazar düşüncesini açıklamalıdır diye, Emi'den "Sovyet Revizyonistleri"ne karşı bir şeyler yazması isteniyordu. Ama Emi buna yanaşmıyordu. Açıkçası, şimdiye kadar dost bildiği kişilere düşman gözüyle bakmayı içine sindiremiyordu.

Çin'de yeni bir "hareket" daha başlatılmıştı: "Dört Temizlik Hareketi" Yüksek rütbeli yöneticiler ve entelektüeller belli zamanlar içinde kırsal kesime gidip bedenlerini çalıştıracak, böylece bürokrasiyi, rüşveti, batıl inancı ve geriliği bertaraf edeceklerdi. Bu çevrenin çocukları için de aynı şey geçerliydi çünkü iyi bir hayat sürdürdüklerinden doymuş ve tembelleşmişlerdi. Lion, bir işçi grubuyla birçok defa köylere gitti ve bize bir süre sonra övünerek hesap defteri tuttuğunu yazdı. 20 gün içinde grubu başarılı bir iş yapmış ve köylülerin parasında, iş gününde ve erzaklarında sahtekârlık yapan bir muhasebecinin foyasını meydana çıkarmıştı. Bunun üzerine önceleri çekingen davranan köylüler, genç entelektüellerin kendilerine gerçekten yardımcı olduğunu kavramışlardı. Emi de ara sıra Beijing'e fazla uzak olmayan köylere gidiyordu; köylüleri tanımak ve onlar hakkında yazabilmek için materyal toplamak istiyordu.

Ben de çalışmak istiyordum. Artık Çin vatandaşı olduğuma göre, bunun kolay olacağını düşünüyordum; çok yanıltımışım. Eski şefim ve dostum Şi Şaohua bir süre önce bana, 40 yaşını geçmiş kadınların artık Çin'de muhabir olarak işe alınmadığını, ancak idari işler verildiğini söyledi. Bunu gülünç buluyordum. Hans Müller bana bir okulda Almanca öğretmenliği yapmamı, tatillerde de ek iş olarak fotoğraf çekebileceğimi anlattı. Almanca dersi verirsem beni havada kapacaklarını söylüyordu. Ama kimse beni havada kapmadı. Ortaokul İngilizce öğretmenini olan bir tanıdık, okullarında acele bir Almanca öğretmenine ihtiyaç olduğunu söylemişti. Başvurdum. Müdür telefon edecekti, ama hiç ses çıkmadı. Bana yardım edeceğine söz veren Şi Şaohua'dan da hiç haber yoktu. Hans; Uzmanlık Bürosuna, benim her işi kabul edeceğimi bildirmişti, ama oradan da hiç ses gelmedi.

Fakat üzüntümün sebebi sadece bunlar değildi. Emi ile çocukların işleri de istediğim gibi gitmiyordu. Emi'nin son zamanlarda çok eleştirilen bir arkadaşı tekrar Halk Temsilcisi

seçildiği halde Emi seçilememiş, bu da onu çok kırmıştı. Vitya'nın Çang Çung'tan gönderdiği mektup iç karartıcıydı. Bütün aşk hikayelerini açıkça itiraf etmişti; okullarda ve üniversitede istendiği için, birçok kişi böyle "günah çıkarma" yoluna gitmişti. Bunun arkasında bazı küçük yöneticiler vardı, bunlar komünizmi ve devrimi "kutsal" bir şey haline getirmek istiyorlardı. Devrimciler aşkı düşünmemeliydiler! Hans buna çok kızıyordu, Komünist Partisi Katolik Kilisesi değil diyor-du. Kısa sürede saçmalığı öğrenen Çu Enlay da parti bildirilerinde yatak hikayelerinin yeri yok diye buna karşı çıkmıştı. Saygı duyduğum bir devlet adamının da benim gibi düşünmesi içimi rahatlatmıştı. Her şeye rağmen Vitya'nın mektupları devamlı kendinden yakınan bir romantizm içinde gelmeyi sürdürdü.

"Emi ile neden bana bir iş verilmediğini konuşuyorum. O, beni casus sandıklarını tahmin ediyor. Buna dair dedikodular duymuş." Boş oturmaktan, beklemekten sıkıldım. Bu yüzden her gün, evin avlusunda baltayla iri kömürleri kırıp parçalıyorum, hem de eksi 10 derece soğukta, sonra da bunlarla kat kaloriferimizi yakıyorum. Çalışırken terlediğim için üzerimde bir şort ve kısa kollu tişört bulunuyordu. Sonra gene her gün bisikletle işçi kampına gidip hava buz tutsa bile 2000 metre yüzüyordum. Ayrıca sabah jimnastiğimi yapıp soğuk suyla duş alıyordum. Hepsini öylesine abartıyordum ki, sonunda bisiklet sürerken ve yüzerken nefesim tıkanmaya başladı ve gittikçe de kötüleşti. Bütün bunlar kendime ve başkalarına karşı kendimi kanıtlama hırsımdan ileri geliyordu. Hans, klinikte yaptığı muayene sonunda, kalbimde bir bozukluk buldu ve kesin yatak istirahati önerdi. Hiçbir sportif çalışma yapmamalıydım, bu bana oldukça kötü bir darbe oldu.

Dinlenme sürem sona ererken Şi Şaohua'dan görüşmek üzere beni çağıran bir telefon aldım. Yabancı uzmanlar bürosundan, benim dilekçemle ilgilendiklerini haber almıştı. Kanaatine göre fotoğraf çekecekmişim, yani öyle bir şey. Sakın

acele etmemeliymişim, hemen koşmamalıymışım. Çünkü bunun bana zararı olurmuş, uzmanlık bürosu yukarıdan –bakanlıktan– bir işaret almadıkça harekete geçmezmiş. Belki Emi bir şey yapabilirmiş, ama yok, yok, o da acele etmesinmiş, iki üç ay beklemeliymiş. Her şeyden önce ben sağlığıma kavuşmalıymışım. Karşılık verecek gücüm olmadığı için gevezeliklerini dinledim. Söylediklerinin boş laf olduğunu, benim buna karşı harekete geçmem gerektiğini hissediyordum. Hans Müller de görüşümü kuvvetlendirdi.

Emi ile birbirimizi seviyorduk, fakat öyle zamanlar olurdu ki, ne yapıp ettiğimiz hakkında birbirimizle konuşmazdık. Neden böyleydi bilemiyorum. 1965 yılı başında korkunç bir kalp krizi geçirdim. Bu olay ve üzerimizde hissettiğimiz baskı, Emi'nin tutumunu değiştirdi. Çocuklara ve bana açılmaya başladı. Pek çok şeyi konuştuk. Bazen bütün aile yatağımın çevresinde toplanıyordu ve Emi, Mao'nun sınıf mücadelesi ve devrim hakkında ne düşündüğünü, ne söylediğini anlatıyordu: "Sınıf mücadelesini sürdürmek gerekir, bir yıl, üç yıl, sonra altı, yedi yıl, birkaç yıl sonra tekrar." Başka bir gün Emi, ilk defa geçmişinden söz açtı. Emi, yoksul düşmüş bir toprak ağası ailesinin oğluymuş. Babasından 6 yaş büyük olan annesi, 23 yaşında evlenmiş ve kayınvalidesinin çok eziyetini çekmiş. Çocukları annelerini çok severlermiş. Babaanneleri öldükten sonra, annesi başından geçenleri, kocasının da önünde, hiç çekinmeden yakınlıkla anlatırmış. Çocuklar babaları hakkında çok kötü şeyler öğrendikleri halde, ona saygılı davranırlarmış. Anne ve baba peş peşe ölmüş. Emi onların ölüm haberini Moskova'da hastanedeyken almış.

Başka bir konuşmasında Emi, beni düşündüklerimi yazmam için cesaretlendirdi. Fakat ben, Anna Louise Strong'un *Çin'den Mektuplar*'ını göz önüne alınca buna cesaret edemiyordum. Ama Emi beni zorluyordu ve "herkesin kendine özgü bir yazış şekli vardır" diyordu. Aklıma bir şey geldi, ben

de dünyanın her yanındaki dostlarıma mektuplar yazacak ve Çin’de neler olduğunu anlatacaktım. Çin’in davasında haklı olduğunu kanıtlamak istiyordum. Neler yazdığımı şimdi hatırlamıyorum; fakat mektuplarım tek yanlı, ukala ve yaralayıcı bir tondaydı. İlk cevaplar aylar sonra bana ulaştı ve istediğimin tam tersini yaptığımı bana gösterdi. Heartfield’ler mektubumun çok ilginç olduğunu yazıyorlardı. Bruno Frei, değerlendirişimi övüyor, ama şekil açısından eleştiriyordu. Küfür bombardımanı ile bir şey elde edilmez diyordu. Bunun yerine analiz yapmamı, sakın bir tonla delilleri kanıtlamamı öğütüyordu. Ve buna örnek olarak Anna Louise Strong’un mektuplarını gösteriyordu!

Gisela Hauser’in hakarete uğramış gibi davranmasına şaşırdım ve üzüldüm. Yazarlığımı bile sorguluyordu, komünistler arasındaki bu ilkel tartışmaları bırakmamı ve ailem hakkında yazmamı öneriyordu. Benim mektubum ve onların cevapları Hauser’lerle aramda 20 yıllık bir suskunluğa yol açtı.

Yazma tutkum öyle büyüktü ki, kalemi, kağıdı yatağımın yanında hazır tutuyordum. Okumuyorsam veya not almıyorsam, radyo dinliyordum. Johnny 1964 yılı sonunda Çoçpieng’den döndüğünde bana piyasadaki en son yenilik olan –Şanghay modeli– bir radyo getirmişti; bununla hasta yatağımdan dünyanın yarısını yanı başıma getirebiliyordum. Vaktin nasıl geçtiğini anlamıyordum, Johnny de bu mucizeye çocuk gibi sevinliyordu.

Biraz kendimi toparlayınca, aylardır görmediğim Rewi Alley’i ziyaret ettim. Bana, kızmamamı, sakince beklememi, iyileşmeye bakmamı öğütledi. Ona göre, özgür olduğuma sevinmeliydim, ileride istediğimden fazla iş bulabilecektim. Bu görüşme moralimi düzeltti. Abartmamak koşuluyla tekrar bisiklete binmeme izin veren Hans’la aynı görüşteydi. Gerçi o da, bana neden iş verilmediğini anlayamıyordu. Beklemenin ve kendimi dinlemenin sıkıntısından kurtulmak için kendime yeni işler icat ediyordum. 1965 yılının temmuz ve eylül ayla-

rında evimizdeki kapıları yağlı boyayla boyamaya başladım. Emi bu işten hiç hoşlanmadı. Nihayet Lion'un odasını boyayınca kıyamet koptu. Emi, benim içimdeki huzursuzluktan kurtulmam için bedensel çalışmam gerektiğini anlamıyordu. Onunla sakın sakın konuşacağım yerde, kaplan gibi üstüne saldırdım. Ne aptallık! Sonradan tekrar aramızı düzeltmeye çalıştım. Emi: "Eskiden sessiz, nazıktın, şimdi saldırgan vahşi bir kedi gibisin" diyordu.

Lion köy çalışmasından çok memnun döndü. Köy hayatında zorlanan pek çok kişinin aksine fakirlik içinde olmasına rağmen, köylülerle birlikte çalışmak ve yaşamak hoşuna gitmişti. Söylediğine göre köy çocuklarının çoğu okula gitmiyormuş. Üstelik beslenme çok yetersizmiş. Lion, yaşamlarında şimdiye kadar hiç beyaz un veya şeker tatmamış yaşlı insanlarla karşılaşmış.

Vitya benimle birlikte Beidaihe'ye gitmek üzere Beijing'e geldi. Oradan Çu Enlay'a bir mektup yazıp bana bir iş verilmesini rica ettim. Vitya mektubu Çinceye çevirdi; çoğu zaman dersleriyle meşguldü. Deniz kıyısında harika günler geçiriyorduk, geziyorduk, yüzüyorduk, can ciğer olmuştuk. İçimdeki karamsar önseziler yüzünden ayrılık bu defa bana çok acı geldi.

Beijing'e dönünce, Emi ile Venturelli'lere gittik. José Finlandiya'ya, Japonya'ya, Küba'ya gitmiş ve atom bombasına karşı ve barış için yapılan uluslararası kongrelere katılmıştı, onları anlattı. Pablo Neruda ile karşılaştığından söz etti. Bir süre sonra bir gün Emi, bana, Venturelli ile görüşmesinin hoş karşılanmadığını söyledi. Bir bu eksikti! José Venturelli daima ve açıkça Çin'den yana olmuştu, Çin partisini tutmuştu. Bunun üzerine, sudan sebepler yüzünden, onları yemeğe çağırma niyetimizi erteledik.

10 Ekim 1965'te Emi'nin 69. yaş gününü dostlarımızla birlikte Siangşan Gongyuan'da (Mis Kokan Dağ Parkı) kutladık. Akşam Emi bana sarıldı ve o gün için ve bütün yaşamı-

mız için teşekkür etti. Günlüğüme yazdığım notları: "İyi bir yoldayız!" diye bitirmişim. Evet, biz öyleydik ama Çin gene çıldırmıştı. Vatan için can veren kahramanlara törenlere yapılıyordu. Ciao Yulu da böyle bir kahramandı. Ağır hasta olduğu halde iyileşmeyi beklememiş ve ille de çalışmak istemişti. Birkaç ay içinde ölüp gitmişti. Ve şimdi buna "Vatan için kahramanca öldü" deniyordu. Ve bir parola çıkarılmıştı: "Zorluklardan korkma, ölümden korkma!" Her yere bunu yayıyorlardı. Biz vatan için yaşamayı yeğliyorduk; örneğin Lion gene Ağustostan beri köydeydi ve mektupları kıvanç, enerji ve sevinç doluydu.

Heping, Şanghay'da katıldığı yüzme yarışlarından, üstünde yazlık giysilerle dönmüştü, oysa dışarıda buz gibi bir rüzgar esiyordu. Acaba aklımdan ne geçiyor, diye düşündüm. Kendini zora alıştırmak mı istiyor? Ona kızamıyordum da, çünkü ben de aynı onun gibi yapıyordum. Bana açılmasını ve neler düşündüğümü söylemesini istediğim zaman buna pek yanaşmadı. Sonradan yavaş yavaş açıldı. Bir gün yüzdükten sonra bana *Dongfang Hong* (Doğu Kızıldır) isimli devrimci dramı sonuna kadar birlikte izleyip izleyemeceğimizi sordu. İlk arkadaşça yaklaşımı buydu. Ama gene de onda bir hal vardı. Bir öğleden sonra nihayet dili çözüldü. Kendisini yüzme takımına seçmişler ve Beijing Dui'ye, Beijing yüzücü grubuna almışlardı. İşçi kampında kalması gerekiyordu. Ben bu işe ne diyecektim? Bir anda aklımdan birçok şey birden geçti. Yüzme benim de en çok sevdiğim spor olduğundan sonunda kabul ettim, Emi de razı oldu.

Emi tekrar köylere gitmişti. Onu özlüyordum. Köylülerin toplantılarına katılıyordu; yıl başından sonra oralarda konfisanslar verecekti. Bu görüntüler ona yeni bir coşku veriyordu, işe yeni baştan başlamak istiyor, bana da aynı şeyi öneriyordu. Bütün bunlar, Emi, Johnny ve çocuklarımla iyi bir arkadaşlık ilişkisi içinde olmam, 1965 yılını nispeten huzurlu ve umutlu olarak bitirmeme yardımcı oldu.

Yeni yıl kötü bir haberle başladı. 7 Ocak 1966'da ağabeyim Herbert öldü. "Herbert – sevgili, neşeli, yaşam dolu Herbert'im benim, öldü. Bir türlü inanamıyorum, düşünüyorum, başım çatlıyor. Sapasağlam görüldüğü için bunu hiç aklıma getirmemiştim. Herhalde fazla yüklenmişti, –iki şehir arasında yorucu bir yaşam, çok az uyku ve fazla beslenme. Yaşamını nasıl da zorladı: İş görürken bir yandan hep Herbert'le geçen çocukluk günlerimi hatırlıyordum, Stockholm'ü, değişik zamanlardaki ayrılışlarımızı – her defasında bir daha kavuşamayacakmış duygusu içinde. Herbert duygusal değildi, ama beni ne kadar çok severdi."

Yazarlar Birliğinden, benim için bir iş araştırdıklarını bildirmişlerdi; şimdilik bir öğretmene ihtiyaç yokmuş. Sudanlı şair Ahmet Kheir'in eşi, İkinci Yabancı Diller Enstitüsünde Almanca dersi veren Rita Kheir benim için çok uğraştı ve enstitüde benim bazı filmlerimin gösterilmesini sağladı: aralarında *Su Şui Halk Komünü*, *Henan'a yolculuk*, *Guangçou Komünçülerinin Torunları* ve *Benim Beijing'im*'den bir bölüm de vardı. Gösterim sırasında yirmiye yakın kişi ve direktör Lei Ven de filmi izleyip onaylamışlardı. Direktör filmin kopyalarını çıkarmak ve ders arası olarak kullanmak üzere birkaç dilde seslendirmek istedi. Ayrıca Lei Ven ile başka bir görüşmemizde, enstitüde bir fotoğraf sergisi açmak ve sırf enstitüye yönelik bir film yapmak için anlaşmıştık. Lei Ven hepsini kabullenmişti ve enstitüde bana bir büro vermeye hazırdı. Bir de film bölümü kurulacaktı. Benim en kısa sürede buna uygun bir çalışma planı yapmam isteniyordu. Li ve Çang yoldaşlar bana ellerindeki araçları gösterdiler: Filmler, film makineleri, manyetik araçlar. Sevinçten eteklerim zil çalıyordu, ama erken heveslenmekten de korkuyordum.

"Büyük planları var. Gerçekten beni çalıştıracak gibi görünüyorlar. Fakat şimdiye kadar sadece deneme günleriydi; her şeyi önceden hazırlamalıydım. Asla hayal bile edemeyeceğim kadar harika bir iş olacak. Enstitü görevlilerinden Lao Li

ve Lao Cui ile birlikte dans okuluna gidiyoruz ve ben dört makaralık film çekiyorum –bir buçuk yıldan sonra ilk defa!" Sonraki günlerden birinde enstitüdeki meslektaşlarla ve Afrikalı ve Güney Amerikalı öğrencilerle birlikte Çin seddine gittik, ben akşama kadar film çektim. Mutluluğuma diyecek yoktu! Lao Cui kameramı ve filmleri alıp enstitüye götürdü.

"Saat yedi buçukta Rita arabasıyla gelip beni aldı. Enstitüde bana bir masa hazırlanmıştı. Yeni bir yaşam, yeni bir amaç bulmuştum. Bir Fransız belgeselinden üç makara izledik. Benim filmim gösterilmeden önce Lao Cui orada bulunan 30 kadar öğretmene, benim artık burada çalışacağımı, filmlerin ders malzemesi olarak kullanılacağını ve bundan sonra da dersler için fotoğraflar ve filmler çekeceğimizi söyledi. Bana yanımda çalışmak ve fotoğrafçılık eğitimi görmek üzere fotoğraf ve film bölümüne devam edecek iki genç kız verildi. Saat on ikide Rita ile birlikte şen şakrak enstitüden çıktık. Arabaya henüz girmiştik ki, Lao Cui koşarak geldi: Yarın sabah benim gelmeme gerek yokmuş, ne zaman geleceğimi onlar bana bildireceklermiş. İçim karardı, ama üzerinde durmadım."

Öğlenden sonra Rita telefon etti: Lei Ven ile müdür yardımcısı Lao Şen ona gelip benim için kötü bir haber getirmişler. Enstitü direktörü, beni işe almaması için yukarıdan emir almış. Neden olduğunu kendileri de bilmiyormuş. Benim istenmeyişim onları çok üzmüş, fakat kendi başlarına personel alma yetkileri yokmuş. Oysa, benim gibi birine acele ihtiyaçları olduğundan önerimi de, işimi de hemen kabul ederlermiş. Kendimi üzüntüye kaptırmamalıymışım, çalışmama devam etmeliymişim... Yıldırımla vurulmuş gibiydim! Dertleşmek için hemen Rewi'ye gittim. Beni yatıştırdı, buna benzer çok şey olduğunu, hemen umutsuzluğa düşmememi öğütledi. Eve döndüğümde Anna Louise telefon etti, başıma geleni Rewi'den duymuştu. Evde yalnız kalmayıp ona gitmemi istiyordu. Çok candandı, bana moral verdi. Ağlamayı bırakmamı,

hakkımı aramamı ve bana karşı düşmanlık edenin kim olduğunu öğrenmeye çalışmamı öğütledi (bu düşman, ki yüreğinde daha binlerce kötülük vardı, ancak 13 yıl sonra belli oldu), savaşımı sürdürmeliydim. Anna Louise konuşurken hep elimi tutuyordu, ayrılırken beni öptü.

Hans Müller, bütün arkadaşlarımla kesinlikle benim için savaşacaklarını söylüyordu. Gerçekten de Anna Louise savaştı. Daha geçen yıl –benim işsiz kalmama sinirlenerek– benim filmleri görmek istemişti. Barış konseyini etkileyerek Lei Ven'e bir mektup yazdırttı, kendisi yüksek mevki sahibi birine telefon etti ve namuslu bir insana iş verilmemesinin faşistlik olduğunu söyleyerek adamakıllı çıkıştı. Fakat hiç yararı olmadı, sanki bütün kulaklar sağırdı. Ben de Lei Ven'e bir mektup yazdıktan sonra, adam kalkıp bizim eve geldi ve elinde hiçbir güç olmadığını söyledi. Yukarıdan birileri bu işe burnunu sokuyormuş. Filmlerimi ve fotoğraflarımı geri verdiler. Şimdilik bir iş umudu kalmamıştı. Sonradan zaten bu iyi yürekli, yardımsever insan Lei Ven de, Kültür Devriminin çarkları arasında ezildi gitti.

Yoğun bir biçimde yeniden Mao'nun yazılarını incelemeye başladım. Çincemi mükemmelleştiriyor, gazeteleri, broşürleri okuyordum. Gazetelerde çıkan yazıların birbirini tutmazlığı beni şaşırtıyordu. 1966 yılının Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında, Ciang Çing'in Pekin Operasına karşı başlattığı eleştirinin devamı olarak gazetelerde "Devrim Karşısı Burjuva Yazarları" diye isim taktıkları yazarlara karşı geniş bir kampanya başlatıldı. 5 Mayıs 1966'da çıkan *Ordu Gazetesi*'nde –redaksiyonu Mao'nun koruyuculuğu altındaydı– "Sosyalist Kültür Devrimi" hakkında bir yazı çıktı. Üç yazar hakkında devamlı eleştiri yapılıyordu: Vu Han, Deng Tuo ve Lao Moşa, fakat Sovyet revizyonistlerinden de yakınılıyordu, bunların arasında Nobel ödüllü Şolohov da vardı. *İnsan'ın Kaderi* isimli filmi kıyasıya eleştiriliyordu. Heping, mahkemeye verilen yazarlar grubunun lideri durumundaki Deng Tuo hakkındaki

tartışmaları anlatıyordu. Görünüşe göre büyük bir entelektüel ihaneti ortaya çıkmıştı. Gerçekte bu, kültür devriminin başlangıcıydı. Vu Han ve Deng Tuo derhal hayatlarına son verdiler. Kültür devriminden sonra üç yazarın da itibarları iade edildi.

Büyük proleter Kültür Devrimi 16 Mayıs 1966'ta Mao Zedung'un bir açıklamasıyla resmen başladı. Bu ideolojik devrim, sosyalizmin inşasını engelleyen feodalizmi, batıl inançları, bürokrasiyi ortadan kaldırmak için düşünülmüş bir kitle hareketiydi. Mao'nun sloganı şuydu: "Silahla değil, sözcüklerle savaş!" Mao'nun halk kitlelerine ve ideolojik sapmaların her an denetim altına alınabileceğine inancı tamdı. Mao bunda korkunç bir yanılgıya düşmekle kalmadı, ona haddinden fazla değer verdiği de ortaya çıktı. Belki de kitlelerin, yanlış yönlendirildiklerinde neler yapabileceğini bilmiyordu. Kuşkusuz, Merkez Komitesi ve Çin Komünist Partisi Politbürosu tarafından politik çalışmaları durdurulan eşi Ciang Çing'in, Mao'nun gölgesinden sıyrılıp gizli yandaşları Kang Şeng, Lin Biao ve diğerleriyle birlikte günün birinde politikanın dizginlerini eline alacağını görmemiş olamazdı. Bunun nasıl olabileceğine ve sonraki yıllardaki korkunç olaylardan Mao'nun ne kadar haberi olduğuna kimse bir cevap veremiyordu. Ciang Çing hareketini, Mao'nun 1927'de Hunan eyaletindeki devrimci köylü hareketi sırasında yazdığı sözlerle bağdaştırmak istiyordu. Mao o gün içinde bulunulan durum dolayısıyla şu sözleri sarf etmişti: "Devrim bir ziyafet değildir", "Devrim kanlı bir olaydır" vs. Ayrıca, sonradan "Dörtlü Çete" adını alanlar, gerekiyorsa pekâlâ silahlara baş vurulabileceği düşüncesini taşıyorlardı.

Önceleri herkes Kültür Devriminden ve amaçlarından memnundu ve bunun iyi bir şey olduğunu sanıyorlardı. Bei-jing Belediye Başkanı Peng Çen görevinden alındı. Heping'in söylediğine göre bir darbe hazırlıyormuş. Komplosu tam zamanında ortaya çıkmış. Her yere duvar gazeteleri (Çince: Dazibao – Büyük puntolu yazı) asılıyordu; fırçayla mürek-

keple yazılmış her boydan, renk renk, çeşit çeşit, gazeteler. Herkes böyle bir yazı düzenleyip istediğini istediği yere şikayet edebiliyordu. Bununla bir çeşit demokrasi pratiği yapılmak isteniyordu, herkes düşüncesini açıklamakta özgürdü. Fakat bu iş çabucak yozlaştı. Nefret, kıskançlık, haset, çeke-memezlik işin içine karıştı. Kişisel sorunlar, politik alana döküldü; gazetelerde yazılanların doğru olup olmadığı araştırılmadan korkunç felaketlere yol açıldı –sonunda uzun yıllar süren tutuklanmalara, işkencelere ve cinayetlere kadar dayandı.

Günlük defterime şunları not etmişim: "Bugün, *Beijing Sabah ve Akşam Gazetesi*'nin yeni yöneticileri halka tanıtıldı. Sabah'tan beri davul ve trampet sesleri duyuluyor, delegeler yeni yönetimi kutlamaya geliyorlar. Bu, gece yarısına kadar sürdü. *Ordu Gazetesi*, son 17 yılın kültür politikasını eleştiren bir yazı yayınladı." Ben de, "Devrime İtiraf" isimli bir şiir yazmaktan kendimi alamadım, Hans Müller beğendi. Ne yazık ki, o da bu devrimin iyi bir amacı olduğuna, "kokuşmuş entelektüeller"in elinden iktidar gücünün alınacağına önceleri inanmıştı. Temizlik hareketinden sonra yeniden ilerleme olacaktı. Ne kadar yanılacaktı!

Sinema Enstitüsünde okuyan, Lion'un arkadaşı bir kız, Siao Fei, ünlü rejisör ve kameraman Vu Yinsian'a ve enstitü müdürü Çang Ming'e ve diğer on öğretmene karşı savaş açıldığını üzümlere anlattı. Karşı devrimcilerin başlarına kukulalar giydirip sokaklarda dolaştırmışlar. Afalladım kaldım, artık bir şeylerin doğru gitmediğini yavaş yavaş anlamaya başlıyordum. Çünkü Vu Yinsian ve Çang Ming eski ve deneyimli devrimcilerdi. Fakat "Kitleleri Harekete Geçirmek" sloganına ve Mao'nun "ileride bu gerekli kargaşa durulacak ve doğru denge sağlanacak" inancına karşı ne yapılabilirdi ki?

"Olaylar birbirini kovaladı, bütün okul ve yüksek okulların yapıları reforma uğradı. Bitirme sınavları kaldırıldı. Okullardan Mao'ya mektuplar yazılmış ve öğrencilerin okul bittik-

ten sonra köylere gönderilmesi ve üniversiteye kimin gideceğine köylülerin karar vermesi istenmiş. 'Başkan Mao'nun sözlerini öğren!' sloganı gece gündüz tekrarlanıyordu. Kentte Mao'nun portresinin taşındığı yürüyüşler düzenleniyordu; bir yandan da borular, trampetler, davullar çalınıyordu. Karşı devrimcilere yeni bir sözcük yakıştırılmıştı: Niu Gui Şe Şen – aşağı yukarı şöyle bir anlamı vardı: Pis şeytan, yılan ruhlu."

Bana devamlı iş bulmak için söz verip duran Yazarlar Birliği'nden Bayan Vang, bir gün çıkageldi ve Emi'den evden çık-mamasını, oturup "dinlenmesini" rica etti. Emi'nin, "Derneğe gelip dazibao'ları (duvar gazetesi) okuyabilir miyim?" sorusuna karşılık da, "Bunu düşünüyoruz," diye kaçamak bir cevap vermekle yetindi. Tavrını açıkça ortaya koymak isteyen Çinlilerin tipik cevabı. Ben de Bayan Vang'a benim iş bulma şansımı sordum, bunun üzerine oldukça sert bir biçimde, "Sen yoldaş Siao San ile ilgilensen daha iyi olur!" diye karşılık verdi. Keşke o anda suratına bir tokat yapıştırsaydım. Ziyareti on dakika sürdü.

Kültür Devrimi

1 Temmuz 1966'da Çin Komünist Partisinin 45. kuruluş yıldönümü kutlamaları başladı. Radyo, gümbür gümbür Dongfang Hong'u, Mao için bestelenen, "Doğu kızıldır!" sözleriyle başlayan marşı çalıyordu. Gün bu marşla başlıyor, bu marşla bitiyordu; aslında devamlı çalınıyordu. Gazetelerde "Yaşasın Mao Zedung'un düşünceleri" başlıklı yazılar çıkıyordu. Yüzmeye giderken yolda rastladığım insanların neşesi beni etkiliyordu. Mao Zedung'un Çin'inde yaşamaktan mutluydum. Fakat keyfim çabuk kaçacakmış. Lion'un arkadaşı, Belgesel Film Bölümündeki bütün yöneticilerin "Hei Bang" olarak

damgalandıklarını bildirdi. Hei Bang'ın anlamı "Kara Çete" demektir; fakat aynı zamanda birine karşı küfür olarak da kullanılırdı. Kime Hei Bang deniyorsa, o kişi devrim karşıtı ilan edilmiş oluyordu ve sonu kötüydü. Cilin Üniversitesindeki Vitya'dan bir mektup geldi; kayınpederi de devrim karşıtı ve Harbin bölgesi Hei Bang elebaşı olarak suçlanıp "ortadan kaldırılmış" (Elbette haksız yere! Guang Sai'nin babası Guomintang tarafından hapse atılıp işkence görmüş ve tek kelime açıklamada bulunmamıştı. Ancak ölümünden sonra 80'li yıllarda itibarı iade edildi.) Şi Şaohua'dan da sıkıntıları olduğunu, Sinhua ajansının gözlem altında bulunduğunu duy-dum.

Büyük Halk Salonunda bu sırada 10000 kişinin katıldığı ve Deng Siaoping, Liu Şaoşi ve Çu Enlay'ın, Kültür Devriminin hedefleri üzerine konuşmalar yaptıkları bir toplantı oldu. Bu, şimdiye kadar hiç denenmemiş yepyeni bir şeymiş; halka ineceklerine, pratikten öğrenip hatalarının üstüne gideceklerine söz veriyorlardı. Bu açıklamadan sonra İşçi Tugayları dağıtıldı; çünkü bunlar, köylerinde Marksizmin gelişmesini engelledikleri gerekçesiyle halk tarafından reddedilmişti. Yapılan açıklamanın bir diğer sonucu da Çu Enlay'ın Singhua Üniversitesini ziyaretiydi. Bizim Heping'ten duyduğumuza göre, üniversite alt üst olmuş durumdaydı. Öğrenciler adeta çıldırmışlardı; durmadan kavga ediyorlar ve ideolojik tartışmalar çıkarıyorlardı. Çu Enlay oraya vardıktan sonra, bütün sorunlar halledilinceye kadar orada kalacağım söyledi. Eğer çalışmasını beğenmezlerse kendisini kapı dışarı edebilirlermiş. Daha önce hiç böyle bir şey görülmüş müydü? Heping, şimdi artık kim isterse Mao veya Çu Enlay ile görüşme talebinde bulunabilir diyordu. Bu arada ihbar olayları artmıştı. İnsan birine yazdığı mektupta düşündüklerini açıkça belirtmiyordu, çünkü haberleşme gözetim altındaydı ve yazdıkları aleyhine kullanılabilirdi.

Mao'nun önderliği altında yüz binlerce kişinin katıldığı

Tiananmen meydanındaki bir toplantıyı televizyon naklen verdi. Mao, Çu Enlay ve Lin Biao Altın Köprünün üstünde birbirlerine sokulmuş duruyorlardı. Bu, devrimi devam ettirecek olan kızıl öğrenci askerlerin, yani kızıl muhafızların kuruluş toplantısıydı. Mao'dan sonra, onlar Kültür Devriminin koruyucuları olacaklar ve ideolojik devrimi devam ettireceklerdi. Fakat bu Kızıl Muhafızların arasına, Mao'nun fikirlerini ters yüz eden birtakım haydutlar, kabadayılar ve gerçek karşı devrimciler sızdı. Bunlar öğrencileri birbirine karşı kıskırttı, kavga ve dövüş çıkartarak kargaşa yarattı. Karşı devrimcilere karşı faşist yöntemlere başvuruldu. *Halk Gazetesi'*ndeki bir yazıda "Orduyu örnek almak gerek" sözleriyle bazı gayretkeşler disipline çağrılıyordu. Bilindiği gibi kağıt sabırlıdır –makalenin hiçbir etkisi olmadı.

Devrimci hareket içinde iki yön belirdi; İsyancılar grubu (Zaofanpai) ve Tutucular Grubu (Baoşoupai). Bu iki grup arasındaki tartışmalar sık sık dövüşmeyle sonuçlanıyor, hatta kan bile akıyordu. Örneğin Suinghua Üniversitesinde, Kuai isimli bir öğrenci, 1000 kişilik bir öğrenci topluluğuna karşı "Doğru Çizgi"nin temsilciliğini yaptı. Gerçi yenildi ve tutuklandı ama sonunda kahraman olarak ortaya çıktı. Artık ona "Kuai siling" (Komutan Kuai) diye hitap ediliyordu. Arkasında çok küçük bir topluluk bulunduğu halde Çu Enlay onu destekledi. Aynı üniversitede duvarlara Liu Şaoşi ve eşi Vang Guangmei hakkında dazibao'lar yapıştırılıyordu; çünkü bu ikisi Mao'nun bulunmadığı bir sırada işçi tugaylarını ve onların kurduğu devrim komitesini desteklemişlerdi. Böylece Kızıl Muhafızları kızdırmışlardı. Çu Enlay bu ikisine de arka çıktı ve öğrencilerin biraz fazla ileri gittiklerini, her şeyin bir sınırı olduğunu öğrenmeleri gerektiğini söyledi. Bazı sorunlar öğrencileri ilgilendirmezdi çünkü onlarla bizzat Başkan Mao ilgileniyordu. Merkez Komitesinin adı çamura bulanmamalıydı – bu ikazlar hep havada kaldı.

Kızıl Muhafızların "devrimci" eylemlerini abarttıkları görülür görülmez düzeltici talimatlar ve kurallar yayınlanmaya

başladı. Mao ipleri elinde sıkı tutuyor gibi görünüyordu. Fakat bu direktiflere kimse uymadı. Üstelik hükümet, Kızıl Muhafızlar genel güvenlik güçlerinin yasalar dolayısıyla el atamadığı bazı olayları hallediyor diye onları destekledi. Böylece gençlere her türlü taviz verilmiş oldu.

Radyo binasına bir duvar gazetesi asılmıştı; burada bazı kıyafetler ve saç biçimleri "burjuva tarzı" diye kötüleniyordu. Kızıl Muhafızlar sokakta bu tür saçlı kadını veya kız görürlerse, hemen oracıkta saçlarını kesiyorlardı. Kız veya erkek, kot pantolon giyen hemen durdurulup elbisesi yırtılıyordu. Kimse yarı giyinik dolaşamazdı; Kızıl Muhafızlar gereken giyimi belirliyorlardı.

Gençler Beijing sokaklarında dolaşüyor ve şehrin altını üstüne getiriyorlardı. Caddeleri dükkanları devrimci sözlerle donatmışlardı. Kırmızı balık gibi süs balığı satan dükkanları kapatıyorlardı, çünkü süs balıkları asalak sayılıyordu; asalak olan her şey yok edilmeliydi. Kedi ve köpek bulundurmamak da öyleydi. Ev işlerinde çalışanlara da yol verilecekti; herkes kendi işini kendi görecekti. (Bu Çin'de hiç alışılmamış bir şeydi). Bunun dışında gençler evlere de giriyorlar ve duvarlarda gördükleri Guomindang bayraklarını ve Ciang Cieşi'nin resimlerini yırtıp koparıyorlardı. Dostlarımızın evlerine girip teftiş etmişler ve birçok mobilyayı kırmışlardı. İnsanlar, zavallı köpeklerini güvenli bir yere saklamasalar da onu da öldüreceklerdi. Bu bize bir uyarı oldu; her şeye hazır olmalıydık. Emi ile birlikte evi iyice toparladık, kullanmak zorunda olmadığımız ne varsa attık. Emi, çini mürekkebiyle yeşil kâğıtlar üzerine Mao'nun sözlerini yazdı, dolap kapılarına astık.

Önlemlerimizi tam zamanında almışız, çünkü Yazarlar Birliğinden de Kızıl Muhafız temsilcileri, evimiz yeterince devrimci görüntüde mi diye bakmaya geldiler. Teftiş heyeti, iki mahcup kuryeyle vaktiyle Emi'ye çok saygı duyan bir hemşireden oluşuyordu. Teftiştten sonra, Başkan Mao'nun astığıımız sözleri yeterli görülmedi. Benim eskiden çektiğim bir

Mao resmini de fazla karanlık buldular. Böylece bu işi atlatmış olduk. Dedikodulara bakacak olursa, evleri aradıkları sırada takılar, değerli eşyalar, bira şarap gibi şeyler de "buluntu" oluyormuş.

Vitya ansızın Beijing'e geliverdi. Üniversitenin yarısı kaçıp gitmiş, Vitya, o sırada evlenmiş bulunduğu Guang Sai ile birlikte Çangçun'a geri dönmek isterken, oradan yeni gelen arkadaşları ona Çangçun'da hiçbir şey olmadığını, burada kalmasım söylemişler. Bu çok tipik bir şeydi: Ülkenin her yerinde olduğu gibi, yaşam burada da plansız programsız kalmıştı. Bir gece Emi ile devrim hakkında tartışmak üzere Çu King geldi; korkudan çok dikkatli davranıyordu. Tam ben ona şaka yollu takılmak üzereyken Emi'nin kızkardeşi Siao Kun telefon etti. Bize gelmek istiyormuş, fakat Devrim Müzesindeki bir Kızıl Muhafız ona Emi'nin bir Hei Bang olduğunu söylemiş. Bu yüzden artık gelemiyormuş. Kendi öz kardeşi! Sonradan bütün bu yakıştırmaların doğru olmadığı ortaya çıktı; ama o zaman kime ne buluşturılacağını kimse bilemezdi.

"Bugün -10 Ekim 1966- Emi'nin 70. doğum günü. Emi değişti, daha iyimser. Hemen her gün Yazarlar Birliğine gidiyor, bastonsuz, daha konuşkan. Vitya ile Guang Sai'yi bağrına bastı, Siao Fei'a karşı da çok iyi. Sık sık bize notlarım okuyor. Şu günlerde onu, eski yıllara göre daha iyi öğreniyoruz. Onun için de, kendim için de sorunlarımızın halledilmesini ve çok uzun yıllar birlikte mutlu yaşamamızı diliyorum.

Bu arada Mao'nun aklına yeni bir şey gelmişti. Her Çinli, toplu taşıma araçlarıyla bütün Çin'de bedava gezebilecekti. Buna "çuanlian" deniliyordu. Her yana haberler salındı, "konuklar" dostça kabul edilip ağırlanacaklardı. Bunun üzerine milyonlarca insan yollara düştü. Korkunç bir kargaşa yaşandı. Vitya da bu fırsattan yararlandı ve birkaç hafta içinde ülkeyi dolaştı Nancing, Şanghay, Nançang, Çangşa, Cinggang Şan, Hankou'yu gezdi. Trenler tıklım tıklımdı, öyle ki insanlar yerinden kıpırdayamıyor, tuvalete bile gidemiyordu. Va-

gon kapıları açılmadığı için insanlar pencerelerden tırmanıyorlardı. Vitya hiçbir şeye aldırmadı, bu eziyetten keyif aldı, birçok tarihi yeri gördü ve bir sürü insanla yoğun konuşmalar yaptı.

Bu ve benzeri uygulamalar halk arasında Mao'nun itibarını artırdı, ona karşı duyulan saygı gittikçe büyüdü. Mao'nun resimli plaketleri, örneğin "Halka hizmet" gibi sözlerini taşıyan yazılı rozetler her yerde satılıyordu. Böyle bir rozeti taşımayan yok gibiydi. Hâlâ çok genç görünen Başkan Mao'nun halk tarafından bol bol alkışlandığı Tiananmen meydanındaki toplantılar artık daha sık yapılıyordu. Fakat ben, Ciang Çing'in ne zamandan sonra Başkan Mao Zedung, Çu Enlay ve Lin Biao ile birlikte görülmeye başlandığını hatırlayamıyorum.

Heping bir cinayetten söz etti: Karşı partinin tuzağa düşürdüğü, şehir komitesinden bir yoldaş, sorguya çekildiği oda da ölü bulunmuş. Bunun intihar olduğunu söyleyenler muhtemelen katillerin ta kendileri idi, çünkü ortadan kaybolmuşlardı, bir türlü bulunamıyorlardı. (Bu cinayet hiçbir zaman aydınlatılamadı.) Heping çok sarsılmıştı, iki gece uyumadı, sendeleyip duruyor, tir tir titriyordu. Nihayet banyo yapmak istedi. Uzun süre banyodan çıkmayınca Emi pencereden baktı ve küçük oğlunun uyuduğunu gördü. Hemen seslendik, bağırdık, kapıyı yumrukladık – Heping'ten hiç ses çıkmıyordu. Beni müthiş bir korku sardı, hemen camı kırıp pencereye tırmanarak banyoya girdim. Birkaç kere sarstıktan sonra Heping kendine geldi; rüyada gibi yıkandı ve yatağına sokulup yattı. Ben panik içindeydim.

Lion'un kız arkadaşı Siao Fei, ailesinin yaşadığı ve ölüm ve cinayetlerin günlük olaylardan sayıldığı Şenyang'tan korkunç şeyler yazıyordu. Oysa her tarafta kansız bir devrimden söz ediliyordu. Daha sonra bize geldiğinde bu kız Şenyang'la ilgili korkunç öyküler anlatmıştı. Örneğin oradaki tarım okulunda azınlık partisinden 26 öğrenci, hasımları tarafından,

ikinci kattaki bir pencereden dışarı atılmışlardı. On tanesi ölmüş, 13 tanesi ağır yaralanmış, üçü kayıptı. İnsanları aşağılamak için, başlarına kukuletalar giydirip sokaklarda dolaştırıyorlardı; kadınların boyunlarına çizme asıyorlar, suratlarını boyuyorlar ve fahişe muamelesi yapıyorlardı. Bu, proleterlere daha fazla demokrasi demek miydi? Bu, katillerin, alçak domuzların demokrasisiydi! Başkan Mao bunlara neden bir şey söylemiyordu? Kör ve sağır mı olmuştu?

Kızıl Muhafızların suç işleme enerjilerini başka yöne kanallize etmek amacıyla Mao'nun da izniyle ülke içinde uzun yürüyüşler düzenleniyordu. Devrim geleneklerinin unutturulmaması için de Uzun Yürüyüş yolu izleniyordu. Buna rağmen kavgaların arkası kesilmiyordu; film ve tiyatro enstitüsü öğrencilerinin bir gece yarısı operasyonunda Peng Çen yakalanıp götürüldü. Bu olayda yukarıdan bir işaret alındığı açıkça belliydi, çünkü bekçi içeri girenlere karşı hiç direnmemişti. Güya Çu Enlay, bu kaçırma olayına karşıymış. Peng Çen'in sorgulaması, onun Beijing Belediye Başkanı olarak pek çok söylev verdiği İşçi Stadyumunda, karısıyla birlikte yapıldı. Yeni Belediye Başkan Vu De, Peng Çen'i halka ve partiye ihanet etmekle suçladı. Buna delil olarak, Peng Çen'in üç araba ve üç yazlık ev sahibi olmasını gösteriyor, yanında aşçı çalıştırması bir yana ona çok kötü davranıp ondan olanaksız şeyler istediğini öne sürüyordu. Onun, daha Yenan'da iken başarı merdivenlerini tırmanmaya uğraşan bir mevki düşkünü söylüyordu. (Peng Çen'e sonradan itibarı, görevi ve unvanı iade edildi.)

Partideki yüksek görevliler de Ciang Çing ve hempalarının yol açtıkları kasırganın girdabına yakalandılar. Örneğin bir duvar gazetesinde, Liu Şaoşi ve Deng Siaoping, burjuva devrimcileri olmakla suçlanıyor, sosyalist devrime ayak uyduramadıkları, aslında sahte tavırlarından vazgeçmeyen hainler oldukları ilan ediliyordu. Sokaklarda hoparlörlerden duyuru yapılyordu: "Dadao Liu Şaoşi! Dadao Deng Siaoping!"

(Kahrolsun Liu Şaoşi! Kahrolsun Deng Siaoping!) Başkan yardımcısı Vang Şeng aleyhine de duvar gazeteleri asılıyordu. Bütün dürüst insanlar, birdenbire hain diye damgalanır olmuştu. Bir konuşmasında, hâlâ vurmaya, eziyet etmeye, öldürmeye devam eden Kızıl Muhafızların korkunç eylemlerine karşı çıkan ve onları ölüm cezasıyla tehdit eden zavallı Çu Enlay boşuna uğraşıyordu.

Siao Fei, Şanghay'da tam bir anarşi yaşandığını yazıyordu. Kızıl Muhafızlar kapitalistlerin evlerini talan etmişler, kıymetli eşyaları, çikolataları ceplerine doldurmuşlar. Bunlar herhalde Mao'nun, bin bir zahmet ve sevgiyle sosyalizme kazandırdığı kapitalistler olmalıydı!

Liu ile Deng'e karşı yapılan bir toplantıya katılan bir tanıdık şunu anlatıyordu: Ciang Çing, Liu'nun eşi Vang Guangmei'ye tıpkı bir sokak kadını gibi küfür etmiş ve onu bir Endonezya gezisi sırasında makyajlı ve kıymetli takılar takarak dolaşmış olmakla suçlamıştı. Herhalde Vang Guangmei'nin güzelliğini ve tam bir hanımefendi görünüşünü Ciang Çing kıskanmış olmalı ki, fotoğraflar ve karikatürlerle onunla alay ettirmişti. Çu Enlay'ın yasaklamasına rağmen, Çin Komünist Partisi Yönetim Merkezi olan Çong Nanhai'da (Çin'in Kremlin'i) da Liu Şaoşi'ye karşı çıkan duvar gazeteleri asılmıştı.

Halk Gazetesi'nde, devrimle üretimi elele yürütmenin, üretimi artırmanın ve karşı burjuva politikasının yükselen yeni dalgasını mutlaka kırmamın gerekliliği üzerine bir baş makale yayınlandı. Gazetenin bu haberi ve aynı doğrultudaki radyo yayınları, Partinin, "karşı devrimcileri" üretime zarar vermekle suçlamasına yol açtı. Güya onlar işçileri, işi bırakmaları ve Beijing'e gitmeleri için kışkırtıyorlarmış. Lion, Şanghay'dan buna benzer olaylar bildiriyordu: Orada işçilere, öğrencilere, üniversitelilere bol para veriliyormuş, Beijing'e gidip saatler, radyolar, kumaşlar, lüks eşya almaları sağlanıyormuş. Bunun üzerine, İsyancı Partinin üyeleri sokaklarda dolaşıp insanların vicdanına seslenerek aldıkları şeyleri geri vermelerini anons ettiler.

Bu devrim de çocuklarını yiyordu. Yakın zamanda Liu Şaoşi ile Deng Siaoping'in maskelerini düşürmüş olan Kültür Bakanı yardımcısı Tao Çu, Mao'ya karşı hareket içinde olmakla suçlandı. Bu Tao Çu'nun "yok olması" demekti. Bu politikanın arkasında Lin Biao (Fakat bugün Kang Şeng'in bulunduğunu sanıyorum) bulunuyordu; Mao'nun çevresindeki bütün güvenilir insanları –Peng Çen, Luo Ruiking, Lu Dingyi, Yang Şangkun gibi– karşı devrimci diye karalayıp birer birer Mao'nun yanından uzaklaştırmıştı. Fakat o sırada kimse bunu tam olarak anlayamamıştı. Liu Şaoşi'nin ilk evliliğinden olan bir oğlunun "dış ülkelerle bağlantı kurmak" suçuyla tutuklanması, ihbar çılgınlığını başlattı. Her yerde ajan kokusu alınıyordu. Biz artık Sovyetler Birliği'nden ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden gazete, dergi getirtemiyorduk. Sürmekte olan aboneliklerimize el konmuştu. Gümrükte, bu iş için başvurduğum zaman, bana, yeni bir yasaya göre dış ülkelere gelecek zararlı yayınlara el konduğunu söylediler. Söz konusu olan dergi Demokratik Almanya'dan gelen *Freie Welt* idi.

Beijing caddelerinde borazanlı davullu bir takım insanlar durmadan dolaşüyor ve müthiş gürültü çıkarıyorlardı. Bütün köşe başlarında, hoparlörlü arabalar, birbirlerini bastıran sesler çıkarıyorlardı. Bakanlık binalarının önlerinde toplanan insan kalabalıkları, tempo tutarak bir şeyler bağırıyorlardı –ne dediklerini anlamıyordum. Tiananmen meydanında da büyük kalabalıklar toplanıyor ve hep birden haykırıyorlardı. Evlerin duvarları yapıştırılan gazetelerle dolmuştu, penceyelerden bayraklar sarkıyordu. Genel kargaşa okullardan da geri durmuyordu. Hatta o kadar ileri gidildi ki, kız ve erkek öğrenciler, öğretmenlerine işkence edip öldürdüler bile. Gençliğe dur diyen yoktu, işledikleri suçlardan dolayı kimse onlara ceza vermiyordu.

Radio, *Kızıl Bayrak*'ta çıkan bir makaleyi yayınladı. Makalede, düşmandan geri alınan güçten söz eden bir bölüm vardı;

hangi düşmandan, hangi gücün alındığını doğrusu anlayamıyordum. "Eşkiya" diye iftira atılan, o mükemmel insan, Mareşal He Long'u mu kastediyorlardı acaba? Yoksa Kültür Bakanı Siao Vandong'u mu? Kafam karmakarışık olmuştu.

Lion yeni bir haberle geldi, askeri bir emir uyarınca ülke içinde dolaşmak yasaklanmıştı; herkes oturduğu yere dönecek ve orada devrime katılacaktı. Ayrıca insanların başına kukuleta takıp boyunlarına levha asarak sokaklarda dolaştırmak da artık yasaklanmıştı. Çu Enlay bir söylevinde bu emri, iyi ile kötünün birbirine karıştırıldığı ve iyi insanlar dövülüp tutuklanırken gerçek kötüler dışarıda özgürce gezindiği için verdiğini açıkladı. Bütün bu olanlara Çu Enlay'ın çok üzüldüğü belliydi. O, çok akıllıca bir sürü laf söylemişti, fakat kimse dinlememişti, çünkü Ciang Çing herkesi kışkırtmış ve silahlı mücadeleyi savunmuştu. Bu kadına göre tek bir slogan vardı: "Po ciu – li zin!" (Eskiği yık, yeniyi kur!)

1967 Şubat ayında bir gün, Emi eve döndüğünde son derece kızgındı. Edebiyat Bölümünün duvarına kocaman harflerle bir yazı asılmıştı: "Çu King'in köpek kafası kopsun!" Çu King zaten tutuklanmıştı. Emi de, en yakın çalışma arkadaşı olan bu kadınla, güvendiği bir dostunu kaybetmiş bulunuyordu. İlk günler hiç haber alamadık, kimse bir şey söylemiyordu. Edebiyat bölümünde ise Çu King'in kendi evinde göz altında olduğu söyleniyordu. Genel Güvenlik Kurumu da suskunluğu sürdürüyordu. Çu King'in çalıştığı *Tiyatro* gazetesindekiler, Çu King'in babasının bir karşı devrimci olduğunu ve öldürüldüğünü anlatıyorlardı. Biz buna inanmıyorduk, çünkü Emi, Çu'nun anne ve babasının çok önceden öldüğünü biliyordu. Çu King'in kocası bu tutuklamaya dayanamadı ve bir süre sonra intihar etti. Çu King ise serbest bırakıldıktan sonra uzun süre bir psikiyatri kliniğinde yattı; şimdilerde Beijing'te yaşıyor ve sık sık şizofreni nöbetleri geçiriyor.

Korkunç bir haber daha ulaştı bize; Lion, Vitya ve Johnny'nin yakın arkadaşlarından, kültürlü genç balerin

Siao Gui (Şeytancık) Beijing'e gelmişti. Birkaç yıldır kocasıyla birlikte Tibet'te çalışıyordu. Buraya dansçıları için malzeme alamaya gelmişti. Ülke içinde dolaşmanın yasaklandığından haberi olmamıştı. Beijing'e gelir gelmez, kendilerine derhal geri dönüp Tibet'te devrimi sürdürmeleri emredilmişti. Onları karşı devrimci olarak suçlamışlar, yiyecek vermemiş, kalacak yer göstermemiş, konuşturmamış ve dövmüşlerdi. Onlara bunu yapan grubun başı olan kişi, vaktiyle Tibet'te bir tapınaktan bir fildişi çalmıştı. Siao Gui de onu ele vermişti. Şimdi intikam alıyordu. Üç gün, üç gece uykusuz kaldıktan sonra bize sığındılar. Bizde kaldılar, ama bir an önce Lhasa'ya dönmek istediler.

Heping, bana örgütlenen çocuklardan söz etti. Şöyle olmuştu: Kızıl Muhafızlar arasında, çeşitli kesimlerden gelen bir sürü genç insan vardı. Bunlar arasında aileleri iç savaş sırasında öldürülmüş eski büyük toprak sahiplerinin çocukları da vardı, ve tek düşünceleri intikam almaktı; diğer bir grup ise Lion Dong adlı bir örgüt kurmuş olan yüksek rütbeli görevlilerin çocuklarıydı. Bunlar Kültür Devriminin yol açtığı haksızlıklara, cinayetlere karşıydılar. Bunları faşist diye damgaladılar ve yüzlercesini hapsedtiler, asıl cinayetleri işleyenlerin ise kollarına bile dokunulmadı. Hapse atılanlar durmadan devrimci şarkılar söylüyorlar ve "Yaşasın Başkan Mao!" diye bağırıyorlardı; hiç sevilmeyen Mao'nun eşi Ciang Çing'e de küfrediyorlardı. Kısa süre içinde bu çocuklar Mao'nun emriyle serbest bırakıldılar. Bu tutuklama furiasının ardında Ciang Çing'in bulunduğunu herkes anlamıştı.

"Emi'nin arkadaşı Çen Bingyi'ye bir kitap götürmek üzere bisikletimle *Weltliteratur* yayınevine gidiyorum. *Weltliteratur*'un yazarı ve şef redaktörü olan Çen'i avluyu süpürürken görüyorum. Çen Bingyi bir Hei Bang! Yanına gidip selam veriyorum. Bana korkuyla yaklaşıyor, elimi uzatıp konuşuyorum. Olacak şey değil! Emi'nin yaşlı dostu Çu Ziki de aynı davranışa maruz kaldı. En yakın dostlar ve yoldaşlar da hain olur mu?"

Marksist Forum isimli İsveç dergisine mektup tarzında bir yazıyla Kültür Devrimi hakkındaki düşüncelerimi iletmeyi denedim. 1966/67 yıl başından önce eski dostum Marksist İsveçlilerin lideri Nils Homberg, benden bunu istemişti. Çin'deki durumu ve benim ne halde olduğumu bilmeden, yazılarıma fotoğraflar eklememi ve okullar ve üniversite için film çekmemi de rica etmişti. Fakat korkunç ve karşı konulmaz baskıları kağıda dökmek olanaksızdı. Gerçeği yazamazdım –zaten hiç kimse de bana inanmazdı. İnandığımın dışında bir şey yazmak da olamazdı. Daha nasıl başlayacağımı bile bilemiyordum. Çaresiz kalınca Hans Müller'e gittim. O da benimkine benzer karamsar bir tablo çiziyordu: Her şey altüst olmuştu; düşmanlarımızın bile hasetle baktığı Merkez Komitesindeki birlik yok olup gitmiş, parti örgütü diye bir şey kalmamıştı artık, bitmişti. Bunun yerine, sivrilen gruplardan her biri, doğru çizgiyi kendisinin temsil ettiğini ve Mao'nun düşüncelerini en iyi kendisinin anladığını zannediyordu. Çin politik olarak izole edilmişti, müttefik olarak sadece Arnavutluk kalmıştı. Eski dostlarının hepsi –Sovyetler Birliği, Hindistan, Endonezya, Kore, Vietnam– bizi terk etmişti, Amerika Birleşik Devletleri artık Çin'i büyük devlet saymaktan vazgeçmişti. Düzeni ve sükuneti korumakla görevli kuruluşlar, sanki birisi onlara göz kırpıp: "Siz devam edin!" demiş gibi bir izlenim uyandırıyorlardı. Kızıl Muhafızların kışkırtıldığı cinayetler, kavga dövüşler Mao'nun öğretileriyle en ufak ilgisi olmayan şeylerdi. Hans Müller durumu değerlendiren konuşmasını şu sözlerle bitirdi: "Yönetimdeki bütün komünistler hain ve asi ise, Mao Zedung'un 'dahiyane' yönetimi nerede kaldı?"

Bu sözler benim için aydınlatıcı olmakla birlikte yazacağım habere bir yardımı dokunmuyordu. 31 Mart 1967'de telefon çaldı, karşımdaki Rita idi: "Sana bir sürprizim var!" Ve telefonda Nils'in sesini duydum! Birden içim ferahladı. Hemen Beijing Otel'e, Nils'e gittim. Nils Çin'in gerçek durumunun

hâlâ pek farkında değildi ve bana yazmam için ısrar ediyordu. Üstelik de ilgili parti makamlarına, bunun resmi bir görev olduğunu bildirmek istiyordu. Bisikletimle çiçeklerin alabildiğine açtığı Behai Parkından eve dönerken mutluluktan adeta uçuyordum.

Nils'ten hiç ses çıkmadı. Ona telefon ettim; garip ve çekingen davranıyordu, bize gelmeye de yanaşmadı. Birkaç gün sonra beni otele çağırdı. Orada, kendisine parti tarafından, benim çok kötü davranışlar sergilediğim, bu yüzden benimle artık ilişki kurulmadığı şeklinde bilgi verildiğini açıkladı. Her ne kadar olup bitenlere bakarak bunu kestirmem zor değildiyse de yine de başıma taş düşmüş gibi oldum. Nils bana, Mao'ya mektup yazmamı önerdi. Emi'ye de bana da, yıllardan beri casus gözüyle baktıklarını anlattım. Nils, bu kuşkuvarın yakında kalkacağından emindi, safça düşünüyordu. Heyecanımdan ona, hakkımdaki bilgiyi kimden aldığını sormayı unuttum. Yıkılmış bir halde otelden çıktım ve evde bütün gün ağladım.

Yemiden bir şeyler yapmak isteyince, partinin hakkımdaki dedikodularına bir son vermek amacıyla yaşam hikayemi yazmaya karar verdim. Bu yazıyı, vaktiyle benim Hauser'lerle Tibet'e gitmeme izin vermiş olan Çao Yiming'e göndermek istiyordum. Belki bu sefer de bana yardım ederdi. Lion ona telefon etti, yazımı haber verecekti, fakat o evde yok dedirtti. Lion inat etti, yazıyı evine götürdü, fakat onun yüzünü göremedi. Bunun üzerine Emi telefon etti; o daha şanslı çıktı. Çao Yiming Emi'ye, Nils Holmberg'e benim aleyhimde konuşanın kim olduğunu bilmediğini, ayrıca bana karşı yürütülen üzücü kampanyayı da hiç anlamadığını söyledi. Kang Şeng, Çao Yiming'in şefiydi. Bu yüzden yazdıklarımı Kang Şeng'e de ulaştırmasını rica ettik. O sırada Çao Yiming'in de boğazına kadar çamura batmış olduğunu bilmiyorduk; yoksa onu hiç rahatsız etmezdik. Ayrıca, dedikoduları çıkaran Kang Şeng'in ta kendisiydi, bunu da o sıralar bilmiyorduk.

Lion'la arkadaşlıkları taa İvanovo'daki çocuk yuvasına dayanan Cenía, o sırada bizim evde kalıyordu. Babası Harbin'de yüksek bir görevdeydi. Cenía'mn anlattığına göre politbüro üyelerinden biri babasına, benim uluslararası bir ajan olduğumu söylemiş. Babası da Cenía'ya bizimle ilişkisini derhal kesmesini emretmiş. Fakat Cenía aldırış etmedi, Cenía'mn babası kısa süre sonra Hei Bang olduğu gerekçesiyle görevinden azledildi ve ancak ölümünden sonra aklandı. Bizim tutuklanmamızın hemen ardından Cenía da bizim evde kaldığı bir gün tutuklandı ve birkaç yıl hapis yattı.

Bunlar olurken Lion, Mao'nun her şeye hakim olduğu, düzensizliği bir çırpıda önleyeceği safsatalarıyla kafamı şişiriyordu. Ben artık Mao'ya hiç inanmıyordum, aksine Mao'nun dizginleri çoktan elinden kaçırdığı düşüncesindeydim.

O aylarda Emi her gün Siaoziáo'ları okuyordu (küçük boy, küçük puntolu gazeteler). Bu gazeteler devrimin bir icadıydı, her gün çıkıyorlardı, isteyen herkes –okullar, özel kişiler, kurumlar– istediği gibi basabiliyordu. Öğlenden sonraları postanenin önünde satışa çıkarılır çıkarılmaz Emi hepsini toplayıp alıyor ve A'dan Z'ye okuyordu. Bunlar gerçekten dedikodu sayfalarıydı, herkes herkesi çekıştiriyordu. Mao hakkında da akıllarına ne eserse yazıyorlardı. Çoğu da uydurma ve yalandı. Kimse karşı çıkmıyordu. Zaman nasıl da değişmişti! 1954'teki bir olayı hatırlıyordum. Emi'nin hazırladığı *Mao'nun Gençlik Yılları* isimli biyografi çıkacaktı, bir milyon basılmıştı. Mao'nun sekreterlerinden biri çıktı geldi ve içinde birkaç tarih hatası bulunduğu gerekçesiyle kitapların dağıtımını engelledi; Mao'nun kitabı beğenmediğini söylüyordu. Mao eski arkadaşı olan Siao San'ı yanına çağırıp biyografisi hakkında konuşacağı yerde basılmış kitapları yok ettirmişti. Hiç uğruna bir işgüzarlık, zira Emi'nin kitabı sonradan çıktı.

Emi, gündelik gazetelerden birinde Ciang Çing'in bir söylevine rastladı, kadın kendisi, Mao ve çocukları üzerine "mütevazı" açıklamalar yapıyordu. Bu konuşmayla halkın sempa-

tisini kazanmayı amaçladığı açıktı, çünkü insanların gözünde değerinin fazla olmadığını biliyordu. Fakat bununla bizim gözümüzü boyayamazdı, çünkü biz, örneğin Mao'nun ilk eşinden olan kızına ne derece kötü davrandığını biliyorduk.

Yazarlar Birliğinden biri Emi'ye tehdit dolu bir sesle telefon etti ve bir duruşma toplantısına gelmesini emretti. (Kim hakkında bilemiyorum şimdi.) Ayrıca her gün işine gelmesini, gelemeyecek durumdaysa bir doktor raporu göndermesini söyledi. Emi'nin siyatiği azmıştı, çok acı çekiyordu, hastaydı, evden dışarı çıkamıyordu. Lion birliğe gidip babasının hasta olduğunu bildirdi. Ona, "kitlelerin" Emi'yi tanımadığı, daha ünlü olmak için bütün etkinliklere katılması gerektiği söylenmiş.

Siçuan bölgesinde kanlı olaylar arttı. Binlerce insan itilip kakıldı, öldürüldü, diri diri mezara gömüldü, yargılanmadan hapse atıldı. Johnny'nin bir kız arkadaşı da Belgesel Film Stüdyosunda çalışıyordu ve yok yere, boş yere, 51 gün Çengdu hapisanesinde tutuldu. Bu korkunç olaylar için Liu Şaoşi, komplocuların işi diyordu; suçu kendisine yıkmak istediklerini söylüyordu. Çin'in başka eyaletlerinde de felaket olaylar yaşanıyordu. Günün birinde Çangçun'dan Vitya telefon etti. Karşıt görüşlüler binayı kuşatmış, üniversiteden dışarı çıkamıyorlarmış. Üstelik Guan Sai hamileydi. Bebeği Ağustos'ta Beijing'de doğurmak istiyordu; ikisi de çalışabilsinler diye çocuğa ben bakacaktım.

Anlayamadığım her şeyde yaptığım gibi, Ciang Çing'in Mao'nun çevresinde oynadığı bu oyunu da gidip Hans Müller ile konuştum. Kültür Devrimi başladığından beri Mao'nun saygınlığı aşırı derecede artmıştı, her tarafta portreleri asılıydı, duvarlar onun sözleriyle doluydu. Toplu taşıma araçlarında, sokaklarda hoparlörlerden Mao'nun sloganları yayılıyordu. Mao'nun eserlerini okumak gönüllü değil, zorunlu hale gelmişti. Ben bunlara üzüliyordum. Çin'de bitti denilen her şey, yeniden su yüzüne çıkmıştı: Hırsızlıklar, bayağılıklar, ci-

nayetler, terör vs. Beijing'teki yabancılar hakkında da konuştuk. Kimse hakkında kötü konuşmayan Hans, düşüncesini açıkça söyledi. Sadece yabancıların kaldığı Dostluk Oteli'nde "devrimciler", kendilerince yeterli derecede devrimci bulmadıkları Rewi Alley'i hırpalıyorlarmış. Hans hakkında da, oğlu Lian Dong'lara katıldığı için, ağızlarına geleni söylüyorlarmış.

20 Haziran 1967'den itibaren her sabah bisikletimle Ciao-Yutai Gölünde yüzmeye gidiyordum, yanımda bazen bir kadın arkadaşım, bazen Heping bulunuyordu. Göl kent dışındaydı, çevresi ormanlık ve tenhaydı. Huzurlu, sakin bir havası vardı. (Bugün artık göl yüksek binalarla çepeçevre sarılı, gittikçe büyüyen Beijing, bir zamanların romantik köyünü yuttu.) Yüzdükten sonra Emi ile kahve içerdik. Buradaki geniş, serin ev yüzünden Emi'yi kıskanıyorlardı. Yazarlar Birliğinin duvar gazetesinde, Emi'nin -tıpkı Liu Şaoşi gibi- aristokrat hayatı sürdüğü duyuluyordu. Bu tam bir iftiraydı. Emi daima son derece mütevazı yaşamıştı. Prag'da bile resmi davetlerin parasını cebinden ödemişti. Pek çoklarımn yaptığı gibi devlet parasını har vurup harman savurmamıştı. Ama kimse bunları dikkate almak istemiyordu.

Bizi gittikçe daha çok çamura batırmak istiyorlardı. Sinhua ajansından kaç kere gelip beni, eski iş arkadaşlarım Ciang Kişeng ve Şi Şaohua aleyhinde konuşmaya zorladılar. Fakat yanlış kapı çalmışlardı! Emi'yi de sorguya çektiler, serserinin biri, eski propaganda bakan Lu Dingyi ve Yazarlar Birliğinin parti sekreteri Şao Kuanlin hakkında Emi'den bazı şeyler öğrenmeye kalkmıştı. Emi 40 yıl öncesine ait olaylara hemen cevap veremeyince, kızıp köpürmüşlerdi.

Uzunca bir zamandır, dostlarımız ve arkadaşlarımız bize Ciang Çing'e mektup yazıp kendisinden, bana yardım etmesini rica etmemizi öneriyorlardı. İçim bunu hiç istemiyordu, zaten Yen'an'dan beri bu kadına kızıyordum; asla alçalarak ona yalvaramazdım. Fakat herkes durmadan beni zorluyordu; bu-

nun, Emi ve benim için tek umut olduğunu savunuyorlardı. Ciang Çing, biz ona başvuracak olursak, bununla tatmin olup bize yardımcı olur diye düşünüyorlardı. Emi de Ciang Çing'e karşı aynen benim gibi düşündüğünden, bu plana karşıydı. İstemeye istemeye bir mektup hazırladım. Vicdanıma karşı bir şey yapmamaya yeminliydim. Ve şimdi bunu yapıyordum. Vitya mektubu kısalttı, Heping temize çekti, Emi de imzaladı.

20 Haziran 1967'da Vitya ile birlikte, Ciang Çing ve Kang Şeng tarafından yönetilen MK devrim komitesine gidip mektubu verdik. Artık bekleyecektik.

"22 Haziran 1967: Saat altıda ben, Vitya, Heping, bir kadının arkadaşım, birlikte yüzmeye gittik. Su insanı canlandırıyor, oldukça soğuktu. Çevremde ağaçlar, çimenler, kendimi gölün içinde çok hoş hissediyordum. Her şeye karşı yaşam ne kadar güzel olabiliyor. Dolu dolu bunun tadım çıkarmak istiyorum. Yaşlandıkça, yaşama doyamaz oluyorum..." Bu satırlar, bundan sonraki on iki yıl boyunca, defterime yazdığım son yazılardı.

Cezaevinde. Birinci Bölüm

23 Haziran 1967 normal bir yaz günü gibi başlamıştı: Hava güneşliydi ve ben gene yüzmeye gittim. Sonra, yanımda olan Vitya ve Heping büyük bir iştahla getirdiğimiz ekmeği, salatalıkları, domatesleri, kayısıları yediler; ben de Emi ile birlikte kahvemi içtim. Sıcak bir gündü. Öğleden sonra yardımcımız Paşa bir hanım arkadaşıyla gezmeye gitti, Emi de çıktı, Lion da zaten köydeydi. Evde sadece Vitya ve Heping kaldı. Ben, tam akşam için kayısıları yıkıyordum ki, saat iki üç arası olmalı, kapı çalındı. Heping açtı ve seslendi: "Anne, polis yol-

daşlar, seninle konuşmak istiyorlar." Yazlık giysiler içinde, on tane kadın ve erkek polis odaya girdi. Benim dostça, "Buyurun oturun" sözüme karşılık, polisin biri, "Tutuklusun!" dedi.

Dehşet içinde, kapalı pencereden Vitya'ya Rusça seslendim: "Beni tutukladılar!" Bunun üzerine polislerden biri, "Çince konuş!" diye çıkıştı. Sonra Vitya'ya, Genel Güvenlik Bakanı Sie Fuçi'nin imzaladığı tutuklama emrini gösterip, "Bugerçek bir tutuklama değil, sadece soruşturmaya alınıyorsunuz, durumun açıklanması için," dedi. Vitya derin bir nefes aldı; birkaç güne kadar her şey anlaşılırdı. Ben hemen bütün dolapların anahtarlarım verdim, havlumu, sabunumu, diş fırçamı vs. topladım. Heping suskun duruyordu. Korku, dehşet ve keder -gözlerinden hepsi birden yansiyordu. Bu bakışı yıllarca unutamadım. Evden çıkmadan, iki kadın polisin eşliğinde, bir kere daha tuvalete gittim. Nihayet beni küçük bir otomobile taktılar. Şoförün ve benim yanıma polisler oturdu, bomboş sokağı gören var mı gibilerden gözlüyorlardı.

Yolculuk bana çok uzun geldi. Nereye gittiğimi, ne kadar sürdüğünü bilmiyorum; kimse tek söz konuşmuyordu. Beynimin içi boşalmıştı, taş kesilmiştim. Sonunda araba, önünde askerlerin nöbet tuttuğu bir kapıdan girdi.

Otomobil bir binanın önünde durdu, beni içeri götürdüler. Orada bazı formaliteler yapıldı. Benim, bir saat, birkaç giyecek eşyası ve diğer kişisel şeylerimi teslim ettiğime dair bir tutanak imzalamam gerekti; ayakkabılarım ve iç çamaşırlarım üzerimde kaldı. Bana düşmanca homurdanan ters bir kadından, yıpranmış bir siyah pantolonla bir ceket aldım. Sonra, nazik bir genç adam, beni dördüncü kattaki hücreye götürdü ve bundan böyle tutuklu olarak bir isim kullanmayacağımı, sadece 3767 numara olduğumu bildirdi. (Sonradan öğrendiğime göre, bunun anlamı 1967 yılındaki 37. tutuklu demekmiş). Ayrıca cezaevi kurallarına uymak zorunda olduğumu söyledi: Konuşmak, şarkı söylemek yasaktı, zil çalınca yata-

cak ve kalkacaktım, gündüzleri uyumak yasaktı. (Bir yıl sonra bu değışti). Biraz sonra birisi gelip benimle konuşacakmış. Yiyecek bir şey istiyor muyum diye sordu, teşekkür ettim. Sonra gitti. Demir parmaklıklı kapıyı ve ortasında küçük bir kapı daha bulunan kocaman kalın tahta kapıyı kilitledi. Kapıda bir de gözetleme deliğı vardı. Alt kısmında ise yiyeceklerin verildiğı bir kapak daha vardı. Kilit altına alınmış bir tutukluydum. Çocukluğumdan beri bir odaya kilitlenmekten korkardım; düşüncesi bile bana kabus gibi gelirdi, afakanlar basardı.

Çaresizlikten durmadan ağlıyordum. Derhal azar işittim, ağlamak kesin yasakmış. O gün, geniş çapta bir tutuklanmanın başlatıldığını ve benden sonra Emi'nin ve birçok tanıdığının da tutuklanıp bu cezaevine getirildiğini bilseydim, kaderime daha cesaretle katlanırdım. Fakat benim bunlardan, ancak tam yedi yıl sonra, 5 Temmuz 1974'te çocuklarıma ilk defa ziyaret izni verildiğı zaman haberim oldu. Emi'nin de tutuklanmış olduğunu çok geç öğrendim. Önceleri hapse girenin sadece ben olduğumu sanıyor, Emi'nin beni buradan hemen çıkaracağına inamyordum.

Bulunduğum hücre, tek kişi için oldukça büyüktü. Tavanlar ve duvarlar beyaz badanalı, zemin düzgün taştı. Kapının karşısındaki duvarda tepeye yakın dört köşe ve dört bölüm-lü, demir bir pencere vardı, açık duruyordu. Sonbaharın ortalarına kadar hep açık kaldı, bütün kış kapalı durdu. Pencerenin altında beyaz şilteli bir tahta kerevet bir de battaniye vardı. Bir kapıyla tuvaletin ve lavabonun bulunduğu küçük bir bölmeye geçiliyordu, muslukta akar su vardı, her yer temizdi.

İlk gece uyuyamadım. Ertesi sabah genç bir kadın geldi ve bana bir kalıp sabunla havlu verdi, böyle bir kalıp sabunu 45 günde bir vereceklerini söyledi. Bunun üzerine ben, "45 gün mü? Benim burada 45 gün kalacağımı mı zannediyorsun? Benim bir suçum yok ki!" dedim. Hiç konuşmadı, bana daha düz-

gün siyah bir kıyafet verdi –eskileri de almadı– yerleri silmek için süpürge ve bez bırakıp, süpürgeyi işi bitince geri vermemi tembih etti. Tekrar, birinin gelip benimle konuşacağı masalını dinledim. Fakat on gün boyunca hiçbir şey olmadı. Bomboş dört duvarın arasında yapayalnızdım, ne okuyacak bir şey, ne de yapacak iş vardı. Sorduğum zaman hep aynı cevap veriliyordu: "Bekle ve düşün!" Ayrıca "benim suçum yok!" demekten de vazgeçmeliydim. Binlerce şey düşünüyordum, fakat benden asıl bekledikleri, yapmış olduğum "korkunç suç" hiç aklıma gelmiyordu.

Bambaşka şeyler düşünüyordum, örneğin Ciang Çing'i. Nasıl olmuştu da Çin'deki bu korkunç olayların sorumlusu olan bu kadına, duygularımı hiçe sayıp mektup yazabilmiştim? Sırf birkaç kişi beni buna zorladı diye mi? Hem ayrıca bu mektubun tutuklanmamla bir ilgisi yoktu, beni her durumda tutuklayacaklardı. Herhalde, Emi ile ben, çoktandır kara listeye alınmıştık. Yalnız kaldığım bu saatlerde son iki yılı ve Kültür Devrimini düşündüm. Ciang Çing, Lin Biao ve Kang Şeng bu ideolojik devrimi ne hale getirmişlerdi? Mao'nun başlangıçta düşündüğü –silahla değil sözle savaşılm– prensibini bir kenara atmışlar, insanları birbirlerine karşı kıskırtmış, inanılmaz derecede kan dökülmesine yol açmışlardı. Ayrıca bu çete, Çin'in ekonomisini de, kültürünü de sistematik biçimde çökertiyor, halkın büyük bir kısmının –öncelikle gençlik– aklını karıştırıyorlardı. Böylece Ciang Çing, herhalde otuz yıl önce, Mao ile evlendiği zaman, Merkez Komitesi üyelerinin, kendisinin politikaya karışmasını yasaklamalarının öcünü alıyordu. Fakat ben o zamanlar bunu bu kadar iyi görememiştim.

Günlerden sonra bana bir Kızıl Kitap verildi, Başkan Mao'nun sözleri ve okuma gözlüğüm evden gelen son bir selam. On birinci günün akşamı ilk sorguya çağırıldım. Bu ve diğer sorgular hep birbirine benzeyen başka odalarda yapılıyordu. Daima duvarlarda Başkan Mao'nun büyük bir portresi ve

sözleri asılı oluyordu. Uzun bir masanın ucunda iki kadınla sivil giyimli bir adam oturuyordu. Kadının biriyle adam bana soruyorlar, öteki kadın da not alıyordu. Masadan biraz uzakta bir tabure üzerinde oturuyordum, ilk olarak yaşam öykümü anlatmamı istediler. Sözlerimi bitirince, hayretle sordular: "Hepsi bu kadar mı?" – "Evet!" – "Her şeyi doğru dürüst anlatmalısın." – Ben: "Elbette, kuşkusuz." Neden anlatmış olmayacaktım, saklayacak bir şeyim yok ki! Beni nazikçe geri gönderdiler –vakit geç olmuştu– bir gardiyan beni hücreme götürdü.

Bundan sonraki aylar içinde iki üç defa sorguya çekildim, bazen sabahları, bazen öğleden sonra, ender olarak da geceleri. Her sorgu iki saat kadar sürüyordu. Bütün ayrıntılarıyla yaşam öykümü anlattırıyorlardı, kadının biri de devamlı yazıyordu. Bu defa bana, ilk sorgulanmamda tutulan notları verdiler ve ben okuyamayınca çok şaşırdılar. Onlara, ancak kitap harfleriyle basılmış yazıları okuyabileceğimi, el yazısı Çinceyi okuyamadığımı söyledim. Bunun üzerine notları yüzüme karşı okudular ve imzalamamı istediler. Ne var ki her şeyi bir anda kavramam zordu. Gerçi Çince konuşabiliyordum, ama burada her sözün anlamı olduğundan, Çincem yeterli değildi. Bana bir çevirmen verilmesini rica ettim, Çincemin ileri derecede iyi olduğunu söyleyerek geri çevirdiler. Önceden sezinlediğim gibi birtakım yanlış anlamalar oluyor ve bunlar hemen aleyhime kullanılıyordu. Her ne kadar Mao'nun "Doğruyu gerçeğin içinde arayın" sözü ağızlarda dolaşıyorsa da, burada bunu, evirip çevirip beni bir ajan yapmak için kullanıyorlardı. Ama ben bunu sonradan anlayabildim; çünkü onları öncekileri, gerçeği ortaya çıkarmaya çalışan parti üyeleri sanıyordum.

Yavaş yavaş içine kapatıldığım cezaevini de öğrenmeye başladım. Meyve ve sebze bahçeleri arasında, yan yana dizilmiş dört katlı birkaç binadan oluşan bir yerdi; yüksek duvarlar etrafı çevreliyor, ortada üstü açık avlular bulunuyordu; bu

"üstü açık kafeslerin" içinde her gün bir saat, gardiyan gözetiminde yalnız başına dolaşıp hava alınabiliyordu. Demir parmaklıklı pencereler olmasa, buranın bir cezaevi olduğu kimsenin aklına gelmezdi. Yüksek ve kalın duvarların üzerinde dikenli tel yoktu, nöbetçiler rahatça bir aşağı bir yukarı geziyorlardı. Bu hapishanede tutuklular hep tek başına bırakılıyordu. Burada geçirdiğim yedi yıl içinde başka hiçbir tutukluyla karşılaşmadığım için, böyle bir sistemin ancak çok sayıda personelle yürütülebileceğini düşündüm.

Cezaevi 1967'de ordu el koymadan önce sivil makamlarca yönetiliyordu. Havalandırma, duş alma, saç ve tırnak kesimi gibi gereksinimler o zamana kadar çok düzensizdi. Ekim sonundan sonra her şey düzene girdi: Her gün bir saat temiz havaya çıkılıyordu, ayda iki defa sıcak duş vardı, istediğin kadar uzun yıkanabiliyordun, sonra da tırnak kesimi yapılıyordu, ayda bir kere hücreme bir gardiyan saç kesmeye geliyordu. Yıllardan beri saçlarımı kendim kesmeye alışık olduğum için, bunu içeride de sürdürmek için direttim. Herhalde kendime bir şey yapmamdan korkuyor olmalı ki, ben saçımı keserken başımda iki kişi bekliyordu. Sonradan sadece bir kişi bekledi, yıllar geçince ise, artık makası bana parmaklıkların arasından uzatıp veriyorlardı –bana güvendidiklerinin işareti. Pazar günleri iğne–iplik isteyebiliyordum.

Cezaevinde günlük yaşam belirliydi: Sabah saat altıda kalkılıyordu, akşam saat dokuz buçukta yatılıyordu. 1968'den itibaren, öğlen yemeklerinden sonra iki saat uyuma zorunluğu vardı, çünkü askeri disiplin böyleydi. Günde üç öğün yemek veriliyordu: yedide, on birde, on yedide; pazar günleri iki defa: on'da ve on altıda. Kahvaltı bir veya iki Ovotou (mısır ekmeği) veya Mantou (mantıya benzer bir hamur işi), mayalı hamurdan bir çeşit ekmek, mısır veya pirinç püresi şeklindeydi, öğle akşam yemeklerinde mevsim sebzeleriyle ara sıra et, pirinç ve ekmek veriyorlardı. Hastalara arada makarna da veriliyordu. Bayram günlerinde ise Baozi (etli ekmek) böreği ve-

riliyordu. Her yemekten önce bir kupa dolusu kaynar su dağıtılıyordu, daha sonra yemek sırasında da üç bardak verilir oldu. Yemekler doyurucuydu, zaman geçtikçe daha da iyi çıkmaya başladı.

Kıyafet konusu da yeterliydi. İki takım siyah yün pantolon ve ceketim, iki takım beyaz şort ve gömleğim, çoraplarım ve bez ayakkabılarım vardı. Sonbaharda içi müflonlu elbise ve ayakkabı verildi. Eskiyenlerin yerine yenisi veriliyordu. Eski-leri birleştirip kendime bir şeyler yapıyor veya yer bezi olarak kullanıyordum. Koridorlarda her gün gece gündüz askerler nöbet tutup dolaşüyor, gözetleme deliklerinden merakla tutukluları izliyorlardı. İçerdekilerle ilişki kurmasınlar diye üç günde bir değiştiriliyorlardı. Onlara anahtar verilmemişti, hücre anahtarları sadece gardiyanlarda bulunuyordu.

Sorgulanmalarda kısım kısım yaşamım ortaya dökülmüştü. Fakat benim engizisyoncular hâlâ memnun değildiler, onlar esas meseleyi öğrenmek istiyorlardı. Benim bunalarak ne istediklerini sormama karşı, sadece, "Sen bilirsin!" demekle yetiniyorlardı. Oysa beni bildiğim bir şey yoktu, bu da onları çok kızdırıyordu. Bir seferinde kafa tutarcasına, "Neden fotoğrafçı olduğunu bize anlatmadın!" dediler. Ne aptalca bir soru! Soruyorlardı: "Komintern'de dostların var mı?" Onlara bu kurumun 1943'te Moskova'daki oturumda Stalin tarafından dağıtıldığını söyleyince, şaşırıp kaldılar. Soru: "Neden eğitimi bitirdikten sonra sana Münih'te iş vermediler?" Bu soru bana, beni sorgulayanların kapitalist bir ülkenin koşullarını ve iş bulmanın bir mutluluk olduğunu hiç bilmediklerini gösterdi. Bunu onlara açıklayınca, kadın: "Yalan söylüyorsun!" dedi. Soru: "Neden ülkenden dışarı çıktın?" Ben: "İsveç'teki ağabeyimin yanına gittim." Soru: "Ağabeyin Amerika'ya da gitti mi?" – "Hayır." – "Niçin gitmedi?" – Sorular bu biçimde saatler sürüyordu. İnsan, bir boğa için kırmızı kumaş ne demekse, bu insanlar için de "yabancı ülkeye gitmenin" aynı anlama geldiğini anlıyordu. Onlara göre, ne maksatla olursa olsun, ki-

me ve nereye gidilirse gidilsin, ülkesinden dışarı çıkmak suç sayılıyordu. Yabancı bir ülkeye giden kadın veya erkek ancak ajan olabilirdi. Sonuç olarak bütün yabancılar ajandı. İnsanın gezmekten zevk duymasını, dostlarını görüp konuşmasını, yabancı ülkeler tanınmasını, onların sınırlı beyinleri kabul etmiyordu. En sonunda benden tanıdığım bütün yabancıların bir listesini çıkarmamı istediler –yaşamımın hemen yarısını dışarlarda geçirdiğim için bunu yapmak pek kolay değildi.

Ekimin sonunda artık, ne söylemek gerekiyorsa, söylediğimi sanıyordum. Boş kalan bir yan yoktu. 8 Kasım 1967’de, 56. doğum günümde, sorguya çağrıldım. Tanıdığım üç kişinin dışında, bir erkek daha vardı, sorguyu o yapıyordu. Sabah ve öğlenden sonra her biri ikişer saat olmak üzere bir sürü önemsiz şey sordular, birisi de, Emi ile benim hiç hazzetmediğimiz ve çat kapı geliveren, çoğu zaman evde olmadığımızı söylediğimiz geveze bir kocakarıyla "tanışıklığımız" hakkındaydı: 60’lı yılların başında "Çin komünisti" bu kadın oğlunu alıp Sovyetler Birliği’ne gitmiş, bir daha görünmemiştir. Ve şimdi, yeni gördüğüm bu adam, beni, bu bunak kocakarıyla Çin’e karşı "şeytanca entrikalar" çevirdiğimi itiraf etmem için zorluyordu. Adamakıllı kızmıştım, yüzlerine karşı bağırdım: "Siz benden ne istiyorsunuz? Benim bu parazit kadınla hiçbir ilgim yok. Beş buçuk aydır buradayım, size bütün yaşamımı anlattım. Beni ne zaman evime göndereceksiniz?" Bunun üzerine bana soru soran adam: "Beş buçuk ay, pek komik değil mi? En önemli şeyleri itiraf edinceye kadar bir yıl, iki yıl burada kalırsın. Şimdiye kadar anlattıkların önemsiz şeylerdi. Biz seninle vakit kaybediyoruz, senin bir şey anlattığın yok. Düşünmen için sana vakit verelim!" Böylece gene kaderime terk edildim. Çok çaresizdim. Böylece bir ay daha geçti.

9 Aralık’ta yeniden sabah vakti sorguya çağrıldım. Tutukluluğumun ilk aylarında beni sorgulayan ve ara sıra üniforma giyen kadın, bana imzaladığım ifadelerimin temize çekilip özetlendiğini söyledi. Bu da ne demek? Onları bana okuyacak-

larmış ve yeniden imzalayacakmışım. Okunanları tıpkı bir teyp gibi zihnime yerleştirmeye ve olabildiğince konsantre olmaya ne kadar gayret ettiysem de, bazı şeyleri ancak günler sonra fark ettim. Uyuşturulmuş gibiydim ve anlayamadığım bölümleri anlayıncaya kadar tekrar okumalarım istemeyi akıl edemedim. Birçok noktası bana garip geldi, fakat karşı koyamayacak kadar kızgındım – ve imzaladım. Sonra da saflıkla sordum: "Artık evime gidebilir miyim?" Sorumu şaşkınlıkla karşıladılar. Adamlardan biri: "Biz burada sana düşünmen için zaman veriyoruz" dedi. – "Fakat ben size her şeyi anlattım, ekleyecek hiçbir şeyim yok!" Adamın cevabı, "Yozlaşmış bir ideolojin var!" oldu. Sonra hücreme götürüldüm. (1967 ve 1968 yıllarında verdiğim ve imzaladığım ifadelerimin, cezaevinde tutulma sürem ve salıverilme zamanımla hiçbir ilgisi ve etkisi olmadığını o sırada bilmiyordum. Belki soru hakimleri bunu kendileri de bilmiyorlardı.)

Hücremde ağladım, bağırdım, tepindim. Hemen iki gardiyan gelip beni "Proletarya Diktatörlüğüne" karşı gelmekle suçlayıp azarladı. "Ahlaksız şey!" diye bağırdılar. Tekrar gelip bana, "Otur!" deyinceye kadar, başım eğik ayakta durmamı emrettiler ve çekip gittiler. O vaziyette ne kadar durduğumu hatırlayamıyorum, belki birkaç saat sürdü. Kapının altından akşam yemeğim uzatıldığı zaman onu aldım ve yedim. Hiç kimse benimle ilgilenmiyordu, sanki beni unutmuşlardı.

Aklımı başıma biraz toplayınca, 9 Aralık'ta imzaladığım belgeyi hatırladım. O zaman beynimin kaydettiği şeyler birden canlandı ve dehşet içinde kaldım. Önceleri aynen yazılmış olan sözlerim, sonradan –elbette kasten– ters çevrilip değiştirilmişti. Buna da "kısaltmak" demişlerdi. O insanları görüp bunu düzeltmeliydim. Önceleri çekinerek kapıya vurdum: sonra yumruklamaya başladım. Bunun üzerine "Proletarya Diktatörlüğüne" karşı geldiğimi belgeleyen bir kâğıda bana parmak bastırttılar! Buna rağmen ben, ille de beni dinlemeleri için yalvarmaktan geri durmadım. Birkaç iyi huylu

gardiyan, "Bekle biraz, bekle biraz!" diye beni yatıştırıyorlardı.

Biraz vakit geçirebilmek için okuyacak bir şeyler vermelemini rica ettim. Bana, "Hani sen okuyamıyordun?" dediler. – "Hayır, basılmış yazıları okuyabilirim, örneğin Mao'nun eserlerini." – "Burada kitap yok." (Bu apaçık bir yalandı.) "Gerekli görürsek sana okuyacak bir şey veririz; sen burada düşünceksin!"

Aylar boyunca insanın elinde sadece tek bir kitap, o da Kızıl Kitap olursa ve gece gündüz, düşüneceği bir şey olmadığı halde düşünmeye zorlanırsa oynatır. Aralık ayında, sıkıntım-dan, benim katta hizmet eden ve sevimli bir görünüşü olan bir askere başvurdum; bana okuyacağım bir şeyler getirebilir mi diye sordum: "Kitapsız burada çıldıracağım." Hemen kabul etti ve nasıl bir şey istediğimi sordu. "Mao'nun *Felsefe Üzerine Dört Makalesi*," dedim; beş dakika sonra elimdeydi. Başka bir zaman Mao'nun *Sanat ve Edebiyat Üzerine Yen-nan*'da yaptığı konuşmayı, *Yeni Demokrasi*'yi ve diğer kısa yazılarını getirttim.

Ocak 1968'de bir akşam vakti küçük bir odaya götürüldüm. Uzunca bir masanın çevresinde tanımadığım beş kişi vardı: Elindeki Kızıl Kitabı devamlı sallayan, gri elbiseli bir kadın, göğsünde bir sürü nişanı olan üniformalı, kıvrırcık saçlı genç bir adam, bir asker ve pek hatırlayamadığım iki kişi daha. Beşi de konuşmamı bekliyorlardı, ben de şikayetimi anlattım. Beşinin de canı sıkıldı. Sonunda konuşan kadının sesi kinaye doluydu: "Haftalardır bizi görmek için yalvardım. Ve şimdi? Biz de senin nihayet suçlarını itiraf edeceğini düşünmüştük. – "Ben suç işlemedim. Önceki sorgulamalarımda anlattığım şeyler bozulup değiştirilmiş; bunların düzeltilmesini istiyorum." Buna aldırış bile etmediler. "Biz senden yapmadıklarını değil, yaptıklarını duymak istiyoruz." Ben yeniden suçsuz olduğumda direnince kadın, "Biz burada seni eğitelim, yozlaşmış düşüncelerimi düzeltelim istiyoruz. Sen ise kalk-

muş, bizim değerli zamanımızı boşa harcıyorsun. Kendi hakkında düşün!" dedi. Bir adım bile ileri gidememiştim.

Bundan sonraki sorgulama ilkbaharda oldu; sorgu hakimlerinden özellikle biri çok dikkatimi çekti: Genç bir askerdî, Çin filmlerinde gösterilen Guomindang subayları gibi kasketini yan giymiş, ceketinin ve pantolonunun kol ve paçalarını ters kıvrırmıştı, ayak ayak üzerine atmış kaykılmıştı. Önce bana, duvarlarda asılı duran Mao'nun sözlerini okuttular. Sonra o serseri, benim emperyalist köpeği olduğumu, revizyonist bir ajan olduğumu söyledi. Kaçınıcı defadır, Sovyet elçiliğiyle kurduğum gizli ilişkileri anlatmam isteniyordu. Hiçbir ilişkim olmadığını ısrarla tekrarladığım halde inanmıyorlardı. "Almanya'ya gittiğim zamanlar da Sovyetler Birliği'nden sadece geçiş vizesi alıyordum. Başka hiçbir şey yok." Fakat o serseri, "Sen böyle devam edecek olursan, sonun kötü olacak!" dedi. Beni hücreme götürdüler. Orada yeniden bağırıp, çağırdım, kudurmuş gibiydim. Askerler ve gardiyanlar koştular, bana casus olduğumu artık herkesin bildiğini, benim çok kötü biri olduğumu söylediler. Zaten iyi insan olsam buraya girmiş olmazmışım. İçlerinden biri, işaretle beni asmak gerektiğini anlattı.

Derken, nasıl oldu bilmem, parmak ucumu çizip kanımla yazı yazmak aklıma geldi. Süpürgeden kopan birkaç kamış parçasıyla sol elimin işaret parmağını çizdim, tuvalet kağıdını alıp şu satırları yazdım: "Hapishanedeki Yoldaşlar! (Aslında yoldaş sözcüğünü kullanmam yasaktı.) Buraya iyi insanlar da düşebilir, ben buna bir örneğim. Kötü hiçbir şey yapmadım. Bunun için onurumun korunmasını istiyorum." Altına da imzayı attım. Kıyamet koptu. Bir sürü asker ve gardiyan hücreye doluştular. Böyle bir şeye bir daha kalkışmamam için saydılar, sövdüler. Burada sadece benden yazmam istenirse yazabileceğimi tekrarladılar. Oturup kendi hakkımda düşünmeliydim, hepsi bu!

Haziranda sağ bacağımda müthiş bir siyatik ağrısı başla-

dı. Doktor bana iyi baktı, ağrı dindirici ilaçlar ve iğneler verdi. Çıldırtan ağrılar, yüzüm kapıya dönük olarak yatmak zorunda olduğumdan, geceleri çok artıyordu. Benim laf dinleyecek halim yoktu, yüzümü öte yana dönüyordum. Hemen askerler kapıyı yumruklayıp yüzümü dönmemi emrediyorlardı. Hiç anlayış göstermiyorlardı. Her gece bu böyle sürdü, nihayet Haziran sonunda ağrılar geçti. Fakat sağ bacağımda hiç his yoktu, sarkıp duruyordu.

1 Temmuz günü küçük rütbeli, asık yüzlü bir üniformalı hücreme gelip bağırdı: "Gel benimle, doktora gideceksin!" Adam bana kelepçe taktı. Binadan dışarı çıktık, kapının önünde duran bir otomobile beni itti. Kendisi önde şoförün yanına oturdu; ben arkada iki askerin arasında sıkışmıştım. Pırıl pırıl masmavi bir gök altında şahane bir yaz günüydü, insanlar özgürce dolaşıyorlardı. Gözlerim kamaşmıştı, Çin Komünist Partisinin 46. kuruluş yıldönümü olan bu günde, kent bayraklarla, sloganlarla donanmış bayram ediyordu. Üzüntüyle kelepçeli bileklerimi ceketimin altına sakladım. Hava çok sıcak olduğundan beni getiren adam ceketini çıkardı. Yamalarla dolu bir gömlek göründü. Herhalde "Örnek asker Lei Feng"i –dürüst asker örneği– taklit ediyordu; bunlar genelde en kötü davrananlardı. 40 dakika kadar sonra bir hastanenin kapısından içeri girdik. Nöbetçim kelepçelerimi çıkardı, fakat tek söz söylemedi. Nereye doğru yürüyeceğimi ittiştirerek veya elini uzatarak gösteriyordu. Muayene olmadan önce, bir salonda gözetim altında bekledim. Sonra tekrar cezaevine döndük, vakit çok geçti. Fakat gardiyanım hoşuna gitmeyen bir şey yaptığımda beni hep azarladığı halde, o akşam bana bir koca tabak dolusu etli sebze ve mis gibi ekmek getirdi. İki hafta kadar sonra iğnelerin yardımıyla ayağım iyileşti.

Daha Haziran ayı sonunda, 1 Temmuz partinin kuruluş gününde Başkan Mao'ya bir mektup yazmaya karar vermiştim. Fakat bunu tuvalet kağıdına yazmak uygun olmazdı. Kü-

çük Kızıl Kitap'ı elime aldım, baş ve sonunda boş beyaz sayfalar vardı. Parmak uçlarımı teker teker çizerek, içimin acısını kağıda döktüm. Devamlı gözetlendiğim için bu pek kolay değildi. Sonunu da şöyle bitirdim: "Sevgili Başkan Mao! Bu mektubu kanımla yazdım. İçeriği gerçektir. Bana yardım edin!" Gardiyanlar arasında –sanıyorum genel güvencilendi– bana karşı son derece insanca davranan, konuşan ve beni dinleyen, teselli eden ve moral veren genç bir adam vardı. Ondan sıkça söz edeceğim için ismine Li diyelim. 2 Temmuz günü Li bana yemeğimi getirince ona dedim ki: "Başkan Mao'ya bir mektup yazdım, lütfen ona ulaştır!" Kızıl Kitap'ı uzattım, dikkatle baktı. "Ulaştırırmısın?" Hiç kızmadan, başını eğdi ve kitapçığı cebine soktu. (İçinde mektup yazılı bu kitapçık 1983 İlkbaharında bana geri verildi.)

Yeniden sorguya çağrılışım galiba 1968 Ağustosundaydı. Hiçbirini tanımadığım sorgu yargıçları, Tiancin çocuk yuvasındaki "faaliyetlerim" hakkında bilgi istiyorlardı. Söz konusu yuva, hoş bir kadın olan yoldaş Gao'nun yönettiği ve benim bir belgesel film çektiğim, bir de resimli broşür hazırladığım yuvaydı. Benim, yanımda gözlemci olmadan Tiancin çocuk yuvasında kalmış olmam, sorgu yargıçlarını kuşkulandırmıştı, şimdi bana soruyorlardı: "Tiancin'de neden sadece çocuk yuvasına gittin? Orada ne arıyordun?" (Düşünebiliyor musunuz, uluslararası casus Eva, bir Çin çocuk yuvasında casusluk yapıyor.) Yarı kızgın cevap verdim: "Siz ne demek istiyorsunuz? Ben, maaşlı bir film ve foto muhabiri olarak bir çocuk yuvasında ne yapabilirim? Bir film çektim ve çocukların fotoğraflarını çektim. Bunda ne kötülük var?" Hemen lafı değiştirdiler: "Sen çok utanılacak şeyler yaptın. Siao San her şeyi itiraf etti. Sen bir ajansın. Siao San da casusluk yaptı." İyice çileden çıktım: "Siao San ne kadar casus değilse ben de değilim! Çocuklarımıza sorun, onlar bizi iyi tanırlar." Alay ederek karşılık verdiler: "Çocukların mı? Onlar hakkınızda her şeyi anlatırlar ve aleyhinizde konuştular. Keşke seni assalarmış!" Bir

an ne diyeceğimi bilemedim, fakat sonra blöf yaptıklarını anladım. Benden çocuk yuvasındaki "faaliyetlerimi" ve yönetici kadınla olan ilişkiimi Rusça ve Çince birer rapor halinde yazmamı istediler.

Hücreme dönünce parmağının birini çizdim ve tuvalet kağıdı üzerine yazdım: "Ben casus değilim, Siao San da casus değil. Çocuklarımız bizi severler ve bizi asmayı düşünmezler. İtibarımın geri verilmesini istiyorum!" Ne yazarsam derhal yakılacağını söylemiş olmalarına rağmen, kağıdı önceden de sonradan da hiç görmediğim bir gardiyana verdim ve sordum: "Burada ben ne yazarsam, yakılacakmış, doğru mu bu?" Bunun üzerine gardiyan, "Yok canım," dedi. "Hiçbir şey yakılmaz, yerine ulaştırılır." Ricam üzerine, içine yazmamak kaydıyla bana yeni bir Kızıl Kitap getirdi.

Yazmam istenen rapora, hiç hoşlanmayacakları bir ek yaptım, bir sayfayı da bana yapmadığım şeyleri itiraf ettirmek için uğraşmalarına çok kızdığımı anlatmaya ayırdım. Durumumun yeniden gözden geçirilmesini ve tekrar itibarımın geri verilmesini rica ettim. Bunun ardından Nisan 1969, IX. Parti Kongresine kadar dokuz ay süren bir suskunluk oldu. (Partinin bu toplantısında Lin Biao resmen Mao'nun halefi seçildi, Liu Şaoşi ise hain, katil, casus ve grev kırıcı suçlamalarıyla partiden atıldı, bütün görevlerinden alındı. Sonbaharda korkunç koşullar içinde öldü.)

1 Ekim 1968'den sonra, yani 16 aylık bir tutukluluk sonunda, bana her gün Halk Gazetesi'ni ve ardından da Kızıl Bayrak dergisini verdiler. Evden bir sözlük getirebilir miyim sorusu üzerine, Li üzümlere başını iki yana salladı. Fakat birkaç gün sonra bana bir öğrenci sözlüğü getirdi; Çince'de işaretle belirtilen sözcükler, Latin alfabesiyle yazılmıştı ve yanında açıklaması vardı. Bu sözlük, benim cezaevinde dua kitabım yerine geçti. Onun yardımıyla zamanla genel kültürüm arttı: büyük bir tutkuyla yıldızlar, uzay, atom, moleküller, med cezir olayları ve doğaya ve coğrafyaya ait daha başka bir sürü te-

rimi, bilgileri okuyordum. Geceleri yatağımda, gündüz okuduklarım zihnimden geçiyordu; böylece durmadan Emi'yi, çocukları ve kendi durumumu düşünmekten kurtuluyordum. Sözlük, aynı zamanda, gazetede ki yazıları da anlamama yardımcı oluyordu. Hoş gerçi satır aralarını okumayı öğrenmemiş olsaydım, pek çok şeyi öğrenemezdim. Gazeteler, aşağı yukarı saçma sapan yazılarla doluydu, özellikle de kültürel alanda. Örneğin *Balzac'tan Tolstoy'a* adlı bir makale bu iki yazarın eserlerini lanetliyor, onları burjuva ürünü, "revizyonist pislik" diye niteliyordu. *Başlıksız Müzik* adlı bir makalede de sadece Opus'la numaralandırılan bütün kompozisyonların aslında müzik parçasının gerici içeriğini örtbas etmeye çalıştığı iddia ediliyordu. Bu da tam bir saçmalıkla Beethoven örneğiyle "ispat"lanıyordu. Bütün bu makaleler yoldaş Ciang Çing'nin "kültür politikası"nın sonucuydular.

Eskiden olduğu gibi hâlâ bir kahramanlık propagandasıdır gidiyordu: Bir sel felaketi sırasında, bir adam, bütün ailesini –anasını, karısını, iki çocuğunu– başka insanları kurtarmak uğruna boğulmaya terk etmişti. Küçük oğlunun "imdat" çağrılarına babası, "Önce başkalarıyla ilgilenmeliyim!" diye karşılık vermişti. Bunun da adı komşuyu kendinden çok sevmekti. Başka bir örnek: Genç bir askerin babası ölüm döşeginde, biricik oğlunu son bir defa görmek istiyor; oğul bunun için izin istemek yerine şöyle diyor: "Benim vatanım için nöbet tutmam gerek!" Ve baba yapayalnız ölüyor. Buna benzer kahramanlıklar gazetelerde anlatılıyor ve övülüyordu. Ölmek üzere olan pek çok kişinin, son defa bir kere daha okumak için Mao'nun eserlerini istemiş olmaları çok ilginçti; herhalde Mao'nun sözleri dudaklarından dökülürken daha rahat ölüyorlardı.

Gazetelerden, hizmetleriyle önplana çıkan işçi ve köylülerin, eğitimleri olmadığı halde üniversitelere gönderildiklerini okuyordum. Tabii yüksek okullarımız çalışan kesim içindir deniyordu, ama bu değerli kişilerin herhangi bir şey anlaya-

cak durumda olmadıklarını düşünen yoktu. Ve böylece mesleği bir el çabukluğuyla kavrayıveren Çıplak Ayaklı Doktorlar ortaya çıktı, birkaç ameliyat seyrettikten sonra kendi başlarına ameliyatlar yaptılar. Okulların durumu hâlâ bir felaket olmalıydı: Çocuklar "akıntıya karşı yüzmeye" teşvik ediliyorlardı; öğretmenler onlara hiç ses edemiyordu, isyankârdılar, öğretmenleri eleştiriyorlardı. Kafamın kabullenmediği bu gibi şeyleri Gardiyan Li ile konuşamıyordum. Bir şey söylemeye kalksam, o hemen, "Parti politikasına inanmalısın!" diyordu. Böyle şeyler karşısında ise bunu yapmak çok zordu, hele benim gibi yok yere tutuklanmış biri için.

23 Haziran 1967 ile 1969 Mayıs ayı başına kadar geçen tutukluluk döneminin, geriye baktığımda, en kötü süre olduğunu anlıyorum, çünkü kendi durumum, Emi'nin, çocukların durumu hakkında hiçbir bilgim yoktu, hiçbir umudum da yoktu.

Bir asker karısı olan kadın gardiyanla "kötü" gardiyan, hiç sebepsiz günde birkaç kere hücreme girip bana küfrediyorlar, domuz, hain, katil, casus diye hakaret ediyorlardı. Bunu neden yaptıklarını bildiğim halde, her gün tekrarlanan bu eziyet sinirlerimi bozuyor, beni utandırıyor, moralman çöküyordum. Direnme gücümü kırmak istiyorlardı, ama başaramadılar. Konuşmalarına karşı kendimi sözle savunamıyorsam da, yazmaktan geri durmuyordum. Geceleri askerler kapıyı yumrukluyor, elektriği söndürüp yakıyorlar, beni uyutmamaya çalışıyorlardı. Kadın gardiyan bana aklınca eziyet ediyordu, kendime ait iç çamaşırlarımı elimden alıyordu, yatmadan önce üstümü değiştirmemi yasaklıyordu (ben gene de değiştiriyordum), havalandırmadan dönüşümde elleriyle bütün vücudumu yokluyordu. Sabahları yapmaya alışık olduğum soğuk su masajları devamlı olay oluyordu, ama ben devam ediyordum, sonunda birkaç yıl sonra, bunun için özel izin bile çıktı. Bunun dışında daima gözetim altında tutuldum. Her türlü ruh hali –gülmek veya ağlamak gibi– yasak olarak sürdü. İlk

aylarda hiçbir şey yapmamaya mahkum edilmiş olmam da çok kötüydü. Hele sessizlik cehennem azabıydı. Dışarıda tek bir yaşam belirtisi yoktu, sanki mezara gömülmüş gibiydim. Düzenli olarak gazete verilmeye başlayınca, bu durum değişti.

1969 Mayıs'ında nihayet yeniden bir sorguya çağırıldım. Beni, bir masa başında iki adamın oturduğu küçük bir odaya götürdüler. Biri 50 yaşlarında bir askerdi, iri yapılı dolgun suratlıydı, ona XX diyeceğim; öteki sivil giyimli daha genç biriydi, ağzını çarpıtmıştı, şimdi adının Şen olduğunu biliyorum. İkisi de bana karşı naziktiler. Benim durumumu incelemek için geldiklerini söylüyorlardı. Onlara güvenmeliymişim. Duygulanarak ağladım. Onun üzerine XX, Şen'e benim çok hassas biri olduğumu söyledi. Sonra bana, Lin Biao'nun IX. Parti Kongresindeki söylevi hakkında ne düşündüğümü sordular. Kekeleydim, ne söyleyeceğimi bilemedim. Bu defa, ideolojimin daha yeterince değişmediğini söylediler. Sonunda benden, Sovyetler Birliği ve Sovyet dostlarımla ilişkilerim hakkında bir rapor yazmamı istediler. Hatırladığım kadar, iki hafta süre verdiler. Rahat bir nefes aldım.

Hazırladığım raporu okuduktan sonra beni gene çağırdılar. Bana karşı ikisi de hâlâ çok nazikti, hatta bir tabure yerine bir iskemle verdiler. Yazdıklarımın çok memnun olduklarım, fevkalade bulduklarını ve bunun benim casus olmadığımı gösterdiğini söylediler. Bundan böyle de hep doğruyu söylemeliymişim, – "doğruyu gerçeklerin içinde arıyoruz". Sonra, biraz da Alman televizyonu için yaptığım çalışmalarım yazmamı istediler. Gardiyan Li beni yerime götürürken, sevinç içindeydim: "Neyse her şey düzelecek. O, haklı çıkmış olduğu duygusu içindeydi: "Ben sana, partinin politikasına güven demiştim!" dedi.

Hatırlayamadığım birkaç konuda bazı bilgileri verdikten sonra, son yazılı ifademden üzerinden iki ay geçmişti ki, 1969

sonbaharında yeniden sorguya çağrıldım. O güne kadar XX'in benden memnun olduğu duygusunu taşıyordum. Fakat bir anda hava değişti. Sinsice sorulan bir iki soruya karşılık ben gene suçsuz olduğumu söyleyince XX gürlledi: Yaptığım bunca utanmazlıktan sonra hâlâ yakayı sıyracağımı sandığımı yüzüme haykırdı. Şen de aynı telden çalıyordu ve tek çıkar yolun benim itiraf etmem olduğunu söylüyordu. Herhalde birinden talimat almış olmalıydılar, çünkü artık şimdiye kadar yaptıkları gibi bazı soruları aydınlatmaya çalışmıyorlar, doğrudan beni casus yerine koymak istiyorlardı, hepsi bu. Sorular yeniden başladı, döndürüp doluşturıp başıma çorap örmeye çalışıyorlardı. İfadelerim kısaltılmıştı, kendilerince kısaltmak ne anlamdaysa öylesine. Cümleler, yazının bütünü içinden ayıklanmış ve tüm ifade, tamamen yanlış anlaşılacak bir mana almıştı. Bu yeni içeriğe karşı çıktım; bana, Çincemin kötülüğünden olduğunu söylediler. (O güne kadar övmüşlerdi oysa.) Değiştirilmiş olan yazımı, dikte usulüyle yanlış yapmadan, yeniden yazmam istendi. Son satıra bile gelmiş olsam, bir şey atlanmıyorsa, yeniden yazdırmıyorlardı. Dikte usulüyle hatasız Çince yazmak, büyük bir konsantrasyonu gerektiriyordu. Sonunda ikisi de yazdığımı imzalamam için beni zorladılar, sonradan yazının değişebileceğini bahane ediyorlardı. Öncekilerde olduğu gibi, bir uyusukluk içinde imzama attım.

Aralık ayında, XX ile Şen bana, Emi ile benim, 30'lu yıllarda Moskova'da kuşkulu işler çevirdiğimizi bildiklerini söylediler. Güya Emi itiraf etmiş. Ben elbette bu sersemce tuzağa düşmedim. Sadece, "Olmayan bir şey itiraf edilemez!" demekle yetindim. Bu defa ayrıntılara inmeye başladılar. Bana Moskova'daki bir akşamı hatırlattılar: Bizim Rus ve Çinli misafirlerimiz varmış, bir Çin yemeği yapılmış (bunu ancak Emi'nin günlüğünden öğrenmiş olabilirlerdi). Peki, benden istedikleri neydi? Misafirler kapıdan hangi sırayla girmişler?! Kendimi ne kadar zorlasam bunu hatırlayamazdım. Ellerimle başımı tuttum.

Önce, ilk turda, iki büyük engizisyoncu, bana hatırlayamıyorsa, korkmamam gerektiğini, insan beyninin nihayet bir ses bandı olmadığım söylemişlerdi. Fakat sonradan, sertleşme başlayınca, Şen, benim pekâlâ her şeyi hatırlamak zorunda olduğumu ve hemen cevap vermemi emretti. Benim günlüğümü kısmen okumuş ve tercüme ettirmişlerdi. Beni uzun uzun sorguya çekiyorlar, falan yılın, filan gününde ne yaptığımı soruyorlar ve ben verecek cevap bulamayınca anlayamıyorlardı. İnsanın bir şeyleri hatırlama amacıyla günlük defter tuttuğunu kafaları almıyordu. Bunda da yazıların içinden, rasgele cümleler çıkarıyor, yanlış yorumluyor, anılarımı çarpıtıyorlardı. Sonradan günlüklerim geri verildiğinde, Rusça olarak yazdığım –isimler, kentler, filmler, kitap başlıkları– sözlerin altının kırmızı kalemle çizilmiş olduğunu gördüm. Onların görevi, beni casus yapmaktı, bütün gayretleri buydu.

Alman televizyonunda çalıştığım süre içinde, Demokratik Almanya elçiliğinden pek çok kimseyle görüşürdüm. Günlüğümde, DAC elçiliği kültür ataşesini eşiyle birlikte akşam yemeğine davet ettiğimi kaydetmişim. Misafirlerim, politika-dan ziyade, Çin sanatları ve antikalarıyla ilgiliydiler. Gene de o akşam Çin hakkında neler konuştuğumuzu soruyorlardı. Ben hemen, "Hiçbir şey!" diye karşılık verdim. (Bundan kesinlikle emindim.) – "Yalan söylüyorsun. Düşün bakalım. O yıl Çin'de ne oldu?" Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XX. Kongresi nedeniyle *Proletarya Diktatörlüğünün Tarihsel Olayları* hakkında iki makalenin yayınlandığı aklıma geldi. Sadece bu sıkıcı sorulardan kurtulmak için, bu makalelerden söz edildiğini söyledim. "Hah!" dedi: "Yaz öyleyse: Falan, filan tarihinde, Demokratik Alman Cumhuriyeti elçiliği kültür ataşesine, SBKP'nin XX. Kongresi hakkında Çin Komünist Partisinin görüşlerini ilettim." Beni gene şaşırtmışlardı, bunun böyle olmadığını ne kadar anlatmaya çalıştımsa da, yararı olmadı. Aksine bana, utanmadan bir de, "Kara karadır, ak da ak!" diyebildiler.

Berlin’de Gisela ve Harald Hauser’e misafir olmuştum ve günceme bunu da not etmiştim. Orada neden gece yarısına kadar kalmışım? Avrupa’da gecenin ikisine, üçüne kadar oturulup konuşulduğunu söyledim. Bu kadar uzun süre Çin hakkında ne konuşmuşuz? Onlara göre dünyada Çin’den başka konuşulacak şey yoktu. Nasılsa o geceyi hatırladım: Çin’deki DAC radyo muhabiri Willi Lange’nin bir haberi yayınlanıyordu radyoda. Harald, "Aman, bırak şunu, müzik dinleyelim daha iyi," demişti. Çin hakkındaki bir radyo yayınına insanların karşı olacağı akılları almıyordu.

Geçmişteki herhangi bir olayla ilgili olarak sorgulamalar böylece hep sürdü durdu. Buna ait absürd bir örnek daha vermek istiyorum. 1961 Ekiminde Sovyet büyükelçiliği kültür ataşesiyle buluşmuş ve birçok konuyu, bu arada da, Çin tarafından kuvvetle eleştirilen, SBKP’nin XXII. Parti Kongresini konuşmuştuk. Tabii hemen akıllarına, "Çin hakkında ne konuştunuz?" diye sormak geldi; ben de doğruyu söyleyerek, "Hiç!" dedim. O zaman, benim 1961’de ne yaptığımı sordular. – "Güneyde bir film çektim." – "Nerede?" – "Okullarda, fabrikalarda, çocuk yuvalarında, komünlerde." Bunun üzerine XX, "Hah işte!" dedi ve benim sözlerimden şöyle bir anlam çıkardı: "1961 Ekiminde, ben, Sovyetler Birliği kültür ataşesine Guangçou’daki halk komünlerinin durumu hakkında" bilgi vermişim. Buna da imza attım – böylece "itiraf" etmiş olacağımdan, beni bırakacaklarını umuyordum.

Emi ile benim Çin için yaptığımız fedakârlıklar, tabii Emi’ninki benimkinden çok fazlaydı, şimdi casusluk sayılıyordu. Emi’yi seven, sayan ve Emi’nin de onlara Çin’i tanıtmaya gayret ettiği yabancı yazar ve sanatçı konuklarımız, şimdi birer casus olmuşlardı. Çektiğim fotoğraflardan, filmlerden, ülkenin içerlerine, Tibet’e, Almanya’ya, Sovyetler Birliği’ne yaptığım gezilerden kuşkulanılıyordu. Yaptığım her şeyi, attığım her adımı –ki bunlar Sinhua ajansı ve daha sonra Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Bürosu tarafından aynen belirlen-

mişti- uzun uzun, etraflıca anlatmak zorunda kalıyordum. Gene de onlar, öküz altında buzağı aramayı sürdürüyorlardı. Oysa, filmlerimin, fotoğraflarımın, resimli kitapların, yazıları-
mın, mektupları-
mın her birinde Çin'e duyduğum sevgi açık-
ça dile getirilmişti. XX ile Şen, kâh yumuşaklıkla, kâh sertlik-
le benden laf almanın yollarını arıyorlardı. Elbette onlar da
benim suçlu olduğuma inanmış değillerdi, sadece yalan uy-
durmak zorunda olduklarını iyi biliyorlardı. Yumuşak davran-
dıkları vakitler, bana ideolojik davranışımın iyiye gittiğini, iyi
çalıştığımı ve iyi öğrendiğimi söylüyorlardı. Bu gerçekten doğ-
ruydu. Hatta böyle anlarda, bana ileride iş bile verebilecekleri-
ni anlatıyorlardı. Bir ara, sorgulamaya üçüncü bir kişi, Fan
isminde bir genç asker katıldı. Bana gerektiğinde yardım edi-
yordu, hatta Rusça olarak harfleri bana dikte ediyordu. Fan,
herhalde kendi amiri olduğu halde XX'e ve Şen'e hiç aldırış
etmiyordu. Korkusuzca bana yakınlık gösteriyordu, sık sık ol-
masa da, onu her görüşümde, daha bir iyimser oluyordum.

1971 ilkbaharında, yine bir sorgulama sırasında, tekrar ca-
suslukla suçlanırken, şiddetle karşı çıktım ve "Casus olup ol-
madığımı Anna Louise Strong'a sorun!" diye bağırdım. XX so-
ğuk bir sesle karşılık verdi: "Anna Louise Strong dün öldü!"
Bu korkunç üzücü haber karşısındaki üzüntümü çok zor gizle-
yebildim. Ancak çok sonradan, 1 Nisan 1971 günü bana *Halk
Gazetesi*'nin neden verilmediğini anlayabildim. (Emi'ye de
verilmemişti): Bu gazetede Anna'nın cenaze töreninden fotoğ-
raflar vardı ve dostlarımızdan pek çoğu resimlerde yer almı-
yordu. Bizim, böylece kimlerin tutuklanmış olduğunu öğren-
memizden korkmuş olsalar gerekti. Ancak Anna'nın ölümü-
nün onuncu yıl dönümünde, hepimiz tam kadro biraraya gele-
bildik.

Tutuklu olduğum sırada birkaç kere yer değiştirdim. İlk
değişme 1967 Haziranından beri bulunduğum aynı bina için-
de oldu: sonraki, başka bir pavyondaki bir hücreydi ve diğer

ikisinden çok daha hoşuma gitmişti. Yer geniş ve aydınlıktı, gerçi lavabo ve tuvalet ayrı bir bölümde değildi ama, Beijing evlerinin çoğundan daha düzgün çalışıyordu. Yeni hücrem bir koridorun sonundaydı. Bunun da avantajı şuydu: Yemek dağıtan gardiyanlar, en son bana geliyorlar ve kalan yemeğin hepsini, bazen büyükçe bir porsiyonu, bana bırakıyorlardı.

Bir gün, nöbetçi askerlerinden biriyle aramda komik bir olay geçti. Hava çok sıcaktı, ben üzerimdeki ceket çıkarıp arkam kapıya dönük olarak yıkanmaya başladım. Birden kapıya vuruldu ve bir erkek sesi, "Ne yapıyorsun?" diye sordu. Kapıya gittim ve, "Yıkıyorum," dedim. Bunun üzerine o: "Üşüteceksin." – Ben gülererek: "Soğuk suya alışkınım." – "Amma da ilginç! Haydi bir daha yıkan." – "Deli misin? Yaşlı bir kadını yıkanırken gözetlemeye utanmıyor musun?" – "Sen mi yaşılsın?" – "Elbette, 60 yaşındayım." – "Sana inanmam. Belki annen 60 yaşındadır." – "Yeter, kes artık!" Sonraki günlerde "benim" asker, ikide bir lambayı söndürüp yakarak kendini belli ediyordu. Ne oluyor diye sorunca, lambalar iyi işliyor mu diye baktığını söyledi; sonra birdenbire, "Ne derin anlamlı gözlerin var," dedi. Ben hemen: "Bu da ne demek? Sen bana hakaret mi ediyorsun?" – "Hayır, hayır, sadece güzel gözlerin var demek istedim. Adamın kaçık olduğunu düşündüm, yasak olmasına rağmen gözetleme deliğine iyice yaklaşıp baktım. Dışarıda genç bir asker duruyordu. Bu oyun birkaç gün daha sürdü. Sonra asker bir daha görünmedi. Cezaevinde geçirdiğim yıllar boyunca, benimle birkaç kelime konuşmak isteyen askerler hep oldu – yasak olduğu halde. Fakat böylesine çılgın biri bir daha hiç görünmedi.

Partinin IX. Kongresinden önce bana Çince, Rusça ve Almanca Karl Marx'ın, Friedrich Engels'in, Mao Zedung'un kitaplarını verdiler. Mao'dan dört cilt, ayrıca *Komünist Manifesto*, *Anti Dühring*, *Gotha Programı*, *Fransa'da İç Savaş*, *Devlet ve Devrim*. Kendi kendime otur ve oku diye söz verdim. Yaşamında okumak için bir daha bu kadar bol vakit bu-

lamazsın. Şunu iyi bil. Sadece içi boş bir insan yalnızlığa dayanamaz! Şimdi içinde olanı kanıtla! Böylece, üç dil üzerinden, hepsini satır satır okumaya başladım. Diyalektik düşünce tarzım öğrendim, bu dünyayı ve kendimi tahlil etmeyi öğrendim, kendimi eleştirmeyi öğrendim. Yaşadığım politik olayları, gazetelerdeki günlük haberleri yorumlamasını öğrendim. Zamanla kendimde bir değişiklik hissettim, sanki daha bir zenginleşmiş, olgunlaşmışım, daha bilinçlenmiş, kendime güvenim daha da artmıştı. Gittikçe daha seyrek yapılsalar da, budalaca sorgulamalar ve tehditler, günün birinde özgürlüğe kavuşacağım umudunu içimden asla söküp atamazdı artık.

Cezaevinde. İkinci Bölüm

Vücudumu katılaştırma antrenmanlarını yine abartmışım. 1971 Aralık ayında soğuk taş zemin üzerinde çıplak ayakla jimnastik yapıyordum, derken eski siyatik ağrılarım depresmişti. Ağrılar öyle şiddetliydi ki, bana geceleri de iğne yapıyorlardı. Yılbaşı akşamı ağrılar dindi, fakat sağ ayağım tıpkı üç yıl önceki gibi hissiz bir şekilde sarktı kaldı; onu yukarı kaldıramıyordum. Bunun üzerine doktora, bana üç yıl önce yaptıkları iğneleri yazmasını rica ettim. İki hafta geçtiği halde iyileşme olmayınca, doktor beni hastaneye götürdü, – bu defa kelepçe takılmadı, ama nereden geçtiğimi görmeyeyim diye kara bir gözlük taktılar. Hastanedeki doktor, benim yatmam gerektiğini söyledi. Böylece cezaevi yaşantım bir anda değişiverdi.

Gerçi bana verilen odanın penceresi demirliydi, ama çok rahattı: Gerçek bir yatağım vardı, birkaç tabure, gece oturma, lavabo ve kalorifer. Pencerede tül perde asılıydı, kapıda da gözetleme deliği yoktu. Sonradan bir de komodin koydu-

lar. Sivil halkın yattığı bir bölümdeydim, dışarıdan konuşmalar ve çocuk seslerini duydukça, tutuklu oluşuma daha çok üzülüyordum. Sabahları erkenden –burada da saat sormak yasaktı, ama herhalde beşe doğru– beni tuvalete götürüyorlardı, orada gece oturmağımı boşaltıyordum, yıkıyordum, elim yerleri silmem için bir paspas –ucu sopalı– veriliyordu. Sonra da bir kap su getiriyordum. Bu iki seferlik gidiş geliş bütün gün yaptığım tek hareketti; sonraki beş buçuk ay süresince bir kere bile açık havaya çıkmadım.

Hastanede yaşam rahattı. Bir hasta olarak, herhangi bir şey istemek için her an kapımı tıklatabiliyordum. İstedğim kadar uyuyabiliyordum. Onların dilinde buna "bing shui", hasta uykusu diyorlardı. Yemekler çok iyiydi; kahvaltıyla öğle yemeği arasında bir tas süt veriliyordu. Öğle ve akşam yemeği arasında da Çin usulü pişmiş yumurta veriliyordu: yumurta bir kapta süt veya suyla iyice karıştırılıyor, kaynayan su üzerinde tutulan bu kap içinde yumurta katılaşınca kadar çalkalanıp pişiriliyordu. Sabah ve akşam termos çaydanlığa kaynar su dolduruluyordu. Yemekleri ve gazeteleri bana askerler veya genel güvenlik görevlileri getiriyorlardı, çünkü hastane genel güvenlik bakanlığına bağlıydı; baş yastıklarında damgası vardı. (Bugün oturmakta olduğum yeni apartmanın 14. katındaki dairemde, 1972’de tutuklu olarak kaldığım odanın penceresini görüyorum.)

Özenle muayene edildim, röntgenler çekildi, her gün iğne yapılıyor, başka ilaçlar veriliyordu; bir doktor iki üç günde bir bana elektrik akupunktur yapıyordu. Bu doktor benimle ilk gün birkaç kelime konuştu, sonradan sadece bazı tıbbi terimler söyledi. Ara sıra gelen bir hanım doktor, konuşma yasaklarına hiç aldırmış etmiyor, bana da diğer hastalarına davrandığı gibi davranıyordu.

Hastaneye gelişimin ilk günlerinde benim sorgu hakimlerim XX ile Şen çıkageldiler ve nasıl olduğumu sordular, burada sorgulanmayacağımı, bunun için endişe etmememi, sade-

ce sağlığını düşünüp iyileşmemi önerdiler. Hastanede bakımın nasıl olduğunu, bir isteğimin olup olmadığını sordular. Onlardan, cezaevinde kalan kitaplarımı ve ders araçlarımı göndermelerini rica ettim, hemen yerine getirildi. İkisinin de üzüntülü olduğu belliydi, iyileşmeme çok önem veriyor olmalıydılar. Niçin bilmiyorum, ama onlar politik havayı daha iyi görebiliyor ve ufukta nelerin olacağını, henüz gazetelerde görünmese de kestirebiliyorlardı. Onu izleyen bir gün, yüksek rütbeli bir subay ziyaretime geldi; benimle dostça sohbet etti, yakında iyileşeceğimden emin olduğunu söyledi.

Son yılların baskısından kurtulmuş gibiydim. Nöbetçilerin rezilce korkutmaları olmaksızın, saatlerce rahat uyuyabiliyordum. Biraz kendime gelince, günlük alışkanlıklarıma yine başladım: Sabahları soğuk su masajı ve jimnastik, sonra okuma ve öğrenme. Bundan yorulunca odayı temizliyordum. Dikkatle bakınca karyolanın çok pis olduğunu fark ettim. Yatak çarşafı sık sık değiştiriliyordu ama, karyolayla kimse ilgilenmiyordu. Yatağın, komodinin, pencerenin ve taburenin temizlenmesi için sabah hakkım olan suyu kullanıyordum. Nöbet sırası yardımsever bir askere geldi mi asker bana iki üç kere fazladan su getiriyordu. İki hafta sonra karyola ve kirpas içindeki pencere tertemiz oldu. Artık rahatça dışarıyı görebiliyordum ve geceleri pencerem açık yatabiliyordum. Tül perde devamlı kapalı durduğu ve odama girmek isteyen olunca hemen farkına vardığım için bu mümkün oluyordu.

Geceleri hafif bir ışık bulunuyordu, çünkü burada da karanlıkta yatmaya izin yoktu. Bu sebeple tahtakurularının duvarlara tırmanıp tavandan yatağımın üzerine düştüklerini gördüm. Onları oldukları yerde vurup öldürdüm. Sabahleyin hemşireye bunları gösterdim. Umursamadan omuzlarını silketti. Her türlü gayrete, iğneye rağmen ayağım bir türlü iyileşmiyordu.

İki ay kadar sonra, rahat odamdan çıkmak zorunda kaldım. Aynı kat üzerinde bir tutuklular koğuşu vardı, oraya ta-

şındım. Küçük bir koridorun iki yanında dört beş odacık vardı; tuvalet ve duş ortaktı. Odayı görünce ağlamaya başladım: Tavan ve duvarlar kapkaraydı, pencereler, yatak kir içindeydi. Bir gardiyan bana süpürge ve fırça vererek teselli etti. Temizliğe girişmişken adam üzerinde beyaz bir önlük ve elinde bir merdivenle tekrar geldi, kapıyı dikkatle kapattı ve odayı güzelce temizledi. Sonra da, eski odamdan komodini ve tabureyi getirdi. Böylesine yardım görmek beni duygulandırdı.

Sonraki günler çılgınca çalıştım durdum. Günde birkaç defa temiz su alma hakkım vardı. Esaslı bir temizlikle karyolanın; pencere çerçevelerinin ve radyatörlerin sarı pembe renkte boyalı olduğu meydana çıktı. Duvarların kiri gidince de, koyu yeşil yağlı boyası göründü. Sıvaları yavaş yavaş, kazıyıp temizledikçe, her hastanenin iftihar edebileceği bir oda ortaya çıktı. Yatağıma uzandığım zaman açık pencereden ağaçların dallarım, göğün mavisini, 1 Mayıs dolayısıyla caddelerdeki bayram dekorunu görebiliyordum.

Bütün bunlar kavgasız olmadı. Birkaç asker ve gardiyan benim çalışmalarına engel olmak istedi, ama ben aldırış etmedim. Bütün hastalar böyle temizlik yapmaya kalkışırsa, ortalığın karışacağına inanıyorlardı. Ben de, "O zaman koğuşunuz daha temiz olurdu!" diyordum. Kızıl bayrakları bulamaçla duvara yapıştırdınca; askerler, "İşte burjuva saçmalığı!" diye söylendiler. Ben de, "Ne zamandan beri kızıl bayrak burjuvılaştı? Ben onun daima devrimin sembolü olduğunu düşünürdüm," dedim. Bana yardımcı olan gardiyansa yaptığı işe hayran oldu, bayraklara baktı baktı, "Tam bir sanat eseri!" dedi.

Benim bedensel çalışmam, bütün bölümde duyuldu. Günün birinde doktor odama geldi ve biraz de çekinerek, "Karşı taraftaki oda çok çok pis, öğleden sonra yeni bir hasta gelecek: Bir yardımcıyla birlikte odayı temizlemek ister miydin?" diye sordu. Bu da sorulur muydu? Kendimi kanıtlamak için yapıp tutuşuyordum. Gerçi içeri kilitlendim, ama temizlik

için ne gerekiyorsa verdiler, bol bol su taşıdılar, öğlene kadar oda temizlendi. Doktor hanım öğlen üzeri beni yemeğe çağırmak için geldiği vakit, ben un çuvalından çıkmışa dönmüş-tüm. Kazınmış kireç boyaları tepemden aşağı sıvanmıştı, saç-larım bile bembeyazdı. Doktor Hanım beni duşa götürdü ve temiz giyecekler verdirdi. Sonra yediğim yemek çok lezzetli geldi. Zamanla, cezaevi bölümündeki bütün odaları temizle-dim.

Sabahın erken saatinde gece oturağımı temizlerken, üstle-rinde beyaz önlük, ellerinde lastik eldivenler, ağızlarında maskeyle olduğu halde yataklarından kalkamayan hastaların gece oturaklarını temizleyen gardiyanları görüyordum. Bu iş-ten ne kadar iğrendikleri açıkça belliydi. Onlara, bu işi be-nim yapmamı önerdim. Utanıp şaşırarak isteğimi reddetti-ler. Belki de, sonradan, beni bu işe zorladıklarını söyleyip kendilerinden şikayetçi olmamdan korkuyorlardı. Onları bu işi gönüllü olarak yapmak istediğime inandırdım. İş bana bı-raktılar, ben iğrenmiyordum. Bu fırsatla, bir askerden Dun-bu'nun (yer silme paspası) nasıl kullanıldığını da öğrendim. Yine böyle çalışmayla geçen bir günün sabahında, tam buğu-da pişmiş yumurtamı yemiştim ki, kapı açıldı ve o yardımse-ver gardiyan elinde ikinci bir porsiyon yumurtayla geldi. Ken-disine yediğimi söyledim, fakat o saham elime tutuşturdu ve sevgi dolu bir sesle, "Bugün de iki tane ye!" dedi. Odadan çık-madan önce kapının önünde dönüp kederli bir yüzle bana baktı ve gitti. Arkasından onun bana veda ettiğini hissettim. Gerçekten de onu bir daha hiç görmedim.

Günün birinde, pirinç lapasından güzellik maskesi yap-mak aklıma geldi. Ne yaptığımı sorduklarında, baş ağrısına iyi gelen bir kocakarı ilacı olduğunu söyledim. Çinlilerin ev ilaçlarına karşı büyük saygıları olduğundan, bana hiç ses çı-karmadılar. Boş vakitlerimi hep okuyarak geçiriyordum. Şim-di okuduğum kitapları pek iyi hatırlamıyorum. Gazeteleri hatmederek, hastane dışında olanları izleyebiliyordum. O sı-

rada bütün ÷lkede bir tutumlu olma kampanyası y÷r÷t÷l÷yordu. B÷y÷k bir hastanedeki bir hastabakıcı, kullanılmış pamuk yumaklarını atmayıp, toplamış, yıkatmış, kurutmış ve sterilize ettirmişti: B÷ylece, g÷nde pek çok pamuktan tasaruf edilmiş oluyordu. Ben de buna uydum ve iğne yapıldığı sırada kullanılan pamuk yumaklarını atmayıp biriktirdim. Bir süre sonra onları bir paket halinde doktor hanıma vermek isteyince, şaşırarak baktı, paketi açık pamukları gör÷nce, bana, deli misin der gibi bir göz attı ve paketi olduğı gibi çöpe fırlattı. Fakat ben, hammaddelerin ve malzemelerin, örneğın su gibi, dikkatle kullanılmasından yanaydım. Askerler dunbulardan dök÷len kumaş parçacıklarını koparıp atıyorlardı. Ben onları topluyor, bir yumak halinde sarıp dikiyordum. Cezaevinde yer silmek için hiçbir şey verilmediğinden orada çok işime yaradılar.

Galiba 1972 Nisan ayı ortalarıydı, bir akşam vakti, gardiyan gelip, "Eşyanı topla, buradan gidiyorsun!" dedi. Beni böyle ansızın "cennetten" kovmaya kalkmalarından çok korkmuştum; hâlâ iyileşmemiş olan bacağımı gösterdim. Adam omuz silkti. Pılımlı pırtımlı topladım ve gardiyan beni ön÷nde bir otomobilin beklediğı dış avluya götürdü. Beni içeri yerleştirdi, kendisi gitti, bekledim – bana zaman çok uzun geldi. Sonunda gardiyan dönd÷ geldi. Beni arabadan çıkardı ve tekrar odama götürdü. Burada geçici olarak mı yoksa devamlı mı kalacağımı sordum. Beni yatıştırarak, "şimdilik kalıyorsun," dedi.

Yatağıma uzanmıştım ki, tekrar geldi, karyolanın kenarına oturdu, bir şey isteyip istemediğimi sordu. Daha önceleri de rica ettiğim gibi, sorgu hakimleriyle gör÷şmek istediğimi söyledim. Ve işe bakın, bu defa başardım. Üç÷ birden geldiler: XX, şen ve sevimli Fan. Ben sırtımda gecelik yatağımda oturuyordum, onlar da karşımda taburelere oturdular. Durum cezaevindekine hiç benzemiyordu. Benim evime ne zaman döneceğimi bilmiyorlarmış, fakat sorunumun hakça çö-

züleceğinden ve ileride bir iş de verileceğinden emin olmalıymışım. Onlara hastanede ki gönüllü çalışmalarımı, öğrenim konusundaki ilerlemelerimi ve düşüncelerimi anlattım. Bu dostça geçen konuşmayla XX'i son defa görmüş oldum: onun yerini Fan aldı – sevindirici bir değişiklik.

Hastanede zaman çabuk geçiyordu, her anın tadını çıkarıyordum. Ama bacağım bir türlü iyileşmek bilmiyordu. 30 Temmuz 1972 günü öğleden sonra bana odamı boşaltmam gerektiğini söylediler –bu defa kesindi– çünkü ağır bir hasta getirilecekti ve diğer odalar doluydu. Doktor hanım bana, "Yer açılınca geri gelersin," diye moral veriyordu. Bunun olmayacağını biliyordum. Fakat bu ağır hasta kimdi acaba? O anda beni en çok bu düşündürmüştü. Sakın Emi olmasın? Bunu kafamdan atamıyordum. (Ancak özgür kalınca Emi olmadığımı öğrenebildim.) Hastayı getirirlerken beni duş kabine kapattılar, birbirimizi görmeyelim diye. Bana akşam yemeğimi koridorda yedirdiler: mantı, söğüş karaciğer dilimleri ve kaynar su. Gece geç vakit cezaevine getirdiler ve hücremi aynen ayrıldığım zaman bıraktığım gibi buldum.

Artık bana erkek doktor yerine, oldukça çekingen ama sevimli bir hanım doktor bakıyordu. Akupunkturla tedavi ediyordu, fakat etkisi olmuyordu. Sonbaharda, kış için pencerelerin sıkıca kapatılmasına doktor hanımın aracılığıyla engel oldum, bir kısmının gece gündüz açık bırakılmasını sağladım. Sessiz, sakın, 40 yaşlarında yeni bir kadın gardiyan vardı: benim mantıyı ve pirinci pek sevmediğimi anladığından, görevlilere çıkan et ve sebze yemeklerinden her gün bana bir kap getiriyordu. Kapıdaki kapağı açıp kepçeyle lezzetli şeyleri tabağıma dolduruyordu, bazen de iki defa.

Çok ender konuşmaya ve sorguya çağrılıyordum artık. Tanımadığım çeşitli sorgu hakimleri bana bir sürü insanla olan ilişkilerim hakkında sorular soruyorlardı; bunlar arasında Çu Enlay'ın evlat edinilmiş kızı, rejisör Sun Veişi de vardı.

Ciang Çing, Çu Enlay'dan ölesiye nefret ederdi. Soruların şeklinden, Sun Veşi'yi de casuslukla suçlamak istediklerini anladım. Ben o sırada –yıl 1972– Sun Veşi'nin dört yıl önce ölmüş olduğunu nereden bilecektim; aslında bütün bu soruşturmalar Çu Enlay'a karşıymış. 1978 yılında Sun Veşi'nin ölümünün onuncu yıldönümü sebebiyle kocası Cing Şan'ın *Halk Gazetesi*'nde bir anma yazısı çıktı. Bu yazıda, Sun Veşi'nin Ciang Çing'in geçmişi hakkında çok şey bilmesinden ve onun utanmazca yaptığı önerilere kulak asmamasından dolayı, Ciang Çing'in, Sun Veşi'ye daima dış bilemediğini anlatıyordu. Yenan'da iken bile Ciang Çing, Sun Veşi'ye, "Ben Mao'nun karısıyım, sen Çu Enlay'ın kızıydın, gel birlikte bir şeyler yapalım," dermiş – iyi niyetli olmayan şeyler. Sun Veşi kalp hastasıydı; buna rağmen tutuklanırken ellerine kelepçe takmışlardı. Kim bilir ne acılar çekmiştir. 1968'de büyük acılar içinde öldü. Kendini tehlikeye atmadan kızının tutuklanmasını önleyemeyen Çu Enlay öldükten sonra cesedini isteyince ona, "Casuslar derhal yakılır!" cevabını vermişler. Birçok insanın hayatını kurtarmış olan bu büyük insan –sonradan Emi'ninkini de kurtarmıştı– kendi kızına yardım edememişti. İşte Mao'nun karısı Ciang Çing, doğrudan mahvedemediği insanlardan böyle intikam alırdı.

Bu öyküyü burada anlatma nedenim, insanların, Kültür Devrimi sırasında hapishaneleri, birer dinlenme yeri zannetmemeleri içindir. Özgür dolaşanlara da, hapishanelerde olanlara da uygulanan davranışlar, Ciang Çing'in ve Kang Şeng'in onlardan nefret etme derecesine bağlıydı. Birçok yabancı ve yerli memur, tanıdığım kişiler, sorgu sual edilmeden yıllarca hapis yattılar, çünkü bu insanlar o ikisinin umurunda bile değildi. Fakat dışarıdaki kıskırtılmış kitlenin eline düşenin vay halineydi: İşkenceler, baskılar, öldüresiye dövülmeler, yüksek katlı binalardan aşağı atılmalar, her şey vardı. Benim bulunduğum cezaevi bir çeşit örnek cezaeviydi: Fakat burada bile kötü şeyler olmuştu: Bazen beni, karanlık bir hücre-

ye atmakla tehdit ederlerdi, ben maksatlarının beni korkutmak olduğunu düşünür aldırmazdım. Sonradan gerçekten böyle tecrit hücrelerinin bulunduğunu öğrendim. Diğer cezaevlerinde, özellikle taşrada ve yarı toplama kampına dönüştürülmüş kadro okullarında oralardan sağ kurtulanların anlattıklarına göre durum korkunçmuş.

1973 yılının Ağustos sonu veya Eylül başıydı, bir akşamüstü binanın içine hoparlörler takıldı. Akustik çok bozuk olduğundan uzun uzun konuşulan şeylerden hiçbir şey anlayamadım. Herhalde bir kongreyle ilgiliydi. Sonra genç bir kadın gardiyan bana iki tabaka kağıtla bir kalem verdi ve iki saat içinde hoparlörden duyduklarım hakkında düşündüklerimi yazmamı söyledi. Kendisine, pek bir şey anlayamadığımı, bana konuşmanın içeriğini biraz anlatmasını rica ettim, o zaman, "Lin Biao bir haindir; Başkan Mao'yu öldürtmeye ve kendisi bir merkez komitesi kurnaya yeltenmiştir. Gizli planları açığa çıkınca uçağıyla Sovyetler Birliği'ne kaçmak istemiş, Moğolistan Cumhuriyeti üzerinde uçağı düşürülmüş," diye anlattı. Ağzım açık kaldı! Önce yazmaktan bir şey çıkmayacağını düşündüm, fakat sonra vazgeçtim, gardiyan kadını geri çağırdım ve "Kağıdı ver, yazarım ama daha uzun vakit isterim" dedim. Ertesi sabah erken saatte bitirirsem, kabul edeceğini söyledi.

Lin Biao'nun 1 Nisan 1969'daki Çin Komünist Partisi IX. Kongresinde resmen, Mao'dan sonra, başkanlığının onaylandığını *Halk Gazetesi*'nde okumuştum; bir parti başkam hayatı iken böyle bir şeyin yapılması komünist bir devlette görülmemiş ve yakışıksız bir işti. *Kızıl Bayrak* gazetesinin her sayısında, Mao'nunkiler yanında, Lin Bio'nun resimleri de çıkıyordu. Sahte dişleri ve sahte sırtışıyla bu herif bana çok itici geliyordu. Daha yıllarca önce, güvenilir bir doktordan, Lin Biao'nun bir psikopat ve histerik olduğunu duymuştum. Elbette bu açıkça söylenemiyordu. Mao'nun kalbine girmeyi nasıl becerdiğini ise hâlâ bilemiyorum. Herhalde büyük başka-

nun çevresinde yarattığı ilahlaştırma yoluyla gözüne girmiş olmalı. İki kişi karşılaştıkları zaman, önce Başkan Mao'dan bir cümle mırıldanmak zorundaydılar, sonra selamlaşma geliyordu; Yemeğe otururken, telefonu açar veya kaparken de aynı şeyin yapılması gerekiyordu. Bu yapılmaya görsün insan karşı devrimci damgasını yiyiveriyordu. Lin Biao, bu aşağılayıcı propagandası sayesinde, halkın Mao'dan iğrenir hale gelmesini sağlamayı başarmıştı. 1970 sonbaharı veya 1971 Eylülünde *Kızıl Bayrak* gazetesinin elimdeki bütün sayılarını teslim etmek zorunda kalmıştım. Sonra çıkan sayılarda artık Lin Biao'nun hiç fotoğrafı çıkmıyordu. Gazetelerden adı sanı silinmişti. Merakla resmi kabullerde, toplantılarda yüksek görevlilerin cenaze törenlerine gönderilen çelenklerde kimin adı geçiyor, izliyordum. Lin Biao'nun adı hiç geçmiyordu; ortadan yok olmuştu. Bunun üzerine onun ya ağır hasta olduğuna ya da gözden düştüğüne hükmettim. Sonuncusu doğru çıktı.

Bu entrikacı adama karşı duyduğum nefreti ve bu bağlamda düşündüklerimi o gece oturup yazdım. Bütün hırsımı döktüm, aym zamanda, bu sefil adamın hak ettiğini bulması içimi rahatlatmıştı. Altı yıldır ilk defa bu kadar hevesli yazıyordum. Dürüstçe yüreğimdekileri açığa döktüm, bu defa cesaretim vardı. Gün doğarken tertemiz iki sayfa yazıyı teslim ettim. Bütün gece çalıştığım için gündüz uyumama izin verdiler, ama ben uyumadım. Aksine, bir akşam önce anlayamadığım, Çu Enlay'ın X. Parti Kongresindeki konuşmasını iyice gözden geçirdim. Burada şöyle bir yorum da vardı: Lin Biao'nun ölümüyle gericilerle ileriler arasındaki savaş bitmeyecektir. Çünkü daima yeni Lin Biao'lar çıkacaktır... Bu anda birden Ciang Çing'i düşündüm, bu kadın iktidarı eline geçirmek için mutlaka Mao'nun ölümünü bekleyecekti. Ve öyle de oldu: 1976 Ekiminde Mao'nun ölümünden (9 Eylül 1976) az sonra, Ciang Çing ile üç hembasının komploları meydana çıktı ve Dörtlü Çete tutuklandı.

1973 yılı sonunda Fan ile Şen beni çağırttılar. Şen bana,

Friedrich Engels'in *Dağanın Diyalektiği* isimli eserinin Çince baskısını uzattı, bu kitabı ben istemiştim. Ayrıca bana, kitabı oğlum Lion'un satın aldığını, Almancasını ne yazık ki bulamadığını, Lion'un on yıldır arkadaşlık ettiği Siao Fei ile evlendiğini, Vitya'nın da iki oğlu olduğunu ve sık sık Çangçun'dan Beijing'e geldiğini anlattı. Emi'den hiç söz etmedi. Kısa süre sonra bir gün bir kadın gardiyan bana *Doğanın Diyalektiği*'nin Almanca baskısını getirdi. Ön kapağın arkasında kitabın sahibinin ismi yazılıydı, benim eski arkadaşım Ruth Weiss. Hücreme başka bir alemden bir esinti gelmişti sanki. Kitabı alalı birkaç hafta olmuştu ki, parlak bir güneş ışığı düşünce, sayfalardan birinin üzerinde koyu bir leke fark ettim. Yakından inceledim ve Vitya'nın incecik bir kurşun kalem ucuyla Almanca yazdığı yazıyı çözdüm: "Babam iyi, yedi kere ona gittik, üzülme, her şey düzelecek!" Altı yıl aradan sonra gelen bu yaşam belirtisi beni mest etti.

1974 Martında bir kitap paketi daha aldım; bu defa içinde Karl Marx'ın *Kapital*'inin üç cildi vardı. Dikkatle kitapları inceledim, birinci cildin sayfaları arasına yapıştırılmış iki fotoğraf vardı: Lion, Vitya ve Heping'in evimizin bahçesinde çekilmiş resimleri. Resimlerden birinin arkasına Heping Rusça olarak şöyle yazmıştı: "Mamoşka, bak, ne kadar sağlıklıyız, gör!" Fotoğraf bana üç kardeşin de eski evimizde yaşadıklarını anlatıyordu. Bu beni çok rahatlatı.

Bana, eve küçük notlar yazma ve bir şeyler isteme izin verildi. Kitap ve çikolata istedim. Birkaç hafta sonra bir çanta dolusu çikolata, kek, bonbon, ceviz, kahve, çay ve daha başka bir sürü şey geldi. Hazinemi duvarın dibine boydan boya dizdim. Yıllardır böyle lezzetli şeyler yemediğim ve önümde bol miktarda olduğu halde, onları günlük porsiyonlara böldüm ve azar azar yedim.

Cezaevinde durum gözle görülür biçimde iyileşmişti. Örneğin çok sempatik genç bir kadın gardiyan, benim yalnız başıma banyo yapmama izin vermişti. Ayrıca, vaktimi geçirebil-

mek için yeterli okuyacak şeyim vardı. Bütün bunlar yeni umutlara kapılmama yol açıyordu.

5 Temmuz 1974 günü, cezaevindeki sıradan günlerden biri gibi başlamıştı. Kahvaltıdan sonra saçlarımı yıkadım. Birkaç gündür kendimi iyi hissetmediğim için doktor hanımdan havalandırmaya çıkmamak için izin almıştım. Üstelik, bu tepesi açık kafesin içinde aşağı yukarı dolaşmak, gök yüzündeki bulutların geçişini, kuşların özgürce uçuşunu izlemek sınıma dokunuyordu. Kapıların birbiri arkasına açılıp kapanışını, içerdekilerin havalandırmaya çıkarılışım duyuyordum. Yazlık siyah kıyafetimi giydim, şilteyi ve yastığı yere serdim ve uzanıp rahatıma baktım.

Birden kapı açıldı ve gardiyan kadın, "Kalk çabuk, ziyaretçin var," dedi. Alelacele yeni siyah bez ayakkabılarımı giydim ve sabırsızca gardiyan kadının peşinden koştum. Şahane meyve ağaçlarının ve sebze tarhlarının arasından geçip önceden hiç görmediğim bir binaya girdik – karşımda Heping, Vitya ve Lion duruyordu. İlk olarak Heping boynuma atıldı, ben sevinçten ağlıyor ve ağzımdan sadece, "Yedi yıl!" sözcükleri dökülüyordu. Sonra ancak Siao Fei'yi ve kucağındaki bebek Siao Hu'yu ve diğer iki oğlanı fark ettim. Vitya, "Ciao nai nai" (Büyük annenizi selamlayın!") dedi. Bunlar onun oğullarıydı. Siao Şi yedi, Siao Cian dört yaşındaydı.

Bir masaya oturduk, bizi yalnız bıraktılar. Bu bize kuşku lu göründü. Lion yavaşça, "Yan tarafta boş bir yer var, herhalde ses alma cihazını oraya koymuşlardır," dedi. İnsan yedi yıl birbirini görmeyince, her an dinleniyor muyum diye düşünemiyor doğrusu, bildiğimiz gibi konuştuk. Ben ilk defa aynı hapisanede Emi ve birçok tanıdık dahil, binlerce kişinin tutuklu bulunduğunu öğrendim. Demek yıllarca birbirimizden habersiz, aynı cezaevinde kalmıştık. Emi şu anda hastanedeymiş. Bizim yıllarca yanımızda kalan "Nyanya"nın –Paşa-1971'de beyin kanamasından öldüğünü öğrendim. Çocuklar "teyze"nin (Ciang Çing) her şeye karıştığını ve insanların

ölüm kalımının ona bağlı olduğunu anlattılar. Ben de bu kadının hakkındaki düşüncelerimi saklamadım. Böylece iki üç saat konuştuk. Birlikte getirdikleri patates salatası, balık konservesi, tereyağ, ekmek vs. gibi "lüks yiyeceklerden" ben heyecandan pek fazla yiyemedim.

Ben tutuklandığım zaman Heping 16 yaşındaydı, şimdi 23; Vitya 32; iki gün sonra 7 Temmuz'da, Lion'un 36. yaş günüydü. "Bugün, bana verilen en güzel doğum günü armağanı oldu," diyordu. Ayrılırken, çocuklar bendeki iyimserliğe, moralimin yerinde oluşuna, neşeme şaşılar. Ülkenin içinde bulunduğu kritik durum nedeniyle özgür kalabilmem belki daha bir yıl sürebilirdi, ama yanımdan ayrılırken içleri rahattı. Ara sıra beni ziyarete izin vereceklerini umuyorlardı. Hücreme elimde çikolata, kahve ve kek paketleriyle döndüm. Ama beni en çok sevindiren Ekim Devrimi hakkındaki bir romandı. Yelisavyeta Drabkina'nın *Kara Gevrek* isimli romanı. Nihayet bir roman! Artık sadece gazeteler ve felsefi eserler yok!

Moralimin böyle yüksek olmasına karşın sağlığım iyi gitmiyordu. Başım dönüyordu –okurken gözlerim kararıyordu– böylece beni daha önce gittiğim hastaneye, yine otomobile koyup götürdüler. Normalde birkaç gün sürmesi gereken muayene ve tahliller üç saatte sonuçlandı. Hiçbir şey çıkmadı. Önlem olarak bana her gün şeker iğnesi yapıyorlardı, ayrıca gıdama ek olarak ayda bir kilo şeker veriyorlardı.

Cezaevi kütüphanesinden aldığım kitaplar arasında Krupskaya'nın *Lenin ile Anılar* ve Mehring'in *Marx-Bibliyografisi* isimli kitapları da vardı. Bu zor eserleri Çince olarak okuyup anlayabildiğim için gurur duyuyordum. Yatağımı odanın ortasına koymuştum, böylece yaz geceleri gök yüzünü görebiliyordum. Açık pencerenin önündeki sivri sinek telinin üzerinde kertenkeleler gezinirdi. Onlarla konuşurdum, çünkü uzun yaz gecelerinde kimsenin benimle ilgilendiği yoktu. Ağustos geldi. Çocuklar hiç görünmediler; bana bir şey de göndermediler. Beni bir korku aldı. Acaba 5 Temmuz'daki

konuşmalarımızı teybe mi almışlardı? Beni cezalandırmak mı istiyorlardı? Bana kızmışlar mıydı? Bunları düşünmekten kendimi alamıyordum. Beynimi yiyordum, umutsuzluğa düşmüştüm. Benimle bir görüşme yapmalarını rica ettim, hiç ses çıkmadı.

Hemen karar verdim, eski usule başvuracaktım, tuvalet kağıtlarından bir defter oluşturdum; parmak uçlarımı birer birer çizdim ve kanımla yalandan bir özeleştiri yazdım. Tarih 15 Eylül 1974'tü. Hemen konuşmaya çağıldım. Fan ile Şen bir masanın başında oturuyorlardı, ben de onların biraz ötesinde bir tabureye oturdum. "Yazdıklarım okuduk," dedi Fan ve sırtıttı. "Ben, yoldaş Ciang Çing'e karşı haksız şeyler söylediğimi bildirmek istemiştım." Bu ismi söyler söylemez, Şen gözlüklerinin arkasından bana kötü kötü baktı, ağzı hırsından iyice çarpılmıştı: "İsim söylemeye kalkışma! Yine zehir mi saçacaksın?" Yöneticilerin, karşı devrimci dedikleri bir şey söylemeye kalkınca, bunun adının zehir kusmak demek olduğunu insanın bilmesi gerekirdi. Fan yatıştırıcı bir sesle, "Haksızlığını anladın, bu iyi. Biz zaten her şeyi biliyorduk," dedi. Ben işi saflığa vurdum: "Nasıl yani?" Bana gülümseyerek baktı, birbirimizi anlamıştık. Şen, birkaç dakika dışarı çıktığı sırada Fan konuştu, "Artık bütün olup bitenleri kafandan at. Özeleştirini yaptın ya, bu yeter. Bununla mesele halloldu. Bana gelince, hiçbir şey söylemedin. Bir istediğin var mı?" Olmaz olur muydu! Çocuklarımı tekrar görmek isterdim, Almanca, Rusça kitaplar, kahve isterdim. "Neden uzun zamandır ailemden haber alamadım?" Bu arada odaya dönen Şen cevap verdi: "Burada belli bir ziyaret zamanı yoktur. Bazen çabuk, bazen geç olur." (O sırada Emi, hastanede ağır hasta imiş, üç oğul başucunda saatle nöbet tutuyorlarmış.) Görüşme bitmişti. Gardıyanı çağıran zil bozuk olduğundan Fan beni kapıya kadar götürdü ve, "Yolu biliyorsun, kendin yalnız git!" dedi. Birkaç adım atıp durdum, döndüm ve dedim ki: "Bütün kapıları açsalar da, hak yerini bulmadıkça buradan kaçmam. Bunun üzerine Fan, "Evet biliyorum, evet biliyo-

rum!" dedi. Ne yazık ki onu bir daha hiç görmedim, ama Şen'i, hiç ummadığım zamanlarda, sık sık gördüm. Fan ve Şen ile yaptığım konuşma moralimi düzeltmişti. Aklımda bir sürü düşünce vardı, 8 Kasım 1974 günü evliliğimizin 40. yıl dönümünde Emi'ye bir armağan vermek istiyordum. Tesadüfen yanımda kağıt, mürekkep ve yazı kalemi vardı. Emi'ye bir mektup yazıp son yıllardaki yaşantımdan, öğrendiklerimden, düşüncelerimden söz ettim. Ayrıca Çince olarak Lin Biao hakkında yazdım, ayrıca Mao'ya bir övgü döşendim. Bu, o günün koşullarına uygundu ve benim dış dünyadan kopuk yaşamamdan kaynaklanıyordu. Zarfın üzerine renkli şeker kağıtlarını yapıştırdım. Şimdi artık, tam zamanında Emi'ye ulaşması için bunu dışarı nasıl gönderebileceğimi düşünebilirim.

10 Ekim 1974 günü, sabahleyin hava almaya avluya çıktım. Çok hoş bir sonbahar günüydü. Kapı erkenden açıldı. "Ne oluyor? Yoksa dışıye mi götürüleceğim?" diye sordum. Gardiyan kadın, "Gel! Davan karara bağlandı!" dedi. Rüyada gibi kadını izledim, orta büyüklükte bir odada, masanın çevresinde Şen ile birlikte dört adam oturuyordu. Hepsinin suratı asıktı. Adamların üniformalı olanı uzun bir konuşma yaptı, ben sadece öğleden sonra eve gidebileceğim kısmını anladım. Heyecandan yüzüm seğiriyordu. "Sade giyinmek", "bayram yapmamak", "yalnız Çinlilerle konuşmak" gibi cümle kırıntıları kulağıma çarpıyordu – işittiğim şey sadece "Eve!" sözcüğüydü. Sonunda adam, anlayıp anlamadığımı sordu, hiçbir şey anlamadığım halde evet dedim. Sonra hücremde eşyalarımı topladım. İsteklerimin yerine gelmesinde bana yardımcı olan doktor hanıma teşekkür ettim, sonra gardiyan kadınla birlikte eşya teslim bürosuna gittik, kişisel eşyalarımı ve Emi hâlâ hastanede olduğu için, onun eşyalarını da teslim aldım. Ayırılırken, "Bugün Siao San'ın 78. doğum günü. Bu güzel bir doğum günü armağanı oldu!" dedim. Gardiyan kadın, "Yine görüşelim, dedi. Ben, "Memnuniyetle, ama burada değil," deyince güldü.

Beni eve götüren otomobilde Şen, Yazarlar Birliğinden Lao Kang ve tanımadığım biri daha vardı. Benim neşeli konuşmalarım buz gibi bir sessizliğe çarpınca hemen sustum. Ne oluyor yine diye düşündüm? Sahiden beni eve mi götürüyorlar? Fakat sonra arabamın penceresinden tamdık caddeleri gördüm, bizim sokağa döndük ve sonunda evimizin kapısı önünde durduk. Lion, Vitya ve Heping beni bekliyorlardı; Şen ve Lao Kang onlarla birkaç kelime konuştular – sonra yalnız kaldık.

Güneş vardı, şahane bir sonbahar öğle sonrasındı. Avluda oturup konuştuk. Oğullarım bana, gerçi hapisten çıktığımızı, ama "Sovyet revizyonizminin casusu" damgasını taşımayı sürdürdüğümüzü anlattılar. Bu da az çok bir ev hapsi demekti. Emi, benim aksime, ona çekilen veda nutkunu çok iyi anlamış ve müthiş kızmış, çünkü bu hükmün hiçbir kanıtı yoktu. Emi, yazılı kanıt isteğinde bulununca, şöyle demişler: "Sizin suçlarınızın gizli yazılı belgeleri MK'sinde bulunuyor; size gösterilemez." Emi çaresiz kalmış. Bizim davamız, Çu Enlay ile Ciang Çing arasındaki zıtlaşmanın tam bir örneğiydi. Çu Enlay'ın emriyle Emi'nin hayatı kurtulmuştu, özgürlüğe kavuşmamızı da kuşkusuz ona borçluyduk. Bu olay Ciang Çing'i öylesine kızdırmış olmalı ki, hareket özgürlüğümüzü kısıtlayan casus damgasını üzerimizden kaldırmayarak bizi ölüm suskunluğuna mahkum etmeye çalışmıştı.

Gece geç vakte kadar oturup konuştuk. Yatma zamanı gelince birden yalnız başıma bir odada yatmaktan korktuğumu fark ettim. Bu çok garipti. Cezaevinde geçirdiğim onca yıl boyunca, hep kendimi evimde hayal etmiş, uyandığım vakit hücremde olduğumu görmüştüm. Lion benim yanımda yere yataklık sererek yattı.

12 Ekim'de hep birlikte Emi'ye gittik, hediyemi götürdüm. Bağdaş kurmuş, yatağın ortasında oturuyordu, saçları tamamen traş edilmişti, bu haliyle Buda'ya benziyordu. Karşılaştığımız anı sözcüklerle anlatamam. Uzun süre konuşma-

dan, birbirimizin ellerini tutmuş olarak oturduk. Sonra tuhaf bir şey oldu. Emi eskiden hiç yapmadığı bir şey yaptı, benimle Çince konuşmaya başladı. İkimiz de birbirimize kavuşmaktan mutluyduk ve bu anda tüm provokasyonlara, baskılara, moral olarak çökertme uğraşlarına karşın yedi yılı birbirimize bağlı olarak geçirebilmenin ve çocuklarımızla birlikte olmanın sevinci içindeydik –önümüzde bizi bekleyen zor günlere de birbirimize sıkıca sarılarak dayanacaktık.

Emi, 1971’de hapisteyken, ikimizin de yalnız geçen saatlerde duygularımızı anlatan bir şiiri kaleme almıştı. Son mısralarda korkuyla sormaya çalıştığı sorunun cevabı şu anda verilmiş oluyordu:

Aynı ağa düşmüş erkekle kadın,
Aynı yoksunluk, aynı acıyla,
Aynı zindana kapatılmışız
Dünyanın öbür ucu kadar, birbirine yakın.
Birleşmişiz iyice, ister gündüz, ister gece!
Ama yasak konmuş birbirimizi görmemize.
Yanar kalbim, yanar içim.
Onunsa yaşlar akar yanağından,
Dünya –ne büyük özlem,
Ne ters derim şu insanların dünyası!
Nasıl görür birbirini bir daha bu erkekle kadın–
Tükenir giderse böyle, geçen günlerim?

Özgür – Yine de İtibarsız

Sonraki günler ve haftalarda, Emi ile benim cezaevinde bulunduğumuz yıllar içinde oğullarımızın neler yaptıklarını ya-

vaş yavaş öğrendik. Tutuklanmamızdan sonra ilk iş evimizi aramışlar ve günlüklerimizce, mektuplarımıza, yazılarımıza, benim Alman televizyonu için yapacağım çekim projelerine ve filmlere el konmuş. Fakat Lion, tam zamanında negatifleri ve benim bütün basılmış fotoğraflarımı saklamayı başarmış. Emi'nin telif hakkı olarak eline geçen 10.000 yen de bir banka hesabında olduğu halde gasp edilmiş. Bana ait 7000 yenlik hesap cüzdanını ise bulamadıkları için bu para zor yıllarında çocuklara küçük bir katkı yapmış.

Sorgu hakimleri, üçünden de aleyhimizdeki delilleri imzalamalarını istemiş, bizim aleyhimize konuşmalarını ve imzalamalarını istedikleri şeyleri birçok kez getirip onlara baskı yapmışlar. Bütün korkutmalara rağmen çocuklar buna yanaşmamışlar. Fakat direnmeleri de pahalıya mal olmuş. Çin'in uzman bir su altı kameramanı olan Lion'u bir yıl kilit altında tutmuşlar. Orada ondan, bizim casusluk faaliyetlerimize dair bir itiraf koparmak için boşuna uğraşmışlar. Sonunda onu, kadro okullarından birine tıkip dört yıl boyunca domuz bakıcılığı yaptırmışlar. Lion her zaman halktan insanlarla, işçiler ve köylülerle haşır neşir olmaktan zevk aldığı için bu yıllar onun ilerki yaşamında çok yararlı oldu. Vitya, duyarlı yapısıyla çok daha zor günler geçirmiş. O, 1964 yılından beri Çangçun'daki Cilin Üniversitesinde Rus dili doçentiydi. Bizim tutuklanmamızdan sonra ders vermesi yasaklanmış ve maaşı da kesilmiş. Bunun üzerine ona, birkaç yıl eşinin ailesi destek olmuş. Bu dönemde geçirdiği üzüntüler, Vitya'nın üzerinde etkilerini gösterdi ve sonradan ağır bunalımlar, depresyonlar yaşadı.

1967 Haziranında Heping'i de yüzücü grubundan atmışlar ve yerleri süpürtüp havuzu temizlettirmişler. Sonradan onu bir motor fabrikasına yolladılar ve 10 yıl orada bir tezgahta çalıştı. Ayrıca birisi onu, Ciang Çing aleyhine konuşuyor diye ihbar etmiş. Halka açık, kalabalık önündeki bir toplantıda onu devrim karşıtı ilan edip hakaret etmişlerdi. Ancak on yıl son-

ra diğeri insanlarla birlikte aklanabilirdi. Heping bu süre içinde bütün bu saçmalığı önemsemeyip ona hep arka çıkan fabrikadaki işçilerle sağlam dostluklar kurmuş, sporcu arkadaşlarından bazıları ve aileleri de ondan desteklerini esirgememişlerdi. Üç çocuğumuzdan en fazla şımartılanı Heping'ti; o döneme kadar sıkıntı nedir hiç bilmeden büyümüştü. Buna rağmen Kültür Devrimi sırasında pek çok yaşının başına geldiği gibi kötü yola sapmamasını bilmişti. 1981'de Amerika'dan bana şöyle yazmıştı: "Kültür Devrimi korkunç bir olaydı, fakat bu kötü deneylerden geçmeseydim burada mücadelemi sürdüremezdim."

1974 Ekiminden itibaren benim için yeni bir yaşam başladı. Heping giriş kapısının yanındaki, Paşa'nın eski odasında kalıyordu: Lion, eşi ve çocukları eskiden Vitya ile paylaştıkları odaya yerleşmişti, ben bir kapısı bahçeye açılan camlı verandalı odada kalıyordum. Mutfak oturma odasına dönüştürmüştük, karanlık odayı da mutfak yapmıştık. Üstelik ocakta kullandığımız gaz şişeleri de vardı. Garaj eski eşya ambarı halindeydi. Emi'nin çalışma ve yatak odası tamamen yıkılmıştı. Dökülen duvarları yapıştırdığımız kağıtlarla düzelttik. Öteki odalar şimdilik boş duruyordu.

28 Ekim'de Emi hastaneden çıktı. Çok zayıflamıştı. Kış çok soğuk geçiyordu. Emi'nin, Heping'in ve benim odalarımızdaki küçük demir sobaları yuvarlak, delikli briketlerle ısıtıyorduk, oldukça sıcak oluyordu. Banyo buz gibi soğuktu. Emi tuvalete gideceği zaman, üşütmemesi için kışlık paltosunu giyiyordu. Ancak sıcak odada leğen içinde banyo yapabiliyordu. Soğuk bana dokunmuyordu, alışık olduğum şekilde yine bütün kış soğuk suyla duş yaptım.

Mesleğimi artık yapamadığım için, Çimkent'ten beri hiç yapmadığım ev işleriyle uğraşmaya başladım. Sabahları saat beşte kalkıyordum; ilk iş sobamı canlandırırıyordum -akşamdan kapattığım için sabaha kadar ateşi koruyordu- jimnastiğimi yapıyordum, arkadan duş alıyordum, odamı toplayıp yeri

siliyordum. Saat yedide benim odamda Emi için kahvaltı masasını hazırlıyordum; genellikle pirinç veya mısır püresi (süt-lü) yumurta; ekmek ve bir çeşit çikolatalı içecek bulunurdu. Emi kahvaltı ederken, onun odasını toplar, Heping'in ve onun sobalarını yakar, çamaşırları yıkardım. Heping erkenden evden çıkıp fabrikaya giderdi. Saat ona doğru işlerim biterdi ve Emi, eskiden olduğu gibi, ben kahvemi içerken bana arkadaşlık ederdi. Bu sırada çoğu zaman hep hapishaneden söz ederdik. Emi bir gün sorgu hakimleriyle hapisteki tutum-ları protesto etmek için açlık grevi yapmış. Yazdığı bir ifadeyi casusluk yaptığım itiraf etmiyor diye yırtıp atmışlar, o da çok kızmış. Yani Emi'ye benden daha kötü davranmışlar, fakat hiç dayak atmamışlar.

Emi şimdi, tutuklanmadan önce devletten aldığı 300 yen yerine sadece 90 yeni alıyordu. Bana da Emi'den kesilen 40 yen veriyorlardı. Ortalama bir Çinli ailenin yaşamı için bu fena sayılmazdı; fakat biz daha fazlasına alıştık. Alman televizyonu bana ayda 600 yen ödüyordu. Masrafları iyice kısmak zorundaydık. Neyse ki bu arada yiyecek maddeleri fazla pahalılaşmamıştı. Pazarlarda her şey boldu; öğle ve akşam yemekleri için hemen her gün tavuk, dana eti, balık, et suyu, sebze, meyve ve meyve suyu bulundurabiliyordum. Heping de bana balığın, çeşitli makarna soslarının, sebze çeşitlerinin, Emi'nin sevdiği şekilde nasıl pişirileceğini öğretmişti.

Eski dostlarımızı -Ma Haide, Hans Müller, Rewi Alley- görme iznimiz yoktu; bizimle konuşmayı onlara da yasaklamışlardı. Bana bizim çocuklar eliyle çikolata ve kahve gönderiyorlardı. Fakat biz resmen sadece Çinlilerle konuşmak, yabancılara yaklaşmamak zorunda olduğumuzdan, onların görüşmesi de çok sakıncalıydı. Buna rağmen bize gelen olursa hemen izlenmeye başlanırdı. Johnny'ye de bizimle görüşmesi yasaklanmıştı.

8 Kasım'da benim 63. doğum günümdü. Akşamleyin Heping beni elimden tuttu ve tamamen karanlık olan odasına gö-

türdü. Birden kuvvetli bir ışık yandı, ben üzeri armağanlarla dolu bir masanın önünde buldum kendimi – kahve, çikolata, siyah ekmek (çok severim!), pasta, daha bir sürü şey. Masanın çevresinde Emi, Lion, Siao Fei ve Lion ile Heping'in birkaç arkadaşı vardı. Sadece Vitya yoktu. Mutluluk duyguları içinde gözlerimden yaşlar boşandı.

Heping'in benimle ilgilenmesi iyi oldu. Bisikletle kentte dolaşmam için bana cesaret verdi; sık sık parkta gezmeye gidiyor ve politikadaki yenilikleri konuşuyorduk. Çin'de haberler pek sevindirici değildi. Ciang Çing dizginleri elinde tutuyordu, ondan herkes korkuyor ve nefret ediyordu. Bir gün Heping beni Pekin ördeği yemeye davet etti. Maaşından bu iş için para ayırmıştı. Heping'in adeti böyleydi: Tutumluydu, parayı kullanmayı iyi bilirdi; fakat birini sevindirmek veya arkadaşlarına ikramda bulunmak isterse, hepsini birden harcamaktan çekinmezdi. Her ay 37 yenlik maaşından bir miktarı evin masrafları için ayırıyordu.

Durumumuzun görünürdeki umutsuzluğuna karşın ben boynumu eğmemiştim. Adaletin ve gerçeğin er geç üstün geleceğini biliyordum – Heping'in eve getirdiği, her türlü inancını kaybetmiş arkadaşlarının aksine. Onlara, insanın daima iyilerin kazanacağına inanması gerektiğini ve en karanlık durumlarda bile dayanmayı, gerekirse bunun için savaşmayı aşılama çalışıyordum. Verdiğim vaazların bu genç insanlar üzerinde etkisi oldu mu bilmiyorum; ama kendi oğullarıma yararı oldu.

Beijing'in her semtinde ayrı bir polis merkezi vardı (Paiçusuo). Doğu bölgesinin şefi Dali, genel güvenlik güçlerinin üniformasını giyen genç bir adamdı. Evimize geri döndüğümüz sırada, hemen gelip bize nasıl olduğumuzu, neler hissettiğimizi sordu. Herhalde ne olup bittiğinden haberi yoktu. Birkaç gün sonra tekrar geldi. Bu defa tavrı değişmişti, tıpkı sorgu hakimleri gibi davranıyordu. Biz bozulmuş unsurlarmışız, ideolojik görüşümüz hakkında bir rapor yazmalı, kendimizi

düzeltemeliymişiz... Emi ile ben, hiçbir suç işlemediğimizi yazdık ve itibarımızın iadesini istedik. Her ay böyle bir rapor sunmak zorunda olduğumuzdan, tek kelime eksik veya fazla olmaksızın, aynı yazıyı kopya edip gönderiyorduk.

Şimdi tam hatırlayamıyorum, 1974 sonu veya 1975 başlarıydı, bize evimize başka bir ailenin de yerleştirileceğini bildirdiler. Evin hangi kısımlarında oturacağımızı seçme hakkını bize bırakıyorlardı. Banyo ve tuvalet de buna dahildi. Yeni kiracılar –o da yazardı– avludaki tuvaletle birlikte geri kalan odalara yerleştiler. Arka bahçeyi ortak kullanacaktık. Bu aile, sırf bize gelip gidenleri polise bildirsin diye getirilmişti –bu işi de iyi yaptılar. Sonradan, bir eve gerçekten ihtiyaçları olduğu halde bu pis işi pek çok ailenin kabul etmediğini öğrendik. Yeni gelenler bizi küçümsediler, tek kelime konuşmadılar, oysa kadınla bahçede sık sık karşılaşıyorduk; Emi'nin eski çalışma odasından ve yemek odasından bizim koridora açılan kapılara duvar ördüler. Bu bizim de hoşumuza gitti, çünkü biz de bu aileyi küçümsüyorduk.

1975 Ocak ayında Genel Güvenlik Dairesinden birisi geldi ve bize ertesi sabah saat dokuzda, bizim sokakta bir dava (Do-uchenghui) görüleceğini, halkın toplanıp bizi eleştireceğini bildirdi. Bu bizim bozulmuş ideolojimiz için yararlı olacakmış, bizi düzelterekmiş. Alçak gönüllü olmalıymışız. Bu haber karşısında donduk kaldık, çünkü Kültür Devriminin ilk başlarında bu gibi toplantılarda kitlelerin nasıl davrandığını iyi biliyorduk. Bunun bizim için ne sonuç vereceğini sezebiliyorduk: Şimdiye kadar dönüşümüze önem veren ve bize dostça davranan komşularımız, böyle bir toplantıdan sonra ya bize kızacaklar veya korkularından çekingen davranacaklardı. So-kağımızın başındaki fırından her gün kuyruğa girmeden ekme-
mek alıyordum. Bundan sonra, ekme-
mek kıt olduğundan sabahın beşinde kuyruğa girmem gerekecekti. Siao Fei bizi teselli etti ve ertesi sabah bizimle birlikte geleceğine söz verdi. Belirlenen saatte, sıkıca giyinmiş olarak sokağa çıktığımızda, Dali

geldi ve toplantının şimdilik yapılmayacağını söyledi. Ve de hiçbir zaman yapılmadı! Herhalde yukarılarda bir yerde, bizi kötülüklerden koruyan bir koruyucu meleğimiz vardı.

Mart veya Nisanda, bizim iki sorgu hakimi –Şen de vardı– bir de Kültür Bakanlığından bir kadın bizi ziyarete geldiler. Emi, Lion, Vitya, Heping, Siao Fei, Emi'nin odasında toplanmıştık, burada bize, Emi ve benim gibi insanların Beijing'te yaşamasına izin verilmeyeceği, çünkü havayı kirlettiğimiz bildirildi. Parti Merkez Komitesi Emi ile benim, Emi'nin memleketi olan Hunan'a gönderilmemize karar vermişti. Orada bir hastanenin tesisleri içinde küçük bir evde oturacaktıyız, Emi de her an doktora yakın olacakmış. Oradaki koşullar Beijing'tekinden daha iyi imiş, yaşamımıza yetecek kadar para alacaktıyız. İkinci mevki trenle giderken yanımızda bir de doktor bulunacaktı. İstersek oğullarımızdan biri de yeni evimizde bizimle kalabilirmiş. Bütün bu güzel sözlere biz kesinlikle inanmamıştık. Emi bu "öneriyi" derhal reddetti. Bir suçumuz olmadığı için Beijing'ten ayrılmayı düşünmediğini söyledi. Tehditlere de aldırmadı, şöyle karşılık verdi: "Bizi zincire vurup sürükleyebilirsiniz. Gönül rızasıyla gitmeyiz. Haklıyız ve suçsuzuz." Bunun üzerine artık bir şey yapmadılar.

On yıldır yüzmemiştim, bunun için çıldırıyordum. Emi kahvaltısını kendi yiyebilecek kadar iyileşince, haftada birkaç gün sabah saat beşte bisikletimle Şi Şahai'ye gidiyor, söğütlerle çevrili, ortasında bir adacığı olan bir gölde yüzüyordum. Her gelişimde tam iki saat yüzüyor ve sonunda kendimi vücutça çok zinde hissediyordum. Evdeki işleri kanat takmış gibi çabucak yapıyordum. Pedal çevirirken ve yüzerken iyiydim, ama yürürken topallıyordum. Bir akşam Heping, beni geleneksel Çin tarzındaki ünlü bir doktora götürmeyi önerdi (randevu alabilmek için gece saat ikide sıraya girdiğini benden sakladı). Belki bu doktor ayağını iyi edebilir, diyordu. Ertesi gün, trafiğı yoğun, dar sokaklardan; oldukça uzaktaki po-

likliniğe bisikletle gittik. Muayeneden sonra doktor, ayağımı kendi tarzında bir masajla iyileştirebileceğini sandığını gülümseyerek söyledi; tekrar gelmem gerekiyordu. İkinci gidişimizde Heping'e telefon numaramızı sordu. Telefonumuz yoktu. Gelip gitmek için otomobilimiz var mıydı acaba? Hayır, bisikletle geliyorduk. Bunun üzerine soğuk bir tavırla, ne yazık ki, ayağımı iyileştiremeyeceğini söyledi; bir kadın doktoruna gitmeliymişim, belki de ayağıma bir kadın hastalığı sebep oluyormuş. Bu çok saçma bir şeydi. Gerçek sebep şuydu: Elinde tavsiye mektubu, telefonu, arabası olmayan bir kadın çok sakıncalıydı!

Daha sonra buna benzer bir olay daha geçti. Beijing Üniversitesinde pratisyenliğini yapan ve Heping'in arkadaşı olan Hao Ming, beni bir kadın doktorla tanıştırdı; o da iğne tedavisiyle beni iyileştirebileceğini sandığımı söyledi. Bir iki konsültasyondan sonra birden tedaviyi bıraktı. Hao Ming, bir casusla ahabplık ettiği, üstelik onu hastaneye götürdüğü için azar işitmişti. Fakat Hao Ming korkmadı ve Heping ile arkadaşlığını sürdürdü.

Başka insanlar da bize karşı dürüst davrandılar, baskı ve tehditlerden ürkmediler. Emi'nin eski yazar arkadaşları, Chen Bingyi, Lo Şiyi ve 20 yıllık sürgünden sonra Beijing'e dönen, fakat hâlâ aklanmamış olan Ai King bize sık sık gelirlerdi. Kültür Devriminin başında intihar eden Lao Şe'nin dul eşi de bize gelir giderdi. Günün birinde Gao Tao çıkageldi ve Emi'ye çalışmalarında yardım önerdi. Emi, Gao Tao ile kocasını 60'lı yıllarda Beidaihe'deyken tanımuştu; sonraları bu kadın bir ortaokulda Rusça dersi vermeye başlamıştı. Şimdi ise bir yayınevinde Çince bir ansiklopedi üzerinde çalışıyordu. Hiç korkmadan o günden sonra düzenli olarak bize geldi, hatta çocuklarını bile getirdi. Evimize döndüğümüzden beri Emi her gün yazıyordu; kaybolmuş yıllara yetişmek istiyordu. Fakat günlükleri elinde değildi. Yenan'dan tanıdığı Mareşal Ye Yianying'e başvurdu. Bu adam Ciang Çing'e karşı olmasıyla

tanınırdı ve henüz onun el atamadığı ender kişilerden biriydi. Şu işe bakın, günün birinde Emi'nin defterleri geldi! Bu küçük bir başarıydı!

Hapisten çıkarken, kesinlikle şikayette bulunmaya kalkışmamamız emredilmişti. Oğullarımız gerçi bizim sağlık sorunlarımızla ilgilenebilirlerdi, ama politik olarak bizden uzak durmak zorundaydılar. Fakat biz evimize döner dönmez, oğullarımızın yardımıyla aklanmak istediğimizi talep eden dilekçeleri peş peşe göndermeye başladık. Mao Zedung'a, Çu Enlay'a ve diğer yetkili kimselere hitaben yazdık, çizdik fakat sonuç çıkmadı. Heping 1975 Haziranında tekrar Mao'ya yazmamızı önerdi; bu defa mektubu mutlaka Mao'nun göreceğinden emindi. Heping, Lili diye çağırdığımız genç bir doktor kızla tanışmıştı. Bu kız ara sıra Mao'yu görüyordu. Bir gün Mao'ya eski dostu Siao San'ı hatırlayıp hatırlamadığını sormuş. Mao evet, demiş. Bunun üzerine kız, izin verirse kendisine biri Siao San'dan, biri eşi Eva'dan iki mektup okuyacağını bildirmiş. Mao kabul etmiş. Ve sonra titreyen eliyle bizim rahat bırakılmamızı isteyen bir emir yazmış. Lili odadan çıkınca, Mao'nun sekreteri olan kadın mektupları ve yazıyı elinden alıp, "Ben hallederim," demiş ve Lili'ye önceden haber vermeden Başkan Mao gibi bir yüce kişinin önüne mektup götürüp okuduğu için iyi bir fırça çekmiş. Biz yine de umutlandık, ama sonuç çıkmadı. Çok sonradan sekreter kadının, mektuplarımızı ve Mao'nun emrini ortadan yok ettiğini öğrendik.

Korkusuz yoldaşlardan biri de başbakan yardımcısı Vang Çeng idi. Ben onu Yenan'dayken tanımıştım, tok sözlülüğüyle dikkatimi çekmişti. Bunu, bu defa da kanıtladı. Bir gün aklanmamızdan çok evvel kapımızın önünde resmi bir araba durdu, Vang Çeng, Emi'yi ona götürmesi için göndermişti. Konuşmaları sırasında Vang Çeng Emi'ye sabırlı olmasını, onun casus olmadığını bildiğini söyleyerek cesaret vermişti. Üstelik Emi ile birlikte resim çektirmişti. Bu, Emi için çok

büyük bir moral destek oldu. Sonradan Vang Çeng Emi'yi bir kere daha davet etti; yüksek bir makamda olmasına karşın bu onun için de büyük bir riskin altına girmek demekti.

9 Ocak 1976'da, her zamanki gibi, sabah erkenden soğuk duş alıyordum. Birden radyodan bir matem marşı çalındığını duydum, içim karardı. Hemen Emi'nin odasına koştum ve sordum: "Kim?" – "Çu Enlay, dün," dedi Emi. Hıçkırarak onun boynuna atıldım. Çoktandır Çu'nun öleceğinden korktuğumuz halde, bu haber gökten yıldırım düşmüş gibi geldi. Bütün gün sarhoş gibi dolandım, ellerim mekanik olarak yemek yapar, bulaşık ve çamaşır yıkarken aklımda hep, çağımızın en önemli devlet adamlarından biri olarak gördüğüm Çu Enlay'ın benimle konuştuğu birkaç sözcük vardı.

1949 Temmuzunu hatırlıyordum, Çu Enlay, Emi'den Sovyetler Birliği'ne yaptığı gezinin izlenimlerini öğrenmeye, bize gelmişti. Sonra uzun yıllar Çu Enlay'ı yakından görmedim, sadece resimlerde ve televizyonda gördüm. 1985'ten sonra gazeteci olarak karşılama törenlerinde, istasyonlarda, havaalanlarında, resmi kabullerde, balolarda Çu Enlay'ı sık sık görme fırsatım oldu. 15 Eylül 1958 günü günlüğüme şöyle yazmışım: "Uluslararası 5. Öğrenci Kongresinde Çu Enlay konuştu. Beni tanıyıp tanımayacağından kuşkuluydum. Bütün delegelerle ve gazetecilerle kadeh tokuşturuyordu. Sıra bana gelince, 'Sağlığınıza Çu yoldaş!' dedim. Yüzüme düşünceli baktı ve sordu: 'Delege değilsiniz, değil mi? Gazeteci misiniz?' – 'Evet, Siao San'ın eşiyim.' Bunun üzerine hayretle, 'Ne kadar genç, genç kız gibisiniz,' dedi. Bu şimdiye kadar duyduğum en güzel komplimandı. Arkamda fısıltılar başladı. Çu ilerledi, fakat bir kere daha dönüp dostça gülümseyerek bana baktı."

30 Eylül 1958'de, Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşunun 9. yılı dolayısıyla Beijing Hotel'de bir kabul töreni vardı. Çu Enlay ev sahibi durumundaydı; kırmızı örtüler serilmiş geniş merdivenlerin dibinde misafirlere hoş geldiniz diyordu. Beni selamlarken tamdı, gözleri parladı, elimi kuvvetle sıktı. Sade-

ce bir saniyelik bir zaman olmasına karşın benim için büyük olaydı. Bir de, 21 Kasım'da Bütün Çin Gençlik Kongresi'nin Beijing Spor Salonu'ndaki açılış sırasında, gazetecilik yaşamında yıldızlaşmamı sağlayan bir yardımcı olmuştı. Spor salonu koca bir sahne gibiydi. Köylü, aşçı, asker, doktor kıyafetlerine bürünmüş gençler ellerinde partiye taşıdıkları armağanlarla tribünün önünden geçiyorlardı – meyveler, sebzeler, karnatlı hayvanlar, turtalar, araba, makine ve gemi modelleri, kısaca Çin'de ne üretiliyorsa geçit resmi yapıyordu. Milli azınlıklar, rengarenk yerel kıyafetleriyle danslar ediyorlardı, bütün salon bir masal alemi gibi parıltılar içindeydi. Heyecandan başım dönüyordu, bu gençlikle dağlar yerinden oynatılır diye düşünüyordum. Elimde kamera salonun içinde dört dönüyordum, gözümü önce ne tarafa çevireceğimi bilemiyordum – çekim için uygun ışık yoktu. Zira bütün projektörler, her zamanki gibi tribüne yöneltilmişti. Röportajcıların gözleri sadece, binlerce kere çektikleri önemli kişilerdeydi; halkın insanı hayran eden gösterisine aldırış eden yoktu. Ben tribüne çıktım, oradan çekim yapmak istedim, fakat ışıklar gözlerimi kamaştırdı. Tam o sırada Çu Enlay her projektörü eliyle düzelterek salona doğru yöneltti, beni kolumdan yakaladı, öteki eliyle haydi durma çek, der gibi salonu işaret etti. Sevinç içinde birkaç makara film çektim. Sonunda meslektaşlarım beni bu becerimden dolayı kutladılar. O günden sonra ben Çu Enlay için artık sadece Siao San'ın karısı değildim; aksine film ve foto muhabiri Eva Siao idim.

Çu Enlay ile ilgili fotoğraf çekme ve karşılaşma olaylarına birkaç şey daha eklemek mümkün. Sadece bir olayı daha anlatabayım: 17 Mayıs 1960'ta Çu Enlay Hindistan'dan dönüyordu, havaalanında karşılanacaktı. Heyecanın verdiği dalgınlıkla, teleobjektifle çekim yaptığımı unutmuşum. Çu Enlay merdivenlerden inince, birkaç kere üst üste deklanşöre bastım – ve birden onu yanı başımda gördüm. Şaşkınlık içinde elimi uzattım ve "Hoş geldiniz Yoldaş Çu, evinize hoş geldiniz!" de-

dim. Bu benim açımdan büyük bir gaftı, çünkü protokole karşı gelmiş oluyordum. Fakat Çu Enlay uzattığım eli hiç sakınmadan tuttu ve muzip bir gülümsemeyle, "Oooo, siz de buradasınız! İyi günler," dedi, yürüdü ve ilk olarak ellerini sıkma-
nı gereken kişilerle selamlaştı.

Çu Enlay'ı bir kere daha görüp ona içimi dökme isteğimi yıllarca sürdürdüm ama ne yazık ki olmadı. Ciang Çing ve çetesi onunla utanç verecek biçimde uğraştılar. Onun ölümü dünyada pek çok şeyi kararttı.

Çu Enlay'ın Tiananmen meydanından Ba Baoşan mezarlığına uğurlanan cenaze törenini bizim gibiler –gözetim altındakiler– ancak televizyondan izleyebildi. Ciang Çing tabutun başındaki saygı duruşunda bile kafasından asker kasketini çıkarmadı. 15 kilometre uzunluğuna varan cenaze alayında yüz binlerce insan ağlıyordu. Sonradan Çu Enlay'dan nedense hiç söz edilmez oldu, basından, radyodan, televizyondan adı silindi gitti. İki buçuk ay kadar halk da sustu – fırtınadan önceki bir sessizlik.

1976 yılında ölüleri anma günü 4 Nisan'a rastladı. Günlerce öncesinden gösterilere başlandı; insanlar göğüslerine beyaz çiçekler takmış, kollarına siyah bantlar (aslında bu yasaktı) geçirmişlerdi; Çu Enlay'ın ölümünden duyulan büyük üzüntüyü ve sonsuz yası böylece belirtmek istiyorlardı. Tiananmen meydanındaki Kahramanlar Anıtı'nın önü, üzeri sevgi sözcükleriyle bezenmiş, beyaz kurdelelerle süslü çiçek çelenkleriyle dolmuştu. Ben de her gün bu heyecanı ve insanın yüreğini titreten olayı yaşamak için bisikletime atlayıp oraya gidiyordum. Derken Tiananmen ziyaretleri yasaklandı ve fırtına da koptu. Halk çok kızgındı. İnsanlar büyük kalabalıklar halinde her gün sabahtan akşam geç saatlere kadar Tiananmen meydanına hücum ediyordu, binlerce ağızdan yükselen devrimci şarkılarla meydanı inletiyorlardı. İnsanların başları üzerinde, Çu Enlay'a sonsuz sevgi ve bağlılık yazılıyla bezenmiş sarı renkli balonlar uçuşuyordu. Heykelin arka-

sındaki yeşilliklere ve bitkilerin dallarına şiirler, hicivler, istekler asmışlardı; örneğin – Deng Siao Ping’in itibarı ve görevi iade edilsin gibi. Çelenkler, rengarenk parıldayan bir denizin dalgaları gibiydi ve orta yerdeki anıt ilkbahar güneşi altında yükselen bir deniz fenerini andırıyordu. Abidenin önünde genç erkekler, saklayamadıkları bir kızgınlık içinde sevgilerini anlatan şiirler okuyorlardı. 4 Nisan akşamı Lion ile Heping benim sokağa çıkmama engel oldular, havada bir şeyler olacağını anlatan bir hal var, diyorlardı.

Gerçekten de, 5 Nisan günü çelenkler, kamyonlara yüklenerek götürüldü ve söylentiye göre yakıldı. Halk bunun üzerine galeyana geldi. Başında Ciang Çing’in bulunduğu Dörtlü Çete saldırıya geçti ve Tiananmen meydanı kan gölüne dönüştü. Çeteye göre, Çu Enlay’ın yasını tutmak demek, devrime karşı gelmek anlamı taşıyordu. Çin’in en seçkin kız ve erkek evlatları yeniden zindanlara tıkıldılar. Çin’in bunca yıl geri kalmasına sebep olan korkunç olaylar sonunda zirveye ulaşmıştı. O sırada Dörtlü Çete henüz bu zalimlikleriyle kendi mezarını kazdığının farkında değildi. Çünkü, baştakilere duyulan nefret ve Çu Enlay’a beslenen saygı ve sevgi kadar Çin halkını birleştiren hiçbir şey olmamıştır. Bu arada basın da çıkan uydurma haberlerde ve düzmece sempati ilanlarında hiçbir değişiklik yoktu. Beijing’in havası patlamaya hazır-
dı.

28 Temmuz 1976 sabahı saat dörtte uyandım, dolaplar tıngırıyor, tavandan sarkan lamba sallanıyor, yattığım somya sarsılıyor, yer titriyordu. Dehşet içinde Emi’nin yanına koştum, onu bahçeye çıkardım. Herkes dışarı fırlamıştı. Birkaç dakika içinde deprem durdu. Sonradan öğrendik ki, korkunç depremin merkezi Tangşan’daymış ve kısa bir süre içinde 100.000 kişi yaşamını kaybetmiş. Depremin tekrarlamasından korkulduğu için evlere giremiyorduk. Akşama doğru sabahki kadar kuvvetli olmayan birkaç sarsıntı daha oldu. Fakat bütün kış boyunca hep deprem korkusu içinde yaşandı.

Evlere girilmesine izin verilmediği için sokağımızın karşı çaprazında bulunan spor alanında geceliyorduk. Yanımızda sadece Heping vardı; Vitya Çangçun'daydı ve Lion da güneyde röportaj gezisine gitmişti: Yeni evimiz üzerine kalın naylonlar kaplanmış direklerden oluşuyordu. Bir ay boyunca sardalye luluğu gibi istiflenmiş yaşıydık.

Kamp hayatı hemen bir düzene girdi; tuvalet yerleri yapıldı, satış barakaları açıldı. Akşam-sabah sıcak yemek satılıyordu. Her akşam hoparlörden, gece deprem olabileceği, dikkatli olunması uyarısı anons ediliyordu. Hiçbir şey olduğu yoktu, ama halk böylece gerilim içinde tutuluyordu. Ben her sabah evimize gidiyor, iş görüyor, yemek pişirip Emi'ye getiriyordum. Birkaç gün sonra Heping kız arkadaşıyla yeniden evde yere yatak serip yatmaya başladı. Ayaklarına çabuk oldukları için korkmadıklarını söylüyordu.

Spor alanında sıkışıklığa rağmen hoş bir atmosfer vardı. Emi, bronşiti yüzünden çadır içindeki sıkıcı havaya dayanamadığı için dışarıda bir portatif karyolada yatıyordu, onu hoş görüyorlardı. Fakat bizim sevgili zorunlu komşularımız hemen el altından bizim casus olduğumuzu çevreye yaymışlardı. İnsanlar bizden sakınmaya başladılar. Hatta bazıları bizi bulduğumuz yerden atmaya kalkıştı. O zaman Siao Fei bize arka çıktı. Malum komşularımıza ters ters bakarak, iki yaşlı insanı böyle zor bir duruma sokmaya hiç mi utanmıyorsunuz diye onları azarladı. Bunun etkisi oldu, bizi rahat bıraktılar.

Spor alanındaki kamp yeri, bir çeşit örnek konaklama biçimi sayılıyordu ve küçük bir parti ve hükümet görevlisi incelemeye gelecekti. Önce Dali çıkageldi ve bize, kısa bir süre için evimize dönmemizi, inceleme sırasında burada bizim gibi kuşku kişilerin bulunmasının doğru olmayacağını söyledi. Fakat başka olaylar da yaşadığımız için bu tür baskılara aldırış etmiyorduk. Örneğin bir akşam vakti, hem sokağımızda hem de burada komşumuz olan 50 yaşlarında bir adam gelip yanı-

ma oturdu. Kendisinin Emi'yi tanıyan eski bir komünist olduğunu söyledi. Bizim suçsuz olduğumuza kesinlikle inanıyordu ve hiç kimseye aldırmadan gelip bizimle sohbet ediyordu. Ağustos sonunda evlerimize geçtikten sonra da bizi sık sık ziyaret etti.

9 Eylül günü radyoda gene matem müziği duyuldu: Başkan Mao ölmüştü. Son yıllarda olup biten her şeye rağmen bu haber bizi sarstı. Nihayet o, ülkeyi kurtaran, Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurmuş olan büyük, efsane olmuş Mao idi. Şimdi Çin ne olacaktı? Bu herkesi huzursuz ediyordu. Tiananmen meydanında yapılan ve bizim yine katılamadığımız yas törenleri, Çu Enlay'ınki ile kıyaslanacak gibi değildi. Her şey organize edilmişti, meydan kordon altına alınmıştı. İnsanlar gerçi ağlaşıyorlardı –elbette Mao'nun ölümüyle bir devir kapanmış oluyordu– ama ortalıkta soğuk bir hava esiyordu, bunu televizyonda izlerken bile fark ettik. Ciang Çing, Çin'de matem rengi beyaz olduğu halde, tepeden tırnağa siyahlar giymiş olarak tribünden duruyordu. Yüzünü uzun siyah bir tülle örtmüştü – hınzır şeytan!

Ekim başında bir gün Vitya ile Vangfucing Dacie'ye gezmeye gittik. Ben Ciang Çing için atıp tutuyordum, Vitya uyardı: "Çıldıldırın mı sen? Gene deliğe mi tıklamak istiyorsun?" Hemen ağzımı kapattım. Ertesi gün, alışverişten dönerken, oğullarım beni sürpriz bir haberle karşıladılar: Dörtlü Çete tutulmuştu. Bir anda dizlerimin bağı çözüldü – kabus sona ermişti. Ertesi gün Dali yine çıkıp geldi. Henüz aklanmamış olduğumuz için dikkatli davranıyorduk; tuzak sorularla provokasyona kapılmak istemiyorduk. Dali bize ne düşündüğümüzü sordu. "Hiçbir şey düşünmüyoruz," diye Emi kuru bir cevap verdi. – "Fakat sizin de bir fikriniz olmalı?" – "Sadece gazetenin yazdığını düşünüyoruz." Emi'den laf alamayacağını anlayınca Dali çıkıp gitti. Daha sonra dostça ziyaretlerde bulundu, sigaramızı, çayımızı içti ve özür dileyerek, bize yaptık-

larından kendisinin sorumlu olmadığını, yüksek yerlerden emir aldığını söyledi.

Birkaç gün sonra, Emi'ye ilaç almaya gittiğim Beijing Hastanesinden dönüyordum. Bisikletliydim, Çangancie'ye geldiğimde kentin her yanından yürüyüp gelen ve Tiananmen meydanında birleşen insan kalabalıklarıyla karşılaştım. Borazanlar, çalgılar, trampetlerle bağıra çağıra otobüslerin, arabaların, bisikletlerin arasından akın akın yürüyorlardı. Binlerce kan kırmızı bayrak rüzgarda dalgalanıyordu. Her yandan sesler yükseliyordu: "Kahrolsun DörtlÜ Çete!" – "Yaşasın Hua Guofeng!" Örgütlü bir kalabalık değildi bu, kendiliğinden gelişmişti. Çin için alışılmamış bir olay, çünkü 1949'dan beri sadece tek bir gösteri kendiliğinden olmuştu – Çu Enlay'ın ölümünde. Huo Guofeng, Ye Yianying ve diğerleriyle birlikte DörtlÜ Çete'yi tutuklatmıştı. 1973 yılında, Mao ölürse Ciang Çing iktidarı ele geçirmeye çalışacaktır şeklindeki önsezimde yanılmamıştım. Hatta "sevgili zevce"nin Mao'nun ölmesine yardım ettiği dedikoduları bile yayılmıştı. Nihayet bu pis ur Çin'in gövdesinden sökülüp atılmıştı, halk tekrar rahat bir nefes alabiliirdi. Çu Enlay'ın ve binlerce kurbanın intikamı alınmıştı. Ben de sevinç çığlıkları atarak bir süre kafikeye katıldım.

Bu sevinçli günlerde, 10 Ekim'de Emi'nin 80. doğum gününü kutladık. O gün Emi ile benim çevremizi gençler kuşattı, çocuklarımızın kız ve erkek arkadaşlarıydılar. Hepsi birden yiyecekleri pişirdiler, kızarttılar, fırınladılar. Akşam olunca benim odamda, ziyafet masasının çevresinde toplandık, lezzetli yiyecekleri yiyip Emi'nin sağlığına kadeh kaldırdık. Emi mutluluktan uçuyordu. İki yıl önce hapishaneden çıktığımız gün böyle bir şey kimin aklına gelebilirdi? Nihayet artık mutlu bir geleceğe kadeh tokuşturabildik.

Şerefimizin İadesi

Dörtlü Çetenin tutuklanmasından sonra Çin gizli örgütünün eski başkam Kang Şeng'in de maskesi düştü ve suçlu ilan edildi. Kang Şeng Çin Komünist Partisi Politbüro üyesiydi, birçok yüksek görev üstlenmişti 16 Aralık 1975'te öldüğü zaman devlet töreniyle gömülmüştü. Oysa aslında Kang Şeng bir haindi, insan kılığında bir hayvandı.

1934 Kasımında Gagri'deyken Emi beni Kang Şeng ile tanıştırmıştı. O zamanlar ismi Kon Sin idi. O ve Vang Ming ÇKP'nin Komintern kanadının temsilcisiydiler. Ta baştan beri Kang Şeng'in çevresi sır bulutlarıyla kaplıydı. Moskova'da rastladığım Çinlilere onu tanıdığımdan söz etmemem gerekiyordu, ayrıca Emi ile benim yanımda çekilmiş olan bir resmi, oradan kesip çıkartmak zorunda bırakılmıştım. Yenan'da birkaç kere ona rastladım, ama ayrıntıları şimdi hatırlayamıyorum. Emi, Kang Şeng'ten hep bir çeşit saygıyla söz ederdi ve daha sonraki yıllarda bazen Beijing'te onu ziyarete giderdi. Kang Şeng de Beidaihe'ye ani ziyaretler yapardı. Daima son derece nazik davranır, "Madam evde mi?" diye sorar ve mutlaka beni görmek isterdi. Ayrıca benim fotoğraf çalışmalarımı da ilgilenirdi, ben de ona Beijing albümünden bir nüsha hediye etmiştim, çok memnun olmuş görünmüştü. Gerçi Kang Şeng'den pek hoşlanmazdım, ama, hakkında özel bir düşüncem de yoktu.

Emi'nin ölümünden sonra, vaktiyle Yenan'da yüksek bir mevkide bulunmuş olan ve Kültür Devrimi sırasında ölen Vang Ciasiang'ın dul eşi bana, Kang Şeng'in, 1942-43 yıllarında Emi'yi, beni bahane ederek gözden düşürmeye çalıştığını anlattı. Asıl sebep ise Emi'nin Mao Zedung ile dost olmasıydı, Kang Şeng bunu kıskanıyordu. Şimdi artık bütün bilmece-

ler çözölüyordu. Kang Şeng, o zamanlar, kendinden daha üst rütbeli bazı kişiler –Vang Ciasiang da bunlar arasındaydı– kendisine karşı oy kullandıkları için, hiçbir harekette bulunamamıştı. Buna boyun eğmiş görünmüştü; ama asla unutmamıştı. 50’li yıllarda bize sevimli görünmeyi başarırken, gerçekte sırtımıza saplayacağı hançeri bilemekte imiş meğer.

Kang Şeng 1967’de Çao Yiming vasıtasıyla kendisine gönderdiğimiz mektuba kimbilir ne kadar gülmüştür. Zira zamanında Nils Holmberg’in ev sahibi ondan başkası değildi. Benim uluslararası bir casus olduğumu iddia eden oydu. Yıllar boyunca Emi’nin güvenilir birisi olduğu dedikodusunu yayıp durmuştu. Çiang Cing’in de onayıyla bizi hapse attıran Kang Şeng’ti. Ve Kang Şeng 30’lu yıllarda Moskova’da gizli polislik metotlarını iyice inceleyip Stalin’in bilgili bir öğrencisi olmuş bulunduğu halde, Sovyet revizyonizmine karşı –tabii kulis arkasından– şiddetli bir kampanya başlatmıştı. Ölünceye kadar Çin Gizli Polis örgütünün açığa çıkmayan, dokuz başlı ejderi olarak kaldı. İnsanların ipini çeken oydu, politik olayları istediği yöne kaydıran oydu, öldürmeye veya yaşatmaya karar veren oydu. Kimse bunu önleyememişti. Bugün artık sır olmaktan çıkan bir şey var: Kang Şeng, Çiang Cing’i çocukluğundan beri tanıyordu ve Mao’ya yaklaşmak için sevgilisini ona peşkeş çekmişti, bu artık herkesin bildiği bir sırdı. Daha 1942’de Yenan’da Mao’nun bildiri kampanyası sırasında, ideolojileri öylesine saptırıyordu ki, sonuçta binlerce suçsuz insan sürölüyor, hapse atılıyor veya öldürölüyordu. Kültür Devrimi sırasında Merkez Komitesinin 61 üyesini haksız yere ihanet ve casuslukla suçlayarak ihbar etmişti. Yüz binlerce yüksek rütbeli, entelektüel, hatta sıradan insan acımasızca izleniyor, aileleri, dostları, arkadaşları kara listeye alınıyordu. Birçokları ölüme sürüklendi, ihtiyaçları olan ilaçlar verilmedi, acı çektiler ve sefalet içinde öldüler – tıpkı Liu Şaoşi, general He Long ve Mareşal Peng Dehuai gibi. Kang Şeng’in yüzünden Mao Zedung ve Çu Enlay bile izlenmeye alınmış. Kang

Şeng 1975'te ölmeseydi herhalde o ve Çiang Cing Mao Zedung'un ölümünden sonra idareyi ellerine geçirirlerdi.

Dörtlü Çetenin tutuklanmasının bize somut faydası oldu: Emi her ay daha çok maaş aldı, böylece yaşam standardımız yükseldi. Birtakım insanlar, Emi'nin ve bizim nasıl olduğumuzu, sağlığımızı sormak için sık sık uğrar oldular. Bizim içinde yaşamaya mecbur ediliğimiz koşullar onları dehşete düşürüyordu. 1977 ve 1978 yıllarını evimizde huzur içinde geçirdik. Emi'nin sağlığı ara sıra daha iyi oluyordu, bazen Vanfucing Dacie'deki kitapçılara yalnız yürüyebiliyor veya otobüsle dış doktoruna kadar gidebiliyordu. Bir gün birden sağanak yağmura tutuldu. İnsanlar hemen şemsiyelerini açmışlar. Her gün rastlanan sıradan bir olay. Fakat Emi için öyle değildi. Eve döndüğü zaman otobüste ve sokakta başından geçenleri heyecanla anlattı. Bunlar Emi için birer yenilikti, çünkü daha önceleri arabasını kullanırdı, sıradan bir vatandaşın günlük yaşamından hiç haberi olmamıştı ki. 1978'de Vitya çocuklarıyla (karısı daha sonra geldi) Beijing'e taşındı; Birinci Yabancı Diller Enstitüsünde Rusça öğretmenliğine atanmıştı. Heping'in itibarı da, birçoklarıyla birlikte toplu halde iade edildi. Çince ifadesiyle başlarındaki karşı devrimci takke artık çıkarılmıştı. Fakat Emi ile ben siyasi itibarımıza kavuşmayı hâlâ bekliyorduk.

Bir akşam televizyonda bir adam gözüme çarptı, her halde yüksek bir mevki sahibiydi, altmış yaşlarında, kısa saçlı, ifadesi düzgün ve hoş, kibar, notlarına bakmadan topluluk içinde rahat konuşan biriydi. Dinleyenlere karşı takındığı tavır hoşuma gitti, kim olduğunu bilmediğim halde, işte bu adam beni mutlaka anlar ve bana yardım eder diye düşündüm. Çocuklara kim olduğunu sordum. Şaşırdılar: "Ama, anne gerçekten tanımadın mı? Bu Huo Yaobang! Kültür Devriminden önce Komünist Gençlik Derneği Genel Sekreteriydi, sonra Dörtlü Çete tarafından azledildi ve yıllarca evinde göz altında kaldı. Şimdi Savunma Bakanı." Üç oğlumun da onu tanıdığı ve kendisini sık sık ziyaret ettikleri anlaşıldı.

Kırık dökük Çincemle ona şöyle bir mektup yazdım: "Sevgili Yoldaş Huo Yaobang! Siz beni tanımazsınız, ben de sizi tanımam. Dün sizi televizyonda gördüm ve benim sorunuma anlayış göstereceğinizi düşündüm. Bunun için sizden bana yardım etmenizi rica etme cesaretini gösteriyorum... Kısaca acıklı öykümüzü anlattım. Sonra da oğullarıma bu mektubu elden Huo Yaobang'ın kendisine vermelerini rica ettim. Bir süre hiçbir ses çıkmadı. Vitya'ya sordum: "Ne dersin, Huo Yaobang acaba bana cevap verir mi?" – "Hiç sanmam. Yapması gereken bunca işin arasında!" Ama ben gene de umudumu yitirmedim. Bir ay kadar sonraydı, öğle sonrası olmalı, Emi uyuyordu, koridorda ayak sesleri duydum: Dışarı çıkıp kimin geldiğine baktım. Genç bir adam sordu: "Eva teyze siz misiniz? Ben Huo Yuobang'ın oğluyum, beni babam gönderdi." Benim odama girdik, masaya karşılıklı oturduk. Genç adam şunları söyledi: "Bir aydır babam gezideydi. Bu yüzden mektubunuzu ona ancak birkaç gün önce verebildim. Annem onu aile topluluğu içinde yüksek sesle okudu, herkesin gözleri yaşardı. Size karşı yapılanlara babam çok kızdı ve size sorununun halledileceğini bildirmemi söyledi. Biraz daha sabredin.

1979 Ocak ayı başında Emi, Dostluk Hastanesine yattı ve bir buçuk yıl orada tedavi gördü. Hastane evimize yakındı, büyük bir bahçesi vardı Emi'nin içinde banyosu ve balkonlu olan geniş, aydınlık bir odası vardı. Hemen her gün onu ziyarete gidiyorduk, kendini iyi hissetmediği zamanlar birimiz o gece orada kalıyorduk.

Sabrımın ödülünü bol bol aldım. Mart ayında Sinhua ajansı, 1950 yılında başladığım dış ilişkiler bölümündeki aynı işi, yani fotoğrafçılık görevini yeniden bana verdi. Böylece son yıllardaki en büyük arzum yerine gelmiş oldu. Mayısta ilk işimi yaptım: Dostluk Hastanesinin çocuk yuvasında resim çektim. Fotoğrafçılık çekiciliğinden hiçbir şey yitirmemişti. Ne zaman bir göreve gönderilsem, içimde bir kıpırdanma başlı-

yordu, bu bir yaratma heyecanıydı. 1 Haziran Uluslararası Çocuk Gününde, Kültür Devrimi sırasında burjuva kurumu diye kapatılmış olan Kızıl  nc ler Sarayındaki törenlere gittim.

Ev işleri konusundaki sorunları  z d kten sonra   len Paşa'nın bir arkadaşı olan, yeni yardımcımız Marusja bu işleri  stlenmişti  Ağustosta Vitya ile birlikte, 14 yıl aradan tekrar deniz kıyısına, Beidaihe'ye gittik. Orada Sufei ve Ma Haide ile yeniden buluştuk. Hiç konuşmadan göz yaşları içinde birbirimize sarılıp  p şt k. Dörtlü  ete dostluğumuzu bozmayı başaramamıştı. Çin Devrimine katılmaktan deri ve cinsel hastalıklarla savaşına kadar bu adam Çin için neler neler yapmıştı. Kültür Devrimi sırasındaki saygısızlıkları baş eğmeksiz, vekarla karşılamıştı. Bu Korku Dönemi geçtikten sonra, hükümet ve parti tarafından hak ettiği saygıyı görmüştü. Lao Ma, ikisi neredeyse hayatına mal olacak    önemli operasyon geçirmişti. Ancak Hans Müller'in acil olarak önerdiği üçüncü ameliyatla başarı elde edilmişti. şimdi oldukça iyi görünüyordu; her gün denizde yüzüyordu; ben sabahları altıyı biraz geçe kıyıya indiğimde, Ma Haide idmanını bitirmiş olurdu. Deniz önümüzde k h hafif dalgalı, k h ayna gibi dümdüz parıldayarak uzanırdı. Çin'de gökyüzü yeniden aydınlık ve şendi, zira gerçek galip gelmişti. Biz  Amerikalı ve Alman  artık yaşça genç değildik, ama yüreğimiz gencecikti, sevinçte ve kederde Çin'e derinden bağlıydı. Kederler geride kalmıştı, önümüzde, her birimizin kendi çapında bütün gücüyle destek olacağı Çin'in geleceğine güven ve sevinç günleri vardı. Hep bunları konuşurduk. Sonra Lao Ma kıyı boyunca sabah yürüyüşüne başlar, ben de kendimi denize atardım, dalgalar vücudumu yumuşacak sarardı.

Biz kendimizi bu coşkuya kaptırmış yaşarken geri çağrıldık, çünkü 17 Ağustos 1979'da itibarımız resmen iade edilecekti. Dostluk Hastanesinin bir kabul salonunda büyük bir masanın çevresinde benim yanımda Vitya, Emi'nin yanında,

Lion ve Heping olmak üzere oturduk. Ayrıca Genel Güvenlik Bakanlığından iki üye, Yazarlar Birliğinden iki kişi ve Sinhua ajansından da iki temsilci bulunuyordu. Güvenlik Bakanlığının görevlilerinden biri itibarımızın iade edildiğini bildirdi ve masanın üzerine buna dair belgelerin birer kopyasını önümüze bıraktı – biri benim, biri Emi için. Belgeleri birkaç gün rahatça okuyup inceleyebilecek, sonra imzalayacaktık. Emi heyecandan ağlıyor, hıçkırıp duruyordu. Ona bakan doktor bu arada önlem olarak tansiyonunu ölçüyordu. Ben de, günün onuruna, birkaç sözcükle, gerçeğin hiçbir şekilde ve hiç kimse tarafından saptırılamayacağına dair bir konuşma yaparak sevincimi dile getirdim. Hazır bulunanlar ve hastane personeli bizi kutladılar: Bugüne kadar bizim için üzülen tüm dost, akraba, tanıdık ve arkadaşlarımıza Güvenlik Bakanlığı onurumuzun iade edildiğini bildirdi.

Belgeleri imzaladıktan dört gün sonra, 30 Eylül’de Emi, Çin Halk Cumhuriyetinin 30. kuruluş yılı dolayısıyla verilecek büyük kabul törenine davet edildi. Böylece yıllarca kurduğu hayal gerçekleşiyordu. Ertesi gün gazetede ismi çıktı. İtibarının iadesinin başka yararları da görüldü: Emi sadece elkonulmuş tüm parasını geri almakla kalmadı, geriye dönük olarak, 12 yıllık birikmiş maaşları da ödendi. Yeniden Partiye kabul edildi ve Çin Halk Danışma Meclisi Politik Komisyonu daimi üyeliğine seçildi. Ayrıca yazıları ve şiirleri yeniden basıldı, artık yazdığı her şey hemen yayınlanıyordu. Bu Emi’ye büyük bir coşku vermişti, hastalığına rağmen durmadan çalışıyordu. Hastanedeki odası daha ziyade bir çalışma odasına dönüşmüştü. Onun işini biraz hafifletmek için yanına bir sekreter verdiler, genç, akıllı Liu Hecong. Emi, 30 Ekim – 16 Kasım 1979 tarihleri arasında Beijing’te toplanan Kültür Devriminden sonraki ilk Yazarlar Kongresine de katıldı. Yazarlar Birliğinin yeniden kurulduğu 4 Kasım gününde de Emi bir konuşma yaptı; çok büyük alkış aldı ve büyük sevgi gösterisiyle kucaklandı. Bu vesileyle Emi birçok eski yazar arkadaşıyla

da görüşmüş oldu: Ding Ling, Ai King, Vang Çeng, Çu Ziki, Huo Yaobang gibi.

Emi bana daima yazmamı önerir dururdu. Uzun süre ne hakkında yazacağıma karar veremedim, derken aklıma bir fikir geldi: Aynı zamanda bu kitabın yayınlanmasına da sebep olan çocukluk amlarımı ve son Çin İmparatoru Pu Yi ile karşılaşmamı hatırladım. Bütün bunları aslında eğlence olsun diye kağıda dökmüştüm, sonra nasıl olduysa bu küçük öykü *Resimlerle Çin* dergisinden Ruth Weiss'ın eline geçmiş. Ruth buna hayran kalıp onu İngilizceye çevirmiş (ben de Çinceye çevirdim) ve 1979'da fotoğraflı olarak Kasım sayısında yayınlandı. Bu küçük metin ummadığım kadar başarılı oldu. Birden herkes benim adımdan söz etmeye başladı. Arkadaşlar, dostlar, hiç tanımadığım insanlar beni kutluyor ve kitaptan söz ediyorlardı. Bir gün yanıbaşımızdaki bir dükkandan öteberi alırken, satıcı kadın birden sordu: "Şeker almak istemez misiniz?" Ben o aylık erzakımın tamamını almıştım. "İstedığınız kadar şeker alabilirsiniz," dedi. Meğer hikayemi okumuş. Yazım için Emi ile benim bir resmimi çeken fotoğrafçı Guo Ciking bana, Pu Yi ailesinin yazıya hayran kaldığını anlatmıştı. Pek çok Çinli hâlâ benim o yazımı hatırlar. 1985'te öyküm, 1950'den beri *Resimlerle Çin* dergisinde yayınlanan en güzel öykülerin toplandığı bir kitaba girdi.

Sonbaharda Rewi Alley'in yanında eski can dostum Joris Ivens'e rastladım, on beş yıldır görüşmemiştik, candan kucaklaştık. İnce uzundu, saçları bembeyazdı, yüzü genç kalmıştı. Konulu ve belgesel filmlerde danışman olarak görevlendirildiği için Joris iki ay Çin'de kalacaktı. Karşılaşmamızdan sonra günlüğüme şöyle yazmışım: "Joris 81 yaşında, fakat ateş gibi; hâlâ eskisi gibi tam bir fanatik, ondan çok şey öğrenebilirim. Bütün ömrünü devrime adanmış ve yaşlanmasına rağmen, hele şimdi Çin'de pekâlâ dinlenebilecekken, oturmayı düşünmeyen bir insanla konuşmak insana ne hoş geliyor. Ona kaç kere, yaşamının son demlerini burada geçirmesi önerildi."

18 Kasım'da Joris'in 81. doğum günü benim de katıldığım bir ziyafetle kutlandı, itibarımın iadesinden sonra katıldığım ilk resmi tören. Ev sahibi durumundaki Çu Enlay'ın dul eşi Deng Yingçao beni çok içten karşıladı. Bu artık bütün dünya önünde aklanmam demektir! O, Joris ve eşi Marcelline ile birlikte masaya ben de oturdum. Daima hareket halinde olduğu ve hep bavulu elinde yaşadığı için Uçan Hollandalı adımı taktığım Joris'in tekrar yola çıkmadan önce bol bol resmini çektim: Beijing Film Stüdyolarında, genç sinemacılarla konuşurken, çalışırken, yazarken.

1979 yılı bana büyük bir sevinç daha getirdi. 12 yıldan sonra Johnny'yi tekrar gördüm. Gerçi o beni aklanmamdan önce de görmeye gelmiş, artık dayanamadığını söylemişti, fakat artık hiçbir korkuya yer olmadan bize gelebiliyordu. Düzenli bir biçimde birbirimizi görüyorduk, bazen eşini ve iki oğlunu da getirirdi. Johnny ile buluşmak beni öylesine sevindirdi ki, yeniden defterime yazmaya başladım.

1980 yılında da beni sevindiren ve rahatlatan bazı politik olaylar oldu. Önce, tutuklandıktan sonra bir hayvanmışçasına davranılan ve acılar içinde ölmeye terk edilen Liu Şaoşi aklanıldı. Birisi Liu Şaoşi'nin cesedinin küllerini saklamış. Liu Şaoşi'nin dul eşi Vang Guangmei, dört çocuğu ve ellerindeki kül vazosuyla Kaifeng'ten Beijing'e geldikleri vakit, biz de askeri havaalanındaydık. Çok dokunaklı bir andı. Büyük halk salonunda anma töreni yapıldıktan sonra Heping, aileyle birlikte Singdao'ya gitti. Liu Şaoşi'nin külleri, vasiyetine uyularak bir gemiden denize serpildi. Bütün bunlar televizyondan gösterildi.

Sonra, kurtarıcımız ve yardımcımız Huo Yaobang, parti başkanı seçildi. Ve son olarak Dörtlü Çete ve en önemli hem-paları mahkemeye çıkarıldılar. Televizyondan verilen duruş-maları heyecanla izliyorduk. Çiang Cing hâlâ boyun eğmiyor, isyan ediyor, dikleniyordu. Açık olmayan celselere de katılan dostlarımızdan öğrendiğimize göre, bu kadın orada daha da

akıl almaz biçimde davranıyor, sanki hakimler kendileri yargılamıyormuş gibi bir tavır takınıyormuş. Fakat ne yapsa yararı yoktu, çünkü bütün Çin halkının nefretini kazanmıştı. Bir yıl sonra hak yerini buldu. Günlüğüme şöyle yazdım: "25 Ocak 1981'de Dörtlü Çete hakkında karar verildi. Çiang Cing ve Çang Sunsiao ölüme mahkum edildiler, fakat hakim kararı iki yıl beklemeye alındı (iki yıl sonra ölüm cezaları ömür boyu hapse çevrildi). Vang Hun Ven ve Yao Venyuan ömür boyu hapis cezasına, diğerleri 15 ile 18 yıl arası hapis cezalarına çarptırıldılar. Karar yüzlerine okunurken Çiang Cing bağırdı, kudurdu. Salondan ancak bağlanarak çıkartılabildi. Herhalde bu sonucu beklemiyordu." Çiang Cing'e karşı zerrece acıma duymadım; ne yazık ki, bu mahvoluşu Kang Şeng görmedi. Şimdiye kadar kişisel olarak kimseden nefret etmedim, ama bu ikisinden –Çiang Cing ve Kang Şeng– kalbimin her zerresiyle nefret ediyorum.

Küçük öykümün başarısı yazma dürtümünü harekete geçirmişti. Ma Haide'nin 70. doğum günü için, onunla uzun beraberliklerimizin anılarını topladığım bir yazı *40 Yıllık Bir Arkadaşlık* başlığı altında bir Hong Kong dergisinde yayınlandı. Ayrıca, her yıl bir kitap halinde çıkan bir İsveç dergisine Emi hakkında bir makale yazdım: *Emi Siao (Siao San) – Şair ve Enternasyonalist*. Bu çalışmalarımı henüz bitirmiştim ki, Çin Dostluk Derneğinin davetlisi olarak bir grup Batı Alman yazarının 20 Mayıs'ta Beijing'e geleceğini duydum. Sian Yan'ın tertiplelediği kabul sırasında genç kuşak Çin yazarlarından Vang Meng, ayrıca Carola Stern, Hans Magnus Enzensberger ve Gaston Salvatore ile tanıştım. Carola Stern ve Hans Magnus Enzensberger ile daha sonra sık sık buluştuk. Yaşadıklarımдан çok etkilendiklerinden onlar da yazmamı teşvik ettiler. Onlara Emi hakkında yazdığım makaleyi gösterdiğimde, bunun bir romana öncülük edeceğini söylediler. Yaşadığım pek çok gerilimli olayı kağıda dökmeliydim.

Aklanmış olmamızın yararları devam ediyordu. Deng

Yingçao'nun onaylaması üzerine bir apartmanın 14. katında, yedi odalı, balkonlu, banyolu, mutfaklı, gece gündüz sıcak suyu ve ikinci bir tuvaleti bulunan bir daireyi bize verdiler. Eşyamızı topladık, Heping'in arkadaşları canla başla bize yardım ettiler. Marusja da ağır işten kaçmazdı. Oğluyla beraber yeni evi baştan aşağı temizlediler. Sonunda bütün işler bitti. 6 Haziran 1980'de, 26 yıl boyunca oturduğumuz küçük sokağımızı ve evimizi terk ettik. Ayrılırken yüreğim burkuldu. Lion, Siao Fei ve Siao Hu ile birlikte, en son Emi ile benim oturduğumuz bölümde kaldı. Tepeleme eşya yüklü kamyonla sokaktan çıktık, Tiananmen meydanından geçtik, Çangancie boyunca ilerledik ve yeni yerimizin önünde durduk. Evimizin önündeki bulvarın iki yanında ağaçlar ve modern binalar sıralanıyordu. Yakınımızda, tutuklanmamdan önce her gün bisikletle yüzmeye gittiğim o şairane göl bulunuyordu.

Taşındıktan hemen sonra İçişleri Bakanlığından biri gelip el konulan eşyalarımızı geri verdi: Mektuplar, günlükler, belgesel filmler, hapishanede yazdığımız raporlar, içinde kanımla Mao'ya yazdığım mektubun bulunduğu Kızıl Kitap ve benim sözde özeleştirim. Mektuplar yıllara göre sıralanıp zımbalanmış, günlüklere numaralar konmuştu. Heping, "Anne, senin için epey çalışmışlar," diye takılmaktan kendini alamadı. Evi yerleştirdikten sonra Emi'yi eve aldık. Sonra da Heping'i, uzun yıllardır arkadaşlık ettikleri Siao Gong ile evlendirdik. Ailemizde ilk esaslı düğün bu oldu. Emi ile ben sessiz sedasız bir biçimde evlenmiştik. Vitya da öyle. Lion ise biz hapse iken evlenmişti. Bu defa gece yarısına kadar süren şaraplı, danslı bir düğün yaptık. Genç çiftin tüm arkadaşları, özellikle Heping'in sporcu arkadaşlarıyla iş arkadaşları, ki Heping'e sıkıntılı günlerde candan destek olmuşlardı, düğünde hazır bulundular.

Heping ile Siao Gong evlendikten sonra eğitimlerini sürdürmek için Amerika'ya gitmeye karar vermişlerdi. Amerika'ya giriş izinleri vardı, burs almak için de olanaklara sahip-

tiler. 25 Ağustos'ta Heping ile birlikte, dostlarımızın bulunduğu Hong Kong'a onu yolcu etmek üzere, havaalanına gittik, sonra o oradan New York'a hareket edecekti. Emi'nin çoktan ölmüş bulunan erkek kardeşinin kızı ve eşi New York'taydılar, Heping bir süre onların yanında kalacaktı. Siao Gong daha sonra gidecekti. Emi üzülmüyor, ağlıyordu; Heping'ten ayrılmak ona zor geliyordu. Belki de, en küçük oğlunu bir daha hiç göremeyeceğini hissediyordu. Her fırsatta Emi ile ilgilenen, şakalaşan, şen şakrak genç bir kadın olan gelinimiz, Emi için gerçek bir teselli olmuştu; nihayet 17 Kasım 1980'de o da New York'a Heping'in yanına gitti. Emi, sevgili öz kızını kaybetmiş gibiydi.

Heping, 69. doğum günümde bana New Haven'den bir kutlama kartıyla bir mektup gönderdi. Üzerinde çiçekler ve kelebekler bulunan zevkli karta şöyle yazmıştı: "Burada o kadar güzel kartlar var ki, sana hangisini seçeceğimi şaşırdım. Fakat hiçbir kart sana olan duygularımı anlatamaz!" Heping mektupta da şunları yazmıştı: "Anne, benim sevgili annem! Birlikte olmadığımız halde, bunun 13 yıldan beri en mutlu doğum günün olduğunu sanıyorum. Yedi yıl boyunca hiç yapılmadı, ancak biz içimizden gizlice kutluyorduk – sensiz. 1974'teki doğum gününü hatırlıyor musun? Sen 'özgürlüğüne' kavuşmuştun, oğulların, birkaç dostumuz, çevrende çiçekler, müzik vardı, ama hepimizin yüreği buruktu. Böyle daha beş yıl geçti. Bütün bunlara nasıl dayandık? Senin serbest bırakılmandan hemen sonra Sun-Çong-Şan Parkında bisikletle dolaşırken, gelecekte konuştuğumuzu hatırlıyor musun? İşte şimdi o gelecek burada! Evet, biz geleceğe inanmıştık. Bu inanç olmasa savaşımızı sürdüremezdik. Hayallerimiz birbiri ardından gerçekleşti. Fakat bunun için neler feda ettik –hele sen! Seni mutlu eden işini kaybetmişken, bana, babama, ev işlerine yardımcı olmak için didiniyordun. Senin sabrının sadece sana değil, bana da yararı oldu. Gerçi bundan hiç söz etmedim, ama senin tutumunun benim üzerimde büyük etkisi oldu. Sen bugünkü zaferini gerçekten hak ettin, anne!"

Carola Stern'in Beijing'e gelmesiyle başlayan ilişkimiz daha sonra da sürdü ve o bana, özlediğim kitapları gönderdi: kendisinden, Heinrich Böll'den ve başka yazarlardan. 1981 Mart ayında beni Köln'e, Batı Alman televizyonu ve radyosu için bir söyleşi yapmaya çağırdı. Bu yolculuğa çok seviniyordum, ama onca yıl çektiğim üzüntülerden sonra doğrusu kendime de pek güvenemiyordum. Bu yüzden, masrafım benim karşılamam koşuluyla Vitya'nın da benimle gelmesini istedim. Carola da buna razı oldu.

Böyle durumlarda her zaman olduğu gibi, büyük bir coşku içindeydim. Yıllar süren bir aradan sonra, yeniden fotoğraf arşivlerimi ortaya döktüm. Oldukça karışıkılar ve yeniden düzenlenmeleri gerekiyordu. Eski ve yeni büyütülmüş resimleri boş sayfalara yapıştırdım ve konularına göre dizip küçük bir sergi haline getirdim. Eski dostum Şi Şaohua –artık o da aklanmıştı– bunu görünce hayran kaldı ve "Burada tam bir hazine saklamışsın," dedi. Bu hazinenin bir kısmını ona borçluydum, çünkü fotoğraf çekmem için beni her zaman yöreklendirmişti. Fotoğrafları düzenlerken, otobiyografik bir resimli kitap yapmak aklıma geldi. Bu çalışmalar ve yol hazırlıkları içinde yaz geçti. Gerçi Vitya ile Köln'de kaldıktan sonra ne yapacağımızı henüz bilmiyorduk, ama her ihtimale karşı o sırada çok kolay olan bir ABD turist vizesi aldık.

Emi'nin sağlığı bazen iyi, bazen kötü gidiyordu. Hapisteyken geçirdiği son ağır hastalıktan kalan astım, zamanla kötüleşmişti. Otobiyografisini yazıyordu, fakat sık sık yorgun düşüyor, hiç dışarı da çıkmıyordu. Yeni evimiz hoşuna gitmişti. Heping ile Siao Gong'tan gelen mektuplar –gerçi bize yabancı bir ülkede hem okuyup hem de çalışarak para kazanmanın

sıkıntılarından hiç söz etmiyorlardı— Emi'nin dış dünyayla biricik bağlantısını oluşturunuyordu. Siao Gong Boston'da Wellesley kolejinde halkla ilişkiler öğrenimi görüyordu. Ev işlerine yardım ettiği bir ailenin yanında kalıyordu. Bu şekilde kazandığı parayla masraflarını karşılıyordu. Siao Gong öğrenimini son olarak Harvard Üniversitesinde parlak bir şekilde bitirdi ve tanınmış bir Amerikan firmasında işe alındı. 'Heping bir yıl İngilizce öğrendi. Bu onun en güç dönemi oldu. Geçimini karşılamak için Çin restoranlarında yorgunluktan bitinceye kadar bulaşıkçılık ve garsonluk yaptı. Sonra yakın bir tanıdığın yardımıyla Glandale de (Arizona) Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde bir burs buldu ve orayı başarıyla bitirdi. Sonra enstitü Heping'i Oxford'a, birkaç haftalık kursa gönderdi. Burada konusu "Çin ile Batı Dünyası Arasında Ticaret" olan doktora tezini İngilizce olarak hazırladı. Bu konudaki çalışmalarını iki yıl içinde bitirmiş olmasını büyük bir başarı olarak görüyorum. Bitirme sınavlarından sonra 100 aday arasından, hemen işe giren üç kişiden biri olması da azımsanacak bir şey değil. Üstelik işlerden iş beğenme hakkını kullanmış ve New York'taki Continental Grain Company'de işe başlamıştı: Şimdi Heping ve birkaç arkadaşı Ecoban ismi altında kendilerine ait bir firma kurmuş bulunuyorlar.

Benim yokluğumda Emi'nin ruhsal ve bedensel sağlığıyla yeni yardımcımız Siao Vang ilgilenecekti (Marusja ağır bir hastalık yüzünden bizden ayrılmak zorunda kalmıştı). Siao Vang 40 yaşlarındaydı, güney Çin'den gelmişti ve bizimle kalıyordu. Temiz kadındı, şahane yemek yapar, Emi'ye babasıymış gibi bakardı, bu bakımdan endişe etmem için bir sebep yoktu. Ayrıca Lion, Johnny, eşi Bayan A-Tie ve iki de sekreter vardı, bana daima Emi'ye göz kulak olacaklarına yemin etmişlerdi. Buna rağmen onu bırakma düşüncesi hiç hoşuma gitmiyordu. Öte yandan gitmem gerekiyordu; bundan sonraki yaşamım ve çalışmalarım için taze havaya ihtiyacım vardı.

24 Ağustos 1981'de Vitya ile Yeni Delhi üzerinden Frankfurt'a uçtuk. Bu benim 18 yıldan sonra ülke dışına yaptığım ilk yolculuktu. Kendimi geçmiş yüzyılların birinden doğrudan modern dünyaya düşüvermiş biri gibi hissediyordum. Bu yüzden okurlarım için çok doğal görünen kentleri ve olayları, bir dünya harikasıymış gibi anlatırsam beni bağışlamanız gerekir. Bugün artık bir anda Hong Kong'a, New York'a, Tokyo veya Sydney'e uçan hiç kimse büyük düşüncelere kapılmaz. Fakat 1981'de benim için, gördüğüm her şey büyüleyiciydi. Frankfurt'ta Vitya ile Beijing'ten tanıdığımız ve bizi davet etmiş olan bir dost hanımın evinde kaldık. Onun iş arkadaşları ve komşuları bize iki oda ayırmışlardı ve çevremizde dönüp durdular. Bizden tek bir kuruş bile kabul etmediler. Vitya ile benim için bu hiç tanımadığımız insanlardan gördüğümüz yakınlık kadar etkileyici bir şey yoktu. Bu yeni dostlarımız, elimizdeki uçak biletlerimize karşın bizi Köln'e kadar arabalarıyla götürmekte ısrar ettiler. Böylece Ren nehri boyunca yol aldık, durduğumuz yerler arasında Loreley kayalıklarının tam karşısındaki bir Café de vardı.

Köln'de, Carola Stern ile eşinin kent dışında Rodenkirchen'deki güzel evlerinde misafir olduk. Heinz Stern emekli olmuştu ve Carola -onun söylediği biçimde Carl'cık- yorulmadan işine gidebilsin diye evin bütün işini kendisi yapıyordu. Carola da gerçekten çok çalışıyordu, İnsan Hakları gruplarına katılıyor, kitap yazıyordu. Son kitabı olan *Anıların Ağında* isimli kitabında kendisinin ve Heinz'ın yaşam öyküsünü anlatmıştı. İkisii birbirlerini çok seviyorlardı, bunu birlikte gece yarılarına kadar sürdürdüğümüz sohbetler sırasında anlamıştım. Gelişimizin ertesi sabahı Carola bana 2000 mark uzattı. Bir hamm arkadaşı, Lotte Löwenthal, bizim maddi sıkıntı çektiğimizi öğrenmiş, derhal böyle bir jest yapmaya karar vermiş. Lotte, Londra'da oturan, çocuksuz, boşanmış, varlıklı bir Yahudi kadındı. Carola ile sıkça görüşüyorlardı. Ben birisinin böyle hiç tanımadığı birine, sırf iyilik olsun diye bir ba-

ğışta bulunması karşısında söyleyecek söz bulamadım. Sonradan Londra'da, Lotte Löwenthal'e kişisel olarak teşekkür etme fırsatımız oldu.

Hemen ilk gün, Batı Alman radyosunun "Öğle Magazini" programına beş dakikalık bir söyleşi yaptım, elbette sorular hep Çin hakkındaydı. Tesadüfen bu programı, Else Wolf'un Essen'de oturan kızkardeşi Grete Dreibholz dinlemiş. Grete beni tekrar bulmuş olmaktan büyük sevinç duymuştu ve mutlaka beni görmek istiyordu. Birkaç gün sonra Carola'nın kapısı önünde, beyaz elbiseli, beyaz şapkalı ve beyaz ayakkabı ve çantalı "genç" bir hanım duruyordu (tam 85 yaşındaydı). Grete iki gün kaldı ve Wolf'ların son 20 yıllarını nasıl geçirdiklerini, ayrıca Else'nin ölümünü etrafıca anlattı. Ona böyle genç kalmasının sırrını sordüğümüz zaman ise, muhtemelen bunun hiç evlenmeyip özgürlüğünü daima korumuş olmasından ileri geldiği cevabını verdi. Yılda bir kere dünya turuna çıkıyor, İsrail'e, Amerika'ya ve başka yerlere gidiyormuş; oralar da tatile çıkmış olan arkadaşlarının evlerinde bekçilik ediyormuş. Bu sayede de dünyada pek çok yeri masrafsız gezip görebiliyormuş. Grete'nin mesleği sağlık jimnastikçiliği idi, Vitya bununla çok ilgilendi. Zaten birbirlerinden çok hoşlandılar.

Carola ile Heinz üç haftalığına İsviçre'ye gittiler, evi ve bisikletlerini bize bıraktılar. Bu sırada ben öteki söyleşilerimi hazırlayacaktım. Ren kıyısında sık sık bisikletle dolaşıyorduk. Çingeneler gibi yaşıyor, ne zaman canımız isterse yemek yiyor, akşamları televizyon seyrediyorduk, Vitya Almancasını ilerletiyordu. Bu arada tombul şişelerden kırmızı şarap içiyorduk. Televizyondan bıkınca bir plak koyup klasik müzik dinliyorduk, örneğin Vitya'nın çok sevdiği Rahmani-nov'un ikinci piyano konçertosunu.

9 Eylül'de Batı Alman radyosundan Bay Gembhardt ile bir söyleşim oldu: Birinci bölümde Çin'deki yaşantımdan söz edildi. İkinci bölümde Kültür Devriminden. Artık Almancayı iyice anlayan Vitya da söz aldı. Deutsche Welle için yapılan

bir programda ona Federal Almanya'daki ilk izlenimlerini sordular. O da, karşılaştığı insanları hep çok mükemmel bulduğunu tekrarladı, fakat sokaklarda çok az insan olduğunu, bunu da milyonların yaşadığı Çin kentleriyle kıyaslayınca doğal bulduğunu söyledi.

Carola tatilden dönünce, onunla ve Gerd Ruge ile 13 Ekim 1981'de yaptığımız söyleşi kayda alındı ve tam bir yıl sonra 30 Ağustos 1982'de *Çin Devriminde Eva* başlığı altında üç kanalda birden yayına girdi. Sonradan Gerd'in bana yazdığına göre, program büyük başarı kazanmış. Buna inanırım, çünkü söyleşi sırasında ortam çok rahattı. Carola, Gerd ve ben yuvarlak bir masanın çevresinde oturuyorduk, yaşantıma ve Çin'e dair sorular soruldukça aklıma geldiği gibi cevaplar veriyordum. Söyleşiye katılan iki arkadaşım da kendimi çok rahat ve özgür hissediyordum. Bu televizyon söyleşisi Carola ile olan dostluğumuzu pekiştirdi. Akşam birlikte oturup kutladık.

Sonra Vitya ile Berlin'e gittik, orada 18 yıldan beri görmediğim Koni (Konrad Wolf) ile buluştum. Bu da şöyle oldu: 1980'de Beijing'te, Kont Wolf'u tanıyan ve onunla ara sıra buluşan bir rejisörle tanışmıştım. Koni'ye ulaştırılmak üzere bir mektup verdim kendisine. Cevabını hemen aldım. "Sevgili Eva! Senin haberin gaipten bir ses gibi geldi -beklenmedik ve anlatılamaz güzellikteydi. (Bazen Tanrı insana böyle güzel lütuflarda da bulunuyor işte, değil mi?) Hepinizin iyi olmanıza ve beni, özellikle de Meni'yi (Else) düşünmenize çok sevindim. O sık sık senden söz eder Eva, sen onun en sevdiği ve değer verdiği insanlardan birisin. Yeniden haberleşme olanağı bulunması ne güzel oldu... Ben film yapıyorum. Şimdiye kadar bugünü ve dünü konu alan 15 film oldu. Çalışmalarımın birçok insana yararlı şeyler yapabildiğim ve onların yaşamı daha iyi anlamalarım ve biraz da neşelenmelerini sağlayabildiğim için memnunum. (30 Eylül 1980)

1981 Martında da Koni bana şöyle yazmıştı: "Kısa süre ön-

ce senden haber aldım, çok sevindim – özellikle de... bir sürü planın olmasına ve işe dört elle sarılmaña. İnan bana Eva, bu akıl ve güven dolu haberler, yalnız bana değil, eşime dostuma da çok şey ifade ediyor. Her şey sonunda güzel bir anlam ve değere kavuşuyor... Hele o fotoğraflar, bunlar bir sürpriz oldu! Ben de –mesleğim dolayısıyla– ‘göz insanı’yım bu yüzden yüzler, yakalanan pozlar, tavırlar bana sözlerden çok fazla şey anlatır. Şimdi önümde dört resim duruyor ve siz hepiniz, uzaklığa rağmen bana çok yakınsınız. Seni hiç değişmemiş bulduğumu sana söyleyebilir miyim? Emi de harika bir nur saçıyor. Hele çocuklar – sana kimbilir ne kadar mutluluk, güç ve sevinç veriyorlardır. Özellikle ‘küçük kaplan’ Siao Hu çok etkileyici... Sanatkâr olmak büyük bir ayrıcalık! İnsanlara güven ve cesaret vermekten daha gerekli ve önemli bir şey olmaz."

Elbette ki, kendimi sanat ve ruh açısından bağlı hissettiğim bu harika insana, Koni'ye gelişimizi bildirmiştim. Berlin'e indiğimizde, Koni ve bir arkadaşı, ellerinde uzun saplı birer gül, havaalanında bizi bekliyorlardı. "Tanrım, bu doğru. Masallardaki gibi. Resim yapmasını bilsem, bir sanat harikası ortaya çıkardı!" Koni ile buluşunca geçirdiğimiz yıllarda neler olduğunu birbirimize anlattık, onun işinden yaşamından söz ettik. Koni Rusça olarak kaydedilmiş bir banttan Troika'yı dinletti (Troika–üç atlı kızak) yani kendisi ve en iyi çocukluk arkadaşları olan Lothar Wloch ile Jura Fischer arasındaki konuşma. O günün akşamında Koni'nin arkadaşı bizi güzel bir İtalyan lokantasına davet etti, Emi'nin ve benim yenisinden doğuşumuza, Koni ile mutlu buluşmamıza kadeh tokuşturduk, kutladık.

Bir film stüdyosunu ziyaret de programda vardı, orada Koni bize birkaç filmini gösterdi. Beni en çok etkileyen, otobiyografik bir yapım olan *On Dokuz Yaşındaydım* isimli film oldu: Sovyet ordusunda teğmen olan bir Alman göçmeni gencin 1945 ilkbaharında vatanına dönüşünde hissettiklerini anlatı-

yordu. Bir de muazzam renkli film *Goya*, Lion Feuchtwanger'ın aynı isimli romanından uyarlanmıştı, harikaydı. Beyazperdeye gerçek bir yaşam aksetmişti. Koni, Ernst Busch üzerine bir film hazırlıyordu, onu göremedik. Günlüğüme şöyle yazmışım: "Koni büyük bir insan ve sanatkâr. Onun arkadaşı olmaktan mutluyum, gururluyum." Koni ile *Yaşantım - Gerçek Bir Masal* ismiyle bir resimli kitap yapma düşüncemi de konuştum. Fotoğrafların bir kısmına baktı ve benimle kitabın planı hakkında görüştü. Vitya bana bunun üzerine şöyle söylemişti: "Şimdi Tanrının mahkemesi önündesin!" Fakat bu çok iyi niyetli bir mahkeme oldu, çünkü Koni resimleri de fikri de beğenmişti.

Bir başka mutlu olay da Stephan Hermlin ile yeniden buluşmamız oldu. Bana hâlâ eskiden olduğu gibi duygusal olduğumu söyleyince dedim ki: "Şaşılacak bir şey yok, ben bir çeşit Caspar Hauser'im - yıkıntılardan çıktım." Dünyada, özellikle Batıda neler döndüğünü nereden bilecektim? Stephan, kendisinden, iki Almanya'dan, soğuk savaşın sonundan bahsetti. Eski günlerden, barış hareketinden, çoktan ölmüş olan arkadaşlarımızdan konuştuk. Zaman uçup gitti.

Bundan sonraki durağımız Paris'ti; 1933/34 yılbaşını arkadaşım Helmut ile geçirdiğim yer. Berlin'den bambaşka bir görünümü olan bu kentte Vitya ile saatlerce dolaştık. Daha yumuşak, ilkbaharimsı bir hava vardı, sokaklar renkli bir canlılık içindeydi, insanlar çok çeşitli giyinmişlerdi, tasasız görünüyordular. Her şeyde bir hafiflik vardı. Gezdiğimiz bir sürü müze ve tarihi eser arasında bizi en çok Rodin Müzesi ve oradaki *La main du Dieu*, Adem ile Havva, mermerden oyulmuş ruh ve yaşam dolu bir el etkiledi. Gruplar ve kadın başları, bana, istemeden Ming Mezarlarındaki taştan bekçi ve hayvan heykellerini anımsattı. Ölülerin anıldığı pazar günü, Fransa'nın politik, edebiyat, sanat ve müzik alanındaki büyüklerinin gömüldüğü Père-Lachaise Mezarlığına gittik. Ve son Paris komünü üyelerinin kurşuna dizildiği ve kurşun deliklerinin hâ-

lâ görülebildiği duvarı ziyaret ettik. Bunun dışında Alman toplama kamplarında ölen direnişçilerin mezarlarına da gittik – hepsi de insanın beyninde yer eden unutulmaz birer anıttı. Bütün mezarların üzeri taze çiçeklerle örtülüydü.

Paris'ten sonra yolumuz Stockholm'e düştü; Herbert'in kızına misafir olduk. İrene, Stockholm Kraliyet Operasında rejî asistanı olarak çalışıyordu, kocası Lars –Lasse diyorlardı– çello çalışıyordu. Çocukları Marika ve Daniel ile Stockholm dışında Enebyberg denen bir semtte güzel bir evde oturuyorlardı. Bildiğim en güzel kent olan ve benim için biraz vatanım sayılan Stockholm'de Vitya, İrene, Lasse ve yengem Lisel ile 70. doğum günümü kutladık. Gece Vasa Kilisesine gittik ve Mozart'ın *Requiem*'ini dinledik. İlk defa kilisede verilen bir konserde bulunuyordum. Böylece o gün güzel bir şekilde noktalanmış oldu. *Così fan tutte* ve *La Bohème* operalarını da izledim. Elli yıl önce kendimi evimde gibi hissettiğim operada yeniden bulunmak bende garip bir etki uyandırdı, sanki büyülenmişim. Fakat zaman çok değişmişti. Gece elbiseleriyle jean'ler, açık yeşil pantolonlu hanımlarla smokinli beyler yan yanaydı. Ve eskiden olduğu gibi insanlar birbirlerine resmi bir dille, üçüncü şahıs kullanarak hitap etmiyorlardı aksine senli benli olmuşlardı, bu her yerde böyleydi. Stockholm'de kaldığım süre içinde *Kina Rapport*'ta Çu Enlay hakkında yazdığım makale yayınlandı ve *Maganiset* programında da 20 dakikalık bir televizyon söyleşisi yayına girdi.

Atlantiği geçmeden önce, Londra'da, Marion ve Roy Gore'a misafir olduk. Aynı sevecenlikte, eski tatlı dostlarımızdılar. Bizim için özel olarak, Prag'da birlikte olduğumuz bazı dostları, Nan Green ve İvor Montagu'yı da davet ettiler. Marion şahane bir soğuk büfe hazırladı, bir anda Londra'daki bu eve Prag'daki günler geri geldi. Roy ile Marion işlerinin dışında hobilerini sürdürüyorlardı. Birlikte Yoga kurslarına gidiyorlardı, Marion güzel halılar dokuyordu, Roy da marangozlukla oyalanıyordu. Bize Londra'yı gezdirdiler, Marion geniş

tarikh bilgisini ortaya serdi; resim galerilerini gezdik, Vitya sanatla çok ilgileniyordu. Havaalanında, Roy ile Marion bu kadar çabuk ayrılmamıza üzüldüler. Roy: "Gelecek yaz Beijing'e geleceğiz!" dedi, sözünü tutacağını biliyordum.

New York'ta bizi hava alanında Alma Uhse ile oğlu Joel karşıladılar. Ben Alma'nın izini tamamen kaybetmiştim, fakat Heping daha New York'ta kaldığı ilk günlerde onunla karşılaşmış; o zamandan beri Alma ile mektuplaşıyorduk. Stefan'ın odasında geceledik, Alma bize onun hazin sonunu anlattı. Stefan iki defa yaşamına son vermek için kendisini pence-reden atmış. Birincide kurtarmışlar, fakat ikincisinde ne yaptılarsa fayda etmemiş. Öldüğü zaman 27 yaşındaydı ve Stefan'ın ölümü Alma'nın yaşamındaki en korkunç darbeydi. O günlerde Doğu Berlin'den bir büyük paket geldi; içi Bodo'nun günlükleri ve yolculuk anılarıyla doluymuş. Gece yarısına kadar onları okudum, çok şaşırdım, benim bile tanıyamadığım bir Bodo ile karşılaşmışım. Alma kendisiyle Bodo'dan çok söz etti, fakat zamanımız çok kısıydı, Alma acele Kaliforniya'ya gitmek zorundaydı. Ayrılırken bana, "Ne zaman istersen gelebilirsin!" dedi. Fakat birbirimizi bir daha hiç göremedik, çünkü Alma 1988 Eylülünde bir uçak yolculuğu sırasında kalp yetmezliğinden öldü.

New York beni sersem etti, hele 58 sene içinde World Trade Center binasının 107. katına çıkıvermeye şaşırdım; oradan manzara nefes kesiciydi; Manhattan, Brooklyn, Hudson ve East nehirleri, Atlantik Okyanusu ve orta yerde Özgürlük Anıtı- ayak altındaydı. Hepsi güneş altında pırıl pırıldı. Galeriler içinde beni en çok etkileyen Frick Galerisi oldu, eski sahiplerinin villasında özel bir galeriydi. Rembrandt'ın, Van Dyck'in, Gainsborough'un, Constable'ın, Velázquez'in, El Greco'nun, Goya'nın ve başka ressamların en seçme tabloları oradaydı. Odalar öylesine samimi görünüyorduk ki, sanki bütün resimler benim için özel asılmış duygusuna kapıldım. Çok etkilendim, hayran oldum. 8 Aralık'ta Alma ile dost-

larımız tarafından yemeğe çağrılıydık. Döndüğümüz vakit saat bire çeyrek vardı –9 Aralık– 40 yıl önce tam Vitya'nın doğduğu saattti. O yatağında uzanmış okuyordu. Ben ona Frick Galerisinin bir resimli broşürünü verdim, Alma da önünde eğilerek onu selamladı.

O haftalar içinde New York ile New Haven arasında mekik dokuduk. Çünkü Vitya ile benim bir konferans vermemiz gerekiyordu. (Asian Academic Society –co– sponsored by the Russian Club and Political Forum, Southern Connecticut State College.) Bu etkinliğin duyuru yazısında şöyle deniyordu: "Mrs. Eva Siao, Photographer, and Prof. Vitya Siao... will talk on 'My Life and Experience in China and Russia'." Sonunda da tartışma açılacaktı. Öğretmenler ve profesörlerle söyleşimiz çok canlı oldu; bizden önce burada bulunan Sovyet misafirlerin aksine, bizim kendi düşüncelerimizi açıkça söylememiz dinleyicileri çok etkiledi. Son olarak bana anlatacak çok şeyim olduğuna göre, bir kitap yayınlamay veya otobiyografimi yazmayı düşünüp düşünmediğimi sordular. Gururum okşandı, gerçekten bir kitap planladığımı söyledim. Bu yarım günlük konferans için bize 200 dolar verildi, bu yolculuğu kendi hesabımıza yaptığımız için bu para çok önemliydi. Vitya bir gün, bizim tıpkı fakir öğrenciler gibi dünyayı dolaştığımızı söylemişti.

New York'ta Sally amcanın oğlu ve Herbert'in çocukluk arkadaşı Fritz Lachmann'la buluştuk. Onu 1933'ten beri görmemiştim. Fritz 80 yaşında şık giyinen yaşlı bir beyefendi, hareketli bir yaşamı olmuştu, Baltık ülkelerinde, Macaristan'da, Filistin'de, Güney Amerika'da dolaştıktan sonra artık New York'taydı. Yazardı, son olarak Yahudilik üzerine bir ansiklopedi yayınlanmıştı. Bana: "Gerçi din tarihi üzerine yazılar yazıyorum, ama kendim dindar değilim" diye itiraf etmişti. Aynı zamanda zamanda Almanca çıkan New York *Herald* gazetesinin yazı işleri müdürüydü. Benimle bir söyleşi yaptı, 1982 Şubatında "Bir Alman Kızının Çin'deki Kaderi" başlığı

altında iki bölüm halinde gazetede yayınlandı. Bu söyleşide Fritz bana şöyle bir soru da yöneltmişti: "Çin'de kendini yuvandaymış gibi hissediyor musun?" Ben kesin bir şekilde: "Evet" dedim. – "Her şeye rağmen mi?" – "Evet, elbette." Vitya ile ikimiz, insanlara daima Çin ve Çinlilerle sarmaş dolaş olduğumuzu anlatmaya çalıştık.

Boston'da Siao Gong ile buluştuk ve üçümüz birlikte Los Angeles'a uçtuk, havaalanında bizi Heping karşıladı. Bir arkadaşının arabasını ödünç almıştı ve yeni yılı ve Noel'i bizimle birlikte geçirmek için buraya gelmişti. Doğru Büyük Okyanus kıyısına gittik, saatlerce uçsuz bucaksız sahilde yürüdük ve şu Aralık ayı ortasında hâlâ sonbahar yumuşaklığındaki havamn keyfine vardık. Palmiyeler arasındaki beyaz evler bana Gagri'yi hatırlattı. Heping'in burada pek çok arkadaşı vardı, bizi davet ettiler, gezilere katıldık. Disneyland'a gittik; başka bir gün Hollywood'daki Universal Center'e gittik. İzlediğim ilk Hollywood filmi baş rolünü Charlie Chaplin'in oynadığı *The Kid*'di; o sıralar on yaşlarındaydım. Hollywood bana o zamanlar erişilmez bir rüya gibi gelmişti. Şimdi trenle Studio'nun içinde dolaşılıyor ve filmlerin nasıl çekildiğini seyreliyorduk. Dekor, kentler, caddeler, akar sular, karlı ovalar, her şey yerli yerindeydi, film hileleri çekimlerini bile izleyebildik. Bir botla dere üzerinde giderken birden toplar patlamaya başladı – elbette oyuncak toplardı, çünkü bir savaş sahnesi filme çekiliyordu. Zamanımı en çok yüzerek ve Downtown ile Chinatown da yürüyerek geçirdim. Buradaki dükkanlarda Beijing'tekilerden daha fazla Çin baharatları ve yiyecekler vardı.

1981 yılbaşı gecesini, Hollywood'da, Tayvanlı bir moda fotoğrafçısının evinde geçirdik. Ben son misafirdim, yani 100 no'lu. Herkesin yakasına ismi yazılı bir kart takılmıştı. Soğuk bir büfe hazırlanmış, bütün odalar balonlar, kağıt kurdelelerle süslenmişti. Müzik öyle yüksekti ki, kimsenin ne konuştuğu duyulmuyordu. Gençlerin arasında "bir ayağı çukurda" bir

tek ben vardım, fakat bana akranlarıymışım gibi davranıyorlar ve "Happy New Year, baby doll" diye kucaklayıp öpüyorlardı. Misafirlerin çoğu Tayvanlı ve Hongkong'lu Çinlilerdi. Ev sahibi, saçları aslan yelesi gibi kabaran, kocaman gözlüklü, kara kuru bir delikanlıydı, renkli model fotoğraflarını bütün duvarlara asmıştı. Kendimi çok rahat hissetmeme ve bol bol dans etmeme rağmen, bizim gençliğimizdeki partilerin daha hoş olduğu duygusundan kendimi sıyıramadım. "Bizim" danslarımız bile, tangolar olsun, valsler olsun, loş ışıklar altında, şimdiki çılgınca zıplamalardan, daha erotik, daha duygu yüklü, daha sıcak ve daha çekiciydi. Yeni yılı dışarıda, palmiyelerin altında ve yağmurda karşıladık.

12 Ocak 1982'de Vitya ile Tokyo üzerinden Hongkong'a uçtuk. İnerken milyonluk kent ıslıl ıslıl altımızda uzanıyordu. İnsanların kaynaştığı bu lanet olası şehirde beş sıkıcı gün geçirdim. Zenginlikle fakirlik burada iç içeydi. Denizde balıkçılar tekneleri içinde yaşıyorlardı, vaktiyle filmlerini çektiğim 1950'li yılların Guangçou'sunu çağrıştırdı bana; yukarıdaki dağlarda ise zenginlerin oturduğu tertemiz beyaz evler vardı. Tepeden şehrin şahane bir görüntüsü vardı; Kovloon yarımadası ve deniz alabildiğine güzellikte uzanıyorlardı; fakirlikten, insanların çokluğundan, kaynaşan sıkıntılı yaşamdan yukarıdakilerin haberi bile yoktu. Yüzeydeki düzgünlük her şeyi gizliyordu; ekonomik çarpıklıkların bolluğunu, Doğu ile Batının çatışmasını. Bu seyahat benim için bir yeniden canlanma gibi oldu, yepyeni üretken bir yaşama adım attım. Gerek resmi, gerek kişisel görüşmelerde, Batılı insanların, Çin hakkında çok az şey bildiklerini hayretle gördüm. Çin'i sevdiğimi ve bütün çektiğim acılara rağmen hâlâ sevmekte devam ettiğimi açıklamam, karşımdaki insanlarda bu ülkeye karşı bir sempati uyandırıyordu. Yedi yıl hapiste hep düşlediğim gibi, Çin'i bütün dünyaya, gücümün yettiği oranda tanıtmayı başarmıştım. Gezdiğimiz çeşitli ülkelerde, pek çok insan tanıdım, hepsi de sadece dünyayı daha iyi, daha insanca yapmayı

düşünmekle yetinmiyor, bunu kendi çaplarında, pratik olarak yapmaya çalışıyorlardı: örneğin *İnsan Hakları Örgütü'nün* üyesi olarak (Carola Stern gibi), *Hayvanları Koruma Derneği* (Animals Have Right Too) üyesi olarak veya Yeşillere üye olarak veya sol bir dergiye karikatür çizerek... Bu tür işler beni çok etkiliyor, benim kendi isteklerime uygun düşünüyordu.

Bu seyahatte –sebep sadece bir takım aydın ve genç insanın bana kendileriyle eşitmişim gibi davranması değil– adeta düşüncelerimin kanatlandığını hissettim. İçimde büyük bir dürtü ve yaratma isteğiyle Beijing'e döndüm. Orada Emi'nin tekrar hastaneye yattığını duyduk – dediklerine göre dinlenmek içinmiş. "Emi beni sendeleyerek karşıladı, bizi görünce sevindi. Beni özlemiş ve beklemişti. İşte artık buradaydım – evimdeydin gene."

Ölüm ve Yaşam

Dünya seyahatinden dönüşümüzde büyük bir coşkuyla hayat hikayemi yazmaya koyuldum. Gerçi kitaba ne isim vereceğimi henüz bilmiyordum ama, bu beni fazla rahatsız etmiyordu, çünkü bebekliğimden itibaren yaşamımı düşünmek ve hatırlamak hoşuma gidiyordu. Böylece 1982 yılı benim için iyi ve verimli bir şekilde başladı. Her şey toz pembeydi, fakat mutluluğum uzun sürmedi. Kara haberler sökün etti. İlki 10 Mart'ta gelen bir telgraftı, Koni Wolf'un üç gün önce kanserden öldüğünü bildiriyordu. Beynimden vurulmuşa döndüm. Geçmişte kalan anılar –Sovyetler Birliği'nde Lehnitz'de, bir süre önce Berlin'de– geçen günler gözümde canlanıyordu. Birbirimizi yeniden bulmuşken, tekrar görüşürüz diye ne kadar sevinmişim.

Emi'nin sağlık durumu da bana büyük endiŖe veriyordu. Gerçi biz döndükten sonra eve gelmiŖti, eskiden olduğu gibi sabah kahvelerinde bana eŖlik ediyor, gezi hikayelerimizi ilgiyle dinliyordu, fakat son derece zayıftı, konuŖurken, oturduğu yerde uyuyuveriyordu. Artık çaresiz kaldığımız için 29 Martta onu tekrar hastaneye yatırdık. Astım ona rahat nefes aldırmıyordu, çok zor soluk alıyordu ve korkunç hırıltı çıkarıyordu. Ordunun yönetiminde olan hastanede Emi emin ellerdeydi. Doktorlar ve hemŖireler onunla canla baŖla ilgileniyorlardı. Fakat Emi'nin gittikçe ktleŖmesi nlenemiyordu. 8 Mayıs'ta günlüğüme Ŗyle yazmıŖım: "Emi bugün çok kötü, çok korkuyorum. Doktorlar fenalaŖtıđını ve bu yaŖtaki hastalar için daima hayati tehlike olduğunu söylüyorlar. O çok zayıf, insanların yakınlığına ve sevgisine ihtiyaı var. Öğleden sonra hep yanındaydım. Muhallebiden baŖka bir Ŗey yiyemiyor. SarsılmıŖ bir halde eve dönüyorum." Doktorlar konsültasyon yaparak, Emi'yi nasıl kurtaracaklarını tartıŖtılar. BaŖka çare kalmadığı için bir gırtlak delme operasyonu yapmaya karar verdiler. Ameliyatın sonu hakkında iki olasılık vardı: Ya baŖarlı olup Emi'yi rahatlatacaktı, ya da... Bunu dŖnmek beni alt üst ediyordu. Bu sıkıntılı anlarda BaŖkan Huo Yaobang hep yanımdaydı. "Kurtarıcımı" kiŖisel olarak tanımam, üzücü bir zamana rastlamıŖtı. Operasyonun baŖarlı olduğu görülünceye kadar, Huo Yaobang orada kaldı. Gırtlaktaki bütün ur çıkartıldı ve Emi'ye oksijen verildi. Hepimiz rahat bir nefes aldık. Huo Yaobang gitmeden önce, en iyi doktor ve hemŖirelerin Emi'nin yanında bulunmalarını emretti.

Mayıs ortalarında Emi daha iyiceydi, fakat hayati tehlike sürüyordu. Sonra yavaŖ yavaŖ iyileŖti, ama gene de tam değil. Bütün aile, beŖ hemŖireyle birlikte Emi ile meŖgldk. Gece-leri Lion, Vitya ve ara sıra Johnny; gündüzleri gelinimiz ve evdeki yardımcımız Siao Veng. Özellikle Lion'un eŖi Siao Fei, kendisiyle iliŖkimiz problemsiz olmadığı halde, örnek bir davranıŖ sergiliyordu. Doktorlar ve hemŖireler, onu yorulmak bilmezliğinden ve becerikliliğinden dolayı vyorlardı. Siao Fei

zahmetten kaçmazdı, pis işlerden yüksünmezdi, hasta Emi'ye nasıl bakacağını iyi biliyordu. Onunla aramız iyiydi, ona kesinlikle güveniyordum.

Böylece Emi kâh iyi, kâh kötü giderek, günler haftalar geçti. Emi'ye serum veriliyordu, eskisi gibi nefes almakta zorluk çekiyordu ve devamlı oksijen veriliyordu. Çektiği ıstırabı görmek çok acıydı. Birazcık iyileşse, okumak, yazmak benimle seyahate çıkmak istiyordu. Fakat bazen akli iyice karışıyor, ne söylediğini bilmiyordu. Roy ile Marion Gore sözlerinde durup temmuz sonunda bize misafir olunca, onları hastaneye götürdük, Emi ikisini de tanımadı. O gün çok saçma sapan şeyler konuştuğu halde, ziyaretten biraz etkilenmiş olmalı ki, sonradan bana, o ikisinin daha genç olduklarını sandığımı söyledi. Bunun üzerine ben: "Sen onları en son 25 yıl önce gördün" dedim. O günlerde her an Emi'nin yanındaydım. Hastaneye bitişik bir kulübün yüzme havuzu vardı. Emi'nin yanından ayrıldığım zamanlar oraya gidip yüzerek rahatlıyordum. Johnny'nin yakınlığı da bana kuvvet veriyordu. 26 Ağustos'ta, Vitya'nın büyük oğlu Siao Şi'nin 15. doğum gününde, bütün aile Emi'nin hasta yatağının çevresinde toplandı. Emi çok iyi görünüyordu, sevinçliydi, bizimle konuştu. Kendisinin, şehit devrimcilerin şiirlerinden derlediği ve bir önsöz ekleyerek yayınladığı "*Geming Lieşi Şicao*" isimli antolojiden bir nüshayı Siao Şi'ye, içine birkaç satır yazarak armağan etti, – son derece açık ve hiç yanılsız bir yazıyla, sanki zihninde hiçbir aksaklık yokmuş gibi. Vitya Emi ile benim birkaç resmimizi çekti. Emi'yi bu kadar iyi bir durumda bu son görüşümüz oldu. Ondan sonra giderek fenalaştı. Onu üzmemek için kötü haberleri ona bildirmiyorduk, örneğin Vitya ile Guang Sei'nin boşandıklarını söylemedik. Zaten ayrı yaşıyorlardı, iyilikle anlaşılarak boşandılar – Çin için alışılmamış bir olaydı. Çocukların üzülmemesi için Vitya barış içinde boşanmakta direnmişti. Bütün yaşamı boyunca özgür düşünce yanlısı olan Emi, bunu kaldıramazdı. Çünkü hastalandığından beri bir

aile tutkusuna kapılmıştı. Örneğin her pazar, herkesin evde olup olmadığı sorardı, biz de sırayla odasında onu ziyaret ederdik.

Özellikle benim hazırladığım dana eti çorbası, balık ve muhallebi dışında hiçbir şey yiyemiyordu. Sonunda sadece şekerle çırpılmış yumurta yiyebildi... "Emi çansız gibi yatıyor. Oksijen verilince biraz canlanıyor, biraz konuşuyor. Ah, onu ısıtabilsem, ona hayat verebilsem keşke!" Başka bir gün günlüğüme şunları kaydetmişim: "Emi koltukta oturmuş yakınıyor: 'Çok fenayım, çok!' Onun böyle yavaş yavaş ölüyor olmasına dayanamıyorum." Bir gün Ma Haide benimle birlikte hastaneye geldi. Emi buna çok sevindi, yüzü güldü. "İkisi elele tutuştular. Emi Ma Haide'nin elini bir türlü bırakmak istemedi. Bu ziyaretin ona iyi geldiğini anladım. Emi'nin böylesine zayıf olması beni çok üzüyor. Bilemiyorum..."

1982 sonu ile 1983 başında, Emi'yi kurtarmak için birkaç şey daha denendi. Aslında bunlar ona daha fazla azap çektirmekten öte bir işe yaramadı. Ara sıra beni tanıyordu; artık konuşamıyordu. 4 Şubat 1983'te sabah erken saatte Vitya telefon etti ve Emi'nin fenalaştığını, derhal gelmemi söyledi. Yeni bir operasyon sonunda saat ona gelirken Emi ölmüştü. Buna inanamıyordum. Bütün araç gereç odadan çıkartıldıktan sonra tekrar odaya girdim. Emi, penceresi açık, buz gibi odada yapayalnız yatıyordu, yüzü örtülüydü. Ona bir kere daha baktım. Huzur içinde ve gencecik görünüyordu.

10 Şubat günü Beijing Hastanesinde Emi'den ayrıldık. Onu çelenkler ve çiçeklerle donanmış bir katafalka koymuşlardı. Matem müziği çalıyordu ve –tanıdık tanımadık– yüzlerce insan Emi'ye son saygılarını sunuyorlar, önünde üç kere eğiliyorlardı. Sonra cenaze bir otobüsle Ba Baoshan mezarlığına götürüldü – bu, yeryüzünde Emi'nin son yolculuğu oldu. Ba Baoshan'da Emi bir süre açıkta tutuldu, insanlar onunla fotoğraf çektirmek istiyorlardı. Sonra Emi'nin cesedi yakıldı. Birlikte geçirdiğimiz –48 yıl üç ay süren– günlerimiz bir daha

dönmemek üzere uçup gitmişti. Kendimi derin bir boşlukta hissediyordum, bunu ancak çalışmakla doldurabilirdim. Kabristandaki yakma törenini birtakım yas törenleri izledi. Önce Heping ile Allan, Yazarlar Birliği tarafından Beijing'e davet edildiler. Bu beni çok sevindirdi. Kimsenin ummadığı bir şey gerçekleşmişti: İki gün içinde Allan Sovyetler Birliği'nden çıkış vizesi aldı. Emi'nin özlemle beklediği yumuşama politikası sonunda gerçek olmuştu. 20 yıllık aradan sonra Allan'ı ilk defa görüyordum. Çin ve Sovyetler hakkında konuşacak çok şey vardı. Tamamen ayrıldığımız bir nokta vardı: Ben, uğrun-da savaşılmaya değecek bir ideal olmadan yaşamayı kabul etmiyordum. Allan ise artık hiçbir şeye inanmıyor ve sık sık bana, böyle nasıl yaşanabileceğini soruyordu. Nihayet 17 Şubat akşamı geç vakit, benim Pupsik de San Fransisco'dan Beijing'e geldi. Onu kollarıma almak için sabırsızlanıyordum. Dört oğlumla birlikte o gece sabahın erken saatlerine kadar oturduk.

Emi bir vasiyet bırakmamıştı. En kötü olduğu zamanlarda bile bunu algılamak istemiyor ve ölümü düşünmüyordu. Kendisine bundan söz edildiği veya bir isteği olup olmadığı sorulduğu zaman, sadece: "Ölmüyorum ki!" diyordu. Merkez Komiteye yazıp Emi'nin sessiz sedasız bir şekilde gömülmesini rica ettik, böylesi onun anlayışına daha uygun düşerdi. Fakat Huo Yaobang bunu kabul etmedi. 19 Şubat'ta Çin Halk Danışma Konseyi toplantı salonunda bir anma töreni düzenlendi. Salona, 1952'de benim tarafımdan çekilmiş fotoğraflarının en güzeli dev bir poster haline getirilip asılmıştı. Tribünde ve yanlarda yığınlarla çelenk vardı – Huo Yaobang'tan, Ye Yianying'ten, Çen Yun'dan, bütün merkez komitesi ve politbüro üyelerinden, Sovyet sefaretinden; Emi'nin küllerinin bulunduğu vazanın önünde benim ve çocukların bir çelengi duruyordu; sağda ve solda içinde zambaklar bulunan birer vazo vardı. Sovyet büyükelçisi Çerbakov ve iki damşmam törene katılmıştı. Kabul odasında yüzlerce kişinin elini sıktım, tanı-

madıklarım da çoktu. Sonra tribüne çıktık, Vang Çeng, Hu Kiaomu, Yang Şangkun ve diğerleriyle selamlaştık. Salonda 1000'den fazla insan vardı. Vang Çeng başkanlık ediyordu, Hu Kiaomu veda konuşmasını yaptı. O sırada zihnimden geçenler şunlardı: Neden Emi, eserlerinin yeniden basıldığını, hakkında yazılan övgü yazılarını göremiyor, bu onuru algılamıyordu ki! Sonunda Ba Baoşan'a giden yolda da, vazo içindeki küller orada camlı bir vitrine konurken hep bunları düşündüm. Aynı yerde Mao Dun, Guo Moruo ve Johnny'nin babasının da vazo içinde külleri bulunuyordu. Kabristan olağanüstü soğuktu. Bana kalsa Emi'nin küllerini rüzgarda savurdurdum. Oğullarım ve Johnny beni anlıyorlardı. Akşam bizim evde büyük bir yemek verildi; Johnny ile Siao Fei hazırlamışlardı. Bütün bunlar bana zor gelmişti. Yemekten sonra küçük balkonuma çıktım ve bir köpek gibi uludum. Lion ve Heping yanıma koştular, beni yatıştırdılar, sonra Johnny ve Allan da yanıma geldi. Sonra herkes çekildi ve ben düşüncelerimle başbaşa kaldım.

1981'de 70. doğum günümde Emi bana, Stockholm'e ikimizin birlikte çekilmiş bir resmimizi göndermiş ve arkasına şöyle yazmıştı: "Biz, bu fotoğraf gibi birbirimizden ayrılamayız. Beijing'e dönmenizi sabırsızlıkla bekliyorum." Evet biz ayrılmaz olmuştuk, bütün karşıtlıklara ve yanlış anlamalara rağmen yüreklerimiz beraberdi. 19 Şubat gecesi bunları ve daha başka bir sürü şeyi düşündüm. Çinli arkadaşlarından ve tanıdıklarından hiçbiri Emi'yi benim kadar tanımamıştır, yüce gönüllülüğünü, toleransını... Durumumuz iyi de olsa kötü de olsa hiçbir zaman para yüzünden tartışmadık. Parasız da yaşadık. Kimseden borç istemedik. Bazen Emi çok kazandı, bazen ben. Aklanmamızdan az sonra Emi, kitaplarından bazılarının yeniden basımı dolayısıyla 1000 yen kadar bir telif ücreti almış ve bunu Siçuan'da sel felaketine uğrayıp her şeylerini kaybetmiş olan insanlara bağışlamıştı, oysa bizim de acil olarak paraya ihtiyacımız vardı. Ben onun bu hareketini yerinde

bulmuştum. Emi işini ciddiye alırdı. Fazla konuşkan biri olmamasına rağmen, dostluklardan ve dans etmekten çok hoşlanırdı. Alışveriş etmeyi de severdi –fırçalar, resim araçları, kağıtlar, kitaplar, defterler alırdı– genelde daha fazlasını istemezdi. Ölümünden sonra çeşitli ülkelerden aldığım başsağlığı yazılarından, Emi'nin herkes tarafından ne kadar sevildiğini ve yaydığı ışınların hemen herkesin sempatisini bir mıkna-tıs gibi çektiğini anladım. O zaman içimde, Emi'yi tanıdığım şekilde anlatma arzusu doğdu. Bundan sonraki kitabım bu olacak, bol resimle tabii. Fakat, bütün olumlu anılarımın yanında artık Emi ile üzerinde konuşma olanağım kalmayan bazı açık kalmış sorular bulunması canımı sıkıyor.

2 Temmuz 1983'te günlüğümün son sayfasına şöyle yazdım: "Bütün günlüklerim içinde en kederlisi bu, Emi'nin ölümü bunun içinde, artık o yok. Ona söyleyemediğim ne çok şey vardı. Ama niçin? Onunla keşke her şeyi konuşsaydım, ne kadar iyi olurdu. Artık çok geç, birçoğu söylenmeden kaldı. Artık soru sorulmaz."

Emi'nin karakterini ve mantığımı en azından benden başka bir kişi daha iyice anlamış görünüyordu: Emi'nin bir yıl boyunca yattığı ve sonunda öldüğü hastanenin baş hekimi Dr. Su. Lion, Vitya, Heping ve Allan ile birlikte Emi'ye hayran olunacak bir bakım ve ilgi gösterdikleri için doktorlara ve hemşirelere teşekkür etmek üzere hastaneye tekrar gittiğimiz vakit, Dr. Su bize, şimdiye kadar Emi gibi bir hastaya hiç rastlamadığını söyledi. Kendine görev bildiği bir işi tamamlamak için yüreğinin son hücrelerine kadar yaşama bağlıydı, dedi. Eğer onda bu enerji ve bu yaşama isteği olmasaymış çoktan ölmüş. Ayrıca Dr. Su, bizimki gibi birbirine bağlı ve hastasıyla böylesine ilgili bir aile de görmediğini sözlerine ekledi.

Allan 4 Ağustos'ta Moskova'ya döndükten sonra, Heping bana, kafamın değişmesi için onunla birlikte tatile gitme önerisini tekrarladı. Ben Heping'in ilk önerisi olan Kaliforni-

ya'ya yanaşmayınca, Çin'in güneyine, Conghua'ya (Guangdong bölgesi) gidip birkaç gün kalmayı önerdi. Conghua Guangçou'dan otomobille iki saat ötede kaplıcaları olan bir dinlenme merkeziydi. Palmiyeler, güney bitkileri, ormanlar, şelaleler ve bir göl çevresinde cennette gibi birkaç gün geçirdik. Heping ile baş başaydım. Heping iyice açılmıştı, onunla dostluklar, aşk ve evlilik üzerine konuşmalar yaptık. Ona Emi'den ve kendimden söz ettim. Benim küçük Pupsik'imle her şeyden konuşabilmek çok hoştu. Işık, su ve havanın oluşturduğu bu güzel güneşli, büyüleyici yerden, doyasıya tat alarak Beijing'e döndük.

Heping daha Beijing'teyken, Emi'yi çok seven politbüro üyesi Hu Kiaomu, benim dışı dönük yaşam koşullarımı düzenlemişti. Oturduğumuz ev benim adıma geçirilmişti, kirayı, su ve elektrik faturalarını, kalorifer ve telefon (dış ülke hariç) paralarını ve hizmetçi aylığını Sinhua ajansı ödeyecekti. Böylece benim maaşım hiçbir kesintiye uğramadan bana kalıyordu. Bana pek azı yettiği için, böylece çocuklarıma ve torunlarımla, dostlarıma maddi yardım imkanım oldu. Heping 1 Nisan'da içi rahat olarak New York'a uçtu.

1 Eylül 1982'de Çin Komünist Partisinin XII. Kongresi başladı. Burada, Kültür Devrimi, çok büyük zararlara neden olan Büyük İleri Atılım hareketi (1958/59) ve hatalı bir uygulama oldukları kanıtlanan halk komünleri kesinlikle mahkum edildi. Bütün bunlar yavaş yavaş sanata, kitaplara, filmlere, tiyatro eserlerine yansdı. İnsanlar içlerindeki döktiler. Kültür Devriminin korkunç olaylarını konu alan, çok güzel, güzel, iyice diye nitelendirilebilecek romanlar, öyküler yazıldı, filmler yapıldı. Ayrıca Dörtlü Çetenin burjuva özentisi olarak niteleyip yasakladığı aşk teması yeniden edebiyatta ve sanatta yerini aldı. Erkeklerle kadın arasındaki ilişkilerde her zamankinden daha çok rahatlık görüldü.

On yıl boyunca her gün yara almış bir ülke, bu yaralarını

onarmak için on yıldan fazla zamana muhtaçtı. Kültür Devriminin bütün kötülüklerinin ve sonuçlarının gün ışığına çıkarılması, bu onarım işinin başlangıcıydı. Yepyeni bir gençlik yetişiyordu – bunu torunlarımda ve arkadaşlarımda görüyordum. Sanıyorum bu gençlerin, benim 40'lı yıllarda Çin'de rastladığım insanlardan çok farklı bir düşünme tarzları var. Daha eleştirciler, tavırları daha özgür, daha açık sözlüler. Çin'in sosyalizme geçiş aşamasında olduğuna eminim. Feodalizmden doğrudan sosyalizme geçilemeyeceği belli oldu. Burjuvazinin kendini kabul ettirmesi yüzyıllarca sürdü; oysa sosyalizm daha çok yeni. Nasıl olur da ondan (ve sosyalistler kendilerinden) bunu sürtüşme olmadan, hatalar yapmadan gerçekleştirmesi beklenebilir? Bir milyardan fazla insanın yaşadığı Çin'in dev gibi sorunları var. Son on yıllık deneylerden sonra şunu kabul etmek gerekir ki, Çin sosyalizme ilk adımı, sosyalizmin ancak demokratik usullerle oluşturulması suretiyle atabilir. Böyle bir demokrasiyi ise ancak bilinçli insanlar kurabilir; kesin bir özgürlüğün olamayacağını kavramış, özgürlüğün bir disiplin içinde olmasını gönüllü olarak benimsemiş, her şeyden önce toplumun değiştirilmesinde terörün çare olamayacağına inanmış ve her türlü terörün toplumun ve insanın değişmesini olanaksız kıldığım bilen insanlar gerekir. 1949'dan beri Çin'in gittiği zikzaklı yolu izledim, sevinci ve kederi halkıyla paylaştım. Çin şimdi gene bir uzun yürüyüş yolunda, bunun üzerinde gene bir sürü zikzak var – başarılar, yenilgiler, tekrar başarılarla dolu. Bu yürüyüşün başarısını görmek umarım bana da nasip olur.

1983 Mayıs ayında, yabancı kökenli olup Çin vatandaşı olan diğer on kişiyle birlikte, Çin Halk Cumhuriyeti Politik Danışma Konseyi üyesi seçildim; büyük bir onur. Bu konseye diğerlerinin yanı sıra Ma Haide, Hans Müller, Lisa, Ruth Weiss, Epstein, Sid Shapiro da alınmıştı. Bu çok saygın örgütün üyesi olduğum için, onun politik görevini kısaca anlatmak istiyorum.

Çin Halkı Politik Danışma Konseyi, halk demokrasi birleşik cephesinin bir örgütüdür; buraya bütün milletlerden, sınıflardan, politik partilerden, kitle örgütlerinden, partisiz kişilerden, dış ülkelerdeki Çinlilerden temsilciler girer. 1949'daki tam teşekküllü ilk toplantısında bu örgüt, Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşunu ilan etmiş, halk hükümetinin meclisini seçmiş ve başkanlığa ÇKP Merkez Komitesi başkanını Mao Zedung'u, başkan yardımcılığına da Çu Teh'i getirmiş, ülkenin ortak programını kabul etmişti, bir tür geçici Anayasa. 1954 Eylülünde Birinci Milli Halk Kongresi ortaya çıkıncaya kadar Çin Halk Danışma Konseyi Milli Kongre olarak geçerliğini korumuştur. Böylece bu örgüt ilk görevini tamamlamış oldu; fakat halk demokrasi birleşik cephesinin bir örgütü olarak kalmaya devam etti. Bugün bu kurum danışmanlık hizmeti vererek varlığını koruyor, düzenli olarak toplanıyor, devlet işlerini gözden geçiriyor ve önerilerde bulunuyor.

Devletin kanun yapan en yüksek organı olarak Milli Halk Meclisiyle Politik Danışma Konseyi yılda bir kere aynı zamanda Büyük Halk Salonunda toplanırlar. Ben şimdiye kadar Politik Danışma Konseyinin beş oturumuna katıldım. Politik Danışma Konseyinin üyeleri, Milli Halk Meclisinin toplantısına oy hakları olmadan katılırlar, onların sunduğu raporları, bildirimleri dinlerler ve tartışmasını yaparlar. Kendi fikrimize göre önerilerde bulunur, uyarılar yaparız. Derin müzakerelerin temeli doğrultusunda uygun kararlar alınır.

Bu ortak toplantıların dışında, Politik Danışma Konseyi üyeleri kendi aralarında küçük gruplar halinde çalışırlar. Ben de 30 kişilik bir basın grubu içindeyim. Düzenli bir sırayla dış temsilcilerin kaldığı otellerden birinde toplanırız. Orada herkes düşündüğünü söyleyebilir. Hepsi kaydedilir, gözden geçirilir ve önem derecesine göre bazen de şahsen konuşulur. Önemli şeyler sadece toplantılarda değil, her zaman için yazılı olarak öne sürülebilir. Bir defasında ben bir kadın

bilgin için başvuruda bulunmuştum; mide kanseri hakkında bazı bulgular elde etmişti, fakat meslektaşları onu alaya almış, önemsememişlerdi. Belki de kıskançlıktan onun başarılı deneylerini sürdürmesine olanak tanınmamıştı. Bu konu benimle konuşuldu ve sonunda bir araştırma komisyonu kuruldu. Çok iyi tanıdığım bu hanım bilgin şimdi başka bir üniversitede, yukarıdan bir baskı ve tepki görmeden çalışıyor. Bana haksız görünen başka meselelerde de bu kurumun üyesi olarak başarılı girişimlerim oldu. Genel olarak her beş yılda bir Politik Danışma Meclisine yeni kişiler seçilir. Son olarak 1988'de, Çin vatandaşlığına geçmiş olan biz, birkaç yabancı, yeniden seçildik.

1983 Temmuz sonunda, dinlenmek ihtiyacında olduğumdan, Beidaihe'ye gittim. Yaşam öykümü yazmayı sürdürüyordum, bol bol okuyor ve sabah erkenden, akşam geç vakit, kimse olmadığı saatlerde, kıyıya inip denizde yüzüyordum. Burası benim yeryüzü cennetimdi. Ağustos sonunda Beijing'e döndüğümde, Vitya çok hastaydı. Ağır bir sinir krizi geçirmişti ve acınacak durumdaydı. Son zamanlarda geçirdikleri, Vitya'nın duyarlı bünyesine fazla gelmişti: Kültür Devrimi olayları, mutsuz biten evliliği, Emi'nin hastalığı, gece başında nöbet tutmaları ve kendisini baskı altında hissettiği bir iş ortamı. Vitya, yabancı dil öğreniminde yeni bir metot geliştirilmişti, 1981'deki dünya gezimiz sırasında da bu konuyla ilgili pek çok materyal toplamıştı, fakat bulunduğu enstitüde bunlarla ilgilenen olmadı. Onu, ilgisi olmayan işlere zorladılar. Vitya da benim gibi baskıya gelemiyordu. Sonunda çöktü. Ben Beidaihe'ye gitmeden önce, Vitya iki oğluyla birlikte benim yanıma taşınmıştı. Daha evvel enstitüde zor koşullarda kalıyorlardı. Ama şimdi üçü de yanımdaydı ve ben onlara bakabiliyordim.

Çok önceden Vitya'nın uzun süre çalışamayacağımı biliyordum. Çin'de psikiyatri henüz gelişmediği ve Vitya'yı rasgele

bir şarlatana göndermek istemediğim için Emi ile ilgilenmiş olan Dr. Su'yu eve çağırdım. Vitya ile konuştu ve onun altı ay hasta kalacağım söyledi. Dr. Su psikiyatr değildi, ama ben doğru tahmin etmiştim. Vitya'nın hastalığı yıllarca sürdü. Zamanla kendi kendisini tedavi etti, Tai Ji Quan ve Qi Gong ona yardımcı oldular. Yaz kış her türlü havada sabah erkenden, beşte, Bambus parka gidiyordu, orada harika bir hoca, üstad Şi Ming'i bulmuştu.

Şi Ming, Tai Ji Quan'ı 40 yıldan fazla bir zamandır incelemiş ve uygulamıştı, 50 öğrencisi vardı, Vitya da onlara katılmıştı.

Tai Ji Quan bir çeşit geleneksel Çin sporuydu. Tai Ji, Çin felsefesinden kaynaklanır, mükemmellik, denge, bedenle ruh arasındaki uyum, insanla doğa arasındaki uyum demektir; "Quan" – yumruk demektir Tai Ji Quan güç verir, kendine güveni artırır, insan yaşamının uzamasına yardım eder. Batıda Tai Ji Quan'ın biraz şaşırtıcı bir anlamı vardır: Gölge boksu derler. Tai Ji Quan, yüksek seviyede uygulanırsa, yumruk dövüşü sanatında üstünlük sağlar; yani bedenle ruhun uyumunu sağlar. Bu karşısındakine zarar veren, saldırgan bir spor tarzı değildir, aksine savunma, kendini koruma sanatıdır. Tai Ji Quan bedensel gücün savaşı değil, beyin gücünün savaşı demektir. "Qi" (enerji) ile bağlantılıdır. Tai Ji Quan Çin kültüründe binlerce yıldır bilinen bir şeydir; fakat ilim açısından hâlâ keşfedilmemiş bir ülke gibidir. Felsefe, tıp, psikoloji, biomekanik, sibernetik ve bazı diğer bilim kolları bu konuyla ancak daha yeni yeni ilgilenmeye başladılar. Tai Ji Quan'ı bilimsel bir düzeye çıkarmak üzereler ve Vitya yaşamını bu göreve adadı.

Tai Ji Quan ile Qi Gong'un sıkı bağlantısı vardır. (Gong –iş demektir, "Qi Gong" – Enerjili iş). Her insanın bedeninde bir Qi (enerji) vardır. Fakat onu kullanmasını bilemez. Bir zamanlar ben şiddetli baş dönmeleri geçiriyordum. Vitya beni genç bir doktor olan Siao Vang ile tanıştırdı. Siao Vang beni

şöyle tedavi etti: Qi'yi ellerinde topluyor ve bana hiç dokunmadan alnımdan yüzümden, bedenimden geçirip ayaklarıma kadar iniyor, sonra tekrar geri dönüyordu. Ellerinden güçlü bir sıcaklık, tıpkı güneş ışını gibi yayılıyordu. Siao Vang beni kendisindeki enerjiyle iyileştirdi, bir daha başım dönmedi. Bana da, kendi başıma uygulayabileceğim birkaç Qi Gong çeşidi öğretti. Her gün en az yarım saat bir yerde oturuyor, duruyor veya uzanıyor, gözlerimi kapıyorum ve hiçbir şey düşünmüyorum, kendimi soyutluyor ve uzayda dolandığımı farz ediyorum. Tabii bunu söylemesi kolay, yapmak zor. Fakat ben gene de yavaş yavaş öğrendim. Qi Gong'un kendimle bir uyum içinde olmamda yararı oluyor.

Qi Gong olmadan bir Tai Ji Quan düşünülemez, oysa Tai Ji Quan olmadan Qi Gong yapılabilir. Tai Ji Quan oldukça zor bir sürü hareket ve egzersizlerden oluşur. Benim yaşımda bunlara başlamak çok güç. Ama Qi Gong'u pekâlâ yürütebiliyordum. Ayrıca felsefeyle de uğraşıyordum. Qi Gong ve Çin felsefesine yavaş yavaş girişim benim yaşamımı ve dünya görüşümü değiştirdi. İnsanları, dünyayı ve gelişimini yeni bir biçimde gözlemleme ve tahlil etme konusunda zihnimi açtı; ve hayatımda şimdiye kadar hiç hissetmediğim kadar kendime güven sağladı. Ayrıca insanları da başka türlü görmeye başladım. Çünkü insan ancak kendi iç ahengini bulunca, çevresindeki insanlarla da bir ahenk içinde yaşayabilir. Ve başkalarına, bu ahengi kazanmaları için yardımcı olur. Bu "öğreti"nin gerçekleşmesi henüz başlangıç halinde, fakat eğer bu fikir insanların yüreğine bir kere girecek olursa ve bu dünya üzerindeki halklar arasında kök salarsa, benim de onlardan biri olmak istediğim yeni insan tipi yaratılacaktır. Bu yeni insan, kendi kanaatine göre hareket edecek, içinden gelen dürtüyle toplumsal düşünce üretecek ve egoizminden vazgeçip tüm ideali ve yeteneğiyle toplum için çalışacaktır. Eğer dünyayı bu tür insanlar idare ederse, umduğumuz dünyaya kavuşuruz.

1983 ve 84 yılları beni üç küçük olayla sevindirdi. Bana, Emi ile ilgili anılarımı kısa bir makalede toplamam için başvuruda bulunmuşlardı. Önce kendimi sıktım, ama bir türlü yürümedi. Sonra bir ara aklıma bazı Çince sözcükler ve deyimler takıldı ve yumak çözüldü. En büyük torunuma durmadan şu nasıl denir, bu nasıl söylenir, şunun anlamı ne gibi sorular soruyordum. Dört hafta sonra 6000 yazı şeklinden oluşan bir makale hazırlamıştım. Sonradan bu, *Ben ve Siao San* başlığı altında Çin Halk Politik Danışma Konseyi tarafından çıkarılan bir broşürde yayınlandı. İkinci sürpriz Heping'ten geldi. 1984 Temmuzunda ilk iş seyahati onu Çin'e getirdi. Beni kısa bir tatil için Guangçou'ya davet etti; ünlü China Hotelde, akla gelen tüm konfora sahip bir daireye yerleştik: Batı ölçülerine uygun China Hotel başlı başına bir kent gibiydi; Doğu usulü ve Avrupa tarzı restoranları, küçüküklü büyüklü dükkanları, eğlence yerleri, spor tesisleri ve kocaman bir yüzme havuzu bulunuyordu. 20'li yılların ortasında Blech çiftine, Noel'i Hotel Adlon'da –o zamanlar Berlin'deki en seçkin otel– geçirdikleri ve biz çocuklar evde kaldığımız için imrenmiştik. Fakat China Hotel ile kıyaslanınca, çocukluğumun Adlon'u ortalama bir konaklama yeri idi. Heping'le otelin her yanını dolaştık ve hep yeni bir şeyler keşfettik. Dışarıda yakıcı bir sıcak varken, otelin içi tatlı bir serinlikteydi. Otele gelip bizimle yemek yiyen Heping'in iş arkadaşlarıyla da tanıştım. Bunlar bambaşka bir alemin insanlarıydı, şimdiye kadar hiç karşılaşmadığım türde insanlar. Buna rağmen bu insan ve dil karmaşasına rağmen, yabancılık çekmedim. Heping'in toplantısı olduğu zaman sinemaya gidiyor, okuyor, uyuyor veya tatil tembelliği yapıyordum. Akşamları Heping beni hoş bir Café'ye götürüyordu, dondurma yiyip bol bol gevezelik ediyorduk. Beş gün rüya gibi geçti, fakat beni Beidaihe'ye bir ay kalmaktan daha çok dinlendirdi.

1984'te Demokratik Almanya'daki eski tanıdıklarımla yeniden ilişki kurdum; 20 yıl önce Çin ile Sovyetler Birliği ve

müttefikleri arasındaki ideolojik çatışmalar doruk noktasına ulaştığında bizim de ilişkimiz kopmuştu. Alman televizyonu devlet komitesi başkanı ve televizyon genel yayın yönetmeni Heinz Adameck Beijing'e geldi, görüştük. Önce, 1964'te yazdığım aptalca mektuptan dolayı bana kızgın olacağım düşündüm. Fakat, beni sadece sevinçle selamlamakla kalmadı, Alman televizyonu adına Vitya ile ikimizi Demokratik Almanya'ya davet etti. Ne zaman istersek gelebileceğimizi ve istediğimiz kadar kalabileceğimizi söyledi. Bu büyüklük karşısında söyleyecek söz bulamadım ve eskiden yaptığım şey için özür diledim. Bunun üzerine Heinz Adameck güldü ve istersem mektubu geri alabileceğimi söyledi. İçim rahatladı. O korkunç yıllardan kalan son buz da ermişti.

3 Mayıs 1985'te Vitya ile Berlin-Schönefeld'e uçtuk; bizi ellerinde güllerle Heinz Adameck'in yardımcısı ve Heinz Grote karşıladılar. Heinz Grote, beni yıkıntılardan yeniden doğmuş eski arkadaşı ve meslektaşı olarak kucaklayıp selamladı. Berolina Oteline yerleştirildik. Birkaç gün sonra, Heinz Grote ve Heinz Adameck ile diğer meslektaşlarının huzurunda bana Alman televizyonunun en büyük madalyası olan "Altın Defne" verildi, bir de dana derisi üzerine yazılmış bir belge: "Çin Halk Cumhuriyeti muhabiri olarak habercilik dalında yaptığı hizmetlere karşılık." Bu belgenin yanında 2000 marklık bir de ödül vardı, koca bir buket de gül.

Berlin'de kaldığımız süre içinde, evvelce burada önem verdiğim şeyleri Vitya'ya da göstermek istedim. Alman tiyatrosunda Koni Wolf için düzenlenen bir matineye gittik. Alexander Lang bir saat boyunca Koni'nin yayınlanmamış olan günlüklerinden (1943'ten 1945'e kadar) sayfalar okudu. "Bütün salonda çıt çıkmıyordu. Çok etkileyiciydi. Okuma yüreğime işledi. Alexander Lang'ı odasında ziyaret ettiğimiz zaman, pencerenin önünde durmuş ağlıyordu... Sonra sosyalistler kabristanına gittik, Friedrich'in, Else'nin, Koni Wolf'un, Else'nin kızkardeşi Grete'nin mezarlarını ziyaret ettik. "Üzücü

bir geziydi. Fakat kocaman bir bahçe gibi, ne güzel bir mezarlık. Her kabirde –kllkler taşlara gömülmüş– bir levha var; her yerde taze iekler. Burada derin bir huzur hakim."

Lehnitz'te, Vitya'ya bir zamanlar benim için bir vatan parçası gibi olan Wolf'ların evini gösterdim. Friedrich Wolf Müzesine kadar ormandan arabayla geçtik. Ben resimleri ve mektupları karıştırdım, vaktiyle Anne Marie'nin çalıştığı mutfağa girdim, yemek odasında Vitya ile kahve içtik, duvardaki Gauguin tablosunun karşısındaki masada eski yerime oturdum, bir kapıyla bahçeye açılan oturma odasına baktım. Vitya benim bu evdeki rahatlığıma şaşıyordu. Else'nin odasında ve Friedrich Wolf'un çalıştığı sırada üstüne kapaklanıp ldğu masasına oturdum. Birden Friedrich'i, Else'yi ve Koni'yi öylesine özledim ki! Dışarısı günlük gneşlikti, ama o  yokken ev çok soğuktu.

Sachsenhausen'deki eski toplama kampına dostlarla birlikte gittik. Hemen kurtuluştan sonra çekilmiş ve o sıradaki bütün korkunçluğu tespit etmiş olan 45 dakikalık belgesel izledik. Genç bir delikanlı, Sovyet subaylarıyla askerlerine kampı gezdiriyor, işkence odalarını ve araçlarını, gaz odalarını, idam sehpalarını, insanların gazla öldürülüşünü kim bilir kaç yüz kere seyrettikleri ufak camlı delikleri gösteriyordu. Bunları umursamaz bir yüzle anlatıyordu: ona, Yahudilerin, komünistlerin, Rusların yok edilmesi gereken aşağlık insanlar olduğunu söylemişlerdi. Ben bu gencin herhalde akıl hastası olduğunu düşündüm. Sonra birkaç barakadan oluşan müzeyi gezdik. Bir insanın bu cehennemden sağ kurtulması anlaşılır şey değil. Elektrik verilmiş tellerin arkasında kırların uzandığı galerilerde dolaştık. Herkesin mutlaka tekrar hatırlaması gereken korkunç bir yer.

Başka bir gün eskiden çalıştığım yere, Adlershof'taki televizyon kurumuna gittik. 50'li yıllardan beri yayın merkezinin çevresinde bir kent oluşmuştu. *Aktüel Kamera* Stdyosunu gezerken şaşırmaktan kendimi alamadım; vaktiyle ne ilkel

koşullarda çalıştığımı düşündükçe, elimde 16 mm'lik sessiz bir film kamerasıyla şimdi bu modern çekim ve yayın araçlarını kullanabilmek için bir kurstan geçmem gerekecekti; her şey tepeden turnağa değişmişti.

Derken eski arkadaşları buldum. Hermlin hâlâ, hiçbir şeyin değişmediği, geçmişin adeta aynı noktada donup kaldığı Niederschönhausen'deki eski evinde oturuyordu. Fakat konuşmalarımız tam aksini kanıtlıyordu: İkimiz için zaman yerinde durmamıştı, her birimizin ardında fırtınalı günler kalmıştı. Akşam, Stephan'ın bana verdiği kitapları okudum. Hauserlerle buluşmam çok heyecanlı oldu. Aramızdaki çekişme çoktan eskimiş, unutulmuştu! Sportmen vücudu, kısa ak saçlarıyla Herald 73 yaşını hiç göstermiyordu. Hâlâ eskisi gibi ateşli planlar programlar yapıyor, yazıyor, Gisela ile birlikte Demokratik Almanya Kültür Dostları adına kazanç sağlamak için dünyayı dolaşıyordu. Tibet'e dair anılarımızı tazelememiz bir türlü bitmedi.

Berlin'den sonra Vitya ile Sovyet-Çin Dostluk Derneğinin davetlisi olarak Moskova'ya gittik, şehrin merkezindeki Gorki caddesi üzerinde bulunan Hotel Pekin'de kaldık. Zamanımızın çoğunu Allan ve eşi Yenya ile geçirdik. Allan bir spor tesisinin yöneticisiydi, Yenya da Bulgarcadan Rusçaya çeviri yapıyordu. Modern ve çok zevkli döşenmiş üç odalı bir evde oturuyorlardı ve çocuk noksanlığının yerini tutan Zosya isminde pudel cinsi bir köpekleri vardı. Allan bizi arabasıyla 30'lu yıllarda Emi ile benim kaldığımız Yazarlar Evine götürdü. Yandaki okulu ve küçükken oynadığı avluyu hatırladı. Dostluk Derneği Başkanı Bayan Kulikova, geçtiğimiz yıllarda, Rusya ile Çin arasında fikir ayrılıkları olduğu halde, daima Emi için geceler düzenlediğini ve şiirlerinin okunduğunu anlattı.

Moskova büyük modern bir kent olmuştu, sokaklarda yaz neşesi vardı. İnsanlar, 25 yıl öncesine kıyasla çok daha iyi ve modaya uygun giyiniyorlardı. Fakat insanların neler düşün-

düğünü ve neler umut ettiğini, kaldığımız beş gün içinde öğrenemedik. Belli olan tek bir şey vardı: Karşılaştığımız ve konuştuğumuz herkes, "Çin'in tekrar orada bulunuşundan" memnundu. Öncelikle eski dostlar Çin'i hiç unutmamıştı, zorunlu ayrılışımızda ne kadar üzülmüştük. Yumuşak hava her yerdeki buzları eritmişti. Dostluk Derneği şoförlerinden biri bizim Çin'den geldiğimizi öğrenince: "Aman nihayet, Tanrıya şükür!" dedi.

Trenle Stockholm'e gittik; böylece o şahane manzaraları görme ve bir defa olsun Baltık Denizinden geçme zevkini Vit-ya da tattı. Yeğenim Irene'nin bodrum katında, içinde duşu ve saunası olan bir yerde kaldık. On yaşındaki Daniel, okul arkadaşlarına hava atmak istemiş ve "Bizim evin bodrumunda Çinliler var!" demiş. Arkadaşları da tabii merak etmişler, bizi görmeye geldiler. Daniel'in ilgisini en çok, sabah erkenden Vitya'mn balkonda yaptığı Tai-Ji hareketleri çekiyordu. Ben bazı oyunlar yanında *Yer Altında Orfeus*'un temsiline gittim, yepyeni bir tarzda, alışılmışın dışında sahnelenmişti. Orkestra inip kalkabilen sahnede çalışıyordu ve ilahlar *Marseillaise*'i söyleyerek devrim provası yapıyorlardı. Seyirci coşkuyla katılıyordu. Bu oyun herhalde Herbert'in çok hoşuna giderdi.

Bu defa Stockholm'e, yanımda getirdiğim 150 resmi değerlendirmek amacıyla gelmiştim. Bunun da bir öncesi var: 1984 yazında Beijing'te İsveçli bir karı kocayla tanışmıştım. Fakat sonradan öğrendiğime göre İsveçli değildiler; Menachem Finkel, Sovyet subayı olarak Breslau'da savaşmış bir Polonya Yahudisiydi; Jessica Wilhelm ise Filistin'de doğmuş bir Alman Yahudisiydi. Menachem ve Jessica aralarında İbranice konuşuyorlardı. Jessica benim fotoğrafları görünce, bunlar mutlaka sergilenmeli, dedi. Ben de, "pek çokları söz verdi, ama gerçekleştiren olmadı" dedim. Jessica bu işi ele alacağına söz verdi ve sözünde durdu. Kültür Evinin baş yöneticisi Bayan Beate Sydhoff ile beni tanıştırdı. Ona gösterdiğim fotoğrafla-

ra Beate de hayran oldu ve 1986 sonbaharında Kültür Evinde bir sergi düzenlemeye karar verdi. Ben, böyle kısa bir süre içinde, tek başına bir kişinin, serginin ne zaman ve nasıl düzenleneceğine karar vermesine  a tım kaldım. Beate'nin zekasına, güvenine ve rahatlığına hayran kaldım. Sonraki günlerden birinde bana sergi salonlarını gezdirdi, büyük ve aynı zamanda sevimliydi, bazı ayrıntıları konuştuk ve bana resmi bir davetiye uzattı.

Beijing'e dönünce bütün bir yazı ve sonbaharı, Stockholm'deki sergiye hazırlanmakla geçirdim. Zengin ar ivimden uygun fotoğrafları seçtim ve k  k kopyalı negatifle, basılmış 13x18 ve 18x24 büyüklüğünde 400 adet fotoğrafı Beate Sydhoff'a gönderdim. Bu sayının içinden hemen yarısını o sergi için se ti,  oğ  50'li ve 60'lı yıllarda kendime ayırdıklarım dı. Beijing'te en sevdiğim yerleri gösteriyordu: Pekin Operası, el işçileri ve sanat arlar çalışırken, Beidaihe'de yüzen çocuklar, ailem ve dostlarım, 26 yıl boyunca oturduğumuz k  k sokağımızdaki yaşam, 1956 ve 1959'da yaptığım iki Tibet seyahatinden edindiğim izlenimler. Böylece fotoğraf çalışmalarım ilk defa böyle sayıca büyük bir miktarda ortaya  ık mı  bulunuyordu. Ayrıca sergi katalogu için kısa bir biyografi yazmam gerekti, çok zorlandım. Zira bütün ya amımı on-on iki sayfaya sığdırmam çok güç bir i ti.

20 Eylül 1986'da, on gün kaldığım Zürich  zerinden, Stockholm'e gittim. Oraya 1 Ekim Çin'in milli bayram gününde indiğim halde, Çin B y kel liğı Kültür Ata esi beni hava alanında karşıladı. S rf benim için balodan erken ayrılmıştı. Kültür Evinde yönetici olarak benim sergimin düzenlenmesi ve yürütülmesini üstlenmiş olan Elisabeth Haglund da oradaydı. Elisabeth 40 ya larında bir İsve liydi; Jesus isminde bir İspanyol doktoruyla evliydi, 6 yaşında bir kızı ve 13 yaşında bir oğ u vardı. Elisabeth, Beate Sydhoff'un talimatıyla çok güzel bir evin m bleli iki odasını benim için kiralamı tı. Aym bina-

nın altında bir süper market vardı, günlük ihtiyaçlarımı oradan alabilecektim. Binanın kapısının hemen karşısında metro istasyonu vardı; metroyla Kültür Evine on dakikada ulaşıyordum. Oturma odasından bir çeşit dam bahçesine çıkılıyordu, akşamları dinlenmek ve temiz hava almak için orada oturuyordum. Çoktandır hayal ettiğim, sadece bana ait bir evim olmuştı.

Hemen ertesi gün Elisabeth ile resimlerin büyütülmüş halini görmek için reproduksiyon atölyesine gittik. Bu görevi üstlenmiş olan Jan, gerçek bir sanatkârdı. Resimlerimin ortaya çıkardığı şeyler tek kelimeyle harikaydı. Sonra bütün ilgilerin katıldığı, sergi hakkında bir ön konuşma yapıldı: Elisabeth, Danimarkalı Mogens, Alman Peter, onların asistanları Johan ve Stefan ve ben. Onların hepsi 30–40 yaşları arasındaki gençlerdi. Peter bana sergi salonunu gösterdi, sokağa bakan tarafta baştan aşağı cam bir duvar vardı, böylece sokaktan içerisi görünebiliyordu. Artık her günüm Kültür Evinde geçiyordu, konuşmalara katılıyordum, genç meslektaşlarımın ne büyük bir gayretle çalıştıklarını, boyadıklarını, merdivenlere tırmandıklarını seyrediyordum. Kameramla onların çalışmalarını izliyordum. Fotoğrafların baskı provası yapılırken de oradaydım, hepsi de benim isteklerime uygun davranıyorlardı. Elisabeth ile birlikte, 50 yıldır Avrupa’da, 30 yıldır da İsveç’te yaşayan 81 yaşındaki kaligrafi uzmanı Dr. Tian Long’u ziyaret ettik. Bana –İsveç’in aksine– Çin’de pek çok kaligrafi uzmanı bulunduğu için buraya yerleştiğini anlattı. Öğrencilerini kendi çocuklarıymış gibi görüyordu. Tian Long harika bir adamdı, dinçti, çalışma arzusu ve yaşama sevinciyle dopdoluydu. Sergiye verdiğimiz ismi “Çin– rüyam ve gerçeğim” sözlerini, serginin girişine asılmak üzere kaligrafiyle yazmayı hemen kabul etti. Geliri sadece kaligrafiden ve öğrencilerinden ibaret olduğu halde, bu çalışması için ücret almaya kesinlikle yanaşmadı. Sonra bize evinin önüne bizzat diktiği oldukça uzun bir bambu ağacını gösterdi. Daha küçük bir

bambuyu göstererek de, "On yıl içinde bu da öteki kadar uzar" dedi. Sonra bu 81 yaşındaki Tian Long aklımı başıma getirdi. Vakit geçmişti, Elisabeth bile yorulmuştu, benim halimi hiç sormayın. Tian Long çevik adımlarla bizi arabaya kadar geçirdi; hiç zorlanır bir hali yoktu. Birkaç gün sonra otobüsle Kültür Evine gelip kaligrafik başlığı ve birkaç güzel yazı levhası getirdi.

Ben daha Stockholm'e gelmeden önce, Beate Sydhoff Beijing'e mektup yazmış ve bana, çok ünlü İsveç gazetecilerinden Lars Ulvenstam'ın, çok tutulan bir program olan *Nyfiken pa...* (Merak edilen...) için benimle bir televizyon söyleşisi yapmak istediğini bildirmişti. Lars da bana bir mektup göndermiş ve eğer benimle bir söyleşi yapacaksa, benim bir takım koşullara uymam gerektiğini haber vermişti. Seyirciler daha ilk andan etki altına alınmalıydılar, söyleşi öylesine gerilimli olmalıydı ki seyircilerin gözleri yaşarmalıydı. Sohbetin odak noktasını üç tema oluşturacaktı: Aşk, yaşam ve ölüm. Çabucak ona "Hayatım-gerçek bir masal" isimli makalemin biraz daha genişletilmiş şeklini gönderdim. Lars bana yazıyı bir nefeste okuduğunu ve söyleşiyi yapacağımızı bildirdi.

Stockholm'de Lars'ın evindeki şöminenin önünde söyleşinin ön hazırlığını yapmak için oturduk. Tek tek soruları ve cevapları inceledik. Her zaman aynı fikirde olmadığımızdan Lars bana cevapları dikte ettirmek istiyordu. Ama ben bunu yaptırmadım. 23 Ekim 1986'da söyleşi benim evimde kaydedildi. Kamera ve çekim ekibindekiler bana karşı çok iyi davranıyorlardı. Atmosfer iyiydi, her şey yolunda görünüyordu. Söyleşi başladı. Lars beni sinirlendiriyordu, konuşmama izin vermiyordu, oysa bana önce "İstediğin kadar konuş, sonradan duruma göre keseriz" demişti. Bir sürü önemsiz şey soruyor, asıl benimle ilgili şeyleri ise anlattırmıyordu. 45 dakika sonra hepsi bitti, ben rahat bir nefes aldım, fakat biraz da canım sıkılmıştı. Lars'la yaptığımız söyleşi 3 Kasım'da yayınlandı. Gören herkes hayran olmuştu, özellikle söyleşiyi büyük

bir üstünlükle sonuna kadar yürüttüğüm için beni kutluyorlardı. Çok sakın davranmışım. Bu söyleşi benim için İsveç'te büyük bir başarı oldu.

"24 Ekim, 1986: Bu akşam erken saatte sergim açılıyor. Elisabeth, Peter, Mogens ve Stefan son rötuşları yapıyorlar. Artık benim yapacağım bir iş yok. Genç bir Çinli olan Siao Yao'nun ortaya attığı fikir vardı: Emi'nin Kültür Devrimi zamanında hapisteyken yazdığı bir şiirin kara tahta üzerine yazılarak sergiye konması; şimdi acele onu yetiştirmeye çalışılıyor. Saat birde basın gelecek. *Svenska Dagbladet*, fotoğraflı bir haber yazmıştı. Ben, meslektaşlarıma sergiyi gezdiriyor ve resimler hakkında açıklamalar yapıyorum. Kalabalık önüne çıkmaktan çok ürküttüğüm halde ilk defa bunu yapıyorum ve üstesinden geliyorum."

Biraz dinlenmek için bekçilerin odasına girmiştim. Fakat içim hiç rahat değildi, çünkü Heping hâlâ gelmemişti. Bana serginin açılışına geleceğine ve bir hafta kalacağına söz vermişti. Bu arada her şey tamamlandı, soğuk büfe hazırlandı, sandalyeler dizildi; sergi afişi –beni Tiananmen meydanında inşaatta çalışırken gösteriyordu– insanları çekmişti ve giriş kapısının önünde kuyruk oluşmuştu. İlk ziyaretçiler girdiler. Tanrım şu Pupsik de nerede kaldı? Nihayet, nihayet doğrudan New York'tan gelebildi. Stockholm hava alanından kiraladığı bir arabayla doğruca buraya gelmişti. Şimdi daha iyiyim. İsveç'teki büyükelçi Vu Ciang sergiyi açtı. Kendisi 20 yıl Norveç'te gazeteci ve diplomat olarak çalıştığı için su gibi Norveççe konuşuyordu ve her İsveçli onu rahatça anlıyordu. Emi ve benim hakkımda içten sözler sarf etti. Çin'deki durumu, işimi ve sergilenen fotoğrafları anlattı. Sonra Beate Sydhoff birkaç söz söyledi; iki ayrı ülkedeki yaşamıma işaret etti ve Çin'e olan bağlılığımın fotoğraflara yansıdığına dikkat çekti. Fotoğraflarımın Çin'in iç dünyasını gösterdiğini söyledi. Kalabalık önünde konuşmak zorunda kalınca, şaşkınlığımdan kısaca şöyle dedim: "Benim yerime sergim konuşsun."

AçılıŖta 200 kadar davetli geldi, aralarında İŖveç Kültür Bakanı ve eŖi, Demokratik Almanya büyükelçisi ve eŖi, Amerikan Büyükelçiliği Kültür AtaŖesi, yazarlar, ressamlar, fotoğrafçılar, gazeteciler ve birçok kiŖisel dostum.

Sergiyi gezenler, Çin'e ve Çin halkına duyduğum sevginin candan, yürekten geldiğini ve gerçek olduğunu anlamıŖlardı. Orada bulunduğum zamanlarda, insanlar yanıma geliyor, elimi sıkıyor ve bu büyük olay için bana teŖekkr ediyorlardı. Çoğu, bir kere Çin'e gitmiŖ kimselerdi ve fotoğraflar bu ülkeyi olduğu gibi gösterdiği için etkileniyorlardı. Çin'e hiç gitmemiŖ olanlar da, benim resimlerimle tanımıŖ olduklarını söylüyorlardı. İŖveli gazeteci Lars Berglund Katalog hakkındaki yazısında Ŗyle diyordu: "Ben o kamıdayım ki, Eva Siao'nun resimlerinin çok dürüstçe ve pozitif bir anlatım içinde olması, onun çok zorlu olaylar yaŖamıŖ olmasına dayanıyor. Fotoğraflarında Çin'deki günlük yaŖama duyduğu saygıyı belli ediyor, ve kendisi de açıkça onlardan biri olduğuna Ŗkrediyor. Sergide Çin'e ilk gidiŖimde fark ettiğim ve birçok turist içinde geçerli olduğunu sandığım, Harmoni'den bir Ŗeyler buldum... Yüzler gerçeğin ta kendisi; dar sokaklarda, krizlerden ve devrimden arta kalmıŖ insanlarda, el sanatıclarında, sokak satıcılarında, oynayan çocuklarda ve komŖu kadınlarda Eva Siao hep gerçeği yakalamıŖ. Bazen, tanıdığı ünlülerin 'portresi'ni de yapmıŖ – saygı değer kültür bakanı, bir zamanlar Çin imparatoru olan sıradan bahçıvan, ünlü bir oyuncu, çağımızın usta bir ressamı... Bütün resimlerdeki ortak yan, insanların ve yaŖamlarının son derece sempatik yansıması, insan kendini onlara çok yakın ve aynı zamanda farklı hissediyor. Belki de Sonsuz Çin'in gerçek görüntüsü budur."

İŖve basını sergiye karŖı toptan olumlu bir yaklaŖım içindeydi. İŖte birkaç izlenim: "Avrupalı ve Çinli Eva Siao dolaŖarak fotoğraflarını sergiliyor, çekingen ama canlı, heyecan dolu anlatımı var." – "Ufak tefek yapılı, ama büyük bir fotoğrafçı! Sergi Evi'nin koridorlarında pire gibi koŖuŖturuyor." –

"Eva Siao'nun fotoğrafları çok hoş, eskiyle, geleneksel olanla yeni olan arasındaki aykırılık belirli oluyor."

Gençlik Radyosu habercilerinden Göran Linderöth da benimle bir söyleşi yaptı ve sonradan bana şunları yazdı: "Senin iyimserliğin beni etkiledi, bunu kendi çapımda İsveç gençliğine aktarmaya çalışacağım. Küçük bir başarıyı daha buraya ekleyebilirim: Stockholm Kraliyet Operası şefi, sergiyi ve Lars Ulvenstam ile yaptığım televizyon söyleşisini öyle beğenmiş ki, beni derhal *La Traviata*'nın temsiline, kendi locasına davet etti. "Mutluluktan sarhoş olmuş gibi Verdi'nin müziğinin tadına vardım. Yazık ki Herbert yanımda değildi. Eminim, küçük kızkardeşiyle gurur duyardı ve bu başarıyı yürekten kutlardı.

8 Kasım'da, 75. doğum günümde, sergiyi gezmek için Londra'dan gelen Marion Gore'u ve diğer arkadaşlarımı, Jessica ile Menachem, benimle birlikte akşam yemeğine davet ettiler. Sonunda günlüğüme şunları yazdım: "Ne büyük sürpriz! Arkadaşlarımla birlikte gerçek bir doğum günü töreni yaşadım. Benim onuruma "Sen çok çok yaşa" şarkısını söylediler; bir sürü çiçek ve armağan getirdiler, gözlerim yaşardı, söz bulamıyorum.

Lars Ulvenstam'ın televizyondaki söyleşide bana sorduğu son soru şuydu: "Uzun bir yaşamı geride bıraktın. Bu yaşamda ne öğrendin?" Geçirdiğim onlarca yılda, ayaklarımı sıkı basmayı –benim için ne kadar zor olursa olsun– her durumdan kendime iyi ve yararlı bir pay çıkarmayı öğrendim. Başımdan daha zor şeyler de geçseydi, kazandığım deneyimlerden pişmanlık duymazdım. Çünkü her seferinde daha çok güçlendim –hem fiziksel, hem ruhsal olarak. Sanıyorum kendimi eleştirmeyi öğrendim, vicdamma cevap veremeyeceğim bir şeyi yapmamayı öğrendim. Yaşamımda aklımdan çıkarmadığım şey, insanların dostluk ve barış içinde birarada yaşaması için kişisel olarak, ufak da olsa, katkıda bulunmaktı: İsveçli

bir gazeteci bir gün benden şöyle söz etmişti: "Büyük düşünen küçük kadın." Gerçekten büyük düşüncelerim varsa, bunları Çin'e, onun düşünürlerine –Mao Zedung gibi– ve eski filozoflarına borçluyum. Şenlikten, en güzel anında ayrılmak iyidir. 1986 yılında Stockholm'deki sergi ve televizyon söyleşileri, bana, hayal etmeye bile cesaret edemeyeceğim bir başarı kazandırmıştı. Şimdiye kadarki yaşamımın ve yıllarca süren fotoğrafçılığımın taçlanması ve en yüce noktasıydı. Bu sebeple anılarıma burada son veriyorum, fakat sadece anılarıma, çünkü gelecek için kafamda bir dolu plan ve fikir var. Fakat yarın bana –ve Çin'e– ne getirecek, şimdiden söyleyemem.

Parıldayan yıldızlarla
Gökyüzü dolu,
Daha da doluyor, sen baktıkça...
Düşündüğün aşkla
Yüreğin dolu,
Çılgınlaşıyor, sen yaşadıkça...
Gökyüzünde yıldızlar geceye
Anlatır bugünü, yarım.
Sen nasıl anlatırsın ki, herkese,
Seven kalbin sırlarını?
Emi Siao, 1936

Kitabım 1986'da şu sözlerle bitiyordu: "Yarının bana ve Çin'e –aslında dünya diye de eklemeliydim– neler getireceğini bugün için bilemiyorum." O günden bugüne aradan yine yedi yıl geçti.

I

İşimi sorarsanız, durum hiç fena değil. Doğu ve Batı Berlin'de kataloglarıyla, resimli kitaplarıyla sergiler açtım, televizyon konuşmaları yaptım. *Çin Hayallerim Hayatım* isimli anılarım Almanya'da ve İsveç'te yayınlandı, yakında da Türkiye'de çıkacakmış. 1990'da ve 1992'de Almanya'da bu kitap esas alınarak benim yaşamım üzerine iki belgesel film yapıldı. Birçok mektup alıyorum, benimle tanışmak isteyen insanlar ziyaretime geliyor, içlerinde çok değerli, ilginç kimseler var: Bilginler, tarihçiler, yazarlar, sanatkârlar, gazeteciler ve daha başkaları.

1986'dan sonra işimle ilgili olarak sık sık Almanya'ya, İsveç'e, İsviçre'ye, İngiltere'ye ve Amerika'ya da gittim. Körfez Savaşı bunalımını Almanya'da yaşadım. 1991 Ocak ayının 16'yı 17'ye bağlayan gecesinde savaşın başlayışını, Berlin'de yatağımın içinde oturarak televizyondan izledim. Modern teknolojinin, insanın savaş sahnelerini yatağından izleyebilmesi için kullanılması korkunç bir şey değil mi? Üstelik de böylesine haksız ve böylesine gereksiz bir savaş.

1989'da Nisan ortalarından Aralık ortalarına kadar Avrupa'da, çoğunlukla da Almanya'daydım. Sonraki yıllarda birkaç kere daha Doğu ve Batı Berlin'e gittim. Böylece, "Dönüşümü" A'dan Z'ye kendi gözlerimle izledim. 26 Aralık 1991'de, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı gün New York'tay-

dım. Hepimizin bütün umutlarımızı bağladığımız bir dünya yıkılmıştı, çünkü yıllar yılı sosyalizm diye önümüze konulan sistem benim ve milyonlarca insanın hayal ettiği insancıl ve demokratik sosyalizmi gerçekleştirememiştir. Komünistlerin pek çoğu, idareyi ellerine alır almaz komünist bir lider olmaktan çıkıştı; bir zamanlar hayran olunan devrimciler birer despot kesildi. Hepsi de güçlerini kötüye kullanarak sosyalizmin itibarını sarstılar. Daha yıllarca önce Vitya ve ben, bu sahte sosyalist sistemin çökmeye mahkum olduğundan söz etmiştik. Her şeye rağmen bu olaylar kişisel olarak bana çok dokundu. Yaşamları boyunca özellikle Nazi döneminde ve İkinci Dünya Savaşı sırasında komünizm ideali uğruna sözle, yazıyla, sanatlarıyla mücadele vermiş, çoğu bugün hayatta olmayan bir sürü dostumu düşünüyorum. 1949'dan sonra sosyalizmin ülkelerinde gerçekleştirilmesine yaptıklarını çalışmalarla katkıda bulunduklarına yürekten inanıyorlardı. Sonunda aldatılmış oldular. Hiç değilse eserleri dünyada kaldı. Tarihin üzerine silgi çekilemez. Binlerce yıllık bir yaşamı olduğu için, ben, komünist düşüncenin üzerine de silgi çekilemeyeceğine inanıyorum. Felsefi düşünce olarak komünist düşünce taa Plato'ya kadar uzanır. Ben, insanların er veya geç bu düşünceyi başka bir biçimde gerçekleştireceklerine eminim. Fakat bunun için önce insanların kendilerinin değişmesi gerek.

Her zaman kendi yoluna gitmiş olan Çin, yaşama uygun düşmeyen bu sistemi değiştirme eğiliminde görünüyor. Kendilerini değiştirmeye hazır insanlar tanıyorum, ama çoğunluk ne durumdadır, bunu söyleyemem.

II

Bana hep, Kültür Devrimi sırasında başıma gelenlerden sonra neden hâlâ Çin'de yaşadığımı soruyorlar. Bu uzun yıllar boyunca ben Çin'de kök saldım. Bütün eleştirilerime rağmen bu ülkeyi seviyorum, tıpkı kusursuz olmayan bir insan nasıl

sevilirse öyle. Yeryüzündeki tüm kötülükleri, dehşetle karşılıyor ve tarihsel yerlerine yerleştiriyorum. Fakat Çin'de bir kötülük olunca, üzüliyorum. İçim sızlıyor. Çin hakkında yazılmış bir sürü saçmalığı okuduğum zaman gerçekten üzüntü duyuyorum.

Bildiğim bir şey var: İnsan, Çin hakkında bir yargıya varacaksa, önce bugünkü Çinlilerin içinden çıkıp geldiği binlerce yıllık Çin tarihini öğrenmelidir. Hiç kimse, ülkesinin tarihinden soyutlanamaz. Çin, Batı ile kıyaslanamaz; ille de kıyaslamak gerekiyorsa bu ancak "Üçüncü Dünya"nın diğer ülkeleriyle yapılabilir. Çin 1, 2 milyar insanın yaşadığı bir ülkedir. Batıda kim bunun ne demek olduğunu kavrayabilir ki? Ve bu muazzam insan yığınının büyük bir yüzdesinin sırtı pek, karını tok ve başını sokacak bir evi var. Fakirliğin sınırında yaşadığı söylenen evsiz barksız insanların nüfusa oranı ancak yüzde bir buçuk kadar. Bu elbette küçümsenmeyecek kadar çok insan demek; fakat dev nüfusa oranla sayıları gene de pek az kalır.

Çin halkının dörtte üçü köylüdür. Mao Zedung bir gün şöyle demişti: "Çin'de köylülerin durumu iyileşirse, Çin kurtulur." Genelde Çin'de köylülerin durumu iyidir; hatta 1949 öncesine kıyasla çok iyidir. Her köylüye bir parça toprak verilmiştir. Bunu satamaz, devletin malıdır. Fakat yetiştirdiği ürünün bir kısmını açık pazarda satabilir. Köylüler de, kentliler de bundan yararlanırlar. Yaz ve kış, gıda olarak ne ararsanız vardır. Büyük mağazalarda ve küçük dükkanlarda eşyadan ve alıcıdan geçilmez.

Şimdi Çin'de, Çinlilerin durumunun nispeten iyi olduğunu söylerken, kıyaslamaları da doğru yapmak gerekir. Hâlâ ellerine iyi para geçmeyen entelektüellerin her şeyleri var – televizyon, müzik seti, çamaşır makinesi, buzdolabı vs. Esnek yapıda olanların, dürüst bir biçimde yan gelir elde etmek olanağı var; sinemacılar, fotoğrafçılar reklam ve özel çekimlerle, dil bilenler çevirilerle, ders vererek, doktorlar muayenehanelerinde kazanabilirler.

Çin'i kesinlikle pembe bir gözlük ardından görmüyorum. Burada çok korkunç şeyler de oluyor. Reformlarla ve kapıların açılmasıyla, birçok iyi şeyin yanında, birçok kötü şey de Çin'e girdi.

Fahişeler, cinsel hastalıklar, rüşvet, hırsızlık... ayrıca dilencilik de gene ortaya çıktı. Kıta ile Hongkong arasında eroin kaçakçılığı sürüyor ve uyuşturucu kullananlar var. Özel teşebbüse izin verilmesinden bu yana zenginle fakir arasındaki fark gene ayyuka çıktı. Bir başka sonuç da gençler arasında da yaygınlaşan para hırsı ve ideal düşüncenin yok oluşu. Ne yazık ki, kapılar açılmadan önce insanlar kaçınılmaz olarak karşılaşacakları kötülükler konusunda yeterince uyarılmadılar, bunlara karşı nasıl savaşıacakları konusunda bilgilendirilmediler. Oysa Mao Zedung zamanında bu olgular alabildiğine arka plana itilmişti.

Çin'e eleştirel bir gözle bakıyorum, ama sevgi dolu eleştirel bir gözle. Bir ileri gidiyor bir geri, ama sonunda daima ileri. Çin'de insanın, Doğuya özgü bir sabıra gereksinimi vardır. Olmayacak duaya amin denmez. Bu nedenle ülke dışında Çin hakkında kötümser bir hava yaratmak isteyenlerin, Çin'deki Çinlilere iyilik etmediklerini söylemek istiyorum. Çin'de, Batılı anlamda çok partili sistem olarak demokrasinin bugün için hiç şansı yok ve sadece kargaşa ve anarşiye yol açar. Çin'de herkes huzur istiyor. *Hiç kimse* ikinci bir kültür devrimi istemiyor; zaten kimse devrim istemiyor. Çin'de *herkesin*, özellikle de gençlerin, içine kapanık aşırı bir duygusallığa değil, iyimserliğe ihtiyacı var. Çünkü düşünce reformu ve modernleşme mücadelesi hâlâ sürüyor. Kendimden biliyorum: Kötümserlik hiçbir sorunu çözemez. Sadece iyimserlik, güven ve umutla sonuca ulaşılır.

Politikadaki bu gezintiden sonra, biraz da son yıllarda yaşantıma büyük etkisi olan, bence çok önemli olaylardan, kişisel yaşamımdan söz etmeliyim.

III

1992 yılının Ocak ve Haziran ayları arasında başımdan iki büyük olay geçti. Birincisi Hawai'deydi.

Heping beni 80. ve Vitya'yı da 50. doğum günü için üç ay kalmak üzere Amerika'ya davet etmişti. 1991 Kasımının ortasından 1992'nin Şubat ortasına kadar oradaydık. Vitya ile ben, her birimiz keyfimizce hareket etmeye karar verdik. Ben New York'a, Boston'a, Los Angeles'e gittim. Davetin doruk noktası, yıllardır hayalini kurduğum Hawai'de beş hafta kalmaktı. Heping bana Waikiki adasındaki Honolulu'da terası okyanusa bakan bir apartman dairesi kiralamıştı: Sahil on dakikalık bir yoldaydı ve palmyeler, egzotik bitkilerle çevriliydi, deniz hep gözümün önündeydi. Her gün iki saat kadar yüzüyordum, hem de Ocak ve Şubat aylarında. Heping beş günlüğüne bana geldi. Arabayla Honolulu'yu, harika güzellikteki çevreyi, okyanus kıyısında saatlerce yol alarak gezdik.

Heping beni Amerikalı bir çiftle tanıştırdı. Kendilerine ait bir firmaları varmış: "Hawaii International Child Placement and Family Services." Kristine ile Monroe son derece sevimli insanlar, çok meşgul oldukları halde benimle candan dostlarıymışım gibi ilgilendiler. Bana Honolulu'nun içinde ve dışında rüya gibi yerler gösterdiler. Beni dağlara çıkardılar, canlı ormanlarına götürdüler. Akşamları çeşitli ulusların ve Hawai'nin özelliklerini taşıyan restoranlara davet ettiler, dostlarıyla tanıştırdılar. Birlikte rüyalar adası Kau'ai'ye uçtuk, kendimi orada cennetteyim sandım.

O sırada Vitya ile birlikteliğimizin son haftasıydı, bütün bu güzellikleri o da yaşadı. Son beş gün Kristine ile Monroe'nun, kayalıklar palmyeler ve rengarenk çiçeklerle çevrili ve okyanusu gören şirin evinde kaldık.

Son hafta sonumuzu Big Island'de, yani Hawai adasında geçirdik. Monroe orada, bir dağın tepesinde, okyanusa hazır, iki basit ve rahat evceği kendi elleriyle yapmıştı. Evlerin

çevresi ağaçlıktı, önlerinde geniş bir çayır vardı. Dostlarımız bizi bütün gün adada dolaştırdılar. Kraterlerinden hafif buhar bulutları yükselen yanardağlar bizi çok etkiledi. Yakınına gidilse buhar insanı kavurabilirdi. Bu Big Island'e henüz insanlar el atmamış. Hep böyle kalmasını dilerim. Orada kendimi sınırsız ve zamansız bir uzaydaymışım gibi hissettim, şu anda hiç de hoş olmayan, üzerinde yaşamak zorunda olduğumuz dünyadan, her şeyden soyutlanmış gibiydim. Ateş tanrıçası Pele, kendisine bahşedilen meyveleri kraterin kenarından almak üzere birdenbire görünürse hiç şaşmazdım.

Dostlarımızın bizim için verdiği veda partisinde New York'taki edebiyat ajansım ve arkadaşım Bayan Joan Daves'i telefonla aradım. Ona, "Bu Amerika yolculuğumda da yine sayısız sevecen ve ilginç insanla tanışmak gibi inanılmaz bir mutluluğa eriştim," dedim. Bana, "Mutluluk karakterdir," dedi. Ben de mutluluğun tesadüf olmadığına inanıyorum.

Anı olarak Vitya'nın video çekimleri ve benim fotoğraflarım var; ve yüreğimde Hawai'yi günün birinde tekrar görmek umudunu taşıyorum.

İkinci olayı Landeck ormanından yaşadım.

1990 Kasımında Norstedt Yayınevi beni Stockholm'e davet etti; *Çin Hayallerim Hayatım* isimli kitabımın İsveççeye çevrilip basılması dolayısıyla röportaj yapılacaktı. Heping Beijing'ten bana iki genç Hamburglu sinemacının mektubunu gönderdi. Kadın rejisör Martina Fluck ile kameraman Jürgen Hoffmann, NDR'nin *Bücherjournal* programında, anılarının Almanya'da yayınlanması dolayısıyla Lutz Mahlerwein'in benimle yaptığı konuşmayı izlemişler. Hemen kitabı alıp okumuşlar. Benimle yaşantımın bazı bölümlerini yansıtacak belgesel bir film yapmak istiyorlardı. Aralık ayında Berlin'de buluştuk ve ilk bakışta birbirimizden hoşlandık. Martina ile Jürgen gerekli parayı bulup 1991 Ekiminde iki haftalığına, çevreyi görmek ve birbirimizi daha iyi tanımak için Bei-

jing'e geldiler. 1992'nin Mayıs ve Haziran aylarında filmi Çin'de ve Avrupa'da çektiler. Çekimler sırasında, çocukluğumun ve gençliğimin yazlarını geçirdiğim Landeck'e de gittik.

Martina bir gün bana "vatan" sözünden ne anladığımı sormuştu. Bunu şimdiye kadar ciddi olarak hiç düşünmemiştim ve hemen cevap veremedim. Landeck ormanında cevabı buldum.

Landeck şimdi Polonya'ya ait, şimdiki adı da Ladek Zdroj; savaştan hiç zarar görmemiş. Hemen her taraf, benim 58 yıl önce 1934'te bıraktığım gibiydi. Evvelce bizim olan sanatoryum, bizim oturduğumuz ek binasıyla Villa Thalheim'ın karşısındaki aynı yerinde duruyordu hâlâ. Bahçeden verandaya çıkan merdivenlerden yukarı tırmandım. Trabzanlar çürümüştü, fakat balkonun mozaik karoları hâlâ eski renkleriyle parlıyordu. Eskiden yemek odamız olan yerdeki koyu mavi çini soba bile yerindeydi. Odaların hepsi değişmişti, rahatsız ve düzensizdi, ayrıca her tarafları dökülüyordu. Sinemacı dostlarımla birlikte Landeck'te dolaştık. Her şey aklımda kaldığı biçimdeydi. Ne gariptir ki yüreğimde hiçbir kıpırtı duymadım.

Bir öğle uykusundan sonra -ötekiler arabayla gittiler- ben de yalın başıma ormana gittim. Ve uzun zamandır dökülmeyen göz yaşlarım birden boşandı. İçimde gizlenmiş uyuyan Landeck özlemini ormanda hissettim. İşte benim vatanım, karşısında donuk kaldığım evler ve caddeler değildi, bu ormandaydı. Orman, çağıldayarak, uğuldayarak dağlardan akan Biele ırmağı, çayırılar, tarlalar, bir zamanlar Franz'la oynadığımız yerler, papatyalar, kır çiçekleri, unutmama beni çiçekleri - Landeck'e beni bağlayan bunlardı. Sonra birdenbire, sanki bir hazine anahtarı bulmuşçasına irkildim ve bir şey fark ettim. Benim vatanım doğa idi. Ormanlar, dağlar, nehirler, göller, denizler, güneş, ay, yıldızlar, ışık, hava su- hepsi benim vatanımdı. Bunun için Hawai'de, insan eli değmemiş doğa içinde, kendimi öylesine tarifsiz bir mutluluk içinde his-

setmiştim. Burada, Çin'in güneyine yaptığım 1964 yılındaki son röportaj gezimi hatırladım. Dönüşte trenle iki gün boyunca ülkeyi geçerken, harika güzellikteki manzaralara bakmaya doyamamış ve şöyle düşünmüştüm: Kendime ne güzel bir vatan seçmişim! Demek o zaman da vatan kavramı bilinçsizce doğayla bağlantılıymış. Landeck ormanında tekrar kendi kendimi buldum.

Ve ilk defa burada, insanla doğa ve evren arasındaki uyum öğretisinin çoktan beri beni neden böylesine etkilediğinin bilincine vardım. Çünkü bu benim yüreğime kazılmıştı. Kitabımda bir kere bundan söz etmiştim. Fakat o sırada bu öğretiyi çok yüzeysel tanıyordum. Ama bana çok uyuyordu. Geçen yıl onunla esaslı biçimde ilgilendim. Onun sayesinde kendimi Çin'le iyice bütünleşmiş hissediyorum.

IV

Bu felsefenin yaratıcısı, İsa'dan 600 yıl önce yaşamış olan Laozi idi. Laozi'ye göre dünya göklerin (cennet) bir yansımasıdır, insanların yasalarıyla değil, evrenin yasalarıyla yönetilir. Bu yasalar sadece uzak gezegenlerin hareketini sağlamakla kalmaz, ormandaki kuşların, denizdeki balıkların ve -anladığım kadarıyla- insanların kaderi üzerinde de etkilidir. İşte bu sebeple ben de: Mutluluk tesadüf değildir, dedim. İnsanlar evrenin yasaları tarafından oluşturulan ve yönlendirilen doğal dengeyi ne kadar çok bozarlarsa, uyum o kadar çok uzaklaşır gider. Ağır veya hafif, ıslak veya kuru, çabuk veya yavaş her şeyin bir doğası vardır, zorluk çıkarmadan bunlara saldırılmaz.

Şimdi yaşadıklarımızın, Laozi'nin kastettiği şeyler olduğunu düşünüyorum. İnsanlığın iyiliği için düşünülmüş bilim ürünleri, doğayı mahvediyor, insanları ve dünyayı mahvediyor. Denizler, ırmaklar kirleniyor, ormanlar yok oluyor, hayvanlar, bitkiler ölüyor, atom denemeleri, petrol yataklarının

yakılması, bütün bunlar evrenin yasalarına el atmaktır. Ve bu yüzden dünyada pek çok şey ters gidiyor.

Laozi'ye göre dünya değerli bilgilere sahip bir öğretmendir. Verdiği dersleri iyi dinlemeli, yasalarına kesinlikle uyulmalı. Bu yapılırsa her şey yolunda gider. İnsan dünyamn orta yerinde durmalı ve ondan ayrılmamalıdır. Laozi, dünya ile gökyüzü arasındaki etkili güce "Dao (Tao) – Yol" adını vermiş.

Yüzyıllar boyunca Laozi'nin öğretisi geliştirildi, çeşitli biçimlere – Din, Felsefe vs. Bu biçimlerin hepsi "Daoizm" (Taoizm) başlığı altında toplanabilir. Daoizm günlük yaşamda olup biten ne varsa her şeyle çalışmayı, başka bir tarzda değerlendirmeyi ve öğrenmeyi bize öğretir. Daotizme göre *mutluluk* ahenkli bir yaşam biçiminin doğal sonucudur. Daocu bir kişinin gözlerinde mutlu bir tevekkülün izleri vardır.

Bana öyle geliyor ki, Daoizmden kavradıklarım, zaten çoktan beri bilinçsiz olarak benim içimde yer etmiş şeylerdi. Yavaş yavaş bunların bilincine varmamı, sadece oğlum değil, aynı zamanda arkadaşım ve öğretmenim de olan Vitya'ya borçluyum. Devrimci terapide bana ilk dersi veren Vitya olmuştu. Bu otuz yıl önceydi. Bu arada Vitya çok değişti, ben de onunla birlikte.

Yıllar önce Vitya Tai Ji Quan sayesinde ağır depresyonlarından kurtulduktan sonra kendini Tai Ji Quan araştırmalarına ve eğitimine adadı –Daoizm ve Budizm de başlıca uğraşydı– ben de Vitya'nın yolunu izledim. Beynim artık ağır felsefi yazıları kavrayamıyor. Bu konuda yazılmış daha sade yazıları okuyorum; Vitya bana araştırmalarından ve deneyimlerinden söz edince canla başla dinliyorum. Fakat bir öğretiyi kabullenmeyi istemek yeterli değil. Bu sadece ilk adım. İkincisi onu kavramak, üçüncüsü onun üzerinde çalışmak ve dördüncüsü bu öğretiyi öyle bir kabullenmek ki, senin ikinci bir doğan olsun. Doğru olan, bir şeyi anlamak ve buna kendini zorlamak değil. O, etine, kanına sinmeli. Bu bazen çok uzun bir zaman alabilir ve aniden sonuç verebilir.

Öğretmenim dünyadan öğrenmeye ve onun yasalarına uymaya çalışıyorum. Bu tevekkülü, bu ruhsal ahengi kendime ikinci bir doğa yapmak için büyük gayret sarf ediyorum. Etinize kemiğinize sinmiş, hiç de hoş olmayan alışkanlıklardan sıyrılıp kurtulmanın ne kadar zor olduğunu kimse anlayamaz. Fakat ben birkaç küçük başarı elde ettim. Kendim bir şey söylemek istediğim vakit, karşımda konuşan insanların devamlı sözlerini kesme alışkanlığım vardı. Hoşuma gitmeyen en ufak bir şeyde hemen parlardım. Sık sık nedensiz yere sinirli olur, bunalıma girerdim. Vitya beni hep eleştirirdi. Bu eleştiriye hemen kabullenmedim ama üzerinde düşündüm. Önce yetersizliklerimi yenmek için kendimi zorladım. Bu biraz uzun sürdü ama, bazılarından kendimi kurtardım; ve şimdi, bunların aslında yaşamımı ne kadar zorlaştırmış olduklarını fark ediyorum.

Çok zaman başkaları hakkında fazla düşünmeden yargıya varırdım, insanlara karşı ön yargılarım olurdu. Zamanla, kendimi başkalarının yerine koyup onları anlamayı öğrendim. Günlük yaşamda geçen şeyleri başka türlü değerlendirmeyi öğrendim. Şimdi, kendimi zorlamadan yaşamın üstesinden gelmeyi öğrenmekteydim. Daha hoşgörülü oldum ve gereksiz safraları attım. Bu elbette çevremdeki insanlara da yansdı. Bunu gittikçe daha çok hissediyorum.

Emi'yi tanıdığımdan bu yana çok şey öğrendim. Komünist ve sosyalist fikirler edindim. Mao Zedung'un felsefi yazıları, yepyeni düşüncelere yeşil ışık yaktı. Hapiste daha başka değişime uğradım, Qui Gong'u ve meditasyonu öğrenince bu benim düşünsel uzun yürüyüşümde yeni bir adım oldu, şimdi yeni öğrenimlerle yürüyüşe devam ediyorum.

V

Bana çok kere, yaşadığım bunca zorluklardan, özellikle Çin'de yedi yıl yok yere hapis yattıktan sonra, nasıl olup da

yaşama küskün olmadığımı sormuşlardır. Hapishaneyi ele alacak olursak, sonunda aklanmakla kalmadım, intikamım da alındı. Felaketimize sebep olan iki insan da –Kang Şeng ve Chiang Cing– öldüler. Kang Şeng 1975 yılında yenilgisini görmeden öldü. Chiang Cing 16 yıl hapis yattıktan ve her gün basında ve televizyonda, Çin'in acımasız kraliçesi olma hayallerinin boşa çıktığını izleye izleye öldü. Bu onun için kurşuna dizilmekten daha ağır bir ceza olmuştur. Üstelik "küskün olmak" bana hiç uymaz. Son yıllarda teorik olarak öğrendiğim şeylerin çoğu, zaten çoktan beri benim içimde, bilincim dışında vardı herhalde. İyimserliğim ve her türlü yaşam durumunda başımın çaresine bakabilme yeteneğim de öyle. Zamanla, her kötü olayın benim için iyi bir ders olduğunu anladım, çünkü ben daima bunlardan olumlu bir şeyler aldım.

...Çünkü ancak derinliği bilen, yaşamı bilir. Ancak yenilgi insana itici bir güç kazandırır.

... Felaket, insanın dünya gerçeğini enine boyuna görmesini sağlar. Acı bir derstir, ama her sürgün bir ders ve öğretilidir... Gerçekten güçlü olanın, sürgün gücünü azaltmaz, aksine çoğaltır."

Stefan Zweig: *Joseph Fouché*

Geçmişini düşünüyorum da, acı olayların sadece bazı iyi yanlarını aklımda tuttuğumu ve güzel olayların da en güzellerini hatırladığımı saptıyorum. Gözlerim de daima, bilinçsiz olarak, hep olumlu şeyleri aramıştır. Yıllarca film ve fotoğraf makinelerimle Beijing'te ve Çin'de dolaştım ve gözüme çarpan her şeyi çektim. Şimdi yıllar sonra çektiğim sayısız fotoğrafa ve iki üç filme bakıyorum da hemen hepsinde insanlara sempatik gelen bir taraf var. Sergilerim ve albümlerim hakkındaki değerlendirmelerde de hep buna değinilmiş.

Rejisörüm Martina, görüşmelerimizden birinde bana, kötü ve çirkin şeylere de dikkat çekilip insanlara göstermek gerekmez mi, diye sormuştu. Elbette ben de her yerde ve

Çin’de de kötü ve çirkin şeylere rastlamıştım. Fakat böyle bir şeyin fotoğrafını çekmek aklımdan ve gözümünden geçmemiştir. Batıdaki edebiyat ve sanat nasıl olsa yeterince kötümserdir. Dünyadaki çirkinlikleri –sefaleti, ırkçılığı, halkları birbirine karşı kışkırtmayı, kanlı din kavgalarını, insanların birbirini hayvanlar gibi boğazlamasını– insanlığa sığmayan bütün bu olayları herkes basın, radyo ve televizyon aracılığıyla evinin köşesinde izleyebiliyor. Elbette bugünün toplumundaki kötülükleri edebiyat ve sanat aracılığıyla açığa çıkarmayı önemli görüyorum. Fakat güzellikleri, olumlu şeyleri ve insani değerleri ki bunlar da pek az sayılmaz, ortaya koymayı ve sergilemeyi daha önemli buluyorum. Yorucu bir çalışma gününden sonra insanların gevşemeye, dinlenmeye ihtiyacı var. Hatırlıyorum da, en kötü geçen yıllarımda gözlerim hep güzellikleri arardı, içeriği beni kıvançlandıracak, geleceği daha aydınlık gösterecek kitapları seçer alırdım. Bu tür kitapların ve sanat eserlerinin daha çok sayıda olmasını dilerdim: Tablolar, filmler, fotoğraflar vs. Öyle ki sadece herkes tarafından anlaşılır olmakla kalmamasın, onların düşünce düzeyini de yükseltsin. Bu özellikle, birçok alanda henüz geri kalmış olmakla birlikte, yükselme azminde olan ülkeler hakkında yazılacak kitaplar için geçerli.

Çin 1949’dan beri yapılan yanlışlar yüzünden ara sıra yenilgiye de uğrasa, gelişmekte olan bir ülke. Bu iniş çıkışları kitabımda anlattım. Fakat, yapılan hatalar üzerine sık sık özelleştiri yapan ve daima kendini yeniden toparlayan bir ülkeden, fotoğraflarımda ve filmlerimde neden kötü ve çirkin şeyler göstereyim? Ben Çin’i sokaklarda rastladığım insanlarla, fabrikalardaki işçilerle, tarlalardaki köylülerle, doktorlarıyla, sanatçılarıyla, ressamlarıyla, yazarlarıyla vs. yaptığım iş icabı karşılaşarak sevmeyi öğrendim. Onları çalışırken görüntüledim, sanatçıları makyaj yaparken, sahnedeysen, ressamları resim çizerken... Bu insanların her birinin, benim objektifimle yakaladığımı umduğum, dışa yansıttığı kendine özgü bir ışığı vardı. Filmlerimle ve fotoğraflarımla Çin’e ve in-

sanları hakkında sempati uyandırabildiğim için seviniyorum; özellikle de şu anda artan turizmde rağmen çoğu Batı insanının hâlâ gerçek Çin ve çok yetenekli Çinliler hakkında hiçbir bilgileri olmadığı için. Hapisteyken bile hep bu gerçek Çin'i –Dörtlü Çetenin Çini'ni değil– halklar birbirini iyi tanısin ve anlaşsın diye dünyaya öğretmeyi hayal ederdim. Bütün dünyada insanlar böyle düşünse ve bunun için bir şeyler yapsa, dünya şimdi olduğundan çok daha güzel olurdu mutlaka.

Kalbim Çin'deki ve her yerdeki gençler için çarpıyor. Genç insanlara yaşadıklarımı ve duygularımı aktarmayı isterdim, çünkü onlar insanlığın geleceğinden sorumludurlar. Hümanizmin ve adaletin hakim olduğu yaşanmaya değer ve yaşanabilir bir toplumu onlar yaratabilir. Fakat bunu yapabilmek için, iktidar ve para hırsının, haset ve kıskançlığın, ayrıca zenginliğin kimseye mutluluk getirmeyeceğini anlamaları gerekiyor. Benim için mutluluk, gözümün önünde uğrunda savaşa-çağım bir ideal olmasıdır, ahenkli bir ruh ve gönül zenginliğidir. Fakat bu son ikisi gökten zembille inmez. Uğraş verilerek elde edilir. Kendi üzerimde kazandığım her zafer bir zenginliktir. Bu zenginlik bana, üstün olma gücü verir. Zor durumlara, ağır hayal kırıklıklarına karşı direnme gücü verir. Pek çok defa söylediğim gibi: Bu gücü Çin'den, bu düşünceyi de Çin'in bilge felsefesinden aldım.

Yakınlarda bana, sadece tek bir dileğimin yerine getirileceği söylene ne dilerdin, diye sordular. Hemen cevap veremedim, ama enine boyuna düşündükten sonra kendi kendime şöyle dedim: Kendime görev edindiğim şeyleri sona erdirmeye yetecek kadar uzun yaşamayı dilerdim. Bu görevlerin başlıcaları da şunlar: Büyük bir bölümü artık tarih olmuş, bol miktardaki fotoğrafları düzene koymak ve olabildiğince çok sayıda albümler bastırmak. Böylece arkamda insanlara Çin'e bakışımı bırakabilirdim.

Ondan sonra artık ruhum huzur içinde sonsuzluğa ulaşabilir.

Pekin, Temmuz 1993

En usue. Annem Franziska Sandberg (1873 - 1929); altta solda: Ağabeyim Herbert ile Bad Landeck'te (1920); altta ortada: Franz Lachmann'la Bad Landeck'te (1917); altta sağda: Büyükanne Sand ve Herbert Bad Landeck'te (Temmuz 1935)

Üstte: Herbert'le Stockholm'de

*Sağda: Emi, Moskova'daki
siyasi müteciler
yurdunda, 1935*

*Üstte: Vassa, Sjan ve Allan
Temmuz 1935*

Emi ve ben,
Moskova, 1936

En üstte: Mao Zedung
(sağda) ve Emi iki çocukla
konuşurken, Yenan 1939

Solda: Edgar Snow (solda) ve Emi, Yenan 1939

Üstte: 1940 - 1943 yılları
arasında yaşadığımız mağara,
Yenan

Üstte: Emi; Puşkin'in 150.
doğum günü münasebetiyle
Mihaylovskoye'nin
mezan başında konuşma
yaparken, 1949

Sağda: Emi ve ben
Stalingrad'da, 1949

Sağda: Evi, Finli şair
Elvi Sinervo ve
Neruda, Wolga üzerinde
Haziran 1949

Ustte: Elena Isaakovna.
1934'de Emi'yle tanışmanı
sağlamıştı. Resimde Vitya
(solda) ve Lion (sağda)
ile Moskova Hayvanat
Bahçesinde, 1949

Solda: Lion ve
Vitya, Eylül 1949

Üstte: Emi, Başbakan Çu Enlay ve Song Kingling, Atombombasının Yasaklanması için Stockholm Bildirisi imzalarken, Beijing, Nisan 1950;

Altta: Emi, Yaz 1951

Üstte: Emi (solda)
Dünya Barış Konseyi
başkanı Joliot-Curie'yle
Viyana'da, 1952

Altta: Emi ve ben
Gagri'de tanıştığımız
evde, 1952

Üstte: Emil ile Heping,
Prag 1952

Sağda Vitya ile Lion,
Prag 1952

Sağda: Üç torunumuz
(soldan sağa) Siao
Cian (Genadi),
Siao Hu (Tigran)
ve Siao Şi (Andrew)
Beijing 1978

Altta: Üç oğul Emi'yi
hapishanede
ziyaret ediyor.
(soldan sağa):
Heping,
Emi, Uen ve Vitya,
Beijing 1973

Sağda: Çin'in son imparatoru Pu Yi (1906 - 1967)

Beijing'teki evinin önünde

(sağdan sola): Pu Yi,

E.S., Vitya,

Pu Yi'nin kayınbiraden, önde yeğeni

Eylül 1961

Altta: Kızıl Bayrak

Efsanesi filminin

çekim çalışmaları

sırasında,

Beijing 1961

Solda: Lion ve omuzunda Heping
Beidaihe, 1956/57

Altta: Vitya (solda) ve
Lion, Beidaihe 1956/57

Üstte. Emi, modern Çin'in
ünlü ressamı
Ki Baişi ile birlikte
Beijing Mart 1954

Solda: Oyuncu ve
yönetmen Jing Şan (sağda)
ve aynı şekilde
yönetmen olan eşi
Sun Veşi
Çu Enlay'ın kızı olan
Sun Veşi'ye Ciang Çing fena
halde takmıştı.
Sun Veşi sonunda
Dörtü Çetenin
hapisanelerinde acılar
içinde
ölmekten kurtulamadı
Resim 1955'de
çekilmiştir
Sun Veşi benim en
yakın dostlarımdan
binydi

Johnny, 1960

Yukarda solda:
Çu Enlay, Deng
Siaoping ve Çu
Teh

Yukarda sağda:
Anna Louise Strong

Altta: Mao Zedung, 1961

Eva Siao
Zürich 23. Ağustos 1988

EVA SIAO'nun Kitapları

Eva Siao

Pekin: Ethiler ve Karşılaşmalar

Bodo Uhse katkısıyla

Dresden, Sachsenverlag 1956

Pekin Operası

Eva Siao'nun fotoğrafları ve Rewi Alley'in yazılarıyla

Pekin, New World Press 1957

Eva Siao/Harald Hauser

Tibet

Leipzig, F.A. Brockhaus 1957

Eva Siao/Harald Hauser

Tibet Üzerindeki Yıldızlar

Leipzig, F.A. Brockhaus 1961

Eva Siao

Küçük Şeytancık

Halle (Saale), Postreiter – Verlag 1962

Pekin Operası

Metin: Rewi Alley, Foto: Eva Siao, Veng NaiKiang, Çang Zudao, Di

Sianghua v.d. I. Baskı

Beijing, Verlag Neue Welt 1984.

"... Emi Siao ve Nazım Hikmet, ayrıca son yıllarda bazı Türklerle kurduğum dostluk sayesinde kendimi Türkiye'ye çok yakın hissediyorum, neredeyse akraba. Türkiye'yi görme arzusu giderek içimde büyüyen bir istekti ve işte şimdi bu arzum gerçekleşiyor. ... Mutluyum çünkü bu kitapla Türk halkına benim ve Emi'nin hayatını, ayrıca Sovyetler Birliği ve Çin'de edindiğimiz deneyimleri aktarma fırsatına kavuşuyorum. Hayattaki hâlâ en büyük amacım, halkların birbirini tanımasını, birbirini sayıp sevmeyi öğrenmesini sağlamak."

Nazım Hikmet'e ünlü şiiri "Jokond ile Si-Ya-U"yu (1929) esinleyen Çinli şair Emi (San) Siao'nun eşi, fotoğraf sanatçısı Eva Siao'nun anılarını okurken insan ister istemez etkileniyor. Mao Zedung'un yakın arkadaşı Emi Siao'nun yanında dünyayı derinden sarsan olaylara ilk elden tanık olan Eva Siao özellikle Kültür Devriminde yaşadıklarına karşın inancını asla yitirmemiş.

Çin Hayallerim Hayatım umudunu hiç yitirmeyen, yaşama sevinci dolu bir insanın ilk sayfadan son sayfaya dek nefes kesen eşsiz bir öyküsü.

